ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Право на приватність в умовах воєнного стану

Колективна монографія

Львів
2026

УДК 342.7

Рекомендовано до друку
вченою радою Львівського державного університету внутрішніх справ
(протокол № 6 від 28.10.2026 р.)

Рецензенти:
ШАЙ Роман,
доцент кафедри міжнародного та кримінального права
Національного університету «Львівська політехніка»
кандидат юридичних наук, доцент

МАЙКУТ Христина,
Завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін
Навчально-наукового інституту права, психології та безпекознавства
Львівського державного університету внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, доцент

Право на приватність в умовах воєнного стану: колективна монографія / кол. авторів; за заг. ред. Кучера В.О.. Львів, 2026. 374 с.
Монографія є комплексним дослідженням особливостей права на приватність в умовах правового режиму воєнного стану в Україні. В монографії обґрунтовано концептуальні засади систематизації прав людини, розкрито зміст права на приватність. Авторський колектив дослідив теоретичні та практичні проблеми реалізації права людини на приватність: права на свободу та особисту недоторканність; права на недоторканність житла та таємницю особистого життя; свободу пересування; питання захисту персональних даних та вплив цифрових технологій, втручання у приватність.

The Right to Privacy Under Martial Law: A Collective Monograph / Team of authors; edited by V.O. Kucher. Lviv, 2026.
This monograph presents a comprehensive study of the specific aspects of the right to privacy within the legal framework of martial law in Ukraine. It substantiates the conceptual foundations for the systematization of human rights and elucidates the content of the right to privacy. The team of authors examines theoretical and practical issues regarding the exercise of the right to privacy, including the right to liberty and personal security; the right to the inviolability of the home and the confidentiality of private life; freedom of movement; as well as matters concerning personal data protection, the impact of digital technologies, and interference with privacy.

© Демків Р. Я., Здреник І. В., Кучер В. О. та ін., 2026
© ЛьвДУВС, 2026

УДК 342.7

ЗМІСТ

Перелік умовних скорочень **6**

Передмова **7**

РОЗДІЛ 1. СИСТЕМА ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ТА ІНСТИТУЦІЙНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ **9**

1. Концептуалізація системи прав людини: стан наукової розробленості та сучасні трансформаційні виклики 9
2. Інститут гарантування прав людини 12
3. Громадянське суспільство та громадський контроль у системі прав людини 14
4. Глобальна інституціоналізація захисту прав людини 17

Висновки до розділу 29
Список використаних джерел 30

РОЗДІЛ 2. ПРАВО НА ПРИВАТНІСТЬ У СИСТЕМІ ПРАВ ЛЮДИНИ **36**

1. Поняття та зміст права на приватність 36
2. Юридичний зміст права на приватність 52
3. Право на приватність як фундаментальне право людини 57
4. Місце права на приватність у системі особистих (громадянських) прав 61

Висновки до розділу 66
Список використаних джерел 69

РОЗДІЛ 3. ПРАВО НА НЕДОТОРКАННІСТЬ ЖИТЛА В УКРАЇНІ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ОБМЕЖЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ **72**

1. Право на недоторканність житла як складова права на приватність 72
2. Нормативно-правове забезпечення недоторканності житла в Україні 77
3. Особливості обмеження права на недоторканність житла в умовах воєнного стану 84
4. Проведення обшуків та інших процесуальних дій у житлі під час воєнного стану 90
5. Захист права на недоторканність житла в практиці Європейського суду з прав людини 96

Висновки до розділу 101
Список використаних джерел 103

РОЗДІЛ 4. ПРАВО НА СВОБОДУ ТА ОСОБИСТУ НЕДОТОРКАННІСТЬ **105**

1. Право на свободу та особисту недоторканність як складова права на приватність 105
2. Нормативно-правове забезпечення права

на свободу та особисту недоторканність в Україні 111
3. Особливості обмеження права на свободу та особисту недоторканність в умовах воєнного стану 115
4. Захист права на свободу та особисту недоторканність у практиці ЄСПЛ та перспективи розвитку законодавства 126
Висновки до розділу 133
Список використаних джерел 136

РОЗДІЛ 5. СВОБОДА ПЕРЕСУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: БАЛАНС МІЖ НАЦІОНАЛЬНОЮ БЕЗПЕКОЮ ТА ГАРАНТІЯМИ ПРАВ ОСОБИ 140
1. Теоретико-правові засади обмеження свободи пересування в особливий період 140
2. Практичні аспекти та форми обмеження свободи пересування під час війни 151
3. Проблема балансу та судовий захист прав особи в умовах обмежень свободи пересування 160
4. Перспективи вдосконалення законодавства та поствоєнна реінтеграція 168
Висновки до розділу 181
Список використаних джерел 183

РОЗДІЛ 6. ПРАВО НА ПОВАГУ ДО ПРИВАТНОГО І СІМЕЙНОГО ЖИТТЯ У ПРАКТИЦІ ЄСПЛ 187
1. Нормативне закріплення права на повагу до приватного і сімейного життя 187
2. Міжнародні стандарти гарантування права на повагу до приватного і сімейного життя 203
3. Обмеження права на недоторканність приватного та сімейного життя в умовах воєнного стану 213
Висновки до розділу 216
Список використаних джерел 217

РОЗДІЛ 7. ЗАХИСТ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ 222
1. Трансформація правового регулювання захисту персональних даних в умовах воєнного стану 222
2. Специфіка обробки та захисту персональних даних у публічній та приватній сферах 240
3. Загрози інформаційній безпеці та правові механізми протидії кібератакам 246
Висновки до розділу 251
Список використаних джерел 253

РОЗДІЛ 8. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЦИФРОВИХ

ТЕХНОЛОГІЙ СПОСТЕРЕЖЕННЯ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ПРИВАТНІСТЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ **260**
1. Цифрове спостереження як спеціальна форма втручання у приватність 263
2. Основні технології цифрового спостереження та особливості їх правового використання 280
3. Цифрові технології спостереження у діяльності Національної поліції України в умовах воєнного стану 300
4. Правові критерії допустимості цифрового спостереження 319
5. Європейські стандарти цифрового спостереження та напрями вдосконалення українського законодавства 339
Висновки до розділу 364
Список використаних джерел 370

Авторський колектив **374**

Перелік умовних скорочень

ЄС – Європейський Союз
ООН – Організація Об’єднаних Націй
ОБСЄ - Організація з безпеки та співробітництва в Європі)
ПАРЕ (Парламентська асамблея Ради Європи
Декларація – Загальна декларація прав людини
Конвенція (ЄКПЛ) – Європейської конвенції з прав людини
Пакт – Міжнародний пакт про громадянські і політичні права
ЄСПЛ – Європейський суд з прав людини
ЦК України – Цивільний кодекс України
СК – Сімейний кодекс України
КК України – Кримінальний кодекс України
КПК України – Кримінальний процесуальний кодекс України
КУпАП – Кодекс України про адміністративні правопорушення
КС України – Конституційний Суд України
КМУ – Кабінет міністрів України
СБУ - Служба безпеки України
ДПСУ – Державна прикордонна служба України
НАЗК – Національне агентство з питань запобігання корупції
ЗСУ – Збройні сили України
МВС України – Міністерство внутрішніх справ України
АР Крим – Автономна республіка Крим
АТО/ООС – Антитерористична операція / операція об’єднаних сил
УГСПЛ – Українська Гельсінська спілка з прав людини
ЄССС - Єдина система соціальної сфери
КЕП – Кваліфікований електронний підпис
ЗМІ – засоби масової інформації
ВПО – внутрішньо переміщені особи
AI Act – Акт про штучний інтелект, Регламент (ЄС) 2024/1689
БпЛА – безпілотний літальний апарат
CCTV – система замкненого телевізійного відеоспостереження
Convention 108+ – модернізована Конвенція Ради Європи про захист осіб у зв’язку з автоматизованою обробкою персональних даних
GDPR – Загальний регламент про захист даних (*General Data Protection Regulation*), Регламент (ЄС) 2016/679.
GPS – глобальна система позиціонування (*Global Positioning System*)
IP – Інтернет-протокол (*Internet Protocol*)
IP-адреса – адреса пристрою в мережі
LED – Директива ЄС у сфері правоохоронної обробки персональних даних (*Law Enforcement Directive*), Директива (ЄС) 2016/680
OSINT – розвідка за відкритими джерелами
SIM – модуль ідентифікації абонента
ШІ – штучний інтелект

Передмова

Військова агресія російської федерації переконливо доводить, що стійкість держави вимірюється не лише її здатністю до ефективної оборони, а й її спроможністю захистити цінності, на яких ця держава заснована. В таких умовах одним із пріоритетів для держави має стати забезпечення принципів законності та верховенства права. Роль держави полягає в утвердженні та забезпеченні прав та свобод людини, що випливає зі змісту статті 3 Конституції України та є головним обов'язком держави.

Відповідно до ст. 32 Конституції України ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України. Не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди.

В умовах воєнного стану держава неспроможна в повній мірі гарантувати права людини, оскільки військова агресія російської федерації потребує від держави здійснювати непопулярні заходи, які обмежують окремі права громадян для забезпечення безпеки та ефективності оборонних дій.

Представлена монографія присвячена комплексному, системному та міжгалузевому дослідженню фундаментальних засад функціонування системи прав людини під час викликів глобалізації та збройної агресії.

Авторський колектив поставив за мету не просто розкрити зміст права людини на приватність, а проаналізувати глибокі трансформації, яких зазнає держава під впливом безпекового чинника.

Структурно наукове видання побудоване від загальнотеоретичних та концептуальних засад до спеціальних та практично-орієнтованих механізмів реалізації та захисту окремих прав. Монографія характеризується концептуальною цілісністю і глибиною проникнення у суть проблеми.

У першому та другому розділах розкриваються теоретико-інституційні засади системи прав людини, визначено роль громадянського суспільства й громадського контролю, а також обґрунтовано фундаментальне місце права на приватність як ядра особистісного статусу людини.

Третій та четвертий розділи присвячені детальному аналізу конституційно-процесуальних механізмів забезпечення недоторканності житла, свободи та особистої недоторканності. Окрему увагу приділено специфіці проведення процесуальних дій та примусових заходів в умовах правового режиму воєнного стану.

У п'ятому розділі крізь призму пошуку балансу між вимогами національної безпеки та гарантіями прав особи висвітлено складну проблему обмеження свободи пересування, а також окреслено напрями поствоєнної реінтеграції.

Шостий розділ деталізує аналіз міжнародно-правових стандартів, зокрема практики Європейського суду з прав людини щодо поваги до приватного і сімейного життя, обгрунтовує обмеження права на недоторканність приватного та сімейного життя в умовах воєнного стану.

Наукова цінність одержаних результатів полягає у тому, що монографічне дослідження є комплексним цивільно-правовим науковим дослідженням

особливостей реалізації права особи на приватність в умовах воєнного стану в Україні.

Практичне значення монографії полягає у можливості використання сформульованих висновків та пропозицій: у науково-дослідній сфері – для подальших наукових досліджень; у науково-методичній роботі – при викладанні суміжних навчальних дисциплін та підготовці методичних матеріалів; у сфері правотворчості – у процесі удосконалення чинного законодавства у досліджуваній сфері, а також гармонізації норм національного права з актами країн-членів Європейського Союзу; у правозастосовчій сфері – при тлумаченні законодавчих положень судовими органами.

Видання розраховане на науковців, науково-педагогічних працівників, здобувачів вищої освіти, усіх, хто цікавиться проблемами конституційного, цивільного права.

РОЗДІЛ 1
СИСТЕМА ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ТА ІНСТИТУЦІЙНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

1. Концептуалізація системи прав людини: стан наукової розробленості та сучасні трансформаційні виклики.
2. Інститут гарантування прав людини.
3. Громадянське суспільство та громадський контроль у системі прав людини.
4. Глобальна інституціоналізація захисту прав людини.
Висновки до розділу.
Список використаних джерел.

1. Концептуалізація системи прав людини: стан наукової розробленості та сучасні трансформаційні виклики

Динамічний розвиток сучасного суспільства, супроводжуваний глибокими геополітичними трансформаціями, масштабними безпековими викликами та прискореною цифровізацією всіх сфер життєдіяльності, вимагає суттєвого переосмислення фундаментальних юридичних категорій. Серед них центральне місце посідає система прав людини, яка виступає не лише основоположним ціннісним орієнтиром правової держави, а й універсальним вимірником її демократичного розвитку. Права людини у своїй системній єдності відображають межі свободи індивіда, рівень його захищеності від свавілля та ступінь відповідальності держави перед суспільством, що робить їх постійним об’єктом наукового дискурсу.

Актуальність комплексно-системного дослідження прав людини на сучасному етапі зумовлена кількома ключовими чинниками. З одного боку, повномасштабна агресія проти України та воєнні конфлікти в інших регіонах світу виявили суттєві прогалини у функціонуванні глобальних та регіональних механізмів захисту прав і свобод особи, поставивши під сумнів дієвість традиційних міжнародно-правових інструментів. З іншого боку, стрімкий розвиток новітніх технологій, штучного інтелекту, трансгуманізму та глобальні кліматичні зміни зумовлюють появу нових категорій прав, які потребують наукової концептуалізації та нормативного впорядкування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про високу увагу вітчизняного та зарубіжного наукового співтовариства до вказаної проблематики. Теоретико-методологічні засади дослідження системи прав людини були закладені у працях таких видатних вітчизняних правознавців, як С. Головко, С. Бандурка, О. Батанов, М. Борисенко, М. Козюбра, В. Новіков, В. Омельчук, В. Погорілко, П. Рабінович, О. Скакун, В. Тацій, Ю. Тодика та ін. Їхній доробок дав змогу сформувати фундаментальні підходи до розуміння сутності, структури та класифікації прав людини в умовах розбудови української державності та адаптації національного законодавства до європейських стандартів.

Проблематика генезису та еволюційного розвитку прав людини через призму

теорії їх поколінь активно розроблялася у працях як класиків сучасної юриспруденції (зокрема К. Васака), так і сучасних дослідників, серед яких Д. Бєлов, О. Зайчук,, В. Ковтун, І. Луцький, В. Мицик, Н. Оніщенко, О. Петришин, А. Романова, Т. Сироїд, В. Сіренко, С. Табушка, А. Француз та Т. Фулей. У їхніх публікаціях висвітлено трансформацію сприйняття прав людини від «негативних» громадянських і політичних свобод до «позитивних» соціально-економічних гарантій, а згодом – до колективних, солідарних та новітніх цифрових прав, що відображають виклики інформаційної епохи.

Окрему групу досліджень становлять праці, присвячені функціонуванню механізмів захисту прав людини в умовах кризових станів та збройних конфліктів. Практичні та теоретичні аспекти реалізації конвенційних прав, діяльності Європейського суду з прав людини та застосування міжнародного гуманітарного права висвітлені у роботах В. Буткевича, Т. Короткого, О. Гріненка, О. Дроздова, а також іноземних науковців, таких як Р. Гіггінс, К. Томушат та А. Новак. У цих працях особливий акцент робиться на проблемах співвідношення національних та міжнародних систем захисту прав особи.

Незважаючи на значну кількість наукових праць, присвячених окремим аспектам прав людини, комплексний аналіз прав людини саме як цілісної, складної та саморегульованої системи в умовах нових глобальних загрозах та надзвичайних правових режимів залишається некомплексним. Чимало питань щодо функціональних зв’язків між елементами цієї системи, її адаптивності до цифрових трансформацій та засобів мінімізації ризиків дискримінації потребують додаткового наукового пошуку.

Теоретико-правове осмислення поняття та сутнісних ознак системи прав людини належить до ключових напрямів сучасної юриспруденції та філософії права. Права людини за своєю природою не є ізольованим або фрагментарним сукупним набором суб’єктивних можливостей індивіда, а утворюють цілісну, динамічну та багатоінституційну систему, яка забезпечує фактичну реалізацію, охорону та відновлення порушених свобод. У фундаментальному вимірі ця система виступає нормативним і практичним каркасом, у межах якого визначаються межі державної влади, забезпечується людська гідність та створюються сприятливі умови для гармонійного співіснування особи, суспільства й держави.

Сутнісною ознакою системи прав людини є її універсальний та фундаментальний характер, який послідовно закріплюється як на національному нормативному рівні, так і у структурі міжнародно-правових актів. На конституційному рівні сутність зазначеної системи виражається у фундаментальному визнанні людини, її життя, здоров’я, честі, гідності, недоторканності та безпеки найвищою соціальною цінністю. Змістове поняття системи прав людини охоплює не лише безпосередній перелік фундаментальних прав і свобод, а й комплексну систему їх реальних гарантій, без наявності яких правові приписи неминуче перетворюються на формальні декларації та заяви про наміри, позбавлені практичної цінності для особи, суспільства й держави.

У сучасній правовій доктрині системність прав людини розглядається крізь призму органічної взаємообумовленості її внутрішніх елементів, належного

інституційного забезпечення та функціонального зв'язку між державно-владною вертикаллю та інститутами громадянського суспільства. Академічний аналіз доктринальних підходів дозволяє констатувати багатовимірність дослідницьких візій щодо концептуалізації цієї системи.

Зокрема, О. Штепа та С. Коваленко [1] акцентують увагу на тому, що системні властивості прав людини не вичерпуються виключно нормативною деталізацією суб'єктивних можливостей індивіда, а вимагають розбудови цілісної системи гарантій. У дослідницьких візіях науковців зазначена ієрархія ділиться на нормативно-правові елементи (включаючи правові норми, норми-принципи та юридичні обов'язки) та організаційно-правові гарантії, втілені у діяльності державних органів, судових установ, правозахисних інституцій та громадських об'єднань. Вчені обґрунтовують доктринальну позицію, згідно з якою позбавлення системи прав людини її суспільно-самоврядного сегменту та механізмів громадського контролю нівелює її захисний потенціал перед ризиками потенційних владних зловживань.

Розглядаючи систему прав людини у контексті наднаціональної трансформації, С. Табушка[2] вибудовує концепт її динамічного розвитку на прикладі еволюції правопорядку Європейського Союзу. Автор доводить, що системні характеристики права людини не є статичною константою, адже в процесі євроінтеграційного поступу відбувся фундаментальний транзит від першопочаткового заперечення прямої судової юрисдикції щодо фундаментальних прав на рівні Співтовариств до визнання їх імперативною складовою загальних принципів права та надання Хартії основних прав ЄС юридичної сили первинного права.

У свою чергу, В. Мицик[3] концептуалізує систему прав людини через призму її багаторівневого міжнародно-правового та інституційного механізму. Дослідник виходить із того, що цілісність та ефективність функціонування даної системи на європейському континенті детермінується гармонійним поєднанням трьох ключових нормативно-інституційних векторів – нормативно-політичних стандартів «людського виміру» ОБСЄ, судово-правового механізму Ради Європи із центральною роллю Європейського суду з прав людини, а також нормативної бази Європейського Союзу.

Трансформація нормативного каркасу системи прав людини шляхом його насичення функціональними та інституційними гарантіями свідчить про те, що вона функціонує як складний саморегульований організм. У цьому організмі абстрактні теоретико-правові концепції, національні конституційні імперативи та міжнародно-правові механізми захисту перебувають у стані нерозривної системної взаємодії, спрямованої на практичну реалізацію верховенства права та утвердження абсолютного значення людської гідності.

---

[1] Штепа О. О., Коваленко С.В. Громадянське суспільство в системі гарантування прав та свобод людини та громадянина. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2024. Вип. 1. С. 22-27.
[2] Табушка С. Розвиток захисту прав людини в межах правової системи Європейського Союзу. *Європейське право*. 2013. № 1-2. С. 129-138.
[3] Мицик В. В. Питання про міжнародну правосуб'єктність фізичної особи. *Альманах міжнародного права.* 2010. Вип. 2. С. 25-36.

2. Інститут гарантування прав людини

Структура гарантування в системі прав людини традиційно поділяється на дві ключові та взаємообумовлені групи – нормативно-правові та організаційно-правові гарантії. Нормативно-правові гарантії охоплюють сукупність правових норм, норм-принципів, юридичних обов'язків та норм відповідальності, які формують цілісний юридичний алгоритм захисту особистості. Своєю чергою, організаційно-правові гарантії являють собою сукупність державних органів, інститутів місцевого самоврядування, судових установ, засобів масової інформації, правозахисних інституцій та громадських об'єднань, які безпосередньо здійснюють правотворчу та правозастосовну діяльність задля створення сприятливих умов користування фундаментальними правами.

Доктринальний аналіз інституту гарантування прав людини розкриває різноманіття правознавчих підходів щодо визначення змісту та функціонального призначення вказаних категорій. Зокрема, І. Бородін[4] звертає увагу на фундаментальну роль нормативно-правового та організаційно-практичного інструментарію, наголошуючи, що реалізація гарантій неможлива виключно у межах державних інституцій. Автор обґрунтовує, що важливим інституційним складником організаційно-правових гарантій виступають саме незалежні утворення громадянського суспільства, які забезпечують дієвий громадський контроль за діяльністю суб'єктів владних повноважень та формують правозахисний каркас у періоди кризових станів держави.

У контексті системно-інституційного розвитку організаційно-правових гарантій Т. Заворотченко[5] вказує на їхнє виходження за межі національних правопорядків та формування багаторівневої міжнародної побудови. Науковиця підкреслює, що інституційні гарантії набувають завершеного вигляду через взаємодію міжнародних судових і політичних механізмів, де нормативні зобов'язання підкріплюються юрисдикційною діяльністю Європейського суду з прав людини, контрольно-моніторинговими функціями органів Ради Європи та спеціалізованими інститутами ОБСЄ, зокрема інститутом Верховного комісара у справах національних меншин.

Зі свого боку, С. Табушка[6] деталізує специфіку нормативно-правових гарантій крізь призму їх доктринального та судово-прецедентного збагачення в правовій системі Європейського Союзу. Дослідник показує, як нормативний масив гарантій пройшов трансформацію від первинного захисту через загальні принципи права та спільні конституційні традиції держав-членів до їх кодифікації у Хартії основних прав ЄС. На думку науковця, надання Хартії юридично

---

[4] Бородін І. Л., Близнюков І.Г. Юридичні гарантії прав людини і громадянина в Україні. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2020. № 4. С. 34-40. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npnau_2020_4_6

[5] Заворотченко Т. М. Міжнародні гарантії політичних прав і свобод громадян як можливість існування універсальних міжнародних стандартів прав людини. *Право та державне управління*. 2013. № 4. С. 100-105.

[6] Табушка С. Розвиток захисту прав людини в межах правової системи Європейського Союзу. *Європейське право*. 2013. № 1-2. С. 129-138.

обов'язкової сили Лісабонським договором та створення спеціалізованих інституцій, таких як Агентство ЄС із захисту основних прав, вивели нормативно-правові та інституційні гарантії на новий рівень імперативності.

В свою чергу, О. Макаренков[7] вважає, що усталена двокомпонентна структура гарантій потребує обов'язкового доповнення духовно-культурним та індивідуально-діяльнісним виміром особистості. На його думку, нормативно-правові приписи та інституційна діяльність державних і громадських органів утворюють лише зовнішні умови (передумови) для використання прав, тоді як вирішальним чинником їх фактичного перетворення у реальні блага виступає духовний потенціал, рівень свідомості, освіченості та правової активності самого суб'єкта. Система прав людини досягає своєї мети лише тоді, коли юридичні норми та діяльність правозастосовних інституцій резонують із внутрішньою готовністю особи до самостійного, виваженого та соціально відповідального використання наданих можливостей. Відтак, нормативний алгоритм і діяльність державних чи правозахисних інституцій є лише потенційною формою, яка залишається декларативною без наявності у людини необхідного рівня знань, вмінь та психологічної готовності до захисту та реалізації власного правового статусу.

Водночас А. Мутусханов[8] наголошує на тому, що традиційний поділ гарантій на нормативні та організаційні є недостатнім без врахування процесуально-динамічного виміру їх сумісності із міжнародно-правовими та європейськими стандартами. Автор аргументує, що організаційно-правові інституції та нормативні алгоритми внутрішньодержавного рівня не можуть розглядатися як замкнена система; їх ефективність безпосередньо обумовлена рівнем імплементації міжнародних норм та судовою практикою наднаціональних правозахисних інституцій. Нормативно-правові та організаційно-правові гарантії отримують свій справжній змістовний вектор і критерій якості саме через прецедентну практику та правові принципи, сформовані на міжнародному та регіональному рівнях. За такого підходу гарантування виступає не просто статичним набором норм і державних органов, а безперервним процесом узгодження національного правозастосування з універсальними та регіональними стандартами, де ключову роль відіграє динамічна судова практика та створення реальних контрольних процедур поновлення порушеного права.

Таким чином, розмежування гарантій на нормативно-правові та організаційно-правові у сучасній юриспруденції має не лише теоретико-класифікаційне, а й глибоке прикладне значення. Поєднання чітких законодавчих алгоритмів із багатовекторною діяльністю державних і наднаціональних органів, судових інстанцій та інститутів громадянського суспільства утворює монолітну систему, здатну ефективно нейтралізувати загрози порушення суб'єктивних прав особи та гарантувати недоторканність її фундаментальних свобод.

---

[7] Макаренков О. Гарантування права людини на розвиток як напрям трансформації правової системи відкритого суспільства. *Юридична Україна*. 2013. № 10. С. 16–22.

[8] Мутусханов А. А. Європейські стандарти прав людини у правовій системі України. *Трипільська цивілізація*. 2012. № 8 (11). С. 63–67.

3. Громадянське суспільство та громадський контроль у системі прав людини

Важливою рисою сучасного поняття системи прав людини є її інституційне розширення поза межі виключно державного апарату за рахунок громадянського суспільства. Громадянське суспільство в цій системі виступає як самоврядна спільнота громадян із високим рівнем правосвідомості та політичної культури, яка діє на основі горизонтальних партнерських зв'язків і солідарності доброї волі. У взаємодії з державою громадянське суспільство створює розвинені правовідносини та здійснює захисно-правоохоронні функції, виявляючи та мінімізуючи посягання владних суб'єктів на свободу індивіда.

Сутнісні основи функціонування зазначеного механізму спираються на ґрунтовні здобутки вітчизняних та зарубіжних науковців. Так, В. Савенко[9] вважає, що правова культура є складовою загальнолюдських цінностей, а її основними призначеннями виступають забезпечення охорони та захисту прав людини, а також нормативно-правове й соціальне регулювання поведінки особистості. Дослідник також звертає увагу на те, що правова культура об'єднує сукупність факторів, які характеризують рівень правосвідомості, правовідносин, досконалості законодавства, організації роботи з його дотримання та стан законності.

Розглядаючи фундаментальні засади правової системи, О. Скакун[10] зазначає, що правова культура виступає однією з форм державно-правових відносин, яка знаходить своє вираження у правових нормах, інститутах і здатності суб'єктів до оцінки даних явищ. У свою чергу, В. Лемак[11] наголошує, що правова культура є сукупністю досягнень суспільства, його соціальних груп та громадян у галузі регулювання суспільних відносин, яка безпосередньо забезпечує верховенство права у суспільному житті.

Формування внутрішніх чинників і психологічних регуляторів правової поведінки особистості детально проаналізовано у працях інших фахівців. І. Сохан[12] зауважує, що психологічна детермінація правової поведінки визначається наявністю соціально-психологічного і функціонального конструктів, які зумовлюють трансформацію системи зовнішньої регуляції у соціальні установки, ціннісні орієнтації та морально-правові уявлення. У контексті гуманістичного підходу Е. Фромм[13] звертає увагу на те, що природно-правова концепція соціальної поведінки визначається сукупністю дій та вчинків, зумовлених потребами у спілкуванні, міжіндивідуальних зв'язках, творчості, прагненні до пізнання, уподібненні й освоєнні буття.

Практична ефективність функціонування системи прав людини

---

[9] Савенко В. В. Правова культура як чинник охорони та захисту прав людини. *Юридичний часопис*. 2019. № 2. С. 55–61.

[10] Скакун О. Ф. Теорія держави і права. Харків: Консум, 2001. 656 с.

[11] Лемак В. В. Загальна теорія держави і права: навч. посіб.; Ужгородський національний ун-т. Юридичний факультет. Ужгород : ПП «Медіум», 2003. 251 с.

[12] Сохан І. О. Психологічні чинники детермінації правової поведінки. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. 2016. № 1. С. 95–101.

[13] Фромм Е. Анатомія людської деструктивності. Київ: Джерело, 2006. 480 с.

безпосередньо залежить від її орієнтованості на захист інтересів особи. Зокрема, Н. Оніщенко[14] підкреслює, що ефективність та авторитетність права знаходяться у причинно-наслідковому зв'язку, де ефективність виступає причиною, а авторитетність та визнання у суспільстві – наслідком, при цьому безумовним мірилом ефективності права є ефективність захисту прав, свобод і законних інтересів людини. Вона також наголошує, що сучасна правова освіта населення має надавати суспільству правовий «максимум» та «енциклопедію» в праві, а не лише правовий мінімум. Н. Пархоменко[15] акцентує, що деструктивний підхід у правовому регулюванні є непродуктивним шляхом, оскільки спрямований лише на пошук засобів виправлення наслідків негативного становища, тоді як конструктивний підхід вимагає з'ясування першопричин низької ефективності норм. Також С. Добрянський[16] зауважує, що основоположні права людини служать системою вихідних критеріїв для законодавства та юридичної практики, котрі держави не мають права ігнорувати.

З огляду на це, у правовій доктрині акцентується увага на тому, що взаємодія держави та інститутів громадянського суспільства у сфері захисту прав людини має базуватися на принципах паритетності та взаємного контролю. Інституційна спроможність громадянського суспільства проявляється в його здатності створювати альтернативні правозахисні механізми, які компенсують можливу неефективність чи бюрократизацію державних органів.

Концептуалізуючи інституційне середовище громадянського суспільства, Ю. Размєтаєва[17] зазначає, що права людини є основою та підґрунтям формування і функціонування інституцій громадянського суспільства, які виступають як сферою реалізації співпадаючих інтересів індивідів, так і простором їхньої комунікації. Авторка також наголошує, що використання терміна «неурядові організації» є більш точним, ніж «громадські організації», оскільки останній звужує коло суб'єктів і може обмежувати права іноземців та осіб без громадянства. А. Крижанівський та О. Крезе [18] зауважують: якщо діяльність інститутів громадянського суспільства може відбуватися поза межами безпосереднього правового регулювання, то процес їх утворення здійснюється виключно у правовому середовищі. При цьому В. Пилип [19] розглядає громадянське суспільство як простір добровільних асоціацій людей та набір

[14] Оніщенко Н. М. Ефективність права та проблеми забезпечення прав людини. *Правова держава*. 2018. Вип. 29. С. 12–19.

[15] Пархоменко Н. М. Конструктивний та деструктивний підходи у правовому регулюванні. *Альманах права*. 2017. Вип. 8. С. 88–92.

[16] Добрянський С. Права людини як вихідна основа юридичної практики. *Право України*. 2012. № 5. С. 45–52.

[17] Размєтаєва Ю. С. Права людини як основа інституцій громадянського суспільства. *Філософія права і загальна теорія права*. 2015. № 1. С. 102–110.

[18] Крижанівський А. Ф., Крезе О. О. Громадянське суспільство і механізм дії права: проблеми співвідношення і взаємодії. *Актуальні проблеми держави і права*. 2003. Вип. 21. С. 22-27.

[19] Пилип В. В. Інститути громадянського суспільства України в протидії торгівлі людьми: міжнародно-правові стандарти. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2023. № 3. С. 219-229.

реляційних мереж, які його заповнюють. У свою чергу, М. Говард[20] застерігає, що до організацій громадянського суспільства можуть зараховуватися лише ті групи, які визнають законність інших груп у публіційній сфері взаємного визнання.

Органічною складовою функціонування системи прав людини є інструментарій громадського контролю та моніторингу діяльності владних органів. Громадський контроль у даній системі постає як публічна перевірка дій державних інституцій на відповідність проголошеним цілям, підпорядкування політики держави інтересам суспільства та нагляд за дотриманням фундаментальних свобод. Реалізація цієї функції здійснюється через різноманітні форми – від соціологічних досліджень, громадських експертиз і петицій до безпосередньої участі представників громадськості у роботі колегіальних органів та здійснення публічного моніторингу за допомогою сучасних цифрових комунікацій.

У науковій доктрині підкреслюється, що громадський контроль виступає не просто засобом виявлення порушень, а й важливим чинником запобігання зловживанню владою та забезпечення прозорості суб'єктів публічного адміністрування. Використання цифрових інструментів і громадських експертиз суттєво підвищує оперативність та об'єктивність моніторингових процедур, перетворюючи громадськість на повноцінного суб'єкта правозахисного моніторингу.

Характеризуючи суспільні зв'язки та комунікативні процеси в цій сфері, П. Любченко[21] вказує, що інституції громадянського суспільства породжують комунікативну реальність для формування громадської думки, без якої люди стають відчуженими від суспільних справ і громадянське суспільство занепадає.

За спостереженням О. Петришина, інституції громадянського суспільства формуються добровільно та функціонують на засадах самоврядування; при цьому існує пряма залежність: чим пасивнішими є громадяни та їхні об'єднання, тим активнішим стає втручання з боку державної влади[22].

Таку позицію доповнює О.М. Похил, зазначаючи, що ступінь активності людини при реалізації та захисті своїх конституційних прав значною мірою залежить від того, наскільки правильно ці права нею усвідомлюються та оцінюються[23].

У той же час Н. Атаманова звертає увагу на проблеми консолідації, вказуючи, що суперечливість інтересів різних соціальних груп у сучасному суспільстві призводить до розрізненості неурядових організацій та зменшує їхній авторитет

---

[20] Howard M. The weakness of civil society in Post-communism Europe. Cambridge [u.a.]: Cambridge Univ. Press? 2005 – 206 p/

[21] Любченко П. Народовладдя та місцеве самоврядування: сутність і взаємообумовленість розвитку. *Право України*. 2019. № 10. С. 195-211.

[22] Петришин О. В. Громадянське суспільство і держава: проблеми взаємодії. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 3. С. 25–34.

[23] Похил О. М. Право людини і громадянина на захист своїх прав: конституційні аспекти [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2021. 20 с.

як цілісної інституції громадянського суспільства[24].

Таким чином, незалежні самоврядні інститути громадянського суспільства виконують у системі прав людини важливі легітимуючі та захисні завдання. Вони гарантують непорушність особистих прав, виступають платформою для самовираження й самоорганізації громадян, упорядковують і систематизують суспільні вимоги та забезпечують ефективний контроль за межами компетенції органів публічної влади. Крім того, інститути громадянського суспільства залучаються до безпосередньої правоохоронної діяльності та заходів із забезпечення громадської та національної безпеки, що підтверджує їхню адаптивність та критичну роль у період надзвичайних викликів або кризових станів держави.

4. Глобальна інституціоналізація захисту прав людини

Сучасна система прав людини виходить далеко за межі внутрішньодержавного правопорядку та функціонує в межах багатозв'язного регіонального та універсального міжнародно-правового простору. У теоретико-правовому вимірі ця трансформація знаменує зміну класичної вестфальської парадигми суверенітету, де держава більше не володіє монополією на визначення обсягу та меж фундаментальних свобод особи[25]. Права людини набувають суперекстратериторіального характеру, перетворюючись із внутрішньої справи конкретного правопорядку на імперативний нормативно-ціннісний орієнтир для усієї міжнародної спільноти.

Доктринальний аналіз засвідчує, що в умовах інтенсифікації глобалізаційних та інтеграційних процесів фундаментальні права і свободи людини функціонують як спільне надбання людства, де міжнародно-правові стандарти виступають критерієм нормативно-правової якості та легітимності національних законодавчих й правозастосовних систем. У сучасній теорії права ці стандарти розглядаються як цілісна система прав, що розкриває сучасну ідею прав людини, закріплену в засадничих міжнародно-правових документах і визнану світовою спільнотою. Вони є результатом тривалої узгодженої праці держав щодо забезпечення універсальних цінностей, а стан їх дотримання постає основним критерієм оцінки рівня демократичного розвитку будь-якої держави [26].

У цьому контексті визнання людини, її прав і свобод найвищою соціальною цінністю об'єктивно вимагає істотної переорієнтації та модифікації усієї національної правової системи, усунення суперечностей і прогалин у законодавстві. Особливого значення набуває поширення антропогенної інтерпретації та теорії визнання людської гідності як інтегративної властивості

---

[24] Атаманова Н. В., Тицька Я. О. Теоретико-правові аспекти реалізації та захисту прав і свобод людини та громадянина в демократичному суспільстві. *Juris Europensis Scientia*. 2022. Вип. 1. С. 3-6.

[25] Гавердовський П. Вестфальський мир як основа європейської державної системи. *Наукові записки Інституту європейських досліджень*. 2016. № 18 (2). С. 45-67.

[26] Козюбра М. І. Співвідношення національних і міжнародних правових систем. Наукові записки НаУКМА. *Юридичні науки*. 2016. Т. 181. С. 3-11.

природи людини, її унікальної самоцінності та одного з інституційних джерел основних прав, що вимагає належної нормативно-правової і конституційної регламентації[27].

Окрім того, повноцінне функціонування цієї системи вимагає долання таких деструктивних чинників, як правовий нігілізм, інфантилізм і деформація правосвідомості, які підривають віру громадян у право і закон[28].

Транснаціоналізація судових та квазісудових процедур захисту формує єдиний просторовий континуум нормативності, у якому законодавець обмежений імперативними нормами *jus cogens* та міжнародно-правовими зобов'язаннями у сфері людиноцентризму.

Глобальна інституціоналізація захисту прав людини будується на принципах компліментарності та субсидіарності між універсальними механізмами ООН і відповідними регіональними правопорядками, які володіють вищим ступенем нормативної деталізації та адаптивності до соціокультурних й геополітичних реалій. Регіоналізація правозахисних стандартів дозволяє сформувати додаткові нормативно-інституційні гарантії, які мінімізують ризики деформації правозастосування, нівелюють загрози владного свавілля та компенсують можливу неефективність національних механізмів юридичної відповідальності.

В умовах воєнного стану чи збройних конфліктів суспільний та державний тиск на систему прав людини суттєво зростає. Держави схильні до посилення тоталітарного управління та суттєвого обмеження прав і свобод під приводом забезпечення національної безпеки й оборони («все для фронту, все для перемоги»). За таких екстремальних обставин регіональні та міжнародні стандарти слугують запобіжником проти надмірного або свавільного втручання влади в права громадян[29].

Зокрема, регіоналізація та уніфікація правозахисних стандартів установлює суворі критерії для оцінки правомірності будь-яких обмежень прав людини (зокрема через перевірку на законність, законність мети та пропорційність)[30]. Це створює чіткі правові рамки для дерогації (відступу держави від своїх зобов'язань), підкреслюючи безумовну неприпустимість обмеження абсолютних прав – таких як заборона катувань, нелюдського поводження, рабства чи зворотної дії кримінального закону[31].

Крім того, регіональні стандарти розширюють можливості та гарантії захисту

---

[27] Мельничук С. М. Механізм захисту прав людини і громадянина: проблеми функціонування. *Вісник Луганського навчально-наукового інституту імені Е.О. Дідоренка*, № 4 2023, с. 24–34.

[28] Копетюк, М. Поняття та класифікація міжнародних стандартів прав людини та громадянина. *Історико-правовий часопис*, 2021. 15(1), 34–39.

[29] Ковальчук В. «Вермахту потрібні солдати»: виховання й освіта під впливом нацизму. *Київські історичні студії: науковий журнал*. 2022. № 1 (14). С. 44–48.

[30] Буткевич В. Г., Мицик В. В., Задорожній О. В. Міжнародне право. Основи теорії: підручник. К.: Либідь, (2002). 608 с.

[31] Про Заяву «Про відступ України від окремих зобов'язань, визначених Міжнародним пактом про громадянські і політичні права та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод» : Постанова Верховної Ради України від 21.05.2015 № 462-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/462-19#Text

самих правозахисників, які діють як «остання лінія оборони»[32]. Надаючи інституційні інструменти протидії криміналізації правозахисної діяльності, дезінформації, онлайн-переслідуванням, Strategic Lawsuits Against Public Participation (SLAPP-позовам) та свавільним затриманням, регіоналізація гарантує безпечне середовище для моніторингу воєнних злочинів, фіксації порушень та захисту вразливих груп населення в умовах конфліктних і постконфліктних трансформацій[33].

Функціональна специфіка регіональних правопорядків полягає в їхній здатності трансформувати абстрактні декларативні принципи міжнародного права у конкретні, обов'язкові до виконання юрисдикційні імперативи. Це забезпечується через створення наднаціональних судових органів, чиї рішення володіють преюдиційним та прецедентним значенням для національних систем юриспруденції. У результаті виникає ефект горизонтального та вертикального переплетення норм, де міжнародний правопорядок та внутрішньодержавне право вступають у стан постійного діалогу й взаємного збагачення.

На європейському континенті сформувалася одна з найефективніших регіональних систем захисту прав людини, яка об'єднує три ключові компоненти: систему Організації з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ), систему Європейського Союзу (ЄС) та систему Ради Європи (РЄ). Кожна з цих структур залучає специфічні дипломатичні, економічні, політичні та юридичні інструменти для забезпечення міжнародних стандартів захисту фундаментальних свобод.

Співіснування та взаємодія зазначених компонентів утворює багаторівневий механізм гарантування прав і свобод, де конвенційні норми Ради Європи визначають загальноєвропейський мінімальний стандарт, нормативно-правові акти ЄС забезпечують їхню інституційну інтеграцію у сферу наднаціонального регулювання, а політичні зобов'язання в межах ОБСЄ створюють необхідний превентивний та дипломатичний базис. Така теоретико-правова основа забезпечує високу системність, гнучкість та комплексність захисту особистості перед сучасними викликами та загрозами.

Послідовний аналіз інституційної природи та специфіки нормативного інструментарію вказаних міжнародних регіональних утворень дозволяє розкрити їхню індивідуальну роль і внесок у побудову цієї цілісної архітектури. З огляду на це, логіка дослідження вимагає детального розгляду кожного з трьох ключових векторів європейського правозахисного простору, починаючи з політико-превентивних механізмів ОБСЄ та закінчуючи наднаціональним правопорядком ЄС і юрисдикційною системою Ради Європи.

У межах загальноєвропейської системи прав людини захист основоположних свобод у вимірі ОБСЄ початково формувався через концептуальні механізми «людського виміру».

---

[32] Грищук О. В. Людська гідність у праві: філософсько-правовий дискурс : монографія. Київ : Атіка, 2018. 432 с.

[33] Про захист осіб, які здійснюють громадську діяльність, від необґрунтованих позовів або зловживання процесуальними правами (SLAPP) : Директива Європейського Парламенту та Ради (ЄС) 2024/1069 від 11 квіт. 2024 р. Офіційний вісник Європейського Союзу. L 2024/1069.

Започаткована у Гельсінському заключному акті 1975 року[34], ця концепція вперше вивела питання прав людини з категорії суто внутрішніх справ держав на рівень міжнародної безпеки. Еволюція цього підходу отримала нормативне поглиблення у підсумкових документах нарад у Мадриді (1983 р.)[35], Відні (1989 р.)[36], Копенгагені (1990 р.)[37] та Москві (1991 р.)[38], де було закладено стандарти виборчого права, свободи пересування, верховенства права та функціонування демократичних інститутів[39].

Особливість нормативної природи актів ОБСЄ полягає в тому, що вони не створюють безпосередньо юридично обов'язкових договірних зобов'язань у класичному міжнародно-правовому розумінні, а належать до сфери політичних норм або, так званого, «м'якого права». Попри відсутність прямого юрисдикційного примусу, ці дозвільні та політичні зобов'язання виступають високоавторитетними орієнтирами для розробки національного законодавства держав-учасниць і слугують підґрунтям для укладення імперативних міжнародних договорів, формуючи єдиний нормативний орієнтир регіонального правопорядку.

Інституційна система людського виміру ОБСЄ визначається наявністю спеціалізованих органів, покликаних забезпечувати практичну реалізацію оголошених стандартів та надавати державам-учасницям практичну допомогу у виконанні їхніх політичних зобов'язань.

Ключове місце серед них посідає Бюро з демократичних інститутів і прав людини, яке здійснює спостереження за виборами, моніторинг дотримання прав людини та сприяє розвитку громадянського суспільства. Практична діяльність Бюро проводиться через розгортання місій зі спостереження за виборами, оцінку відповідності національного законодавства міжнародним стандартам (наприклад, проведення правових експертиз законопроєктів про вибори чи громадські об'єднання) та реалізацію навчальних програм для суддів, правоохоронців і

---

[34] Заключний акт Наради з безпеки та співробітництва в Європі від 01 серп. 1975 р. *База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_055

[35] Підсумковий документ Мадридської зустрічі 1980 року представників держав-учасниць Наради з безпеки та співробітництва в Європі, що відбулася на основі положень Заключного акта, які стосуються подальших кроків після Наради від 09 вер. 1983 р. *База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_116

[36] Підсумковий документ Віденської зустрічі 1986 року представників держав-учасниць Наради з безпеки та співробітництва в Європі, що відбулася на основі положень Заключного акта, які стосуються подальших кроків після Наради від 15 січ. 1989 р. *База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_117

[37] Документ Копенгагенської наради Конференції з людського виміру НБСЄ від 29 черв. 1990 р. *База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_082

[38] Документ Московської наради Конференції з людського виміру НБСЄ від 03 жовт. 1991 р. *База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_084

[39] Буткевич В.Г. Мицик В.В. Задорожній О.В. та ін. Міжнародне право. Основні галузі. К.: Либідь, 2001. 816 с.

правозахисників. Крім того, Бюро щорічно організовує Нараду з огляду виконання зобов'язань у сфері людського виміру у Варшаві – найбільшу в Європі правозахисну платформу для прямого діалогу між урядами та неурядовими організаціями.

Поряд із ним вагомим інструментом виступає інститут Представника ОБСЄ з питань свободи ЗМІ, який моніторить стан забезпечення плюралізму та безпеки журналістів у регіоні. Наприклад, у межах свого мандата Представник здійснює раннє попередження щодо випадків цензури, переслідування медіапрацівників, прийняття надмірно жорстких законів про дифлюацію чи кібербезпеку, а також надає рекомендації щодо регулювання цифрових медіа, захисту джерел інформації та протидії мові ворожнечі й дезінформації без шкоди для свободи вираження поглядів.

Окремим і надзвичайно важливим елементом цієї системи є інститут Верховного комісара ОБСЄ у справах національних меншин, створений у 1992 році для реагування на етнічну напруженість[40]. Функціональне призначення Верховного комісара полягає у здійсненні раннього попередження та вжитті заходів «превентивної дипломатії» на ранніх стадіях конфліктів, що можуть загрожувати миру, стабільності чи міждержавним відносинам у регіоні.

Свою практичну ефективність цей інститут доводить через поєднання інструментів «тихої дипломатії» та розробку тематичних рекомендацій, які слугують орієнтиром для національних законодавців. З-поміж ключових прикладів його діяльності – розробка фундаментальних програмних документів, таких як «Люблянські рекомендації щодо інтеграції різноманітних суспільств» (2012)[41] та «Гранадські рекомендації щодо національних меншин у міждержавних відносинах» (2020)[42], що визначають суперечливі питання міждержавної підтримки меншин та запобігають інструменталізації етнічних чинників у геополітичних цілях.

У сучасних умовах конфліктів та системних викликів безпеці діяльності Верховного Комісара притаманний фокус на моніторингу прав вразливих груп у постконфліктних і дестабілізованих регіонах. Зокрема, Верховний комісар здійснює систематичний аналіз мовної та освітньої реформ у державах Балтії та Центрально-Східної Європи, сприяючи розробці моделей двомовної та

---

[40] Обмеження прав людини та екстраординарні юридичні режими : монографія / Я. Лазур, Т. Попович, О. Рябченко та ін. ; за редакцією проф., д.ю.н., чл.-кор. НАПрНУ Ярослава Лазура, проф., д.ю.н., акад. АН ВШ Михайла Савчина та к.ю.н., доц. Терезії Попович. Одеса : Видавництво «Юридика», 2025. – 324 с.

[41] Люблянські рекомендації щодо інтеграції різноманітних товариств листопад 2012 р.URL: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://cdn.osce.org/sites/default/files/f/documents/e/e/396689.pdf

[42] The Granada declaration. URL: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2023/10/06/granada-declaration/pdf/

інтегрованої освіти [43].

Крім того, інститут займає активну позицію щодо фіксації порушень прав етнічних меншин на тимчасово окупованих територіях (зокрема, щодо системного утиску прав кримських татар та українців в окупованому Криму), систематично наголошуючи на недопустимості примусової асиміляції, обмеження діяльності національних представницьких органів та знищення культурної спадщини[44].

Така послідовна взаємодія інституцій та нормативних стандартів ОБСЄ створює дієвий превентивний базис для всієї системи захисту прав людини, запобігаючи перетворенню міжетнічних суперечностей на масштабні збройні ескалації.

Еволюція системного розуміння та правового захисту основних свобод у правопорядку Європейського Союзу свідчить про глибоку трансформацію нормативно-інституційного середовища. На початкових етапах функціонування європейських співтовариств Суд ЄС відхиляв можливість оскарження рішень органів Співтовариства з огляду на національні конституційні гарантії прав людини, виходячи з концепції автономії права Співтовариства[45]. Проте з кінця 1960-х років судова практика зазнала докорінних змін, і Суд ЄС визнав повагу до фундаментальних прав складовою частиною загальних принципів права Співтовариства, які підлягають обов'язковому судовому захисту[46]. У процесі формування цієї доктрини основними джерелами для формулювання правових стандартів слугували спільні конституційні традиції держав-членів та міжнародні договори, насамперед Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року[47]. Визнання прямої дії та пріоритету права Співтовариства вимагало одночасного підвищення рівня гарантування суб'єктивних прав особи від дій інститутів ЄС, що зрештою призвело до повної інтеграції правозахисних принципів у первинне право Союзу.

Ця трансформація засвідчила, що міжнародні судові установи виступають не лише механізмами вирішення конкретних спорів, але й ключовими суб'єктами тлумачення і творення нових правових доктрин у царині людських прав, що наочно простежується в діяльності Європейського суду з прав людини[48].

---

[43] Оцінка та рекомендації Верховного комісара ОБСЄ у справах національних меншин стосовно проекту Закону "Про мови в Україні" (№1015-3). URL: https://www.rada.gov.ua/news/Povidomlennya/38639.html.

[44] Махмурова-Дишлюк О. П. М36 Міжнародне та адміністративно-правове забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян в умовах російсько-української війни : монографія / за заг. ред. В. Галунька. Одеса : Видавництво «Юридика», 2025. 404 с.

[45] Костюченко Я. М. Загальнотеоретичні підходи до міжнародно-правових форм співробітництва Європейського Союзу з третіми країнами. *Альманах міжнародного права*. 2016. Вип. 12. С. 13-21.

[46] Рибалкін А. О., Носенко Ю. В. Особливості застосування практики європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя в Україні.. ScienceRise. Juridical Science. 2021. № 2. С. 14-17. 5

[47] Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (1950). Міжнародний документ No. 995_004. 04.11.1950. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_004

[48] Завгородній В. А. Правоінтерпретаційні акти Європейського суду з прав людини. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Серія : Право*. 2021. № 12. С. 77-83.

Аналізуючи роль міжнародного судочинства у зміцненні захисту прав людини, У. Гулям зазначає, що в основі імплементації судової практики лежить основоположний принцип міжнародного права *pacta sunt servanda* [49]. Засвоюючи зобов'язання з дотримання прав людини, держава втілює їх через заходи індивідуального характеру, спрямовані на відновлення порушеного права у конкретній справі, та заходи загального характеру, покликані усунути системні проблеми чи дефекти законодавства. Саме заходи загального характеру виступають безпосереднім механізмом імплементації правових позицій міжнародних судів, де особливе місце посідають пілотні рішення ЄСПЛ, якими встановлюється наявність системної проблеми та зобов'язується держава вжити конкретних законодавчих чи адміністративних кроків [50].

Паралельно з прецедентним впливом рішень у конкретних справах, еволюція захисту прав людини здійснюється через функцію тлумачення. Досліджуючи юридичну природу актів ЄСПЛ, В. Завгородній виділяє специфічні категорії рішень, яким притаманна юридична природа класичних правоінтерпретаційних актів, зокрема консультативні висновки на підставі ст. 47 Конвенції та відповідно до Протоколу № 16 до Конвенції[51]. Науковець підкреслює, що цей механізм розширює дорадчу юрисдикцію Суду, посилює судовий діалог та спирається на принцип субсидіарності, а під час надання таких висновків ЄСПЛ демонструє застосування принципів динамічного (еволюційного) тлумачення, забезпечення межі національного розсуду та системного підходу, гарантуючи відповідність правових стандартів сучасним вимогам суспільства[52].

Трансформація національних правопорядків під впливом міжнародної судової практики чітко простежується на прикладі України, де застосування Конвенції та практики ЄСПЛ закріплено на нормативному рівні як джерело права [53].

Аналізуючи практичний вимір цього впливу, Є. Калюжна[54] звертає увагу на низку значущих рішень ЄСПЛ, які докорінно змінили вітчизняну правову парадигму та стимулювали якісне вдосконалення національного законодавства і судової практики.

---

[49]Гулям У. Х. Імплементація практики Європейського суду з прав людини в діяльності судів України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція*. 2022. Вип. 57. С. 108-114.

[50] Трихліб К. О. Обсяг меж вільного розсуду держави у практиці Європейського суду з прав людини. *Проблеми законності*. 2021. Вип. 154. С. 65-78.

[51] Завгородній В. А. Правові стандарти Європейського Суду з прав людини та їх співвідношення з прецедентами. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2014. № 3. С. 26-34.

[52] Коломієць Н. В., Чередниченко І. С. Забезпечення права на захист у практиці Європейського суду з прав людини. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2019. Вип. 56(2). С. 101-104.

[53] Гнатовський М. М., Капліна О. В., Туманянц А. Р. Права людини в міжнародному та національному правопорядках: сучасний стан та перспективи гармонізації. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 2. С. 110–124.

[54] Калюжна Є. С. Вплив практики Європейського суду з прав людини на національну систему України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2021. Вип. 64. С. 32-36.

У справі «Корецький та інші проти України» (заява № 40269/02, рішення від 3 квітня 2008 року)[55] Європейський суд з прав людини встановив порушення статті 11 Конвенції (свобода зібрань та об'єднання) у зв'язку з безпідставною та надмірно тривалою відмовою органів юстиції у реєстрації громадської організації. Заявники скаржилися на свавільні вимоги посадових осіб щодо внесення змін до статуту об'єднання. Суд підкреслив, що будь-яке втручання державної влади у здійснення права на свободу об'єднання має бути «передбачене законом». У цьому контексті ЄСПЛ акцентував на дотриманні вимог «якості закону» та юридичної визначеності: національне законодавство має бути сформульоване з достатньою точністю, щоб дати особі можливість передбачити наслідки своїх дій, а також не повинно залишати органам виконавчої влади необмежених дискреційних повноважень для свавільного трактування правових норм.

У справі «Наталія Михайленко проти України» (заява № 49021/11, рішення від 30 травня 2013 року)[56] ЄСПЛ констатував порушення пункту 1 статті 6 Конвенції (право на справедливий суд). Заявниця, яка була визнана недієздатною через психічний розлад, намагалася безпосередньо звернутися до суду з заявою про поновлення її цивільної дієздатності, однак національні суди відмовили у відкритті провадження, оскільки за тогочасним Цивільним процесуальним кодексом України процесуальне право на таке звернення мали лише опікун або орган опіки та піклування. Суд обґрунтував необхідність забезпечення реального та ефективного доступу недієздатної особи до суду, зазначивши, що абсолютна позбавленість особи можливості самостійно ініціювати судовий перегляд свого статусу є непропорційним обмеженням її процесуальних прав. Це рішення стало підґрунтям для внесення системних змін до Цивільного та Цивільного процесуального кодексів України щодо надання опікуваним особам права на пряме звернення до суду.

У справі «Волохи проти України» (заява № 23543/02, рішення від 2 листопада 2006 року)[57] Суд визнав порушення статті 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя, житла і кореспонденції) через здійснення виїмки поштово-телеграфної кореспонденції заявників у межах кримінальної справи. Розглядаючи правові підстави такого втручання, ЄСПЛ вказав на відсутність у національному законодавстві чітких меж дискреційних повноважень органів влади при обмеженні прав особи. Суд зазначив, що закон повинен чітко визначати обсяг і спосіб здійснення відповідних повноважень суб'єктами владних повноважень, а також надавати достатні гарантії від свавільного втручання (зокрема, чіткі підстави для виїмки, процедуру її санкціонування та строки зберігання вилучених матеріалів). Висновки ЄСПЛ у цій справі слугували

---

[55] Справа «Корецький та інші проти України» (заява № 40269/02) : рішення Європ. суду з прав людини від 3 квіт. 2008 р. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_446.

[56] Справа «Наталія Михайленко проти України» (заява № 49021/11) : рішення Європ. суду з прав людини від 30 трав. 2013 р. *База даних «Законодавство України» / ВР України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_465

[57] Справа «Волохи проти України» (заява № 23543/02) : рішення Європ. суду з прав людини від 2 листоп. 2006 р. *База даних «Законодавство України» / ВР України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_138

орієнтиром під час розробки Кримінального процесуального кодексу України 2012 року в частині деталізації процедур проведення негласних слідчих (розшукових) дій та тимчасового доступу до речей і документів.

Проте стан імплементації заходами загального характеру все ще стикається з проблемами відсутності системного підходу, що вимагає належної легітимації міжнародних норм у національній свідомості та судовій практиці. Трансформація від відхилення конституційних гарантій до визнання єдиних міжнародних судових стандартів демонструє, що сучасна система прав людини функціонує як динамічний організм, у якому європейські принципи та практика міжнародних судів поступово формують єдиний глобальний правопорядок захисту особистості.

Еволюція нормативного регулювання прав людини в ЄС знайшла свій вираз у Єдиному європейському акті[58], Маастрихтському[59] та Амстердамському договорах[60], а також у прийнятті у 2000 році Хартії основних прав Європейського Союзу[61]. З набуттям чинності Лісабонським договором у 2009 році Хартія здобула юридично обов'язкову силу рівня первинного права, акумулювавши в єдиному систематизованому акті традиційні цивільні й політичні права, економічні та соціальні гарантії, а також права нового покоління, зокрема право на добре управління, захист персональних даних та екологічні права. Інституційне забезпечення цієї системи було також посилено створенням у 2007 році Агентства ЄС із захисту основних прав (FRA), покликаного здійснювати збір, аналіз даних та моніторинг стану дотримання свобод.

Найбільш досконалі юридичні механізми захисту прав людини функціонують у рамках Ради Європи, діяльність якої ґрунтується на принципах верховенства права, демократичного плюралізму та поваги до людської гідності. Європейська ідентичність і прагнення розбудовувати демократичну державу визначають ключовий напрямок розвитку сучасних правових систем, де людина виступає адресатом права та центром діяльності міжнародних інституцій. Сучасна європейська система правопорядку вибудовується на триєдності цінностей: права людини, верховенство права та демократія. Відносини між цими фундаментальними засадами є динамічними та взаємодоповнюючими, адже саме свобода індивіда виступає їхнім спільним знаменником[62].

Ключовими елементами цієї системи виступають обов'язкові міжнародно-правові договори, насамперед Конвенція про захист прав людини і

---

[58] Єдиний європейський акт від 17 лют. 1986 р. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_028.

[59] Договір про Європейський Союз : Маастрихтський договір від 7 лют. 1992 р. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_029.

[60] Амстердамський договір, що змінює Договір про Європейський Союз, Договори про заснування Європейських Співтовариств та деякі пов'язані з ними акти від 2 жовт. 1997 р. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_017.

[61] Хартія основних прав Європейського Союзу від 7 груд. 2000 р. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_524.

[62] Іванцова З. Роль органів Ради Європи у захисті конституційних прав людини в Україні: напрями сучасних досліджень. *Law. State. Technology*. 2024. Вип. 2. С. 3-9.

основоположних свобод[63], та діяльність Європейського суду з прав людини, чия юрисдикція забезпечує обов'язковий судовий захист за індивідуальними та міждержавними скаргами. Європейська конвенція з прав людини (1950 р.)[64], ратифікована Україною у 1997 році, закріпила ключові громадянські й політичні права, створення ж ЄСПЛ забезпечило дієвий механізм їх контролю та імперативного судового захисту. Юрисдикційний механізм Суду дає змогу не лише відновлювати порушені права індивідів, а й спонукає держави-члени до здійснення заходів загального характеру, зокрема усунення системних вад національного законодавства та правозастосовної практики.

Нормативна система Ради Європи постійно оновлюється, зокрема доповнюються Європейська соціальна хартія[65], Рамкова конвенція про захист направлених на захист національних меншин[66] та діяльністю інституційного механізму – Комісара Ради Європи з прав людини, що сприяє гармонізації європейського правового простору.

Комплексний характер нормативного масиву Ради Європи забезпечує єдність і неподільність усіх категорій прав людини – громадянських, політичних, соціально-економічних та культурних. Закріплення інституту права на свободу совісті, думки та релігії, визначене у статті 9 Конвенції та нормах Рамкової конвенції про захист національних меншин, гарантує особі простір для самореалізації та світоглядного вибору, встановлюючи межі можливих державних обмежень виключно потребами демократичного суспільства.

Важливе місце в інституційній системі Ради Європи посідає Парламентська Асамблея Ради Європи (ПАРЄ), чиї нормативно-правові акти у формі резолюцій та рекомендацій охоплюють широкий спектр державно-конфесійних та суспільних відносин. Актами ПАРЄ деталізовано стандарти міжконфесійного й міжкультурного діалогу, забезпечення толерантності, гендерної рівності, захисту релігійних громад від насильства та заборони дискримінації. Окрім того, рекомендації Асамблеї торкаються актуальних питань біоетики, права на заперечення з міркувань совісті в медичній сфері, захисту неповнолітніх від згубного впливу деструктивних сект і збереження культурної спадщини. Завдяки такій нормативній активності відбувається системний розвиток та адаптація європейських правозахисних стандартів до нових викликів.

Своєрідне місце в інституційному механізмі Ради Європи належить Комісару з прав людини – позасудовій посадовій особі, чий мандат не обмежує переліку

---

[63] Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Міжнародний документ від 04 листоп. 1950 р. / Рада Європи. Відомості Верховної Ради України. 1997. № 40. Ст. 263. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004

[64] Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Міжнародний документ від 04 листоп. 1950 р. / Рада Європи. Відомості Верховної Ради України. 1997. № 40. Ст. 263. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004

[65] Європейська соціальна хартія (переглянута) : Міжнародний документ від 03 трав. 1996 р. / Рада Європи. Відомості Верховної Ради України. 2007. № 51. Ст. 2096. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062

[66] Рамкова конвенція про захист національних меншин : Міжнародний документ від 01 лют. 1995 р. / Рада Європи. Відомості Верховної Ради України. 1998. № 14. Ст. 56. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_055

питань у сфері прав людини та дозволяє взаємодіяти з широким колом суб'єктів. Діяльність Комісара має виражену превентивну функцію: здійснюючи моніторингові візити, реагуючи на поточні загрози та вступаючи у правозахисний діалог із міжнародними організаціями (ЄС, ОБСЄ) й неурядовим сектором, він створює правове та дипломатичне підґрунтя для прийняття політичних рішень у рамках Ради Європи. Завдяки цій діяльності забезпечується додатковий рівень системного спостереження за станом дотримання прав людини в державах-членах[67].

Рада Європи також активно розбудовує співробітництво з іншими міжнародними інституціями, зокрема Європейським Союзом та Організацією з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ). Спільний вектор співпраці цих організацій базується на принципах рівноправності, практичної доцільності та уникнення конкуренції за виключність. Формування узгодженого каталогу способів співробітництва та підписання Меморандуму про взаєморозуміння між Радою Європи та ЄС забезпечують гармонізацію міждержавних правозахисних стандартів та вирівнювання правового поля на всьому європейському континенті.

Національні системи прав людини зазнають істотного впливу доктрини верховенства права (правовладдя), розробку та адаптацію якої здійснюють установи Ради Європи, зокрема Венеційська Комісія. Порівняльно-правовий аналіз свідчить про глибокі теоретичні дискусії щодо співвідношення континентальної концепції правової держави та англо-американської ідеї верховенства права[68]. Незалежно від термінологічних відмінностей, ключовими елементами цієї системи є правова визначеність, заборона свавілля, рівність перед законом, поділ влади та забезпечення незалежного судового контролю за реалізацією владних повноважень.

Сучасні трансформації правопорядків показують, що принципи верховенства права та механізми захисту прав людини піддаються новим викликам, спричиненим глобальними кризами, неоліберальними стратегіями обходу державних структур, а також зростанням авторитарних і національно-консервативних тенденцій. Поява нових загроз вимагає постійної модернізації інструментів правового захисту, оскільки нехтування міжнародними стандартами або надання переваги одній із цінностей на шкоду іншій здатне підірвати громадянську злагоду та інституційний баланс влади.

Особливого значення взаємодія з Радою Європи набула для України в контексті адаптації національного законодавства до європейських правових норм і виконання статутних зобов'язань. Здобуття Україною членства в Раді Європи започаткувало масштабне реформування судової системи, судоустрою та кримінальної юстиції. У рамках виконання рішень ПАРЄ та реалізації Планів дій Ради Європи для України здійснено важливі кроки щодо реформування інститутів суду та прокуратури, розширення гарантій безоплатної правничої допомоги та

---

[67] Калмиков Т. О. Взаємодія Комісара з прав людини Ради Європи з європейськими інститутами правозахисту. *Журнал східноєвропейського права*. 2015. № 18. С. 107–110.

[68] Тімашов В. Співпраця Ради Європи з Україною в питаннях удосконалення правового інституту прав і свобод людини та громадянина. *European Political and Law Discourse*. 2015. Vol. 2, Iss. 1. P. 81–85.

посилення несудових правозахисних інституцій, зокрема інституту Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини [69].

Водночас процес імплементації міжнародно-правових норм у внутрішній правопорядок нерідко зіштовхується з проблемами нормативно-практичного характеру. Попри позитивну динаміку підписання й ратифікації європейських конвенцій, тривалий час зберігався розрив між формальною прийнятістю актів та створенням дієво функціонуючих внутрішньодержавних механізмів їх застосування. Відсутність окремих ланок правової інфраструктури або неефективність правозастосування залишаються основними чинниками, які стримують повне гарантування суб'єктивних прав громадян.

Безпрецедентним випробуванням для європейської системи захисту прав людини стала реалізація захисних механізмів в умовах надзвичайних правових режимів, зокрема пандемії COVID-19 та введення воєнного стану в Україні через повномасштабну збройну агресію. Складна безпекова ситуація змусила Україну скористатися правом на відступ від окремих зобов'язань (дерогацію), передбаченим статтею 15 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, про що було офіційно повідомлено Генерального секретаря Ради Європи[70].

Втім, практична реалізація відступу від окремих прав та подальша часткова скасування обмежень поставили перед доктриною та практикою гострі запитання щодо межі допустимого втручання держави у сферу фундаментальних свобод. Зокрема, аналіз правозастосовної практики виявив проблеми із забезпеченням права на ефективний засіб правового захисту (ст. 13 Конвенції), дегарантування якого є неприпустимим навіть у період воєнного стану.

Яскравим прикладом системного збою у функціонуванні правозахисного механізму стали непоодинокі випадки посягання на професійні права адвокатів та перешкоджання здійсненню адвокатської діяльності з боку представників державних органів під час надання правничої допомоги. Законодавчий дисбаланс, виявлений у відсутності процесуальних гарантій і бронювання для адвокатів на противагу їхнім процесуальним опонентам із силових та правоохоронних відомств, створив передумови для зловживань та тиску на інститут адвокатури[71].

Зазначена бездіяльність держави у врегулюванні гарантій діяльності адвокатури в умовах мобілізації демонструє ризики послаблення інституційних засад верховенства права та загрозу зміщення правового режиму держави в бік поліцейської. За таких умов виникає потреба в активнішому залученні органів Ради Європи до моніторингу ситуації, надання консультативної допомоги та вироблення спільних правових орієнтирів задля недопущення безпідставного

---

[69] Іванцова З. А. Роль Ради Європи в захисті конституційних прав людини в Україні: специфіка забезпечення права власності. *Juris Europensis Scientia*. 2025. Вип. 1. С. 23-27.

[70] Гнатовський М. М. Права осіб, позбавлених свободи, у контексті пандемії коронавірусної хвороби (COVID-19): діалог Європейського комітету із запобігання катуванням, нелюдському або такому, що принижує людську гідність, поводженню або покаранню із державами-членами Ради Європи. Український часопис міжнародного права. 2020. № 2. С. 74-76.

[71] Латковська Т., Волощук Т. Європейські стандарти Ради Європи щодо захисту прав людини у сфері правоохоронної діяльності: поняття, природа та принципи.. Юридичний вісник. 2025. № 2. С. 165-174.

обмеження прав людини в Україні.

Діяльність інституцій Ради Європи має бути спрямована на постійний моніторинг дотримання міжнародно-правових зобов'язань та розробку спеціальних консультативних інструментів. Водночас створення органами Ради Європи експертно-консультативних груп вимагає збалансованого підходу – підтримка повинна надаватися не лише державним органам обвинувачення чи правоохоронним структурам, а й інститутам громадянського суспільства та адвокатурі, які безпосередньо гарантують реалізацію права на захист.

Досвід України щодо забезпечення та захисту прав людини в умовах воєнно-політичної кризи є унікальним для всього європейського континенту. Напрацьовані вітчизняними науковцями-правниками та практиками доктринальні рішення можуть слугувати ціннісним та інституційним орієнтиром для європейської спільноти у разі виникнення аналогічних безпекових загроз у майбутньому.

У підсумку, система прав людини в межах Ради Європи виступає динамічним багаторівневим механізмом, де міжнародно-правові норми, судовий контроль ЄСПЛ, моніторинг Комісара з прав людини та діяльність ПАРЄ перебувають у постійній взаємодії з національними правопорядками. Подальший розвиток цієї системи вимагає постійної адаптації правових інструментів до нових суспільно-політичних викликів при неухильному дотриманні цінностей верховенства права, демократії та непорушності людської гідності.

Таким чином, сутнісними ознаками системи прав людини є її цілісність, багаторівневість, нормативна визначеність та наявність дієвого механізму реалізації і захисту. Ця система об'єднує в єдине ціле нормативно-правові норми та організаційно-практичні інституції як на національному рівні (у взаємодії держави та громадянського суспільства), так і в міжнародно-правовому вимірі (у рамках ОБСЄ, ЄС та Ради Європи). Вона функціонує як динамічний механізм, що постійно розвивається відповідно до нових суспільних викликів, гарантуючи верховенство права та непорушність людської гідності.

Висновки до розділу:

Проведене дослідження показує, що система прав людини – це не просто статичний набір юридичних норм або формальний перелік суб'єктивних прав, закріплених у законодавчих актах. Вона постає як складний, динамічний і цілісний організм, у центрі якого завжди перебуває людина, її гідність та свобода. Ефективність функціонування цієї системи визначається не стільки деклараціями, скільки наявністю дієвого та збалансованого механізму нормативно-правових й організаційних гарантій, які перетворюють абстрактні права на реальні соціальні блага.

Особлива роль у цій живій системі належить інститутам громадянського суспільства. Саме самоврядні об'єднання громадян, правозахисні організації та незалежні інститути створюють той комунікативний простір, у якому формується громадянська свідомість і здійснюється дієвий контроль за діяльністю держави. Взаємодія державних органів із суспільством на засадах рівноправного партнерства виступає надійним запобіжником від владного свавілля та

бюрократизації, посилюючи стійкість усього правового порядку в періоди кризових випробувань.

Сучасні глобалізаційні процеси докорінно змінили уявлення про національний суверенітет у сфері прав людини, вивівши їхній захист на наднаціональний рівень. Міжнародно-правові стандарти стали своєрідним універсальним орієнтиром та критерієм якості внутрішнього законодавства. Завдяки принципам компліментарності й субсидіарності національні та міжнародні механізми захисту перебувають у постійному діалозі, формуючи єдиний правозахисний континіум, де людина отримує додаткові гарантії поновлення своїх порушених свобод.

На європейському континенті визріла унікальна архітектура захисту, яка спирається на триєдність цінностей – демократію, верховенство права та права людини. Ця система функціонує завдяки синергії трьох ключових векторів: превентивної дипломатії та «людського виміру» ОБСЄ, імперативних нормативних стандартів Європейського Союзу та розгалуженого механізму Ради Європи. Кожна з цих інституцій робить свій внесок у те, щоб правовий простір Європи залишався безпечним та передбачуваним для особистості.

Центральною ланкою цієї європейської моделі виступає прецедентна практика Європейського суду з прав людини та нормативна діяльність ПАРЄ. Рішення ЄСПЛ не лише відновлюють справедливість у конкретних справах, а й спонукають держави до масштабних системних реформ, виправлення дефектів у законодавстві та правозастосуванні. Водночас шлях імплементації цих рішень у національні правопорядки нерідко залишається складним і вимагає постійного подолання інституційної інертності.

Справжнім випробуванням на міцність для всієї європейської системи захисту прав людини стали надзвичайні правові режими, зокрема воєнний стан, введений в Україні через повномасштабну збройну агресію. За таких умов держава постає перед спокусою надмірного обмеження прав громадян заради цілей оборони. Саме міжнародні стандарти, зокрема процедура дерогації за статтею 15 Конвенції, встановлюють чіткі межі допустимого втручання, нагадуючи про абсолютний характер фундаментальних прав та вимогу пропорційності будь-яких обмежень.

Аналіз вітчизняного досвіду функціонування правозахисного механізму під час війни виявив і больові точки, які потребують невідкладного реагування. Зокрема, гостро постають питання збереження ефективних способів судового захисту та забезпечення процесуальних гарантій діяльності адвокатури, яка виступає ключовим інститутом захисту особи від державних правоохоронних органів. Ослаблення професійних гарантій адвокатів або нехтування їхньою роллю створює загрозу зміщення правового режиму держави в бік силового тиску, що вимагає залучення міжнародного консультативного потенціалу для відновлення інституційного балансу.

У підсумку, трагічний і водночас унікальний досвід України щодо відстоювання правових цінностей в умовах воєнно-політичної кризи має величезне значення для всієї європейської спільноти. Практичні й теоретичні здобутки українських правників свідчать про те, що навіть у найтяжчі часи

випробувань система прав людини має залишатися гнучкою, але непорушною у своїх основоположних засадах, слугуючи дороговказом для майбутнього розвитку правової держави та гармонізації міжнародного правопорядку.

Список використаних джерел:

1. Штепа О. О., Коваленко С.В. Громадянське суспільство в системі гарантування прав та свобод людини та громадянина. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2024. Вип. 1. С. 22-27.
2. Табушка С. Розвиток захисту прав людини в межах правової системи Європейського Союзу. *Європейське право*. 2013. № 1-2. С. 129-138.
3. Мицик В. В. Питання про міжнародну правосуб'єктність фізичної особи. *Альманах міжнародного права.* 2010. Вип. 2. С. 25-36.
4. Бородін І. Л., Близнюков І.Г. Юридичні гарантії прав людини і громадянина в Україні. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2020. № 4. С. 34-40.
5. Заворотченко Т. М. Міжнародні гарантії політичних прав і свобод громадян як можливість існування універсальних міжнародних стандартів прав людини. *Право та державне управління*. 2013. № 4. С. 100-105.
6. Макаренков О. Гарантування права людини на розвиток як напрям трансформації правової системи відкритого суспільства. *Юридична Україна*. 2013. № 10. С. 16–22.
7. Мутусханов А. А. Європейські стандарти прав людини у правовій системі України. *Трипільська цивілізація*. 2012. № 8 (11). С. 63–67.
8. Савенко В. В. Правова культура як чинник охорони та захисту прав людини. *Юридичний часопис*. 2019. № 2. С. 55–61.
9. Скакун О. Ф. Теорія держави і права. Харків: Консум, 2001. 656 с.
10. Лемак В. В. Загальна теорія держави і права: навч. посіб.; Ужгородський національний ун-т. Юридичний факультет. Ужгород: ПП «Медіум», 2003. 251с.
11. Сохан І. О. Психологічні чинники детермінації правової поведінки. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. 2016. № 1. С. 95–101.
12. Фромм Е. Анатомія людської деструктивності. К.: Джерело, 2006. 480 с.
13. Оніщенко Н. М. Ефективність права та проблеми забезпечення прав людини. *Правова держава*. 2018. Вип. 29. С. 12–19.
14. Пархоменко Н. М. Конструктивний та деструктивний підходи у правовому регулюванні. *Альманах права*. 2017. Вип. 8. С. 88–92.
15. Добрянський С. Права людини як вихідна основа юридичної практики. *Право України*. 2012. № 5. С. 45–52.
16. Размєтаєва Ю. С. Права людини як основа інституцій громадянського суспільства. *Філософія права і загальна теорія права*. 2015. № 1. С. 102–110.
17. Крижанівський А. Ф., Крезе О. О. Громадянське суспільство і механізм дії права: проблеми співвідношення і взаємодії. *Актуальні проблеми держави і права*. 2003. Вип. 21. С. 22-27.
18. Пилип В. В. Інститути громадянського суспільства України в протидії торгівлі людьми: міжнародно-правові стандарти. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2023. № 3. С. 219-229.

19. Howard M. The weakness of civil society in Post-communism Europe. Cambridge [u.a.]: Cambridge Univ. Press? 2005 – 206 p.

20. Любченко П. Народовладдя та місцеве самоврядування: сутність і взаємообумовленість розвитку. *Право України*. 2019. № 10. С. 195-211.

21. Петришин О. В. Громадянське суспільство і держава: проблеми взаємодії. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 3. С. 25–34.

22. Похил О. М. Право людини і громадянина на захист своїх прав: конституційні аспекти [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2021. 20 с.

23. Атаманова Н. В., Тицька Я. О. Теоретико-правові аспекти реалізації та захисту прав і свобод людини та громадянина в демократичному суспільстві. *Juris Europensis Scientia*. 2022. Вип. 1. С. 3-6.

24. Гавердовський П. Вестфальський мир як основа європейської державної системи. *Наукові записки Інституту європейських досліджень*. 2016. № 18 (2). С. 45-67.

25. Козюбра М. І. Співвідношення національних і міжнародних правових систем. Наукові записки НаУКМА. *Юридичні науки*. 2016. Т. 181. С. 3-11.

26. Мельничук С. М. Механізм захисту прав людини і громадянина: проблеми функціонування. *Вісник Луганського навчально-наукового інституту імені Е.О. Дідоренка*, № 4 2023, с. 24–34.

27. Копетюк, М. Поняття та класифікація міжнародних стандартів прав людини та громадянина. *Історико-правовий часопис*, 2021. 15(1), 34–39.

28. Ковальчук В. «Вермахту потрібні солдати»: виховання й освіта під впливом нацизму. *Київські історичні студії: науковий журнал*. 2022. № 1(14).С. 44–48.

29. Буткевич В. Г., Мицик В. В., Задорожній О. В. Міжнародне право. Основи теорії: підручник. К.: Либідь, (2002). 608 с.

30. Про Заяву «Про відступ України від окремих зобов'язань, визначених Міжнародним пактом про громадянські і політичні права та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод» : Постанова Верховної Ради України від 21.05.2015 № 462-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/ 462-19#Text

31. Грищук О. В. Людська гідність у праві: філософсько-правовий дискурс : монографія. Київ : Атіка, 2018. 432 с.

32. Про захист осіб, які здійснюють громадську діяльність, від необґрунтованих позовів або зловживання процесуальними правами (SLAPP) : Директива Європейського Парламенту та Ради (ЄС) 2024/1069 від 11 квіт. 2024 р. Офіційний вісник Європейського Союзу. L 2024/1069.

33. Заключний акт Наради з безпеки та співробітництва в Європі від 01 серп. 1975 р. *База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_055.

34. Підсумковий документ Мадридської зустрічі 1980 року представників держав-учасниць Наради з безпеки та співробітництва в Європі, що відбулася на основі положень Заключного акта, які стосуються подальших кроків після Наради

від 09 вер. 1983 р. *База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada. gov.ua/ laws/show/994_116.

35. Підсумковий документ Віденської зустрічі 1986 року представників держав-учасниць Наради з безпеки та співробітництва в Європі, що відбулася на основі положень Заключного акта, які стосуються подальших кроків після Наради від 15 січ. 1989 р. *База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua /laws/show/994_117.

36. Документ Копенгагенської наради Конференції з людського виміру НБСЄ від 29 черв. 1990 р. *База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_082.

37. Документ Московської наради Конференції з людського виміру НБСЄ від 03 жовт. 1991 р. *База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_084.

38. Буткевич В.Г. Мицик В.В. Задорожній О.В. та ін. Міжнародне право. Основні галузі. К.: Либідь, 2001. 816 с.

39. Обмеження прав людини та екстраординарні юридичні режими : монографія / Я. Лазур, Т. Попович, О. Рябченко та ін. ; за редакцією проф., д.ю.н., чл.-кор. НАПрНУ Ярослава Лазура, проф., д.ю.н., акад. АН ВШ Михайла Савчина та к.ю.н., доц. Терезії Попович. Одеса : Видавництво «Юридика», 2025. – 324 с.

40. Люблянські рекомендації щодо інтеграції різноманітних товариств листопад 2012р. URL: chrome-extension:// efaidnbmnnnibpcajpcglclefind mkaj/https:// cdn.osce.org/ sites /default/files/f/documents/e/e/396689.pdf.

41. The Granada declaration. URL: chrome-extension:// efaidnbm nnnibpcajpcglclefindmkaj/ https://www.consilium. europa.eu/en/press/press-releases/2023/10/06/granada-declaration/pdf.

42. Оцінка та рекомендації Верховного комісара ОБСЄ у справах національних меншин стосовно проекту Закону "Про мови в Україні" (№1015-3). URL: https://www.rada.gov.ua/news/Povidomlennya/38639.html.

43. Махмурова-Дишлюк О. П. Міжнародне та адміністративно-правове забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян в умовах російсько-української війни : монографія / за заг. ред. В. Галунька. Одеса : Видавництво «Юридика», 2025. 404 с.

44. Костюченко Я. М. Загальнотеоретичні підходи до міжнародно-правових форм співробітництва Європейського Союзу з третіми країнами. *Альманах міжнародного права*. 2016. Вип. 12. С. 13-21.

45. Рибалкін А. О., Носенко Ю. В. Особливості застосування практики європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя в Україні.. ScienceRise. Juridical Science. 2021. № 2. С. 14-17.

46. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (1950). Міжнародний документ No. 995_004. 04.11.1950. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_004.

47. Завгородній В. А. Правоінтерпретаційні акти Європейського суду з прав людини. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Серія : Право*. 2021. № 12. С. 77-83.

48. Гулям У. Х. Імплементація практики Європейського суду з прав людини

в діяльності судів України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція*. 2022. Вип. 57. С. 108-114.

49. Трихліб К. О. Обсяг меж вільного розсуду держави у практиці Європейського суду з прав людини. *Проблеми законності*. 2021. Вип. 154. С. 65-78.

50. Коломієць Н. В., Чередниченко І. С. Забезпечення права на захист у практиці Європейського суду з прав людини. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2019. Вип. 56(2). С. 101-104.

51. Гнатовський М. М., Капліна О. В., Туманянц А. Р. Права людини в міжнародному та національному правопорядках: сучасний стан та перспективи гармонізації. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 2. С. 110–124.

52. Калюжна Є. С. Вплив практики Європейського суду з прав людини на національну систему України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2021. Вип. 64. С. 32-36.

53. Справа «Корецький та інші проти України» (заява № 40269/02) : рішення Європ. суду з прав людини від 3 квіт. 2008 р. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_446.

54. Справа «Наталія Михайленко проти України» (заява № 49021/11) : рішення Європ. суду з прав людини від 30 трав. 2013 р. *База даних «Законодавство України» / ВР України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_465

55. Справа «Волохи проти України» (заява № 23543/02) : рішення Європ. суду з прав людини від 2 листоп. 2006 р. *База даних «Законодавство України» / ВР України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_138.

56. Єдиний європейський акт від 17 лют. 1986 р. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_028.

57. Договір про Європейський Союз : Маастрихтський договір від 7 лют. 1992 р. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: https:// zakon.rada. gov.ua/laws/show/994_029.

58. Амстердамський договір, що змінює Договір про Європейський Союз, Договори про заснування Європейських Співтовариств та деякі пов'язані з ними акти від 2 жовт. 1997 р. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: https://zakon.rada. gov.ua/laws/show/994_017.

59. Хартія основних прав Європейського Союзу від 7 груд. 2000 р. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: https://zakon.rada. gov.ua/laws/show/994_524.

60. Іванцова З. Роль органів Ради Європи у захисті конституційних прав людини в Україні: напрями сучасних досліджень. *Law. State. Technology*. 2024. Вип. 2. С. 3-9.

61. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Міжнародний документ від 04 листоп. 1950 р. / Рада Європи. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 40. Ст. 263. URL: https://zakon.rada.gov.ua /laws/show/ 995_004

62. Європейська соціальна хартія (переглянута) : Міжнародний документ

від 03 трав. 1996 р. / Рада Європи. *Відомості Верховної Ради України*. 2007. № 51. Ст. 2096. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062

63. Рамкова конвенція про захист національних меншин : Міжнародний документ від 01 лют. 1995 р. / Рада Європи. *Відомості Верховної Ради України.* 1998. № 14. Ст. 56. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_055.

64. Калмиков Т. О. Взаємодія Комісара з прав людини Ради Європи з європейськими інститутами правозахисту. *Журнал східноєвропейського права*. 2015. № 18. С. 107–110.

65. Тімашов В. Співпраця Ради Європи з Україною в питаннях удосконалення правового інституту прав і свобод людини та громадянина. *European Political and Law Discourse*. 2015. Vol. 2, Iss. 1. P. 81–85.

66. Іванцова З. А. Роль Ради Європи в захисті конституційних прав людини в Україні: специфіка забезпечення права власності. *Juris Europensis Scientia*. 2025. Вип. 1. С. 23-27.

67. Гнатовський М. М. Права осіб, позбавлених свободи, у контексті пандемії коронавірусної хвороби (COVID-19): діалог Європейського комітету із запобігання катуванням, нелюдському або такому, що принижує людську гідність, поводженню або покаранню із державами-членами Ради Європи. *Український часопис міжнародного права*. 2020. № 2. С. 74-76.

68. Латковська Т., Волощук Т. Європейські стандарти Ради Європи щодо захисту прав людини у сфері правоохоронної діяльності: поняття, природа та принципи.. *Юридичний вісник.* 2025. № 2. С. 165-174.

РОЗДІЛ 2
ПРАВО НА ПРИВАТНІСТЬ У СИСТЕМІ ПРАВ ЛЮДИНИ

1. Поняття та зміст права на приватність.
2. Юридичний зміст права на приватність.
3. Право на приватність як фундаментальне право людини.
4. Місце права на приватність у системі особистих (громадянських) прав.
Висновки до розділу.
Список використаних джерел.

1. Поняття та зміст права на приватність

Право на приватність належить до тих прав людини, зміст і межі яких зазнали істотної трансформації у процесі розвитку суспільства, держави та правової думки. Сучасне розуміння приватності не є результатом одномоментного нормативного закріплення відповідного права, а сформувалося внаслідок тривалого осмислення співвідношення особистого і публічного, індивідуальної автономії та суспільного інтересу, свободи особи та повноважень держави. Водночас сама ідея існування певної сфери людського життя, яка повинна бути захищена від стороннього втручання, виникла задовго до появи сучасної категорії «права на приватність». Її окремі елементи простежуються у філософських, моральних, релігійних і правових уявленнях різних історичних епох, хоча характер, обсяг і юридичне значення цієї сфери істотно відрізнялися.

Генеза концепції приватності безпосередньо пов’язана із поступовим утвердженням у правовій думці уявлення про людину як самостійну цінність та носія невід’ємних прав. Якщо в античному і середньовічному суспільствах межа між особистим та публічним значною мірою визначалася належністю особи до певної соціальної, родової, станової чи релігійної спільноти, то розвиток ліберальної правової доктрини започаткував принципово іншу модель – модель індивідуальної автономії. У її межах особа поступово постає як суб’єкт, здатний самостійно визначати межі власного життя, приймати особисті рішення та протистояти необґрунтованому втручанню держави й інших суб’єктів. Саме ця зміна парадигми створила теоретичне підґрунтя для подальшого формування приватності як самостійної правової цінності.

Водночас сучасна концепція права на приватність не може бути пояснена виключно розвитком доктрини індивідуальної свободи. На її зміст дедалі істотніше впливають технологічні, соціальні та інформаційні трансформації, які змінюють сам характер приватної сфери людини. Якщо класичне розуміння приватності переважно пов’язувалося із захистом особи, житла, сімейного життя та комунікацій від небажаного втручання, то цифрове суспільство поставило питання про захист персональних даних, цифрової ідентичності, метаданих, біометричної та генетичної інформації, алгоритмічного профілювання і поведінкового прогнозування. У зв’язку з цим дослідження генези уявлень про приватність має не лише історико-правове, а й методологічне значення: воно дає змогу простежити перехід від приватної сфери як переважно недоторканної

області життя до сучасного розуміння приватності як комплексної характеристики автономії особи, її інформаційного самовизначення та контролю над межами доступу до особистого життя.

Історико-правове дослідження права на приватність доцільно розпочинати з аналізу найдавніших уявлень про співвідношення приватної та публічної сфер людського буття. Водночас слід застерегти від прямого перенесення сучасної категорії «право на приватність» на античні або середньовічні суспільства. У цих історичних умовах не існувало приватності як самостійного суб'єктивного права у сучасному розумінні. Йшлося радше про соціальне, моральне та правове розмежування різних сфер людської діяльності, окремі елементи якого згодом стали концептуальними передумовами сучасної доктрини приватності. Як зазначається в сучасній англомовній філософсько-правовій літературі, історичні корені privacy пов'язані, зокрема, з розмежуванням публічної політичної сфери та приватної сфери сімейного і домашнього життя, однак саме поняття приватності в різні історичні періоди мало неоднаковий зміст.

Одним із найчастіше використовуваних вихідних пунктів для реконструкції історії приватності є філософія Арістотеля, зокрема його розмежування polis і oikos. Polis репрезентувала сферу політичної діяльності та громадянського життя, тоді як oikos охоплювала домашню сферу, сімейні відносини та забезпечення життєвих потреб. Саме ця дихотомія стала одним із найвпливовіших джерел формування подальшої європейської традиції розмежування публічного і приватного. Водночас сучасні дослідження застерігають, що античний oikos не можна ототожнювати із сучасною концепцією приватного життя. Він був не сферою індивідуальної свободи у сучасному розумінні, а передусім ієрархічною соціальною структурою, в якій влада глави домогосподарства поширювалася на членів сім'ї та залежних осіб. Більше того, сучасні дослідники підкреслюють, що відносини між oikos і polis у класичній Греції були складнішими, ніж проста опозиція «приватне – публічне», а межа між ними не була абсолютною[72].

Важливе значення для формування передумов сучасного права на приватність мало також римське право. Римська правова традиція не сформулювала самостійного суб'єктивного права на приватність, однак виробила юридичні засоби захисту особистих інтересів, честі, репутації та недоторканності особи. Правові механізми захисту від образи й особистих посягань поступово охоплювали не лише фізичну шкоду, а й посягання на честь, гідність, репутацію та інші немайнові блага. Як зазначають дослідники, розвиток римського права сприяв поступовому визнанню особистих немайнових інтересів самостійним об'єктом правового захисту, що стало однією з передумов подальшого формування сучасних концепцій особистих прав[73]. Таким чином, римське право продемонструвало важливий для подальшого розвитку приватності принцип:

---

[72] Ojakangas M. Polis and Oikos: The Art of Politics in the Greek City-State. *The European Legacy Toward New Paradigms.* Vol. 25, 2020. Issue 4. P.404-420. URL: https://doi.org/10.1080/10848770.2020.1721828

[73] Глиняна К.М. Особисті немайнові права: рецепція римсько-правових ідей у цивільному праві України. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, 2025. Серія ПРАВО. Випуск 90: Ч. 5. С.395-400. URL: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.90.5.52

певні немайнові інтереси особи можуть набувати самостійного юридичного значення та отримувати захист незалежно від їх безпосереднього зв'язку з майновими правами.

У середньовічній правовій думці уявлення про приватну сферу розвивалися вже в іншому соціальному та нормативному контексті. Особистість розглядалася передусім через її належність до сім'ї, стану, громади, церковної та політичної спільноти. Тому сучасне розуміння автономної індивідуальної приватності ще не сформувалося. Водночас середньовічна правова культура поступово розвивала уявлення про певні просторові, сімейні, майнові та духовні сфери, доступ до яких не був необмеженим. У цьому контексті особливе значення мала охорона житла, сімейного простору, честі та репутації, а також формування уявлень про внутрішню сферу особистості. Однак ці елементи ще не становили єдиного права на приватність, оскільки не ґрунтувалися на універсальному принципі автономії кожної людини.

Принциповий етап у формуванні сучасного розуміння приватності пов'язаний із розвитком ліберальної правової доктрини та утвердженням ідеї автономії особи. На відміну від попередніх історичних підходів, у яких приватна сфера переважно визначалася належністю людини до сім'ї, громади, стану або іншої соціальної спільноти, ліберальна традиція поставила в центр правового порядку індивіда як самостійну цінність. Унаслідок цього приватність почала розглядатися не лише як певна сфера, відокремлена від публічного життя, а як необхідна умова свободи особи, її самовизначення та розвитку. Автономія особи у цьому контексті означає можливість людини самостійно визначати власний спосіб життя, переконання, поведінку та особисті відносини без необґрунтованого втручання держави чи інших суб'єктів.

Важливе значення для становлення такого підходу мали ідеї представників ліберальної філософсько-правової думки, зокрема Іммануїла Канта та Джона Стюарта Мілля. У загальному вигляді їхній внесок полягав в обґрунтуванні цінності людської особистості, свободи вибору та необхідності обмеження зовнішнього примусу. У межах цієї доктрини поступово утверджувалося розуміння того, що існує сфера життя, у якій саме індивід має бути основним суб'єктом прийняття рішень. Відтак приватне набуло не лише просторового чи соціального, а й особистісного значення: захисту потребували не тільки житло, сім'я або майно, а й можливість людини самостійно визначати істотні параметри власного життя. Такий підхід до співвідношення свободи, автономії та приватності розглядається і в українській правовій науці як важлива передумова формування сучасного розуміння особистих немайнових прав.

Безпосереднє юридичне оформлення концепції приватності розпочалося наприкінці XIX століття. Важливим етапом стала публікація у 1890 році статті Семюела Воррена та Луїса Брандейса «The Right to Privacy», у якій приватність була обґрунтована як самостійний юридично захищений інтерес особи. Автори звернули увагу на те, що розвиток засобів масової інформації та нових технологій створює форми втручання в особисте життя, які не завжди можна належним чином охопити традиційними засобами захисту життя, свободи та власності. У зв'язку з цим вони запропонували розширити межі правового захисту особи та

визнати її право на недоторканність особистої сфери[74].

Отже, антична та середньовічна правова думка сформувала історико-філософські передумови концепції права на приватність. Антична традиція заклала фундаментальне розмежування публічного і приватного, римське право започаткувало юридизацію окремих особистих благ, а середньовічна правова культура сприяла подальшому виокремленню захищених сфер особистого, сімейного, майнового та духовного життя. Принципова зміна відбулася значно пізніше, коли в межах ліберальної правової доктрини приватна сфера стала пов'язуватися вже не лише з домогосподарством або певним соціальним статусом, а з автономією індивіда та його природними правами. Саме цей перехід створив безпосереднє теоретичне підґрунтя для формування сучасного права на приватність.

Формування сучасної концепції приватності стало результатом поступового поєднання філософської ідеї автономії особи з розвитком юридичних механізмів захисту особистої сфери. Якщо ліберальна правова доктрина обґрунтувала принципову необхідність існування сфери індивідуальної свободи, то модернізація суспільства поставила питання про конкретні юридичні засоби її захисту. Особливо важливими стали урбанізація, розвиток масової преси, фотографії, телеграфу, телефону та інших засобів комунікації, які створили нові можливості для втручання в особисте життя. У цьому контексті приватність поступово перестала бути лише філософською характеристикою автономії та почала набувати ознак самостійного юридичного інтересу. Показово, що сучасна Stanford Encyclopedia of Philosophy характеризує приватність як концепцію, яка не має єдиного загальновизнаного визначення, а її зміст формувався на перетині філософських, політичних і правових підходів[75].

Особливої актуальності набуло питання про те, чи повинна особа мати можливість впливати на збирання та використання інформації про себе. У цьому контексті важливе значення мала праця американського дослідника Алана Вестіна «Приватність і свобода», опублікована 1967 року. Автор розглядав приватність як стан, за якого людина або група осіб можуть визначати, коли, яким способом і в якому обсязі інформація про них буде доступною іншим. Такий підхід істотно розширив традиційне розуміння приватності, оскільки пов'язав її не лише з усамітненням, а й з інформаційним самовизначенням, контролем над персональними відомостями та можливістю встановлювати межі доступу до них[76].

Подальший розвиток інформаційних технологій сприяв остаточному переходу від просторового розуміння приватності до інформаційного. Особа почала потребувати захисту не тільки від проникнення до житла, стеження або розголошення інтимних обставин, а й від прихованого формування цифрового профілю, автоматизованого оцінювання її поведінки та використання даних без

---

[74] Brandais L., Warren S. The Right to Privacy / L. Brandais, S. Warren // Harvard Law Review. – 1890. – Vol. IV. – № 5. – December 15. – P. 193–220. DOI: 10.2307/1321160

[75] Pryvacy: Stanford Encyclopedia of Philosophy. URL: https://plato.stanford.edu/entries/privacy/

[76] Stanley K. Laughlin Jr., Westin: Privacy and Freedom, 66 MICH. L. REV. 1968, Volume 66. Issue 5. URL: https://repository.law.umich.edu/mlr/vol66/iss5/12

належної правової підстави. Унаслідок цього приватність стала охоплювати різні взаємопов'язані сфери: фізичну недоторканність, таємницю спілкування, сімейне життя, персональні дані, місцезнаходження, медичну та фінансову інформацію, а також свободу прийняття особистих рішень.

Важливим нормативним етапом міжнародного визнання приватності стало прийняття Загальної декларації прав людини 1948 року[77]. У статті 12 закріплено заборону свавільного втручання в особисте і сімейне життя, посягання на недоторканність житла, таємницю кореспонденції, честь і репутацію людини. Це положення стало основою для подальшого розвитку міжнародних і національних гарантій приватності. У статті 17 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 року аналогічно передбачено, що ніхто не може зазнавати свавільного чи незаконного втручання в особисте і сімейне життя, недоторканність житла або таємницю кореспонденції[78].

У європейському правовому просторі подальше розуміння приватності сформувалося передусім під впливом статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція). Вона гарантує право кожного на повагу до приватного і сімейного життя, житла та кореспонденції[79]. Європейський суд з прав людини у своїй практиці не обмежує поняття приватного життя вузьким розумінням особистої або інтимної сфери. Воно охоплює також фізичну та психологічну цілісність людини, її особисту ідентичність, взаємодію з іншими особами, професійне життя та захист персональних даних. Такий підхід свідчить, що приватність є динамічним правовим поняттям, зміст якого може розширюватися відповідно до суспільних і технологічних змін.

Отже, сучасна концепція приватності сформувалася внаслідок переходу від охорони окремих проявів особистого життя до комплексного захисту автономії людини та інформації про неї. Її зміст охоплює фізичну, сімейну, комунікаційну, інформаційну та рішенняву сфери. Водночас приватність не є абсолютною: її обмеження можливе лише на підставі закону, з легітимною метою та за умови дотримання принципів необхідності, пропорційності й недопущення свавілля. Саме поєднання особистої автономії, конфіденційності та контролю над інформацією зумовлює сучасне розуміння права на приватність і створює основу для його подальшого розвитку в умовах цифровізації суспільства.

Подальша трансформація концепції приватності безпосередньо пов'язана з розвитком технологій, які не лише створили нові способи втручання в особисте життя, а й істотно змінили сам об'єкт правового захисту. Якщо на ранніх етапах становлення права на приватність основною загрозою вважалися фізичне проникнення до житла, небажане спостереження або публічне розголошення особистих відомостей, то розвиток засобів масової комунікації, фотографії,

---

[77] Загальна декларація прав людини, прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

[78] Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043

[79] Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) від 04 листоп. 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004

телефону, комп'ютерних систем та Інтернету поступово зробив можливим дистанційне, приховане й масштабне втручання в приватну сферу. Як зазначає Урс Гассер, історія приватності тісно пов'язана з історією технологічного розвитку: саме поява телеграфу, портативної фотографії, масової преси, а згодом комп'ютерів та Інтернету неодноразово змушувала право переглядати межі приватної та публічної сфер[80].

Особливе значення на цьому етапі мало поширення електронних засобів зв'язку та можливостей технічного спостереження. Телефон, аудіозапис, відеоспостереження та інші технології продемонстрували, що втручання у приватне життя може відбуватися без фізичного проникнення до особистого простору. Унаслідок цього поняття приватності поступово стало охоплювати не лише захист певного місця або приміщення, а й захист комунікацій, інформації та поведінки людини. Таким чином, технологічний розвиток сприяв переходу від просторового розуміння приватності до функціонального, за якого визначальним є не стільки місце перебування особи, скільки характер інформації або діяльності, доступ до яких отримує інша особа чи держава.

Наступний якісний перелом був пов'язаний із комп'ютеризацією та можливістю автоматизованого накопичення значних масивів інформації. На відміну від традиційного втручання, яке зазвичай мало локальний і ситуативний характер, цифрові технології дозволили тривалий час зберігати інформацію про особу, поєднувати її з іншими даними та використовувати для формування детального профілю людини. Саме розвиток автоматизованої обробки персональної інформації у 1970-х роках став одним із чинників виникнення сучасного законодавства про інформаційну приватність і захист персональних даних. Подальше поширення Інтернету, баз даних, хмарних технологій, Big Data, сенсорних мереж та штучного інтелекту ще більше посилило цю тенденцію.

У цифровому середовищі особливістю порушення приватності стає те, що окремі відомості, які самі по собі можуть здаватися нейтральними, у сукупності здатні розкривати надзвичайно детальну картину життя людини. Інформація про місцезнаходження, покупки, пошукові запити, контакти, пересування, використання електронних пристроїв та мережеву активність може бути агрегована й проаналізована для встановлення поведінкових закономірностей. Тому сучасна приватність дедалі більше охоплює не лише відомості, які вже відомі про особу, а й можливість встановлення додаткової інформації шляхом поєднання та аналізу доступних даних. Саме ця зміна є принципово важливою для сучасного розуміння права на приватність.

Показовою у цьому відношенні є практика Верховного суду США, який визнав, що отримання державою значного масиву даних про місцезнаходження особи, які генеруються мобільним телефоном, становить втручання у сферу приватності. Особливе значення мало те, що цифрові записи дозволяли реконструювати пересування людини протягом тривалого періоду та робити

---

[80] Gasser U. Recoding Privacy Law: Reflections on the Future Relationship Among Law, Technology, and Privacy. *Harvard Law Review Forum*. Vol. 130. 2016. P. 61-70. URL: https://harvardlawreview.org/forum/vol-130/recoding-privacy-law-reflections-on-the-future-relationship-among-law-technology-and-privacy

висновки про її сімейні, професійні й інші соціальні зв'язки. Суд звернув увагу на принципову відмінність між традиційним короткостроковим спостереженням і цифровим накопиченням даних, яке дає можливість фактично створити детальну хронологію пересувань особи[81].

Подальший розвиток технологій – зокрема біометричної ідентифікації, розпізнавання облич, Інтернету речей, алгоритмічного профілювання та штучного інтелекту – поставив перед правом ще складніші питання. Сучасні технологічні системи здатні не лише збирати інформацію про людину, а й автоматично встановлювати закономірності, прогнозувати поведінку та формувати нові висновки на основі вже наявних даних. Отже, об'єктом захисту стає не тільки сама інформація, але й можливість здійснення контролю над процесами її збирання, поєднання, аналізу, поширення та використання. У цьому аспекті приватність дедалі тісніше пов'язується з інформаційною автономією особи.

Технологічний розвиток не просто збільшив кількість загроз приватності, а трансформував її юридичний зміст. Приватність перестала бути переважно правом на усамітнення або захист від безпосереднього втручання у фізичну сферу. Вона поступово перетворилася на комплексну гарантію автономії особи у фізичному, комунікаційному, інформаційному та цифровому середовищах. Сучасна технологічна реальність вимагає тому розглядати право на приватність не лише як право бути залишеним у спокої, а як право людини визначати межі доступу до себе, своїх комунікацій, поведінки та інформації про себе, а також протидіяти неконтрольованому цифровому профілюванню. Саме ця трансформація створює концептуальний перехід від класичної моделі приватності до її сучасного розуміння як однієї з фундаментальних гарантій людської автономії та гідності.

Визначення поняття та змісту права на приватність є одним із найбільш дискусійних питань сучасної теорії прав людини. Складність його розкриття зумовлена тим, що приватність не зводиться до одного конкретного блага або однієї форми поведінки особи. У науковій літературі вона розглядається через різні взаємопов'язані категорії – недоторканність особистої сфери, автономію, самовизначення, контроль доступу, конфіденційність та контроль над інформацією про особу. Показово, що в сучасній англомовній філософсько-правовій літературі відсутнє єдине загальновизнане визначення приватності: одні концепції акцентують на обмеженні доступу до особи, інші – на інформаційному контролі, автономії, гідності або можливості формувати особисті та соціальні відносини.

Для юридичного розуміння права на приватність принципове значення має не пошук універсальної дефініції, а встановлення основних змістовних елементів цього права та співвідношення між ними. У цьому контексті приватність може розглядатися одночасно як особисте немайнове право, як юридична гарантія автономії та самовизначення людини і як правова можливість визначати межі доступу інших осіб та публічної влади до інформації про себе. Такий багатовимірний підхід дає змогу уникнути надмірного звуження приватності

[81] Офіційний текст рішення Верховного суду США. Carpenter v. United States, 585 U.S. 296 (2018). URL: https://www.supremecourt.gov/opinions/17pdf/16-402_h315.pdf

лише до конфіденційності персональних даних або, навпаки, її розчинення у загальній категорії свободи особи.

Виходячи з цього, подальший аналіз передбачає послідовне дослідження основних доктринальних підходів до визначення приватності, її юридичної природи як особистого немайнового права, зв'язку з автономією та самовизначенням, інформаційного виміру приватності, а також термінологічного співвідношення понять «приватність», «особисте життя», «приватне життя» та «особиста сфера». Такий підхід дозволяє перейти від загального розуміння приватності до визначення її конкретного юридичного змісту та меж як самостійного права людини.

У сучасній правовій та філософській доктрині приватність не має одного універсального визначення, яке б однаково охоплювало всі її прояви. Різноманітність підходів зумовлена тим, що приватність стосується різних аспектів взаємодії людини із зовнішнім світом: доступу інших осіб до неї, інформації про неї, її фізичного простору, особистих відносин та можливості приймати рішення щодо власного життя. Саме тому сучасна доктрина розглядає приватність як складну правову конструкцію, зміст якої може бути розкритий лише через сукупність взаємопов'язаних підходів.

Одним із найбільш вузьких підходів є розуміння приватності як усамітнення або відокремленості особи. Відповідно до нього, приватність полягає у можливості людини залишатися наодинці, не бути об'єктом небажаного спостереження, уваги чи втручання. Така концепція акцентує передусім на фізичній та психологічній недоступності особи для інших. Її перевагою є чіткість: приватність порушується тоді, коли особа опиняється під небажаним спостереженням або коли до її особистого простору проникають без належної підстави. Водночас її недолік полягає в тому, що вона не охоплює ситуацій, коли людина перебуває у публічному просторі, але все одно має законний інтерес у нерозголошенні певної інформації про себе[82].

Ширшим є підхід, відповідно до якого приватність розуміється як обмеження доступу до особи. У межах цієї концепції захисту підлягає не лише фізичне перебування людини наодинці, а й межі доступу інших осіб до її тіла, простору, уваги та інформації про неї. Рут Гевісон пов'язувала приватність із рівнем доступності особи для інших, виокремлюючи, зокрема, такі взаємопов'язані прояви, як таємність інформації, анонімність та усамітнення[83]. Такий підхід має важливе значення, оскільки переносить акцент із абсолютної ізоляції людини на визначення допустимого ступеня доступу до неї.

Інший впливовий підхід розглядає приватність як контроль над інформацією про себе. У цьому випадку центральним об'єктом захисту є не стільки фізична сфера особи, скільки інформаційні відносини, у яких вона перебуває. Йдеться про можливість визначати, яка інформація про людину може бути повідомлена іншим, кому саме вона може бути доступна та за яких умов може використовуватися. Такий підхід особливо важливий для сучасного

[82] Privacy: Stanford Encyclopedia of Philosophy. URL: https://plato.stanford.edu/entries/privacy

[83] Gavison Ruth E. Privacy and the Limits of Law. *The Yale Law Journal*, Vol. 89, No. 3 (Jan., 1980), pp. 421-471. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2060957

інформаційного суспільства, оскільки одна й та сама інформація може одночасно перебувати у розпорядженні багатьох суб'єктів і використовуватися з різними цілями. Відповідно, сама наявність інформації про особу в іншого суб'єкта ще не означає втрати приватності; вирішальним стає питання про правомірність доступу, мету використання та межі подальшого поширення[84].

Водночас зведення приватності виключно до інформаційного контролю також є недостатнім. Людина може зазнати втручання у приватність навіть тоді, коли жодна інформація про неї не збирається або не поширюється. Наприклад, втручання у фізичну недоторканність, примусове спостереження за поведінкою або втручання у певні особисті рішення можуть порушувати приватність незалежно від інформаційного компонента. Саме тому сформувався комплексний підхід, відповідно до якого приватність охоплює декілька взаємопов'язаних інтересів: контроль доступу до особи, контроль над інформацією про неї та можливість приймати певні особисті рішення. У науковій літературі такий підхід іноді характеризують як «кластерну концепцію» приватності, тобто розуміння її як сукупності різних, але пов'язаних між собою правових інтересів[85].

Окреме місце посідає контекстуальний підхід, відповідно до якого питання про наявність або порушення приватності не може вирішуватися лише шляхом встановлення факту передачі інформації іншій особі. Важливими є конкретний соціальний контекст, характер інформації, учасники відносин, мета її передачі та очікувані правила поводження з нею. Такий підхід особливо значущий для цифрового середовища, де особа може добровільно повідомляти певні відомості одному суб'єкту, але не погоджуватися на їх подальше використання зовсім в іншому контексті. Отже, приватність у цьому випадку пов'язується не з абсолютною таємністю, а з відповідністю використання інформації тим умовам і цілям, у межах яких вона була отримана.

Таким чином, сучасні підходи дозволяють розглядати приватність як багатовимірне явище. Концепція усамітнення акцентує на захисті від небажаного втручання; концепція обмеженого доступу – на встановленні меж доступності особи; інформаційна концепція – на контролі над відомостями про людину; комплексна концепція – на поєднанні інформаційних, фізичних та особистісних інтересів; контекстуальна – на залежності меж приватності від конкретних соціальних та інформаційних відносин. Для юридичної характеристики права на приватність найбільш продуктивним видається саме комплексний підхід, оскільки він дозволяє охопити різноманітні прояви приватної сфери, не зводячи її до одного окремого блага. При цьому зазначені підходи не слід розглядати як взаємовиключні: вони відображають різні виміри одного складного правового явища.

У системі вітчизняного права право на приватність доцільно розглядати насамперед як особисте немайнове право фізичної особи, оскільки його безпосереднім носієм є людина, а юридично охоронюваним благом – її особиста

---

[84] Moore, A., Kemp R. Privacy. *Information Privacy Law eJournal*. 2012. P. 13. URL: https://www.researchgate.net/publication/228227066_Privacy

[85] Solove D. J. A Taxonomy of Privacy. *University of Pennsylvania Law Review*. 2006. Vol. 154. P. 477–560. URL: https://scholarship.law.gwu.edu/faculty_publications/921/

сфера, невіддільна від індивідуальності, гідності та можливості самостійно визначати межі допустимого втручання у власне життя. Така кваліфікація відповідає загальній конструкції особистих немайнових прав, які належать фізичній особі від народження або за законом, не мають безпосереднього майнового змісту та спрямовані на охорону немайнових благ, що забезпечують її природне і соціальне існування.

Українське законодавство при цьому не використовує термін «право на приватність» як єдину назву відповідного права. У статті 32 Конституція України закріплює право особи на невтручання в її особисте і сімейне життя[86], а стаття 301 ЦК України безпосередньо встановлює право фізичної особи на особисте життя та його таємницю[87]. Така термінологічна конструкція не означає відсутності права на приватність як самостійного правового явища. Навпаки, аналіз конституційних і цивільно-правових положень дає підстави розглядати приватність як ширшу юридичну категорію, яка функціонально охоплює гарантовані державою можливості особи визначати межі доступу інших осіб та публічної влади до її особистого життя, особистої інформації та інших складових особистої сфери.

Особливе значення для такої кваліфікації має невіддільність права від його носія. На відміну від майнових прав, право на приватність не може бути відчужене, передане іншій особі або самостійно існувати поза зв'язком із конкретною фізичною особою. Предметом його охорони є не майнова цінність, а юридично визнана можливість людини зберігати певну сферу власного життя недоступною для стороннього втручання, визначати допустимість її розкриття та вимагати припинення неправомірних дій інших суб'єктів. Тому приватність характеризує не майнове становище людини, а її правовий статус як автономної особистості.

Із цього випливає ще одна важлива ознака – абсолютний характер права на приватність. Йому кореспондує загальний обов'язок невтручання невизначеного кола осіб. Відповідно, носій права може вимагати від будь-яких інших суб'єктів утримуватися від неправомірного проникнення в його особисту сферу, збирання та поширення конфіденційної інформації, незаконного спостереження чи інших форм втручання. Водночас абсолютність цього права не означає його необмеженості. Конституція України допускає втручання в особисте і сімейне життя лише у встановлених нею випадках, а обмеження інформаційного аспекту приватності можливе за умов, визначених законом та Конституцією.

Саме ця обставина дає підстави розмежовувати існування права та можливість його обмеження. Право на приватність належить людині незалежно від того, чи здійснює вона його активно. Однак у конкретних правовідносинах держава або інші уповноважені суб'єкти можуть отримати законну можливість втручатися у приватну сферу. Таке втручання повинно мати належну правову основу, переслідувати легітимну мету та відповідати встановленим конституційним вимогам. Конституційний Суд України у Рішенні від 20 січня

---

[86] Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text.

[87] Цивільний кодекс України: Кодекс від 16 січня 2003 року. Відомості Верховної Ради України, 2003, №№ 40-44, ст.356. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text.

2012 року № 2-рп/2012 прямо пов'язав право на особисте і сімейне життя з можливістю людини існувати автономно від держави, органів місцевого самоврядування, юридичних і фізичних осіб[88]. Суд також наголосив, що збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації без згоди особи є втручанням у її особисте та сімейне життя і може здійснюватися лише у визначених законом випадках та в установлених Конституцією цілях.

Зміст особистого немайнового права на приватність не зводиться, таким чином, лише до вимоги «не втручатися». Воно передбачає сукупність юридичних можливостей особи: визначати межі доступності власного особистого життя; погоджувати або не погоджуватися на розкриття певних відомостей про себе; вимагати збереження конфіденційності інформації; протидіяти незаконному збиранню, використанню чи поширенню інформації; вимагати припинення неправомірного втручання та застосування передбачених законом способів захисту. Такий зміст дозволяє характеризувати право на приватність як активне особисте немайнове право, реалізація якого може передбачати не тільки пасивний захист від втручання, а й здійснення особою певних правомірних дій щодо власної приватної сфери.

Важливо також розмежовувати право на приватність і право на захист персональних даних. Вони тісно пов'язані, проте не є тотожними. Персональні дані є одним із важливих об'єктів правового захисту приватності, але приватність не вичерпується інформаційною складовою. Особиста сфера охоплює значно ширше коло відносин, пов'язаних із особистим життям, сімейними зв'язками, житлом, комунікаціями та іншими особистими благами. Водночас захист персональних даних являє собою спеціалізований правовий механізм, спрямований на регулювання операцій із відомостями, за допомогою яких особу ідентифіковано або може бути ідентифіковано. Конституційний Суд України у Рішенні № 2-рп/2012 підкреслив, що інформація про особисте та сімейне життя охоплює широкий спектр відомостей про фізичну особу, а перелік таких даних не є вичерпним[89].

Особливість права на приватність полягає також у поєднанні негативного та позитивного аспектів його юридичної дії. У першому випадку йдеться про обов'язок інших суб'єктів утримуватися від неправомірного втручання. У другому – про необхідність створення правових та організаційних механізмів, які забезпечують реальну охорону приватної сфери особи. Такий підхід відповідає і європейському розумінню статті 8 Конвенції: право на повагу до приватного і сімейного життя передбачає не лише утримання держави від свавільного втручання, а за певних обставин і позитивні обов'язки держави щодо забезпечення ефективної поваги до приватного життя.

Отже, право на приватність як особисте немайнове право можна визначити як гарантовану державою юридичну можливість фізичної особи самостійно визначати межі доступу інших суб'єктів до її особистої сфери, вимагати невтручання у особисте життя та його належного захисту, а також контролювати

---

[88] Рішення Конституційного Суду України від 20 січня 2012 року № 2-рп/2012. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-12#Text

[89] Там же.

правомірність використання відомостей, що стосуються цієї сфери. У такому розумінні приватність виступає не окремим вузьким правом на таємницю, а комплексним особистим немайновим благом, що забезпечує людині можливість зберігати автономію власної особистої сфери у відносинах із державою, суспільством та іншими особами.

Розгляд приватності крізь призму автономії та самовизначення особи дає змогу перейти від характеристики приватності як об'єкта правової охорони до з'ясування її функціонального призначення у системі прав людини. У цьому аспекті приватність забезпечує людині можливість самостійно визначати істотні параметри власного життя, формувати особисту ідентичність, приймати рішення щодо себе та здійснювати їх без невиправданого зовнішнього примусу. Отже, юридичне значення приватності полягає не лише в охороні певної сфери від стороннього втручання, а й у створенні необхідного простору для вільного формування та реалізації особистості.

Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) послідовно пов'язує поняття приватного життя з особистою автономією, стверджуючи, що стаття 8 Конвенції забезпечує особі сферу, в межах якої вона може вільно здійснювати розвиток і реалізацію своєї особистості, а принцип особистої автономії є одним із фундаментальних принципів тлумачення гарантій цієї статті[90]. При цьому приватне життя не зводиться до ізольованого існування людини: воно охоплює також можливість формувати власну ідентичність, підтримувати відносини з іншими людьми та визначати істотні аспекти особистого життя.

У такому розумінні автономія означає здатність особи бути автором власних життєвих рішень, тоді як самовизначення характеризує можливість самостійно визначати власну ідентичність, особисті переконання, спосіб життя та інші істотні характеристики свого існування. Ці категорії є близькими, але не тотожними. Автономія передусім характеризує свободу здійснення особою власного вибору, а самовизначення – спрямованість цього вибору на визначення самої себе та власного життєвого шляху. Тому приватність у цьому вимірі виступає юридичною передумовою не просто свободи поведінки, а можливості людини залишатися суб'єктом власного життя.

Особливого значення набуває те, що самовизначення може стосуватися питань, які безпосередньо пов'язані з особистою ідентичністю. У практиці ЄСПЛ до сфери особистої автономії віднесено, зокрема, питання гендерної ідентичності, особистого статусу, фізичної та моральної недоторканності, відносин з іншими людьми, а також рішення щодо народження або ненародження дитини. У справі A.P., Garçon and Nicot v. France Суд прямо пов'язав статтю 8 Конвенції з правом на самовизначення та наголосив, що свобода визначати власну сексуальну ідентичність належить до основних проявів такого права[91]. Водночас автономія особи не може розумітися як необмежена свобода від будь-яких правових вимог.

---

[90] Посібник зі статті 8 Європейської конвенції з прав людини – право на повагу до приватного і сімейного життя, житла і кореспонденції. Європейський суд з прав людини, 2025. п. 280. URL: https://ks.echr.coe.int/uk/web/echr-ks/article-8

[91] Рішення ЄСПЛ у справі «A.P., Garçon and Nicot v. France», заяви №№ 79885/12, 52471/13 і 52596/13, від 06 квітня 2017 року. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=002-11618

Право на приватність створює простір самостійного рішення, однак межі цього простору визначаються необхідністю узгодження індивідуального інтересу з правами інших осіб та суспільними інтересами. Саме тому втручання у сферу автономії повинно бути юридично обґрунтованим і пропорційним легітимній меті. У сучасній практиці ЄСПЛ питання автономії нерозривно пов'язане з оцінкою того, чи залишилася особі реальна можливість здійснювати визначальні для її життя рішення без свавільного державного впливу.

Автономний вимір приватності має також важливе інформаційне значення. Можливість людини самостійно визначати себе передбачає, зокрема, можливість певною мірою визначати, як інформація про неї формується, використовується та впливає на її соціальне становище. ЄСПЛ пов'язує статтю 8 із так званим інформаційним самовизначенням, визнаючи, що навіть відомості, які окремо можуть здаватися нейтральними, у разі їх систематичного збирання, оброблення та поширення здатні створювати втручання у приватне життя. Таким чином, захист приватності необхідний не лише для приховування певних відомостей, а й для недопущення ситуації, коли особа втрачає можливість впливати на формування інформаційного образу самої себе.

Цей аспект отримує розвиток і в сучасній правовій доктрині. Так, Джулі Коен звертає увагу на те, що призначення приватності не слід зводити до надання людині можливості формально контролювати інформацію про себе. На її думку, приватність створює умови для розвитку особистості, саморефлексії та формування власної позиції, захищаючи людину від постійного спостереження, оцінювання та нав'язування зовнішніх моделей поведінки[92]. У цьому сенсі приватність є необхідною умовою фактичної, а не лише формально проголошеної автономії особи.

Отже, приватність як право на автономію та самовизначення слід розуміти як юридично гарантовану можливість особи самостійно формувати та реалізовувати істотні аспекти власного життя, визначати власну ідентичність і життєві орієнтири, приймати особисті рішення та розвивати свою особистість без невиправданого зовнішнього впливу. У такому розумінні приватність виконує не лише охоронну, а й конститутивну функцію: вона створює необхідні умови для становлення людини як самостійного суб'єкта права. Саме тому автономія та самовизначення становлять один із фундаментальних функціональних вимірів права на приватність і пояснюють його тісний зв'язок із людською гідністю, свободою та особистісним розвитком.

Окремим важливим виміром права на приватність є можливість особи контролювати інформацію про себе. Йдеться не про встановлення абсолютної заборони на існування або використання відомостей про людину, а про забезпечення її юридично значущої участі у визначенні того, які відомості про неї можуть збиратися, зберігатися, використовуватися, передаватися та поширюватися. У цьому розумінні інформаційний аспект приватності пов'язаний із розподілом повноважень між людиною та іншими суб'єктами, які володіють або користуються відомостями про неї.

---

[92] Cohen J. E. What Privacy Is For. *Harvard Law Review.* 2013. Vol. 126. URL: https://ssrn.com/abstract=2175406

Інформаційний контроль передбачає насамперед можливість особи впливати на рух інформації про себе. Такий контроль може включати право знати про факт збирання інформації, розуміти мету її отримання, отримувати доступ до відповідних відомостей, вимагати їх виправлення у разі неточності, заперечувати проти неправомірного використання та вимагати припинення поширення у випадках, передбачених законом. Тому контроль над інформацією не слід ототожнювати виключно із правом на згоду: його зміст є ширшим і охоплює цілу сукупність юридичних можливостей, що забезпечують людині вплив на подальшу долю відомостей про неї.

Для українського права інформаційний вимір приватності має безпосереднє конституційне підґрунтя. Частина друга статті 32 Конституції України забороняє збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім визначених законом випадків і лише в установлених Конституцією цілях. Отже, конституційна гарантія охоплює не лише кінцеве поширення відомостей, а весь основний ланцюг поводження з ними – від їх збирання до подальшого використання. Конституційний Суд України у Рішенні № 2-рп/2012 спеціально наголосив, що збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації без згоди особи є втручанням у її особисте та сімейне життя.

Важливо, що українська конституційна модель не встановлює вичерпного переліку відомостей, які можуть становити конфіденційну інформацію про особу. До неї можуть належати різноманітні відомості, які дозволяють ідентифікувати особу або характеризують її особисте, сімейне, побутове, професійне чи інші сфери життя. Відповідно, інформаційний контроль має стосуватися не лише окремих формально визначених категорій даних, а й контексту їхнього зв’язку з конкретною людиною та її приватною сферою.

Особливе значення у цьому контексті має право особи на доступ до інформації про себе. Стаття 16 Закону України «Про захист персональних даних» передбачає можливість суб’єкта персональних даних отримувати відомості про себе від будь-якого суб’єкта відносин, пов’язаних з персональними даними, якщо інше не встановлено законом[93]. Стаття 11 Закону України «Про інформацію» також закріплює право кожного на вільний доступ до інформації, яка стосується його особисто, за винятком установлених законом випадків[94]. Таким чином, інформаційний контроль має не тільки захисний, а й активний характер: особа може вимагати від суб’єкта, який володіє інформацією, повідомлення про її зміст та умови використання.

Водночас контроль над інформацією про себе не є необмеженим правом власності на таку інформацію. Відомості про людину можуть законно використовуватися без її згоди у випадках, прямо передбачених законом, якщо це відповідає легітимній меті та встановленим правовим вимогам. Тому юридична конструкція інформаційного контролю повинна розглядатися як право визначати

---

[93] Про захист персональних даних: Закон України від 01 червня 2010 року. *Відомості Верховної Ради України*, 2010, № 34, ст. 481. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text

[94] Про інформацію: Закон України від 02 жовтня 1992 року. *Відомості Верховної Ради України,* 1992, № 48, ст.650. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text

та захищати межі допустимого інформаційного втручання, а не як абсолютна монополія особи на будь-які відомості про себе. Саме такий підхід дозволяє узгодити приватний інтерес із суспільною необхідністю доступу до певної інформації.

Отже, приватність як право на контроль над інформацією про себе означає юридично гарантовану можливість особи впливати на збирання, доступ, зберігання, використання та поширення відомостей, пов'язаних із нею, а також вимагати дотримання встановлених законом меж поводження з такими відомостями. Її сутність полягає не в ізоляції інформації від суспільства, а у встановленні справедливого балансу між інформаційними потребами інших суб'єктів та інтересом людини у збереженні контролю над відомостями, що стосуються її особистої сфери. У цьому аспекті право на приватність виступає важливою гарантією від перетворення людини на пасивний об'єкт збирання та використання інформації про неї.

У юридичній літературі та нормативних актах для характеристики однорідного за своєю спрямованістю правового явища використовуються різні терміни: «приватність», «особисте життя», «приватне життя», «особиста сфера». Їх не можна вважати повними синонімами, оскільки кожне з цих понять акцентує увагу на різному аспекті відносин людини із суспільством і державою.

Найбільш широким у сучасній доктрині прав людини доцільно вважати поняття «приватність». Воно використовується для позначення загальної юридичної ідеї охорони особистої сфери людини від невиправданого доступу, втручання або використання інформації про неї. Термін «приватність» (privacy) має особливе значення в англомовній правовій доктрині та міжнародному дискурсі, де він використовується як узагальнена категорія для позначення різноманітних аспектів особистого життя. Водночас у європейській системі захисту прав людини нормативною категорією є саме «приватне життя» (private life), що використовується у статті 8 Конвенції.

Поняття «приватне життя» у практиці Європейського суду з прав людини має автономне конвенційне значення і не може бути зведене до буквального розуміння життя, яке відбувається виключно поза межами суспільства. ЄСПЛ послідовно наголошує, що приватне життя є широким поняттям, яке не піддається вичерпному визначенню. Воно охоплює, зокрема, фізичну та психологічну недоторканність особи, особисту ідентичність, певні соціальні зв'язки та взаємодію людини з іншими особами[95]. При цьому приватне життя може поширюватися навіть на поведінку людини у публічному контексті, якщо відповідні обставини належать до сфери її особистих інтересів.

Термін «особисте життя» має більш виражене нормативне значення саме в українському праві. Конституція України гарантує кожній особі право на невтручання в її особисте і сімейне життя, а ст. 301 Цивільного кодексу України

[95] Посібник зі статті 8 Європейської конвенції з прав людини – право на повагу до приватного і сімейного життя, житла і кореспонденції. Європейський суд з прав людини, 2025. п. 87. URL: https://ks.echr.coe.int/uk/web/echr-ks/article-8

закріплює право фізичної особи на особисте життя та його таємницю[96].

Таким чином, «особисте життя» і «приватне життя» є найближчими за змістом категоріями, проте їхнє походження та сфера нормативного використання дещо відрізняються. «Особисте життя» є передусім категорією українського конституційного та цивільного законодавства, тоді як «приватне життя» – усталеним терміном міжнародного права прав людини та, передусім, статті 8 Конвенції.

Поняття «особиста сфера» має дещо інший характер. На відміну від попередніх категорій, воно позначає не стільки конкретне право або нормативно визначений обсяг відносин, скільки простір особистих інтересів, відносин, рішень та інформації, у межах якого особа повинна мати гарантовану можливість визначати ступінь доступу інших суб'єктів. Тому особисту сферу можна розглядати як теоретичну категорію, що допомагає об'єднати різні прояви особистого та приватного життя, не ототожнюючи їх з одним конкретним правом.

У цьому сенсі співвідношення зазначених понять можна представити як співвідношення загальної категорії, її нормативних форм та просторово-функціональної характеристики. Приватність є загальною концепцією правової охорони особистої сфери; приватне життя – її міжнародно-правовим та конвенційним вираженням; особисте життя – категорією, безпосередньо закріпленою в українському конституційному та цивільному законодавстві; особиста сфера – теоретичним позначенням простору особистих відносин та інтересів, що підлягають правовій охороні. Важливо при цьому не ототожнювати «особисте життя» з «приватністю» повністю. Приватність характеризує передусім юридичну можливість особи визначати межі відкритості власної особистої сфери, тоді як особисте життя описує саму сукупність відносин, подій, відомостей та форм поведінки, що становлять цю сферу. Інакше кажучи, особисте життя є одним із основних об'єктів охорони, а приватність – характеристикою правового режиму його охорони.

Подібне розмежування узгоджується і з практикою ЄСПЛ. Суд зазначає, що приватне життя не обмежується так званим «внутрішнім колом», у межах якого людина може виключити зовнішній світ. Воно включає також певну сферу взаємодії людини з іншими особами та зовнішнім світом[97]. Отже, межі приватного життя визначаються не лише фізичною відокремленістю, а характером особистого інтересу та його зв'язком із розвитком особистості.

Отже, «приватність», «приватне життя», «особисте життя» та «особиста сфера» доцільно розглядати як взаємопов'язані, але не тотожні поняття. У системі цього дослідження «приватність» виступає найбільш загальною категорією, яка характеризує правову можливість людини визначати межі відкритості та доступності власної особистої сфери. «Приватне життя» є її конвенційно-правовим вираженням, «особисте життя» – основною нормативною категорією

---

[96] Цивільний кодекс України: Кодекс від 16 січня 2003 року. Відомості Верховної Ради України, 2003, №№ 40-44, ст.356. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text

[97] Посібник зі статті 8 Європейської конвенції з прав людини – право на повагу до приватного і сімейного життя, житла і кореспонденції. Європейський суд з прав людини, 2025. п. 88. URL: https://ks.echr.coe.int/uk/web/echr-ks/article-8

українського законодавства, а «особиста сфера» –теоретичною категорією, що позначає простір особистих інтересів, відносин і проявів, які становлять предмет відповідної правової охорони. Таке розмежування дозволяє уникнути термінологічного ототожнення та водночас зберегти їхню системну єдність у межах загального права людини на приватність.

3.2. Юридичний зміст права на приватність

Юридичний зміст права на приватність може бути розкритий через співвідношення природно-правового та позитивно-правового підходів до його обґрунтування.

У межах природно-правового підходу право на приватність розглядається як таке, що випливає із самої природи людини, її гідності та необхідності забезпечення особистої свободи. Його існування не залежить від того, чи сформулювала держава відповідну норму та чи передбачила конкретний юридичний механізм її реалізації. У такому розумінні держава не створює право на приватність, а визнає його та бере на себе обов'язок забезпечити його юридичне визнання і захист. Такий підхід дає змогу розмежувати моральну підставу права та його юридичну форму. Право на приватність має нормативне підґрунтя у визнанні людини самостійною та гідною особою, яка не може розглядатися виключно як об'єкт зовнішнього контролю. Саме тому відсутність спеціальної норми позитивного права не повинна автоматично означати відсутність відповідного правового інтересу. У сучасній філософсько-правовій літературі це питання розглядається, зокрема, через співвідношення моральних і юридичних прав. Вільям Едмундсон характеризує приватність як моральне право, яке водночас може бути предметом конституційно-правового та іншого юридичного захисту[98]. Андре Мармор, своєю чергою, пов'язує право на приватність із юридично значущим інтересом особи у визначенні способів представлення себе іншим та у забезпеченні передбачуваного середовища обігу інформації[99]. Таким чином, природно-правове обґрунтування відповідає передусім на питання чому людина повинна мати право на приватність, тоді як позитивне право визначає, у якій юридичній формі це право існує та якими засобами воно забезпечується.

Позитивно-правовий підхід пов'язує юридичну чинність права на приватність із його закріпленням у системі нормативних актів та визнанням відповідними правозастосовними інституціями. На міжнародному рівні право на приватність отримало безпосереднє нормативне вираження у статті 12 Загальної декларації прав людини[100] та статті 17 Міжнародного пакту про громадянські і

[98] Edmundson, William A., Privacy. The Blackwell Guide to the Philosophy of Law and Legal Theory, Martin P. Golding, William A. Edmundson, eds., Oxford: Blackwell Publishing, April 2004, URL: https://ssrn.com/abstract=479681 or http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.479681

[99] Marmor, Andrei, What Is the Right to Privacy? *USC Law Legal Studies Paper*. December 14, 2014. No. 14-13. URL: SSRN: https://ssrn.com/abstract=2422380

[100] Загальна декларація прав людини, прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

політичні права[101]. У європейській системі захисту прав людини його нормативною основою є стаття 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а зміст відповідної гарантії конкретизується практикою Європейського суду з прав людини. Для української правової системи особливого значення набуває конституційне закріплення гарантій особистого і сімейного життя у статті 32 Конституції України, доповнене відповідними положеннями цивільного законодавства. Отже, право на приватність у позитивному праві існує не лише як абстрактне проголошення, а як нормативно визначена можливість особи вимагати від держави та інших суб'єктів додержання встановлених законом меж втручання.

Водночас природно-правовий і позитивно-правовий підходи не слід протиставляти як взаємовиключні. Природно-правове розуміння пояснює фундаментальність права на приватність, його зв'язок із гідністю та свободою людини; позитивно-правове – забезпечує його юридичну визначеність, гарантованість і можливість захисту. Саме їх поєднання дозволяє розглядати право на приватність як фундаментальне право людини, яке має ціннісне обґрунтування, що не залежить від волі держави, але набуває повноцінної юридичної дієвості через його нормативне визнання, конкретизацію та забезпечення механізмами правового захисту. У цьому полягає подвійна природа права на приватність: воно водночас є проявом фундаментальної свободи людини та юридично гарантованою можливістю вимагати належної поведінки від інших суб'єктів.

Право на приватність має внутрішню юридичну конструкцію, елементи якої закріплюють конкретні правові зв'язки між носієм права та іншими учасниками правовідносин.

Першим елементом права на приватність є можливість вимагати невтручання у сферу приватного життя. Тобто, носій права може вимагати від зобов'язаних осіб утримуватися від певних дій, здатних необґрунтовано порушити встановлені законом межі його приватної сфери. Така конструкція має принципове значення, оскільки приватність не може бути забезпечена лише декларативним визнанням: їй має відповідати конкретний обов'язок не здійснювати заборонених законом дій. Сучасна юридична теорія розглядає саме співвідношення вимоги та обов'язку як центральну форму юридичного зв'язку між носієм права та зобов'язаною особою.

Другим елементом є можливість самостійного визначення меж приватної сфери у випадках, дозволених законом. Йдеться не про автономію як загальну характеристику приватності, що вже була розглянута вище, а про юридично значущу свободу особи користуватися належною їй сферою на власний розсуд. Така свобода може виявлятися у виборі того, які відомості про особу можуть бути доступними іншим, кому вони можуть повідомлятися та які форми взаємодії допускаються.

Третій елемент становить можливість юридично впливати на правовідносини, що стосуються приватної сфери. У певних випадках носій права

[101] Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text

не лише вимагає від інших утримуватися від втручання, а й може за допомогою юридично значущих дій визначати подальший правовий режим відповідних відносин. Наприклад, закон може пов'язувати згоду особи з виникненням можливості здійснення певних дій щодо відомостей про неї.

Четвертим елементом є юридична захищеність від односторонньої зміни правового становища особи іншими суб'єктами. У цьому виявляється імунітет як складова суб'єктивного права: особа має бути захищена від такого втручання, яке без належної правової підстави змінює встановлені межі її приватної сфери. Відповідно, право на приватність передбачає не лише обов'язок інших осіб утримуватися від певних дій, а й обмеження їхньої можливості самостійно визначати юридично допустимий обсяг втручання у приватну сферу.

Таким чином, право на приватність як суб'єктивне право має складну структуру, у якій різні юридичні можливості утворюють єдину систему, спрямовану на забезпечення належного правового становища особи у сфері її приватного життя. Його не можна звести наприклад, лише до вимоги про невтручання. У юридичному вимірі воно охоплює взаємопов'язані можливості вимагати певної поведінки від зобов'язаних осіб, вільно визначати межі допустимого доступу до приватної сфери, здійснювати юридично значущі дії щодо цих меж та бути захищеним від їх неправомірної односторонньої зміни.

Визначення носіїв права на приватність має істотне значення для встановлення меж його юридичного захисту. На відміну від багатьох майнових прав, право на приватність має виразно особистісний характер і первісно пов'язане з людською особою як самостійним суб'єктом права. У цьому сенсі універсальною вихідною категорією є фізична особа, незалежно від її громадянства, віку, статі, соціального статусу, професії чи інших характеристик. Саме такий підхід відповідає природі права на приватність як права людини, а не привілею, що залежить від певного соціального або правового статусу.

Українське законодавство безпосередньо пов'язує особисті немайнові права з фізичною особою. Цивільний кодекс України встановлює, що такі права належать кожній фізичній особі від народження або за законом, не мають економічного змісту та є тісно пов'язаними з нею. Особливості має реалізація цього права дітьми та іншими особами, які не можуть повністю самостійно здійснювати свої особисті немайнові права. Відсутність або обмеженість цивільної дієздатності не означає відсутності самого права. Особисте право виникає незалежно від здатності особи самостійно реалізовувати його у юридичних процедурах. Стаття 272 Цивільного кодексу України передбачає, що в інтересах малолітніх, неповнолітніх та повнолітніх осіб, які через вік або стан здоров'я не можуть самостійно здійснювати особисті немайнові права, відповідні дії можуть здійснювати батьки, усиновлювачі, опікуни чи піклувальники[102]. Водночас представництво не означає переходу самого права до представника: останній лише здійснює юридично необхідні дії в інтересах його безпосереднього носія. Право на приватність як особисте немайнове право пов'язане з конкретною фізичною особою і не переходить до спадкоємців як майнове право. Однак після

[102] Цивільний кодекс України: Кодекс від 16 січня 2003 року. Відомості Верховної Ради України, 2003, №№ 40-44, ст.356. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text.

смерті людини можуть зберігати юридичне значення обставини її особистого життя, а їх розголошення здатне порушувати самостійні права інших осіб, насамперед членів сім'ї. Європейський суд з прав людини, наприклад, визнає, що захист репутації та ідентичності померлого родича за певних обставин може стосуватися приватного життя та ідентичності живого члена його сім'ї[103].

Особливе місце займають публічні особи. Набуття особою публічного статусу не припиняє її права на приватність і не перетворює всю інформацію про неї на суспільно доступну. Конституційний Суд України прямо наголосив, що право на недоторканність особистого і сімейного життя гарантується кожній особі незалежно, зокрема, від її політичного, соціального чи іншого статусу, у тому числі якщо йдеться про державного службовця або іншого публічного діяча. Водночас характер виконуваних публічних функцій може впливати на межі допустимого розкриття певної інформації, якщо таке розкриття має належну правову підставу та відповідає конституційним вимогам. Таким чином, публічність особи не скасовує приватність, а лише може змінювати співвідношення між приватним інтересом та іншими юридично значущими інтересами.

Окремої уваги потребує питання юридичних осіб. У буквальному значенні право на приватність не може бути повністю ототожнене з правами юридичної особи, оскільки остання не має особистого життя у людському розумінні. Проте європейська практика допускає поширення окремих гарантій статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод на юридичних осіб. Європейський суд з прав людини визнає, що обшук приміщень комерційної компанії, вилучення документів та електронних даних, а також втручання у професійне листування можуть охоплюватися гарантіями поваги до приватного життя та кореспонденції. Це, однак, не означає визнання юридичної особи носієм приватності в тому самому значенні, що й фізичної особи: захист поширюється передусім на ті сфери діяльності юридичної особи, які за своїм характером наближені до захищених статтею 8 відносин[104].

Таким чином, безпосереднім носієм права на приватність є фізична особа, незалежно від віку, дієздатності, громадянства чи публічного статусу.

Юридична природа права на приватність зумовлює існування відповідних обов'язків держави щодо його забезпечення. При цьому державна відповідальність у цій сфері не обмежується забороною безпідставного втручання у приватне життя. Сучасне розуміння прав людини передбачає два взаємопов'язані напрями державних обов'язків: негативний, що вимагає утримуватися від неправомірного втручання, та позитивний, який передбачає вжиття необхідних заходів для реального забезпечення права.

Негативний обов'язок є первинною формою державного забезпечення приватності. Його сутність полягає в тому, що органи державної влади та інші суб'єкти, які здійснюють публічні повноваження, повинні утримуватися від

---

[103] Посібник зі статті 8 Європейської конвенції з прав людини – право на повагу до приватного і сімейного життя, житла і кореспонденції. Європейський суд з прав людини, 2025. п. 181. URL: https://ks.echr.coe.int/uk/web/echr-ks/article-8

[104] Там же, п. 552.

свавільного втручання у приватне і сімейне життя, житло та кореспонденцію особи. Саме така модель безпосередньо закріплена у статті 8 Конвенції. Водночас заборона втручання не має абсолютного характеру: якщо держава втручається у гарантовану сферу, таке втручання повинно відповідати встановленим Конвенцією вимогам щодо законності, легітимної мети та необхідності в демократичному суспільстві. Європейський суд з прав людини розглядає захист особи від свавільного втручання органів державної влади як основне призначення статті 8. Негативний обов'язок, таким чином, встановлює межу допустимої поведінки держави. Держава не може без належної правової підстави здійснювати спостереження за особою, збирати або використовувати відомості про її приватне життя, втручатися у житло чи кореспонденцію, контролювати особисті зв'язки або в інший спосіб здійснювати владний вплив на приватну сферу. При цьому сама наявність норми закону ще не робить втручання правомірним. ЄСПЛ оцінює також якість відповідного законодавства, його доступність і передбачуваність, а також наявність достатніх гарантій проти свавілля. Отже, негативний обов'язок має не лише заборонний, а й гарантійний вимір: держава повинна організувати власну діяльність таким чином, щоб надані їй владні повноваження не створювали необмеженої можливості втручання у приватність.

Позитивний обов'язок має іншу спрямованість. Він вимагає від держави активних дій, необхідних для забезпечення ефективної поваги до приватного життя. ЄСПЛ послідовно виходить із того, що стаття 8 не обмежується вимогою до держави утримуватися від втручання. За певних обставин держава повинна створити належну нормативну основу, встановити процедури захисту, забезпечити діяльність компетентних органів та надати особі реальні засоби реагування на порушення її приватності. Саме тому позитивний обов'язок може передбачати законодавче врегулювання відповідної сфери, функціонування адміністративних і судових механізмів, а також практичні заходи захисту.

Особливого значення позитивні обов'язки набувають тоді, коли загроза приватності походить не від державного органу, а від іншої приватної особи. У такому випадку держава не обов'язково повинна безпосередньо втручатися у приватні відносини, однак вона має забезпечити такий правовий порядок, за якого особа отримує реальну можливість захистити свою приватну сферу. Показовою є справа Левчук проти України (Levchuk v. Ukraine), у якій ЄСПЛ встановив порушення статті 8 через нездатність національних судів забезпечити належний захист заявниці від тривалого ризику психологічного та фізичного насильства з боку колишнього чоловіка. Суд пов'язав відповідальність держави саме з невиконанням позитивного обов'язку щодо ефективного захисту приватного життя[105]. Позитивні обов'язки можуть також вимагати створення спеціальних процедурних гарантій. Держава повинна не лише проголосити недоторканність приватного життя, а й забезпечити можливість своєчасного встановлення факту порушення, його припинення та відновлення порушеного права. У цьому аспекті важливими є доступ до суду, ефективність розгляду відповідної скарги, можливість отримання компенсації та інші засоби правового захисту. Комітет

[105] Рішення ЄСПЛ у справі «Levchuk v. Ukraine», заява № 17496/19, від 03 вересня 2020 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_f92

ООН з прав людини у Загальному коментарі № 16 до статті 17 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права також наголосив, що держава повинна вживати законодавчих та інших заходів для захисту приватності не лише від дій державних органів, а й від втручань з боку фізичних та юридичних осіб[106].

Отже, позитивні та негативні обов'язки держави становлять єдину систему гарантування права на приватність, хоча мають різну спрямованість. Негативний обов'язок визначає межі, за які держава не повинна виходити без належного правового обґрунтування; позитивний – зобов'язує її створювати умови, за яких приватність може бути реально захищена. При цьому межа між двома видами обов'язків не є абсолютно сталою: за практикою ЄСПЛ їх зміст у конкретних справах може взаємопов'язуватися, а основним критерієм оцінки залишається забезпечення справедливого балансу між інтересами особи, суспільства та держави.

3.3. Право на приватність як фундаментальне право людини

Логічним продовженням з'ясування юридичної природи права на приватність є визначення його універсального характеру та належності кожній людині незалежно від її громадянства, правового статусу чи інших індивідуальних характеристик. Не менш важливим є дослідження невідчужуваності та невід'ємності цього права, оскільки саме ці характеристики визначають його особливе місце серед основоположних прав людини та встановлюють межі допустимого державного впливу на приватну сферу. Завершальним етапом аналізу має стати дослідження взаємозалежності права на приватність з іншими правами людини. Саме тому розгляд критеріїв фундаментальності, універсальності, невідчужуваності та невід'ємності, а також взаємозалежності права на приватність з іншими правами дозволить комплексно обґрунтувати його місце серед основоположних прав людини.

Визначення права на приватність як фундаментального права потребує аналізу його відповідності певним критеріям, за якими воно набуває особливого статусу в системі прав людини. Серед таких критеріїв доцільно згадати, зокрема, безпосередній зв'язок права з основоположними потребами та цінностями людини, його загальну значущість для особистості, високий рівень юридичної охорони, особливий характер обмежень, необхідність створення ефективних гарантій його здійснення, пріоритетність права у системі правового захисту тощо. Саме поняття фундаментальності не ототожнюється лише з формальним включенням права до конституції чи міжнародного договору. Фундаментальність характеризує насамперед особливе значення певного права для правового становища людини, її можливості повноцінно існувати та реалізовувати інші права. У цьому розумінні фундаментальне право не просто надає особі певну юридичну можливість, а визначає одну з необхідних передумов її належного

[106] Загальний коментар Комітету ООН з прав людини № 16 до статті 17 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права від 08 квітня 1988 року. URL: https://www.globalhealthrights.org/instrument/hrc-general-comment-no-16-article-17-right-to-privacy/

правового статусу.

Важливим критерієм є універсальна значущість права для людини як такої. Право може розглядатися як фундаментальне тоді, коли його обґрунтування не залежить від належності особи до певної соціальної групи, професії, майнового стану, політичної позиції або іншої спеціальної категорії. У цьому значенні фундаментальні права пов'язані не з особливим статусом людини, а з самим фактом її існування. Універсальність, однак, не слід розуміти виключно як однакове фактичне здійснення певного права в усіх державах. У науковій літературі розмежовують універсальність як належність права кожній людині та універсальність як однаковість його конкретного нормативного змісту. Тільман Альтвікер звертає увагу на те, що універсальність прав людини має декілька вимірів і може стосуватися сфери їх застосування, кола носіїв та нормативного змісту[107]. Універсальність у нормативному значенні передбачає, що права застосовуються незалежно від етнічного, національного, соціально-економічного, політичного, культурного чи релігійного контексту, хоча конкретні способи їх реалізації можуть відрізнятися.

Універсальність права на приватність має також нормативний вимір. Йдеться про те, що держава не може довільно встановлювати різний рівень поваги до приватного життя залежно від громадянства, походження, професійної належності або суспільної позиції особи. Міжнародні стандарти виходять із загального характеру права на повагу до приватного життя. Стаття 17 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права сформульована як загальна гарантія від свавільного або незаконного втручання у приватне життя, сім'ю, житло чи кореспонденцію та не обмежує коло осіб, на яких вона поширюється, певним спеціальним статусом[108]. У європейській системі аналогічний підхід закріплений у статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Водночас універсальність права на приватність не означає абсолютної однаковості його обсягу в кожній конкретній ситуації. Правове становище особи, характер її діяльності, наявність суспільного інтересу та особливості конкретних правовідносин можуть впливати на межі допустимого втручання. Наприклад, публічний статус особи може зумовлювати ширший доступ суспільства до певної інформації про її діяльність, але сам по собі не усуває її права на приватність. Отже, універсальність визначає коло носіїв права, а не гарантує тотожність усіх способів та умов його здійснення.

Показовим є те, що в сучасній доктрині універсальність прав людини пов'язується не лише з їх юридичним проголошенням, а й із фундаментальною ідеєю рівної цінності кожної людини. Так, Луїс Генкін розглядав універсальність прав людини через визнання за кожною особою легітимних вимог щодо основоположних свобод і благ незалежно від її належності до конкретної

---

[107] Altwicker Tilmann. Non-Universal Arguments under the European Convention on Human Rights. *European Journal of International Law*. Volume 31. Issue 1. February 2020. Pages 101–126. URL: https://doi.org/10.1093/ejil/chaa015

[108] Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043

політичної чи культурної спільноти. У цьому контексті право на приватність відповідає універсалістській природі прав людини, оскільки його обґрунтування пов'язане не з певною моделлю суспільного життя, а з необхідністю визнання кожної людини самостійним суб'єктом, особисте життя якого не може бути безпідставно перетворене на об'єкт зовнішнього контролю[109].

Таким чином, фундаментальність права на приватність визначається сукупністю взаємопов'язаних критеріїв: його значущістю для основоположного становища людини, загальністю, високим рівнем юридичної охорони, особливими вимогами до допустимості втручання та здатністю забезпечувати належні умови реалізації інших прав. Отже, право на приватність має не ситуативний чи статусний, а загальнолюдський характер, що є однією з основних підстав його віднесення до фундаментальних прав людини.

Невідчужуваність та невід'ємність є взаємопов'язаними характеристиками права на приватність, які визначають особливий характер його належності людині. Якщо невідчужуваність означає неможливість правомірного відчуження такого права від його носія, то невід'ємність підкреслює його нерозривний зв'язок із самою людською особистістю. У цьому аспекті право на приватність відрізняється від майнових та інших прав, які за своєю природою можуть переходити до інших осіб, припинятися внаслідок відмови або бути предметом розпорядження. Для права на приватність така модель є принципово неприйнятною, оскільки його існування не залежить від волевиявлення особи щодо передачі цього права іншому суб'єкту.

Невідчужуваність права на приватність слід розуміти не як абсолютну заборону особи погоджуватися на окремі форми втручання у приватну сферу, а як неможливість остаточно позбавити себе самого правового статусу носія цього права. Особа може надати згоду на розкриття певної інформації, доступ до окремих аспектів свого приватного життя або використання певних відомостей про себе, однак така згода не означає відмови від права на приватність у цілому. Інакше кажучи, предметом волевиявлення може бути конкретний спосіб реалізації права, але не саме право як елемент правового статусу людини. Такий підхід має принципове значення для запобігання ситуаціям, коли формальна згода особи використовується як підстава для необмеженого або постійного втручання у її приватну сферу.

У цьому контексті невідчужуваність необхідно відмежовувати від можливості особи добровільно обмежувати реалізацію права. Право на приватність допускає самостійне визначення особою меж доступу інших суб'єктів до певних аспектів її приватного життя. Проте така можливість не трансформується у право остаточно відмовитися від захисту приватності. Навіть за наявності попередньої згоди особи правомірність конкретного втручання має оцінюватися з урахуванням його меж, мети, обсягу та обставин. Отже, невідчужуваність виконує своєрідну захисну функцію: вона встановлює межу, за якою воля особи не може перетворитися на юридичне самопозбавлення

[109] Henkin Louis. The Universality of the Concept of Human Rights. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*. Volume 506, Issue 1. URL: https://doi.org/10.1177/0002716289506001002

фундаментального права.

Невід'ємність права на приватність, означає його нерозривну належність людині як такій. Це право не виникає внаслідок набуття певного соціального статусу, укладення договору чи отримання спеціального юридичного дозволу і не може бути законно вилучене внаслідок зміни громадянства, професії, майнового становища або виконання особою публічних функцій. Саме тому навіть особа, яка перебуває під посиленим суспільним контролем або виконує публічні повноваження, не втрачає права на приватність. Може змінюватися обсяг правомірного втручання у приватну сферу, але не сама належність цього права.

Однак, невід'ємність не виключає можливості законного обмеження права на приватність. Вона визначає інше: держава, суспільство чи інша особа не можуть перетворити людину на таку, що взагалі не має права на приватну сферу. У цьому проявляється відмінність між обмеженням права та позбавленням права: перше може бути юридично допустимим за належних умов, тоді як друге суперечить самій природі невід'ємного права.

Таким чином, невідчужуваність та невід'ємність права на приватність утворюють його особливий статусний вимір. Невідчужуваність унеможливлює остаточну юридичну передачу або відмову від права, а невід'ємність забезпечує його постійну належність людині незалежно від її життєвих обставин і соціального становища. У сукупності вони гарантують, що навіть за умов зміни меж допустимого втручання приватність не перестає бути сферою, яка користується правовою охороною.

Взаємозалежність права на приватність з іншими правами людини полягає у тому, що його повноцінна реалізація та захист не можуть розглядатися ізольовано від загального комплексу правового статусу людини. Йдеться не лише про те, що втручання у приватність може одночасно зачіпати інші права, а й про зворотний зв'язок: належне здійснення інших прав створює необхідні умови для збереження приватної сфери. Отже, право на приватність функціонує у системі прав людини як елемент взаємопов'язаної правової конструкції, в якій зміст одного права може посилювати або, за певних обставин, обмежувати можливості реалізації іншого.

Особливість такої взаємозалежності полягає у тому, що приватність створює простір фактичної реалізації інших прав. Для формування власних поглядів, прийняття особистих рішень, підтримання міжособистісних зв'язків та участі у суспільному житті людина потребує сфери, захищеної від неправомірного спостереження, контролю чи розкриття інформації. Саме тому порушення приватності може мати наслідки, які виходять далеко за межі безпосереднього втручання в особисту сферу. Наприклад, постійне спостереження або необґрунтоване збирання відомостей про людину здатні впливати на її готовність висловлювати свої погляди, спілкуватися з іншими особами, брати участь у діяльності об'єднань чи реалізовувати інші громадянські свободи.

Водночас, взаємозалежність має двосторонній характер. Інші права не лише залежать від належного захисту приватності, а й можуть визначати межі її юридичної реалізації. Найбільш очевидним є співвідношення приватності зі свободою вираження поглядів: право на приватність може захищати особу від

неправомірного поширення відомостей про неї, тоді як свобода вираження поглядів може передбачати право інших осіб повідомляти інформацію, що має суспільне значення. Тому в конкретних правовідносинах ці права не можуть автоматично розглядатися як такі, що мають безумовний пріоритет одне перед одним. Необхідним стає їх узгодження з урахуванням характеру конкуруючих інтересів. Такий підхід підтверджується і сучасними науковими дослідженнями, у яких приватність та свобода вираження розглядаються як взаємопов'язані права, здатні одночасно підтримувати та обмежувати реалізацію одне одного.

Взаємозалежність права на приватність з іншими правами має значення і для діяльності держави. Захист одного права не повинен здійснюватися таким чином, щоб необґрунтовано нівелювати інше. Тому правове регулювання має забезпечувати узгоджене здійснення комплексу прав, а не ізольовану охорону кожного з них. Такий підхід особливо важливий у ситуаціях, де приватність перетинається зі свободою вираження поглядів, доступом до інформації, свободою об'єднань, правом на справедливий суд або іншими правами.

Отже, взаємозалежність права на приватність з іншими правами людини слід розглядати як системну властивість його юридичної природи. Приватність одночасно виступає самостійним предметом правової охорони і складовою механізму реалізації інших прав. Вона забезпечує необхідний простір для особистого та суспільного самоздійснення людини, тоді як інші права визначають межі допустимого використання цього простору у взаємовідносинах з іншими особами та суспільством. Саме тому право на приватність у системі прав людини доцільно розглядати не як ізольоване право, а як один із взаємопов'язаних елементів цілісної системи гарантування людської свободи.

3.4. Місце права на приватність у системі особистих (громадянських) прав

Визначення місця права на приватність у системі особистих (громадянських) прав передбачає встановлення його співвідношення з тими правами, які забезпечують основні сфери фізичного, особистісного та духовного існування людини. У цьому контексті особливого значення набуває аналіз взаємозв'язків права на приватність із правом на життя, правом на повагу до гідності, правом на свободу та особисту недоторканність, правом на недоторканність житла, свободою думки, вираження поглядів, совісті та переконань, а також правом на захист персональних даних. Зазначені права становлять важливі складові системи громадянських і політичних прав та закріплені у взаємопов'язаних положеннях міжнародних актів про права людини.

Право на життя та право на приватність мають різний предмет правової охорони, однак між ними існує тісний змістовний зв'язок. Право на життя спрямоване на юридичне забезпечення самого існування людини, тоді як право на приватність охороняє особисту сферу, у межах якої людина здійснює індивідуальні рішення та формує власний спосіб життя. Тому їх співвідношення не слід зводити до підпорядкування одного права іншому. Навпаки, йдеться про різні способи правової охорони людського існування: право на життя встановлює

вимогу його збереження, а право на приватність – вимогу поваги до особистої сфери людини у процесі реалізації цього існування.

Особливо виразно цей взаємозв'язок проявляється у сфері охорони здоров'я. Європейський суд з прав людини у своїй практиці розмежовує гарантії статті 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яка гарантує право на життя, та статті 8, яка охороняє приватне і сімейне життя. Водночас охорона життя не означає автоматичного усунення особистого виміру відповідних рішень. У тих випадках, коли питання медичного втручання стосується фізичної цілісності, особистого вибору або способу завершення життя, виникає необхідність розмежовувати обов'язок держави охороняти життя та обов'язок поважати приватну сферу людини. У практиці Європейського суду право на приватне життя охоплює, зокрема, питання фізичної та психологічної цілісності та особистої автономії, унаслідок чого певні рішення людини щодо власного тіла і медичного втручання можуть перебувати у сфері дії статті 8. Таким чином, сам факт потенційного ризику для життя не усуває необхідності враховувати особистий вимір відповідного рішення. Це дає підстави розглядати співвідношення двох прав через принцип поваги до людської особистості у процесі охорони її життя. Держава не лише повинна утримуватися від незаконного позбавлення життя, а й вживати належних заходів для його захисту. Проте реалізація такого обов'язку має здійснюватися у правовій формі, яка враховує інші гарантовані людині права. Саме тому обов'язок захищати життя не може тлумачитися як загальний дозвіл на втручання у приватну сферу. У кожній конкретній ситуації має бути встановлено, чи спрямоване втручання безпосередньо на запобігання реальній загрозі життю та чи відповідають застосовані засоби характеру такої загрози.

Отже, право на життя і право на приватність утворюють взаємодоповнювальний, але не тотожний комплекс гарантій людського існування. Перше забезпечує охорону життя як базової передумови існування людини, друге – правовий захист особистої сфери, у межах якої людина здійснює індивідуальні рішення щодо власного життя, здоров'я та фізичної цілісності. Їх співвідношення особливо важливе у тих сферах, де державний обов'язок охороняти життя безпосередньо стикається з необхідністю поважати особистий вибір людини. Саме тут право на приватність виступає не альтернативою праву на життя, а правовою гарантією того, що охорона життя здійснюватиметься з належною повагою до людини як самостійного суб'єкта права.

Право на гідність і право на приватність теж мають різний предмет правової охорони, проте їх поєднує спільна спрямованість на недопущення перетворення людини на об'єкт свавільного впливу з боку інших осіб або держави. Гідність визначає вимогу ставитися до кожної людини як до самоцінної особистості, тоді як приватність забезпечує правові межі, у яких особа може зберігати недоступність окремих аспектів свого життя для стороннього втручання. Тому порушення приватності може набувати значення не лише незаконного втручання у певну сферу життя, а й приниження особи, коли інформація про неї, її тіло, сімейні чи інтимні обставини використовується всупереч її людській цінності.

Водночас гідність не слід ототожнювати з приватністю. Гідність є ширшою

нормативною засадою, яка визначає характер ставлення до людини в різних сферах суспільного життя, тоді як приватність встановлює конкретні межі доступу до особистої сфери та допустимого поводження з інформацією й іншими аспектами особистого життя. Саме тому не кожне порушення гідності є порушенням приватності, і навпаки. Однак у випадках, коли особисті відомості розкриваються, поширюються або використовуються таким чином, що особа втрачає можливість визначати межі відкритості власного життя або зазнає принизливого поводження, обидві правові гарантії можуть діяти одночасно. Європейський суд з прав людини послідовно розглядає людську гідність як одну з основ системи конвенційних прав, а її значення простежується також у практиці щодо права на повагу до приватного життя.

Отже, співвідношення права на гідність і права на приватність доцільно визначати через відмінність між загальною вимогою належного ставлення до людини та спеціальною вимогою поваги до її особистої сфери. Гідність не створює приватність як окреме право, однак надає її охороні ціннісного обґрунтування: втручання у приватну сферу є юридично проблематичним не лише через порушення встановленої законом межі, а й тому, що воно може заперечувати здатність людини самостійно визначати, які сторони її особистості та життя можуть бути відкритими для інших. Водночас саме право на приватність конкретизує вимогу поваги до гідності у тих ситуаціях, де йдеться про особисті відомості, інтимну сферу, тілесну недоторканність, сімейне життя або інші прояви індивідуального існування. Такий зв’язок дозволяє розглядати приватність як один із конкретних правових механізмів забезпечення гідного становища людини.

Право на свободу та особисту недоторканність і право на приватність спрямовані на охорону різних аспектів особистого існування людини. Безпосереднім об’єктом першого є фізична свобода особи та захист від свавільного позбавлення або обмеження можливості вільно пересуватися й визначати місце свого перебування. Право на приватність, натомість, охоплює ширшу сферу особистого життя, у якій людина визначає межі доступу інших осіб до власного життя та особистої інформації. Водночас ці права перетинаються тоді, коли обмеження фізичної свободи супроводжується втручанням у приватну сферу: затримання, тримання під вартою, примусове поміщення до відповідної установи чи інші форми контролю над особою неминуче впливають на можливість здійснення нею приватного життя. Європейський суд з прав людини розглядає право на свободу та особисту недоторканність за статтею 5 Конвенції передусім як гарантію від свавільного позбавлення свободи та вимагає, щоб таке втручання відповідало встановленим законом матеріальним і процедурним вимогам.

Водночас відмінність між цими правами має принципове значення для визначення меж їх застосування. Не кожне обмеження свободи особи є втручанням у приватність, так само як втручання у приватне життя не обов’язково передбачає позбавлення фізичної свободи. Наприклад, законне затримання може відповідати вимогам статті 5 Конвенції, але конкретні умови поводження із затриманою особою, збирання відомостей про неї, медичне обстеження, фотографування, відеофіксація або доступ до її особистих даних можуть

додатково порушувати питання, що належать до сфери приватного життя. Отже, застосування одного права не виключає одночасного застосування іншого, а правова оцінка конкретної ситуації має враховувати характер кожного окремого втручання. Такий підхід особливо важливий у кримінальному провадженні та діяльності правоохоронних органів, де забезпечення особистої свободи має поєднуватися з належною повагою до приватної сфери людини.

Таким чином, право на свободу та особисту недоторканність забезпечує передусім свободу людини від свавільного фізичного контролю, тоді як право на приватність встановлює межі допустимого втручання у її особисту сферу. Їх співвідношення особливо виразно проявляється у ситуаціях, коли держава застосовує до особи заходи примусу: законність самого позбавлення свободи не означає автоматичної правомірності всіх супутніх дій щодо особи та відомостей про неї. Тому належний захист приватності в умовах обмеження свободи має розглядатися як додаткова гарантія того, що державний контроль не виходитиме за межі, необхідні для досягнення легітимної правової мети. У цьому полягає особливе місце права на приватність у системі гарантій свободи та особистої недоторканності: воно доповнює захист фізичної свободи захистом особистої сфери людини.

Право на недоторканність житла є одним із найбільш конкретних проявів правової охорони приватної сфери людини, оскільки пов’язує приватність із певним просторовим середовищем. Житло не лише забезпечує фізичне місце проживання, а й створює простір, у межах якого особа може організовувати власне повсякденне життя без постійного контролю з боку інших осіб. Саме тому Європейський суд з прав людини розглядає поняття житло у статті 8 Конвенції не виключно через право власності: визначальним є наявність достатнього та тривалого зв’язку особи з відповідним місцем. Такий підхід означає, що охорона поширюється не лише на власне житло, а за певних умов також на орендоване, тимчасове або інше приміщення, яке фактично виконує функцію житла.

Співвідношення права на недоторканність житла з правом на приватність полягає в тому, що перше забезпечує особливий просторовий вимір другого, але не вичерпує його змісту. Порушення недоторканності житла може відбуватися через незаконне проникнення, обшук, огляд або інше втручання у фізичний простір особи, однак приватність охоплює значно ширше коло відносин, які можуть існувати і поза межами житла. Втручання у житло нерідко зачіпає не лише просторову недоторканність, а й особисті зв’язки, сімейне життя, майнові та побутові обставини, що перебувають у цьому просторі.

Особливого значення таке співвідношення набуває у випадках державного втручання – насамперед під час проведення обшуків, проникнення до приміщень, вилучення речей або документів чи здійснення інших слідчих і контрольних заходів. Право на недоторканність житла в таких ситуаціях не встановлює абсолютної заборони втручання, але вимагає, щоб воно мало належну правову підставу та відповідало встановленим вимогам щодо необхідності й обґрунтованості. Водночас порушення просторової недоторканності може мати наслідки і для ширшої сфери приватного життя, оскільки доступ до житла часто означає доступ до особистого простору, речей, документів та відомостей про

повсякденне життя людини. Отже, право на недоторканність житла можна розглядати як спеціалізовану гарантію просторової приватності, яка конкретизує загальну вимогу поваги до приватного життя та встановлює особливі межі допустимого втручання у простір, пов'язаний з особистим існуванням людини.

Свобода думки, совісті та переконань має особливий зв'язок із правом на приватність, оскільки стосується найбільш внутрішньої сфери особистості – її думок, світоглядних, моральних і релігійних переконань. Якщо приватність встановлює межі доступу інших осіб до особистої сфери, то свобода думки та совісті гарантує людині простір внутрішньої незалежності, у якому формуються її переконання без примусу ззовні. Особливе значення тут має негативний аспект цієї свободи – право особи не розкривати свої переконання та не бути змушеною повідомляти про них. Європейський суд з прав людини визнає свободу думки, совісті та релігії за статтею 9 Конвенції безумовною у її внутрішньому вимірі, а сучасна практика та доктрина пов'язують захист внутрішніх переконань із охороною приватного життя.

Особливо тісним є зв'язок приватності зі свободою не розкривати свої думки, погляди та переконання. Примусове встановлення або розкриття таких відомостей може означати втручання не лише у свободу совісті, а й у приватну сферу людини. Показовою у цьому аспекті є справа Folgerø та інші проти Норвегії, у якій Європейський суд звернув увагу на особливо приватний характер інформації про релігійні та світоглядні переконання[110]. Сучасні наукові дослідження також розглядають так звану психічну приватність (mental privacy) як окремий напрям розвитку правового захисту внутрішнього світу людини, особливо у зв'язку з технологіями, здатними отримувати відомості про психічні стани та процеси мислення[111]. Таким чином, право на приватність у цій площині забезпечує не стільки захист уже висловленої позиції, скільки правову недоторканність сфери, у якій ця позиція формується.

Водночас свобода вираження поглядів має інший функціональний характер, оскільки забезпечує можливість винести внутрішні переконання у зовнішню сферу – повідомляти їх іншим особам, поширювати інформацію та брати участь у суспільній комунікації. Тому між приватністю і свободою вираження існує своєрідний взаємозв'язок: приватність охороняє право людини залишати певні аспекти свого внутрішнього життя невідкритими, тоді як свобода вираження захищає її можливість самостійно вирішувати, що саме вона бажає повідомити іншим. У цьому сенсі приватність і свобода вираження не поглинають одна одну, а забезпечують різні сторони особистої свободи – право мовчати і право говорити. Такий підхід відповідає європейській системі захисту прав людини, у якій статті 8–11 Конвенції утворюють взаємопов'язаний комплекс гарантій, але кожна з них має власний предмет правової охорони.

Право на захист персональних даних є тісно пов'язаним із правом на

---

[110] Рішення ЄСПЛ у справі «Folgerø and Others v. Norway», заява № 15472/02, від 29 червня 2007 року. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-125927

[111] Els J. M. Eskens, The personal information sphere: An integral approach to privacy and related information and communication rights. *Journal of the Association for Information Science and Technology*. 2020. DOI: 10.1002/asi.24354

приватність, проте не може бути зведене до нього. Їх спільною сферою є захист інформації, пов'язаної з конкретною людиною, однак право на приватність охоплює значно ширше коло проявів особистого життя, тоді як захист персональних даних спрямований передусім на встановлення правових вимог до збирання, зберігання, використання, поширення та іншого опрацювання відомостей про особу. У праві Європейського Союзу ця відмінність має самостійне нормативне значення: право на повагу до приватного і сімейного життя та право на захист персональних даних закріплені як окремі основоположні права. На цю відмінність звертають увагу вчені, зазначаючи, що, попри значний взаємозв'язок, ці права мають різний обсяг та особливості правового обмеження[112].

Специфіка права на захист персональних даних полягає у тому, що воно встановлює правила поводження з інформацією про особу незалежно від того, чи становить таке поводження втручання у її приватне життя. Саме тому його предмет є ширшим за ситуації, у яких безпосередньо порушується приватність, але водночас вужчим за право на приватність за характером охоплюваних відносин. Європейська система захисту даних передбачає, зокрема, вимоги законності, добросовісності та прозорості опрацювання, визначення його конкретної мети, мінімізації даних, точності, обмеження строку зберігання та забезпечення конфіденційності. Особа при цьому наділяється спеціальними правами щодо доступу до своїх даних, їх виправлення, видалення, обмеження опрацювання та заперечення проти окремих способів їх використання. Отже, право на захист персональних даних доповнює приватність спеціалізованим механізмом правового регулювання інформаційних процесів.

Таким чином, співвідношення цих прав доцільно визначати як взаємне перетинання, а не поглинання одного права іншим. Захист персональних даних є одним із важливих засобів охорони приватності в інформаційному середовищі, однак його значення не обмежується захистом приватного життя. І навпаки, право на приватність охоплює такі сфери, як фізична та психологічна цілісність, особистий простір, житло чи особисті рішення, які не зводяться до опрацювання персональних даних. Саме тому розмежування цих прав має не лише теоретичне, а й практичне значення: воно дає змогу визначити належний правовий режим конкретного втручання та відповідні засоби захисту особи.

Висновки до розділу:

Підсумовуючи, зазначимо, що право на приватність як складне за своєю юридичною природою та багатовимірне за змістом право людини, яке посідає самостійне й водночас системоутворююче місце у структурі правового статусу особи. Його сучасне розуміння сформувалося внаслідок тривалого розвитку уявлень про межі особистої сфери, автономію людини та допустимі межі втручання держави й інших суб'єктів у приватне життя. Від первинного

[112] Kokott Juliane, Kuner Christopher. The distinction between privacy and data protection in the jurisprudence of the CJEU and the ECtHR. *International Data Privacy Law*, 2013. Vol. 3. Issue 4. pp. 222–228. URL: https://academic.oup.com/idpl/article-abstract/3/4/222/727206

розмежування приватної та публічної сфер до сучасної концепції приватності простежується закономірна тенденція до розширення юридичного захисту тих аспектів людського існування, які визначають індивідуальність, особисту ідентичність, свободу самовизначення та можливість самостійно визначати межі доступу інших осіб до особистої сфери.

Приватність не може бути зведена до окремої сфери усамітнення або лише до конфіденційності інформації про особу. Сучасне право на приватність охоплює комплекс взаємопов'язаних правових можливостей, спрямованих на забезпечення недоторканності особистої сфери, захист від неправомірного втручання, можливість самостійно визначати межі особистого життя та належний правовий контроль за використанням інформації, пов'язаної з особою. При цьому приватність має відкритий і динамічний характер: її конкретний зміст змінюється відповідно до суспільного розвитку, появи нових форм соціальної взаємодії та технологічних способів спостереження, накопичення й обробки інформації. Особливо виразно це проявляється в цифровому середовищі, де традиційні межі приватної сфери дедалі частіше перетинаються з питаннями цифрових комунікацій, персональних даних, електронного спостереження та використання новітніх технологій. Міжнародні стандарти останніх років прямо пов'язують захист приватності з викликами цифрової епохи.

З'ясування юридичної природи права на приватність дозволило визначити його одночасно як право, що має природно-правове обґрунтування, і як право, конкретизоване та гарантоване позитивним правом. Така подвійна характеристика не свідчить про суперечність відповідних підходів, а відображає різні рівні юридичного осмислення приватності: її фундаментальність пов'язана з природною цінністю особи, тоді як конкретні межі, способи реалізації та гарантії визначаються конституційними, законодавчими та міжнародно-правовими нормами. Як суб'єктивне право приватність являє собою комплекс юридичних можливостей особи, яким кореспондують обов'язки інших суб'єктів, насамперед держави. При цьому сучасна модель захисту не обмежується вимогою держави утримуватися від неправомірного втручання. Вона передбачає також позитивні обов'язки щодо створення належного нормативного, інституційного та процесуального механізму охорони приватної сфери. Такий підхід прямо відображений у практиці ЄСПЛ щодо статті 8 Конвенції.

Важливим результатом дослідження є встановлення того, що право на приватність має універсальний характер і належить кожній людині незалежно від її громадянства, соціального статусу, професії чи характеру публічної діяльності. Публічність особи може впливати на допустимі межі втручання або поширення певної інформації, однак сама по собі не усуває правового захисту приватного життя. Водночас право на приватність не є абсолютним: його реалізація відбувається у взаємодії з іншими правами, свободами та суспільними інтересами. Саме тому юридичне значення приватності найбільш повно розкривається не через її ізоляцію від інших прав, а через визначення меж їх взаємодії.

У системі особистих (громадянських) прав право на приватність перебуває у тісному взаємозв'язку з правом на життя, гідністю людини, свободою та особистою недоторканністю, недоторканністю житла, свободою думки, совісті та

вираження поглядів, а також правом на захист персональних даних. Водночас встановлено, що така взаємопов'язаність не означає тотожності відповідних прав. Кожне з них має власний предмет правової охорони, а приватність забезпечує особливий вимір особистої сфери, який може перетинатися з іншими правами, але не поглинається ними. Особливо показовим є співвідношення приватності із захистом персональних даних: обидва правові механізми мають спільну сферу застосування, проте захист персональних даних становить самостійну нормативну конструкцію зі спеціальними правилами обробки інформації та гарантіями для суб'єкта даних. Аналогічно, недоторканність житла, свобода та особиста недоторканність, гідність чи свобода думки можуть виступати самостійними об'єктами правової охорони навіть у тих випадках, коли відповідні правовідносини одночасно стосуються приватної сфери.

Системний аналіз дозволяє також зробити висновок, що право на приватність виконує не лише охоронну, а й забезпечувальну функцію у механізмі прав людини. Наявність юридично захищеної особистої сфери створює необхідні умови для вільного формування особистості, розвитку індивідуальності, збереження людської гідності, формування переконань, здійснення комунікації та участі людини у суспільному житті. Тому приватність не слід розглядати виключно як право «залишатися наодинці» або як бар'єр для доступу до інформації. У ширшому розумінні вона є правовою передумовою існування людини як автономного суб'єкта права, здатного самостійно визначати межі власної особистої сфери.

Водночас системне становище права на приватність обумовлює необхідність особливої уваги до проблеми його обмеження. Публічний інтерес, національна та громадська безпека, потреби правосуддя, запобігання та протидія злочинності можуть створювати легітимні підстави для втручання у приватну сферу, однак не усувають вимоги належного правового обґрунтування такого втручання. Європейський підхід пов'язує його допустимість із наявністю правової підстави, легітимної мети, необхідністю в демократичному суспільстві та достатніми гарантіями від свавілля. У сучасній практиці ЄСПЛ ці вимоги застосовуються, зокрема, до поліцейського спостереження, збирання державою інформації, обшуків, вилучення цифрових даних та інших форм втручання у приватне життя.

Отже, право на приватність доцільно визначати як фундаментальне, універсальне, невід'ємне та комплексне особисте право людини, спрямоване на юридичне забезпечення недоторканності її особистої сфери, захист від неправомірного втручання та створення умов для самостійного визначення меж особистого життя. Його системне значення полягає в тому, що приватність одночасно є самостійним об'єктом правової охорони, елементом особистого правового статусу людини та необхідною умовою реального здійснення низки інших прав і свобод. Саме така багаторівнева характеристика пояснює стійкість права на приватність у системі прав людини та його здатність адаптуватися до нових соціальних і технологічних викликів. При цьому ефективність його гарантування залежить не лише від заборони свавільного втручання, а й від спроможності держави забезпечувати належні позитивні механізми правового

захисту, у тому числі у відносинах між приватними особами. Такий висновок відповідає сучасному розумінню приватності у міжнародному праві та практиці ЄСПЛ, де захист приватного життя розглядається як динамічний компонент системи прав людини.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text.
2. Загальна декларація прав людини, прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) від 04 листоп. 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004
4. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043
5. Цивільний кодекс України: Кодекс від 16 січня 2003 року. Відомості Верховної Ради України, 2003, №№ 40-44, ст.356. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text
6. Про захист персональних даних: Закон України від 01 червня 2010 року. *Відомості Верховної Ради України*, 2010, № 34, ст. 481. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text
7. Про інформацію: Закон України від 02 жовтня 1992 року. *Відомості Верховної Ради України*, 1992, № 48, ст.650. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text
8. Загальний коментар Комітету ООН з прав людини № 16 до статті 17 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права від 08 квітня 1988 року. URL: https://www.globalhealthrights.org/instrument/hrc-general-comment-no-16-article-17-right-to-privacy/
9. Офіційний текст рішення Верховного суду США. Carpenter v. United States, 585 U.S. 296 (2018). URL: https://www.supremecourt.gov/opinions/17pdf/16-402_h315.pdf
10. Рішення ЄСПЛ у справі «A.P., Garçon and Nicot v. France», заяви №№ 79885/12, 52471/13 і 52596/13, від 06 квітня 2017 року. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=002-11618
11. Рішення ЄСПЛ у справі «Folgerø and Others v. Norway», заява № 15472/02, від 29 червня 2007 року. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-125927
12. Рішення ЄСПЛ у справі «Levchuk v. Ukraine», заява № 17496/19, від 03 вересня 2020 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_f92
13. Рішення Конституційного Суду України від 20 січня 2012 року № 2-рп/2012. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-12#Text
14. Глиняна К.М. Особисті немайнові права: рецепція римсько-правових ідей у цивільному праві України. *Науковий вісник Ужгородського Національного*

Університету, 2025. Серія ПРАВО. Випуск 90: Ч. 5. С.395-400. URL: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.90.5.52

15. Посібник зі статті 8 Європейської конвенції з прав людини – право на повагу до приватного і сімейного життя, житла і кореспонденції. Європейський суд з прав людини, 2025. URL: https://ks.echr.coe.int/uk/web/echr-ks/article-8

16. Altwicker Tilmann. Non-Universal Arguments under the European Convention on Human Rights. *European Journal of International Law*. Volume 31. Issue 1. February 2020. Pages 101–126. URL: https://doi.org/10.1093/ejil/chaa015

17. Brandais L., Warren S. The Right to Privacy / L. Brandais, S. Warren // Harvard Law Review. – 1890. – Vol. IV. – № 5. – December 15. – P. 193–220. DOI: 10.2307/1321160

18. Cohen J. E. What Privacy Is For. *Harvard Law Review*. 2013. Vol. 126. URL: https://ssrn.com/abstract=2175406

19. Edmundson, William A., Privacy. The Blackwell Guide to the Philosophy of Law and Legal Theory, Martin P. Golding, William A. Edmundson, eds., Oxford: Blackwell Publishing, April 2004, URL: https://ssrn.com/abstract=479681 or http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.479681

20. Els J. M. Eskens, The personal information sphere: An integral approach to privacy and related information and communication rights. *Journal of the Association for Information Science and Technology*. 2020. DOI: 10.1002/asi.24354

21. Gasser U. Recoding Privacy Law: Reflections on the Future Relationship Among Law, Technology, and Privacy. *Harvard Law Review Forum*. Vol. 130. 2016. P. 61-70. URL: https://harvardlawreview.org/forum/vol-130/recoding-privacy-law-reflections-on-the-future-relationship-among-law-technology-and-privacy

22. Gavison Ruth E. Privacy and the Limits of Law. *The Yale Law Journal*, Vol. 89, No. 3 (Jan., 1980), pp. 421-471. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2060957

23. Henkin Louis. The Universality of the Concept of Human Rights. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*. Volume 506, Issue 1. URL: https://doi.org/10.1177/0002716289506001002

24. Kokott Juliane, Kuner Christopher. The distinction between privacy and data protection in the jurisprudence of the CJEU and the ECtHR. *International Data Privacy Law*, 2013. Vol. 3. Issue 4. pp. 222–228. URL: https://academic.oup.com/idpl/article-abstract/3/4/222/727206

25. Marmor, Andrei, What Is the Right to Privacy? *USC Law Legal Studies Paper*. December 14, 2014. No. 14-13. URL: SSRN: https://ssrn.com/abstract=2422380

26. Moore, A., Kemp R. Privacy. *Information Privacy Law eJournal*. 2012. P. 13. URL: https://www.researchgate.net/publication/228227066_Privacy

27. Ojakangas M. Polis and Oikos: The Art of Politics in the Greek City-State. *The European Legacy Toward New Paradigms*. Vol. 25, 2020. Issue 4. P.404-420. URL: https://doi.org/10.1080/10848770.2020.1721828

28. Pryvacy: Stanford Encyclopedia of Philosophy. URL: https://plato.stanford.edu/entries/privacy/

29. Solove D. J. A Taxonomy of Privacy. *University of Pennsylvania Law Review*. 2006. Vol. 154. P. 477–560. URL:

https://scholarship.law.gwu.edu/faculty_publications/921/

30. Stanley K. Laughlin Jr., Westin: Privacy and Freedom, 66 MICH. L. REV. 1968, Volume 66. Issue 5. URL: https://repository.law.umich.edu/mlr/vol66/iss5/12

РОЗДІЛ 3
ПРАВО НА НЕДОТОРКАННІСТЬ ЖИТЛА В УКРАЇНІ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ОБМЕЖЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

1. Право на недоторканність житла як складова права на приватність.

2. Нормативно-правове забезпечення недоторканності житла в Україні.

3. Особливості обмеження права на недоторканність житла в умовах воєнного стану.

4. Проведення обшуків та інших процесуальних дій у житлі під час воєнного стану.

5. Захист права на недоторканність житла в практиці Європейського суду з прав людини.

Висновки до розділу.

Список використаних джерел.

1. Право на недоторканність житла як складова права на приватність

Право на недоторканність житла є одним із фундаментальних особистих немайнових прав людини, що забезпечує захист її приватного простору від незаконного втручання з боку держави, її органів, посадових осіб чи інших осіб. Це право виступає важливою гарантією особистої свободи, автономії та приватності людини, створюючи умови для реалізації інших конституційних прав і свобод.

Право на недоторканність житла – це право, яке гарантує захист від втручань у володіння особи, забороняє безпідставне втручання в особисте життя людини, шляхом незаконних посягань на недоторканність житла та іншого володіння людини. Право на недоторканність житла є одним із найголовніших особистих прав. Важливим аспектом є гарантування цього права. Кожна особа може звернутися до суду за захистом своїх прав і свобод.[113]

У юридичній літературі недоторканність житла розглядається як гарантована державою можливість особи самостійно визначати порядок доступу до належного їй житла, а також вимагати утримання від будь-якого неправомірного проникнення, обшуку чи огляду житла без законних підстав. Зміст цього права охоплює не лише фізичний захист житла, а й забезпечення конфіденційності особистого та сімейного життя, що здійснюється в його межах.

Зокрема, П. М. Рабінович наголошує, що недоторканність житла – це не лише просторова недоторканність (фізичний захист стін), а передусім правовий простір автономії особи, де забезпечується таємниця приватного і сімейного життя від зовнішнього втручання.[114]

В. Ф. Погорілко та Ю. М. Тодика у класичних підручниках з конституційного права України наголошують, що зміст права на недоторканність житла традиційно

---

[113] Право на недоторканність житла. *Вікіпедія : вільна енциклопедія*. URL: wikipedia.org

[114] Рабінович П. М., Хавронюк М. І. Права людини і громадянина : навч. посібник. Київ : Атіка, 2004. С. 183-184.

розкривається через дві правомочності: позитивну (самостійне розпорядження доступом до приміщення) та негативну (право вимагати від усіх третіх осіб, включно з державою, утримуватися від неправомірного проникнення, обшуку чи огляду).[115]

Недоторканність житла є однією з найважливіших інституційних гарантій права на приватність. Саме житло забезпечує фізичні межі приватного життя особи, створює умови для реалізації сімейних відносин, особистої автономії та збереження конфіденційності. Тому будь-яке незаконне проникнення до житла одночасно становить втручання як у право на недоторканність житла, так і у право на приватне та сімейне життя.

Позиції наведених науковців свідчать про те, що право на недоторканність житла має комплексний характер і не обмежується лише захистом фізичного простору особи. Сучасне розуміння цього права пов'язується насамперед із забезпеченням приватності та автономії людини, створенням умов для реалізації особистого і сімейного життя без необґрунтованого втручання з боку держави чи інших осіб. При цьому зміст права на недоторканність житла охоплює як можливість особи самостійно визначати порядок доступу до свого житла, так і право вимагати утримання від будь-яких незаконних форм проникнення чи контролю. Такий підхід відповідає як конституційним засадам захисту прав людини, так і сучасним міжнародним стандартам у сфері забезпечення права на приватність.

Узагальнюючи наведені наукові підходи та положення законодавства, право на недоторканність житла можна визначити як гарантоване Конституцією та законами України особисте немайнове право людини на захист свого житла та іншого володіння від незаконного проникнення, огляду, обшуку чи іншого втручання, що забезпечує недоторканність її приватного та сімейного життя.

Відповідно до статті 30 Конституції України кожному гарантується недоторканність житла. Не допускається проникнення до житла чи іншого володіння особи, проведення в них огляду або обшуку інакше як за вмотивованим рішенням суду. Лише у невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна або з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення, законом може бути встановлений інший порядок проникнення до житла чи іншого володіння особи[116].

Конституційний Суд України неодноразово наголошував, що право на недоторканність житла є однією з найважливіших конституційних гарантій приватності особи та складовою її особистої свободи. Будь-яке проникнення до житла без дотримання встановлених законом процедур становить втручання у сферу конституційно захищених прав людини та потребує особливо ретельного правового обґрунтування.

---

[115] Конституційне право України : підручник / за ред. В. Ф. Погорілка. 2-ге вид., доопрац. Київ : Наукова думка, 2000. С. 142-145.; Конституційне право України : підручник для студентів вищих навчальних закладів / за ред. Ю. М. Тодики, В. С. Журавського. Київ : Видавничий Дім «Ін Юре», 2002. С. 128–131.

[116] Конституція України від 28 червня 1996 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80

Конституційний Суд України ще на етапі становлення вітчизняного конституціоналізму заклав підвалини системного розумінні цього інституту. Зокрема, у своєму Рішенні від 30 жовтня 1997 року № 5-зп (справа К. Г. Устименка) Суд наголосив, що недоторканність житла є однією з найважливіших конституційних гарантій особистої свободи людини та передбачає особливий порядок будь-якого проникнення до житла чи іншого володіння особи. Такий підхід дозволяє розглядати просторову недоторканність не як ізольоване право, а як базовий елемент архітектоніки особистої безпеки індивіда.[117]

Базове визначення житла міститься у ЦК України (ст. 379), де зазначено, що житлом фізичної особи є житловий будинок, квартира, інше жиле приміщення, призначені та придатні для постійного або тимчасового проживання в них.[118]

У кримінально-правовому та процесуальному аспектах (для захисту від незаконних обшуків за ст. 162 КК України) судова практика та законодавство трактують житло ще ширше. Відповідно до ч. 2 ст. 233 КПК України під житлом особи розуміється будь-яке приміщення, яке знаходиться у постійному чи тимчасовому володінні особи, незалежно від його призначення і правового статусу, та пристосоване для постійного або тимчасового проживання в ньому фізичних осіб, а також всі складові частини такого приміщення. Не є житлом приміщення, спеціально призначені для утримання осіб, права яких обмежені за законом. Під іншим володінням особи розуміються транспортний засіб, земельна ділянка, гараж, інші будівлі чи приміщення побутового, службового, господарського, виробничого та іншого призначення тощо, які знаходяться у володінні особи.[119]

Важливо знайти баланс між цивільним поняттям (де житло – це об'єкт нерухомості з документами) та конституційним (де житло – це фактичне місце приватності людини, навіть без реєстрації).

Таким чином, право на недоторканність житла передбачає:

- ✓ заборону безпідставного проникнення до житла;
- ✓ захист від незаконних обшуків та оглядів;
- ✓ право особи контролювати доступ до свого житла;
- ✓ обов’язок держави забезпечувати ефективні механізми захисту від неправомірного втручання;
- ✓ можливість судового захисту у разі порушення цього права.

Наведені положення свідчать про те, що право на недоторканність житла має багатогранний характер і поєднує конституційні, цивільно-правові, кримінально-правові та процесуальні елементи. Його основне призначення полягає не лише у захисті фізичного простору проживання особи, а й у забезпеченні приватності, безпеки та автономії людини. Саме тому сучасна правова доктрина та практика

---

[117] Рішення Конституційного Суду України у справі щодо офіційного тлумачення статей 3, 23, 31, 47, 48 Закону України «Про інформацію» та статті 12 Закону України «Про прокуратуру» (справа К. Г. Устименка) : від 30 жовтня 1997 року № 5-зп. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-97.

[118] Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року. № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15

[119] Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р.. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17

дедалі частіше відходять від суто формального розуміння житла як об'єкта нерухомості, надаючи пріоритет фактичному зв'язку особи з певним приміщенням та можливості реалізовувати в ньому своє приватне і сімейне життя.

Особливого значення такий підхід набуває в умовах воєнного стану, коли держава може бути змушена вживати додаткових заходів безпеки, пов'язаних із проникненням до житла, проведенням оглядів або обшуків. У таких випадках ключового значення набуває дотримання принципу пропорційності, відповідно до якого будь-яке втручання у право на недоторканність житла повинно бути законним, необхідним для досягнення легітимної мети та не перевищувати меж, об'єктивно необхідних для захисту суспільних інтересів.

Водночас ефективність гарантій недоторканності житла значною мірою залежить від наявності дієвого судового контролю та можливості особи оскаржити незаконні дії органів державної влади. Саме судовий контроль виступає одним із найважливіших механізмів забезпечення балансу між потребами державної безпеки та необхідністю захисту приватної сфери людини.

У системі конституційних прав людини право на недоторканність житла належить до особистих (громадянських) прав і свобод. Воно тісно пов'язане з такими конституційними правами, як право на повагу до гідності людини, право на свободу та особисту недоторканність, право на невтручання в особисте і сімейне життя, таємницю листування, телефонних розмов та інших видів комунікації.

Особливість права на недоторканність житла полягає в тому, що воно одночасно виконує самостійну охоронну функцію та виступає гарантією реалізації інших прав людини. Саме житло є тим приватним простором, у межах якого особа здійснює значну частину свого особистого та сімейного життя. Тому порушення недоторканності житла нерідко супроводжується втручанням у приватне життя, порушенням права власності, права на особисту безпеку та інших основоположних прав.

Конституційний характер цього права підтверджується його закріпленням у розділі II Конституції України «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина». Водночас навіть в умовах воєнного чи надзвичайного стану його обмеження допускається лише у випадках і порядку, встановлених законом, із дотриманням принципів необхідності та пропорційності.

Право на недоторканність житла також є важливим елементом принципу верховенства права, оскільки встановлює чіткі межі втручання держави у приватну сферу особи та забезпечує судовий контроль за такими діями.

Право на недоторканність житла отримало широке міжнародно-правове визнання та закріплене в низці універсальних і регіональних міжнародних актів у сфері захисту прав людини.

Зокрема, ст. 12 Загальної декларації прав людини 1948 року встановлює, що ніхто не може зазнавати безпідставного втручання в його особисте і сімейне життя, безпідставного посягання на недоторканність його житла або таємницю кореспонденції.[120]

---

[120] Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015

Аналогічні положення містяться у ст. 17 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 року, яка зобов'язує держави забезпечувати правовий захист від свавільного чи незаконного втручання в особисте і сімейне життя людини та її житло.[121]

Особливе значення для України має ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини), відповідно до якої кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, житла та кореспонденції. Втручання органів державної влади у здійснення цього права допускається лише за умови, що таке втручання: передбачене законом; переслідує легітимну мету; є необхідним у демократичному суспільстві; відповідає принципу пропорційності.[122]

У практиці Європейський суд з прав людини поняття «житло» тлумачиться автономно та досить широко. Під захист можуть підпадати не лише житлові приміщення у традиційному розумінні, а й інші приміщення, щодо яких особа має достатній і тривалий зв'язок. Суд неодноразово наголошував, що обшуки, огляди та інші форми проникнення до житла становлять серйозне втручання у право на приватність і повинні супроводжуватися належними процесуальними гарантіями від свавілля.

Показовою є практика Європейського суду з прав людини. У справі Buckley v. the United Kingdom Суд розглядав скаргу громадянки ромського походження, яка проживала разом із сім'єю у трейлерах на власній земельній ділянці без належного дозволу органів влади. Уряд Великої Британії стверджував, що таке місце проживання не може вважатися «житлом» у розумінні ст. 8 Конвенції, оскільки воно було облаштоване з порушенням вимог містобудівного законодавства. Однак ЄСПЛ відкинув такий підхід і наголосив, що поняття «житло» має автономне значення та не залежить виключно від законності володіння чи проживання відповідно до національного законодавства. Суд виходив із того, що заявниця тривалий час проживала на цій ділянці, не мала іншого місця проживання та підтримувала з нею стійкий фактичний зв'язок. Таким чином, навіть за відсутності необхідних дозволів відповідне місце проживання було визнане «житлом» у розумінні ст. 8 Конвенції. Це рішення стало одним із ключових прецедентів, що закріпив принцип автономного тлумачення поняття житла в практиці ЄСПЛ.[123]

Подальший розвиток зазначений підхід отримав у справі McCann v. the United Kingdom. Заявник проживав у муніципальному будинку, який після припинення договору найму підлягав звільненню. Національні суди виходили з того, що після припинення права користування житлом особа фактично втратила правові підстави для подальшого проживання. Проте ЄСПЛ зазначив, що вирішальним є

---

[121] Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043/ed19661216

[122] Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) від 04 листопада 1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004

[123] Buckley v. the United Kingdom : Judgment of the European Court of Human Rights of 25 September 1996, Application No. 20348/92. HUDOC. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58076

не формальне існування права користування, а фактичний зв'язок особи з відповідним приміщенням. Суд підкреслив, що навіть якщо право на проживання припинилося за національним законодавством, приміщення може продовжувати залишатися «житлом» у розумінні ст. 8 Конвенції. Крім того, Суд наголосив, що втрата житла є однією з найсерйозніших форм втручання у право на повагу до житла, а тому особа повинна мати можливість домагатися судової перевірки пропорційності такого втручання[124]. Вказане рішення суттєво посилило процесуальні гарантії захисту права на житло та приватність.

З аналізу цих рішень випливає, що ЄСПЛ розглядає житло не стільки як об'єкт права власності чи користування, скільки як центр приватного та сімейного життя людини. Саме наявність достатнього та тривалого фактичного зв'язку особи з певним приміщенням є визначальним критерієм для поширення гарантій ст. 8 Конвенції. Такий підхід має важливе значення і для української правозастосовної практики, особливо в умовах воєнного стану, коли питання втручання у приватний простір особи набувають особливої актуальності.

Міжнародні стандарти розглядають недоторканність житла як невід'ємний елемент права на приватність та вимагають від держав забезпечення ефективних механізмів його захисту навіть за умов надзвичайних обставин, зокрема під час воєнного стану. Це має особливе значення для України в умовах збройної агресії, коли виникає необхідність пошуку балансу між потребами національної безпеки та гарантіями основоположних прав людини.

Після початку повномасштабної збройної агресії проти України питання забезпечення недоторканності житла набуло нових вимірів. Необхідність проведення евакуаційних заходів, протидії диверсійним групам, здійснення мобілізаційних та безпекових заходів актуалізувала проблему допустимих меж втручання держави у приватний простір особи. У зв'язку з цим особливого значення набуває дослідження особливостей реалізації та обмеження права на недоторканність житла в умовах правового режиму воєнного стану.

Отже, право на недоторканність житла є самостійним конституційним правом та водночас важливою складовою права на приватність. Його зміст охоплює не лише захист житлового приміщення від незаконного проникнення, а й забезпечення особистої автономії, приватного та сімейного життя людини. Міжнародні стандарти, практика ЄСПЛ та національне законодавство формують комплекс гарантій цього права, які набувають особливого значення в умовах воєнного стану.

2. Нормативно-правове забезпечення недоторканності житла в Україні

Право на недоторканність житла належить до фундаментальних конституційних прав людини та є однією з найважливіших гарантій забезпечення приватності, особистої свободи й безпеки особи. Його закріплення на конституційному рівні свідчить про особливу цінність приватного простору людини та необхідність його захисту від свавільного втручання з боку держави, її

[124] McCann v. the United Kingdom : Judgment of the European Court of Human Rights of 13 May 2008, Application No. 19009/04. HUDOC. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-86233

органів, посадових осіб чи інших осіб.

Конституційні гарантії недоторканності житла в Україні ґрунтуються насамперед на положеннях Конституції України, яка визначає людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку найвищою соціальною цінністю держави. Відповідно до ст. 3 Конституції України права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, а забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.[125]

Безпосереднє закріплення права на недоторканність житла міститься у ст. 30 Конституції України, згідно з якою кожному гарантується недоторканність житла. Конституція встановлює загальне правило, відповідно до якого проникнення до житла чи іншого володіння особи, проведення в них огляду або обшуку допускається лише на підставі вмотивованого рішення суду. Таким чином, судовий контроль виступає основною конституційною гарантією захисту особи від свавільного втручання у сферу її приватного життя.

Водночас Конституція України передбачає винятки із загального правила судового контролю. Так, у невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна або з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення, законом може бути встановлений інший порядок проникнення до житла чи іншого володіння особи. Проте навіть за таких обставин втручання повинно відповідати вимогам законності, бути обґрунтованим та здійснюватися виключно в межах, необхідних для досягнення визначеної законом мети.

Конституційне право на недоторканність житла тісно пов'язане з іншими основоположними правами людини. Насамперед воно кореспондує з правом на повагу до приватного і сімейного життя, закріпленим у ст. 32 Конституції України, а також із правом на свободу та особисту недоторканність, гарантованим ст. 29 Конституції України. Житло є тим простором, у межах якого особа реалізує значну частину своїх особистих і сімейних відносин, тому будь-яке втручання у недоторканність житла нерідко одночасно становить втручання у приватне життя людини.

Особливого значення конституційні гарантії недоторканності житла набувають в умовах воєнного стану. Згідно зі ст. 64 Конституції України окремі права і свободи людини можуть бути обмежені в умовах воєнного або надзвичайного стану із зазначенням строку дії таких обмежень. Водночас навіть за таких умов втручання держави у сферу приватності повинно відповідати вимогам необхідності та пропорційності, а також бути спрямованим на досягнення легітимної мети, пов'язаної із забезпеченням національної безпеки, громадського порядку чи захистом прав інших осіб.

Порядок тимчасового обмеження окремих конституційних прав і свобод в умовах воєнного стану конкретизується Законом України «Про правовий режим воєнного стану».[126] Водночас навіть за умов дії особливого правового режиму

---

[125] Конституція України від 28 червня 1996 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80

[126] Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року. № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19

заходи, пов'язані з обмеженням недоторканності житла, повинні здійснюватися на підставі закону та відповідати вимогам необхідності й пропорційності.

Запровадження воєнного стану не скасовує дію конституційних гарантій недоторканності житла, а лише допускає можливість їх тимчасового обмеження у випадках, прямо передбачених законом. Саме тому будь-які заходи, пов’язані з проникненням до житла, проведенням оглядів, обшуків чи інших дій, що обмежують право на недоторканність житла, повинні здійснюватися на основі закону та підлягати належному контролю з боку судових і правоохоронних органів.

Варто також зазначити, що конституційні гарантії недоторканності житла знаходять свій подальший розвиток у нормах цивільного, кримінального та кримінального процесуального законодавства України. Саме галузеве законодавство конкретизує порядок реалізації цього права, визначає механізми його захисту та встановлює відповідальність за його порушення.

Особливе значення у системі гарантій цього права мають цивільно-правові та кримінально-процесуальні механізми захисту, які забезпечують можливість запобігання порушенням, відновлення порушених прав та притягнення винних осіб до юридичної відповідальності.

Цивільно-правові механізми захисту недоторканності житла ґрунтуються на загальних положеннях цивільного законодавства щодо охорони особистих немайнових прав фізичної особи. Відповідно до ст. 270 ЦК України особисті немайнові права належать кожній фізичній особі від народження або за законом та є невідчужуваними й непорушними. До таких прав належить і право на недоторканність житла, яке тісно пов’язане з правом на повагу до гідності, честі, особистого та сімейного життя.[127]

Особливе значення для захисту права на недоторканність житла мають положення глави 21 ЦК України, які визначають загальні засади захисту особистих немайнових прав. Зокрема, відповідно до ст. 275 ЦК України фізична особа має право на захист свого особистого немайнового права від протиправних посягань інших осіб. Такий захист може здійснюватися шляхом припинення дій, що порушують право, відновлення становища, яке існувало до порушення права, а також відшкодування майнової та моральної шкоди.

Визначальне значення для цивільно-правового розуміння житла має і ст. 379 ЦК України, яка визначає поняття житла фізичної особи. Законодавче закріплення поняття житла створює необхідні передумови для належного правового захисту відповідного об’єкта та визначення меж реалізації права на його недоторканність.

Цивільно-правовий захист права на недоторканність житла реалізується насамперед через механізми судового захисту. Особа, право якої було порушено внаслідок незаконного проникнення до житла, пошкодження майна, незаконного виселення або інших неправомірних дій, має право звернутися до суду з вимогою про припинення порушення, відшкодування матеріальної шкоди та компенсацію моральної шкоди. Особливого значення набуває компенсація моральної шкоди, оскільки незаконне втручання у приватний простір людини часто спричиняє

---

[127] Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року. № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15

моральні страждання, почуття небезпеки та психологічний дискомфорт.

Поряд із цивільно-правовими гарантіями важливе місце у механізмі захисту недоторканності житла займають *кримінально-правові засоби*. Відповідно до ст. 162 КК України кримінально караним є незаконне проникнення до житла чи іншого володіння особи, незаконне проведення в них огляду чи обшуку, а також незаконне виселення чи інші дії, що порушують недоторканність житла громадян.[128] Встановлення кримінальної відповідальності за такі діяння свідчить про особливу суспільну цінність права на недоторканність житла та необхідність його підвищеної правової охорони.

Разом із кримінально-правовими засобами важливу роль відіграють кримінально-процесуальні гарантії, які спрямовані на запобігання незаконному втручанню держави у приватну сферу особи під час здійснення кримінального провадження. Такі гарантії закріплені насамперед у КПК України.

Ключове значення має ст. 233 КПК України, відповідно до якої ніхто не має права проникнути до житла чи іншого володіння особи з будь-якою метою інакше як за добровільною згодою особи або на підставі ухвали слідчого судді, крім випадків, прямо передбачених законом.[129] Вказана норма конкретизує положення ст. 30 Конституції України та забезпечує реалізацію принципу судового контролю за втручанням у сферу приватності особи.

Особливий порядок проведення обшуку передбачений ст. 234 КПК України. Обшук проводиться на підставі ухвали слідчого судді та має на меті виявлення і фіксацію відомостей про обставини кримінального правопорушення, відшукання знарядь його вчинення, майна, здобутого внаслідок його вчинення, або встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб. Закон вимагає, щоб клопотання про проведення обшуку було належним чином обґрунтованим, а втручання у право на недоторканність житла відповідало критеріям необхідності та пропорційності.

Стаття 235 КПК України визначає вимоги до ухвали слідчого судді про дозвіл на проведення обшуку. Така ухвала повинна містити достатні підстави для проведення слідчої дії, визначати конкретне місце її проведення та межі дозволеного втручання. Наявність чітких процесуальних вимог покликана мінімізувати ризик свавільного втручання у приватне життя особи.

Водночас законодавство передбачає виняткові випадки проникнення до житла без ухвали слідчого судді. Згідно з ч. 3 ст. 233 КПК України такі дії допускаються лише у невідкладних випадках, пов’язаних із врятуванням життя людей та майна або безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення[130]. Проте навіть у таких ситуаціях уповноважені особи зобов’язані невідкладно звернутися до слідчого судді для перевірки законності проведених дій.

---

[128] Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року. № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14

[129] Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17

[130] Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17

Суттєвою гарантією захисту права на недоторканність житла є інститут недопустимості доказів, отриманих із порушенням вимог закону. Відповідно до положень КПК України докази, здобуті внаслідок істотного порушення прав та свобод людини, не можуть використовуватися судом при ухваленні рішення у кримінальному провадженні. Це стимулює правоохоронні органи дотримуватися встановлених процедур та забезпечує додатковий захист особи від незаконного втручання у її приватну сферу.

Особливої актуальності кримінально-процесуальні механізми захисту недоторканності житла набули в умовах воєнного стану. Збройна агресія проти України обумовила необхідність розширення повноважень правоохоронних органів та військового командування у сфері забезпечення національної безпеки. Водночас навіть за таких умов втручання у право на недоторканність житла не може здійснюватися довільно. Законодавець зберіг вимоги щодо законності, обґрунтованості та пропорційності відповідних заходів, що узгоджується як із положеннями Конституції України, так і з міжнародними стандартами захисту прав людини.

Таким чином, цивільно-правові та кримінально-процесуальні механізми захисту недоторканності житла утворюють цілісну систему гарантій, спрямованих на забезпечення ефективної реалізації цього конституційного права. Якщо цивільне законодавство забезпечує відновлення порушених прав та компенсацію завданої шкоди, то кримінально-правові й кримінально-процесуальні норми виконують превентивну та охоронну функції, встановлюючи юридичну відповідальність за порушення недоторканності житла та визначаючи чіткі процедури допустимого втручання у приватну сферу особи. Саме комплексне застосування цих механізмів створює належні умови для захисту права на недоторканність житла як однієї з ключових складових права людини на приватність.

Судова практика відіграє важливу роль у забезпеченні ефективної реалізації права на недоторканність житла, оскільки саме під час розгляду конкретних справ здійснюється тлумачення конституційних та законодавчих положень, визначаються межі допустимого втручання держави у приватну сферу особи та формуються стандарти захисту прав людини. Особливе значення у цьому процесі належить Конституційному Суду України та Верховному Суду, правові позиції яких суттєво впливають на правозастосовну практику.

Важливе значення для формування конституційних стандартів захисту права на недоторканність житла має Рішення Конституційного Суду України від 20 січня 2012 року № 2-рп/2012 у справі щодо офіційного тлумачення положень частини другої статті 32, частини другої статті 34 Конституції України. У цьому рішенні Конституційний Суд України наголосив на особливій цінності приватного життя людини та необхідності забезпечення ефективних гарантій захисту особистої сфери від необґрунтованого втручання держави. Суд підкреслив, що збір, зберігання, використання та поширення інформації про особу, а також інші форми втручання у її приватне життя допускаються лише за

умов, визначених Конституцією та законами України.[131] Хоча зазначене рішення безпосередньо не стосується ст. 30 Конституції України, сформульовані в ньому правові позиції мають важливе значення для розуміння змісту права на недоторканність житла як складової права на приватність.

Рішення Конституційного Суду України від 1 червня 2016 року № 2-рп/2016. У цьому рішенні Конституційний Суд наголосив, що будь-яке обмеження конституційних прав і свобод людини повинно відповідати принципу верховенства права та бути пропорційним поставленій легітимній меті. Суд підкреслив, що втручання держави у сферу прав людини допускається лише за умови його необхідності у демократичному суспільстві та за наявності належних процесуальних гарантій від свавілля. Сформульована правова позиція має важливе значення для оцінки законності проникнення до житла, проведення обшуків та інших форм втручання у право на приватність і недоторканність житла.[132]

Суттєве значення для формування сучасного розуміння конституційних гарантій недоторканності житла має практика Конституційного Суду України щодо принципу верховенства права. Суд неодноразово підкреслював, що будь-яке обмеження конституційних прав і свобод людини повинно бути законним, переслідувати легітимну мету та відповідати принципу пропорційності. Зазначений підхід повною мірою застосовується і до випадків втручання у право на недоторканність житла.

Особливе значення для формування сучасних стандартів захисту права на недоторканність житла також має практика Верховного Суду. У своїх рішеннях Касаційний кримінальний суд послідовно наголошує на необхідності суворого дотримання процесуальних гарантій під час проникнення до житла чи іншого володіння особи, оскільки такі дії безпосередньо пов’язані з обмеженням конституційного права на приватність.

Так, у постанові Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 28 вересня 2023 року у справі № 177/225/21 Суд розглядав питання застосування ч. 3 ст. 233 КПК України щодо проникнення до іншого володіння особи без попередньої ухвали слідчого судді. Верховний Суд зазначив, що після такого проникнення слідчий або прокурор зобов’язані невідкладно звернутися до слідчого судді з клопотанням про проведення обшуку. При цьому навіть порушення строку звернення саме по собі не свідчить автоматично про недопустимість отриманих доказів, якщо таке порушення не призвело до

---

[131] Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Жашківської районної ради Черкаської області щодо офіційного тлумачення положень частин першої, другої статті 32, частин другої, третьої статті 34 Конституції України від 20 січня 2012 р. № 2-рп/2012. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-12

[132] Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення третього речення частини першої статті 13 Закону України «Про психіатричну допомогу» від 01 червня 2016 року № 2-рп/2016. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v013p710-18.

істотного обмеження процесуальних прав учасників провадження.[133] Ця правова позиція демонструє прагнення Суду забезпечити баланс між потребами кримінального провадження та необхідністю захисту права особи на недоторканність житла.

Важливою є також постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 20 червня 2024 року у справі № 501/1418/17, у якій Суд розмежував поняття житла, іншого володіння особи та загальнодоступних місць. Верховний Суд дійшов висновку, що проведення огляду щитової обліку водопостачання, розташованої у під'їзді багатоквартирного будинку, не потребує дозволу слідчого судді, оскільки таке місце є загальнодоступним і не належить до житла чи іншого володіння особи у розумінні ст. 233 КПК України.[134] У цьому рішенні Суд фактично визначив критерії, за якими оцінюється наявність у особи обґрунтованого очікування приватності щодо певного приміщення.

Заслуговує на увагу й правова позиція Верховного Суду, сформульована у постанові від 6 грудня 2023 року у справі № 639/3154/18. Суд зазначив, що кримінальне процесуальне законодавство не містить заборони на проведення повторних оглядів місця події, якщо такі дії є необхідними для повного та об'єктивного дослідження обставин кримінального правопорушення. Водночас кожна слідча дія повинна здійснюватися з дотриманням вимог законності та не призводити до необґрунтованого втручання у права особи.[135]

Аналіз наведених рішень свідчить, що Верховний Суд поступово формує практику, відповідно до якої право на недоторканність житла не має абсолютного характеру, однак будь-яке втручання у сферу приватності повинно здійснюватися виключно на підставі закону, переслідувати легітимну мету та відповідати принципу пропорційності. Такий підхід узгоджується з практикою Європейського суду з прав людини та сприяє забезпеченню належного балансу між інтересами кримінального правосуддя і захистом основоположних прав людини.

Важливий вплив на формування національних стандартів захисту недоторканності житла має практика Європейського суду з прав людини. У рішеннях у справах «Buckley v. the United Kingdom» та «McCann v. the United Kingdom» Суд наголосив, що поняття «житло» має автономний характер і не обмежується формальним правом власності чи законністю проживання. Визначальним є існування достатнього та тривалого зв'язку особи з відповідним місцем проживання. Такий підхід значно розширює гарантії захисту права на повагу до житла та приватного життя.[136]

---

[133] Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 28 вересня 2023 року у справі № 177/225/21. URL: https://court.opendatabot.ua/lp/pronyknennia-do-zhytla-chy-inshoho-volodinnia-osoby-stattia-233-998/11289

[134] Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 20 червня 2024 року у справі № 501/1418/17. URL: https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=120029771

[135] Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 6 грудня 2023 року у справі № 639/3154/18. URL: https://zakononline.ua/court-decisions/show/115617701

[136] Buckley v. the United Kingdom : Judgment of the European Court of Human Rights of 25 September 1996, Application №. 20348/92. HUDOC. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58076; McCann v. the United Kingdom : Judgment of the European Court of Human Rights of 13 May 2008, Application №. 19009/04. HUDOC. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-86233

В умовах воєнного стану значення судової практики у сфері захисту недоторканності житла суттєво зростає. Необхідність забезпечення національної безпеки та оборони держави нерідко обумовлює застосування додаткових заходів контролю та обмежень окремих прав і свобод. Проте навіть за таких умов Конституційний Суд України та Верховний Суд виходять із необхідності дотримання принципу пропорційності та недопущення необґрунтованого втручання у приватну сферу особи.

Отже, практика Конституційного Суду України та Верховного Суду відіграє ключову роль у забезпеченні права на недоторканність житла. Сформульовані судами правові позиції сприяють однаковому застосуванню законодавства, конкретизують зміст конституційних гарантій та забезпечують належний баланс між інтересами держави й потребою ефективного захисту приватності особи. Саме судова практика є важливим інструментом адаптації правових механізмів захисту недоторканності житла до сучасних викликів, зокрема тих, що виникають в умовах воєнного стану.

Отже, нормативно-правове забезпечення недоторканності житла в Україні характеризується комплексним характером та охоплює конституційні, цивільно-правові, кримінально-правові й процесуальні гарантії. Їх реалізація забезпечується не лише законодавчим регулюванням, а й практикою Конституційного Суду України, Верховного Суду та Європейського суду з прав людини. В умовах воєнного стану особливого значення набуває дотримання балансу між інтересами національної безпеки та необхідністю ефективного захисту права людини на приватність і недоторканність житла.

3. Особливості обмеження права на недоторканність житла в умовах воєнного стану

Право на недоторканність житла належить до основоположних особистих прав людини та є важливою складовою права на приватність. Водночас, на відміну від окремих конституційних прав, які не підлягають обмеженню навіть за надзвичайних обставин, право на недоторканність житла може бути тимчасово обмежене в умовах воєнного або надзвичайного стану. Таке обмеження допускається виключно на підставі Конституції України, законів України та з дотриманням принципів законності, необхідності й пропорційності.

Конституційною основою для можливого обмеження права на недоторканність житла є ст. 64 Конституції України, відповідно до якої в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод людини із зазначенням строку дії таких обмежень. При цьому Конституція містить перелік прав, які не можуть бути обмежені навіть за особливих правових режимів.[137] Право на недоторканність житла, закріплене у статті 30 Конституції України, до такого переліку не належить, що свідчить про можливість його тимчасового обмеження за наявності передбачених законом підстав.

---

[137] Конституція України від 28 червня 1996 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80

Після початку повномасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України воєнний стан було введено Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні», затвердженим Законом України від 24 лютого 2022 року № 2102-IX. У відповідних указах про продовження воєнного стану неодноразово зазначалося про можливість тимчасового обмеження окремих конституційних прав і свобод, передбачених статтями 30–34, 38, 39, 41–44 та 53 Конституції України.[138]

Разом із тим можливість обмеження права на недоторканність житла не означає його автоматичного скасування або втрати юридичної сили. Навіть під час воєнного стану це право продовжує діяти як конституційна гарантія приватності особи, а його обмеження допускається лише у межах, необхідних для забезпечення оборони держави, громадської безпеки, захисту життя і здоров'я населення або запобігання загрозам національній безпеці.

Нормативне регулювання особливостей обмеження конституційних прав під час воєнного стану здійснюється насамперед Законом України «Про правовий режим воєнного стану». Відповідно до ст. 8 цього Закону військове командування разом із військовими адміністраціями може запроваджувати заходи правового режиму воєнного стану, необхідні для відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки.[139] Реалізація окремих таких заходів може бути пов'язана з тимчасовим обмеженням права на недоторканність житла, зокрема під час проведення оборонних, контрдиверсійних або антитерористичних заходів.

Водночас будь-які обмеження права на недоторканність житла повинні відповідати принципу верховенства права. Конституційний Суд України у своїй практиці неодноразово наголошував, що обмеження прав людини допускається лише за умови дотримання критеріїв легітимної мети, необхідності та пропорційності. Це означає, що втручання держави у приватну сферу особи повинно бути спрямоване на досягнення суспільно значущої мети, бути об'єктивно необхідним та не перевищувати меж, потрібних для її досягнення.

Особливого значення принцип пропорційності набуває саме в умовах воєнного стану. Збройна агресія проти України обумовлює необхідність оперативного реагування на загрози національній безпеці, однак навіть за таких умов державні органи не можуть діяти свавільно. Кожне втручання у право на недоторканність житла повинно мати належне нормативне обґрунтування та супроводжуватися ефективними гарантіями захисту прав людини.

На необхідності дотримання принципу пропорційності під час обмеження прав людини наголосив Конституційний Суд України у Рішенні від 1 червня 2016 року № 2-рп/2016.[140]

---

[138] Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24 лютого 2022 року. № 64/2022. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022

[139] Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року. № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19

[140] Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення третього речення частини першої статті 13 Закону України «Про психіатричну допомогу» від 01 червня 2016 року № 2-рп/2016. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v013p710-18.

Конституційні підстави обмеження права на недоторканність житла узгоджуються і з міжнародно-правовими стандартами. Відповідно до ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод втручання держави у право на повагу до житла допускається лише тоді, коли воно передбачене законом, переслідує легітимну мету та є необхідним у демократичному суспільстві.[141] Навіть під час надзвичайних ситуацій або збройних конфліктів держави зобов'язані забезпечувати дотримання основоположних гарантій захисту приватності та недопущення свавільного втручання у житло особи.

Повноваження військового командування та органів державної влади щодо обмеження права на недоторканність житла в умовах воєнного стану. Запровадження воєнного стану зумовлює необхідність наділення органів державної влади та військового командування додатковими повноваженнями, спрямованими на забезпечення оборони держави, захист національної безпеки та підтримання публічного порядку. Реалізація таких повноважень у певних випадках може бути пов'язана з тимчасовим обмеженням права на недоторканність житла. Водночас навіть за умов воєнного стану втручання у приватну сферу особи повинно здійснюватися виключно на підставі закону та з дотриманням конституційних гарантій захисту прав людини.

Правовою основою діяльності органів державної влади та військового командування в умовах воєнного стану є Конституція України, Закон України «Про правовий режим воєнного стану», Закон України «Про оборону України», а також інші нормативно-правові акти, що регулюють питання забезпечення національної безпеки та оборони держави.

Відповідно до ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» військове командування разом із військовими адміністраціями може запроваджувати та здійснювати заходи правового режиму воєнного стану в межах повноважень, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави. До таких заходів можуть належати перевірка документів у громадян, огляд речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, встановлення особливого режиму в'їзду і виїзду, а також інші заходи, безпосередньо пов'язані із забезпеченням безпеки.[142]

У контексті права на недоторканність житла особливе значення мають повноваження щодо проведення заходів, спрямованих на виявлення диверсійно-розвідувальних груп, осіб, причетних до співпраці з державою-агресором, незаконного зберігання зброї, боєприпасів або вибухових речовин. У районах ведення бойових дій, на деокупованих територіях та в місцях підвищеної загрози національній безпеці можуть проводитися стабілізаційні заходи, під час яких уповноважені органи здійснюють перевірку житлових приміщень, будівель та інших об'єктів.

На практиці після деокупації окремих територій України такі повноваження

---

[141] Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) від 04 листопада 1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004

[142] Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року. № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19

реалізуються під час проведення стабілізаційних заходів, спрямованих на виявлення осіб, причетних до колабораційної діяльності, диверсійної діяльності або незаконного обігу зброї. При цьому перевірка житлових приміщень повинна здійснюватися з дотриманням вимог законності та поваги до прав людини.

Водночас такі повноваження не є необмеженими. Конституційний принцип верховенства права вимагає, щоб будь-яке втручання у право на недоторканність житла було чітко врегульоване законом, переслідувало легітимну мету та відповідало критерію пропорційності. Навіть в умовах воєнного стану державні органи не можуть довільно проникати до житла громадян або здійснювати інші форми втручання у приватну сферу особи без достатніх правових підстав.

Окрему роль у реалізації заходів воєнного стану відіграють правоохоронні органи, зокрема органи Національної поліції України, Служби безпеки України, Державного бюро розслідувань та інші уповноважені суб'єкти. Під час здійснення кримінального провадження вони продовжують керуватися вимогами КПК України щодо порядку проведення обшуків, оглядів та проникнення до житла. Навіть за умов воєнного стану судовий контроль залишається важливою гарантією захисту права на недоторканність житла, за винятком випадків, коли законом прямо передбачено інший порядок дій у невідкладних обставинах.

Особливістю правового режиму воєнного стану є можливість здійснення окремих заходів безпеки в умовах підвищеної оперативності. Наприклад, під час безпосередньої загрози життю та здоров'ю населення, ліквідації наслідків бойових дій, евакуації цивільного населення або проведення контрдиверсійних заходів уповноважені органи можуть отримувати доступ до житлових приміщень для виконання покладених на них завдань. Однак такі дії повинні бути обґрунтованими конкретними обставинами та не можуть виходити за межі, необхідні для досягнення законної мети.

Важливою гарантією захисту прав громадян залишається можливість судового оскарження дій органів державної влади та військового командування. Якщо особа вважає, що її право на недоторканність житла було порушене без достатніх правових підстав або із перевищенням повноважень, вона має право звернутися до суду для захисту своїх прав та відшкодування завданої шкоди. Такий механізм сприяє забезпеченню балансу між інтересами національної безпеки та необхідністю дотримання конституційних прав людини.

Крім того, діяльність органів державної влади під час воєнного стану повинна відповідати міжнародним стандартам захисту прав людини. Практика Європейського суду з прав людини виходить із того, що навіть за умов надзвичайних ситуацій або збройних конфліктів держави не звільняються від обов'язку забезпечувати мінімальні гарантії захисту приватного життя та житла від свавільного втручання. Будь-які обмеження повинні бути обґрунтованими, тимчасовими та необхідними для досягнення легітимної мети.

Тому повноваження військового командування та органів державної влади в умовах воєнного стану можуть передбачати окремі форми втручання у сферу недоторканності житла, обумовлені потребами оборони держави та забезпечення національної безпеки. Водночас реалізація таких повноважень повинна здійснюватися виключно в межах закону, з дотриманням принципів законності,

необхідності та пропорційності. Саме наявність належних правових гарантій і судового контролю забезпечує баланс між інтересами держави та правом людини на приватність навіть в умовах воєнного стану.

Примусове проникнення до житла та його правові підстави. Однією з найбільш чутливих форм втручання у право на недоторканність житла є примусове проникнення до житлових приміщень без згоди їх власника або користувача. Такі дії безпосередньо пов'язані з обмеженням права людини на приватність, оскільки порушують межі її особистого простору та можуть впливати на здійснення приватного і сімейного життя. Саме тому законодавство України встановлює вичерпні підстави та спеціальний порядок здійснення примусового проникнення до житла, а в умовах воєнного стану особливого значення набуває питання дотримання балансу між потребами національної безпеки та гарантіями захисту прав людини.

Загальне правило щодо проникнення до житла закріплене у ст. 30 Конституції України, відповідно до якої не допускається проникнення до житла чи іншого володіння особи, проведення в них огляду або обшуку інакше як за вмотивованим рішенням суду. Конституція передбачає лише виняткові випадки, коли законом може бути встановлений інший порядок проникнення до житла, а саме у невідкладних ситуаціях, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна або безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення.[143]

Конституційні положення конкретизуються у ст. 233 КПК України, яка встановлює, що ніхто не має права проникнути до житла чи іншого володіння особи з будь-якою метою інакше як за добровільною згодою особи або на підставі ухвали слідчого судді. Водночас частина третя зазначеної статті допускає можливість проникнення до житла без ухвали слідчого судді у невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей чи майна або безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення. Після такого проникнення слідчий або прокурор зобов'язані невідкладно звернутися до слідчого судді для перевірки законності проведених дій.[144]

В умовах воєнного стану питання примусового проникнення до житла набуває особливої актуальності. Збройна агресія проти України, проведення бойових дій, здійснення контрдиверсійних заходів та необхідність оперативного реагування на загрози національній безпеці можуть обумовлювати виникнення ситуацій, коли уповноважені органи змушені діяти невідкладно. Зокрема, потреба у проникненні до житла може виникати під час пошуку диверсійно-розвідувальних груп, виявлення схованок зі зброєю та боєприпасами, евакуації цивільного населення із небезпечних районів, ліквідації наслідків ракетних ударів або рятування осіб, які перебувають під завалами зруйнованих будівель.

Правовою підставою для здійснення таких заходів є не лише Конституція

---

[143] Конституція України від 28 червня 1996 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80

[144] Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17

України та КПК України, а й Закон України «Про правовий режим воєнного стану». Відповідно до його положень військове командування разом із військовими адміністраціями можуть реалізовувати заходи, необхідні для забезпечення оборони держави та безпеки населення. Однак навіть за цих умов примусове проникнення до житла повинно здійснюватися виключно у випадках, коли воно є об'єктивно необхідним для досягнення законної мети та не може бути замінене менш обмежувальними заходами.

Суттєве значення для визначення законності примусового проникнення до житла має принцип пропорційності. Його зміст полягає у тому, що втручання держави у сферу приватності повинно бути співмірним із суспільною потребою, яка зумовила таке втручання. Навіть під час воєнного стану державні органи зобов'язані обирати такі способи реалізації своїх повноважень, які найменшою мірою обмежують права людини та не створюють надмірного втручання у її приватне життя.

Важливі орієнтири щодо оцінки законності проникнення до житла містяться у практиці Верховного Суду та Європейського суду з прав людини. Судова практика виходить із того, що будь-яке проникнення до житла становить серйозне втручання у право на повагу до приватного і сімейного життя та потребує наявності достатніх правових і фактичних підстав. Особливу увагу суди приділяють перевірці того, чи існувала реальна невідкладність дій, чи були вичерпані інші можливі засоби досягнення мети та чи не було допущено свавільного втручання з боку державних органів.

Водночас необхідно враховувати, що в умовах воєнного стану окремі випадки проникнення до житла можуть бути зумовлені не лише правоохоронною діяльністю, а й потребами цивільного захисту населення. Йдеться про дії рятувальних служб під час ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, евакуації населення, проведення аварійно-рятувальних робіт або усунення наслідків руйнувань, спричинених бойовими діями. У таких випадках проникнення до житла здійснюється з метою захисту життя і здоров'я людей та відповідає конституційно визначеним виняткам із загального правила недоторканності житла.

Наприклад, відповідно до ст.38 Закону України «Про Національну поліцію» поліція може проникнути до житла чи іншого володіння особи без вмотивованого рішення суду лише в невідкладних випадках, пов'язаних із:

1) рятуванням життя людей та цінного майна під час надзвичайних ситуацій;

2) безпосереднім переслідуванням осіб, підозрюваних у вчиненні кримінального правопорушення;

3) припиненням кримінального правопорушення, що загрожує життю осіб, які знаходяться в житлі або іншому володінні.[145]

Крім правоохоронних органів та рятувальних служб, окремі випадки проникнення до житла без згоди власника можуть бути пов'язані із здійсненням виконавчого провадження. Відповідно до ст. 18 Закону України «Про виконавче провадження» державний або приватний виконавець має право звернутися до

[145] Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 року. № 580-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19

суду із поданням про примусове проникнення до житла чи іншого володіння боржника. Таке проникнення допускається виключно на підставі вмотивованого судового рішення та здійснюється з метою виконання судового рішення або рішення іншого органу, що підлягає примусовому виконанню[146]. Зазначений механізм є винятком із загального правила недоторканності житла та покликаний забезпечити реалізацію принципу обов'язковості судових рішень, закріпленого у ст. 129-1 Конституції України.

Окрему групу випадків становить проникнення до житла працівників аварійно-рятувальних та комунальних служб. Такі дії можуть здійснюватися у ситуаціях, коли існує реальна загроза життю та здоров'ю людей, небезпека виникнення аварій або необхідність ліквідації їх наслідків. Зокрема, відповідно до законодавства у сфері житлово-комунального господарства та цивільного захисту населення представники аварійних служб можуть отримати доступ до житлових приміщень для ліквідації аварій систем газопостачання, водопостачання, теплопостачання, електромереж, пожеж чи інших надзвичайних ситуацій, якщо зволікання може спричинити значну шкоду життю, здоров'ю людей або майну.

В умовах воєнного стану значення діяльності аварійно-рятувальних служб суттєво зростає. Після ракетних ударів, артилерійських обстрілів або інших наслідків бойових дій їх працівники можуть проникати до пошкоджених житлових приміщень для проведення аварійно-рятувальних робіт, пошуку постраждалих осіб, усунення загроз обвалу конструкцій, витоку газу чи інших небезпечних факторів. У таких випадках втручання у право на недоторканність житла має тимчасовий характер та обумовлене необхідністю захисту життя, здоров'я і безпеки населення, що відповідає конституційно визначеним підставам обмеження цього права.

Таким чином, примусове проникнення до житла є винятковим заходом, який допускається лише за наявності чітко визначених законом підстав. В умовах воєнного стану коло ситуацій, у яких може виникати необхідність такого втручання, істотно розширюється через потреби оборони держави та забезпечення безпеки населення. Проте навіть за надзвичайних обставин право на недоторканність житла не втрачає свого значення як складова права на приватність, а будь-яке обмеження цього права повинно відповідати вимогам законності, необхідності та пропорційності. Саме дотримання цих принципів забезпечує баланс між інтересами національної безпеки та захистом основоположних прав людини в умовах воєнного стану.

4. Проведення обшуків та інших процесуальних дій у житлі під час воєнного стану

Проведення обшуків, оглядів та інших процесуальних дій у житлі належить до найбільш інтенсивних форм втручання держави у сферу приватного життя особи. Такі заходи безпосередньо пов'язані з обмеженням права на недоторканність житла та права на повагу до приватного і сімейного життя, а тому

[146] Про виконавче провадження: Закон України від 2 червня 2016 року. № 1404-VIII URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19

їх здійснення потребує суворого дотримання процесуальних гарантій, передбачених кримінальним процесуальним законодавством. В умовах воєнного стану значення цих гарантій не зменшується, однак порядок їх реалізації набуває певних особливостей, обумовлених необхідністю забезпечення обороноздатності держави та ефективного реагування на виклики, пов'язані зі збройною агресією.

Загальні засади проникнення до житла та проведення в ньому процесуальних дій визначені статтями 233–236 КПК України. За загальним правилом проникнення до житла чи іншого володіння особи, проведення обшуку або огляду допускається лише на підставі ухвали слідчого судді. Такий підхід є процесуальним втіленням конституційної гарантії недоторканності житла, закріпленої у статті 30 Конституції України.

Разом із тим законодавець передбачає можливість відступу від загального порядку у невідкладних випадках. Відповідно до ч. 3 ст. 233 КПК України слідчий, дізнавач або прокурор має право проникнути до житла без ухвали слідчого судді у випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна або безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення. Після здійснення таких дій уповноважена особа зобов'язана невідкладно звернутися до слідчого судді для перевірки законності проникнення до житла.[147]

Після введення воєнного стану законодавство було доповнене спеціальними положеннями, спрямованими на забезпечення безперервності кримінального провадження в умовах бойових дій. Особливе значення у цьому контексті має ст. 615 КПК України, яка встановлює особливий режим здійснення досудового розслідування в умовах воєнного стану. Зокрема, у випадках об'єктивної неможливості виконання слідчим суддею своїх повноважень окремі процесуальні рішення можуть прийматися керівником відповідного органу прокуратури.

Запровадження таких механізмів обумовлене тим, що на окремих територіях України внаслідок бойових дій або тимчасової окупації діяльність судів може бути ускладненою або фактично неможливою. За цих обставин законодавець прагнув забезпечити баланс між необхідністю оперативного розслідування кримінальних правопорушень та збереженням основних процесуальних гарантій прав людини.

Водночас навіть в умовах воєнного стану обшук житла не може розглядатися як звичайний або формальний захід. Органи досудового розслідування повинні обґрунтувати необхідність проведення обшуку, його зв'язок із предметом доказування та неможливість досягнення відповідної мети менш обмежувальними засобами. Такі вимоги випливають як із положень КПК України, так і з принципу пропорційності, який є складовою принципу верховенства права.

У науковій літературі також звертається увага на необхідність збереження процесуальних гарантій під час застосування спеціальних процедур досудового розслідування в умовах воєнного стану. Так, М. М. Біднарчук наголошує, що «порядок розгляду клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження чи проведення слідчих (розшукових) дій керівником

[147] Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17

органу прокуратури повинен відповідати порядку вирішення цих питань слідчим суддею, що забезпечить реалізацію стороною захисту своїх процесуальних прав».[148] Такий підхід має особливе значення під час вирішення питань, пов'язаних із проникненням до житла та проведенням обшуків, оскільки сприяє збереженню належного рівня судового контролю за втручанням у право на приватність особи.

Також у науковій літературі наголошується на те, що особливий порядок здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану не повинен призводити до нівелювання процесуальних гарантій захисту прав людини. У контексті дослідження особливих режимів судочинства вагоме значення мають доктринальні підходи вітчизняних процесуалістів. Як зазначає В. М. Тертишник, навіть за умов збройного конфлікту кримінальне провадження має здійснюватися з дотриманням принципу верховенства права, а будь-які відступи від звичайних процесуальних процедур повинні мати винятковий характер і бути обумовлені реальною неможливістю застосування загального порядку. На думку вченого, воєнний стан не може розглядатися як підстава для необмеженого розширення повноважень органів досудового розслідування або звуження змісту конституційних прав людини.[149]

Видається обґрунтованим підхід, відповідно до якого особливості кримінального провадження в умовах воєнного стану мають бути спрямовані насамперед на забезпечення безперервності правосуддя, а не на зниження стандартів захисту прав людини.

У свою чергу, М. А. Погорецький звертає увагу на те, що застосування статті 615 КПК України повинно здійснюватися виключно за наявності об'єктивних обставин, які унеможливлюють функціонування механізму судового контролю. В іншому випадку існує ризик необґрунтованого обмеження права на недоторканність житла та інших процесуальних гарантій особи.[150]

Особливого значення набуває питання фіксації процесуальних дій. Відповідно до вимог КПК України обшук, як правило, підлягає обов'язковій технічній фіксації за допомогою відеозапису. Умови воєнного стану можуть створювати певні технічні труднощі для здійснення повної відеофіксації, однак такі обставини не звільняють органи досудового розслідування від обов'язку максимально забезпечити документування своїх дій та дотримання процесуальних прав учасників кримінального провадження.

Судова практика також наголошує на необхідності суворого дотримання процесуальних гарантій під час проведення обшуків. Так, у постанові Верховного Суду від 20 червня 2024 року у справі № 501/1418/17 було підкреслено важливість правильного визначення меж поняття житла та іншого володіння особи для оцінки

---

[148] *Біднарчук М. М. Забезпечення права на захист під час досудового розслідування в умовах воєнного стану :* дис. ... д-ра філософії за спец. 081 «Право». Вінниця : ХНУВС, 2026. С. 5.

[149] Тертишник В.І. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар. Вид.22-ге, доповн. і перероб. К.: Алерта, 2025. С. 1028.

[150] Погорецький М. А. Новели Кримінального процесуального кодексу України в період воєнного стану: проблемні питання. *Право та суспільство*. 2025. № 3. Т. 2. С. 252. DOI https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.3.2.35

законності процесуальних дій. Суд звернув увагу на те, що втручання у сферу приватності особи повинно здійснюватися лише за наявності належних правових підстав та з урахуванням обґрунтованого очікування особи на приватність.[151]

Не менш важливими залишаються стандарти, сформовані практикою Європейського суду з прав людини. Суд послідовно наголошує, що обшук житла становить серйозне втручання у право на повагу до приватного життя та житла, гарантоване ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Тому будь-які процесуальні дії такого характеру повинні супроводжуватися достатніми гарантіями від свавілля, незалежно від того, чи здійснюються вони в умовах мирного часу, чи під час воєнного стану.

Однією з найбільш дискусійних проблем забезпечення права на недоторканність житла в умовах воєнного стану є *визначення меж допустимого проникнення до житла без попереднього судового контролю*. Незважаючи на те, що чинне законодавство передбачає можливість відступу від загального порядку отримання судового дозволу, такі випадки повинні мати винятковий характер та бути належним чином обґрунтованими.

Особливість невідкладного проникнення до житла полягає в тому, що оцінка наявності підстав для такого втручання здійснюється безпосередньо уповноваженими посадовими особами в умовах обмеженого часу та необхідності негайного реагування на загрозу. Саме тому ключового значення набуває питання правильного визначення критеріїв невідкладності.

У правозастосовній практиці під невідкладними обставинами зазвичай розуміються ситуації, за яких зволікання з проникненням до житла може спричинити загибель або травмування людей, втрату важливих доказів, продовження кримінального правопорушення чи створення реальної загрози національній безпеці. Водночас сама лише оперативна необхідність або зручність проведення слідчих дій не можуть вважатися достатньою підставою для відступу від загального порядку судового контролю.

В умовах воєнного стану питання оцінки невідкладності набуває особливої складності. Воєнні дії, ракетні обстріли, диверсійна діяльність, необхідність оперативного реагування на загрози державній безпеці можуть вимагати негайного проникнення до приміщень для перевірки інформації про місцезнаходження озброєних осіб, незаконне зберігання зброї, боєприпасів, вибухових речовин або засобів зв’язку, що використовуються на шкоду обороноздатності держави. Разом із тим навіть за таких умов втручання у право на недоторканність житла повинно залишатися виключним заходом, застосування якого потребує подальшої перевірки його законності.

Суттєвою гарантією захисту прав людини виступає обов’язок органів досудового розслідування належним чином фіксувати обставини, що стали підставою для невідкладного проникнення. У подальшому саме ці обставини підлягають оцінці з боку суду при вирішенні питання про законність проведених процесуальних дій. Відсутність переконливого обґрунтування невідкладності може свідчити про порушення права на недоторканність житла та ставити під

[151] Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 20 червня 2024 року у справі № 501/1418/17. URL: https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=120029771

сумнів допустимість отриманих доказів.

Відповідно до положень КПК України докази, отримані внаслідок істотного порушення прав і свобод людини, визнаються недопустимими та не можуть бути використані судом під час ухвалення рішення. Тому недотримання встановленого законом порядку проникнення до житла може мати наслідком втрату доказового значення отриманої інформації.

Особливу увагу слід приділяти співвідношенню понять «невідкладність» і «необхідність». Не кожна необхідна для слідства дія є невідкладною в розумінні кримінального процесуального законодавства. Саме тому критерієм правомірності проникнення до житла без ухвали слідчого судді має виступати не доцільність чи ефективність відповідного заходу, а об'єктивна неможливість дотримання загальної процедури без заподіяння істотної шкоди охоронюваним законом інтересам.

Практика Європейського суду з прав людини свідчить про те, що держави мають певну свободу розсуду у визначенні підстав для невідкладного втручання у право на повагу до житла. Водночас будь-які винятки із загального порядку повинні супроводжуватися ефективними гарантіями від свавілля, а особа повинна мати можливість оскаржити законність таких дій та отримати ефективний засіб юридичного захисту.

Судовий контроль є однією з найважливіших гарантій захисту права на недоторканність житла та права на приватність загалом. Його основне призначення полягає у забезпеченні балансу між інтересами кримінального правосуддя, потребами національної безпеки та необхідністю захисту особи від свавільного втручання держави у сферу її приватного життя. Саме судовий контроль покликаний запобігати необґрунтованому проникненню до житла, проведенню незаконних обшуків, оглядів та інших процесуальних дій, пов'язаних із обмеженням конституційних прав людини.

Конституційною основою судового контролю виступає ст. 30 Конституції України, відповідно до якої проникнення до житла чи іншого володіння особи, проведення в них огляду або обшуку допускається лише на підставі вмотивованого рішення суду. Такий підхід відображає загальноєвропейський стандарт захисту прав людини, відповідно до якого будь-яке втручання держави у приватну сферу особи повинно підлягати незалежному контролю з боку судової влади.

У кримінальному провадженні судовий контроль реалізується насамперед через діяльність слідчого судді. Відповідно до положень КПК України саме слідчий суддя уповноважений надавати дозвіл на проведення обшуку житла чи іншого володіння особи, перевіряти обґрунтованість клопотань сторони обвинувачення та оцінювати наявність достатніх підстав для втручання у право на недоторканність житла.[152] Під час вирішення таких питань суд зобов'язаний перевірити законність мети втручання, його необхідність та співмірність із поставленими завданнями кримінального провадження.

Особливого значення судовий контроль набуває у випадках невідкладного

[152] Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17

проникнення до житла без попередньої ухвали слідчого судді. У таких ситуаціях закон вимагає від слідчого або прокурора невідкладно звернутися до суду для перевірки законності проведених дій. Саме на цьому етапі здійснюється оцінка того, чи дійсно існували обставини, які унеможливлювали отримання попереднього судового дозволу та виправдовували негайне втручання у право особи на недоторканність житла.

В умовах воєнного стану питання судового контролю набуває додаткової актуальності. Запровадження спеціальних процедур, передбачених статтею 615 КПК України, пов'язане з можливістю тимчасового здійснення окремих повноважень слідчого судді керівником відповідного органу прокуратури у випадках об'єктивної неможливості функціонування суду. Однак навіть за таких обставин законодавство виходить із необхідності збереження максимально можливого рівня процесуальних гарантій та подальшого контролю за законністю прийнятих рішень.

Науковці справедливо зазначають, що особливий режим кримінального провадження під час воєнного стану не повинен призводити до фактичного усунення судового контролю. Так, М. М. Біднарчук наголошує, що навіть за умов дії спеціальних процедур порядок вирішення питань, пов'язаних із застосуванням заходів забезпечення кримінального провадження та проведенням слідчих дій, має максимально наближатися до стандартів судового розгляду та забезпечувати належний рівень захисту процесуальних прав особи.[153] Такий підхід є особливо важливим у справах, пов'язаних із втручанням у право на недоторканність житла.

Важливу роль у формуванні стандартів судового контролю відіграє практика Конституційного Суду України. У Рішенні від 1 червня 2016 року № 2-рп/2016 Конституційний Суд України підкреслив, що обмеження конституційних прав людини повинні відповідати принципу пропорційності, тобто бути необхідними для досягнення легітимної мети та не перевищувати меж, об'єктивно необхідних для її досягнення.[154] Зазначений підхід безпосередньо застосовується і до випадків втручання у право на недоторканність житла.

Не менш важливе значення має практика Верховного Суду. У своїх рішеннях Верховний Суд неодноразово наголошував, що судовий контроль за проведенням обшуків та інших процесуальних дій у житлі є ключовою гарантією дотримання прав людини. Суд звертає увагу на необхідність ретельної перевірки обґрунтованості клопотань про проведення обшуку, достатності доказів, які підтверджують необхідність втручання у приватну сферу особи, а також дотримання вимог пропорційності та законності.

Вагомий вплив на розвиток національних стандартів судового контролю справляє практика Європейського суду з прав людини. У своїх рішеннях Суд

---

[153] Біднарчук М. М. *Забезпечення права на захист під час досудового розслідування в умовах воєнного стану* : дис. ... д-ра філософії за спец. 081 «Право». Вінниця : Харківський національний університет внутрішніх справ, 2026. С. 24.

[154] Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення третього речення частини першої статті 13 Закону України «Про психіатричну допомогу» від 01 червня 2016 року № 2-рп/2016. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v013p710-18.

послідовно виходить із того, що обшук житла становить серйозне втручання у право на повагу до житла та приватного життя, гарантоване ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Тому національне законодавство повинно передбачати достатні та ефективні гарантії від свавільного втручання, серед яких ключове місце займає незалежний судовий контроль.

У справі Golovan v. Ukraine Європейський суд з прав людини наголосив, що проведення обшуку без належних процесуальних гарантій створює ризик свавільного втручання держави у право на повагу до житла. Суд підкреслив необхідність ефективного судового контролю за такими заходами та наявності достатніх правових гарантій від зловживань.[155]

Саме ефективний судовий контроль дозволяє забезпечити баланс між інтересами держави та правом особи на приватність, запобігти свавільному втручанню у житло та гарантувати дотримання принципів законності, необхідності та пропорційності під час проведення обшуків та інших процесуальних дій.

5. Захист права на недоторканність житла в практиці Європейського суду з прав людини

Стандарти статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Право на недоторканність житла є невід'ємною складовою права на повагу до приватного і сімейного життя, гарантованого ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. На відміну від багатьох національних правопорядків, де недоторканність житла розглядається як самостійне конституційне право, Конвенція включає його до ширшої системи гарантій приватності поряд із правом на повагу до приватного і сімейного життя та кореспонденції.

Відповідно до ч. 1 ст. 8 Конвенції кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, житла і кореспонденції. Частина 2 цієї статті встановлює, що втручання органів державної влади у здійснення цього права допускається лише за умови, якщо таке втручання:

- ✓ здійснюється відповідно до закону;
- ✓ переслідує одну або декілька легітимних цілей;
- ✓ є необхідним у демократичному суспільстві.[156]

Таким чином, Європейський суд з прав людини виробив триступеневий тест оцінки правомірності втручання у право на повагу до житла: законність втручання, наявність легітимної мети та дотримання принципу необхідності й пропорційності.

Першою умовою правомірності втручання є його відповідність закону («in accordance with the law»). Суд наголошує, що закон повинен бути достатньо

---

[155] Golovan v. Ukraine : judgment of the European Court of Human Rights of 5 July 2012, application no. 41716/06. HUDOC. URL: HUDOC Database – Golovan v. Ukraine

[156] Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) від 04 листопада 1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004

чітким, доступним і передбачуваним для особи. Громадянин має бути здатним передбачити наслідки застосування відповідних правових норм та розуміти межі повноважень органів державної влади.

Другою умовою є наявність легітимної мети втручання. Відповідно до ч. 2 ст. 8 Конвенції такими цілями можуть бути інтереси національної безпеки, громадської безпеки, економічного добробуту країни, запобігання заворушенням чи злочинам, захист здоров'я або моралі, а також захист прав і свобод інших осіб.[157] Саме на ці підстави держави найчастіше посилаються під час проведення обшуків, оглядів житла або інших форм втручання у приватну сферу особи.

Третьою та найважливішою умовою є необхідність втручання у демократичному суспільстві. Європейський суд з прав людини послідовно підкреслює, що навіть законне втручання, яке переслідує легітимну мету, може бути визнане несумісним із Конвенцією, якщо воно є непропорційним поставленій меті. Держава повинна довести існування нагальної суспільної потреби у відповідному втручанні та неможливість досягнення поставленої мети менш обмежувальними засобами.

Особливістю практики ЄСПЛ є автономне тлумачення поняття «житло». Суд не пов'язує його виключно з правом власності чи офіційною реєстрацією місця проживання. Вирішальним є наявність достатнього та тривалого фактичного зв'язку особи з певним приміщенням. Такий підхід забезпечує ширший рівень захисту права на приватність порівняно з формально-юридичним підходом.

Показовою є справа Buckley v. the United Kingdom, у якій Суд дійшов висновку, що навіть місце проживання особи в пересувному житлі (каравані) може підпадати під захист ст. 8 Конвенції за наявності стійкого зв'язку особи з таким місцем проживання. Суд наголосив, що поняття житла має тлумачитися не формально, а з урахуванням реального характеру життєвих відносин особи.[158]

Подальший розвиток цей підхід отримав у справі McCann v. the United Kingdom, де Суд підкреслив, що навіть у випадках, коли особа не має бездоганного юридичного титулу на житло, вона може користуватися захистом ст. 8 Конвенції за умови існування достатнього зв'язку з відповідним приміщенням. Суд також наголосив на необхідності ретельного судового контролю за будь-якими рішеннями, які можуть призвести до втрати особою житла.[159]

Важливе значення для України має справа Golovan v. Ukraine, у якій ЄСПЛ встановив порушення ст. 8 Конвенції у зв'язку з проведенням обшуку без належних процесуальних гарантій. Суд зазначив, що втручання у право на повагу до житла повинно супроводжуватися ефективним судовим контролем та

---

[157] Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) від 04 листопада 1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004

[158] Buckley v. the United Kingdom : Judgment of the European Court of Human Rights of 25 September 1996, Application №. 20348/92. HUDOC. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58076

[159] McCann v. the United Kingdom : Judgment of the European Court of Human Rights of 13 May 2008, Application №. 19009/04. HUDOC. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-86233

достатніми механізмами захисту від свавілля з боку державних органів.[160]

Особливого значення стандарти ст. 8 Конвенції набувають в умовах воєнного стану. Хоча держава може вживати додаткових заходів безпеки для захисту національних інтересів та оборони країни, навіть за таких умов будь-яке втручання у право на повагу до житла повинно відповідати критеріям законності, необхідності та пропорційності. Європейський суд з прав людини послідовно виходить із того, що надзвичайні обставини не звільняють державу від обов'язку забезпечувати ефективні гарантії захисту основоположних прав людини.

Критерії законності, необхідності та пропорційності втручання. Однією з ключових гарантій захисту права на недоторканність житла у практиці Європейського суду з прав людини є застосування критеріїв законності, необхідності та пропорційності втручання. Саме через оцінку відповідності цим критеріям Суд визначає, чи було втручання держави у право на повагу до житла сумісним із вимогами ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Зазначені критерії утворюють єдину систему оцінки правомірності втручання у сферу приватності особи. Навіть якщо втручання переслідує суспільно важливу мету, воно не може визнаватися правомірним за відсутності хоча б одного з цих елементів. Такий підхід дозволяє забезпечити справедливий баланс між інтересами держави та правами людини.

Першим критерієм є *законність втручання.* Відповідно до усталеної практики ЄСПЛ будь-яке втручання у право на повагу до житла повинно бути «передбачене законом» («in accordance with the law»). При цьому Суд розуміє законність не лише як формальну наявність відповідної правової норми. Закон повинен бути доступним для особи, достатньо чітким і передбачуваним у своєму застосуванні. Особа має можливість завчасно усвідомлювати правові наслідки своїх дій та межі повноважень державних органів.

Європейський суд неодноразово наголошував, що надто широкі дискреційні повноваження державних органів без належних процесуальних запобіжників створюють ризик свавільного втручання у право на повагу до житла. Саме тому законодавство повинно містити чіткі правила щодо підстав, порядку та меж проведення обшуків, оглядів та інших форм проникнення до житла.

Другим критерієм виступає *наявність легітимної мети втручання*. Відповідно до ч. 2 ст. 8 Конвенції держава може обмежувати право на повагу до житла лише з метою захисту національної безпеки, громадської безпеки, економічного добробуту держави, запобігання злочинам, охорони здоров'я чи моралі населення або захисту прав і свобод інших осіб.[161]

Водночас сама по собі наявність легітимної мети ще не свідчить про правомірність втручання. Держава повинна довести існування реальної потреби у

---

[160] Golovan v. Ukraine : judgment of the European Court of Human Rights of 5 July 2012, application no. 41716/06. HUDOC. URL: HUDOC Database – Golovan v. Ukraine

[161] Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) від 04 листопада 1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004

застосуванні відповідних заходів та обґрунтувати неможливість досягнення поставленої мети менш обмежувальними способами.

Найбільш складним і водночас найважливішим є критерій *необхідності втручання* у демократичному суспільстві. ЄСПЛ виходить із того, що втручання повинно відповідати нагальній суспільній потребі («pressing social need»). Це означає, що державний орган зобов'язаний довести не лише корисність або доцільність відповідного заходу, а й його об'єктивну необхідність за конкретних обставин справи.

З критерієм необхідності тісно пов'язаний *принцип пропорційності.* Він передбачає, що обмеження права на недоторканність житла не повинно перевищувати меж, необхідних для досягнення законної мети. При оцінці пропорційності Європейський суд враховує характер втручання, його тривалість, інтенсивність, наслідки для особи, а також наявність ефективних процесуальних гарантій від свавілля.

Важливе значення для оцінки законності втручання у право на недоторканність житла має практика Європейського суду з прав людини. У своїх рішеннях Суд послідовно наголошує, що будь-яке проникнення до житла, проведення обшуку чи огляду становить серйозне втручання у права, гарантовані ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Тому такі заходи повинні бути передбачені законом, переслідувати легітимну мету та відповідати принципу пропорційності. Особливе значення при цьому надається наявності ефективного судового контролю, який має забезпечувати захист особи від свавільного втручання державних органів.

Показовою є практика ЄСПЛ у справі «Головань проти України» (*Golovan v. Ukraine*, заява № 41716/06) від 5 липня 2012 року, у якій Суд дійшов висновку, що проведення обшуку без належних процесуальних гарантій не відповідало вимогам ст. 8 Конвенції. Суд підкреслив, що навіть за наявності законної мети втручання держава повинна забезпечити достатній рівень захисту особи від свавілля та ефективний механізм перевірки правомірності таких дій.[162]

Не менш важливими є підходи, сформульовані у справах Buckley v. the United Kingdom та McCann v. the United Kingdom. У цих рішеннях Суд наголосив, що навіть за наявності суспільно значущих інтересів державні органи повинні враховувати індивідуальні обставини конкретної особи та забезпечувати справедливий баланс між публічними й приватними інтересами.[163]

Особливого значення критерії законності, необхідності та пропорційності набувають в умовах воєнного стану. Збройна агресія, проведення оборонних заходів, боротьба з диверсійною діяльністю та забезпечення національної безпеки можуть обумовлювати потребу у ширшому застосуванні заходів, пов'язаних із проникненням до житла. Проте навіть за таких умов держава не звільняється від

---

[162] Golovan v. Ukraine : judgment of the European Court of Human Rights of 5 July 2012, application no. 41716/06. HUDOC. URL: HUDOC Database – Golovan v. Ukraine

[163] Buckley v. the United Kingdom : Judgment of the European Court of Human Rights of 25 September 1996, Application №. 20348/92. HUDOC. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58076; McCann v. the United Kingdom : Judgment of the European Court of Human Rights of 13 May 2008, Application №. 19009/04. HUDOC. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-86233

обов’язку дотримуватися вимог Конвенції та забезпечувати належні гарантії захисту права на приватність.

Вплив практики ЄСПЛ на українське законодавство та судову практику. Практика Європейського суду з прав людини має вагомий вплив на формування національних стандартів захисту права на недоторканність житла та права на приватність загалом. Після ратифікації Україною Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та визнання юрисдикції ЄСПЛ його практика стала важливим джерелом тлумачення змісту конституційних прав і свобод людини. Відповідно до ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» суди України застосовують під час розгляду справ Конвенцію та практику ЄСПЛ як джерело права.[164]

Значення практики ЄСПЛ полягає не лише у вирішенні конкретних справ щодо порушення прав людини, а й у формуванні загальних стандартів правозастосування, яких повинні дотримуватися органи державної влади. Насамперед це стосується критеріїв законності, необхідності та пропорційності втручання у право на повагу до житла, що стали невід'ємною складовою сучасного українського конституційного та процесуального права.

Під впливом практики ЄСПЛ в Україні поступово змінювалися підходи до розуміння самого поняття житла. Якщо раніше переважав формальний підхід, пов'язаний насамперед із правом власності чи реєстрацією місця проживання, то сьогодні судова практика дедалі частіше враховує фактичний зв'язок особи з певним приміщенням. Такий підхід відповідає позиції ЄСПЛ, відповідно до якої поняття «житло» має автономний характер і не залежить виключно від наявності юридичного титулу на відповідне приміщення.

Істотний вплив практика ЄСПЛ справила і на розвиток кримінального процесуального законодавства України. Одним із ключових напрямів такого впливу стало посилення судового контролю за проведенням обшуків, оглядів та інших процесуальних дій, пов'язаних із проникненням до житла. Вимоги щодо належного обґрунтування клопотань про обшук, обов'язкової перевірки пропорційності втручання та забезпечення процесуальних гарантій особи значною мірою сформувалися саме під впливом стандартів, вироблених ЄСПЛ.

Особливого значення для України набуло рішення ЄСПЛ у справі Golovan v. Ukraine, у якому Суд встановив порушення ст. 8 Конвенції через недостатні гарантії захисту від свавільного втручання під час проведення обшуку. Це рішення стало одним із орієнтирів для подальшого вдосконалення національної практики застосування процесуальних заходів, пов'язаних із втручанням у приватну сферу особи.

Практика ЄСПЛ активно використовується й Верховним Судом. У своїх рішеннях Верховний Суд дедалі частіше звертається до правових позицій ЄСПЛ щодо захисту права на приватність, оцінки пропорційності втручання у права людини та необхідності забезпечення ефективного судового контролю. Такий підхід сприяє гармонізації української судової практики з європейськими

[164] Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23 лютого 2006 року. № 3477-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15

стандартами захисту прав людини.

Вплив практики ЄСПЛ особливо відчутний у справах, пов'язаних із проведенням обшуків, оглядів та іншими формами втручання у житло. Національні суди дедалі частіше оцінюють не лише формальну законність дій правоохоронних органів, а й їх відповідність принципу пропорційності. Це означає, що суди перевіряють, чи існувала реальна необхідність у втручанні, чи було воно спрямоване на досягнення легітимної мети та чи не могли органи державної влади досягти цієї мети менш обмежувальними засобами.

Окремого значення практика ЄСПЛ набуває в умовах воєнного стану. Незважаючи на можливість тимчасового обмеження окремих прав людини, стандарти Конвенції продовжують залишатися орієнтиром для українських судів та органів державної влади. Практика Суду наголошує на тому, що навіть за умов надзвичайних обставин держава зобов'язана забезпечувати належні гарантії захисту від свавільного втручання у право на житло та приватне життя.

Таким чином, практика Європейського суду з прав людини стала важливим чинником розвитку українського законодавства та судової практики у сфері захисту права на недоторканність житла. Вона сприяла утвердженню принципів верховенства права, пропорційності та ефективного судового контролю, які сьогодні становлять основу правового механізму захисту права на приватність в Україні. В умовах воєнного стану значення цих стандартів лише зростає, оскільки саме вони забезпечують необхідний баланс між інтересами національної безпеки та захистом основоположних прав людини.

Висновки до розділу:

Право на недоторканність житла залишається одним із ключових елементів права на приватність навіть в умовах воєнного стану. Водночас збройна агресія проти України зумовила виникнення низки нових викликів, пов’язаних із необхідністю забезпечення національної безпеки, проведення оборонних заходів, здійснення кримінального провадження в умовах бойових дій та ліквідації наслідків воєнних загроз. За таких обставин особливого значення набуває проблема забезпечення балансу між публічними інтересами держави та необхідністю збереження належного рівня захисту приватної сфери людини.

Однією з основних проблем є розширення випадків фактичного втручання у сферу житла внаслідок проведення заходів безпеки, контрдиверсійних операцій, перевірки інформації про можливу співпрацю з державою-агресором, виявлення незаконного обігу зброї та боєприпасів. В умовах воєнного стану такі дії нерідко потребують оперативного реагування, що може ускладнювати дотримання стандартних процедур судового контролю. У зв’язку з цим виникає ризик надмірного розширення практики застосування виняткових процедур та зниження рівня процесуальних гарантій захисту прав людини.

Іншою важливою проблемою є застосування спеціального режиму кримінального провадження, передбаченого ст. 615 КПК України. Незважаючи на об’єктивну необхідність забезпечення безперервності правосуддя в умовах воєнного стану, практика реалізації відповідних положень свідчить про потребу

більш чіткого законодавчого визначення критеріїв «об’єктивної неможливості» здійснення повноважень слідчим суддею. Відсутність достатньої визначеності може створювати передумови для неоднакового застосування закону та виникнення сумнівів щодо дотримання принципу правової визначеності.

Суттєвим викликом залишається також забезпечення ефективного судового контролю за законністю проникнення до житла та проведення обшуків на територіях, що перебувають у зоні активних бойових дій або зазнали тимчасової окупації. За таких умов доступ до правосуддя може бути ускладненим, що негативно впливає на можливість оперативного захисту порушених прав. Водночас саме незалежний судовий контроль виступає основною гарантією недопущення свавільного втручання держави у сферу приватного життя особи.

Окремою проблемою є необхідність адаптації існуючих процесуальних механізмів до сучасних викликів цифровізації. Під час проведення обшуків дедалі частіше здійснюється доступ до електронних носіїв інформації, мобільних пристроїв, хмарних сервісів та інших цифрових ресурсів, що містять значні обсяги персональних даних. У таких випадках втручання фактично охоплює не лише фізичний простір житла, а й інформаційну складову приватності особи. Це потребує додаткового нормативного врегулювання та вироблення спеціальних гарантій захисту цифрової приватності.

Не менш актуальною залишається проблема відновлення порушених житлових прав осіб, житло яких було пошкоджене або знищене внаслідок бойових дій. Хоча такі випадки не завжди пов’язані з незаконним втручанням держави, вони безпосередньо впливають на можливість реалізації права на житло, приватність та особисту безпеку. У зв’язку з цим особливого значення набуває створення ефективних механізмів компенсації завданої шкоди та відновлення житлових прав постраждалих осіб.

Перспективи вдосконалення механізмів забезпечення права на недоторканність житла в умовах воєнного стану пов’язані насамперед із подальшою гармонізацією національного законодавства зі стандартами Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практикою Європейського суду з прав людини. Важливим напрямом розвитку є вдосконалення процедур судового контролю за втручанням у право на житло, підвищення стандартів обґрунтування невідкладного проникнення до житла та забезпечення належної фіксації процесуальних дій.

Перспективним видається також розширення використання цифрових технологій для здійснення судового контролю в умовах воєнного стану. Використання електронного документообігу, дистанційного розгляду процесуальних питань та інших цифрових інструментів може сприяти збереженню ефективності судового захисту навіть за умов обмеженого функціонування окремих судових установ.

Значну роль у вдосконаленні гарантій недоторканності житла відіграватиме подальше формування єдиної судової практики Верховного Суду та врахування правових позицій Європейського суду з прав людини. Саме судова практика здатна забезпечити однакове розуміння критеріїв законності, необхідності та пропорційності втручання у право на житло, що є особливо важливим в умовах дії

спеціальних правових режимів.

Тому забезпечення права на недоторканність житла в умовах воєнного стану потребує постійного пошуку балансу між інтересами національної безпеки та захистом фундаментальних прав людини. Подальший розвиток законодавства, удосконалення механізмів судового контролю, впровадження сучасних цифрових інструментів та врахування європейських стандартів прав людини повинні стати основними напрямами підвищення ефективності гарантій права на недоторканність житла в Україні.

Список використаних джерел:

1. Право на недоторканність житла // Вікіпедія : вільна енциклопедія. URL: wikipedia.org

2. Рабінович П. М., Хавронюк М. І. Права людини і громадянина : навч. посібник. Київ : Атіка, 2004. 464 с.

3. Конституційне право України : підручник / за ред. В. Ф. Погорілка. 2-ге вид., доопрац. Київ : Наукова думка, 2000. 732 с.

4. Конституційне право України : підручник для студентів вищих навчальних закладів / за ред. Ю. М. Тодики, В. С. Журавського. Київ : Видавничий Дім «Ін Юре», 2002. 542 с.

5. Конституція України від 28 червня 1996 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80

6. Рішення Конституційного Суду України у справі щодо офіційного тлумачення статей 3, 23, 31, 47, 48 Закону України «Про інформацію» та статті 12 Закону України «Про прокуратуру» (справа К. Г. Устименка) : від 30 жовтня 1997 року № 5-зп. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-97.

7. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року. № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15

8. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17

9. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015

10. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043/ed19661216

11. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) від 04 листопада 1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004

12. Buckley v. the United Kingdom : Judgment of the European Court of Human Rights of 25 September 1996, Application №. 20348/92. HUDOC. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58076

13. McCann v. the United Kingdom : Judgment of the European Court of Human Rights of 13 May 2008, Application №. 19009/04. HUDOC. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-86233

14. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року. № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14

15. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Жашківської районної ради Черкаської області щодо офіційного тлумачення положень частин першої, другої статті 32, частин другої, третьої статті 34 Конституції України від 20 січня 2012 р. № 2-рп/2012. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-12

16. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 28 вересня 2023 року у справі № 177/225/21. URL: https://court.opendatabot.ua/lp/pronyknennia-do-zhytla-chy-inshoho-volodinnia-osoby-stattia-233-998/11289

17. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 20 червня 2024 року у справі № 501/1418/17. URL: https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=120029771

18. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 6 грудня 2023 року у справі № 639/3154/18. URL: https://zakononline.ua/court-decisions/show/115617701

19. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року. № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19

20. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення третього речення частини першої статті 13 Закону України «Про психіатричну допомогу» від 01 червня 2016 року № 2-рп/2016. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v013p710-18.

21. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 року. № 580-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19

22. Про виконавче провадження: Закон України від 2 червня 2016 року. № 1404-VIII URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19

23. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24 лютого 2022 року. № 64/2022. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022

24. Тертишник В.І. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар. Вид.22-ге, доповн. і перероб. Київ: Алерта, 2025. 1096 с.

25. Погорецький М. А. Новели Кримінального процесуального кодексу України в період воєнного стану: проблемні питання. *Право та суспільство*. 2025. № 3. Т. 2. С. 248-262. DOI https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.3.2.35

26. Біднарчук М. М. *Забезпечення права на захист під час досудового розслідування в умовах воєнного стану* : дис. ... д-ра філософії за спец. 081 «Право». Вінниця : Харківський національний університет внутрішніх справ, 2026. 230 с.

27. Golovan v. Ukraine : judgment of the European Court of Human Rights of 5 July 2012, application no. 41716/06. HUDOC. URL: HUDOC Database – Golovan v. Ukraine

28. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23 лютого 2006 року. № 3477-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15

РОЗДІЛ 4
ПРАВО НА СВОБОДУ ТА ОСОБИСТУ НЕДОТОРКАННІСТЬ

5. Право на свободу та особисту недоторканність як складова права на приватність.

6. Нормативно-правове забезпечення права на свободу та особисту недоторканність в Україні.

7. Особливості обмеження права на свободу та особисту недоторканність в умовах воєнного стану.

8. Захист права на свободу та особисту недоторканність у практиці ЄСПЛ та перспективи розвитку законодавства.

Висновки до розділу.

Список використаних джерел.

1. Право на свободу та особисту недоторканність як складова права на приватність

Право на свободу та особисту недоторканність належить до найважливіших особистих немайнових прав людини та є необхідною передумовою реалізації інших конституційних прав і свобод. Воно забезпечує фізичну та психологічну автономію особи, захищає її від свавільного затримання, арешту, тримання під вартою, насильницького обмеження пересування чи інших форм незаконного втручання у сферу особистої свободи. Саме завдяки існуванню цього права людина може вільно визначати власну поведінку, реалізовувати свої інтереси та здійснювати особисте і сімейне життя без необґрунтованого примусу з боку держави чи інших осіб.

На нашу думку, право на свободу та особисту недоторканність слід розуміти як гарантоване Конституцією та міжнародно-правовими актами особисте немайнове право людини, що забезпечує її фізичну, психічну та просторову автономію, захищає від свавільного затримання, арешту, тримання під вартою, насильства та інших форм незаконного втручання у сферу особистої свободи, а також гарантує судовий захист у разі його порушення.

У сучасній правовій доктрині право на свободу та особисту недоторканність розглядається як комплексне право, що охоплює дві взаємопов’язані складові. Перша пов’язана зі свободою особи як можливістю самостійно обирати місце перебування, спосіб життя та здійснювати свою діяльність у межах, визначених законом. Друга складова стосується особистої недоторканності та передбачає захист людини від незаконного фізичного чи психічного впливу, безпідставного позбавлення волі, насильства, катувань або інших форм посягання на її особисту сферу.

У юридичній літературі зазначається, що право на свободу є природним правом людини, яке виникає з моменту народження та не залежить від волі держави. Так, П. М. Рабінович визначає, що буттєві права і свободи – це певні можливості людини, які необхідні для задоволення біологічних і соціальних потреб її існування та розвитку в конкретно-історичних умовах, об’єктивно

зумовлюються досягнутим рівнем розвитку суспільства і забезпечені обов'язками інших суб'єктів.[165]

Зазначене свідчить, що особиста свобода як «буттєве» благо є нерозривно пов'язаною з правом на приватність, оскільки остання виступає просторовою та духовною сферою реалізації цієї свободи. Водночас у сучасному дискурсі постає гостре питання про те, як саме ці об'єктивно зумовлені можливості людини трансформуються в умовах воєнного стану, коли держава змушена обмежувати особисту автономію заради збереження національної безпеки

Розвиваючи цю концепцію у площині конституційного права, В. Ф. Погорілко та Ю. М. Тодика наголошували, що право на свободу та особисту недоторканність належить до системоутворюючих особистих прав людини, оскільки створює необхідні умови для реалізації інших конституційних прав і свобод.[166] Справді, без належного забезпечення особистої свободи фактично неможливою стає реалізація права на приватність, свободу пересування, свободу думки та слова, свободу світогляду і віросповідання, а також низки політичних та соціально-економічних прав особистості».

Зміст права на свободу та особисту недоторканність включає низку взаємопов'язаних правомочностей. До них належать:

- право на свободу пересування та вибір місця перебування;
- право не бути підданим свавільному затриманню чи арешту;
- право на захист від незаконного тримання під вартою; право на фізичну та психічну недоторканність;
- право на судовий контроль за обмеженням особистої свободи;
- право на ефективний юридичний захист у разі порушення цього права.

Важливою особливістю права на свободу та особисту недоторканність є його тісний зв'язок із правом на приватність. Особиста свобода створює необхідні умови для реалізації приватного життя, а будь-яке незаконне позбавлення волі або інше примусове втручання у сферу особистої автономії людини одночасно зачіпає її приватне та сімейне життя. Саме тому сучасна концепція права на приватність охоплює не лише захист житла, кореспонденції чи персональних даних, а й захист фізичної свободи особи як необхідної умови її автономного існування.

Право на свободу та особисту недоторканність посідає особливе місце у системі конституційних прав людини. Воно належить до особистих (громадянських) прав і свобод та має пріоритетне значення для демократичної правової держави. Конституційне закріплення цього права покликане встановити чіткі межі втручання держави у сферу особистої автономії людини та забезпечити ефективні механізми контролю за діяльністю органів влади.

Недарма право на свободу та особисту недоторканність традиційно розглядається як одна з основних гарантій верховенства права. Воно покликане

---

[165] Рабінович П. М. Основи теорії та філософії права: навч. посібник. Львів : Видавництво ЛОБФ «Медицина і право», 2021. С. 17.

[166] Конституційне право України : академічний курс у 2 т. / [В. Ф. Погорілко та ін.] ; за заг. ред. В. Ф. Погорілка. К.: Юридична думка, 2006. Т. 2. 544 с.; Конституційне право України : підручник / за ред. Ю. М. Тодики, В. С. Журавського. К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2002. 542 с.

запобігати свавільному використанню державного примусу та забезпечувати баланс між публічними інтересами суспільства і необхідністю захисту людської гідності. Саме через гарантування особистої свободи реалізується принцип, відповідно до якого людина, її життя, здоров'я, честь, гідність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю.

Таким чином, право на свободу та особисту недоторканність є одним із ключових особистих прав людини, що забезпечує її фізичну та психологічну автономію, захищає від свавільного державного примусу та створює необхідні умови для реалізації інших прав і свобод. Його значення особливо зростає в умовах воєнного стану, коли держава отримує додаткові повноваження щодо застосування заходів примусу, а тому особливої актуальності набуває питання забезпечення належних правових гарантій захисту особистої свободи людини.

Право на свободу та особисту недоторканність і право на приватність належать до взаємопов'язаних особистих немайнових прав людини, що забезпечують автономію особи та захист її від необґрунтованого втручання з боку держави чи інших осіб. Незважаючи на самостійний характер цих прав, між ними існує тісний функціональний зв'язок, оскільки обмеження особистої свободи майже завжди впливає на можливість особи самостійно визначати межі свого приватного життя.

Право на приватність охоплює широкий комплекс суспільних відносин, пов'язаних із забезпеченням особистої автономії людини, недоторканності її приватного і сімейного життя, житла, персональних даних, таємниці листування, телефонних розмов та інших аспектів особистої сфери. Водночас право на свободу та особисту недоторканність створює необхідні передумови для реалізації зазначених правомочностей, оскільки без гарантій особистої свободи людина не може повною мірою здійснювати контроль над власним життям і поведінкою.

Особиста свобода характеризує можливість людини вільно обирати місце перебування, пересування, спосіб життя та приймати рішення щодо власної поведінки без неправомірного примусу. Особиста недоторканність, своєю чергою, спрямована на захист людини від незаконного затримання, арешту, тримання під вартою, фізичного чи психічного примусу та інших форм свавільного втручання в її особисту сферу. Саме тому порушення права на свободу та особисту недоторканність нерідко супроводжується одночасним порушенням права на приватність.

Особливо наочно взаємозв'язок зазначених прав проявляється під час застосування державою заходів примусу. Затримання особи, проведення особистого обшуку, поміщення до місць несвободи, встановлення обмежень пересування чи контролю за поведінкою особи безпосередньо впливають не лише на її фізичну свободу, а й на можливість реалізації права на приватне життя. У таких випадках відбувається втручання у сферу особистої автономії людини, яка становить спільний об'єкт захисту як права на свободу та особисту недоторканність, так і права на приватність.

Сучасна правова доктрина виходить із того, що право на свободу та особисту недоторканність є необхідною передумовою реалізації інших основоположних прав людини. Зокрема, Н. С. Шумська зазначає, що право на свободу та особисту

недоторканність є одним із фундаментальних прав людини, яке виступає необхідною передумовою реалізації інших конституційних прав і свобод та потребує особливих гарантій захисту від свавільного обмеження з боку держави.[167]

Такий підхід підтверджує, що забезпечення особистої свободи створює основу для ефективної реалізації права на приватність та інших особистих немайнових прав.

Подібний підхід простежується у працях В. М. Тертишника, який зазначає, що право на свободу та особисту недоторканність є одним із базових особистих прав людини, а його забезпечення виступає необхідною умовою реалізації людської гідності, автономії особи та інших конституційних прав і свобод. На думку вченого, будь-яке обмеження особистої свободи повинно здійснюватися виключно на підставі закону, бути обґрунтованим і супроводжуватися ефективними процесуальними гарантіями захисту від свавілля.[168]

Як зазначає П. М. Рабінович, права людини є «певними можливостями людини, які необхідні для її існування та розвитку в конкретно-історичних умовах».[169] Саме через систему прав і свобод забезпечується автономія особи та її здатність самостійно визначати власну поведінку. У цьому контексті право на свободу та особисту недоторканність виступає необхідною передумовою реалізації права на приватність, оскільки без гарантій особистої свободи людина не може повною мірою здійснювати контроль над власним приватним життям.

Взаємозв'язок цих прав знайшов відображення і в міжнародно-правових актах. Так, стаття 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод гарантує право кожного на свободу та особисту недоторканність, тоді як стаття 8 Конвенції забезпечує право на повагу до приватного і сімейного життя.[170] Практика Європейського суду з прав людини свідчить, що незаконне затримання або свавільне позбавлення волі нерідко супроводжується порушенням права на приватне життя, оскільки істотно обмежує особисту автономію людини та її можливість підтримувати соціальні й сімейні зв'язки.

Отже, право на свободу та особисту недоторканність і право на приватність є самостійними, але тісно взаємопов'язаними правами людини. Особиста свобода виступає необхідною передумовою реалізації приватності, тоді як право на приватність забезпечує змістовне наповнення особистої автономії людини. Їх комплексний захист є необхідною умовою забезпечення людської гідності, верховенства права та демократичного характеру правової держави.

Право на свободу та особисту недоторканність належить до числа

---

[167] Шумська Н. С. Забезпечення права на свободу та особисту недоторканність під час затримання особи в кримінальному процесі України : монографія: Дніпро : ДДУВС, 2025. С. 207.

[168] Тертишник В. М. Кримінальний процес України. Загальна частина : підручник. 9-те вид., доповн. і перероб. Київ: Алерта, 2021. С. 116-120.

[169] Рабінович П. М. Основи теорії та філософії права: навч. посібник. Львів : Видавництво ЛОБФ «Медицина і право», 2021. С. 17.

[170] Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) від 04 листопада 1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004

основоположних прав людини, без забезпечення якого неможлива реалізація більшості інших прав і свобод. Саме тому його захист закріплений у ключових міжнародно-правових актах універсального та регіонального характеру. Міжнародні стандарти у цій сфері визначають не лише зміст відповідного права, а й межі допустимого втручання держави, гарантії судового контролю та механізми захисту особи від свавільного позбавлення волі.

Першим універсальним міжнародним актом, який закріпив право людини на свободу та особисту недоторканність, стала Загальна декларація прав людини. Відповідно до статті 3 Декларації кожна людина має право на життя, свободу та особисту недоторканність. Стаття 9 додатково встановлює, що ніхто не може бути підданий безпідставному арешту, затриманню чи вигнанню.[171] Незважаючи на рекомендаційний характер цього документа, його положення стали основою для подальшого розвитку міжнародних стандартів у сфері захисту особистої свободи.

Юридично обов'язкові гарантії права на свободу та особисту недоторканність закріплено у Міжнародному пакті про громадянські і політичні права. Стаття 9 Пакту проголошує право кожної людини на свободу та особисту недоторканність і встановлює заборону свавільного арешту або затримання. Позбавлення свободи допускається виключно на підставах і в порядку, передбачених законом. Крім того, особа повинна бути негайно поінформована про причини затримання, мати право на судовий розгляд законності тримання під вартою та на відшкодування шкоди у разі незаконного позбавлення свободи.[172]

Особливе значення для України мають стандарти, закріплені у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Відповідно до статті 5 Конвенції кожен має право на свободу та особисту недоторканність. Позбавлення свободи допускається лише у вичерпному переліку випадків, визначених Конвенцією, та відповідно до процедури, встановленої законом. До таких випадків належать законне затримання особи після засудження компетентним судом, законний арешт за обґрунтованою підозрою у вчиненні правопорушення, затримання неповнолітніх з виховною метою, затримання осіб для запобігання поширенню небезпечних захворювань та деякі інші винятки.[173]

Практика Європейського суду з прав людини значно розширила зміст гарантій, передбачених статтею 5 Конвенції. Суд послідовно наголошує, що будь-яке позбавлення свободи повинно бути не лише формально законним, а й відповідати принципу верховенства права, бути передбачуваним, необхідним та позбавленим ознак свавілля. Особлива увага приділяється обов'язковості судового контролю за законністю затримання та забезпеченню особі реальної можливості оскаржити позбавлення свободи.

Важливе значення для формування міжнародних стандартів мають також

---

[171] Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015

[172] Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043/ed19661216

[173] Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) від 04 листопада 1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004

рішення ЄСПЛ у справах Brogan and Others v. the United Kingdom, McKay v. the United Kingdom та Kharchenko v. Ukraine. У цих справах Суд сформулював підходи щодо допустимих строків затримання без судового контролю, обов'язковості оперативного розгляду питання про законність тримання під вартою та неприпустимості утримання особи під вартою без належного судового рішення.

У рішенні Brogan and Others v. the United Kingdom (1988) Суд безпосередньо сформулював вимогу щодо *негайного (оперативного) судового контролю*. Навіть у справах про протидію тероризму утримання осіб без суду понад 4 дні та 6 годин було визнано порушенням часових рамок «негайності» за пунктом 3 статті 5.[174]

У рішенні McKay v. the United Kingdom (2006) Велика Палата ЄСПЛ детально роз'яснила поняття *суворих часових меж судового контролю*, які «не залишають простору для широкого тлумачення». Справа підтвердила обов'язковість автоматичного та швидкого розгляду суддею питання про законність затримання та доцільність звільнення особи під заставу.[175]

Справа Kharchenko v. Ukraine (2011). Це ключове «пілотне» рішення щодо системних проблем правосуддя України. Суд чітко констатував *неприпустимість тримання під вартою без належного судового рішення* (зокрема, у період між закінченням досудового розслідування та підготовчим судовим засіданням) і вказав на недоліки законодавчих лакун.[176]

Значення міжнародних стандартів полягає не лише у проголошенні права на свободу та особисту недоторканність, а й у створенні системи гарантій його реального забезпечення. У цьому контексті слушною є позиція П. М. Рабіновича, який зазначає, що «гарантії буттєвих прав і свобод людини – це соціальні засоби, за допомогою яких забезпечуються: а) сприяння їхній реалізації (використанню), б) охорона та в) у разі їхнього порушення – захист таких прав і свобод».[177] Відповідно, міжнародні стандарти захисту права на свободу та особисту недоторканність охоплюють не лише нормативне закріплення цього права, а й систему правових, інституційних та судових механізмів, спрямованих на запобігання свавільному позбавленню волі та забезпечення ефективного захисту особи у разі порушення її прав. Саме тому сучасна система міжнародного захисту прав людини поєднує матеріально-правові гарантії свободи особи з ефективними процедурами судового контролю та міжнародного нагляду за дотриманням відповідних стандартів.

Окреме місце серед міжнародних стандартів займають положення

---

[174] Case of Brogan and Others v. the United Kingdom : Judgment of the European Court of Human Rights, 29 November 1988. Application nos. 11209/84; 11234/84; 11266/84; 11386/85. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-57450%22]}

[175] Case of McKay v. the United Kingdom : Judgment of the European Court of Human Rights (Grand Chamber), 3 October 2006. Application no. 543/03. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-77177%22]}

[176] Case of Kharchenko v. Ukraine : Judgment of the European Court of Human Rights, 10 February 2011. Application no. 40107/02. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-204145%22]}

[177] Рабінович П. М. Основи теорії та філософії права: навч. посібник. Львів : Видавництво ЛОБФ «Медицина і право», 2021. С. 23.

Женевських конвенцій 1949 року та Додаткових протоколів до них, а саме: Женевська конвенція про поводження з військовополоненими; Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни; Конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях; Конвенція про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі. Вони регулюють питання обмеження свободи осіб під час збройних конфліктів, визначають правовий статус військовополонених та цивільних осіб, а також встановлюють мінімальні гарантії гуманного поводження навіть в умовах війни. Ці норми набули особливого значення для України в умовах збройної агресії та дії правового режиму воєнного стану.

Важливим елементом міжнародних стандартів є також можливість тимчасового відступу держав від окремих міжнародних зобов'язань у надзвичайних ситуаціях. Так, стаття 15 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод дозволяє державам відступати від окремих положень Конвенції під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації.[178] Водночас такі заходи повинні бути виключно необхідними, пропорційними та не суперечити іншим міжнародним зобов'язанням держави.

Отже, міжнародні стандарти захисту права на свободу та особисту недоторканність ґрунтуються на визнанні особистої свободи однією з найвищих соціальних цінностей демократичного суспільства. Вони передбачають заборону свавільного позбавлення волі, обов'язковість судового контролю, забезпечення права на захист і можливість ефективного оскарження будь-яких обмежень свободи. Саме ці стандарти становлять основу національного механізму захисту права на свободу та особисту недоторканність в Україні і визначають напрями його подальшого розвитку в умовах воєнного стану.

Особливого значення зазначені міжнародні стандарти набувають в умовах воєнного стану, коли держава отримує додаткові повноваження щодо обмеження особистої свободи, а тому зростає потреба у забезпеченні ефективних гарантій захисту від свавільного втручання.

2. Нормативно-правове забезпечення права на свободу та особисту недоторканність в Україні

Право на свободу та особисту недоторканність належить до числа найважливіших особистих немайнових прав людини та є необхідною умовою реалізації інших конституційних прав і свобод. Його зміст полягає у забезпеченні можливості особи вільно визначати свою поведінку, пересуватися, здійснювати життєвий вибір та бути захищеною від свавільного затримання, арешту чи інших форм незаконного обмеження свободи. Водночас право на особисту недоторканність охоплює захист фізичної та психічної цілісності людини від будь-яких неправомірних посягань з боку держави або інших осіб.

Конституційною основою захисту цього права в Україні є стаття 29

[178] Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) від 04 листопада 1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004

Конституції України, відповідно до якої кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність. Ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду та лише на підставах і в порядку, встановлених законом. Конституція також гарантує право затриманої особи бути невідкладно поінформованою про підстави затримання, користуватися правовою допомогою захисника та оскаржувати законність затримання в суді.[179]

Особливого значення набуває положення Конституції про те, що кожному затриманому має бути невідкладно повідомлено про його права. Така гарантія спрямована на недопущення свавільного обмеження свободи та забезпечення ефективного захисту особи від можливих зловживань з боку органів державної влади. Конституційні положення відповідають міжнародним стандартам, закріпленим у статті 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та статті 9 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права.

На законодавчому рівні порядок реалізації та захисту права на свободу та особисту недоторканність визначається насамперед КПК України. КПК України встановлює підстави та порядок затримання особи, застосування запобіжних заходів, строки тримання під вартою, механізми судового контролю та гарантії права на захист. Відповідно до статті 12 КПК України ніхто не може бути затриманий або обмежений у праві на свободу інакше як на підставах та в порядку, передбачених законом.[180]

Важливе місце у системі гарантій права на свободу посідають норми КК України, які встановлюють відповідальність за незаконне позбавлення волі або викрадення людини (ст. 146 КК України), захоплення заручників (ст. 147 КК України), а також за завідомо незаконні затримання, привід, домашній арешт або тримання під вартою (ст. 371 КК України).[181] Наявність таких кримінально-правових заборон виступає додатковою гарантією захисту особистої свободи від неправомірних посягань.

Окремі аспекти забезпечення права на свободу та особисту недоторканність регулюються Законом України «Про Національну поліцію». Зокрема, закон визначає підстави застосування поліцейських заходів примусу, порядок здійснення превентивних заходів, перевірки документів, поверхневої перевірки та затримання осіб.[182] При цьому будь-яке обмеження свободи повинно відповідати принципам законності, необхідності та пропорційності.

Суттєве значення має також Закон України «Про попереднє ув’язнення», який регламентує порядок та умови тримання осіб, щодо яких застосовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою.[183] Законодавець виходить із того,

---

[179] Конституція України від 28 червня 1996 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80

[180] Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17

[181] Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року. № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14

[182] Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 року. № 580-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19

[183] Про попереднє ув'язнення: Закон України від 30 червня 1993 року. № 3352-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3352-12

що навіть перебуваючи під вартою, особа не втрачає статусу носія основоположних прав і свобод, а тому держава зобов'язана забезпечити гуманне поводження та повагу до людської гідності.

Право на свободу та особисту недоторканність тісно пов'язане з правом на приватність. Будь-яке затримання, арешт або інше примусове обмеження свободи неминуче впливає на особисте та сімейне життя людини, її можливість самостійно визначати межі власного приватного простору. Саме тому гарантії особистої свободи одночасно виступають важливим елементом механізму забезпечення права на приватність.

Отже, конституційні та законодавчі гарантії права на свободу та особисту недоторканність утворюють комплексний механізм захисту особи від свавільного обмеження її свободи. Його основу становлять положення Конституції України, які конкретизуються нормами кримінального процесуального, кримінального та адміністративного законодавства. Ефективність цього механізму має особливе значення в умовах воєнного стану, коли ризики втручання держави у сферу особистої свободи істотно зростають, а тому потребують посиленого правового контролю та додаткових гарантій захисту прав людини.

Право на свободу та особисту недоторканність належить до тих конституційних прав, які потребують ефективних процесуальних механізмів захисту від свавільного втручання держави. Саме тому важливе значення має не лише нормативне закріплення цього права, а й наявність дієвих юридичних гарантій його реалізації та захисту у кримінальному провадженні.

Основним процесуальним актом, який визначає механізми захисту особистої свободи, є КПК України. Відповідно до ст. 12 КПК України ніхто не може бути затриманий, триматися під вартою або бути обмеженим у праві на свободу інакше як на підставах та в порядку, передбачених законом[184]. Дана норма конкретизує положення ст. 29 Конституції України та встановлює процесуальні гарантії захисту особи від незаконного затримання і тримання під вартою.

Важливим елементом забезпечення права на свободу є судовий контроль за застосуванням заходів забезпечення кримінального провадження. Відповідно до КПК України застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою допускається лише за рішенням слідчого судді або суду. При цьому сторона обвинувачення повинна довести наявність обґрунтованої підозри у вчиненні кримінального правопорушення та існування ризиків, передбачених ст. 177 КПК України. Суд зобов'язаний перевірити достатність наведених доказів, необхідність застосування саме такого запобіжного заходу та неможливість досягнення мети кримінального провадження шляхом застосування менш суворих обмежень[185].

Однією з найважливіших гарантій захисту особистої свободи є право затриманої особи на захисника. Відповідно до статей 20 та 48 КПК України кожна особа має право на професійну правничу допомогу з моменту фактичного

---

[184] Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17

[185] Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17

затримання. Крім того, затриманому повинні бути невідкладно роз'яснені його права, повідомлені підстави затримання та забезпечена можливість повідомити близьких осіб про своє місцезнаходження.

Важливим процесуальним механізмом виступає також право на оскарження незаконного затримання. Згідно зі ст. 206 КПК України слідчий суддя зобов'язаний реагувати на будь-які відомості про незаконне позбавлення особи свободи та вживати заходів для поновлення її прав[186]. Такий механізм є проявом судового контролю за дотриманням конституційних гарантій особистої свободи.

Особливе значення для формування стандартів захисту права на свободу має практика Конституційного Суду України. У Рішенні Конституційного Суду України від 26 червня 2003 року № 12-рп/2003 (справа про гарантії депутатської недоторканності) Суд наголосив, що право на свободу та особисту недоторканність належить до невідчужуваних і непорушних прав людини та є однією з основ демократичної правової держави. Конституційний Суд підкреслив, що будь-яке обмеження цього права допускається лише у випадках, прямо передбачених Конституцією та законами України[187].

Важливим для розуміння змісту права на свободу є також Рішення Конституційного Суду України від 13 червня 2019 року № 4-р/2019, у якому Суд зазначив, що обмеження права на свободу та особисту недоторканність повинні відповідати принципу верховенства права, бути обґрунтованими, необхідними та пропорційними поставленій меті. Конституційний Суд наголосив, що держава зобов'язана забезпечити ефективний судовий контроль за будь-яким позбавленням особи свободи[188].

Вагомий внесок у розвиток гарантій особистої свободи здійснює Верховний Суд. У своїй практиці він послідовно виходить із того, що тримання під вартою є винятковим запобіжним заходом, який може застосовуватися лише за наявності переконливих підстав. Верховний Суд неодноразово звертав увагу на неприпустимість автоматичного продовження строків тримання під вартою без належної оцінки ризиків та аналізу можливості застосування альтернативних запобіжних заходів.

Показовою є практика Верховного Суду щодо застосування положень ст. 206 КПК України. Так, в постанові Об'єднаної палати Касаційного кримінального

---

[186] Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17

187 Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 56 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень частин першої, третьої статті 80 Конституції України, частини першої статті 26, частин першої, другої, третьої статті 27 Закону України «Про статус народного депутата України» та за конституційним поданням Міністерства внутрішніх справ України про офіційне тлумачення положення частини третьої статті 80 Конституції України стосовно затримання народного депутата України (справа про гарантії депутатської недоторканності) 26 червня 2003 року. № 12-рп/2003. Справа № 1-15/2003. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-03

[188] Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Глущенка Віктора Миколайовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини другої статті 392 Кримінального процесуального кодексу України від 13 червня 2019 року. № 4-р/2019. Справа № 3-208/2018(2402/18). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-19

суду Верховного Суду від 27 травня 2019 року у справі № 766/22242/17 (провадження № 51-7276кмо18) Суд звернув увагу на особливий характер повноважень слідчого судді, передбачених ст. 206 КПК України, які спрямовані на забезпечення ефективного судового контролю за законністю позбавлення особи свободи. Верховний Суд наголосив, що слідчий суддя повинен не формально перевіряти дотримання процесуальних вимог, а здійснювати реальний контроль за наявністю законних підстав обмеження свободи особи, забезпечуючи оперативний судовий захист у випадках можливого незаконного затримання чи тримання під вартою[189]. Такий підхід повністю узгоджується зі стандартами ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практикою Європейського суду з прав людини.

Отже, кримінально-процесуальні механізми захисту права на свободу та особисту недоторканність охоплюють систему процесуальних гарантій, спрямованих на запобігання незаконному затриманню, арешту та триманню під вартою. Важливу роль у забезпеченні ефективності цих гарантій відіграють Конституційний Суд України та Верховний Суд, практика яких формує сучасні стандарти захисту особистої свободи відповідно до принципів верховенства права, законності та пропорційності.

3. Особливості обмеження права на свободу та особисту недоторканність в умовах воєнного стану

Право на свободу та особисту недоторканність належить до числа основоположних конституційних прав людини, однак його реалізація не є абсолютною. За наявності передбачених Конституцією України та міжнародним правом підстав держава може тимчасово запроваджувати окремі обмеження цього права, якщо вони є необхідними для забезпечення національної безпеки, громадського порядку чи захисту інших конституційних цінностей. Особливої актуальності такі питання набувають в умовах воєнного стану, коли держава змушена одночасно забезпечувати оборону країни та гарантувати дотримання прав людини.

Конституційною основою можливості обмеження окремих прав людини є ст. 64 Конституції України, відповідно до якої конституційні права і свободи людини та громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України[190]. В умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії таких обмежень.

Особливістю конституційної моделі є те, що ст. 64 Конституції України одночасно визначає перелік прав, які не підлягають обмеженню навіть під час воєнного стану. Право на свободу та особисту недоторканність, гарантоване ст. 29

---

[189] Постанова Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 27 травня 2019 року у справі № 766/22242/17 (провадження № 51-7276кмо18). URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/82218010

[190] Конституція України від 28 червня 1996 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80

Конституції України, не включене до переліку абсолютних прав, а тому законодавець допускає можливість його тимчасового обмеження за умов, визначених Конституцією та законами України. Проте навіть у такому разі будь-яке втручання повинно відповідати принципам законності, необхідності, пропорційності та правової визначеності.

Правовою основою запровадження таких обмежень є Закон України «Про правовий режим воєнного стану». Відповідно до ст. 8 цього Закону військове командування разом із військовими адміністраціями можуть здійснювати заходи, пов'язані із запровадженням комендантської години, перевіркою документів, обмеженням свободи пересування, встановленням особливого режиму в'їзду та виїзду, проведенням евакуаційних заходів, а також іншими тимчасовими обмеженнями, необхідними для забезпечення оборони держави[191]. Такі заходи неминуче впливають на реалізацію права особи на свободу та особисту недоторканність, однак їх застосування допускається виключно в межах закону.

Конституційний принцип верховенства права вимагає, щоб будь-яке обмеження особистої свободи відповідало критеріям легітимної мети, об'єктивної необхідності та співмірності. Це означає, що навіть під час воєнного стану органи державної влади не можуть застосовувати обмежувальні заходи довільно або без достатнього нормативного обґрунтування. Кожне втручання повинно бути необхідним саме для досягнення визначеної законом мети та не виходити за межі, які є об'єктивно необхідними за конкретних обставин.

Особливого значення в умовах збройного конфлікту набуває інститут відступу від міжнародних зобов'язань (derogation). Відповідно до ст. 15 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод держава у разі війни або іншої надзвичайної суспільної небезпеки, що загрожує життю нації, може тимчасово відступити від виконання окремих зобов'язань за Конвенцією в межах, яких вимагає гострота ситуації, за умови, що такі заходи не суперечать іншим міжнародним зобов'язанням держави[192].

Як слушно зазначає А. Лабик та І. Торончук, відступ від зобов'язань за Конвенцією допускається лише в тих межах, яких вимагає гострота становища, а держава повинна довести існування виняткової ситуації, яка реально загрожує життю нації, та неможливість досягнення легітимної мети менш обмежувальними заходами[193]. Такий підхід відображає усталену практику застосування ст. 15 Конвенції та свідчить, що дерогація не є необмеженим правом держави, а становить винятковий міжнародно-правовий механізм реагування на надзвичайні обставини.

Після початку повномасштабної збройної агресії Російської Федерації Україна скористалася передбаченим ст. 15 Конвенції правом на дерогацію,

---

[191] Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року. № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19

[192] Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) від 04 листопада 1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004

[193] Лабик А., І. Торончук Відступ держави від зобов'язань за Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод: українські реалії URL: https://law.chnu.edu.ua/vidstup-derzhavy-vid-zoboviazan-za-konventsiieiu-ukrainski-realii/

повідомивши Генерального секретаря Ради Європи про тимчасовий відступ від виконання окремих положень Конвенції, зокрема ст. 5, яка гарантує право на свободу та особисту недоторканність. Водночас такий відступ не означає повного припинення дії конвенційних гарантій. Україна, як і будь-яка інша держава-учасниця Конвенції, зобов'язана довести, що запроваджені обмеження були обумовлені винятковими обставинами, були необхідними саме для захисту національної безпеки та не перевищували меж, яких вимагала конкретна ситуація.

Практика Європейського суду з прав людини свідчить, що навіть за наявності дерогації держави не звільняються від обов'язку забезпечувати ефективний захист особи від свавільного позбавлення свободи. У рішеннях Lawless v. Ireland (№ 3), Brannigan and McBride v. the United Kingdom та A. and Others v. the United Kingdom Суд сформулював критерії оцінки законності дерогації, наголосивши, що будь-які надзвичайні заходи повинні бути тимчасовими, пропорційними та перебувати під належним контролем державних органів і судової влади[194].

Важливе значення має також практика Конституційного Суду України, який неодноразово підкреслював, що навіть за умов особливих правових режимів обмеження конституційних прав повинні відповідати принципу верховенства права та не можуть мати свавільного характеру. Конституційний Суд виходить із того, що держава зобов'язана забезпечувати справедливий баланс між публічними інтересами та правами людини, а будь-яке втручання у сферу особистої свободи повинно бути юридично визначеним, необхідним і співмірним легітимній меті.

Отже, конституційний механізм обмеження права на свободу та особисту недоторканність в умовах воєнного стану ґрунтується на поєднанні національних конституційних гарантій та міжнародних стандартів захисту прав людини. Запровадження тимчасових обмежень і використання механізму дерогації є допустимими лише за наявності виняткових обставин, однак навіть у таких умовах держава зобов'язана забезпечити законність, необхідність, пропорційність та ефективний контроль за будь-яким обмеженням особистої свободи.

Запровадження воєнного стану зумовлює необхідність застосування державою комплексу спеціальних заходів безпеки, спрямованих на забезпечення оборони держави, громадської безпеки та захисту населення. Такі заходи неминуче пов'язані з тимчасовим обмеженням окремих прав і свобод людини, зокрема права на свободу та особисту недоторканність, свободу пересування, право на приватність і недоторканність особистого життя. Водночас будь-які обмеження повинні ґрунтуватися на принципах законності, необхідності, пропорційності та тимчасовості.

Правовою основою застосування спеціальних заходів безпеки є Конституція України, Закон України «Про правовий режим воєнного стану», Закон України

---

[194] Lawless v. Ireland (№ 3). Judgment of 1 July 1961. *European Court of Human Rights*. Application no. 332/57. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-57518%22]}; Brannigan and McBride v. the United Kingdom. Judgment of 26 May 1993. *European Court of Human Rights*. Application nos. 14553/89; 14554/89. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-57819%22]}; A. and Others v. the United Kingdom. Judgment of 19 February 2009. *European Court of Human Rights*. Application no. 3455/05. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22002-1647%22]}

«Про Національну поліцію», Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу», Закон України «Про оборону України», а також інші нормативно-правові акти, прийняті з метою забезпечення функціонування держави в умовах збройної агресії.

Особливістю правового режиму воєнного стану є розширення компетенції органів державної влади та військового командування щодо застосування спеціальних заходів безпеки, спрямованих на забезпечення оборони держави, охорону громадського порядку та захист населення. Реалізація таких повноважень пов'язана із запровадженням комплексу адміністративно-правових заходів, які тимчасово обмежують окремі права і свободи людини. При цьому кожен із таких заходів повинен застосовуватися виключно в межах закону, бути обумовлений реальною необхідністю, відповідати легітимній меті та не виходити за межі, необхідні для досягнення завдань воєнного стану. Саме дотримання принципів законності, необхідності та пропорційності є визначальною умовою правомірності діяльності органів державної влади у сфері забезпечення національної безпеки.

Одним із найбільш поширених заходів є *комендантська година*, яка полягає у встановленні заборони перебування громадян у громадських місцях у визначений період доби без спеціальних перепусток або посвідчень. Її правове регулювання ґрунтується насамперед на положеннях Конституції України, Закону України «Про правовий режим воєнного стану», а також підзаконних нормативно-правових актах, що визначають порядок реалізації відповідних обмежень.

Механізм реалізації цього заходу деталізований Порядком здійснення заходів під час запровадження комендантської години та встановлення спеціального режиму світломаскування в окремій місцевості, де введено воєнний стан, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 8 липня 2020 року № 573. Цим Порядком визначено компетенцію військового командування, військових адміністрацій, Національної поліції, Національної гвардії України та інших уповноважених органів щодо контролю за дотриманням комендантської години, порядок видачі перепусток, організації патрулювання, здійснення перевірки документів, а також заходів реагування у разі порушення встановлених обмежень[195].

Запровадження комендантської години має тимчасовий і превентивний характер та переслідує легітимну мету – забезпечення оборони держави, громадської безпеки, протидію диверсійно-розвідувальній діяльності, охорону об'єктів критичної інфраструктури й захист цивільного населення. Водночас її застосування повинно відповідати принципам законності, необхідності та пропорційності, які випливають як із Конституції України, так і зі статті 15 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини.

Незважаючи на істотне обмеження свободи пересування, комендантська година відповідає міжнародним стандартам за умови її законодавчого

[195] Питання запровадження та здійснення деяких заходів правового режиму воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 08 липня 2020 року. № 573. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/573-2020-%D0%BF

закріплення, тимчасового характеру та об'єктивної необхідності.

Отже, комендантська година є одним із найбільш поширених тимчасових обмежень права на свободу пересування в умовах воєнного стану. Її правова природа полягає не у встановленні нового виду юридичної відповідальності чи обмеження особистої свободи як такої, а у створенні превентивного механізму забезпечення громадської безпеки та оборони держави. Ефективність цього заходу безпосередньо залежить від його законності, пропорційності та часової визначеності.

Не менш важливим спеціальним заходом безпеки, що застосовуються в умовах воєнного стану, є *перевірка документів*, які посвідчують особу та підтверджують її правовий статус. На відміну від комендантської години, цей захід не пов'язаний із безпосереднім обмеженням свободи пересування, однак створює можливість для короткочасного обмеження свободи особи та втручання у сферу її приватності. Саме тому його застосування повинно здійснюватися виключно на підставі закону та з дотриманням принципу пропорційності.

Конституційною основою перевірки документів є ст. 64 Конституції України, яка допускає можливість тимчасового обмеження окремих прав і свобод людини в умовах воєнного стану. Разом із тим сама перевірка документів не є самостійним видом юридичної відповідальності чи покарання, а виступає превентивним адміністративним заходом, спрямованим на забезпечення громадської безпеки та оборони держави.

Безпосередні правові підстави здійснення перевірки документів визначені ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», яка надає військовому командуванню разом із військовими адміністраціями право запроваджувати перевірку документів у фізичних осіб, а за необхідності – здійснювати огляд речей, транспортних засобів, багажу та вантажів у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України[196].

Практичний порядок реалізації цього повноваження визначений Порядком перевірки документів в осіб, огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян під час забезпечення заходів правового режиму воєнного стану, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 року № 1456. Відповідно до цього Порядку перевірка документів може здійснюватися уповноваженими представниками Збройних Сил України, Національної поліції, Національної гвардії України, Державної прикордонної служби України, Служби безпеки України та іншими суб'єктами, визначеними законодавством. Підставами для перевірки документів можуть бути такі:

- ✓ якщо особа має зовнішні ознаки, схожі на ознаки особи, яка перебуває в розшуку, або безвісно зниклої особи;
- ✓ якщо існує достатньо підстав вважати, що особа вчинила або має намір вчинити правопорушення;
- ✓ якщо особа перебуває на території чи об'єкті із спеціальним режимом;
- ✓ якщо в особи є зброя, боєприпаси, наркотичні засоби та інші речі, обіг яких

[196] Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року. № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19

обмежений або заборонений або для зберігання, використання чи перевезення яких потрібен дозвіл, якщо встановити такі права іншим чином не можливо;

✓ якщо особа перебуває в місці вчинення кримінального, адміністративного правопорушення або дорожньо-транспортної пригоди, іншої надзвичайної події;

✓ якщо зовнішні ознаки особи чи транспортного засобу або дії особи дають достатні підстави вважати, що особа причетна до вчинення правопорушення, транспортний засіб може бути знаряддям чи об'єктом вчинення правопорушення;

✓ порушення особою відповідних заборон, введених на території, де запроваджено правовий режим воєнного стану[197].

При цьому уповноважена особа повинна діяти виключно в межах наданих їй повноважень, не допускаючи свавільного втручання у права людини.

Особливого значення набуває питання обробки персональних даних, оскільки під час перевірки документів посадові особи отримують доступ до інформації про особу, її місце проживання, громадянство та інші відомості, що становлять персональні дані. Тому здійснення таких заходів повинно відповідати вимогам Закону України «Про захист персональних даних», а отримана інформація може використовуватися лише для досягнення законної мети, пов'язаної із забезпеченням оборони держави, громадської безпеки та правопорядку.

У практиці Європейського суду з прав людини наголошується, що навіть короткочасне обмеження свободи пересування або встановлення контролю за особою повинно бути достатньо обґрунтованим і не мати свавільного характеру. Будь-яке втручання у сферу приватності має бути «передбаченим законом», переслідувати легітимну мету та бути необхідним у демократичному суспільстві. Саме такі критерії забезпечують баланс між інтересами національної безпеки та правом людини на свободу, особисту недоторканність і повагу до приватного життя.

Адміністративне затримання в умовах воєнного стану не є новим правовим інститутом, однак його застосування набуває особливого значення у зв'язку з необхідністю оперативного реагування на загрози національній безпеці, громадському порядку та обороноздатності держави. Незважаючи на дію особливого правового режиму, адміністративне затримання повинно здійснюватися виключно на підставах, у порядку та в межах, визначених законом, із дотриманням конституційних гарантій права на свободу та особисту недоторканність.

Основні правові засади адміністративного затримання визначені статтями 260–263 Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП). Відповідно до ст. 260 КУпАП, адміністративне затримання може застосовуватися у виняткових випадках з метою припинення адміністративного правопорушення, встановлення особи правопорушника, складення протоколу про адміністративне правопорушення (якщо його неможливо скласти на місці), забезпечення

[197] Про затвердження Порядку перевірки документів в осіб, огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян під час забезпечення заходів правового режиму воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 року. № 1456. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1456-2021-%D0%BF

своєчасного та правильного розгляду справи або виконання постанови у справі про адміністративне правопорушення.

За загальним правилом строк адміністративного затримання не може перевищувати *трьох годин* (ст. 263 КУпАП), однак законом передбачені окремі винятки для певних категорій правопорушень, коли допускається більш тривалий строк затримання. Кожен випадок адміністративного затримання підлягає належному процесуальному оформленню із зазначенням підстав, часу, місця затримання та інших істотних обставин[198].

В умовах воєнного стану повноваження щодо адміністративного затримання також випливають із Закону України «Про Національну поліцію». Зокрема, ст. 31 визначає превентивні поліцейські заходи, а ст. 32 передбачає право поліцейських перевіряти документи особи за наявності визначених законом підстав. Якщо під час перевірки виникають обґрунтовані підозри щодо вчинення адміністративного чи кримінального правопорушення, особа може бути затримана у випадках і порядку, встановлених законом[199].

Особливості застосування адміністративного затримання під час дії воєнного стану також пов’язані з виконанням заходів, передбачених Законом України «Про правовий режим воєнного стану». Особи можуть бути затримані у разі порушення вимог комендантської години, невиконання законних вимог військового командування чи правоохоронних органів, порушення особливого режиму в’їзду та виїзду, а також в інших випадках, коли це необхідно для забезпечення громадської безпеки та оборони держави[200]. При цьому саме воєнний стан не створює нової самостійної підстави для затримання, а лише зумовлює застосування вже передбачених законом заходів у специфічних умовах.

Водночас адміністративне затримання не повинно набувати характеру прихованого кримінального переслідування або використовуватися як спосіб обмеження особистої свободи без належних правових підстав. Відповідно до ст. 29 Конституції України, кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність[201], а будь-яке обмеження цього права повинно здійснюватися лише на підставі закону, бути необхідним і пропорційним поставленій легітимній меті.

Практика Європейського суду з прав людини також свідчить, що навіть короткочасне адміністративне затримання є втручанням у право на свободу, гарантоване ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а тому повинно відповідати критеріям законності, необхідності та відсутності свавілля. Саме тому органи державної влади зобов’язані забезпечувати ефективний контроль за законністю адміністративного затримання, а особа

---

[198] Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07 грудня 1984 року. № 8073-X. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80732-10

[199] Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 року. № 580-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19

[200] Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року. № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19

[201] Конституція України від 28 червня 1996 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80

повинна мати можливість оскаржити такі дії та скористатися правовою допомогою.

Одним із спеціальних заходів безпеки, які можуть застосовуватися в умовах воєнного стану, є *примусова евакуація населення* із територій, де існує безпосередня загроза життю та здоров'ю людей. Незважаючи на те, що евакуація насамперед спрямована на захист населення, її проведення пов'язане з тимчасовим обмеженням свободи пересування, можливості самостійно визначати місце перебування, а в окремих випадках – і права особи самостійно вирішувати питання щодо залишення небезпечної території.

Правовою основою здійснення евакуації є Кодекс цивільного захисту України, Закон України «Про правовий режим воєнного стану», а також Порядок проведення евакуації у разі загрози виникнення або виникнення надзвичайних ситуацій, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 30 жовтня 2013 року № 841. Відповідно до ст. 33 Кодексу цивільного захисту України евакуація проводиться з метою запобігання загибелі людей та мінімізації наслідків надзвичайних ситуацій, збройних конфліктів і воєнних дій[202].

Під час дії воєнного стану рішення про проведення обов'язкової евакуації можуть прийматися військовим командуванням, військовими адміністраціями, Кабінетом Міністрів України, обласними військовими адміністраціями та іншими уповноваженими органами залежно від характеру загрози та території її виникнення. Особливості організації евакуаційних заходів визначаються також розпорядженнями військових адміністрацій та рішеннями органів цивільного захисту.

Особливого значення набула обов'язкова евакуація дітей із територій активних бойових дій. Відповідно до ст. 15 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», а також постанов Кабінету Міністрів України щодо проведення обов'язкової евакуації населення, у разі виникнення безпосередньої загрози життю дітей держава має право організовувати їх обов'язкове переміщення разом із законними представниками або, у визначених законом випадках, із супроводжуючими особами[203].

Практика застосування законодавства свідчить, що інститут обов'язкової евакуації дітей набув широкого використання саме в умовах повномасштабної збройної агресії. Так, у Донецькій області рішеннями Координаційного штабу з проведення евакуаційних заходів та Донецької обласної військової адміністрації систематично розширюється перелік населених пунктів, із яких здійснюється обов'язкова евакуація дітей разом із батьками або іншими законними представниками. Зокрема, у червні 2026 року було прийнято рішення про проведення такої евакуації з окремих районів міст Слов'янська, Краматорська, а також селища Біленьке, села Привілля та селища Малотаранівка. До проведення евакуації залучаються військові адміністрації, підрозділи Національної поліції, ДСНС, служби у справах дітей та соціальні служби, які забезпечують супровід

---

[202] Кодекс Цивільного захисту України від 02 жовтня 2012 року. № 5403-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17

[203] Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року. № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19

сімей на всіх етапах переміщення до безпечних регіонів України[204].

Аналогічна практика сформувалася і в Харківській області, де рішеннями військових адміністрацій проводиться обов'язкова евакуація дітей із прикордонних та прифронтових громад Куп'янського, Ізюмського та інших районів, які постійно зазнають артилерійських обстрілів і авіаційних ударів. Евакуація здійснюється за участю підрозділів Національної поліції («Білі янголи»), Державної служби України з надзвичайних ситуацій, органів місцевого самоврядування та соціальних служб, що забезпечує комплексний захист прав і законних інтересів дітей.

У Херсонській області проведення обов'язкової евакуації дітей також стало одним із ключових заходів державної політики у сфері захисту цивільного населення. З огляду на постійні обстріли деокупованих територій рішеннями військових адміністрацій організовано системне переміщення сімей із дітьми до безпечніших регіонів України[205]. Така практика свідчить про реалізацію державою позитивного обов'язку щодо забезпечення права дитини на життя, безпеку та особисту недоторканність навіть за умов триваючої збройної агресії.

У 2026 році правове регулювання евакуації дітей було суттєво деталізовано Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання питань проведення евакуації, розміщення та життєзабезпечення евакуйованого населення, забезпечення захисту дітей, які перебувають у населених пунктах, розташованих на територіях активних та можливих воєнних (бойових) дій», яким:

- ✓ визначено порядок примусової евакуації дітей із територій активних та можливих бойових дій;
- ✓ передбачено, що евакуація здійснюється переважно у супроводі батьків або інших законних представників;
- ✓ врегульовано порядок евакуації без супроводу у разі відмови батьків;
- ✓ визначено механізм передачі дітей органам опіки та порядок їх подальшого повернення законним представникам після переміщення до безпечних територій[206].

Водночас примусова евакуація не означає необмеженого втручання держави у право особи на свободу та особисту недоторканність. Будь-які рішення про евакуацію повинні відповідати принципам законності, необхідності та пропорційності, бути спрямованими виключно на захист життя і здоров'я

---

[204] У Донецькій області розширюємо зону обов'язкової евакуації у примусовий спосіб сімей з дітьми. *Донецька обласна державна адміністрація*. 09 червня 2026 року. URL: https://dn.gov.ua/news/u-donetskii-oblasti-rozshyriuiemo-zonu-oboviazkovoi-evakuatsii-u-prymusovyi-sposib-simei-z-ditmy?utm_source=chatgpt.com

[205] Ханас О. Обов'язкова евакуація дітей: з яких областей примусово вивозять неповнолітніх. *Фокус*. 02 грудня 2025 року. URL: https://focus.ua/uk/voennye-novosti/735339-primusova-evakuaciya-ditey-v-ukrajini-u-policiji-nazvali-shist-nebezpechnih-oblastey?utm_source=chatgpt.com

[206] Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання питань проведення евакуації, розміщення та життєзабезпечення евакуйованого населення, забезпечення захисту дітей, які перебувають у населених пунктах, розташованих на територіях активних та можливих воєнних (бойових) дій: Закон України від 10 лютого 2026 року. № 4779-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/4779-20?utm_source=chatgpt.com

населення та застосовуватися лише за наявності реальної небезпеки. Після усунення відповідної загрози будь-які обмеження свободи пересування повинні бути припинені.

Практика Європейського суду з прав людини також виходить із того, що навіть у надзвичайних ситуаціях втручання держави у сферу особистої свободи повинно мати достатнє нормативне підґрунтя, переслідувати легітимну мету та бути пропорційним поставленим завданням. Саме дотримання цих критеріїв забезпечує баланс між обов'язком держави захищати населення та необхідністю поваги до фундаментальних прав людини.

Одним із спеціальних заходів правового режиму воєнного стану є *проведення перевірки речей, транспортних засобів, багажу, вантажів, службових приміщень і житла* (у випадках, визначених законом), а також здійснення особистого огляду громадян. Застосування таких заходів обумовлене необхідністю виявлення зброї, боєприпасів, вибухових речовин, диверсійних засобів, предметів, вилучених із цивільного обігу, а також осіб, причетних до диверсійної чи розвідувальної діяльності. Водночас зазначені заходи безпосередньо пов'язані з обмеженням права на приватність, особисту недоторканність та свободу пересування, що зумовлює необхідність їх чіткого нормативного врегулювання.

Правовою підставою для проведення таких заходів є ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», відповідно до якої військове командування разом із військовими адміністраціями та органами державної влади має право запроваджувати перевірку документів, огляд речей, транспортних засобів, багажу та вантажів у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України[207].

Безпосередній порядок здійснення перевірки документів, огляду речей, транспортних засобів та особистого огляду визначений Порядком перевірки документів в осіб, огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян під час забезпечення заходів правового режиму воєнного стану, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 року № 1456. Відповідно до цього Порядку такі заходи можуть здійснюватися уповноваженими посадовими особами Національної поліції, Збройних Сил України, Національної гвардії України, Державної прикордонної служби України, Служби безпеки України та інших військових формувань, які залучені до забезпечення заходів правового режиму воєнного стану.

Особистий огляд особи проводиться лише за наявності достатніх підстав вважати, що вона має при собі предмети чи речовини, обіг яких заборонено або обмежено законом, а також предмети, які можуть становити загрозу життю чи здоров'ю людей або використовуватися для вчинення правопорушень[208]. Під час проведення особистого огляду повинні дотримуватися вимоги щодо поваги до

---

[207] Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року. № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19

[208] Про затвердження Порядку перевірки документів в осіб, огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян під час забезпечення заходів правового режиму воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 року. № 1456. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1456-2021-%D0%BF

честі й гідності людини, а сам огляд, як правило, здійснюється особою тієї самої статі із забезпеченням мінімально необхідного втручання у сферу приватного життя.

Перевірка транспортних засобів спрямована насамперед на виявлення незаконного перевезення зброї, боєприпасів, вибухових речовин, засобів ураження, осіб, які перебувають у розшуку, або інших предметів, що можуть використовуватися для вчинення диверсій чи терористичних актів. Такі заходи особливо актуальні під час функціонування блокпостів, здійснення контрдиверсійних заходів та забезпечення громадської безпеки на територіях, наближених до районів ведення бойових дій.

Разом із тим здійснення перевірки речей і транспортних засобів не означає необмеженого втручання держави у сферу приватного життя. Відповідно до ст. 32 Конституції України та ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод будь-яке втручання у приватність повинно здійснюватися на підставі закону, переслідувати легітимну мету, бути необхідним у демократичному суспільстві та відповідати принципу пропорційності. Це означає, що застосування огляду має бути обумовлене конкретними безпековими ризиками, а не здійснюватися довільно чи дискримінаційно.

У практиці Європейського суду з прав людини неодноразово підкреслювалося, що навіть за умов надзвичайного чи воєнного стану держави зобов'язані забезпечувати достатні гарантії від свавільного втручання у права людини. Саме тому будь-які заходи контролю повинні супроводжуватися належним нормативним регулюванням, можливістю їх подальшого судового оскарження та ефективним контролем за діяльністю уповноважених органів.

У науковій літературі обґрунтовано підкреслюється, що навіть за умов воєнного стану держава не звільняється від обов'язку забезпечувати належний рівень захисту прав людини. Так, М. П. Рабінович зазначає, що гарантії прав людини є системою соціальних засобів, які забезпечують реалізацію, охорону та захист прав і свобод особи. Як наголошує вчений, «гарантії буттєвих прав і свобод людини – це соціальні засоби, за допомогою яких забезпечуються: а) сприяння їхній реалізації (використанню), б) охорона та в) у разі їхнього порушення – захист таких прав і свобод»[209]. Такий підхід свідчить, що навіть в умовах воєнного стану обмеження прав повинні супроводжуватися ефективними гарантіями їх захисту, а держава не може відмовитися від виконання свого позитивного обов'язку щодо забезпечення прав людини.

Аналіз фундаментальних прецедентів Європейського суду з прав людини свідчить про формування стійкої правової доктрини, згідно з якою навіть легітимне введення особливих правових режимів (воєнного чи надзвичайного стану) та офіційний відступ держави від зобов'язань на підставі ст.15 Конвенції не надають органам державної влади абсолютного дискреційного права. Системні правові позиції Страсбурзького суду у справах *Lawless v. Ireland (№. 3)* та *Aksoy v. Turkey* чітко окреслюють межі державної реакції, де будь-які дерогаційні заходи мають бути суворо зумовлені гостротою та масштабом загрози для життя нації.

[209] Рабінович П. М. Основи теорії та філософії права: навч. посібник. Львів : Видавництво ЛОБФ «Медицина і право», 2021. С. 23.

Ключовим безпековим та правовим імперативом у цьому контексті виступає категорична заборона свавілля та збереження інституційного ядра правосуддя[210]. Як констатував ЄСПЛ у рішенні *A. and Others v. the United Kingdom*, заходи щодо обмеження свободи особи за жодних обставин не можуть втрачати ознак правомірності, а превенція свавільного позбавлення волі забезпечується виключно через безперервний та ефективний судовий контроль[211]. Цей стандарт залишається непохитним і в сучасній практиці Суду (зокрема, у справі *Mehmet Hasan Altan v. Turkey*), де наголошено, що загроза національній безпеці не може слугувати індульгенцією для нівелювання процесуальних гарантій особи та руйнування засад верховенства права[212]. Тому, спеціальні заходи безпеки, що застосовуються під час воєнного стану, є необхідним інструментом забезпечення національної безпеки та оборони держави. Разом із тим їх реалізація повинна здійснюватися виключно на підставі закону, бути обумовлена реальною необхідністю, відповідати принципу пропорційності та супроводжуватися ефективними механізмами судового й громадського контролю. Лише за таких умов можливо забезпечити належний баланс між інтересами держави у сфері безпеки та конституційним правом людини на свободу й особисту недоторканність.

Отже, спеціальні заходи безпеки, що застосовуються під час воєнного стану, є правовими інструментами забезпечення національної безпеки та громадського порядку. Водночас їх реалізація повинна здійснюватися виключно на підставі закону, відповідати принципам законності, необхідності та пропорційності, а також супроводжуватися ефективними механізмами контролю. Лише за таких умов можливо забезпечити баланс між інтересами оборони держави та гарантіями права особи на свободу і особисту недоторканність.

4. Захист права на свободу та особисту недоторканність у практиці ЄСПЛ та перспективи розвитку законодавства

Право на свободу та особисту недоторканність належить до фундаментальних прав людини, які становлять основу демократичного суспільства та правової держави. На міжнародному рівні його закріплено насамперед у ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, яка встановлює комплекс процесуальних і матеріально-правових гарантій захисту особи від свавільного позбавлення свободи.

Відповідно до п. 1 ст. 5 Конвенції кожен має право на свободу та особисту недоторканність. Ніхто не може бути позбавлений свободи інакше ніж у випадках,

---

[210] Case of Aksoy v. Turkey : Judgment of the European Court of Human Rights of 18 December 1996 (Application no. 21987/93). URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-58003%22]}

[211] Case of A. and Others v. the United Kingdom : Judgment of the European Court of Human Rights of 19 February 2009 (Application no. 3455/05). URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-91403%22]}

[212] Case of Mehmet Hasan Altan v. Turkey : Judgment of the European Court of Human Rights of 20 March 2018 (Application no. 13237/17). URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22002-12043%22]}

прямо передбачених Конвенцією, та відповідно до процедури, встановленої законом[213]. Отже, Конвенція не виключає можливості законного обмеження свободи особи, однак пов'язує таке обмеження із суворим дотриманням принципів законності, правової визначеності, необхідності та судового контролю.

Європейський суд з прав людини послідовно наголошує, що поняття «законність» у розумінні ст. 5 Конвенції не обмежується лише формальною відповідністю національному законодавству. Закон, який дозволяє позбавлення свободи, повинен бути достатньо доступним, чітким, передбачуваним і забезпечувати ефективний захист від свавільного втручання держави. Саме тому будь-яке затримання чи тримання особи під вартою повинно ґрунтуватися не лише на формальних процесуальних підставах, а й відповідати загальним принципам верховенства права.

Особливе значення у практиці ЄСПЛ має принцип захисту від свавільного позбавлення свободи. Суд неодноразово зазначав, що навіть формально законне затримання може порушувати ст. 5 Конвенції, якщо воно здійснюється без достатнього обґрунтування, переслідує приховану мету або є непропорційним поставленій законній цілі.

Однією з ключових гарантій, передбачених ст. 5 Конвенції, є право кожної затриманої особи бути негайно поінформованою зрозумілою для неї мовою про підстави затримання та висунуті обвинувачення. Не менш важливими гарантіями є право бути невідкладно доставленим до судді, право на судовий розгляд законності затримання упродовж розумного строку та право на звільнення у разі відсутності законних підстав для подальшого тримання під вартою[214].

Практика Європейського суду з прав людини сформувала низку стандартів, які мають безпосереднє значення для національного кримінального процесу.

У контексті дослідження процесуальних гарантій забезпечення права на свободу та особисту недоторканність фундаментальне значення має правова позиція Європейського суду з прав людини, сформульована у прецедентній справі *«Броуґан та інші проти Сполученого Королівства» (Brogan and Others v. the United Kingdom)* від 29 листопада 1988 року. Оцінюючи сумісність тривалого затримання осіб за підозрою у причетності до терористичної діяльності з вимогами п. 3 ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, ЄСПЛ констатував, що навіть контекст боротьби з тероризмом та специфічні труднощі розслідування таких злочинів не можуть слугувати виправданням для надмірно тривалого утримання особи під вартою без судового контролю.

Суд чітко наголосив, що заходи захисту демократичного суспільства від безпекових загроз не повинні повністю нівелювати саму суть гарантованого Конвенцією права. Ключовим висновком у цій справі стало визначення жорстких меж автономного поняття «негайно»: утримання заявників без санкції судді понад

---

[213] Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) від 04 листопада 1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004

[214] Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) від 04 листопада 1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004

4 дні та 6 годин було визнано безумовним порушенням, оскільки такий строк виходить за межі допустимого оперативного реагування[215]. Таким чином, сформований у цій справі стандарт закріпив універсальний принцип, згідно з яким будь-які виклики національній безпеці чи публічному порядку не звільняють державу від обов'язку забезпечити невідкладний судовий контроль над обмеженням свободи людини.

Розвиваючи правові позиції щодо меж допустимих обмежень свободи особи в умовах безпекових криз, Європейський суд з прав людини сформував ще суворіші стандарти у рішенні у справі *«Аксой проти Туреччини» (Aksoy v. Turkey)* від 18 грудня 1996 року. Специфіка цієї справи полягала в тому, що утримання заявника під вартою без судового контролю протягом чотирнадцяти днів відбувалося в умовах офіційно оголошеного державою надзвичайного стану та застосування ст. 15 Конвенції, яка дозволяє дерогацію (відступ від зобов'язань) для боротьби з масштабними терористичними загрозами.

Попри визнання Судом об'єктивної наявності публічної небезпеки, яка загрожувала життю нації, ЄСПЛ констатував порушення п. 3 ст. 5 Конвенції. Суд чітко підкреслив, що навіть екстраординарні та надзвичайні обставини не звільняють державу від обов'язку забезпечувати мінімальні процесуальні гарантії захисту свободи особи. Двотижневий строк тримання особи під вартою без санкції судді був визнаний винятково тривалим і таким, що нівелює суть судового нагляду як головного інструменту запобігання свавіллю та катуванням[216].

Таким чином, у системному зв'язку з прецедентом *Brogan and Others*, рішення у справі *Aksoy v. Turkey* заклало фундаментальний доктринальний принцип: право на невідкладний судовий контроль над затриманням є ядром особистої недоторканності, яке не може бути повністю ліквідоване державою навіть за умов легітимного відступу від конвенційних зобов'язань під час війни чи надзвичайного стану.

Особливого доктринального та практичного значення для реформування вітчизняного кримінального процесу набуло рішення ЄСПЛ у справі *«Харченко проти України» (Kharchenko v. Ukraine)* від 10 лютого 2011 року. У цьому судовому рішенні Суд констатував наявність системних проблем у національному законодавстві та практиці його застосування щодо тримання осіб під вартою. Конвенційні органи детально проаналізували хронічні недоліки правової системи України, акцентувавши увагу на недопустимості продовження позбавлення свободи без належного судового рішення або за відсутності належного й достатнього обґрунтування, що прямо суперечить імперативним вимогам ст. 5 Конвенції[217].

Констатована у справі *Kharchenko v. Ukraine* системність порушень –

---

[215] Справа «Броуґан та інші проти Сполученого Королівства» (Case of Brogan and others v. the United Kingdom) від 29 листопада 1988 року. URL: https://ips.ligazakon.net/document/SO0662

[216] Справа Аксой проти Туреччини» (Aksoy v. Turkey) від 18 грудня 1996 року. URL: https://europeancourt.org/ru/resheniya-evropejskogo-suda-na-russkom-yazyke/aksoj-protiv-turcii-postanovlenie-evropejskogo-suda/

[217] Справа «Харченко проти України» (Kharchenko v. Ukraine) від 10 лютого 2011 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_662

зокрема, практика утримання осіб під вартою без процесуального документу у період між завершенням слідства та початком судового розгляду, а також використання судами стереотипних і шаблонних формулювань без оцінки індивідуальних ризиків – стала ключовим каталізатором для розробки та ухвалення КПК України 2012 року. Таким чином, цей прецедент заклав основу для переходу національного судочинства до виключно індивідуалізованого та належним чином мотивованого судового контролю за кожним фактом обмеження особистої свободи.

Нова сторінка у формуванні стандартів обмеження особистої свободи в умовах збройного конфлікту відкрилася з початком повномасштабної агресії російської федерації проти України, що змусило національного законодавця суттєво адаптувати кримінальне процесуальне законодавство до безпекових реалій. Ключовим етапом перевірки цих змін на відповідність європейським стандартам стало правове рішення Європейського суду з прав людини у справі *«Колесник і Смельницький проти України» (Kolesnyk and Smelnytskyy v. Ukraine) від 23 липня 2026 року.* У цьому прецеденті Суд уперше дав оцінку «воєнним» новелам КПК України (зокрема, ч. 6 ст. 176 та ч. 4 ст. 183), запровадженим навесні 2022 року для регулювання запобіжних заходів у період дії воєнного стану.

Заявники – особи, затримані у 2022 році за підозрою у державній зраді та колабораціонізмі, – апелювали до порушення ст. 5 Конвенції, стверджуючи, що тимчасові законодавчі обмеження фактично створили механізм автоматичного тримання під вартою без належної альтернативи у вигляді застави. Проте ЄСПЛ одностайно постановив, що порушень п. 3 ст. 5 Конвенції з боку України не було. Оцінюючи дії національних органів правосуддя, Суд сформував кілька фундаментальних висновків:

✓ *відсутність автоматизму арешту*. Суд констатував, що «воєнні» положення КПК України не запроваджують презумпцію автоматичного та безальтернативного взяття під варту. Національні суди зберегли процесуальний обов'язок та фактичну можливість детально оцінювати ризики (переховування, впливу на свідків чи знищення доказів) у кожній конкретній справі;

✓ *індивідуалізація підходу.* З урахуванням рішень Конституційного Суду України (зокрема, від 19 червня 2024 року № 7-р(II)/2024), ЄСПЛ погодився, що українська судова система не втратила інструментів індивідуального підходу та диференціації підстав для застосування застави навіть в умовах безпекової кризи;

✓ *баланс між викликами та гарантіями.* Суд офіційно врахував «безпрецедентні виклики, з якими стикається правосуддя України в умовах повномасштабної війни». ЄСПЛ визнав, що загрози національній безпеці, ризики ведення бойових дій та руйнування інфраструктури створюють об'єктивні підстави для посилення суворості процесуальних інструментів, якщо при цьому зберігається ядро судового контролю[218]

Таким чином, сучасна практика ЄСПЛ демонструє високий рівень суверенної довіри до системи правосуддя України. На відміну від класичних прецедентів безпекових відступів (як у справі *Aksoy v. Turkey*, де усунення судового нагляду

[218] Справа «Колесник і Смельницький проти України» (Kolesnyk and Smelnytskyy v. Ukraine) від 23 липня 2026 року. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-251251%22]}

на 14 днів призвело до порушення), українська модель адаптації КПК визнана Судом збалансованою: вона дозволяє ефективно захищати державу, не ліквідуючи мінімальних конвенційних гарантій судового контролю над свободою особи.

Таким чином, практика Європейського суду з прав людини сформувала комплекс міжнародних стандартів захисту права на свободу та особисту недоторканність, які ґрунтуються на принципах законності, відсутності свавілля, судового контролю, пропорційності та ефективного судового захисту. Саме ці стандарти сьогодні визначають напрями розвитку українського законодавства та судової практики, у тому числі в умовах воєнного стану, коли ризик необґрунтованого обмеження особистої свободи істотно зростає.

Практика Європейського суду з прав людини справляє істотний вплив на розвиток національної системи гарантій права на свободу та особисту недоторканність. Відповідно до ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» суди України застосовують Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод та практику ЄСПЛ як джерело права[219]. Такий підхід забезпечує гармонізацію національного законодавства із європейськими стандартами захисту прав людини та сприяє формуванню єдиних критеріїв оцінки законності обмеження особистої свободи.

Особливого значення практика ЄСПЛ набула після початку збройної агресії проти України та запровадження воєнного стану. Хоча Конвенція допускає можливість відступу держав від окремих зобов'язань відповідно до ст. 15, навіть за таких умов державні органи залишаються пов'язаними фундаментальними принципами верховенства права, заборони свавільного позбавлення свободи та ефективного судового контролю. Саме тому практика ЄСПЛ використовується українськими судами не лише під час розгляду звичайних кримінальних проваджень, а й у справах, пов'язаних із застосуванням спеціальних процедур в умовах воєнного стану.

Вплив практики ЄСПЛ простежується насамперед у розвитку кримінального процесуального законодавства України. Положення статей 206, 208, 211, 615 КПК України, що регулюють порядок затримання особи, судового контролю та особливості кримінального провадження в умовах воєнного стану, повинні застосовуватися з урахуванням стандартів ст. 5 Конвенції. Це означає, що будь-яке позбавлення свободи має бути законним, обґрунтованим, пропорційним та підлягати ефективному судовому контролю незалежно від особливостей правового режиму.

Значний вплив практика ЄСПЛ справила й на формування правових позицій Верховного Суду. У своїх рішеннях Верховний Суд систематично звертається до практики Страсбурзького суду під час оцінки законності затримання, обрання та продовження запобіжних заходів, перевірки дотримання розумних строків тримання під вартою, а також ефективності судового контролю. Так, Об'єднана палата Касаційного кримінального суду Верховного Суду у постанові від 27 травня 2019 року у справі № 766/22242/17 (провадження № 51-7276кмо18)

[219] Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23 лютого 2006 року. № 3477-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15

наголосила, що положення ст. 206 КПК України покликані забезпечити реальний судовий контроль за законністю позбавлення особи свободи, а слідчий суддя не може формально відмовляти у перевірці законності затримання[220]. Суд підкреслив, що механізм, передбачений ст. 206 КПК України, є процесуальною гарантією реалізації права, гарантованого ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, та має застосовуватися з урахуванням практики ЄСПЛ. Такий підхід сприяє уніфікації судової практики та забезпечує реалізацію міжнародних стандартів захисту права на свободу й особисту недоторканність.

Важливе значення має й практика Конституційного Суду України, яка істотно вплинула на формування національних стандартів захисту права на свободу та особисту недоторканність. Так, у Рішенні від 13 червня 2019 року № 4-р/2019 Конституційний Суд України зазначив, що право на свободу та особисту недоторканність може бути обмежене лише за умови дотримання конституційних гарантій захисту прав людини, принципів справедливості, рівності та домірності (пропорційності), із забезпеченням справедливого балансу між інтересами особи та суспільства, на підставі й у порядку, визначених законом, з урахуванням актів міжнародного права та практики Європейського суду з прав людини[221]. Суд також наголосив, що вмотивоване судове рішення є обов'язковою гарантією недопущення свавільного позбавлення свободи. Така правова позиція узгоджується зі стандартами ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та підтверджує необхідність застосування практики ЄСПЛ під час вирішення питань щодо обмеження особистої свободи.

Такий підхід підтримується й сучасною українською процесуальною доктриною. Зокрема, М. М. Біднарчук зазначає, що право на захист на стадії досудового розслідування в умовах воєнного стану, будучи самостійною правовою гарантією від необґрунтованого та незаконного кримінального переслідування особи, має також бути захищено з боку держави від його можливого порушення чи свавільного обмеження, а тому повинно бути предметом, передусім, судового захисту[222]. Зазначена позиція повністю узгоджується з практикою ЄСПЛ, відповідно до якої будь-яке обмеження права на свободу повинно супроводжуватися ефективним судовим контролем та реальними процесуальними гарантіями.

Показовим є й те, що практика ЄСПЛ дедалі частіше використовується Верховним Судом як аргумент під час формування правових висновків. Це свідчить про поступовий перехід від формального посилання на Конвенцію до її

---

[220] Постанова Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 27 травня 2019 року у справі № 766/22242/17 (провадження № 51-7276кмо18). URL: https://zakononline.ua/court-decisions/show/82218010

[221] Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Глущенка Віктора Миколайовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини другої статті 392 Кримінального процесуального кодексу України від 13 червня 2019 року № 4-р/2019. Справа № 3-208/2018(2402/18). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-19

[222] Біднарчук М. М. Забезпечення права на захист під час досудового розслідування в умовах воєнного стану : дис. … д-ра філософії : 081 «Право». Вінниця : Харківський національний університет внутрішніх справ, 2026. С. 124.

безпосереднього застосування при вирішенні конкретних справ. У результаті стандарти ЄСПЛ фактично інтегрувалися у механізм здійснення кримінального судочинства та стали одним із ключових орієнтирів під час оцінки законності будь-якого обмеження особистої свободи.

Отже, вплив практики ЄСПЛ на українське законодавство та судову практику полягає не лише у вдосконаленні нормативного регулювання, а й у формуванні сучасних стандартів судового контролю за законністю позбавлення свободи. В умовах воєнного стану така практика набуває особливого значення, оскільки дозволяє забезпечити баланс між інтересами національної безпеки та необхідністю ефективного захисту фундаментального права людини на свободу та особисту недоторканність.

Повномасштабна збройна агресія російської федерації проти України зумовила необхідність істотної трансформації механізмів реалізації та захисту права на свободу й особисту недоторканність. Запровадження воєнного стану об'єктивно потребувало розширення повноважень органів державної влади та правоохоронних органів щодо забезпечення оборони держави, підтримання громадського порядку та протидії диверсійній діяльності. Водночас такі зміни актуалізували проблему забезпечення належного балансу між інтересами національної безпеки та необхідністю ефективного захисту фундаментальних прав людини.

Однією з основних проблем сучасного правового регулювання залишається недостатня визначеність окремих критеріїв застосування спеціальних заходів, що тимчасово обмежують особисту свободу людини. Практика застосування законодавства свідчить, що значна частина рішень уповноважених органів приймається в умовах підвищеного ризику та дефіциту часу, що може створювати передумови для неоднакового тлумачення законодавчих положень. Саме тому особливого значення набувають принципи правової визначеності, пропорційності та передбачуваності правозастосування.

Не менш важливою проблемою залишається забезпечення ефективного судового контролю в умовах функціонування правосуддя під час воєнного стану. Незважаючи на збереження діяльності більшості судів, окремі території України й надалі перебувають у зоні активних бойових дій або під постійною загрозою обстрілів, що може ускладнювати своєчасний судовий розгляд питань, пов'язаних із затриманням осіб, застосуванням запобіжних заходів чи перевіркою законності обмеження особистої свободи. За таких умов особливої актуальності набуває розвиток сучасних цифрових механізмів здійснення правосуддя, дистанційного судового провадження та використання інформаційно-комунікаційних технологій.

Водночас воєнний стан не повинен трансформуватися у правовий режим, за якого тимчасові обмеження прав набувають постійного характеру. Конституційний принцип верховенства права передбачає, що будь-які спеціальні повноваження органів державної влади повинні діяти виключно протягом періоду існування реальної суспільної небезпеки та автоматично припинятися після усунення відповідних обставин. Саме тимчасовість таких обмежень виступає однією з ключових гарантій демократичного правопорядку.

Подальший розвиток українського законодавства має бути спрямований на удосконалення процесуальних гарантій захисту права на свободу та особисту недоторканність. Насамперед доцільним є нормативне уточнення підстав застосування окремих спеціальних заходів безпеки, встановлення єдиних стандартів документування рішень про тимчасове обмеження свободи, удосконалення механізмів прокурорського та судового контролю, а також розширення можливостей використання електронних засобів фіксації процесуальних дій.

Важливим напрямом подальшого розвитку законодавства залишається його гармонізація зі стандартами Ради Європи та практикою Європейського суду з прав людини. Практика Суду переконливо свідчить, що навіть за умов надзвичайної ситуації чи збройного конфлікту держава не звільняється від обов'язку забезпечувати ефективні гарантії від свавільного позбавлення свободи, оперативний судовий контроль та реальну можливість особи оскаржити будь-яке обмеження її прав. Саме ці стандарти мають залишатися орієнтиром для подальшого вдосконалення національного законодавства.

У науковій літературі також наголошується на необхідності забезпечення балансу між потребами оборони держави та дотриманням прав людини. Так, М. М. Біднарчук зазначає, що запровадження спеціальних процедур кримінального провадження в умовах воєнного стану не повинно призводити до звуження змісту права на захист, а механізми судового контролю мають забезпечувати реальну можливість перевірки законності обмеження прав особи навіть в умовах функціонування особливого правового режиму[223].

Таким чином, подальший розвиток механізмів забезпечення права на свободу та особисту недоторканність повинен здійснюватися за трьома взаємопов'язаними напрямами: удосконалення нормативного регулювання, зміцнення гарантій незалежного судового контролю та повна імплементація стандартів Європейського суду з прав людини у національну правозастосовну практику. Лише комплексне поєднання вимог національної безпеки із принципами верховенства права, юридичної визначеності, пропорційності та ефективного судового захисту здатне забезпечити належний рівень охорони права людини на свободу й особисту недоторканність навіть за умов воєнного стану.

Висновки до розділу:

Проведене дослідження інституту свободи та особистої недоторканності в Україні дає підстави розглядати його як один із фундаментальних елементів системи прав людини та важливу правову передумову забезпечення особистої автономії фізичної особи. Право на свободу та особисту недоторканність не обмежується гарантією від незаконного затримання, арешту чи тримання під вартою, а охоплює ширшу сферу забезпечення фізичної, психічної та просторової автономії людини. Саме можливість особи вільно визначати власну поведінку,

[223] Біднарчук М. М. Забезпечення права на захист під час досудового розслідування в умовах воєнного стану : дис. … д-ра філософії : 081 «Право». Вінниця : Харківський національний університет внутрішніх справ, 2026. С. 51.

місце перебування, спосіб життя та характер особистих зв'язків створює необхідні передумови для повноцінної реалізації інших особистих немайнових прав.

У контексті дослідження права на приватність принципове значення має встановлення взаємозв'язку між правом на свободу та особисту недоторканність і правом на приватність. Зазначені права є самостійними за своїм юридичним змістом, однак функціонально тісно пов'язаними, оскільки спільною передумовою їх реалізації виступає особиста автономія людини. Якщо право на свободу та особисту недоторканність передусім забезпечує захист особи від свавільного фізичного чи іншого примусового втручання, то право на приватність забезпечує можливість особи самостійно визначати межі власного приватного життя та контролювати доступ інших суб'єктів до особистої сфери. Отже, право на свободу та особисту недоторканність доцільно розглядати як одну з функціональних передумов реалізації права на приватність.

Зміст досліджуваного права має комплексний характер і включає взаємопов'язані правомочності щодо свободи пересування та вибору місця перебування, недопущення свавільного затримання чи арешту, захисту від незаконного тримання під вартою, забезпечення фізичної та психічної недоторканності, здійснення судового контролю за обмеженням свободи та отримання ефективного юридичного захисту у випадку порушення права. Такий підхід дозволяє відійти від вузького розуміння свободи виключно як свободи від позбавлення волі та розглядати її як комплексну гарантію автономного існування людини.

Нормативно-правове забезпечення права на свободу та особисту недоторканність в Україні формується на конституційному, законодавчому та міжнародно-правовому рівнях. Відповідні гарантії узгоджуються із загальновизнаними міжнародними стандартами прав людини, насамперед положеннями Загальної декларації прав людини, Міжнародного пакту про громадянські і політичні права та Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Важливе значення при цьому має стаття 5 Конвенції, яка встановлює спеціальні гарантії захисту особи від свавільного позбавлення свободи, а також визначає вимоги до законності такого втручання та процедур його здійснення. Водночас захист приватної сфери особи забезпечується і через положення статті 8 Конвенції, що дозволяє розглядати свободу та приватність як взаємопов'язані, але не тотожні сфери правової охорони.

Особливого значення зазначені положення набувають в умовах воєнного стану. Запровадження особливого правового режиму об'єктивно зумовлює розширення можливостей держави щодо застосування спеціальних заходів безпеки, контролю та примусу, що може супроводжуватися тимчасовим обмеженням окремих прав і свобод людини. Проте сам факт існування воєнного стану не може розглядатися як універсальна правова підстава для довільного втручання держави у сферу особистої свободи. Навіть за умов надзвичайних суспільних обставин державне втручання повинно здійснюватися на основі закону, переслідувати легітимну мету, бути необхідним для її досягнення та відповідати вимозі пропорційності.

У цьому контексті принциповим є розмежування правомірного обмеження

права на свободу та особисту недоторканність і свавільного втручання у нього. Правомірне обмеження має характеризуватися наявністю чіткої нормативної підстави, визначеністю процедури, легітимною метою, об'єктивною необхідністю та співмірністю застосованого заходу. Натомість відсутність належної правової підстави, невизначеність процедури, необґрунтованість або надмірність втручання створюють ризик перетворення спеціальних безпекових повноважень держави на інструмент свавільного обмеження особистої автономії людини.

Важливою гарантією дотримання зазначених вимог є судовий контроль. Саме незалежний суд повинен забезпечувати перевірку законності та обґрунтованості позбавлення або обмеження свободи особи, а також створювати реальну можливість оперативного поновлення порушеного права. В умовах воєнного стану значення судового контролю не зменшується, оскільки розширення безпекових повноважень органів державної влади має супроводжуватися адекватним механізмом контролю за їх реалізацією. Ефективність такого контролю є однією з ключових умов недопущення свавільного втручання у сферу особистої свободи та приватності.

Аналіз міжнародних стандартів і практики Європейського суду з прав людини дає підстави стверджувати, що законність позбавлення свободи не може зводитися виключно до формальної відповідності національному законодавству. Правове регулювання та правозастосування повинні відповідати вимогам правової визначеності, передбачуваності, обґрунтованості, необхідності та пропорційності. Особа повинна мати реальну можливість знати правові підстави обмеження її свободи, своєчасно оскаржити відповідне рішення або дію та отримати ефективний судовий захист. Такі стандарти мають застосовуватися і в умовах воєнного стану, коли ризик надмірного втручання держави в особисту сферу об'єктивно підвищується.

Водночас аналіз національного правового регулювання дозволяє констатувати необхідність його подальшого вдосконалення з метою забезпечення належного балансу між публічними інтересами у сфері національної безпеки та інтересами особи у збереженні свободи, особистої недоторканності й приватності. Передусім потребують подальшої конкретизації правові підстави, умови та процедурні межі застосування заходів, які безпосередньо або опосередковано обмежують особисту свободу. Особливого значення набуває недопущення надмірної дискреції суб'єктів владних повноважень та забезпечення можливості ефективного оскарження їх рішень, дій чи бездіяльності.

Перспективним напрямом розвитку законодавства також є подальше узгодження національних механізмів захисту права на свободу та особисту недоторканність із європейськими стандартами прав людини. Йдеться не лише про формальне відтворення міжнародних положень у національному законодавстві, а про забезпечення їх практичної реалізації через чіткі процедури, дієвий судовий контроль, належні засоби правового захисту та реальне відшкодування шкоди, завданої незаконним обмеженням свободи. Такий підхід відповідає загальній тенденції розвитку сучасного права, у межах якої особиста автономія людини визнається одним із центральних об'єктів правової охорони.

Для концепції права на приватність принципово важливо враховувати, що

сучасні форми втручання у свободу та особисту недоторканність можуть мати не лише безпосередній фізичний характер. Обмеження пересування, перебування у визначеному місці, застосування заходів контролю, проведення примусових процесуальних дій та інші форми державного впливу здатні одночасно впливати на можливість особи визначати межі свого приватного та сімейного життя. Тому механізм правової охорони приватності в умовах воєнного стану має враховувати не тільки традиційні форми втручання у приватне життя, а й ті випадки, коли порушення автономії особи відбувається через обмеження її свободи та особистої недоторканності.

Узагальнюючи результати дослідження, можна сформулювати положення про необхідність комплексного підходу до правового забезпечення свободи та особистої недоторканності в умовах воєнного стану. Такий підхід має ґрунтуватися на одночасному врахуванні потреб національної безпеки, публічного інтересу та необхідності забезпечення невід'ємних прав людини. Відповідно, особливий правовий режим не повинен створювати правового простору для необмеженого державного примусу, а навпаки – потребує підвищених гарантій законності, обґрунтованості, необхідності та пропорційності будь-якого втручання в особисту свободу.

Отже, право на свободу та особисту недоторканність у системі права на приватність слід розглядати як самостійне фундаментальне особисте немайнове право та водночас як одну з необхідних передумов забезпечення особистої автономії й приватного життя фізичної особи. В умовах воєнного стану його реалізація набуває особливої складності у зв'язку з необхідністю поєднання приватних і публічних інтересів. Оптимальне правове вирішення цієї проблеми полягає не у протиставленні безпеки держави та прав людини, а у встановленні чітких юридичних меж державного втручання, забезпеченні ефективного судового контролю та застосуванні міжнародних стандартів прав людини. Саме такий підхід відповідає сучасному розумінню права на приватність як комплексного права, спрямованого на забезпечення автономії, гідності та недоторканності особистої сфери людини.

Список використаних джерел:

1. Рабінович П. М. Основи теорії та філософії права: навч. посібник. Львів : Видавництво ЛОБФ «Медицина і право», 2021. 256 с.

2. Конституційне право України : академічний курс у 2 т. / [В. Ф. Погорілко та ін.] ; за заг. ред. В. Ф. Погорілка. К. : Юридична думка, 2006. Т. 2. 544 с.

3. Конституційне право України : підручник для студентів вищих навчальних закладів / за ред. Ю. М. Тодики, В. С. Журавського. Київ : Видавничий Дім «Ін Юре», 2002. 542 с.

4. Шумська Н. С. Забезпечення права на свободу та особисту недоторканність під час затримання особи в кримінальному процесі України : монографія: Дніпро : ДДУВС, 2025. 224 с.

5. Тертишник В. М. Кримінальний процес України. Загальна частина : підручник. 9-те вид., доповн. і перероб. Київ: Алерта, 2021. 458 с.

6. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) від 04 листопада 1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004

7. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015

8. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043/ed19661216

9. Case of Brogan and Others v. the United Kingdom : Judgment of the European Court of Human Rights, 29 November 1988. Application nos. 11209/84; 11234/84; 11266/84; 11386/85. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-57450%22]}

10. Case of McKay v. the United Kingdom : Judgment of the European Court of Human Rights (Grand Chamber), 3 October 2006. Application no. 543/03. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-77177%22]}

11. Case of Kharchenko v. Ukraine : Judgment of the European Court of Human Rights, 10 February 2011. Application no. 40107/02. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-204145%22]}

12. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153

13. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154

14. Конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях від 12 серпня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_151

15. Конвенція про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі від 12 серпня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_152

16. Конституція України від 28 червня 1996 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80

17. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17

18. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року. № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14

19. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 року. № 580-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19

20. Про попереднє ув'язнення: Закон України від 30 червня 1993 року. № 3352-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3352-12

21. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 56 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень частин першої, третьої статті 80 Конституції України, частини першої статті 26, частин першої, другої, третьої статті 27 Закону України «Про статус народного депутата України» та за конституційним поданням Міністерства внутрішніх справ України про офіційне тлумачення положення частини третьої статті 80 Конституції України стосовно затримання народного депутата України (справа про гарантії депутатської недоторканності) 26 червня 2003 року. № 12-рп/2003. Справа № 1-15/2003. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-03

22. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Глущенка Віктора Миколайовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини другої статті 392 Кримінального процесуального кодексу України від 13 червня 2019 року. № 4-р/2019. Справа № 3-208/2018(2402/18). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-19

23. Постанова Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 27 травня 2019 року у справі № 766/22242/17 (провадження № 51-7276кмо18). URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/82218010

24. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року. № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19

25. Лабик А., І. Торончук Відступ держави від зобов'язань за Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод: українські реалії URL: https://law.chnu.edu.ua/vidstup-derzhavy-vid-zoboviazan-za-konventsiieiu-ukrainski-realii/

26. Lawless v. Ireland (№ 3). Judgment of 1 July 1961. *European Court of Human Rights*. Application no. 332/57. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-57518%22]}

27. Brannigan and McBride v. the United Kingdom. Judgment of 26 May 1993. *European Court of Human Rights*. Application nos. 14553/89; 14554/89. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-57819%22]}

28. A. and Others v. the United Kingdom. Judgment of 19 February 2009. *European Court of Human Rights*. Application no. 3455/05. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22002-1647%22]}

29. Питання запровадження та здійснення деяких заходів правового режиму воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 08 липня 2020 року. № 573. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/573-2020-%D0%BF

30. Про затвердження Порядку перевірки документів в осіб, огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян під час забезпечення заходів правового режиму воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 року. № 1456. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1456-2021-%D0%BF

31. Про захист персональних даних: Закон України від 01 червня 2010 року. № 2297-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17

32. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07 грудня 1984 року. № 8073-X. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80732-10

33. Кодекс Цивільного захисту України від 02 жовтня 2012 року. № 5403-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17

34. У Донецькій області розширюємо зону обов'язкової евакуації у примусовий спосіб сімей з дітьми. *Донецька обласна державна адміністрація*. 09 червня 2026 року. URL: https://dn.gov.ua/news/u-donetskii-oblasti-rozshyriuiemo-zonu-oboviazkovoi-evakuatsii-u-prymusovyi-sposib-simei-z-ditmy?utm_source=chatgpt.com

35. Ханас О. Обов'язкова евакуація дітей: з яких областей примусово вивозять неповнолітніх. *Фокус*. 02 грудня 2025 року. URL: https://focus.ua/uk/voennye-novosti/735339-primusova-evakuaciya-ditey-v-ukrajini-u-

policiji-nazvali-shist-nebezpechnih-oblastey?utm_source=chatgpt.com

36. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання питань проведення евакуації, розміщення та життєзабезпечення евакуйованого населення, забезпечення захисту дітей, які перебувають у населених пунктах, розташованих на територіях активних та можливих воєнних (бойових) дій: Закон України від 10 лютого 2026 року. № 4779-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/4779-20?utm_source=chatgpt.com

37. Case of Aksoy v. Turkey : Judgment of the European Court of Human Rights of 18 December 1996 (Application no. 21987/93). URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-58003%22]}

38. Case of A. and Others v. the United Kingdom : Judgment of the European Court of Human Rights of 19 February 2009 (Application no. 3455/05). URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-91403%22]}

39. Case of Mehmet Hasan Altan v. Turkey : Judgment of the European Court of Human Rights of 20 March 2018 (Application no. 13237/17). URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22002-12043%22]}

40. Справа «Броуґан та інші проти Сполученого Королівства» (Case of Brogan and others v. the United Kingdom) від 29 листопада 1988 року. URL: https://ips.ligazakon.net/document/SO0662

41. Справа Аксой проти Туреччини» (Aksoy v. Turkey) від 18 грудня 1996 року. URL: https://europeancourt.org/ru/resheniya-evropejskogo-suda-na-russkom-yazyke/aksoj-protiv-turcii-postanovlenie-evropejskogo-suda/

42. Справа «Колесник і Смельницький проти України» (Kolesnyk and Smelnytskyy v. Ukraine) від 23 липня 2026 року. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-251251%22]}

43. Справа «Харченко проти України» (Kharchenko v. Ukraine) від 10 лютого 2011 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_662

44. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23 лютого 2006 року. № 3477-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15

45. Постанова Об’єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 27 травня 2019 року у справі № 766/22242/17 (провадження № 51-7276кмо18). URL: https://zakononline.ua/court-decisions/show/82218010

46. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Глущенка Віктора Миколайовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини другої статті 392 Кримінального процесуального кодексу України від 13 червня 2019 року № 4-р/2019. Справа № 3-208/2018(2402/18). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-19

47. Біднарчук М. М. Забезпечення права на захист під час досудового розслідування в умовах воєнного стану : дис. … д-ра філософії : 081 «Право». Вінниця : Харківський національний університет внутрішніх справ, 2026. 230 с.

РОЗДІЛ 5
СВОБОДА ПЕРЕСУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: БАЛАНС МІЖ НАЦІОНАЛЬНОЮ БЕЗПЕКОЮ ТА ГАРАНТІЯМИ ПРАВ ОСОБИ

1. Теоретико-правові засади обмеження свободи пересування в особливий період.

2. Практичні аспекти та форми обмеження свободи пересування під час війни.

3. Проблема балансу та судовий захист прав особи в умовах обмежень свободи пересування.

4. Перспективи вдосконалення законодавства та поствоєнна реінтеграція.

Висновки до розділу.

Список використаних джерел.

1. Теоретико-правові засади обмеження свободи пересування в особливий період

Конституційно-правова природа свободи пересування. Фундаментальною цінністю в праві є свобода, яка втілює автономію особистості та її самостійність у прийнятті рішень щодо власних дій. У сучасних умовах мобільність населення Землі неухильно зростає, а міграційні процеси набувають дедалі більшого масштабу, що вимагає від держав належного нормативного регулювання цих явищ. Свобода пересування є не лише важливим елементом особистої свободи та самовизначення, а й необхідною умовою реалізації людиною багатьох інших прав – політичних, соціальних, економічних та культурних.

Дослідження конституційно-правової природи свободи пересування посилюється новими суспільно-політичними реаліями в Україні. Зокрема, необхідність адаптації вітчизняного законодавства до норм ЄС після підписання Угоди про асоціацію вимагає переосмислення національних стандартів через призму європейського досвіду. Водночас виклики, пов’язані з тимчасовою окупацією окремих територій України, запровадженням воєнного стану та карантинних обмежень через пандемію COVID-19, виявили гостру потребу в аналізі меж втручання держави у простір індивідуальної свободи. Введення особливих правових режимів є «лакмусовим папірцем» для перевірки дієвості принципу верховенства права та пропорційності обмежень.

У сучасній юридичній доктрині питання визначення правової природи свободи пересування залишається предметом дискусій, що зумовлено термінологічною неоднозначністю як у національному законодавстві, так і в міжнародних стандартах. Дослідники виділяють два основні підходи до розуміння цієї категорії: через категорію «свободи» та через категорію «суб’єктивного права».

Л. В. Міхневич зазначає, що в нормах публічного права (зокрема Конституції України) свобода пересування задекларована як основоположна свобода, що втілює ідею автономії особистості та її самостійності у прийнятті рішень.

Водночас у приватному праві (ЦК України) вона трансформується у суб'єктивне цивільне право[224]. Різниця полягає у тому, що свобода як стан передбачає можливість вибору без неправомірного втручання будь-кого, тоді як суб'єктивне право передбачає конкретний обов'язок держави чи інших осіб забезпечити цю можливість.

Ю. І. Миколаєнко вказує на те, що у контексті ст. 33 Конституції України ці поняття часто використовуються як синоніми[225]. Проте він наводить позицію В. Ф. Погорілка та В. Л. Федоренка, які пропонують розмежовувати їх: свобода пересування ґрунтується на максимально вільному самовизначенні особи, що не потребує активного втручання державного механізму, тоді як право реалізується через конкретні дії[226]. Своєю чергою, І. І. Голубка обґрунтовує тезу, що термін «право на вільне пересування», який застосовується у країнах ЄС, є більш влучним, позаяк точніше характеризує юридичну сутність явища ніж термін «свобода пересування»[227].

М. О. Любченко пропонує розглядати це поняття у широкому та вузькому значеннях. У широкому значенні воно охоплює вільне переміщення, вибір місця проживання, право вільно залишати країну та повертатися до неї. У вузькому значенні – це лише право особи вільно переміщатися територією держави, де вона перебуває на законних підставах[228].

Історико-правовий аналіз дає змогу простежити еволюцію права на пересування від природної можливості до конституційної гарантії. І. І. Голубка пропонує наукову періодизацію становлення цього права на території України, виділяючи такі етапи: 1) додержавний етап: пересування обмежувалося лише природними чинниками; 2) період Київської Русі: з'являються перші норми щодо регулювання пересування іноземців; 3) литовсько-польська доба та Російська імперія: свобода пересування була жорстко обмежена соціальним станом особи (феодальна залежність), кріпосним правом та паспортною системою; 4) радянський період: характеризувався адміністративно-дозвільним характером пересування через інститут прописки, що фактично нівелювало сутність свободи вибору; 5) новітній період (з 1991 року): закріплення права у Конституції 1996 року та поступова гармонізація із законодавством ЄС після підписання Угоди про

---

[224] Міхневич Л.В. Свобода пересування: проблеми кореляції публічно-правового та приватно-правового підходів. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство».* 2024. № 2. С. 161.

[225] Миколаєнко Ю. І. Права людини на свободу пересування та вільний вибір місця проживання в основних концепціях сучасного праворозуміння. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Журнал. Серія Право.* 2018. № 5 (17). С. 103.

[226] Конституційне право України. Академічний курс : Підруч. у 2 томах. Т. 2 [за ред. В.Ф. Погорілка]. К. : ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2006. С. 45.

[227] Голубка І. І. Конституційні права на свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні та країнах ЄС: порівняльно-правовий аналіз: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Ужгород, 2016. С. 3.

[228] Любченко М. О. Конституційно-правове регулювання права на свободу пересування на території України. *Судова апеляція.* 2015. № 3 (40). С. 66.

асоціацію[229].

М. О. Любченко доповнює цю ґенезу, вказуючи на важливість міжнародних зобов'язань України ще до прийняття Конституції. Зокрема, вона наголошує, що Україна як правонаступниця УРСР підтвердила зобов'язання за Міжнародним пактом про громадянські і політичні права (далі – Пактом), який ще з 1973 року гарантував право на вільне пересування[230].

Свобода пересування не існує ізольовано, а знаходиться у складній системі взаємозв'язків з іншими конституційними цінностями. Зв'язок із правом на життя та безпеку можна побачити у позиції Конституційного Суду України (далі – КС України), у якій зазначено, що свобода пересування є гарантією індивідуальної свободи та умовою професійного й духовного розвитку особи[231]. Д. С. Терлецький підкреслює, що в умовах надзвичайних ситуацій держава змушена балансувати між правом на свободу пересування та обов'язком захищати життя і здоров'я нації[232].

Юридична позиція КС України свідчить про «особливо тісний зв'язок» між ст. 33 (пересування) та ст. 47 (житло) Конституції України. Суд визнав неконституційними норми, які ставили реалізацію права на житло (наприклад, вступ до житлово-будівельного кооперативу) у залежність від «прописки» чи постійного проживання у конкретному населеному пункті[233]. Дана позиція свідчить про взаємозалежність свободи пересування із правом на житло.

Свобода пересування також впливає на реалізацію інших прав. На думку КС України, зниження мобільності особи, істотно ускладнює реалізацію її політичних (участь у виборах), трудових та соціальних прав. Ю. В. Кириченко додає, що право на пересування є необхідною передумовою для задоволення біологічних та соціальних потреб людини[234].

Отже, свобода пересування є складним комплексним інститутом, який у публічно-правовому вимірі виступає фундаментальною основою особистої автономії, а в історичному контексті – мірилом демократизації суспільства та

---

[229] Голубка І. І. Конституційні права на свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні та країнах ЄС: порівняльно-правовий аналіз: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Ужгород, 2016. С. 10.

[230] Любченко М. О. Конституційно-правове регулювання права на свободу пересування на території України. *Судова апеляція.* 2015. № 3 (40). С. 67

[231] У справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини другої статті 135 Житлового кодексу Української РСР : Рішення Конституційного Суду України (Велика палата) від 20.12.2019 року № 12-р/2019. URL : https://zakon.rada.gov.ua.

[232] Права людини в особливих правових режимах: досвід України : монографія / Д. С. Терлецький, О. В. Марусяк, Ю. Д. Батан, М. В. Афанасьєва та ін. ; за заг. ред. д.ю.н., проф. М. В. Афанасьєвої. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. С. 21, 45.

[233] У справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини другої статті 135 Житлового кодексу Української РСР : Рішення Конституційного Суду України (Велика палата) від 20.12.2019 р. № 12-р/2019. URL : https://zakon.rada.gov.ua.

[234] Кириченко Ю. В. Актуальні проблеми конституційно-правового регулювання прав, свобод та обов'язків людини і громадянина в Україні в контексті європейського досвіду: монографія. Київ: «Центр учбової літератури», 2017. С. 16.

відмови від тоталітарних методів контролю за населенням.

У системі публічного права, насамперед конституційного та міжнародного, свобода пересування розглядається як багатоаспектний інститут, що втілює ідею автономії особистості. Юридична структура цього права у публічно-правовій площині характеризується комплексністю та охоплює декілька самостійних за змістом правомочностей. Згідно зі ст. 33 Конституції України та нормами спеціального законодавства, зміст свободи пересування розкривається через такі суб'єктивні права: 1) право на вільне та безперешкодне переміщення в межах території держави; 2) право вільно залишати територію України (право на виїзд), яке в міжнародних актах часто позначається як аспект зовнішньої мобільності; 3) право громадян України в будь-який час повернутися в Україну (право на в'їзд), що є абсолютним і не підлягає обмеженням; 4) право на вільний вибір місця проживання чи перебування.

Важливою теоретичною проблемою є дихотомія категорій «право» та «свобода». У публічному праві свободи часто розглядаються як неконкретизовані в законі можливості, що реалізуються у межах загальнодозвільного принципу «дозволено все, що прямо не заборонено законом». Водночас суб'єктивне право передбачає наявність конкретного обов'язку держави забезпечити певне благо. Л. В. Міхневич зазначає, що у тексті Конституції України термін «свобода» застосовується до пересування загалом, тоді як можливість залишити країну оформлена саме як суб'єктивне право[235].

Ю. В. Кириченко обґрунтовує доцільність використання терміна «право на свободу пересування» як такого, що точніше відображає можливість юридичного захисту та кореспондує європейським стандартам, про що вже зазначалося вище[236].

Обов'язковою передумовою реалізації цього права у публічному праві є законність перебування особи на території країни. Для громадян України законність ґрунтується на самому факті громадянства, тоді як для іноземців та осіб без громадянства – на наявності відповідних документів (віз, посвідок на проживання) та дотриманні встановленого порядку в'їзду.

У публічно-правовій концепції вибір місця проживання є невід'ємною складовою свободи пересування. Закон України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні» розмежовує поняття «місце проживання» та «місце перебування» за критерієм тривалості: останнє визначає тимчасове проживання особи строком менше ніж шість місяців на рік[237]. Також, обмеження прав особи залежно від місця її проживання (наприклад, зняття з обліку тих, хто потребує поліпшення житлових умов, через переїзд) визнається

---

[235] Міхневич Л.В. Свобода пересування: проблеми кореляції публічно-правового та приватно-правового підходів. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство».* 2024. № 2. С. 164.

[236] Кириченко Ю. В. Актуальні проблеми конституційно-правового регулювання прав, свобод та обов'язків людини і громадянина в Україні в контексті європейського досвіду: монографія. Київ: «Центр учбової літератури», 2017. С. 175.

[237] Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні : Закон України від 11.12.2003 р. № 1382-IV. URL : https://zakon.rada.gov.ua.

дискримінаційним[238].

Місце проживання розглядається не лише як фізична адреса, а як центр життєвих інтересів, за яким особа стає доступною для правовідносин із державою. Вільний вибір місця проживання має здійснюватися без будь-яких формальних чи фінансових перешкод.

У нормах приватного права, зокрема у ст. 313 ЦК України свобода пересування трансформується у суб'єктивне особисте немайнове право, що забезпечує соціальне буття фізичної особи. Приватно-правовий підхід має суттєві відмінності від публічного: 1) абсолютний характер: на стороні обов'язку перебуває невизначене коло осіб, які мають пасивно утримуватися від створення перешкод реалізації права; 2) обмеженість змісту: на відміну від Конституції України, ст. 313 ЦК України зазвичай не включає право на вільний вибір місця проживання до змісту права на свободу пересування, розглядаючи його як елемент окремого права на місце проживання (ст. 310 ЦК України); 3) вікові обмеження: у приватному праві право на самостійне вільне пересування виникає лише з 14 років; до цього віку воно реалізується за згодою та в супроводі батьків чи опікунів.

М. О. Любченко критикує таку конструкцію, вказуючи на її невідповідність реальним потребам дитини у самостійному відвідуванні школи чи місць відпочинку в межах населеного пункту[239].

Л. В. Міхневич доводить хибність штучного роз'єднання пересування та вибору місця проживання у цивільному законодавстві, позаяк процес пересування об'єктивно передбачає переміщення від одного місця проживання до іншого. Вона пропонує узгодити приватно-правову концепцію з публічною, включивши вибір місця проживання до змісту ст. 313 ЦК України[240].

Юридичний аналіз виявляє певну термінологічну неузгодженість між публічним та приватним правом. Наприклад, спеціальний закон про виїзд з України не застосовує термін «вільний», який міститься у ст. 33 Конституції України, що, на думку дослідників, може призводити до звуження меж свободи.

Для подолання розриву між конкретно визначеними суб'єктивними правами та загальним концептом свободи у приватному праві пропонується застосовувати категорію «охоронюваного законом інтересу». Згідно з позицією КС України, інтерес – це легітимне прагнення до користування благом, яке прямо не опосередковане у конкретному суб'єктивному праві[241]. Отже, ті аспекти свободи

---

[238] У справі за конституційною скаргою Абрамовича Олексія Володимировича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 2 частини другої статті 40 Житлового кодексу України (щодо дискримінації у реалізації права на житло) : Рішення Конституційного Суду України від 22.06.2022 р. № 5-р(II)/2022. URL : https://zakon.rada.gov.ua.

[239] Любченко М. О. Конституційно-правове регулювання права на свободу пересування на території України. *Судова апеляція.* 2015. № 3 (40). С. 72.

[240] Міхневич Л.В. Свобода пересування: проблеми кореляції публічно-правового та приватно-правового підходів. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство».* 2024. № 2. С. 167.

[241] У справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення окремих положень частини першої статті 4 Цивільного процесуального кодексу

пересування, які не увійшли до вузького цивільно-правового визначення «права», можуть захищатися як конституційно значущі інтереси.

Структура права на свободу пересування базується на поєднанні внутрішньої (переміщення територією) та зовнішньої (виїзд та в'їзд) мобільності, де вибір місця проживання є фундаментальною передумовою стабільності правового статусу особи. Публічне право акцентує увагу на свободі як конституційній цінності та обов'язку держави не втручатися в автономію особи без легітимної мети. Приватне право розглядає це право як інструмент захисту фізичної недоторканності та автономії у відносинах із іншими приватними суб'єктами. Необхідність гармонізації цих підходів зумовлена вимогою забезпечення цілісності правового статусу людини, де будь-яке обмеження мобільності автоматично ускладнює реалізацію інших прав – від трудових до політичних.

Дослідження природи свободи пересування не буде повним без врахування міжнародних стандартів з цього питання. Формування сучасного змісту свободи пересування як фундаментальної людської цінності на міжнародному рівні розпочалося з прийняття Організацією Об'єднаних Націй (далі – ООН) Загальної декларації прав людини (далі – Декларації) 1948 року. Згідно зі ст. 13 цього акта, кожна людина має право вільно пересуватися і обирати собі місце проживання у межах будь-якої держави, а також має право залишати будь-яку країну, включаючи власну, і повертатися до своєї країни[242]. Хоча Декларація за своєю юридичною природою не є загальнообов'язковим актом, вона заклала аксіологічний фундамент для подальшої кодифікації, виступаючи еталоном у сфері прав людини для національних конституцій.

Нормативне закріплення та деталізація цих положень відбулися у Пакті. Стаття 12 Пакту встановлює чотири взаємопов'язані правомочності особи: 1) внутрішня мобільність: право на вільне пересування та свободу вибору місця проживання в межах території держави для кожного, хто законно на ній перебуває; 2) зовнішня мобільність: право кожної людини вільно залишати будь-яку країну, включаючи свою власну; 3) абсолютне право на в'їзд: недопустимість свавільного позбавлення права на в'їзд у власну країну; 4) режим обмежень: визначення вичерпного переліку легітимних підстав для втручання держави у реалізацію вказаних прав.

Важливим аспектом стандартів ООН є те, що право на вільне пересування розглядається не просто як правомочність, а як необхідна передумова для реалізації інших прав – політичних, соціальних та економічних. У міжнародно-правовій доктрині це право визначається як природне та невідчужуване. Водночас стандарти ООН акцентують на тому, що суб'єктом права на внутрішню мобільність є особа, яка законно перебуває на території країни, тоді як право на виїзд належить «кожній людині» без додаткових застережень щодо легітимності її статусу в межах території перебування.

На регіональному (європейському) рівні свобода пересування гарантується

України (справа про охоронюваний законом інтерес) : Рішення Конституційного Суду України від 01.12.2004 р. № 18-рп/2004. URL : https://zakon.rada.gov.ua.

[242] Загальна декларація прав людини : Міжнародний документ від 10.12.1948 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua.

Протоколом № 4 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Протокол). Стаття 2 цього Протоколу багато в чому дублює положення Пакту, однак має певні термінологічні та змістовні особливості.

Зокрема, Протокол чітко розмежовує: 1) право вільно пересуватися та вільно обирати місце проживання для осіб, що законно перебувають на території держави (п. 1 ст. 2); 2) право кожного вільно залишати будь-яку країну, включно зі своєю власною (п. 2 ст. 2); 3) заборону індивідуального та колективного вислання громадян та їхнє право на в'їзд на територію держави, громадянином якої вони є (ст. 3).

Юридичний аналіз свідчить про розбіжність у формулюванні права на повернення: якщо Пакт застосовує широку категорію «власна країна», то Протокол обмежує це право виключно фактом державної належності (громадянства). Це має суттєве значення для осіб без громадянства або іноземців, які мають тривалі сталі зв'язки з країною, але не є її громадянами.

Ключову роль у тлумаченні європейських стандартів відіграє ЄСПЛ. Сьогодні налічується понад 20 рішень ЄСПЛ щодо порушення Україною ст. 2 Протоколу[243]. Практика ЄСПЛ базується на концепції «якості закону», яка ґрунтується на тому, що будь-яке втручання держави у свободу пересування має бути не лише передбачене національним законодавством, а й бути чітким, передбачуваним та доступним (Silver та інші проти Сполученого Королівства)[244]. ЄСПЛ наголошує, що національне право повинно розумно визначати обсяг дискреційних повноважень органів влади, аби гарантувати особі мінімальний рівень захисту від свавілля.

Підсумовуючи конституційно-правову природу свободи пересування, можна констатувати, що вона є складною, багатоаспектною категорією, яка поєднує в собі ознаки фундаментальної загальнолюдської цінності та чітко структурованого юридичного інституту. Її сучасне розуміння базується на дихотомії між публічно-правовим сприйняттям як базової свободи та приватно-правовою трансформацією у суб'єктивне особисте немайнове право. Історична ґенеза цього права в Україні демонструє послідовний перехід від тоталітарних методів адміністративного контролю й інституту прописки до сучасних стандартів, що гармонізуються із законодавством ЄС. Важливою ознакою свободи пересування є її невіддільність від інших конституційних благ, зокрема права на життя, безпеку та житло, де обмеження просторової мобільності автоматично створює деструктивні перешкоди для реалізації виборчих, трудових чи соціальних прав особи. Міжнародно-правові стандарти, збагачені практикою ЄСПЛ, закладають аксіологічний і нормативний фундамент, що вимагає від держави дотримання принципу «якості закону» та пропорційності за будь-якого легітимного втручання. Отже, гармонізація вітчизняного законодавства, усунення термінологічних розбіжностей між публічним і приватним правом, а також

---

[243] Міхневич Л.В. Свобода пересування: проблеми кореляції публічно-правового та приватно-правового підходів. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство».* 2024. № 2. С. 162.

[244] Case of Silver and others v. the United Kingdom. Strasbourg 25 March 1983. URL : https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-57577%22]}

забезпечення дієвості верховенства права в умовах особливих правових режимів є ключовими завданнями для належного забезпечення свободи пересування як невід'ємного елемента автономії особистості.

Правовий режим воєнного стану як підстава для дерогації. Сучасний етап розвитку української державності характеризується безпрецедентними викликами, пов'язаними з повномасштабною збройною агресією російської федерації, що розпочалася 24 лютого 2022 року як продовження ескалації, розпочатої ще у 2014 році. Вторгнення на територію суверенної держави поставило під загрозу саме існування нації, її територіальну цілісність та конституційний лад. За таких екстремальних умов держава була змушена перейти до оперативного функціонування в межах особливого правового режиму – воєнного стану.

Воєнний стан, згідно із законодавством України, передбачає надання органам влади та військовому командуванню широких повноважень для відсічі агресії, що неминуче призводить до тимчасового обмеження конституційних прав і свобод людини. Проте навіть у період найвищої соціальної небезпеки Україна, як демократична і правова держава, зобов'язана дотримуватися принципів верховенства права та міжнародних стандартів. Це породжує гостру теоретичну та практичну проблему пошуку «справедливого балансу» між вимогами національної безпеки та гарантіями фундаментальних прав особи.

Юридична природа дерогації (від англ. derogation) визначається у сучасній доктрині як офіційне оголошення держави про тимчасовий відступ від виконання певних міжнародно-правових зобов'язань у сфері прав людини у зв'язку з надзвичайними обставинами.

В. В. Решота, спираючись на Кембриджський словник, трактує цей термін як офіційну заяву про те, що конкретний закон або правило тимчасово не підлягає обов'язковому виконанню[245]. Водночас В. О. Бочковой наголошує, що дерогація є не просто технічним засобом призупинення дії норм, а складним правовим інститутом, покликаним забезпечити баланс між національною безпекою та збереженням фундаменту прав людини в умовах кризи[246].

У науковій літературі важливо розмежовувати «звичайні обмеження» прав, що діють у мирний час для охорони громадського порядку чи моралі, та «дерогацію» як винятковий захід. В. П. Пилипенко зазначає, що звичайні обмеження передбачені безпосередньо в текстах статей міжнародних договорів (наприклад, ст.ст. 8-11 Європейської конвенції з прав людини (далі – Конвенція), тоді як дерогація дає змогу призупинити дію прав, які за нормальних умов не підлягають обмеженню[247]. Н. О. Мельниченко додає, що метою такого кроку є уникнення міжнародно-правової відповідальності держави за невиконання

---

[245] Решота В. В. Відступ України від зобов'язань за конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод. *Право України.* 2025. № 7. С. 59.

[246] Бочковой В.О. Поняття дерогації та її місце в системі обмежень прав людини. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО.* 2025. Випуск 89: частина 4. С. 85.

[247] Пилипенко В. П. Вплив воєнного стану на права і свободи громадян України. *Юридичний вісник.* 2025. № 5. С. 125.

зобов'язань у ситуаціях, де це об'єктивно неможливо через надзвичайну небезпеку[248].

Основоположними міжнародними стандартами дерогації є ст. 15 Конвенції та ст. 4 Пакту. Обидві норми дозволяють відступ від зобов'язань під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка «загрожує життю нації». Ключовим прецедентом для тлумачення цього поняття є справа Lawless v. Ireland (1961)[249], де ЄСПЛ визначив загрозу життю нації як виняткову кризову ситуацію, що охоплює все населення та загрожує організованому життю спільноти, яка утворює державу. В. М. Зінухова підкреслює, що за цією практикою загроза має бути фактичною або неминучою, а звичайні заходи підтримання порядку – явно недостатніми[250].

Аналіз міжнародних норм дає змогу виокреслити суворі критерії правомірності дерогації: 1) сувора необхідність: заходи повинні вживатися виключно в тих межах, яких вимагає гострота становища. Держава не має права застосовувати засоби, які призводять до більшого обмеження прав, ніж це реально потрібно для досягнення легітимної мети; 2) несуперечність іншим зобов'язанням: відступ не може порушувати норми міжнародного гуманітарного права; 3) недискримінація: заборонено вживати заходи виключно на основі раси, статі, мови чи релігії (згідно з Пактом); 4) процедурна прозорість: обов'язкова нотифікація Генерального секретаря Ради Європи або ООН про характер заходів та причини їх вжиття.

Окреме місце посідають Сіракузькі принципи, які вимагають, щоб будь-яке втручання не ставило під загрозу саму сутність відповідного права*.

Українська модель дерогації базується на ст. 64 Конституції України, яка встановлює, що в умовах воєнного чи надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав із зазначенням строку їх дії. Д. Д. Гриньо звертає увагу на те, що хоча Закон «Про правовий режим воєнного стану» деталізує повноваження військового командування, у національному законодавстві досі відсутнє чітке легальне визначення поняття «обмеження прав у воєнний стан», що створює ризики широкого розсуду для влади[251].

Варто зауважити на специфіку архітектури вітчизняного конституційного ладу у контексті обсягу гарантій прав людини, де простежується так звана «позитивна колізія». Конституція України пропонує суттєво ширший перелік невідчужуваних прав порівняно з міжнародними стандартами. Якщо міжнародні акти зазвичай обмежують це захищене ядро 4-7 позиціями, то Основний Закон розширює його, включаючи до переліку прав, що не підлягають обмеженню

---

[248] Мельниченко Н. О. Процедури дерогації при захисті прав людини. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право.* 2022. № 1. С. 19.

[249] Case of Lawless v. Ireland (No. 3). Strasbourg 1 July 1961. URL : https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22 :[%22001-57518%22]}.

[250] Зінухова В. М., Воронова О. В., Орлова І. М. Критерії законності обмеження прав людини в умовах воєнного стану: конституційно-правові та міжнародно-правові стандарти. *Право та державне управління.* 2026. № 1. С. 18.

* Сіракузькі принципи – це міжнародний документ 1984 року, який встановлює чіткі правила та критерії для урядів щодо законного обмеження прав людини

[251] Гриньо Д. Д. Обмеження прав і свобод людини в умовах воєнного стану в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2023. № 2. С. 46.

навіть в умовах особливих правових режимів, такі фундаментальні блага, як право на житло, право на шлюб та судовий захист.

Така архітектура Конституції робить Україну однією з найбільш захищених держав навіть під час війни, проте виявляє «абсурдні конструкції», наприклад, щодо свободи пересування, яка формально не включена до списку ст. 64, але захищена міжнародними стандартами.

Щодо переліку прав, відступ від яких, відповідно до Конвенції та Пакту, заборонений за будь-яких умов джерела існує повна солідарність. До таких прав належать: 1) право на життя (крім випадків смерті внаслідок правомірних воєнних дій); 2) заборона катувань, нелюдського чи принизливого поводження; 3) заборона рабства та підневільного стану; 4) принцип nullum crimen sine lege (немає покарання без закону).

Аналізуючи механізм обмеження прав людини в особливих правових режимах, необхідно акцентувати на системній взаємозалежності міжнародних зобов'язань держави. Якщо виникає ситуація, коли Конвенція допускає відступ від певного права, а Пакт встановлює на нього абсолютну заборону, то будь-яка дерогація є неприпустимою. Держава не може виправдовувати порушення одного міжнародного договору посиланням на послаблення режимів у іншому, позаяк загальний стандарт правового захисту має визначатися за найвищим критерієм гарантій.

Поряд із цим, запровадження надзвичайних чи воєнних заходів у жодному разі не повинно призводити до їхньої поступової «нормалізації» та інтеграції в повсякденну правову реальність як нової суспільної норми. Тимчасовий характер обмежень має бути чітко контрольованим. У зв'язку з цим вирішальна роль належить судовому контролю, який має зберігати належну гнучкість та ефективність, виступаючи надійним запобіжником, який не дозволить екстреним крокам виконавчої влади трансформуватися у системне й безстрокове свавілля щодо прав особи.

Практика реалізації Україною права на відступ від міжнародних зобов'язань у сфері прав людини пройшла складну еволюцію, зумовлену динамікою збройної агресії російської федерації. Початковий етап дерогації (2014-2015 рр.) був безпосередньо пов'язаний із окупацією Автономної республіки Крим (далі – АР Крим) та початком антитерористичної операції (далі – АТО) на Сході України. Логіка перших нотифікацій 2015 року базувалася на визнанні державою своєї «фізичної неможливості» забезпечувати правопорядок та гарантувати права, передбачені Конвенцією, на територіях, де органи влади втратили фактичний контроль. У заяві Верховної Ради від 21 липня 2015 року № 462-VIII чітко вказувалося, що відповідальність за дотримання прав людини на окупованих територіях несе держава-агресор[252].

На цьому етапі дерогація мала локальний характер і стосувалася лише окремих районів Донецької та Луганської областей. Україна повідомила про

[252] Про Заяву Верховної Ради України «Про відступ України від окремих зобов'язань, визначених Міжнародним пактом про громадянські і політичні права та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод: Постанова Верховної Ради України від 21.05.2015 № 462-VIII. URL: http:// zakon3.rada.gov.ua.

відступ від зобов'язань за ст. 5 (право на свободу), ст. 6 (справедливий суд), ст. 8 (приватне життя) та ст. 13 (ефективний засіб захисту) Конвенції. Важливо, що вже тоді у нотифікаціях фігурував відступ від ст. 2 Протоколу та ст. 12 Пакту, які гарантують свободу пересування, що було зумовлено встановленням пропускного режиму через лінію розмежування. Протягом 2017, 2019 та 2021 років територія застосування дерогації та перелік обмежених прав постійно уточнювалися, що свідчило про намагання держави адаптувати правовий режим до «гостроти становища» в зоні бойових дій.

Повномасштабне вторгнення 24 лютого 2022 року призвело до докорінної зміни правової природи дерогації в Україні. Введення воєнного стану на всій території держави згідно з Указом Президента стало підставою для значного розширення обсягу відступу. 28 лютого та 23 березня 2022 року Уряд офіційно повідомив Генерального секретаря Ради Європи про дерогацію від широкого спектра прав: ст. 4 (заборона примусової праці), ст. 5 (право на свободу та недоторканність), ст. 6 (право на справедливий суд), ст. 8 (повага до приватного життя), ст. 9 (свобода думки), ст. 10 (вираження поглядів), ст. 11 (свобода зібрань), а також права на власність та освіту Конвенції.

Особливе місце у цьому переліку посіла свобода пересування (ст. 2 Протоколу). На відміну від періоду АТО/ООС, обмеження переміщення набуло тотального характеру: було запроваджено комендантську годину, особливий режим в'їзду/виїзду, перевірку документів та транспортних засобів, а також заборону на виїзд за кордон для чоловіків віком 18-60 років. Такий крок відповідав вимогам воєнного часу щодо мобілізації ресурсів та забезпечення безпеки, проте потребував суворого дотримання принципу «суворої необхідності»[253].

Новим етапом еволюції став 2024 рік, коли Україна офіційно повідомила про часткове відкликання дерогації від низки статей Конвенції (зокрема ст. 4.3, 9, 13, 14, 16), незважаючи на продовження воєнного стану. А. Г. Нор трактує цей крок як свідчення прагнення держави до «поступового повернення до європейських правлюдинних стандартів» та легітимації своїх дій перед міжнародною спільнотою в умовах євроінтеграції[254].

Проте аналіз змісту оновлених нот показує, що відступ щодо свободи пересування (ст. 2 Протоколу) залишився чинним. Хоча перелік статей у повідомленнях Ради Європи зменшився, національне законодавство (Укази Президента про продовження воєнного стану) не зазнало змін щодо фактичних обмежень, передбачених ст. ст. 30-34, 38, 39, 41-44, 53 Конституції України. Це дає змогу дійти висновку, що уточнення дерогації у 2024 році мало значною мірою політико-юридичний характер, спрямований на узгодження обсягу відступу з реальною практикою ЄСПЛ, де, наприклад, ст. 14 (заборона дискримінації) має допоміжний характер і не підлягає самостійній дерогації.

Підсумовуючи вищевикладене, можна констатувати, що правовий режим

---

[253] Пилипенко В. П. Вплив воєнного стану на права і свободи громадян України. *Юридичний вісник*. 2025. № 5. С. 130.

[254] Нор А. Г. Криза прав людини та дерогація в Україні: між необхідністю та ризиками зловживання. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО.* 2026. Випуск 94: частина 1. С. 187.

воєнного стану є винятковою, але правомірною підставою для дерогації, покликаною захистити суверенітет і саме існування нації в умовах збройної агресії. Цей інструмент не означає повного скасування правопорядку, а виступає специфічним кризовим механізмом, який підпорядковується суворим міжнародним і національним стандартам. Правомірність відступу від зобов'язань прямо залежить від дотримання критеріїв суворої необхідності, пропорційності, недискримінації та процедурної прозорості (нотифікації), сформованих положеннями Конвенції, Пакту та прецедентною практикою ЄСПЛ.

Особливістю української моделі дерогації є унікальна архітектура конституційного ладу, яка демонструє феномен «позитивної колізії». Основний Закон гарантує значно ширший перелік невідчужуваних прав, що не підлягають обмеженню навіть під час війни, порівняно з мінімальними міжнародними стандартами. Водночас відсутність чіткого легального визначення поняття «обмеження прав» у профільному законодавстві та наявність певних внутрішніх суперечностей (зокрема, щодо свободи пересування) створюють ризики надмірного розсуду з боку органів влади.

Головним викликом для України у цей період залишається утримання «справедливого балансу» між вимогами національної безпеки та збереженням сутності фундаментальних прав особи. Щоб екстрені воєнні заходи не призвели до поступової «нормалізації» обмежень та їхньої інтеграції у повсякденне життя як нової суспільної норми, критично важливим є забезпечення дієвого судового контролю. Саме ефективна та гнучка судова гілка влади має виступати надійним запобіжником від системного й безстрокового свавілля виконавчої влади, гарантуючи, що будь-які тимчасові обмеження залишатимуться чітко контрольованими за часом і обсягом, а держава впевнено втримуватиметься у фарватері верховенства права.

Еволюція практики дерогації в Україні демонструє перехід від локального антикризового менеджменту до системної перебудови правового порядку. Свобода пересування залишається «ядром» дерогаційних суперечок, позаяк саме в цій сфері держава найбільш активно втручається у приватну автономію особи. Ефективність дерогації залежить від здатності України забезпечити прозорість обмежень та не допустити перетворення тимчасової «гостроти становища» на постійну практику обмеження прав людини.

2. Практичні аспекти та форми обмеження свободи пересування під час війни

Внутрішні обмеження свободи пересування. Дослідження теоретико-правових засад обмеження свободи пересування в особливий період дозволило встановити, що право на вільне пересування не є абсолютним і підлягає легітимному втручанню з боку держави за умов «суворої необхідності» та на підставі механізму дерогації.

Логічним і необхідним продовженням теоретичного аналізу стає розгляд практичних аспектів та форм обмеження свободи пересування під час війни, зокрема внутрішніх обмежень пересування, які безпосередньо впливають на

повсякденну життєдіяльність громадян. Якщо теоретичний фундамент базується на положеннях ст. 33 Конституції України та ст. 15 Конвенції, то практична площина реалізується через конкретні адміністративно-правові інструменти: запровадження комендантської години, встановлення особливого режиму в'їзду та виїзду, функціонування мережі блокпостів, а також процедури перевірки документів та огляду речей. Трансформація теоретичних стандартів у реальні обмежувальні заходи вимагає прискіпливої оцінки їхньої пропорційності та законності.

Практична реалізація внутрішніх обмежень часто стикається із викликами правової визначеності, коли норми, що звужують зміст прав людини, закріплюються переважно на підзаконному рівні, що створює ризики свавільної дискреції та «нормалізації» надзвичайних заходів. Відтак, аналіз практичних форм обмеження пересування дає змогу не лише описати чинний правовий інструментарій, а й оцінити здатність держави підтримувати «справедливий баланс» між вимогами безпеки та збереженням сутності фундаментальних свобод у кризових умовах.

В умовах воєнного стану свобода пересування зазнає найбільш інтенсивного адміністративно-правового втручання через інститут комендантської години. Згідно з п. 5 ч. 1 ст. 8 Закону «Про правовий режим воєнного стану», комендантська година визначається як заборона перебування у певний період доби на вулицях та в інших громадських місцях без спеціально виданих перепусток і посвідчень. С. І. Церковник характеризує цей захід як «інструмент управління суспільством в періоди кризи», що має на меті стабілізацію правопорядку, стримування злочинності та мінімізацію ризиків диверсійних актів у нічний час[255].

Адміністративно-процедурною основою реалізації цього режиму є Постанова Кабінету Міністрів України № 573 від 8 липня 2020 року, яка деталізує порядок здійснення заходів під час її запровадження. Важливо розуміти, що з юридичної точки зору запровадження комендантської години є формою дерогації (відступу) від міжнародних зобов'язань, зокрема від ст. 2 Протоколу та ст. 12 Пакту. Україна офіційно нотифікувала міжнародні інституції про такий відступ, обґрунтовуючи його «гостротою становища» та необхідністю захисту суверенітету.

Процедура введення комендантської години базується на чіткій ієрархії управлінських рішень. Підставою є наявність реальної загрози життю і безпеці осіб або інтересам держави. Алгоритм запровадження включає: 1) видання наказу військовим командуванням або військовою адміністрацією; 2) визначення параметрів: у наказі обов'язково вказуються часовий інтервал, межі території, порядок руху транспорту та склад комендатури; 3) призначення коменданта – ключової посадової особи, відповідальної за координацію сил (ЗСУ, Нацполіції, Нацгвардії) на відповідній території; 4) Оприлюднення: наказ доводиться до населення через ЗМІ та органи місцевого самоврядування, що є критичною вимогою для забезпечення принципу «якості закону» та передбачуваності

[255] Церковник С.І. Теоретико-правовий аналіз дії права під час воєнного стану в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2024. № 2. С. 101.

обмежень[256].

Одні науковці наголошують, що процедурна чіткість є запорукою легітимності дій держави[257], інші, як вже зазначалось вище, виявляють системну проблему: відсутність у законі чіткого поняття «обмеження прав», що змушує органи влади покладатися на підзаконні акти, створюючи ризики широкої дискреції[258].

Основним механізмом, що дає змогу реалізувати свободу пересування під час заборони, є система перепусток. Перепустка є офіційним документом, що діє лише в межах території, де запроваджено обмеження, і має пред'являтися разом із документом, що посвідчує особу.

Джерела дають змогу класифікувати суб'єктів за режимом доступу: 1) особи з обмеженим доступом: громадяни, які залучені до роботи на об'єктах критичної інфраструктури або виконують волонтерські функції за наявності перепусток; 2) особи з винятковим правом пересування (без перепусток): працівники Сил оборони, спецслужб та правоохоронних органів, які безпосередньо здійснюють заходи воєнного стану; 3) гарантований доступ: окремо виділяються адвокати, які надають безоплатну правничу допомогу затриманим, що є важливою процесуальною гарантією навіть в умовах дерогації.

Слід також зазначити, що право на пересування військовослужбовців також підлягає внутрішній регламентації, а виїзд за межі гарнізону у комендантську годину вимагає окремих дозволів, що підкреслює універсальність обмеження.

Контроль за дотриманням режиму комендантської години здійснюється патрулями, які наділені широкими адміністративними повноваженнями згідно зі ст. 8 Закону «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року та Постановою Кабінету Міністрів України № 573 від 8 липня 2020 року. До їх компетенції належить: 1) перевірка документів та перепусток (у разі їх відсутності – затримання особи та доставка до відділку поліції для встановлення особи на строк до 72 годин); 2) огляд речей та транспортних засобів, багажу та вантажів; 3) застосування заходів фізичного впливу, спеціальних засобів та зброї відповідно до законодавства; 4) тимчасове обмеження руху або евакуація транспортних засобів.

В. П. Пилипенко звертає увагу на практичні виклики: випадки «бусифікації» (свавільного затримання на вулицях) та процедурні порушення під час оглядів майна без належного документування[259]. Ці факти свідчать про ризик перетворення «суворої необхідності» на інструмент свавілля у разі відсутності належного нагляду.

---

[256] Правове регулювання дотримання прав і свобод людини та громадянина в умовах адміністративно-правового режиму воєнного стану : колективна монографія / Є. Львова, О. Жильцов, О. Пасько та ін. ; за заг. ред. А. В. Денисової. Одеса : Видавництво «Юридика», 2025. С. 50.

[257] Куртов А. І., Іващенко С. М., Гашенко С. В. Особливості правового режиму воєнного стану в Україні. *Українська поліцеїстика: теорія, законодавство, практика*. 2025. № 1 (13). С. 126.

[258] Гриньо Д. Д. Обмеження прав і свобод людини в умовах воєнного стану в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2023. № 2. С. 46.

[259] Пилипенко В. П. Вплив воєнного стану на права і свободи громадян України. *Юридичний вісник.* 2025. № 5. С. 131.

Адміністративно-процедурний аспект комендантської години в Україні забезпечує оперативне управління територіями, проте виявляє конфлікт між потребами безпеки та правовою визначеністю. Ефективність дерогації свободи пересування залежить від переходу до чіткого законодавчого регулювання та забезпечення дієвого судового контролю, який би гарантував, що обмеження є тимчасовими, обґрунтованими та позбавленими корупційних ризиків.

Продовженням часових обмежень (комендантська година) є просторова регламентація руху, яка реалізується через особливий режим в'їзду і виїзду та роботу блокпостів. Якщо комендантська година обмежує право на пересування у часі, то особливий режим в'їзду і виїзду, передбачений п. 6 ч. 1 ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року, трансформує саму територію держави або її окремих місцевостей у зону зі спеціальним доступом.

Процедурна реалізація цього режиму деталізована у Постанові Кабінету Міністрів України № 1455 від 29 грудня 2021 року, яка визначає особливий режим як комплекс заходів, спрямованих на недопущення несанкціонованого переміщення осіб та вантажів у межах територій, де введено воєнний стан. Зазначимо, що в умовах війни правове регулювання набуває «жорсткого характеру», де засоби примусу починають домінувати над принципом людиноцентризму, що є виправданим виключно потребами ефективної відсічі агресії.

Ключовим інструментом реалізації особливого режиму є блокпост – посилений контрольно-пропускний пункт, що встановлюється за рішенням військового командування на в'їздах/виїздах з територій, де встановлено особливий режим (за винятком державного кордону). На блокпостах облаштовуються місця для перевірки осіб, огляду речей та транспортних засобів, а також позиції вогневих засобів.

Згідно з нормами Постанови Кабінету Міністрів України № 1455 від 29 грудня 2021 року та аналізом джерел, патрулям на блокпостах надані такі процедурні повноваження: 1) перевірка документів, що посвідчують особу, підтверджують громадянство чи спеціальний статус; 2) огляд транспортних засобів, багажу та вантажів на предмет відповідності супровідним документам; 3) затримання осіб та транспортних засобів у разі виявлення правопорушень або відсутності документів для передачі представникам правоохоронних органів; 4) тимчасове обмеження або заборона руху осіб та транспорту на окремих ділянках доріг.

З квітня 2024 року встановлено додаткову вимогу для чоловіків призовного віку: обов'язок постійно мати при собі військово-обліковий документ для пред'явлення, зокрема, і на блокпостах. Це фактично інтегрує систему військового обліку у механізм контролю за внутрішнім переміщенням населення. А. Г. Нор звертає увагу на небезпечну тенденцію 2026 року – інституціоналізацію обмежувальних механізмів. Обмеження прав людини все частіше набувають непрямого характеру, «маскуючись» під безпекові або організаційні заходи, що ускладнює їх ідентифікацію та судовий контроль. Він застерігає, що тривала дерогація створює ризик трансформації тимчасових заходів у постійну практику

звуження змісту прав[260]. Д. Д. Гриньо підтримує цю тезу, вказуючи на «правову турбулентність», спричинену домінуванням підзаконних актів над прямими нормами закону у питаннях обмеження свободи пересування[261]. Це створює ситуацію, коли органи публічної влади отримують надмірно широкий простір для дискреції під час прийняття рішень на блокпостах.

Реалізація контрольних процедур на блокпостах викликає жваву наукову дискусію щодо дотримання балансу інтересів. М. В. Савчин наполягає на тому, що обмеження пересування не повинні бути абсолютними: держава має забезпечувати гнучкість процедур, щоб особа могла реалізувати своє право на вільний вибір форми внеску в перемогу[262]. Навіть за умов дерогації втручання у приватну сферу (наприклад, огляд речей чи затримання) має відповідати критерію «суворої необхідності».

Натомість дослідження Української Гельсінської спілки з прав людини (далі – УГСПЛ)[263] та праці В. П. Пилипенка[264] вказують на системні практичні виклики: 1) вибірковий контроль та суб'єктивізм. Випадки нерівномірного ставлення на блокпостах та відсутність уніфікованих вимог до документів, що пред'являються; 2) процедурні порушення. проведення оглядів та затримань (зокрема так званої «бусифікації») без належного документального оформлення, що прямо суперечить ст. 29 Конституції України; 3) корупційні ризики. Використання контрольних повноважень для отримання неправомірної вигоди, що підриває легітимність усього режиму дерогації.

Процедури контролю на блокпостах та особливий режим в'їзду/виїзду є критично важливими для забезпечення національної безпеки, проте їх практична реалізація виявляє глибокий конфлікт між «гостротою становища» та принципом правової визначеності. Для збереження міжнародної легітимності дерогації Україна повинна посилити судовий та парламентський контроль за діяльністю патрулів на блокпостах, забезпечити прозорість процедур перевірки документів та не допустити перетворення процедурних обмежень на інструмент свавілля чи корупції.

Зовнішні обмеження свободи пересування. Наступним етапом аналізу правових заходів воєнного стану є перехід від внутрішніх форм (комендантської години та блокпостів) до зовнішнього виміру обмеження свободи пересування, що

---

[260] Нор А. Г. Криза прав людини та дерогація в Україні: між необхідністю та ризиками зловживання. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО.* 2026. Випуск 94: частина 1. С. 185.

[261] Гриньо Д. Д. Обмеження прав і свобод людини в умовах воєнного стану в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2023. № 2. С. 46.

[262] Правова система України в умовах воєнного стану : збірник наукових праць / за загальною редакцією
О. О. Кота, А. Б. Гриняка, Н. В. Міловської, М. М. Хоменка. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. С. 121.

[263] Свобода вибору місця проживання та пересування в умовах правового режиму воєнного стану: дослідження. *Українська Гельсінська спілка з прав людини.* веб-сайт. URL: https://www.helsinki.org.ua/articles/svoboda-vyboru-mistsia-prozhyvannia-ta-peresuvannia-v-umovakh-pravovoho-rezhymu-voiennoho-stanu-doslidzhennia/

[264] Пилипенко В. П. Вплив воєнного стану на права і свободи громадян України. *Юридичний вісник.* 2025. № 5. С. 131.

полягає у регламентації порядку перетинання державного кордону. Якщо внутрішні обмеження спрямовані на стабілізацію безпекової ситуації всередині країни, то зовнішні обмеження виступають стратегічним інструментом мобілізації людських ресурсів та забезпечення обороноздатності держави в умовах воєнної загрози.

Обмеження права громадян вільно залишати територію України (ст. 33 Конституції України) для військовозобов'язаних чоловіків віком від 18 до 60 років, запроваджене з початком повномасштабного вторгнення. Зовнішні обмеження свободи пересування стали об'єктом гострої наукової дискусії щодо дотримання принципу правової визначеності. Цей принцип вимагає виняткової законодавчої основи для будь-яких обмежень, однак аналіз правозастосовної практики виявляє серйозні системні виклики.

Основна проблема криється у відсутності прямої норми у профільній статті Закону України «Про порядок виїзду з України і виїзду в Україну громадян України» від 21 січня 1994 року, де взагалі відсутня така підстава для обмеження прав, як «воєнний стан». Через таку законодавчу прогалину органи Державної прикордонної служби України (далі – ДПСУ) змушені покладатися переважно на підзаконні акти, зокрема Постанову Кабінету Міністрів України № 57 від 27 січня 1995 року, та внутрішні листи-роз'яснення.

Це створює ситуацію, коли обмеження фундаментального права здійснюється актом виконавчої влади, що прямо суперечить п. 1 ст. 92 Конституції України, за яким права і свободи людини та їх гарантії визначаються виключно законами України. Українське законодавство виявилося не зовсім готовим до такого радикального кроку, що спричинило хвилю колізій, особливо щодо осіб, які постійно проживають за кордоном, але на момент початку війни перебували в Україні.

Подібне широке тлумачення повноважень без чітких законодавчих фільтрів створює високий ризик свавільної дискреції з боку контролюючих органів. За відсутності однозначних правових меж виникає небезпека «нормалізації» надмірних обмежень, що неминуче породжує суттєві корупційні ризики та нівелює саму суть верховенства права. Для збереження легітимності дерогації свободи пересування за кордон Україна повинна трансформувати підзаконні обмеження у чіткі законодавчі приписи, що відповідатимуть критерію передбачуваності та забезпечать ефективний судовий контроль за кожним фактом втручання у приватну автономію особи.

Практика національних судів у питаннях оскарження відмов у виїзді пройшла складну еволюцію. О. В. Ільницький та І. В. Бойченюк аналізують рішення судів першої інстанції (Львівського та Харківського окружних адміністративних судів), які спочатку визнавали рішення прикордонників протиправними через відсутність чіткої норми закону. Однак суди апеляційної інстанції та Верховний Суд здебільшого ставали на бік держави, вважаючи, що рішення прийняті в межах повноважень[265].

[265] Ільницький О. В., Бойченюк І. В. Нормативно-правове обмеження свободи пересування та вільного вибору місця проживання в умовах воєнного стану в Україні. *Публічне право.* 2024. № 1 (53). С. 33.

Особливу вагу для майбутнього правозастосування має справа Konichenko v. Ukraine, щодо якої вже здійснюється комунікація ЄСПЛ з Урядом України. Суд постановив з'ясувати: 1) чи була заборона виїзду «відповідно до закону» у розумінні Конвенції? 2) чи відповідають положення про «документальні докази» для винятків вимозі «якості закону» та чи є вони передбачуваними? 3) чи було обмеження «необхідним у демократичному суспільстві»?

УГСПЛ у своєму дослідженні резюмує, що стан нормативного регулювання виїзду за кордон є «очевидно незадовільним», а відсутність уніфікованих підходів у судах суперечить принципу правової визначеності[266].

Юридичний механізм заборони виїзду військовозобов'язаних чоловіків 18-60 років в Україні характеризується домінуванням підзаконного регулювання над законодавчим, що створює системні ризики для легітимності дерогації. Аналіз джерел доводить потребу у модернізації ст. 6 Закону України «Про порядок виїзду з України і виїзду в Україну громадян України» шляхом прямого закріплення підстав обмеження під час воєнного стану. Без трансформації цих обмежень у «якісний закон», що відповідатиме критеріям передбачуваності та пропорційності, Україна ризикує отримати численні негативні рішення ЄСПЛ, що підірве міжнародний авторитет держави як правової демократії.

Незважаючи на загальну заборону виїзду для військовозобов'язаних чоловіків, нормативно-правова база, зокрема Постанову Кабінету Міністрів України № 57 від 27 січня 1995 року, встановлює розгалужену систему винятків, що ґрунтується на соціальному статусі особи або її професійній діяльності. До таких категорій належать особи з інвалідністю, батьки трьох і більше дітей, супроводжувачі хворих родичів, а також професійні групи: водії гуманітарних вантажів (система «Шлях»), моряки, залізничники та спортсмени. А. В. Марущак зазначає, що таке розмежування є цілком справедливим, позаяк ці громадяни здебільшого звільнені від мобілізації згідно зі ст. 23 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» від 21 жовтня 1993 року, а отже, їхній виїзд не загрожує обороноздатності[267].

Особливе місце посідають військовослужбовці, чий правовий статус у контексті свободи пересування має специфічну юридичну природу. Виїзд чинних військових за кордон – чи то на лікування, у відпустку, чи для проходження навчання – законодавчо визначений не як безумовне право особи, а як дискреційне право командира надати відповідний дозвіл. Така правова позиція є сталою та регулярно підтверджується рішеннями адміністративних судів, які визнають пріоритет військової субординації та інтересів служби у питаннях перетину державного кордону цією категорією громадян[268].

---

[266] Свобода вибору місця проживання та пересування в умовах правового режиму воєнного стану: дослідження. *Українська Гельсінська спілка з прав людини.* веб-сайт. URL: https://www.helsinki.org.ua/articles/svoboda-vyboru-mistsia-prozhyvannia-ta-peresuvannia-v-umovakh-pravovoho-rezhymu-voiennoho-stanu-doslidzhennia/

[267] Марущак А. В. Обмеження права на пересування в умовах військового стану: практика України. *Юридичний вісник.* 2022. № 3. С. 60.

[268] У справі № 200/7287/24: Рішення Донецького окружного адміністративного суду від 06.01.2025 р. № 124308457. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/124308457.

Ключовим викликом правозастосування є надмірна дискреція органів ДПСУ. Рішення про відмову у виїзді часто ґрунтуються не на законі, а на внутрішніх листах-роз'ясненнях Адміністрації ДПСУ, які не є нормативно-правовими актами, проте фактично визначають долю громадян на кордоні. Це створює ситуацію «непрозорості та непередбачуваності», де вимоги до «документального підтвердження» статусу (наприклад, для студентів чи волонтерів) постійно змінюються без належного оприлюднення.

Національне агентство з питань запобігання корупції (далі – НАЗК) у своєму звіті прямо вказує на те, що відсутність прямої заборони на рівні Закону та широка дискреція прикордонників стали підґрунтям для численних корупційних схем (система «Шлях», фіктивне волонтерство чи встановлення групи інвалідності)[269].

Правозастосовна практика в Україні щодо зовнішніх обмежень пересування демонструє конфлікт між мобілізаційними потребами та принципом правової визначеності. Спеціальні категорії громадян стикаються з фрагментарним регулюванням, а суди здебільшого легітимізують дії влади через пріоритет безпеки. Проте майбутні рішення ЄСПЛ, зокрема у справі Konichenko, можуть стати каталізатором для модернізації ст. 6 Закону України «Про порядок виїзду з України і виїзду в Україну громадян України» для гарантування пропорційності та прозорості кожного втручання в особисту свободу.

Процес нормативного обмеження виїзду громадян України за кордон в умовах воєнного стану пройшов шлях від оперативного реагування до поступової, хоча й суперечливої, інституціоналізації. Можна виокреслити два ключові етапи початкової фази: 1) період «правового вакууму» (24.02.2022-01.04.2022). У цей час фактична заборона на виїзд військовозобов'язаних чоловіків 18-60 років ґрунтувалася виключно на листах Адміністрації Держприкордонслужби та інформаційних повідомленнях на урядових веб-сайтах. Такий підхід критично порушував принцип правової визначеності, позаяк обмеження фундаментального права (ст. 33 Конституції України) здійснювалося навіть не підзаконним актом, а внутрішньовідомчою кореспонденцією; 2) етап легітимізації через зміни до Постанову Кабінету Міністрів України № 57 від 27 січня 1995 року (з квітня 2022 р.). Лише через місяць після початку вторгнення Уряд почав вносити систематичні зміни до «Правил перетинання державного кордону», намагаючись надати обмеженням вигляду нормативності. Однак, юридична колізія залишилася нерозв'язаною: ст. 6 Закону «Про порядок виїзду з України і виїзду в Україну громадян України» так і не була доповнена підставою «воєнний стан», що змусило правозастосовну практику спиратися на розширене тлумачення повноважень Кабінету Міністрів України.

Протягом 2022-2026 років Постанова Кабінету Міністрів України № 57 від 27 січня 1995 року зазнала десятків змін, що відображало пошук балансу між потребами фронту та життєдіяльністю тилу. Аналіз дає змогу класифікувати еволюцію винятків за такими напрямами: 1) гуманітарно-соціальний блок.

---

[269] Корупційні схеми та ризики під час виїзду з України в умовах воєнного стану. Київ, Національне агентство з питань запобігання корупції, 2022. URL: https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2022/10/Koruptsiy-ni_shemy_ta_ryzyky_pid_chas_vyi-zdu_z_Ukrai-ny_v_umovah.pdf.

Першочергово було закріплено право на виїзд для осіб з інвалідністю, багатодітних батьків та осіб, які здійснюють догляд; 2) професійно-економічний блок (система «Шлях», моряки, залізничники). Створення винятків для водіїв гуманітарних вантажів та окремих професійних груп було продиктовано необхідністю підтримки логістики та економіки; 3) освітній вимір (динаміка 2024–2026 рр.): Важливим етапом стала лібералізація режиму для студентів. Якщо у 2022 році виїзд був фактично заблокований, то у 2024-2025 роках з'явилися норми щодо дозволу на виїзд студентам віком 18-22 роки для навчання в іноземних закладів освіти.

Щодо державних службовців, то зміни 2022–2023 років запровадили жорсткий режим виїзду виключно у службові відрядження. Такі заходи, хоч і мають легітимну мету, часто реалізуються через «листи-роз'яснення», які не є нормативно-правовими актами, що знову повертає нас до проблеми «якості закону».

На основі проведеного аналізу практичних аспектів та юридичних форм обмеження свободи пересування в умовах правового режиму воєнного стану можна сформулювати цілісне аналітичне бачення еволюції цього інституту, що відображає фундаментальний конфлікт між державною безпекою та принципом правової визначеності. Трансформація теоретичних стандартів дерогації у реальні адміністративні інструменти продемонструвала, що внутрішні та зовнішні обмеження прав людини пройшли складний шлях від екстреного оперативного реагування до глибокої, хоча й суперечливої, інституціоналізації. Держава була змушена розгорнути масштабну систему контролю, де засоби примусу об'єктивно почали домінувати над принципом людиноцентризму заради забезпечення національного виживання, проте практична реалізація цих кроків оголила низку системних дефектів у національній правовій системі.

Ключовим викликом як внутрішнього просторового регулювання, так і зовнішнього виміру обмежень стало явище «правової турбулентності», зумовлене тривалим домінуванням підзаконних актів і відомчих циркулярів над безпосередніми нормами закону. У внутрішньому вимірі інститути комендантської години, особливого режиму в'їзду та виїзду, а також розгалужена мережа блокпостів забезпечили оперативне управління територіями, але водночас делегували контролюючим органам надмірно широкий простір для дискреції. Ситуація, коли процедури перевірки документів, затримання громадян та огляду особистих речей регулюються переважно постановами Кабінету Міністрів України, а не актами Верховної Ради України, створює стійкі ризики свавільного тлумачення повноважень патрулями, що подекуди виливається у процедурні порушення та вибірковий контроль. Більше того, інтеграція системи військового обліку у механізми контролю за внутрішнім переміщенням населення через обов'язкове пред'явлення військово-облікових документів посилила непрямий характер обмежень, маскуючи звуження прав під загальні організаційні заходи, що суттєво ускладнює їхній судовий захист.

Аналогічний конфлікт спостерігається і на державному кордоні, де заборона виїзду військовозобов'язаних чоловіків віком від 18 до 60 років тривалий час функціонувала в умовах очевидного законодавчого вакууму. Відсутність чіткої

вказівки на правовий режим воєнного стану як підстави для обмеження прав у профільній статті профільного Закону змусила органи ДПСУ покладатися на динамічні, постійно змінювані правила Кабінету Міністрів України та внутрішні листи-роз'яснення, які не є джерелами права, але фактично визначають долю громадян. Послідовна еволюція урядових винятків для окремих соціальних і професійних груп відображала намагання влади знайти компроміс між мобілізаційними потребами фронту та економічним виживанням тилу. Проте фрагментарність цих правил, непрозорість механізмів підтвердження статусів та широкі повноваження посадових осіб на місцях не лише сформували високі корупційні ризики, а й увійшли у суперечність із конституційною вимогою, згідно з якою обмеження фундаментальних свобод мають визначатися виключно законами України.

Національна судова система у процесі розгляду таких спорів здебільшого демонструє пріоритет безпекових інтересів держави над приватною автономією особи, легітимізуючи дискрецію прикордонників та військового командування через «гостроту становища». Проте така судова практика стикається із серйозним міжнародним викликом, позаяк міжнародні інституції, зокрема ЄСПЛ у процесі комунікації справ щодо України, дедалі гостріше ставлять питання про «якість закону» та передбачуваність обмежень. Подальше ігнорування колізій між підзаконною нормотворчістю та законодавчою основою загрожує системними правовими втратами у майбутньому.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що ефективність дерогації свободи пересування в Україні досягла своїх безпекових цілей, але вичерпала ресурс легітимності у межах поточної правової моделі. Для збереження статусу демократичної та правової держави Україна потребує негайного переходу від ситуативного підзаконного регулювання до системної модернізації законодавства, що передбачає пряме закріплення всіх обмежувальних заходів на рівні закону. Лише чіткі законодавчі фільтри, ліквідація відомчого нормотворення, забезпечення прозорості процедур на блокпостах та кордоні, а також посилення парламентського й судового контролю дають змогу державі утримувати справедливий баланс між національною обороною та збереженням сутності фундаментальних прав людини в умовах тривалої кризової ситуації.

3. Проблема балансу та судовий захист прав особи в умовах обмежень свободи пересування

Критерії пропорційності та правомірності обмежень свободи пересування. Дослідження теоретико-правових засад обмеження свободи пересування в особливий період дозволило окреслити межі легітимного втручання держави у фундаментальні права через механізм міжнародної дерогації. Своєю чергою, детальний аналіз практичних форм реалізації цих обмежень під час війни показав глибоку розбіжність між нормативним регулюванням і правозастосовною практикою. Якщо внутрішні та зовнішні безпекові заходи – від комендантської години до заборони виїзду за кордон – продемонстрували свою ефективність задля захисту суверенітету, то їхнє

переважно підзаконне та відомче регулювання оголило проблему «правової турбулентності» та надмірної адміністративної дискреції.

З огляду на це, ключовим завданням цього етапу роботи є аналіз центральної проблеми правової держави у кризовий період – пошуку «справедливого балансу» між імперативами національної безпеки та збереженням сутності конституційних свобод. Позаяк виконавча влада та контролюючі органи в умовах війни схильні до інституціоналізації та «нормалізації» надзвичайних заходів, саме судова гілка влади набуває статусу ключового гаранта протидії свавіллю. У межах цього розділу особлива увага приділятиметься еволюції правових позицій національних судів, тенденціям легітимізації ними дій публічної влади, а також значенню міжнародного судового контролю, зокрема через призму комунікації ЄСПЛ, як головного інструменту відновлення правової визначеності та захисту автономії особи.

Юридична доктрина та практика ЄСПЛ виробили універсальний механізм перевірки допустимості втручання держави у сферу прав людини – так званий «трискладовий тест». Сутність цього інструменту полягає у послідовній перевірці трьох критеріїв: 1) законності втручання; 2) наявності легітимної мети; 3) необхідності втручання у демократичному суспільстві (пропорційності).

Перший елемент тесту – законність. Вимога законності передбачає не лише наявність формальної норми в національному законодавстві, а й відповідність цього закону критерію «якості». Як зазначає С. В. Продивус, закон має бути доступним, передбачуваним та сформульованим з достатньою точністю, щоб особа могла регулювати свою поведінку[270].

У наукових джерелах простежується гостра наукова дискусія щодо того, що саме слід вважати «законом» у контексті обмежень свободи пересування (ст. 33 Конституції України). М. О. Любченко та Ю. В. Кириченко наголошують, що згідно з п. 1 ч. 1 ст. 92 Конституції, права і свободи та їх гарантії визначаються виключно законами, а не підзаконними актами[271][272]. Однак на практиці обмеження в умовах воєнного стану часто встановлюються постановами Кабінету Міністрів України (зокрема № 57 та № 1455), що створює ризики правової невизначеності та свавілля. С. В. Шевчук підтримує цю тезу, вказуючи, що антиковідні обмеження вже були визнані неконституційними саме через їх встановлення підзаконним актом, що є важливим прецедентом і для воєнного стану[273]. Водночас Верховний Суд у своїх постановах займає більш гнучку позицію, вказуючи, що відсутність єдиного комплексного закону про реалізацію ст. 33 Конституції України не перешкоджає застосуванню спеціальних законів (наприклад, «Про

---

[270] Продивус С. В. Правомірне обмеження права на свободу пересування: міжнародно-правові стандарти та практика Європейського суду з прав людини. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО.* 2023. Випуск 78: частина 2. С. 367.

[271] Любченко М. О. Конституційно-правове регулювання права на свободу пересування на території України. *Судова апеляція.* 2015. № 3 (40). С. 73.

[272] Кириченко Ю. В. Актуальні проблеми конституційно-правового регулювання прав, свобод та обов'язків людини і громадянина в Україні в контексті європейського досвіду: монографія. Київ: «Центр учбової літератури», 2017. С. 66.

[273] Шевчук С. В. Обмеження прав людини в умовах війни і миру: конституційний аспект. *Філософія права і загальна теорія права.* 2022. № 1. С. 113.

правовий режим воєнного стану»), які делегують уряду повноваження визначати порядок обмежень[274].

Другий елемент тесту – легітимна мета. Будь-яке втручання повинно мати цілі, вичерпний перелік яких наведено у міжнародних актах: національна безпека, громадський порядок, охорона здоров'я, захист прав інших осіб. Зазначені цілі є вичерпними, а національне законодавство не повинно виходити за їх межі.

В умовах війни пріоритети легітимної мети зміщуються. Х. В. Дідух зазначає, що національна безпека та обороноздатність стають «найвищим державним інтересом», який виправдовує навіть суворі обмеження[275]. Верховний Суд підтверджує цей підхід, вказуючи, що потреба в мобілізації оборонних ресурсів є тією легітимною метою, яка переважає індивідуальне право особи на виїзд за кордон[276]. Водночас важливою є теза П. М. Синицина та Р. О. Василіоглого про «зміну пріоритетів»: інтереси, які в мирний час були первинними (наприклад, свобода підприємництва чи пересування), поступаються місцем інтересам захисту суверенітету[277].

Третій елемент тесту – необхідність у демократичному суспільстві (пропорційність). Це найскладніший елемент, який вимагає доведення, що втручання відповідає «нагальній суспільній потребі» і є пропорційним легітимній меті. О. М. Кучів наголошує на важливості дотримання послідовності: не можна переходити до оцінки пропорційності, не встановивши законність та мету[278].

Структурно принцип пропорційності складається з трьох субелементів: 1) придатність: захід має бути здатним досягти мети; 2) необхідність: держава повинна обрати найменш обтяжливий засіб серед усіх можливих альтернатив; 3) пропорційність у вузькому розумінні: зважування тяжкості втручання у права особи проти суспільної значущості досягнутої мети.

Х. В. Дідух пропонує модель «динамічного балансу», де інтенсивність обмеження повинна бути прямо пропорційною рівню реальної загрози у конкретний час та на конкретній території[279]. Це корелює з позицією С. В. Шевчука про «ядро права»: держава навіть під час війни не може порушувати

---

[274] У справі № 380/7792/22: Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 17.08.2023 р. № 112879350. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/112879350.

[275] Дідух Х. В. Баланс між безпекою та свободою: межі обмеження конституційних прав в умовах воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2026. Випуск № 02, частина 1. С. 109.

[276] У справі № 380/7792/22: Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 17.08.2023 р. № 112879350. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/112879350.

[277] Синицин П. М., Василіогло Р. О. Роль принципу пропорційності під час обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина в Україні: проблеми теорії та практики. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО.* 2025. Випуск 87: частина 4. С. 139.

[278] Кучів О. Обмеження свободи пересування у світлі необхідності в демократичному суспільстві: підходи ЄСПЛ. *Слово Національної школи суддів України.* 2021. № 2 (35). С. 29.

[279] Дідух Х. В. Баланс між безпекою та свободою: межі обмеження конституційних прав в умовах воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2026. Випуск № 02, частина 1. С. 109.

сутнісний зміст права, перетворюючи обмеження на фактичне скасування[280]. Наприклад, абсолютна заборона на виїзд без урахування особистих обставин (стан здоров'я, сімейний стан) може бути визнана непропорційною, якщо вона не враховує принцип індивідуалізації, на якому наполягає ЄСПЛ.

На противагу цьому, автори, аналізуючи право на свободу та особисту недоторканність у кримінальному процесі під час війни, вважають, що жорсткі обмеження (наприклад, тримання під вартою без альтернативи застави для певних злочинів) є допустимими та співмірними гостроті ситуації[281].

Тут виникає конфлікт між лібертарним підходом (пріоритет індивіда) та етатистським підходом (пріоритет держави), який розв'язується через концепцію «культури обґрунтування». Держава не просто декларує безпекову доцільність, а несе тягар доведення, чому конкретне обмеження є необхідним у кожному випадку.

Аналіз джерел дає змогу стверджувати, що «трискладовий тест» в умовах воєнного стану виконує роль запобіжника від «нормалізації надзвичайності». Вимога законності гарантує правову визначеність, легітимна мета запобігає використанню війни для приватних інтересів, а пропорційність забезпечує, щоб втручання було мінімально необхідним. Судовий контроль є «останнім бастіоном», який через застосування цього тесту підтримує хитку рівновагу між безпекою нації та свободою особистості.

Зміст принципу правової визначеності розкривається через вимоги доступності, передбачуваності та чіткості правових норм. Згідно з підходом, що ґрунтується на практиці ЄСПЛ, норма не може вважатися «законом», якщо вона не сформульована з достатньою точністю, щоб особа могла регулювати свою поведінку та передбачати наслідки своїх дій. В умовах війни ця вимога набуває особливої ваги: закон повинен чітко визначати категорію осіб, до яких застосовуються обмеження, обсяг повноважень органів влади та часові рамки таких заходів.

Обмеження свободи пересування в Україні супроводжується незадовільним рівнем дотримання правової визначеності. Ситуація, коли вимоги до переліку документів для перетину кордону базуються на мінливих внутрішніх листах та «неофіційних роз'ясненнях» ДПСУ, позбавляє громадян можливості заздалегідь передбачити правові наслідки своїх дій. У підсумку це призводить до виникнення широкої свавільної дискреції прикордонних органів, що нівелює принцип юридичної визначеності як складника верховенства права.

Важливим теоретичним внеском у дослідження меж дискреції є концепція переходу від «культури повноваження» до «культури обґрунтування», яку розкриває Д. С. Терлецький. «Культура повноваження» базується на формальному факті наявності у суб'єкта права діяти певним чином. «Культура обґрунтування» ж вимагає, щоб наявність повноваження була лише початковою точкою, а будь-

---

[280] Шевчук С. В. Обмеження прав людини в умовах війни і миру: конституційний аспект. *Філософія права і загальна теорія права.* 2022. № 1. С. 104.

[281] Капліна О. В., Крицька І. О., Туманянц А. Р. Право на свободу та особисту недоторканість: проблеми співмірності правообмежень в умовах екзистенційних загроз. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2024. № 1. Том 31. С. 298.

яке рішення про обмеження прав було раціонально доведеним, логічним та мінімально обтяжливим для особи. Науковець стверджує, що навіть у виняткових ситуаціях (як-от збройний конфлікт) право має виступати «необхідним каркасом», без якого функціонування суспільства неможливе. Дискреція є іманентною властивістю права, але вона повинна бути обмежена «розумною необхідністю» та метою якнайшвидшої нормалізації ситуації[282].

Схожої позиції дотримується С. В. Шевчук, аналізуючи ідеї К. Шмітта про суверена, який «визначає виняток». Він застерігає від шміттіанського підходу, за якого надзвичайний стан заперечує правовий порядок і відкриває шлях виключно для політичних рішень поза Конституцією. Автор наголошує, що Україна залишається конституційною демократією, яка захищає себе, а отже, обмежена держава є сильнішою за ту, де влада не має конституційних меж[283].

Суттєвим аспектом правової визначеності є форма обмеження прав. Згідно з п. 1 ч. 1 ст. 92 Конституції України, права і свободи та їх гарантії визначаються виключно законами.

У науковій дискусії простежується порівняння двох підходів. Суворий конституціоналізм (встановлення обмежень підзаконними актами замість прямої норми закону є порушенням конституційних вимог та принципу правової визначеності. О. В. Ільницький та І. В. Бойченюк прямо вказують на «замовчування» законодавцем питань нормативного обмеження свободи пересування, що перекладає тягар регулювання на Уряд, створюючи ризики зловживань[284].

Прагматичний підхід (Верховний Суд у своїх постановах 2023 року зазначає, що в умовах війни спосіб реалізації прав визначається «потребою мобілізації», що легітимізує чинне підзаконне регулювання через делегування повноважень спеціальними законами).

Проте, як зазначає Х. В. Дідух, відсутність чіткої диференціації обмежень (наприклад, однаковий режим комендантської години в тилу та прифронтовій зоні) свідчить про порушення принципу індивідуалізації та правової визначеності[285].

Правова визначеність вимагає, щоб обмеження не призводило до фактичного скасування права. Правова визначеність має служити запобіжником, що вимагає негайного скасування обмежень після зникнення загрози.

Дослідження критеріїв пропорційності та правомірності обмежень свободи пересування в особливий період дає змогу констатувати, що «трискладовий тест»

---

[282] Права людини в особливих правових режимах: досвід України : монографія / Д. С. Терлецький, О. В. Марусяк, Ю. Д. Батан, М. В. Афанасьєва та ін. ; за заг. ред. д.ю.н., проф. М. В. Афанасьєвої. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. С. 18.

[283] Шевчук С. В. Обмеження прав людини в умовах війни і миру: конституційний аспект. *Філософія права і загальна теорія права.* 2022. № 1. С. 102-103.

[284] Ільницький О. В., Бойченюк І. В. Нормативно-правове обмеження свободи пересування та вільного вибору місця проживання в умовах воєнного стану в Україні. *Публічне право.* 2024. № 1 (53). С. 34.

[285] Дідух Х. В. Баланс між безпекою та свободою: межі обмеження конституційних прав в умовах воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2026. Випуск № 02, частина 1. С. 109.

виступає ключовим доктринальним та практичним запобіжником проти «нормалізації надзвичайності» й свавілля державної влади. В умовах воєнного стану баланс інтересів закономірно зміщується в бік пріоритету національної безпеки та захисту суверенітету, що визнається легітимною метою як національною судовою практикою, так і міжнародними стандартами.

Водночас центральною проблемою реалізації цих обмежень в Україні залишається незадовільний стан дотримання принципу правової визначеності як базового елемента верховенства права. Суворий конституційний імператив, за яким обмеження прав і свобод мають визначатися виключно законами, на практиці заміщений прагматичним підходом – делегуванням повноважень Уряду та фактичним регулюванням через підзаконні акти, а подекуди й через відомчі листи чи «неофіційні роз'яснення» ДПСУ. Це створює ситуацію надмірної адміністративної дискреції та позбавляє громадян можливості чітко передбачити правові наслідки своїх дій.

У цьому контексті правозастосовна діяльність повинна здійснювати транзит від «культури повноваження» до «культури обґрунтування», де будь-яке обмеження свободи пересування має бути раціонально доведеним, індивідуалізованим (зокрема, диференційованим залежно від близькості територій до зони бойових дій) та мінімально обтяжливим для особи. Судова гілка влади та міжнародний контроль залишаються останнім бастіоном захисту автономії особистості, покликаним гарантувати, що безпекові заходи не призведуть до сутнісного скасування самого змісту конституційного права та будуть негайно припинені після зникнення загроз для держави.

Судова практика у справах щодо оскарження обмежень свободи пересування. Аналіз юрисдикційної практики та особливостей судового оскарження рішень про відмову у перетинанні державного кордону в умовах воєнного стану дає змогу виявити глибоку структурну напруженість між інтересами національної безпеки та приватними правами особи. Цей підрозділ присвячений правовому аналізу стандартів індивідуальних актів ДПСУ, легітимності нормативних підстав обмеження свободи пересування та особливостям судового контролю за дискреційними повноваженнями прикордонних органів.

Згідно з позицією Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду, рішення про відмову у перетинанні державного кордону України є актом індивідуальної дії. Його ключовими ознаками мають бути конкретність, гранична чіткість волевиявлення суб'єкта владних повноважень та відповідність нормам чинного законодавства[286].

Юридичний аналіз судової практики свідчить, що значна частина рішень прикордонників визнається протиправними саме через недотримання вимог вмотивованості. У справі № 160/14683/22 Верховний Суд наголосив, що вмотивоване рішення є гарантією того, що особа була почута, і лише воно дає змогу здійснювати належний судовий контроль. Суд встановив, що посилання у

[286] У справі № 380/11916/22: Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 12.11.2024 р. № 123060140. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/123060140.

рішенні про відмову лише на загальні положення Указу Президента № 64/2022 без зазначення конкретної норми закону та без наведення переліку документів, яких начебто не вистачало особі, є недопустимим.

Більше того, у вказаній справі Верховний Суд виявив системну проблему – посадові особи ДПСУ часто посилалися на внутрішні розпорядження, які на момент прийняття рішень уже були визнані такими, що не застосовуються[287].

У питанні нормативного підґрунтя обмежень спостерігається концептуальна розбіжність між судовою практикою та науковими поглядами науковців.

Одні автори стверджують, що чинний стан регулювання є незадовільним, позаяк обмеження встановлюються переважно підзаконними актами, тоді як ст. 64 Конституції України вимагає, щоб такі заходи визначалися виключно законом. Вони критикують практику «замовчування» прямого нормативного обмеження на рівні закону, що призводить до порушення принципу правової визначеності[288].

Інші, навпаки, вважають, що правові рамки дотримані, позаяк Закон України «Про правовий режим воєнного стану» делегує військовому командуванню право встановлювати особливий режим в'їзду/виїзду у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України. Акцент робиться на тому, що обмеження стосуються осіб, які можуть бути залучені до мобілізації, а отже, не шкодять обороні України[289].

Верховний Суд загалом визнає законність обмежень, посилаючись на конституційний обов'язок захисту Вітчизни передбаченого ст. 64 Конституції України. Проте, у судовій практиці сформовано стандарт «якості закону»: положення мають бути доступними та передбачуваними. Касаційний адміністративний Суд Верховного Суду зазначає, що хоча право на виїзд не є абсолютним, втручання має мати легітимну мету.

Одним із найскладніших аспектів юрисдикційної практики є оскарження відмов особам, які мають право на відстрочку від призову відповідно до ст. 23 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію».

Верховний Суд у низці постанов, зокрема у справі № 260/2850/22, сформулював принципову тезу: процедури надання відстрочки та надання права на перетин кордону є різними за змістом правовими процедурами. Наявність статусу студента іноземного вишу або особи, яка не підлягає призову, не є безумовною підставою для виїзду, якщо це прямо не передбачено Постановою Кабінету Міністрів України № 57 від 27 січня 1995 року у редакції, чинній на момент перетину[290].

Зокрема, у справі студента Віденського університету суд визнав відмову

---

[287] У справі № 160/14683/22: Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 20.12.2024 р. № 123946145. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/123946145.

[288] Ільницький О. В., Бойченюк І. В. Нормативно-правове обмеження свободи пересування та вільного вибору місця проживання в умовах воєнного стану в Україні. *Публічне право.* 2024. № 1 (53). С. 34.

[289] Марущак А. В. Обмеження права на пересування в умовах військового стану: практика України. *Юридичний вісник.* 2022. № 3. С. 60.

[290] У справі № 260/2850/22: Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 18.04.2024 р. № 118464800. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/118464800.

протиправною не тому, що студент має автоматичне право на виїзд, а тому, що прикордонники не дали правової оцінки поданим ним документам (довідці про відстрочку) та не обґрунтували, чому ці документи є недостатніми[291]. Це підкреслює «процесуальний» характер захисту, коли суди частіше скасовують відмови через дефекти форми та процедури, аніж через саме право особи на виїзд.

Окремим блоком стоїть практика щодо військовослужбовців. Оскарження рішень про відмову у наданні відпустки за кордоном є вкрай складним, позаяк надання відпустки – це право командира, а не його обов'язок. Наприклад, Донецький окружний адмінсуд відмовив колишньому військовополоненому у праві на відпустку за кордоном, мотивуючи це тим, що у воєнний стан свобода пересування може бути законно обмежена[292].

Щодо осіб, які мають сімейні підстави для виїзду, Касаційний адміністративний суд Верховного Суду встановив високий стандарт доказування. Позивач має надати не лише паспорт, а й військово-облікові документи з відповідними відмітками Територіального центру комплектування та соціальної підтримки, які підтверджують його статус. Суд підкреслив, що відсутність таких відміток у військовому квитку робить рішення прикордонників про відмову правомірним, навіть за наявності фактичних обставин (смерть батька-героя)[293].

Судова практика у справах щодо оскарження відмов у перетині кордону демонструє перехід від формального схвалення дій ДПСУ до встановлення суворих вимог щодо якості індивідуальних адміністративних актів. Головними тенденціями є: 1) визнання рішень про відмову протиправними у разі їх немотивованості, посилання на нечинні акти або відсутності вказівки на конкретні документи, яких бракує; 2) чітке розмежування права на відстрочку від призову та права на перетин кордону, де перше не автоматично породжує друге; 3) наявність «нормативного вакууму» через відсутність деталізації обмежень безпосередньо у законах, що компенсується судовим контролем за пропорційністю втручання.

Таким чином, судовий захист залишається єдиним ефективним бар'єром проти свавільної дискреції прикордонних органів, хоча загальний вектор правової політики залишається спрямованим на пріоритет інтересів національної безпеки в умовах зовнішньої загрози.

Отже, класичний доктринальний інструмент перевірки допустимості втручання держави у сферу приватних прав – «трискладовий тест» – у період загроз набуває статусу ключового правового запобіжника від безконтрольної «нормалізації надзвичайності» та свавілля виконавчої влади. Хоча в умовах збройного конфлікту межі легітимної мети закономірно зміщуються у бік абсолютного пріоритету національної безпеки, збереження суверенітету та

---

[291] У справі № 160/14683/22: Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 20.12.2024 р. № 123946145. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/123946145.

[292] У справі № 200/7287/24: Рішення Донецького окружного адміністративного суду від 06.01.2025 р. № 124308457. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/124308457.

[293] У справі № 640/21967/22: Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 11.08.2025 р. № 129450885. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/129450885.

мобілізаційної спроможності держави, державне втручання все одно залишається зв’язаним жорсткими конституційними межами і не може призводити до повного нівелювання або сутнісного скасування самого ядра конституційного права особи.

Також, слід зазначити про глибоку системну суперечність між конституційною моделлю суворого легалізму, яка імперативно вимагає встановлення будь-яких обмежень і гарантій прав виключно на рівні законів (згідно з п. 1 ч. 1 ст. 92 Конституції України), та чинною прагматичною практикою праворегулювання, за якої деталізований порядок реалізації обмежень перекладено на рівень підзаконних урядових актів та відомчих розпоряджень. Використання внутрішніх листів і «неофіційних роз’яснень» контролюючих органів замість стабільного, доступного та чіткого законодавчого регулювання породжує стан «правової турбулентності», що прямо суперечить засадам юридичної визначеності як невіддільного складника верховенства права і створює ризики для виникнення надмірної свавільної дискреції адміністративних інституцій.

Аналіз новітньої юрисдикційної практики свідчить про виразну еволюцію судового контролю від початкового формального схвалення дій публічної влади під гаслом воєнної доцільності до утвердження високих стандартів «культури обґрунтування». Судова гілка влади послідовно впроваджує жорсткі вимоги до якості та правової форми індивідуальних адміністративних актів, зокрема рішень ДПСУ про відмову у перетинанні кордону, визнаючи їх протиправними за найменших дефектів вмотивованості, посилання на нечинні нормативні джерела чи за відсутності детального обґрунтування індивідуальних обставин особи. Водночас, суди чітко розмежовують матеріально-правові процедури отримання відстрочки від призову на військову службу та процесуальні правила реалізації права на виїзд за кордон, підкреслюючи, що перше не породжує автоматичного виникнення другого, якщо це прямо не санкціоновано чинною редакцією профільного урядового порядку.

За умов наявного нормативного вакууму та дефіциту законодавчої визначеності, саме національний судовий контроль у синергії з міжнародними стандартами захисту прав людини (зокрема, через призму практики ЄСПЛ) постає останнім дієвим бастіоном збереження автономії особистості. Він забезпечує реалізацію концепції динамічного балансу, гарантуючи, що надзвичайні заходи адміністрування залишатимуться раціонально доведеними, пропорційними загрозам і будуть невідкладно скасовані після нормалізації безпекової ситуації у державі.

4. Перспективи вдосконалення законодавства та поствоєнна реінтеграція

Цифровізація правового регулювання свободи пересування та імплементація стандартів Ради Європи як чинники мінімізації корупційних ризиків. Дослідження конституційно-правової природи свободи пересування та легітимних меж дерогації в умовах воєнного стану, предметний аналіз практичних форм реалізації внутрішніх і зовнішніх правообмежень, а також узагальнення

новітніх тенденцій судового захисту та подолання нормативних колізій актуалізують необхідність фінального етапу роботи. Попередні розділи наочно детермінували ключову проблему сучасної системи вітчизняного правозастосування – глибокий дисбаланс між вимогами воєнно-безпекової доцільності та фундаментальними принципами правової визначеності й суворого конституційного легалізму.

Сформована за роки повномасштабної війни практика, за якої базові гарантії ст. 33 Конституції України фактично моделюються динамічними підзаконними актами Кабінету Міністрів України та внутрішніми циркулярами ДПСУ, оголила ризики надмірної адміністративної дискреції. Як було доведено раніше, чинний інструментарій обмежень потребує не просто точкової корекції, а радикальної структурно-якісної перебудови на засадах «культури обґрунтування». Саме тому четвертий розділ дослідження присвячений формулюванню цілісних, стратегічних перспектив модернізації національного законодавства, які мають нівелювати виявлені дефекти і закласти міцний правовий фундамент для майбутнього мирного існування держави.

Першочерговим кроком на шляху до зазначеної системної модернізації є подолання доктринальних та нормативних суперечностей у регулюванні новітніх цифрових інструментів адміністрування свободи пересування. Вирішення цього завдання вимагає детального критичного аналізу сучасного стану правового статусу систем «Шлях» та «Дія» крізь призму їхньої відповідності фундаментальним принципам права. Саме у площині співвідношення закону та підзаконного акта найгостріше виявляється конфлікт між усталеною державною практикою та гарантіями прав особи.

Як вже неодноразово зазначалося, сучасний стан правового регулювання свободи пересування в Україні характеризується глибокою суперечністю між засадами суворого конституційного легалізму та поточною адміністративною практикою. Згідно зі ст. ст. 33, 64 та п. 1 ч. 1 ст. 92 Конституції України, обмеження конституційних прав і свобод, а також їх гарантії, мають визначатися виключно законами України. Однак в умовах воєнного стану фактична заборона на виїзд військовозобов'язаних чоловіків та функціонування інформаційної системи «Шлях» і сервісів у застосунку «Дія» базуються переважно на підзаконних нормативно-правових актах.

Аналіз нормативно-правових актів свідчить, що ані Указ Президента «Про введення воєнного стану» № 64/2022, ані Закон України «Про правовий режим воєнного стану» безпосередньо не встановлюють заборону на виїзд. Повноваження щодо обмеження прав, передбачених ст. 33 Конституції України, фактично реалізуються через делегацію законодавчих повноважень урядовим структурам та відомчим наказам, що створює колізію з правовою позицією Конституційного Суду України про те, що встановлення обмежень прав людини підзаконним актом є неконституційним[294]. У цьому контексті «Шлях» та цифрові

[294] У справі за конституційним поданням Верховного Суду щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень постанови Кабінету Міністрів України «Про встановлення карантину з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, та етапів

перепустки у «Дії» існують у стані дефіциту легалізму, позаяк їхня архітектура та правила доступу не мають первинного законодавчого підґрунтя.

Застосовуючи доктрину ЄСПЛ щодо «якості закону», ми констатуємо порушення принципів доступності, передбачуваності та чіткості. Регулювання свободи пересування через динамічні, постійно змінювані урядові постанови замість стабільного закону створює «правову турбулентність». Як зазначають дослідники, відсутність прямих і чітких приписів закону та використання неофіційних роз'яснень ДПСУ призводять до широкої адміністративної дискреції, що є прямим порушенням принципу правової визначеності[295].

Для подолання цієї кризи необхідне «підняття» правового статусу зазначених систем. Архітектура, межі та правила функціонування систем «Шлях» та цифрових статусів у «Дії» мають бути закріплені безпосередньо у профільному Законі (наприклад, через зміни до Закону України «Про прикордонний контроль» або Закону України «Про правовий режим воєнного стану»). Це дозволить обмежити уряд виключно техніко-організаційними функціями, повернувши питання обмеження прав людини у поле законодавчого регулювання.

Перехід від класичної «нормативно-центристської» моделі до алгоритмічного врядування актуалізує теоретико-правову дилему щодо природи цифрового запису. Запис у базі даних системи «Шлях» або згенерований QR-код у «Дії» сьогодні часто виступає як індивідуальний акт суб'єкта владних повноважень, проте він не відповідає вимогам до форми адміністративного акта. У цифровому форматі відсутні такі атрибути, як підпис посадової особи та обґрунтування мотивів прийняття рішення, що критично ускладнює судове оскарження у разі технічної помилки або безпідставного виключення особи із системи[296].

Правова реальність демонструє небезпечний зсув, коли на практиці ДПСУ розглядає відсутність запису в системі «Шлях» або невалідність коду в «Дії» як безальтернативну підставу для відмови у реалізації матеріального права особи на рух, ігноруючи паперові оригінали документів. Це свідчить про те, що цифровий запис сприймається як первинний юридичний факт, а не як технічна візуалізація рішення органу влади. Така ситуація породжує алгоритмічну дискрецію, де архітектура системи фактично замінює правове провадження, а особа втрачає правосуб'єктність, взаємодіючи лише з інтерфейсом без можливості довести

послаблення протиепідемічних заходів», положень частин першої, третьої статті 29 Закону України «Про Державний бюджет України на 2020 рік», абзацу дев'ятого пункту 2 розділу II «Прикінцеві положення» Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2020 рік» : Рішення Конституційного Суду України (Велика палата) від 28.08.2020 року № 10-р/2020. URL : https://zakon.rada.gov.ua.

[295] Ільницький О. В., Бойченюк І. В. Нормативно-правове обмеження свободи пересування та вільного вибору місця проживання в умовах воєнного стану в Україні. *Публічне право.* 2024. № 1 (53). С. 35.

[296] Середа В. В., Сопільник Л. С., Семчук Ю. І., Зубашевський Н. П. Теоретичні аспекти розвитку адміністративного права в умовах цифрової трансформації. *Академічні візії.* 2025. Випуск 44. С. 4.

правомірність своєї позиції[297].

З огляду на принципи «пояснюваної автоматизації» (explainable automation), кожен цифровий крок повинен бути відтворюваним у правовій формі, а результат – юридично обґрунтованим[298]. Держава має законодавчо закріпити концепцію, за якою цифрові реєстри є виключно «дзеркалом» легітимних правових статусів, а не їхнім першоджерелом. Юридичний пріоритет матеріального права особи над його цифровим відображенням повинен бути імперативом. Технічний збій у системі або відсутність інтероперабельності реєстрів не можуть бути правовою підставою для припинення чи обмеження прав людини.

Сучасна доктрина права України в умовах цифрової трансформації проходить через фундаментальний етап переосмислення природи владних повноважень. Ключовим вектором цього розвитку є поступовий відхід від традиційної «культури повноваження», де посадова особа володіє монополією на суб'єктивну оцінку обставин справи, до цифрового алгоритмічного адміністрування. В основі цього транзиту лежить мінімізація «людського фактора», який у вітчизняній юридичній науці визнається першопричиною корупції в її нинішніх масштабах[299].

Цифровізація публічного управління дає змогу замінити дискреційний розсуд – право посадовця обирати один із кількох юридично допустимих варіантів рішення – на автоматизовану верифікацію. Юридична природа алгоритму, імплементованого у цифрову платформу, за своєю суттю виключає емоційну складову, упередженість чи корупційний інтерес, позаяк програмний код діє виключно в межах заданих параметрів. Це створює умови для переходу до «культури обґрунтування», де будь-яке обмеження свободи пересування має бути результатом об'єктивної відповідності особи законодавчо встановленим критеріям, а не наслідком суб'єктивного сприйняття прикордонника чи державного службовця.

У межах пропонованої моделі автоматизації, якщо особа відповідає вичерпному переліку критеріїв (наприклад, має статус багатодітного батька чи забронюваного працівника), цифрова система повинна автоматично генерувати позитивне рішення без втручання чиновника. У такому разі адміністративна процедура перетворюється із простору суб'єктивної взаємодії на процес автоматизованої обробки запиту. Прикордонний контроль у такій системі має змістити акценти від повторної оцінки підстав для виїзду, що зараз породжує свавільну дискрецію, до суто технічної ідентифікації особи та фізичної перевірки паспортних документів.

Отже, транзит дискреції в алгоритм звужує межі «вільної волі»

---

[297] Корупційні схеми та ризики під час виїзду з України в умовах воєнного стану. Київ, Національне агентство з питань запобігання корупції, 2022. *Портал доброчесності НАЗК*. URL: https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2022/10/Koruptsiy-ni_shemy_ta_ryzyky_pid_chas_vyi-zdu_z_Ukrai-ny_v_umovah.pdf.

[298] Середа В. В., Сопільник Л. С., Семчук Ю. І., Зубашевський Н. П. Теоретичні аспекти розвитку адміністративного права в умовах цифрової трансформації. *Академічні візії.* 2025. Випуск 44. С. 6.

[299] Костенко І.В. Принципи електронного урядування. *Часопис Київського університету права.* 2019. № 4. С. 118.

адміністратора, підпорядковуючи його діяльність технологічній архітектурі системи. Це забезпечує правову визначеність та передбачуваність адміністративних процедур, що є базовою вимогою європейських стандартів Good Governance*.

Аналіз поточної практики обмеження свободи пересування вказує на те, що інформаційна система «Шлях» стала епіцентром нових корупційних схем. Аналітичні звіти НАЗК ідентифікують схему «псевдоволонтерства» як одну з найбільш поширених: особи, що ухиляються від мобілізації, вносяться до системи через недобросовісні благодійні організації та громадські об'єднання за сприяння посадовців обласних військових адміністрацій. Ключовим корупціогенним чинником тут виступає ручний або паперовий спосіб верифікації листів-обґрунтувань, що надає посадовим особам надто широку дискрецію у процесі розгляду звернень.

Мінімізація корупції у сфері обмежень пересування можлива лише через системну заміну адміністративного розсуду технологічно обґрунтованими алгоритмами. Перетворення «Шляху» на інтегровану частину екосистеми державних реєстрів дозволить усунути чиновника як посередника, забезпечивши прозорість та неухильне дотримання верховенства права навіть в умовах особливих правових режимів.

Як вже зазначалось, сучасний етап розвитку адміністративного права України характеризується фундаментальним зміщенням світоглядної парадигми владарювання – транзитом від «культури повноваження» до «культури обґрунтування». Якщо перша концепція базується на формальному праві держави діяти певним чином лише в силу наявності владної компетенції, то друга проголошує, що наявність повноваження є лише початковою точкою аналізу. Неодноразово підкреслено, що неодмінною умовою легальності та легітимності діяльності держави є її відповідність вимогам раціональності, розсудливості та здатності переконувати через змістовне обґрунтування кожного рішення.

У контексті свободи пересування це означає, що право особи на вільний рух не може бути обмежене «мовчазною» або неаргументованою відмовою. Будь-яке втручання у цей простір індивідуальної автономії вимагає від держави пошуку та обґрунтування компромісних рішень, що включають права людини до «крайньої соціальної вигоди». Важливим інструментом імплементації цієї доктрини є Закон України «Про адміністративну процедуру» від 17 лютого 2022 року, який запроваджує єдині стандарти взаємодії влади та особи. Згідно з положеннями Закону та європейськими стандартами Good Administration, адміністративний акт, який за своїм характером негативно впливає на права особи, визначається як неумотивований адміністративний акт[300].

Рішення про відмову у виїзді через систему «Шлях» або безпосередньо у

---

* Набір європейських та міжнародних принципів державного управління, спрямованих на захист прав громадян, забезпечення верховенства права та підвищення довіри до влади. В основі концепції лежать 12 принципів, визначених Радою Європи для органів влади всіх рівнів.

[300] Адміністративне право України. Повний курс : підручник / В. Галунько, П. Діхтієвський, О. Кузьменко та ін. ; за ред. В. Галунька, О. Правоторової. Видання третє. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2020. С. 303.

пункті пропуску на кордоні є класичним несприятливим адміністративним актом, позаяк воно спрямоване на припинення реалізації матеріального права особи на пересування. Відповідно до принципу вмотивованості, такий акт обов'язково повинен містити виклад фактичних обставин та правових підстав, на яких він базується. Для усунення дефектів вмотивованості та суб'єктивного свавілля вбачається необхідним впровадження механізму автоматичної генерації вмотивованих рішень у цифрових системах.

Пропонується алгоритм, за якого у разі відхилення запиту у додатку «Дія» чи системі «Шлях», система автоматично формує витяг про відмову. Цей цифровий документ має містити унікальний QR-код для верифікації, бути завіреним кваліфікованим електронним підписом (далі – КЕП) посадової особи та включати чітке автоматизоване посилання на конкретну норму закону та причину відмови.

Така миттєва цифрова фіксація індивідуального акта має вирішальне значення для спрощення судового оскарження. Вона унеможливлює заміну чи корегування підстав відмови «заднім числом» з боку державного органу під час розгляду справи у суді, забезпечуючи криптографічну незмінність даних про момент та зміст ухваленого рішення. Це вирівнює процесуальний баланс у відносинах між громадянином і державою, надаючи суду об'єктивний доказ для оцінки правомірності втручання та дотримання принципу належної ретельності.

Забезпечення прозорості у сфері обмежень свободи пересування вимагає не лише відкритості для приватного суб'єкта, а й впровадження тотального внутрішнього контролю за діяльністю службовців. Ключовим антикорупційним інструментом у цьому аспекті постає концепція цифрового сліду. Вона ґрунтується на системному підході до Good Governance, де надійність та підзвітність інституційних механізмів забезпечуються через технологічну архітектуру.

Пропонується запровадження обов'язкового електронного логування кожної дії оператора чи інспектора, що має доступ до систем «Шлях», «Аркан» або «Гарт». Сфера фіксації повинна охоплювати будь-яку активність: перегляд персональних даних, зміну статусу заявки, внесення нових записів до реєстру чи видалення існуючих. Кожна така дія разом із часовим штампом та ідентифікатором посадової особи має автоматично записуватися у захищений журнал подій, побудований на технологіях, аналогічних blockchain, що технічно виключає можливість видалення або несанкціонованого редагування логів[301].

Юридичне значення такого електронного аудиту полягає у створенні неспростовної доказової бази для правоохоронних органів. Аналіз джерел свідчить, що корупційні схеми на кордоні часто пов'язані із внесенням недостовірної інформації до АСМ «Інспектор» чи системи «Шлях». Наявність незмінного цифрового сліду дає змогу ідентифікувати конкретну особу, яка вчинила протиправну дію, навіть у разі спроби приховати порушення через певний час.

Крім того, такий цифровий аудит дискреції виступає потужним психологічним та юридичним запобіжником. Усвідомлення посадовою особою

[301] Запобігання корупції на державному кордоні України : монографія / за заг. ред. С. Я. Білявця. Хмельницький : Видавництво НАДПСУ, 2025. С. 120.

того, що будь-яке відхилення від алгоритму або необґрунтований перегляд справи залишає перманентний слід у системі, радикально знижує рівень суб'єктивного свавілля та ймовірність реалізації корупційного інтересу. Це трансформує діяльність службовця із зони «вільного розсуду» у простір підконтрольного виконання функцій, де панує презумпція правомірності дій приватного суб'єкта, а кожна дія адміністратора перебуває під постійним технологічним моніторингом.

Отже, інтеграція інструментів цифрового аудиту та фіксації є безальтернативним шляхом до розбудови доброчесності та забезпечення верховенства права в умовах воєнного стану. Лише через технологічне забезпечення підзвітності можна досягти реального захисту конституційних прав громадян та мінімізувати корупційні ризики у сфері регулювання свободи пересування.

Поствоєнна реінтеграція та мінімізація корупційних ризиків вимагають перетворення цифрових систем регулювання пересування з інструментів свавільної дискреції на прозорі сервіси, що базуються на суворому конституційному легалізмі. Тільки через закріплення архітектури «Шляху» та «Дії» на рівні закону та визнання цифрових даних лише технічним засобом візуалізації права можна забезпечити баланс між безпекою держави та свободою особи.

Формування прозорого цифрового середовища та втілення концепції «культури обґрунтування» через механізми фіксації індивідуальних актів і електронного аудиту дій посадових осіб, безперечно, є визначальним кроком для захисту особи від свавілля влади під час реалізації права на свободу пересування. Водночас стрімке розширення меж діджиталізації та створення інтегрованих баз даних, які детально акумулюють відомості про переміщення громадян, неминуче породжує зворотний бік цього процесу. Забезпечення прозорості та підконтрольності держапарату не повинно призводити до тотального та непропорційного втручання в особисте життя людини або створювати критичні вразливості, що актуалізує необхідність пошуку жорсткого правового балансу між цифровим моніторингом, кібербезпекою та захистом персональних даних у системі обмежень воєнного стану.

Право на повагу до приватного і сімейного життя, закріплене у ст. 32 Конституції України та ст. 8 Конвенції, становить фундамент індивідуальної автономії особи. В умовах повномасштабної збройної агресії та запровадження правового режиму воєнного стану це право зазнає суттєвих трансформацій. Офіційне повідомлення України про дерогацію (відступ від зобов'язань) згідно зі ст. 15 Конвенції, надіслане Раді Європи у березні 2022 року, прямо охоплює ст. 8 Конвенції. Проте в юридичній доктрині наголошується, що дерогація не означає повної анігіляції права на приватність. Будь-яке втручання держави все одно повинно відповідати суворому «трискладовому тесту»: бути передбаченим законом, мати легітимну мету та бути пропорційним і нагально необхідним у демократичному суспільстві[302].

[302] Зінухова В. М., Воронова О. В., Орлова І. М. Критерії законності обмеження прав людини в умовах воєнного стану: конституційно-правові та міжнародно-правові стандарти. *Право та державне управління.* 2026. № 1. С. 18.

Стрімка цифровізація публічного управління через портал «Дія» та інтегровані системи, такі як інформаційна система «Шлях», актуалізує проблему надмірного цифрового моніторингу. Реєстрація перепусток, відстеження перетинів блокпостів та потенційна верифікація геолокації створюють умови для акумуляції державою безпрецедентного масиву даних про щоденні маршрути та місцезнаходження громадян. Постає критичне юридичне питання щодо меж такої обробки: наскільки глибоко військові чи цивільні органи мають право втручатися у приватну сферу заради безпеки? Доктринальною відповіддю на цей виклик має стати концепція мінімізації даних, яка передбачає збір лише тієї інформації, без якої неможливо досягти конкретної безпекової мети – наприклад, виключно ідентифікації особи на пункті пропуску, а не створення цифрового профілю її життєдіяльності[303].

Особливої уваги потребує трансформація інституту згоди на обробку персональних даних. В умовах воєнного стану спостерігається феномен «добровільно-примусової» згоди. Коли використання цифрових застосунків чи реєстрація у реєстрах стає фактичною, а іноді й юридичною умовою реалізації права на свободу пересування, згода особи перестає бути «вільною» у розумінні стандартів General Data Protection Regulation (GDPR)*.

Отже, держава повинна забезпечити баланс, за якого цифровізація не перетворюється на інструмент тотального контролю, що нівелює сутнісний зміст конституційних гарантій

В умовах гібридної війни цифрові реєстри набувають статусу об’єктів критичної інфраструктури, а інформація в них стає об’єктом стратегічного значення. Бази даних системи «Шлях», реєстри військовозобов’язаних та системи цифрових перепусток містять не лише персональні дані, а й чутливу інформацію про логістику волонтерської допомоги, маршрути переміщення фахівців оборонно-промислового комплексу та мобілізаційні ресурси держави. Будь-який витік такої інформації безпосередньо трансформується у загрозу національній безпеці, позаяк персональні дані конкретних осіб стають «цілями» для спецслужб агресора.

Досвід початку 2022 року, коли урядові сайти та реєстри зазнали масованих DDoS-атак, підтверджує, що кібербезпека є невід’ємною складовою оборони держави. Мілітаризація витоків даних означає, що технічна помилка розробника чи халатність чиновника може призвести до фізичної ліквідації чи захоплення громадян на окупованих територіях. У зв’язку з цим законодавство повинно імперативно вимагати найвищого рівня атестації Комплексних систем захисту інформації для будь-яких модулів, що інтегруються в державні платформи. Неприпустимим є спрощення безпекових протоколів під приводом «воєнної квапливості» чи потреби у швидкій діджиталізації.

Юридичним запобіжником проти безвідповідальності має стати закріплення механізму персональної відповідальності посадових осіб за дефекти безпеки

---

[303] Адміністративне право України. Повний курс : підручник / В. Галунько, П. Діхтієвський, О. Кузьменко та ін. ; за ред. В. Галунька, О. Правоторової. Видання третє. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2020. С. 182.

* Суворий регламент ЄС щодо захисту персональних даних.

державного програмного забезпечення. Відповідно до принципу ретроспективної відповідальності, держава зобов'язана відшкодувати шкоду, заподіяну витоком даних, проте вона повинна мати право регресу до конкретних посадовців чи розробників, чиї дії призвели до компрометації систем.

Отже, кібербезпека державних реєстрів в умовах війни виходить за межі суто технічного питання і стає питанням виживання нації. Лише через жорсткий правовий контроль за якістю захисту даних та встановлення персональної відповідальності можна мінімізувати ризики, які несе цифровізація у поєднанні з військовими загрозами.

Стратегія поетапного скасування правових обмежень та відновлення свободи пересування у поствоєнний період. Припинення або скасування правового режиму воєнного стану в Україні є фундаментальним юридичним фактом, що тягне за собою системну трансформацію правового статусу особи та діяльності державних інституцій. Воєнний стан за своєю природою є екстраординарним режимом, запровадженим з метою забезпечення національної безпеки та відсічі збройній агресії, що об'єктивно обумовлює тимчасове звуження сфери реалізації окремих прав. Однак юридичний ефект скасування цього режиму полягає в автоматичному анулюванні матеріально-правових підстав для дерогації міжнародних зобов'язань. Позаяк право держави на відступ від зобов'язань за ст. 15 Конвенції та ст. 4 Пакту виникає виключно за умов війни або іншої суспільної небезпеки, що «загрожує життю нації», припинення воєнного стану констатує зникнення такої екзистенційної загрози. Відповідно, збереження будь-яких заходів відступу після цього моменту втрачає легітимну підставу та перетворюється на порушення міжнародно-правових стандартів.

Процесуальний механізм відновлення дії прав вимагає суворого дотримання формальної процедури міжнародного сповіщення. Держава не просто припиняє обмеження, а зобов'язана негайно офіційно повідомити про припинення застосування відступу від зобов'язань Генеральному секретарю ООН та Генеральному секретарю Ради Європи. У цьому документі має бути чітко зафіксована дата, з якої держава знову повною мірою виконує зобов'язання щодо гарантування свободи пересування та інших дерогованих прав[304]. Така нотифікація є актом повернення України до нормативного правопорядку європейського правового простору, що забезпечує міжнародну легітимність та прозорість дій влади.

Внутрішньодержавний аспект виходу з дерогації знаменує відновлення повної юридичної сили ст. 33 Конституції України. Це означає доктринальний перехід від принципу «безпекової доцільності», де інтереси оборони превалювали над особистими свободами, до принципу «абсолютного пріоритету конституційних гарантій». Будь-які адміністративні чи нормативні перепони, що були у період воєнного часу для перетину кордону (зокрема щодо категорій військовозобов'язаних чоловіків), повинні бути ліквідовані як такі, що втратили конституційну основу в межах ст. 64 Основного Закону. Конституційний легалізм вимагає, щоб повноваження щодо обмеження свободи пересування були негайно

[304] Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) : Протокол від 04.11.1950 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua.

вилучені з компетенції органів військового командування та виконавчої влади, повертаючи це право у сферу дії ординарних законів мирного часу.

Ключовим викликом перехідного періоду є феномен нормалізації надзвичайного стану (Normalizing the Exceptional), за якого інструменти та ідеологія екстраординарного права поступово імплементуються у повсякденну правову доктрину. Теоретична концепція «emergency creep» попереджає про прагнення державної влади зберегти механізми тотального контролю навіть після зникнення самої загрози. Це спричиняє ерозію верховенства права, коли виняткові заходи починають сприйматися як «нова нормальність» через семантичну та риторичну тривіалізацію обмежень[305].

У повоєнний період виникає небезпека виникнення синдрому інерції правообмежень, коли урядові структури намагаються виправдати збереження жорстких лімітів на виїзд громадян за кордон посиланням на «необхідність відбудови економіки», «демографічну кризу» чи «захист людського капіталу». Доктринальний аналіз свідчить про недопустимість перенесення воєнних заборон у цивільне законодавство мирного часу під будь-якими соціо-економічними приводами. У правовій державі економічна доцільність ніколи не може бути легітимною підставою для нівелювання сутнісного змісту конституційного права на свободу пересування. Спроби легалізувати заборону на виїзд через звичайні закони чи підзаконні акти у мирний час є безумовно неконституційними, позаяк вони руйнують баланс між приватним та публічним інтересом.

Абсолютна неконституційність позакризових обмежень підтверджується неможливістю їхнього проходження крізь класичний трискладовий тест ЄСПЛ у мирний час. Будь-яка спроба пролонгувати обмеження свободи пересування поза режимом воєнного стану призведе до розмивання стандартів прав людини та втрати міжнародної довіри до України як правової держави. Конституційні запобіжники вимагають негайної реактивації судового та парламентського контролю для припинення інерційних практик виконавчої влади. Збереження свободи пересування є не лише юридичним зобов'язанням, а й стратегічною умовою успішної євроінтеграції та демократичного відновлення нації.

Припинення правового режиму воєнного стану ставить перед державою складне завдання переходу до ординарного правопорядку без втрати контролю над безпековою ситуацією. Радикальний підхід, що передбачає одномоментне скасування всіх обмежень – від відкриття кордонів для всіх категорій громадян до негайної ліквідації системи блокпостів, – несе в собі критичні ризики правового та логістичного хаосу. Зокрема, ініціювання «відкритого кордону» в один день без належної підготовки може призвести до неконтрольованого масового відтоку людських ресурсів та капіталу, що в умовах необхідності відбудови національної економіки створить загрозу самій життєздатності нації. Крім того, система ДПСУ та правоохоронні органи зіткнуться з надмірним навантаженням, яке за умов відсутності чітких алгоритмів перевірки може спричинити колапс безпекового контролю.

Альтернативою одномоментного скасування всіх обмежень є концепція

[305] Frankenberg G. Political technology and the erosion of the rule of law : Normalizing the state of exception. SuhrkampVerlag Berlin 2014. P. 185.

«поетапного скасування правообмежень». Ця модель передбачає кероване та диференційоване зниження градуса втручання держави у права особи, що дає змогу збалансувати фундаментальне право на свободу пересування з інтересами національної безпеки. Такий підхід забезпечує передбачуваність правового регулювання та дає змогу уникнути «синдрому інерції», коли надзвичайні заходи продовжують діяти лише через адміністративну неготовність до змін.

Першим кроком поствоєнної нормалізації має стати повне відновлення мобільності громадян всередині країни. Основним заходом є негайне та безумовне скасування комендантської години на всій території держави. Як інститут виключно воєнного часу, комендантська година втрачає свою легітимну мету (охорону публічного порядку під час бойових дій) одразу після офіційного припинення воєнного стану. Винятком може бути лише чітко визначена делімітація безпекових зон у прикордонних смугах з державою-агресором, де може зберігатися особливий режим контролю.

Процес нормалізації передбачає також ліквідацію системи внутрішніх блокпостів та особливого режиму в'їзду/виїзду між областями. Контроль над дорожнім рухом та забезпечення публічної безпеки повинні бути повернуті виключно до компетенції цивільних органів Національної поліції України, що знаменує завершення періоду домінування військового управління над цивільним життям.

Найбільш дискусійним етапом є трансформація жорсткої гендерно-вікової заборони на виїзд (чоловіки 18-60 років), яка діє в період воєнного стану. Для уникнення демографічного шоку та забезпечення економічної стабільності пропонується перехід до системи регульованого виїзду. Важливо наголосити, що будь-яка диференціація умов реалізації права на виїзд на цьому етапі повинна бути закріплена виключно на рівні Закону України, а не чергових постанов Кабінету Міністрів України. Це є критичною умовою подолання корупційних ризиків та практики «ручного регулювання», на які вказували антикорупційні органи.

Завершальним етапом є здійснення «конституційної реституції» – повне повернення до первинного правового режиму ст. 33 Конституції України. Це означає, що право вільно залишати територію України не може обмежуватися жодними позакризовими чинниками, окрім тих, що передбачені класичним трискладовим тестом ЄСПЛ у мирний час. Встановлення будь-яких залишкових обмежень на цьому етапі можливе лише через зміни до профільного Закону України, що гарантує високий рівень правової визначеності та публічного обговорення.

Цей етап також включає «цивілізаційний правовий транзит» цифрових інструментів контролю. Інформаційна система «Шлях», яка в період воєнного стану виконувала дозвільну та карально-регулюючу функцію (і часто ставала джерелом зловживань), повинна бути докорінно реформована. Її юридична природа має трансформуватися у суто аналітичну, статистичну та моніторингову платформу, що відповідає стандартам ЄС щодо інтегрованого управління кордонами. Отже, Україна повністю повертається до європейського правового простору, де свобода пересування є непорушним стандартом життя.

У контексті європейської інтеграції України та необхідності забезпечення високого рівня прикордонної безпеки, нагальним завданням є впровадження моделі «інтелектуального» або «розумного» кордону (Smart Border). Спираючись на досвід ЄС, ця концепція передбачає створення цифрової інтеграції прикордонного простору, яка базується на архітектурі автоматизованих систем, аналогічних європейській системі реєстрації в'їзду/виїзду (EES – Entry/Exit System) та системі інформації та авторизації подорожей (ETIAS). Такі системи дають змогу здійснювати безперервний моніторинг міграційних потоків та ідентифікацію осіб за біометричними даними, що значно посилює можливості запобігання транскордонній злочинності.

Сутність цифровізації контролю полягає у переході до повної діджиталізації процедур: автоматичного зчитування біометричних параметрів, безконтактної верифікації статусів через інтегровані відомчі реєстри та наднаціональні бази даних. Це не лише прискорює трафік, а й забезпечує мінімізацію адміністративного свавілля, позаяк усуває корупційну дискрецію та «людський фактор» у процесі ухвалення рішень посадовцями ДПСУ. Використання технологій штучного інтелекту для аналізу ризиків на основі об'єктивних даних дають змогу реалізувати стратегію «вибіркової бар'єрності», де для законослухняних громадян процедури спрощуються, а ресурси контролю фокусуються на «групах ризику»[306].

Водночас правовий баланс із правами людини вимагає, аби технологізація відбувалася суворо на засадах конституціоналізму. Використання біометрії створює нові ризики, зокрема загрозу несанкціонованого стеження та витоку конфіденційної інформації. Держава повинна забезпечити алгоритмічну прозорість функціонування систем та створити правові запобіжники проти алгоритмічної дискримінації. Необхідним є запровадження прозорого механізму швидкого адміністративного та судового оскарження технічних збоїв системи, що гарантуватиме право на судовий захист навіть в умовах цифрового контролю.

Досвід регулювання свободи пересування під час пандемії COVID-19 та воєнного стану виявив критичні недоліки хаотичної правотворчості. Практика «урядування через постанови», коли суттєві обмеження прав людини вводилися динамічними змінами до актів Кабінету Міністрів України, суперечить ст. ст. 33, 64 та 92 Конституції України. Така надмірна делегація законодавчих повноважень виконавчій владі підриває принцип верховенства права та створює ситуацію юридичної невизначеності.

Для подолання цих викликів необхідна систематизація надзвичайного законодавства шляхом розробки єдиного кодифікованого акта – Кодексу про надзвичайні правові режими (або пакету взаємопов'язаних змін до профільних законів). Цей акт має на рівні Закону чітко зафіксувати імперативні конституційні червоні лінії, що визначатимуть межі дискреції влади у будь-яких майбутніх кризах.

Впровадження такої кодифікації, заснованої на принципі належного

---

[306] Філіппов С. О. Кримінологічні засади протидії транскордонній злочинності: дис. … докт. юрид. наук: 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право (081 – Право). Хмельницький, 2019. С. 428.

урядування (good governance), унеможливить повернення до практики довільного обмеження прав підзаконними актами. Це гарантуватиме збереження стабільної правової архітектури та захист сутнісного змісту прав людини незалежно від гостроти надзвичайних обставин. Отже, модернізація законодавства стане запобіжником проти узурпації повноважень та забезпечить передбачуваність дій держави у відносинах із громадянами.

Дослідження стратегічних перспектив модернізації вітчизняного законодавства у сфері свободи пересування, а також визначення засад поствоєнної реінтеграції в контексті діджиталізації та імплементації європейських стандартів дає змогу сформулювати узагальнюючі висновки.

Подолання дефіциту легалізму та хронічної нормативної турбулентності у сфері функціонування новітніх інформаційних платформ, зокрема інформаційної системи «Шлях» та сервісів у застосунку «Дія», вимагає імперативного підняття їхнього правового статусу. Обмеження фундаментального права, гарантованого ст. 33 Конституції України, шляхом делегування повноважень Кабінету Міністрів України та ухвалення динамічних підзаконних актів прямо суперечить конституційній моделі легалізму та європейським стандартам якості закону. Уся сукупність правил доступу, архітектура та функціональні межі вказаних цифрових інструментів мають бути врегульовані безпосередньо у профільному законі, що обмежить виконавчу владу виключно техніко-організаційними функціями та поверне правообмеження у поле суворого конституційного контролю.

Перехід від «культури повноваження» до «культури обґрунтування» в умовах алгоритмічного врядування актуалізує потребу в нормативному визначенні юридичної природи цифрового запису та мінімізації суб’єктивної адміністративної дискреції. Цифрові реєстри мають розглядатися виключно як технічне дзеркало легітимно отриманих матеріальних статусів особи, а не як їхнє самостійне першоджерело, що виключає можливість обмеження прав через технічні збої чи дефекти інтероперабельності баз даних. Задля подолання алгоритмічного свавілля та вирівнювання процесуального балансу в судовому захисті доведено необхідність автоматичного генерування системою вмотивованого рішення про відмову у виїзді із наданням QR-коду та кваліфікованого електронного підпису посадової особи, що фіксує незмінність фактичних підстав відмови та унеможливлює їх коригування суб'єктом владних повноважень заднім числом.

Розбудова інституційної підзвітності та доброчесності у процесі адміністрування свободи пересування має спиратися на технологічну архітектуру цифрового сліду, яка передбачає обов’язкове електронне логування кожної дії оператора у реєстрах «Шлях», «Аркан» або «Гарт» за технологіями, аналогічними blockchain. Створення такої незмінної системи криптографічного аудиту усуває корупційні ризики та забезпечує органи правопорядку неспростовною доказовою базою, водночас застосування цих цифрових засобів має жорстко лімітуватися принципом мінімізації даних для недопущення тотального моніторингу приватного життя та мілітаризації витоків персональних даних в умовах гібридної війни.

У поствоєнний перехідний період єдино збалансованою правовою моделлю виходу з режиму дерогації є каскадне поетапне скасування правообмежень, яке нівелює синдром інерції надзвичайного стану та ризики виникнення правового хаосу. Перший етап передбачає негайне відновлення внутрішньої мобільності шляхом ліквідації комендантської години й блокпостів із поверненням контролю до цивільної поліції; другий етап полягає у переході до системи регульованого виїзду за кордон із заміною безальтернативних гендерно-вікових заборон гнучкими фінансово-правовими механізмами, встановленими виключно на рівні закону; третій етап знаменує повну конституційну реституцію ст. 33 Конституції України та трансформацію системи «Шлях» у суто аналітичну й моніторингову платформу інтегрованого управління кордонами. Перспективна модернізація прикордонного законодавства у повному обсязі має спиратися на концепцію «розумного кордону» (Smart Border) та стандарти ЄС, а ключовим інституційним запобіжником проти практики урядування через постанови під час майбутніх криз має постати системна кодифікація надзвичайного законодавства у формі Кодексу про надзвичайні правові режими, що чітко зафіксує конституційні червоні лінії дискреції влади та гарантуватиме збереження принципу належного урядування.

Висновки до розділу:

Свобода пересування становить фундаментальну основу особистої автономії та виступає визначальним інститутом публічного й приватного права, забезпечуючи підґрунтя для реалізації всієї системи конституційних прав людини. У публічно-правовому вимірі ця свобода охоплює право на вільне переміщення територією держави, свободу вибору місця проживання чи перебування, право вільно залишати країну та безумовне право громадян на повернення в Україну. Водночас у приватно-правовому вимірі вона функціонує як суб’єктивне особисте немайнове право абсолютного характеру, яке, на відміну від конституційного, у цивільному законодавстві відокремлене від права на вибір місця проживання та підлягає віковим обмеженням. Науковий аналіз вказує на необхідність усунення цієї доктринальної розбіжності та підкреслює тісний взаємозв’язок свободи пересування з іншими фундаментальними правами, зокрема з правом на житло, на працю та політичними правами, де будь-яке обмеження просторової мобільності негативно впливає на загальний правовий статус особи. Історична еволюція цього інституту в Україні демонструє послідовний транзит від тоталітарних методів адміністративного контролю й «прописки» до сучасних міжнародно-правових стандартів, закріплених у Загальній декларації прав людини, Міжнародному пакті про громадянські і політичні права та Протоколі № 4 до Європейської конвенції з прав людини.

Повномасштабна збройна агресія та введення воєнного стану зумовили вимушений перехід держави до застосування надзвичайного кризового механізму – дерогації, тобто тимчасового відступу від виконання окремих міжнародних зобов’язань у сфері прав людини. Правомірність такого відступу визначається дотриманням критеріїв суворої необхідності, пропорційності, недискримінації та процедурної прозорості у формі міжнародних нотифікацій. Специфікою

української конституційної моделі є феномен «позитивної колізії», за якого Основний Закон гарантує ширший перелік невідчужуваних прав порівняно з міжнародними мінімумами, проте відсутність чіткого легального визначення поняття «обмеження прав» у профільному законодавстві створює ризики надмірного адміністративного розсуду. Еволюція практики дерогації пройшла шлях від локальних обмежень періоду АТО/ООС у 2014-2015 роках до тотального втручання у приватну автономію з 2022 року, де свобода пересування стала центральним елементом безпекових заходив держави.

Практична реалізація обмежень мобільності під час війни виявила глибоку суперечність між безпековою доцільністю та принципом правової визначеності. Внутрішні обмеження набули форми комендантської години як часового регулювання руху та особливого режиму в'їзду й виїзду з мережею блокпостів як просторової регламентації. Інтеграція обов'язкового пред'явлення військово-облікових документів на блокпостах фактично об'єднала військовий облік із контролем за внутрішнім переміщенням населення. Водночас зовнішній вимір обмежень, що виявився у забороні виїзду за кордон для військовозобов'язаних чоловіків віком 18-60 років, зіштовхнувся із системним дефіцитом легалізму: профільний Закон України «Про порядок виїзду з України і виїзду в Україну громадян України» взагалі не містить такої підстави обмеження, як «воєнний стан». Це змусило Державну прикордонну службу України спиратися на урядові постанови та внутрішні листи-роз'яснення, що призвело до нормативної турбулентності, розширення суб'єктивної дискреції посадових осіб та виникнення корупційних ризиків.

Адекватним запобіжником проти адміністративного свавілля виступає «трискладовий тест» оцінки правомірності втручання, який вимагає наявності якісного закону, легітимної мети та необхідності у демократичному суспільстві. У кризовий період осередком доктринального розвитку стає концептуальний перехід від «культури повноваження», яка вважає наявність компетенції достатньою підставою для дій, до «культури обґрунтування», що вимагає від держави раціонального доведення та індивідуалізації кожного обмеження. Національна судова практика тривалий час легітимізувала урядове регулювання потребами мобілізації та розмежовувала процесуальне право на відстрочку від матеріального права на перетин кордону. Проте під тиском комунікації з боку Європейського суду з прав людини суди все частіше скасовують неаргументовані відмови прикордонних органів, вимовляючи високі стандарти якості індивідуальних адміністративних актів та обстоюючи модель динамічного балансу між безпекою та свободою.

Цифровізація адміністрування свободи пересування через системи «Шлях» та сервіси застосунку «Дія» поставила нові теоретико-правові виклики, пов'язані з алгоритмічною дискрецією. Склалася небезпечна практика, коли відсутність цифрового запису або невалідність коду розглядається як первинний юридичний факт для відмови у виїзді, що фактично заміщує правову процедуру роботою програмного інтерфейсу. Для подолання цієї проблеми необхідно законодавчо закріпити статус цифрових реєстрів як технічного відображення статусу особи, а не його першоджерела, впровадити автоматичне генерування вмотивованих

рішень про відмову з КЕП та забезпечити незмінне електронне логування дій операторів за технологіями скріпленого аудиту. Водночас масштабування баз даних вимагає дотримання принципу мінімізації даних для недопущення тотального стеження за приватним життям та суворого кіберзахисту реєстрів як об'єктів критичної інфраструктури в умовах гібридної війни.

Стратегічні перспективи поствоєнної нормалізації вимагають уникнення «синдрому інерції надзвичайного стану», за якого урядові структури намагатимуться зберегти обмеження у мирний час під соціо-економічними приводами. Єдино прийнятною моделлю є каскадне поетапне скасування правообмежень: від негайного відновлення внутрішньої мобільності та скасування комендантської години на першому етапі – до запровадження гнучких законодавчих механізмів виїзду на другому та повної конституційної реституції ст. 33 Конституції України на третьому етапі. Довгострокова трансформація має спиратися на концепцію «розумного кордону» (Smart Border) та стандарти ЄС, а також на системну кодифікацію надзвичайного законодавства у формі Кодексу про надзвичайні правові режими, що зафіксує непорушні конституційні межі дискреції влади та гарантуватиме збереження принципу належного урядування.

Список використаних джерел:

1. Адміністративне право України. Повний курс: підручник / В. Галунько, П. Діхтієвський, О. Кузьменко та ін. ; за ред. В. Галунька, О. Правоторової. Видання третє. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2020. 584 с.

2. Бочковой В. О. Поняття дерогації та її місце в системі обмежень прав людини. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО.* 2025. Випуск 89: частина 4. С. 82-86.

3. Голубка І. І. Конституційні права на свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні та країнах ЄС: порівняльно-правовий аналіз: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Ужгород, 2016. С. 20 с.

4. Гриньо Д. Д. Обмеження прав і свобод людини в умовах воєнного стану в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2023. № 2. С. 45-48.

5. Дідух Х. В. Баланс між безпекою та свободою: межі обмеження конституційних прав в умовах воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2026. Випуск № 02, частина 1. С. 107-111.

6. Загальна декларація прав людини : Міжнародний документ від 10.12.1948 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua.

7. Запобігання корупції на державному кордоні України : монографія / за заг. ред. С. Я. Білявця. Хмельницький : Видавництво НАДПСУ, 2025. 300 с.

8. Зінухова В. М., Воронова О. В., Орлова І. М. Критерії законності обмеження прав людини в умовах воєнного стану: конституційно-правові та міжнародно-правові стандарти. *Право та державне управління.* 2026. № 1. С. 15-21.

9. Ільницький О. В., Бойченюк І. В. Нормативно-правове обмеження свободи пересування та вільного вибору місця проживання в умовах воєнного стану в Україні. *Публічне право.* 2024. № 1 (53). С. 27-35.

10. Капліна О. В., Крицька І. О., Туманянц А. Р. Право на свободу та особисту недоторканість: проблеми співмірності правообмежень в умовах екзистенційних загроз. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2024. № 1. Том 31. С. 284-302.

11. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) : Протокол від 04.11.1950 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua.

12. Конституційне право України. Академічний курс : Підруч. у 2 томах. Т. 2 [за ред. В.Ф. Погорілка]. К. : ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2006. 800 с.

13. Корупційні схеми та ризики під час виїзду з України в умовах воєнного стану. Київ, Національне агентство з питань запобігання корупції, 2022. URL: https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2022/10/Koruptsiy-ni_shemy_ta_ryzyky_pid_chas_vyi-zdu_z_Ukrai-ny_v_umovah.pdf.

14. Костенко І.В. Принципи електронного урядування. *Часопис Київського університету права.* 2019. № 4. С. 117-121.

15. Куртов А. І., Іващенко С. М., Гашенко С. В. Особливості правового режиму воєнного стану в Україні. *Українська поліцеїстика: теорія, законодавство, практика*. 2025. № 1 (13). С. 123-129.

16. Кучів О. Обмеження свободи пересування у світлі необхідності в демократичному суспільстві: підходи ЄСПЛ. *Слово Національної школи суддів України.* 2021. № 2 (35). С. 27-39.

17. Любченко М. О. Конституційно-правове регулювання права на свободу пересування на території України. *Судова апеляція.* 2015. № 3 (40). С. 65-75.

18. Марущак А. В. Обмеження права на пересування в умовах військового стану: практика України. *Юридичний вісник.* 2022. № 3. С. 58-63.

19. Мельниченко Н. О. Процедури дерогації при захисті прав людини. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право.* 2022. № 1. С. 18-28.

20. Миколаєнко Ю. І. Права людини на свободу пересування та вільний вибір місця проживання в основних концепціях сучасного праворозуміння. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Журнал. Серія Право.* 2018. № 5 (17). С. 101-106.

21. Міхневич Л.В. Свобода пересування: проблеми кореляції публічно-правового та приватно-правового підходів. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство».* 2024. № 2. С. 161-166.

22. Нор А. Г. Криза прав людини та дерогація в Україні: між необхідністю та ризиками зловживання. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО.* 2026. Випуск 94: частина 1. С. 185-190.

23. Пилипенко В. П. Вплив воєнного стану на права і свободи громадян України. *Юридичний вісник.* 2025. № 5. С. 125-136.

24. Права людини в особливих правових режимах: досвід України : монографія / Д. С. Терлецький, О. В. Марусяк, Ю. Д. Батан, М. В. Афанасьєва та ін. ; за заг. ред. д.ю.н., проф. М. В. Афанасьєвої. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. 356 с.

25. Правова система України в умовах воєнного стану : збірник наукових праць / за загальною редакцією О. О. Кота, А. Б. Гриняка, Н. В. Міловської, М. М.

Хоменка. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. 540 с.

26. Правове регулювання дотримання прав і свобод людини та громадянина в умовах адміністративно-правового режиму воєнного стану : колективна монографія / Є. Львова, О. Жильцов, О. Пасько та ін. ; за заг. ред. А. В. Денисової. Одеса : Видавництво «Юридика», 2025. 840 с.

27. Про Заяву Верховної Ради України «Про відступ України від окремих зобов'язань, визначених Міжнародним пактом про громадянські і політичні права та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод: Постанова Верховної Ради України від 21.05.2015 № 462-VIII. URL: http:// zakon3.rada.gov.ua.

28. Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні : Закон України від 11.12.2003 р. № 1382-IV. URL : https://zakon.rada.gov.ua.

29. Продивус С. В. Правомірне обмеження права на свободу пересування: міжнародно-правові стандарти та практика Європейського суду з прав людини. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО.* 2023. Випуск 78: частина 2. С. 365-371.

30. Решота В. В. Відступ України від зобов'язань за конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод. *Право України.* 2025. № 7. С. 56-70.

31. Свобода вибору місця проживання та пересування в умовах правового режиму воєнного стану: дослідження. *Українська Гельсінська спілка з прав людини.* веб-сайт. URL: https://www.helsinki.org.ua/articles/svoboda-vyboru-mistsia-prozhyvannia-ta-peresuvannia-v-umovakh-pravovoho-rezhymu-voiennoho-stanu-doslidzhennia/

32. Середа В. В., Сопільник Л. С., Семчук Ю. І., Зубашевський Н. П. Теоретичні аспекти розвитку адміністративного права в умовах цифрової трансформації. *Академічні візії.* 2025. Випуск 44. С. 1-8.

33. Синицин П. М., Василіогло Р. О. Роль принципу пропорційності під час обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина в Україні: проблеми теорії та практики. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО.* 2025. Випуск 87: частина 4. С. 136-140.

34. У справі № 160/14683/22: Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 20.12.2024 р. № 123946145. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/123946145.

35. У справі № 200/7287/24: Рішення Донецького окружного адміністративного суду від 06.01.2025 р. № 124308457. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/124308457.

36. У справі № 260/2850/22: Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 18.04.2024 р. № 118464800. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/118464800.

37. У справі № 380/11916/22: Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 12.11.2024 р. № 123060140. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/123060140.

38. У справі № 380/7792/22: Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 17.08.2023 р. № 112879350. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/112879350.

39. У справі № 640/21967/22: Постанова Верховного Суду у складі колегії

суддів Касаційного адміністративного суду від 11.08.2025 р. № 129450885. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/129450885.

40. У справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини другої статті 135 Житлового кодексу Української РСР : Рішення Конституційного Суду України (Велика палата) від 20.12.2019 року № 12-р/2019. URL : https://zakon.rada.gov.ua.

41. У справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення окремих положень частини першої статті 4 Цивільного процесуального кодексу України (справа про охоронюваний законом інтерес) : Рішення Конституційного Суду України від 01.12.2004 р. № 18-рп/2004. URL : https://zakon.rada.gov.ua.

42. У справі за конституційним поданням Верховного Суду щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень постанови Кабінету Міністрів України «Про встановлення карантину з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, та етапів послаблення протиепідемічних заходів», положень частин першої, третьої статті 29 Закону України «Про Державний бюджет України на 2020 рік», абзацу дев'ятого пункту 2 розділу II «Прикінцеві положення» Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2020 рік» : Рішення Конституційного Суду України (Велика палата) від 28.08.2020 року № 10-р/2020. URL : https://zakon.rada.gov.ua.

43. У справі за конституційною скаргою Абрамовича Олексія Володимировича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 2 частини другої статті 40 Житлового кодексу України (щодо дискримінації у реалізації права на житло) : Рішення Конституційного Суду України від 22.06.2022 р. № 5-р(II)/2022. URL : https://zakon.rada.gov.ua.

44. Філіппов С. О. Кримінологічні засади протидії транскордонній злочинності: дис. … докт. юрид. наук: 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право (081 – Право). Хмельницький, 2019. 439 с.

45. Церковник С.І. Теоретико-правовий аналіз дії права під час воєнного стану в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2024. № 2. С. 100-104.

46. Шевчук С. В. Обмеження прав людини в умовах війни і миру: конституційний аспект. *Філософія права і загальна теорія права.* 2022. № 1. С. 102-121.

47. Case of Lawless v. Ireland (No. 3). Strasbourg 1 July 1961. URL : https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-57518%22]}.

48. Case of Silver and others v. the United Kingdom. Strasbourg 25 March 1983. URL : https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-57577%22]}

49. Frankenberg G. Political technology and the erosion of the rule of law : Normalizing the state of exception. SuhrkampVerlag Berlin 2014. 320 p.

РОЗДІЛ 6
ПРАВО НА ПОВАГУ ДО ПРИВАТНОГО І СІМЕЙНОГО ЖИТТЯ У ПРАКТИЦІ ЄСПЛ

1. Нормативне закріплення права на повагу до приватного і сімейного життя.

2. Міжнародні стандарти гарантування права на повагу до приватного і сімейного життя.

3. Обмеження права на недоторканність приватного та сімейного життя в умовах воєнного стану.

Висновки до розділу.

Список використаних джерел.

1. Нормативне закріплення права на повагу до приватного і сімейного життя

У сучасному світі питання прав людини, їх закріплення, гарантування, забезпечення можливості їх реалізації є вкрай актуальними. З одного боку, постійно збільшується кількість міжнародних та національних норм, які захищають права людини, з іншого – ефективність та реальність їхньої реалізації залишається на тому ж рівні.

В умовах глобалізації, розвитку інформаційного суспільства, діджиталізації, відкритості та прозорості суспільного життя все гостріше постає питання захисту особистого життя людини. У цьому сенсі не можна не згадати тезу Фернанда Воліо, що всі права людини є аспектами права на приватність (right to privacy) в певному їхньому розумінні.[307]

Живучи у час науково-технічного прогресу маємо визнати, що нині досить гостро постає питання забезпечення права на недоторканість приватного життя. Масштабні цифрові перетворення, що нині відбуваються в сучасній Україні, створюють все нові й нові загрози нелегалізованого втручання у приватний простір.

У той же час, європейські орієнтири нашої держави передбачають необхідність формування дієвого механізму забезпечення та захисту особистих немайнових прав людини. Зі вступом України до Ради Європи, послідовним курсом на європейську інтеграцію й подальшими демократичними перетвореннями, поліпшення захисту особистих немайнових прав людини стає особливо значущим та важливим.[308]

Право на повагу до приватного і сімейного життя є одним із фундаментальних прав людини, що забезпечує недоторканність особистої сфери,

---

[307] Volio F. Legal personality, privacy and the family. The International Bill of Rights. *The International Bill of Rights: the Covenant on Civil and Political Rights* / ed. L. Henkin. New York : Columbia University Press, 1981. P. 112.

[308] Резворович К. Р. Право на особисте життя vs право на приватне життя: дискусійність співвідношення категорій. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.* 2020. № 1. С. 96.

автономію індивіда та гарантує захист від свавільного втручання з боку держави. Його реалізація становить необхідну передумову для ефективного функціонування демократичного суспільства, в якому цінується людська гідність та свобода вибору особи.[309]

Наразі в Україні напрацьована чимала законодавча база з питань захисту як особистих немайнових прав людини в цілому, так і права на приватне життя зокрема. Однак, сформоване законодавство не позбавлене недоліків. Зауваження викликає, перш за все, недосконаліть понятійного апарату у контексті одночасного використання вітчизняним законодавцем у різних нормативно-правових актах, і навіть різних статтях одних і тих же нормативно-правових актів дефініцій «приватне життя» та «особисте життя». Унаслідок чого виникає чимало правозастовчих проблем, а судова практика залишається досить неоднозначною.[310]

Досліджуючи сучасну конституційну доктрину, найвищою соціальною цінністю є людина, її права та свободи. Права людини, їхня генеза, сутність – складне багатовимірне поняття, яке науковці досліджують у різноманітних вимірах протягом багатьох століть. Традиційно вважається, що фундаментальні природні права людини належать людству з моменту народження і можуть лише бути визнані та закріплені державою законодавчо. Право на приватне життя є одним із основоположних прав людини і громадянина, відображає прагнення кожної людини мати свій особистий світ, що не підлягає контролю з боку держави, соціуму та є захищеним від вторгнення ззовні. У правовому розумінні людина лише тоді може відчувати себе індивідом, коли має змогу самостійно регулювати взаємовідносини з іншими. Як відомо, право на приватне життя не є абсолютним, адже в суспільстві, яке функціонує на демократичних засадах, неможливо повністю забезпечити кожну особу абсолютною свободою, не встановлюючи межі.[311]

Одним з найважливіших завдань чинного законодавства є подальше вдосконалення та розвиток правової регламентації права на особисте життя, у яке ніхто не може зазнавати втручання, як проголошено у ст. 32 Конституції України.[312] Реалізацію права на повагу до особистого та сімейного життя здійснюють шляхом заборони збирати, зберігати, використовувати й поширювати конфіденційну інформацію про особу без її згоди, крім випадків, передбачених і процесуально визначених законом в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини. Крім того, зазначена стаття Основного Закону гарантує кожному громадянину право ознайомлюватися в органах

---

[309] Островська М. В., Трагнюк О. Я. Право на повагу до приватного і сімейного життя, житла та кореспонденції: стандарти ЄСПЛ та критерії втручання за статтею 8 ЄКПЛ. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2025. № 12. С. 291.

[310] Резворович К. Р. Право на особисте життя vs право на приватне життя: дискусійність співвідношення категорій. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.* 2020. № 1. С. 96.

[311] Баран А. «Право на приватне життя»: генеза, сутність та застосування у рішеннях ЄСПЛ. *Актуальні проблеми правознавства*. № 3 (23). 2020. С. 22.

[312] Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 року. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України.* 1996. № 30. Ст. 141.

державної влади, органах місцевого самоврядування, установах й організаціях з відомостями про себе, які не є державною або іншою захищеною законом таємницею; право на судовий захист права спростовувати недостовірну інформацію про себе і членів своєї сім'ї, право вимагати вилучення будь-якої інформації, а також право на відшкодування матеріальної та моральної шкоди, завданої збиранням, зберіганням, використанням і поширенням такої недостовірної інформації.[313]

Правозахисна практика країн Ради Європи, на якій ґрунтувалася Конвенція про захист прав та основоположних свобод 1950 року, визначила зміст права на повагу до приватного та сімейного життя (ст. 8) не як заборону втручання в приватне життя, а як право на повагу до приватного і сімейного життя, житла та кореспонденції.[314]

У доповідях Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та правозахисних організацій неодноразово підкреслювалась особлива чутливість приватної сфери та системність її порушень, і враховуючи це, стан захисту права на приватність, права на особисте життя включено до Індикаторів місцевої правозахисної паспортизації, розроблених УГСПЛ спільно зі Секретаріатом Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.[315]

Приватність, таємниця особистого життя і комунікацій, недоторканність особистого життя – ці прояви особистої свободи гарантовані міжнародними актами та конституціями демократичних держав.

Відповідно до ст. 32 Конституції України ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією. Закріплене у Конституції України право на невтручання в особисте життя визначає право на особисте життя як об'єкт захисту, правове регулювання якого передбачено нормами галузевого законодавства. Кожна із галузей права (кримінальне, цивільне, цивільно-процесуальне та ін.), яка стосуються охорони і захисту особистого життя, регулює відносини щодо реалізації даного права відповідно до свого предмета і методу. Але «...жодна з галузевих норм не може захистити право на невтручання в особисте життя повною мірою. Лише об'єднання всіх норм у міжгалузеву систему дає змогу створити належні умови для всебічної охорони права особи на невтручання в її особисте життя».[316] Для такого об'єднання потрібно, насамперед, однакове визначення і застосування правової термінології.

Розмежувати поняття сімейного та особистого життя спробував і Конституційний Суд України. Так, у рішенні від 20 січня 2012 р. № 2–рп/2012,

---

[313] Кулик Т. О. Забезпечення права на повагу до приватного та сімейного життя: регіональний і національний рівні. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 1 (15). С. 167.

[314] Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод : міжнародний документ від 4 листопада 1950 року. *Рада Європи*. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

[315] Індикатори місцевої правозахисної паспортизації: Інструмент моніторингу та оцінювання діяльності місцевої влади щодо реалізації та захисту прав людини. Науково-практичне видання. Київ : Українська Гельсінська спілка з прав людини, 2017.

[316] Іщенко А. О. Поняття особистого життя людини: розбіжності у визначенні. *Право і суспільство*. 2020. № 2. С. 53.

зазначено: «Особисте життя особи – це поведінка такої особи в особистісній, сімейній, побутовій, інтимній, товариській, професійній, діловій сферах та інші стосунки поза межами суспільної діяльності, в тому числі виконання особою публічних функцій (держави або органів місцевого самоврядування). Сімейне життя складають особисті немайнові та майнові відносини між подружжям, іншими членами сім'ї, що здійснюються на засадах, встановлених Сімейним кодексом України».[317]

Аналізуючи чинне національне законодавство, слід зазначити, що в нормах різних галузей права законодавець оперує різними правовими дефініціями щодо захисту особистого життя. Так, в ст. ст. 270 і 301 Цивільного кодексу України вживається поняття «особисте життя», а в ст. 271 вже застосовується поняття «приватне життя». В ст. 182 Кримінального кодексу України законодавець визначає порушення недоторканності саме приватного життя. У ст. 15 Кримінально-процесуального кодексу України вказується принцип невтручання у приватне життя, а у ст. 7 Цивільно-процесуального кодексу України взагалі фігурує поняття «інші особисті сторони життя».

Аналіз норм міжнародно-правових актів, зокрема, Загальної декларації прав людини 1948 р., Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 р., Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., на яких також базується нормативне закріплення права на особисте життя, свідчить, що в даних актах застосовуються обидва поняття.[318]

Як вже було зазначено, у Конституції України використовується поняття особистого життя людини, яке як дефініція не розкривається в нормативно-правових актах держави. Тлумачення цього поняття міститься у Рішенні Конституційного Суду України від 20 січня 2012 року № 2-рп/2012, в якому визначено «особисте життя» фізичної особи як її поведінку в сфері особистісних, сімейних, побутових, інтимних, дружніх, професійних, ділових та інших стосунків поза рамками здійснюваної громадської діяльності, зокрема, під час виконання особою функцій держави або органів місцевого самоврядування.[319]

Таку ж ситуацію спостерігаємо і у міжнародно-правових актах. Так, у ст. 12 Загальній декларації прав людини 1948 р. встановлено, що ніхто не може зазнавати безпідставного втручання в його особисте і сімейне життя, а у ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. визначено право кожного на повагу до свого приватного та сімейного життя.

З етимологічної точки зору слід зазначити, що у Великому тлумачному словнику сучасної української мови «особистий» тлумачиться, як «той, який є власністю окремої особи, безпосередньо належить їй; персональний, власний; який безпосередньо стосується якої-небудь особи, пов'язаний з нею; який

---

[317] Рішення Конституційного Суду України від 20 січня 2012 року. № 2-рп/2012. *Офіційний вісник України*. 2012. № 9. Ст. 332.

[318] Стадник І. М., Писарєва Е. А. Конституційне право на особисте життя як об'єкт захисту. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2021. Серія: Юридична. Вип. 31. С. 64.

[319] Рішення Конституційного Суду України від 20 січня 2012 року. № 2-рп/2012. *Офіційний вісник України*. 2012. № 9. Ст. 332.

здійснюється безпосередньо, не через інших осіб», а «приватний» визначається «як той, який належить окремій особі (особам)».[320]

В науковій літературі можна спостерігати різні точки зору на поняття «особисте життя» і «приватне життя».

Право на особисте життя є окремим, особистим немайновим правом, що належить кожній фізичній особі від народження незалежно від обсягу дієздатності, і складається з таких правомочностей: по-перше, мати особисте життя; по-друге, визначати своє особисте життя і режим доступу до інформації про нього; по-третє, вимагати від інших осіб утримуватися від втручання в цю сферу життєдіяльності.

Особисте життя є ключовим аспектом існування будь-якої людини, і право на повагу до приватного життя визнається основним правом людини в низці міжнародних документів з прав людини. Його забезпечення гарантується шляхом реалізації принципу неприпустимості свавільного втручання в сферу особистого життя, який ґрунтується на свободі однієї особи до свободи іншої.

Однак принцип недопустимості втручання в особисте життя немає абсолютного характеру. Оскільки таке втручання можливе та допустиме, за умови, якщо воно здійснюється у випадках, встановлених законом, що необхідно в демократичному суспільстві і з легітимною метою. До того ж, важливо щоби законодавство цього питання було чітке, передбачуване та адекватно доступне. Закон має бути достатньо чітким у своєму вираженні, щоб дати громадянам зрозумілу інформацію про умови та обставини, за яких влада має повноваження вживати будь-яких заходів таємного нагляду та збору даних про особисте життя людини. При цьому, законодавство повинно з достатньою чіткістю вказати обсяг та спосіб здійснення відповідного рішення, що надається органам державної влади, з тим щоб забезпечити особам мінімальний рівень захисту, на який вони мають право при верховенстві права у демократичному суспільстві. Зокрема: легітимність втручання це: по-перше, наявність певного підґрунтя у національному праві для застосування заходів втручання у сферу особисто життя; по-друге, доступність та чіткість закону, який встановлює таке підґрунтя, яка, окрім того, повинна бути здатна передбачити для себе його наслідки; по-третє, заходи втручання повинні бути сумісні з верховенством права.[321]

Термін «особисте життя» у теорії прав людини є досить поширеним і не має єдиного визначення. В. Тертишник вважає, що сфера особистого життя – це комплекс різноманітних обставин існування людини та відомостей про неї, яким вона сама надає статус конфіденційності, закриваючи її для зовнішнього догляду та втручання, це сфера, де сама людина визначає, що і в якій мірі вона може розкрити, а що – ні, область, де людина, образно кажучи, «є власним

---

[320] Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К.; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.

[321] Іванець І. П. Принцип неприпустимості свавільного втручання у сферу особистого життя людини. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2025. Серія: Право. Вип. 88. Ч. 1. С. 268–274.

законодавцем».[322]

На думку П. М. Рабіновича та М. І. Хавронюка, особисте життя включає в себе «право встановлювати, підтримувати та розвивати зв'язки з іншими людьми, тому воно виходить як за межі інтимного життя, так і за межі роботи, інших ділових інтересів».[323]

У своєму дослідженні Л. В. Ємчук[324] зазначає, що хоча терміни «особисте життя» та «приватне життя» здебільшого використовуються як синоніми, можливе й розмежування позначених ними понять. Так, терміном «особисте життя» науковець позначає, насамперед, інтимну сферу людських відносин без створення сім'ї як стійкого об'єднання кількох людей, а терміном «приватне життя» – як цю сферу, так і відносини, що пов'язані, зокрема, з виявом особистих смаків і вподобань, плануванням життєвого шляху тощо.

Під категорією «особисте життя» О. В. Стогова[325] розуміє, по-перше, особливу сферу людської діяльності, яка контролюється самою людиною, спрямована на задоволення її різноманітних потреб, пов'язаних зі свободою та незалежністю людини; а, по-друге, як міру можливої поведінки людини у приватно-правовій сфері, або у сфері, що не підпадає під пряме правове регулювання держави і підтримується державними заборонами третіх осіб втручатися в цю сферу.

Можна зазначити, що здебільшого «особисте життя» визначають як поведінку особи поза межами виконання будь-яких суспільних обов'язків, поза межами державної, політичної, публічної діяльності, тобто життєдіяльність людини у сфері сімейних, побутових, особистих, інтимних та інших стосунків, що вільні від «тягаря суспільних інтересів» або як особливу частину приватної сфери людської життєдіяльності, що полягає в різноманітних відносинах, стосунках, явищах, подіях і т. ін., що не мають публічного значення і визначаються безпосередньо особою на основі соціальних умов, гарантуються та охороняються правом від неправомірних втручань. Тому поведінка в сфері особистого життя саморегулюється внутрішніми моральними настановами і не контролюється суспільством і державою. Як зазначає Ю. В. Кириченко[326], «тільки кожна людина має право окреслювати межу між собою та іншими, якої не можна перетинати всупереч її бажанням».

Право на повагу до приватного життя є одним з небагатьох прав людини, які не мають точного визначення. Якщо звернутись до надбань в осмисленні цієї проблематики, які є у країн, що мають більший досвід в охороні приватного

---

[322] Тертишник В. Особисте життя людини та проблеми правосуддя. *Права нотаріуса*. 2005. № 6. URL : https://bit.ly/3rfLkA7

[323] Рабінович П. М. Хавронюк М. І. Права людини і громадянина : навчальний посібник. К. : Атіка, 2004. С. 173–174.

[324] Ємчук Л. В. Конституційно-правове регулювання особистого та сімейного життя людини і громадянина : автореф. дис. … канд. юрид. наук. 12.00.02. Ужгород, 2015. С. 9.

[325] Стогова О. В. Особисте життя людини: проблема визначення. *Правовий вісник Української академії банківської справи*. 2014. № 1 (10). С. 8.

[326] Кириченко Ю. Конституційне закріплення права на невтручання в особисте і сімейне життя в Україні та європейських державах: порівняльно-правовий аналіз. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2013. № 5. С. 34.

життя, зокрема, країн Західної Європи та США, то можна побачити, що законодавство цих країн у своєму розвитку продовжує йти по шляху від охорони окремих проявів особистого життя, таких як недоторканність житла, таємниця кореспонденції тощо, до формулювання більш інтегрованого, цілісного суб'єктивного права на охорону приватного життя. Концептуальні уявлення щодо останнього прийнято позначати одним словом – «privacy» (прайвесі), яке у буквальному перекладі означає: усамітнення, зберігання в таємниці, особиста справа, а саме право – як право на приватність.[327]

Як зазначає В. І. Бобрик[328], право на приватність у міжнародно-правовому аспекті тісно пов'язане з правом на повагу до приватного життя, які досить часто ототожнюються. Поява останнього терміна в українському правовому полі також зумовлена впливом на українську юриспруденцію норм міжнародно-правових актів та практики їх застосування міжнародними правозахисними органами. У цьому аспекті найбільшого значення набувають Конвенція та практика застосування її норм Судом.

Узагальнюючи різноманіття визначень сфери приватного життя, С. Шевчук[329] зазначає, що можна виділити чотири основні складові права на повагу до приватного життя: 1) інформаційна (що включає в себе такі аспекти, як поширення відомостей про особу, збір та обробка персональних даних); 2) фізична (тобто захист фізичної недоторканності особи); 3) комунікативна (безпека та приватність листування, електронної пошти, телефонних розмов та інших видів приватних комунікацій); 4) просторова (яка охоплює поняття дому, робочого місця, тобто безпосереднього середовища особи). Ст. 8 Конвенції, яка захищає зазначене право, і практика її застосування відбиває сучасний стан та розвиток поняття «приватне життя» в європейській правовій традиції.

Власне, зміст поняття «приватне життя», як зазначає Т. І. Дудаш,[330] охоплює як фізичну, так і моральну сторони життя індивіда, тобто ту сферу, в якій людина може вільно здійснювати розвиток та удосконалення власної особистості для розвитку міжлюдських стосунків. Так, повага до такого життя охоплює певною мірою право індивіда вступати і розвивати стосунки з іншими людьми та із зовнішнім світом, право на самоідентифікацію, включаючи сферу інтимного життя.

Досліджуючи аспекти приватного життя, що конкретизувалися у різних рішеннях Суду, Т. Фулей вказує подібні складові цього поняття. Приватне життя охоплює: фізичну та психічну цілість людини (рішення у справі «X. і Y. проти Нідерландів» від 26.03.1985 р.); деякі аспекти фізичного та соціального «я» (рішення у справі «Мікулич проти Хорватії» від 07.02.2002 р.), зокрема, гендерну

---

[327] Дем'яненко Ю. І. Окремі аспекти значення Конвенції про захист прав та основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини для розуміння приватного життя як об'єкта кримінально-правової охорони. *Юридичний вісник*. 2013. № 4 (29). С. 135.

[328] Бобрик В. І. Особисте життя як об'єкт цивільно-правової охорони : монографія. К., 2008. С. 87.

[329] Шевчук С. В. Судовий захист прав людини: Практика Європейського суду з прав людини у контексті західної правової традиції. 2-е вид. випр. і доп. К., 2007. С. 362.

[330] Дудаш Т. І. Практика Європейського суду з прав людини : навч.-практ. посіб. К. : Алерта, 2013. С. 226.

ідентифікацію, ім'я та сексуальну орієнтацію, статеве життя (рішеннях у справі «В. проти Франції» від 25.03.1992 р., «Бургартц проти Швейцарії» від 22.02.1994 р., «Ласкі, Джаггард і Браун проти Сполученого Королівства» від 19.02.1997 р.); право на особистий розвиток і право людини налагоджувати й розвивати стосунки з іншими людьми та зовнішнім світом (справа «Німіц проти Німеччини» від 16.12.1992 р.); право людини будувати своє життя в обраний нею спосіб, що може, зокрема, передбачити наявність у неї можливості займатися діяльністю, яка, як вважають, фізично й морально шкідлива для неї (рішення у справі «Прітті проти Сполученого Королівства» від 29.04.2002 р.); право на доступ до персональної інформації, що має визначальний характер для особи (рішення у справі «Расмуссен проти Данії» від 28.11.1984 р., «Гаскін проти Сполученого Королівства» від 07.07.1989 р., «Мікулич проти Хорватії» від 07.02.2002 р., «Одьєвр проти Франції» від 13.02.2003 р.); та визначення правового статусу особи; право на приватний простір та ін.[331]

В свій час Британський Calcutt Committee визначив, що «нами ніде не було знайдено абсолютно прийнятного правового визначення приватності», тому в своєму першому звіті з питань приватності він визначив його як «право особи бути захищеною від втручання в її особисте життя та стосунки чи її родини безпосередньо фізичним шляхом або через публікацію інформації».

Аналіз наукових думок з цього приводу свідчить, що «приватність» розглядається як безпека, недоторканність особистого життя, інтерес людини щодо збереження в таємниці відомостей про себе та обставини свого особистого життя і одночасно можливість визначати, яку інформацію про особисте життя розголосити. При цьому слушною є думка Рута Гавісона про три складові елементи приватності: таємність, анонімність, усамітнення.[332] Саме ці складові елементи фігурують у визначеннях поняття приватності або приватного життя. Останнє пропонується розглядати в широкому розумінні як конституційне право людини на недоторканність різних таємниць та персональних даних та у вузькому – як відомості особистого характеру без урахування персональних даних, які дозволяють ідентифікувати людину в суспільстві,[333] або як духовну і фізичну сфери життя людини, які дозволяють їй задовольнити свої специфічні інтереси (у самовираженні, самоідентифікації, усамітненні, неповторності, налагодженні сімейних стосунків тощо), що зумовлені індивідуальністю людини та автономністю її існування,[334] або як систему суспільних відносин, що охороняються, захищаються правом і характеризують існування і визначають розвиток людини як приватної особи, що стосуються тільки її, не пов'язані з

---

[331] Фулей Т. Право на повагу до приватного та сімейного життя, житла та таємниці кореспонденції: підходи Європейського суду. *Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі*. 2004. № 3. С. 230.

[332] Права людини в Україні – 2004. Доповідь правозахисних організацій. VI. Право на недоторканність приватного життя (приватність). 2005. URL : https://khpg.org/1124785474

[333] Горпинюк О. П. Стан дослідження проблеми кримінально-правової охорони приватності в юридичній літературі. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2009. № 4. С. 200.

[334] Андрієвська О. О. Охорона та захист прав на приватне життя особи. *Часопис Академії адвокатури України*. 2012. № 14. С. 2.

виконанням нею публічних функцій і вилучені з поля зору громадськості.[335]

Узагальнюючи наукові джерела, можна визначити, що сформовано два підходи до співвідношення понять «особисте життя» і «приватне життя». За одним з них ці категорії є синонімічними, за іншим, прихильниками якого є і ми, – особисте життя охоплюється поняттям приватного життя, є його складовим елементом. Поняття «приватне життя» «…більше охоплює своєрідне автономне середовище життя людини, природні особисті інтереси, спосіб їх реалізації тощо, а також взаємовідносини з іншими особами та із зовнішнім світом».[336]

Слід зазначити, що Європейський суд з прав людини також розглядає поняття приватного життя у розширеному сенсі, в якому концепція недоторканності особистого життя виходить за вузькі межі гарантій життя, вільного від небажаної публічності, належить сфері безпосередньої особистої автономії. Сюди відносяться аспекти фізичної та моральної недоторканності та забезпечує поле, в межах якого кожен може вільно займатися розвитком своєї особистості.

Вітчизняний науковець Р. О. Стефанчук[337], у своїй праці зазначає, що «формування повноцінної охорони приватного інтересу фізичної особи, яка бере участь у соціальному житті та убезпечення її від втручання із зовні повинно починатись із формування нового особистого немайнового блага. Таким особистим немайновим правом повинно стати не «особисте життя» фізичної особи, а радше її «приватність», що є фактичним аналогом поняття «privacy» як єдиного та комплексного блага, яке охоплює усі складові приватного інтересу фізичної особи».

Слід зауважити, що стаття 32 Конституції України закріплює право кожного на невтручання в його особисте і сімейне життя, відтворюючи положення ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод «Право на повагу до приватного і сімейного життя»[338] (у Додатку до Протоколу 11 до цієї Конвенції ст. 8 має назву «Право на поважання особистого і сімейного життя»[339]). Право на невтручання в особисте життя особи або право на його повагу відноситься до системи конституційних прав і свобод людини й громадянина та спрямовано на задоволення свободи в улаштуванні особистого життя як духовної

---

[335] Серьогін В. Приватне життя як об'єкт конституційного права на недоторканність приватного життя. *Вісник Академії правових наук України*. 2011. № 1 (64). С. 58.

[336] Кириченко Ю. Конституційне закріплення права на невтручання в особисте і сімейне життя в Україні та європейських державах: порівняльно-правовий аналіз. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2013. № 5. С. 36.

[337] Стефанчук Р. О. Особисті немайнові права фізичних осіб (поняття, зміст, система, особливості здійснення та захисту) : монографія / відп. ред. Я. М. Шевченко. К. : КНТ, 2007. С. 626.

[338] Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод : міжнародний документ від 4 листопада 1950 року. *Рада Європи*. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

[339] Протокол № 11, який передбачає перебудову контрольного механізму, створеного Конвенцією про захист прав і основних свобод людини : Міжнародний документ від 11 травня 1994 року. № 11. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_536#Text

(нематеріальної) потреби[340].

Проблема неприпустимості свавільного втручання у сферу особистого життя людини залишається предметом активного наукового дослідження в юридичній доктрині. Окремі аспекти неприпустимості свавільного втручання у сферу особистого життя людини висвітлюються такими українськими ученими як М. Менджул, В. Савченко, К. Резворович та ін. Аналіз сучасних досліджень дає змогу виділити кілька основних тематичних напрямів, що висвітлюють різні аспекти цієї проблематики.

Перший напрям стосується загальнотеоретичних засад принципу невтручання в особисте життя людини як одного з проявів свободи волі та автономії особистості. Зокрема, В. Савченко[341] розглядає принцип невтручання як фундаментальний правовий інструмент, що забезпечує реалізацію свободи особистості. Автором було вивчено механізми правового регулювання та наголошує на значенні конституційних гарантій у цій сфері.

Другий напрям досліджень зосереджений на дискусії щодо співвідношення понять «право на особисте життя» та «право на приватне життя». К. Резворович[342] вказує на відсутність чіткого доктринального розмежування цих категорій, що створює певні труднощі у правозастосовній практиці. Дослідник аналізує міжнародні підходи до розмежування цих прав та пропонує можливі варіанти їх кореляції у національному правопорядку.

Третій напрям охоплює питання правової охорони сімейного життя як частини особистого життя людини. М. Менджул[343] у своїх працях досліджує принцип недопустимості втручання у сімейне життя, розкриваючи його зміст через призму сімейного права. Автор вказує на проблеми застосування цього принципу у випадках, коли баланс між інтересами держави, суспільства та сім'ї є складним для досягнення. У своїй монографії М. Менджул детально аналізує принципи сімейного права, акцентуючи увагу на їх ролі у забезпеченні прав особи в умовах правового регулювання сімейних відносин.[344]

Четвертий напрям досліджень стосується цивільно-правового аспекту захисту особистого життя. О. Басай[345] розглядає неприпустимість свавільного втручання у сферу особистого життя як одну з основоположних засад цивільного

---

[340] Сивухін В. С. Конституційне право людини і громадянина на невтручання в їх особисте і сімейне життя та його забезпечення органами внутрішніх справ України : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.02. К., 2007. С. 48.

[341] Савченко В. О. Принцип невтручання в особисте життя як прояв свободи волі. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.* Серія: Закон. 2021. № 32. URL : https://doi.org/10.26565/2075-1834-2021-32-01

[342] Резворович К. Р. Право на особисте життя vs право на приватне життя: дискусійність співвідношення категорій. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.* 2020. № 1. С. 95.

[343] Менджул М. В. Зміст принципу недопустимості втручання у сімейне життя. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2021. № 1. С. 43–46.

[344] Менджул М. В. Принципи сімейного права (сутність та проблеми застосування) : монографія. Ужгород : Видавництво Олександри Гаркуші, 2019. 420 с.

[345] Басай О. В. Неприпустимість свавільного втручання у сферу особистого життя як загальна засада цивільного законодавства України. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія: Право. 2013. № 2 (8). URL : http://lj.oa.edu.ua/articles/2013/n2/13bovtzu.pdf

законодавства України. Зокрема, було проаналізовано судову практику та визначає критерії правомірності обмежень особистих прав в цивільному праві.

Аналіз останніх досліджень свідчить про складність та багатоаспектність проблематики неприпустимості свавільного втручання у сферу особистого життя. Різні дослідники висвітлюють цей принцип через призму конституційного, цивільного та сімейного права, що свідчить про його комплексний характер та потребу в подальших міждисциплінарних дослідженнях.

Як слушно з цього приводу зауважує В. Савченко, принцип неприпустимості свавільного втручання у сферу особистого життя виражається як у закріпленні в Цивільному кодексі України недоторканності приватного життя, особистої і сімейної таємниці, так і у визнанні свободи вибору роду занять, у тому числі самостійності підприємницької діяльності, здійснюваної на ризик її суб'єктів.[346] При цьому, під особистим життям українські дослідники розуміють особливу сферу людської діяльності, яка контролюється самою людиною, спрямована на задоволення її різноманітних потреб, пов'язаних зі свободою та незалежністю людини та міру можливої поведінки людини у приватно-правовій сфері, або у сфері, що не підпадає під пряме правове регулювання держави і підтримується державними заборонами третіх осіб втручатися в цю сферу.[347]

Право на особисте життя є окремим, особистим немайновим правом, що належить кожній фізичній особі від народження незалежно від обсягу дієздатності, і складається з таких правомочностей: по-перше, мати особисте життя; по-друге, визначати своє особисте життя і режим доступу до інформації про нього; по-третє, вимагати від інших осіб утримуватися від втручання в цю сферу життєдіяльності.[348] Цей принцип ґрунтується на свободі однієї особи до свободи іншої. Інша особа, орган, тощо, керуючись свобідною волею не можуть свавільно втручатися в особисте життя іншої особи. В той же час, особисте життя є абсолютним правом, що визнається особистим немайновим, яке забезпечує соціальне буття фізичної особи.[349]

Однак принцип недопустимості втручання в особисте життя немає абсолютного характеру. Оскільки таке втручання можливе та допустиме, за умови, якщо воно здійснюється у випадках, встановлених законом, що необхідно у демократичному суспільстві і з легітимною метою.[350] Тому цілком логічно, що

---

[346] Савченко В. О. Принцип невтручання в особисте життя як прояв свободи волі. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.* Серія: Закон. 2021. № 32. URL : https://doi.org/10.26565/2075-1834-2021-32-01

[347] Резворович К. Р. Право на особисте життя vs право на приватне життя: дискусійність співвідношення категорій. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.* 2020. № 1. С. 95–102.

[348] Басай О. В. Неприпустимість свавільного втручання у сферу особистого життя як загальна засада цивільного законодавства України. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія: Право. 2013. № 2 (8). URL : http://lj.oa.edu.ua/articles/2013/n2/13bovtzu.pdf

[349] Іванець І. П. Принцип неприпустимості свавільного втручання у сферу особистого життя людини. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2025. Серія: Право. Вип. 88. Ч. 1. С. 268–274.

[350] Менджул М. В. Зміст принципу недопустимості втручання у сімейне життя. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2021. № 1. С. 46.

в законодавстві України також містяться змістовні елементи принципу недопустимості втручання у сімейне життя людини, а саме: «недопустимість свавільного втручання у сімейне життя» (ч. 4 ст. 7 СК України);[351] «ніхто не може зазнати втручання у сімейне життя» (ст. 32 Конституції України,[352] ч. 5 ст. 5 СК України,[353] ч. 4 ст. 291 ЦК України),[354] «повага до сімейного життя» (ч. 4 ст. 4 СК України), «таємниця особистого та сімейного життя» (ч. 4 ст. 7, ст. 226–228, 285 Сімейного кодексу України, [355] ст. 301 Цивільного кодексу України[356]).

У даному випадку будь-яке втручання державного органу у право особи на повагу до особистого життя та кореспонденції має здійснюватися у відповідності до закону. Цей вираз не лише вимагає дотримання внутрішнього законодавства, але також має відношення до якості цього закону, вимагаючи його сумісності з принципом верховенства права. Національне законодавство повинно бути чітким, передбачуваним та адекватно доступним. Це включає в себе достатню передбачуваність того, що особи можуть діяти відповідно до закону, а також чітке розмежування обсягу дискреційних повноважень державних органів. Закон має бути достатньо чітким у своєму вираженні, щоб дати громадянам зрозумілу інформацію про умови та обставини, за яких влада має повноваження вживати будь-яких заходів таємного нагляду та збору даних.[357]

Разом з тим, наприклад, у пункті 2 ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини)[358] перелічено законні випадки, які можуть виправдовувати порушення прав, захищених ст. 8: «в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб».

Потрібно зазначити, що національні стандарти захисту права особи на невтручання в особисте та сімейне життя не повною мірою відповідають європейським вимогам, про що свідчать чисельні звернення громадян України до Європейського суду з прав людини із заявами, в яких стверджується порушення ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., що закріплює право на повагу до приватного та сімейного життя. Водночас обов'язок держави створити належні умови для захисту досліджуваного права та привести

---

[351] Сімейний кодекс України : Закон України від 10 січня 2002 року. № 2947-III. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text

[352] Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 року. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України.* 1996. № 30. Ст. 141.

[353] Сімейний кодекс України : Закон України від 10 січня 2002 року. № 2947-III. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text

[354] Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року. № 435-IV. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/435-15

[355] Сімейний кодекс України : Закон України від 10 січня 2002 року. № 2947-III. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text

[356] Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року. № 435-IV. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/435-15.

[357] Сімейний кодекс України : Закон України від 10 січня 2002 року. № 2947-III. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text

[358] Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод : міжнародний документ від 4 листопада 1950 року. *Рада Європи*. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

національні стандарти такого захисту до європейських взятий Україною у зв'язку з підписанням Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їхніми державами-членами, з іншої сторони (Угода про асоціацію України з ЄС),[359] а також наданням Верховною Радою України згоди на обов'язковість інших європейських актів.[360];[361] У зв'язку з цим виникає необхідність у проведенні аналізу та узагальнення практики Європейського суду з прав людини у справах щодо захисту права особи на повагу до приватного та сімейного життя з метою визначення європейських стандартів захисту відповідного права, які мають бути імплементовані у національне законодавство.

Відповідно до національного законодавства інформація про особисте та сімейне життя, що складає предмет захисту, належить до персональних даних особи конфіденційного характеру, та, відповідно, захист права особи на невтручання в особисте та сімейне життя необхідно розглядати як складник права на захист персональних даних. Тобто фактично поняття «інформація про особисте та сімейне життя особи» та «персональні дані особи конфіденційного характеру» у законодавстві застосовуються як тотожні.[362]

Дещо інший підхід спостерігається у європейському праві. Право на повагу до сімейного і приватного життя гарантовано ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. Зокрема, відповідно до вказаної статті кожен має право на повагу до свого при ватного та сімейного життя, до свого житла і кореспонденції. Ч. 2 ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. визначає, що органи державної влади не можуть втручатись у здійснення цього права, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб.[363]

Зазначимо, що у міжнародних актах, актах національного законодавства, у практиці Європейського суду з прав людини і Конституційного Суду України

---

[359] Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським спів товариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : міжнародний документ від 27 червня 2014 року. URL : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/984_011

[360] Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції : Закон України від 17 липня 1997 року. № 475/97-ВР. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475/97-%D0%B2%D1%80#Text..

[361] Про ратифікацію Конвенції про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних та Додаткового протоколу до Конвенції про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних стосовно органів нагляду та транскордонних потоків даних : Закон України від 06 липня 2010 року. № 2438-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 46. Ст. 542.

[362] Берназюк І. М. Захист права на повагу до приватного й сімейного життя у Практиці Європейського суду з прав людини. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія: Юридичні науки. Т. 31(70). № 4. 2020. С. 105.

[363] Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод : міжнародний документ від 4 листопада 1950 року. *Рада Європи*. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

поняття особистого і приватного життя використовують як синонімічні. Разом з тим, в цих документах ми можемо знайти і підтвердження того, що ці поняття є різними. Так, у рішенні Конституційного Суду України від 20.01.2012 р. надано визначення поняттю особистого життя, яке уявляє собою поведінку фізичної особи «у сфері особистісних, сімейних, побутових, інтимних, товариських, професійних, ділових та інших стосунків поза межами суспільної діяльності, яка здійснюється, зокрема, під час виконання особою функцій держави або органів місцевого самоврядування», але поряд з цим визначається право на приватне життя, яке «розглядається як право фізичної особи на автономне буття незалежно від держави, органів місцевого самоврядування, юридичних і фізичних осіб» (п. 3.1).[364]

Слід звернути увагу, що термін «повага» (до особистого життя), який використовується у ст. 8 Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, на думку Дж. Фосетта, з якою автор погоджується, «належить до сфери манер, а не права»[365]. Використання такого формулювання свідчить про два моменти, по-перше, про надання державам широкого кола можливостей самостійного встановлення своїх як негативних, так і позитивних зобов'язань щодо охорони та захисту цього права; по-друге, про вказівку на суб'єкта визначення сфери особистого життя – самого індивіда.

Слід зазначити, що слово «право» вживається у двох значеннях – об'єктивному та суб'єктивному. Цей поділ був обґрунтований ще у середині XIX ст. і зараз є загальновизнаним. Право розглядається у двох площинах: з одного боку, як норми, що встановлюються державою та обов'язкові для всіх, тобто об'єктивне право, а з іншого – все, що пов'язано з їх реалізацією, ті конкретні можливості, повноваження, дії, які людина могла б використовувати або фактично використовує на основі та в межах цих норм, тобто суб'єктивне право (воно вказує на належність права суб'єкту та відображає здатність, волю, бажання, свідомість суб'єкта використовувати це право).

Відтак, з'являється потреба у виділенні окремого самостійного конституційного права на особисте життя, яке на сьогодні закріплено в нормах галузевого законодавства – ст. 301 Цивільного кодексу України. Аналіз ч. 1 ст. 32 Конституції України надає можливість стверджувати, що в ній закріплюється лише одна із можливостей, що становить зміст такого суб'єктивного права – невтручання інших суб'єктів в особисте життя. [366]

Як слушно наголошує В. І. Бобрик, «зазначену конституційну норму необхідно розглядати в ширшому розумінні, адже, встановлюючи заборону втручання в особисте життя, законодавець передбачав наявність цієї сфери життєдіяльності, тому можна стверджувати про конституційне проголошення

---

[364] Рішення Конституційного Суду України від 20 січня 2012 року. № 2-рп/2012. *Офіційний вісник України*. 2012. № 9. Ст. 332.

[365] Faucett J. E. S. The Application of the European Convention on Human Rights / Faucett J. E. S. 2nd ed., 1987. P. 211.

[366] Стадник І. М. Зміст конституційного права на особисте життя. *Академічні візії*. 2022. Вип. 13.

права на особисте життя».[367] Тому пропонується на конституційному рівні закріпити право кожного на особисте життя. Власне особисте життя розуміти як «власну поведінку людини та її поведінку у стосунках з іншими людьми поза межами виробничої та громадської діяльності, здійснення публічних функцій, що саморегулюється внутрішніми моральними настановами і не контролюється суспільством і державою».[368]

Звідси, правове регулювання особистого життя лише встановлює межі його недоторканності («приватності»), межі допустимого втручання в особисте життя, що говорить про встановлення поваги до нього. Це підтверджується і дослідниками справ, що розглядались Європейським судом з прав людини, про порушення ст. 8 Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, які, як зазначає Д. Гом'єн, зробили висновок, що ідея права на повагу полягає в покладанні на зобов'язаних суб'єктів двох взаємопов'язаних зобов'язань: по-перше, утримуватися від довільного втручання в приватну сферу людини (тобто негативне зобов'язання); по-друге, дійсно поважати приватне життя людини, що полягає у створенні найсприятливіших умов для розвитку людської особистості, вільного прояву її індивідуальності, усунення перешкод, які заважають нормальній життєдіяльності в приватній сфері тощо (тобто позитивне зобов'язання).[369] Як наголошує О. В. Давидчук, «зобов'язання держави поважати приватне життя людини шляхом контролю за діяльністю її службовців та офіційних осіб поширюється на таку ж діяльність приватних осіб, наприклад приватних детективів або репортерів. У цьому аспекті держава наділена широкими повноваженнями щодо власної оцінки того, яких заходів необхідно вжити для реалізації цього позитивного обов'язку».[370]

Аналізуючи різні наукові підходи, слід зазначити, що власна поведінка особи як прояв змісту права на особисте життя розглядається, як правило, через сфери або сторони прояву особистого (приватного) життя. Г. Б. Романовський розглядає особисте життя через коло неформального спілкування; вимушені зв'язки; власний внутрішній світ людини; родинні зв'язки і релігійні переконання.[371] На думку А. Вестіна, приватність має прояв у чотирьох елементах: усамітнення (людина відокремлена від спільноти та вільна від стороннього спостерігання); інтимність (близькі та відверті взаємини між двома або більше людьми); анонімність (стан приватності, за якого людина перебуває в громадському місці, але залишається вільною від ідентифікації та стеження);

---

[367] Бобрик В. І. Цивільно-правова охорона особистого життя фізичних осіб : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.03. К., 2004. С. 80.

[368] Стадник І. М., Писарєва Е. А. Конституційне право на особисте життя як об'єкт захисту. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2021. Серія: Юридична. Вип. 31. С. 66.

[369] Гом'єн Д. Короткий путівник Європейською конвенцією з прав людини / пер. з англ. Т. Іваненко та О. Павличенка. Львів : Кальварія, 2000. С. 72.

[370] Давидчук О. В. Європейська Конвенція з прав людини та цивільне право. URL : http:// www.judges.org.ua/article/seminar21-7.htm

[371] Серьогін В. Приватне життя як об'єкт конституційного права на недоторканність приватного життя. *Вісник Академії правових наук України*. 2011. № 1 (64). С. 54.

збереження таємниці (потреба людини обмежувати обіг особистої інформації).[372] О. В. Давідчук зазначає, що приватне (особисте) життя «охоплює захищеність персональних даних, право на усамітнення, підтримання стосунків з іншими людьми, право особи на моральну та фізичну цілісність, включаючи сексуальне життя, право особи на доступ до інформації, пов'язаної з її усиновленням, право на встановлення батьківства, визначення, чи та чи інша дитина є рідною дитиною того чи іншого дорослого».[373] В. І. Бобрик пропонує визначати зміст права на особисте життя у таких правомочностях: мати особисте життя; визначати своє особисте життя й режим доступу до інформації про нього; вимагати від інших осіб утримуватися від втручання в цю сферу (не порушувати її недоторканність, таємницю й конфіденційність).[374]

Аналіз наукових поглядів і практики Європейського суду з прав людини, Конституційного суду України на визначення змісту конституційного права на особисте (приватне) життя надає змогу визначити його три складові елементи (можливості): а) право особи на власну поведінку в особистому житті; б) право вимагати від інших суб'єктів, зокрема від держави, невтручання в особисте життя, тобто дотримання «негативних обов'язків»; в) право вимагати від держави дій із забезпечення безперешкодної реалізації вказаних можливостей, створення умов для їхнього здійснення, охорони, а також захисту у разі створення перешкод у реалізації з боку суб'єктів приватного чи публічного права. Активна поведінка особи при реалізації конституційного права на особисте життя полягає, по перше, у праві на особисту автономію; по-друге, у праві на людську індивідуальність та індивідуальний розвиток; по-третє, у праві на фізичну, психічну та моральну цілісність; по-четверте, у праві на особисту таємницю й конфіденційність інформації про себе та своє життя.[375]

Відтак, повага до приватного та сімейного життя визнана беззаперечною цінністю людини, яка потребує охорони та захисту як на міжнародному, так і на національному рівні. Стандарти та орієнтири такого захисту (недоторканність житла, таємниця листування, нерозголошення конфіденційної інформації тощо) закріплено в ряді міжнародно-правових документів, основними з яких є: Загальна декларація прав людини, прийнята 10 грудня 1948 року, Конвенція про захист прав і свобод людини та основоположних свобод від 4 листопада 1950 року, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, прийнятий резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 16 грудня 1966 року. Україна приєдналась до цих конвенцій і взяла на себе зобов'язання реалізації на належному рівні їх положень.[376]

---

[372] Посикалюк О. О. Особисті немайнові права фізичних осіб в романській, германській, англо-американській системах приватного права. *Науково дослідний інститут приватного права і підприємництва НАПрН України*. К., 2011. С. 131.

[373] Давидчук О. В. Європейська Конвенція з прав людини та цивільне право. URL : http:// www.judges.org.ua/article/seminar21-7.htm

[374] Бобрик В. І. Цивільно-правова охорона особистого життя фізичних осіб : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.03. К., 2004. С. 172.

[375] Стадник І. М. Зміст конституційного права на особисте життя. *Академічні візії*. 2022. Вип. 13.

[376] Стоматов Е. Г. Кримінально-правова охорона приватного та сімейного життя людини в Україні : дис. … докт. юрид. наук : 12.00.08. Запоріжжя, 2025. С. 141.

2. Міжнародні стандарти гарантування права на повагу до приватного і сімейного життя

Розглядаючи міжнародні документи, слід звернути увагу, що базовим документом закріплення права на приватне життя в конституціях, прийнятих у другій половині XX ст., була Загальна декларація прав людини, яка була прийнята 10 грудня 1948 року Генеральною Асамблеєю ООН резолюцією 217(III). Ст. 12 Загальної декларації проголошує: «Ніхто не може зазнавати безпідставного втручання у його особисте та сімейне життя, безпідставного посягання на недоторканність його житла, тайну його кореспонденції або на його честь і репутацію. Кожна людина має право на захист закону від такого втручання або таких посягань».[377]

В свою чергу, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 року розширив сферу застосування право на приватне життя, закріпивши положення, що «жодна особа не може бути без її добровільної згоди піддана медичним чи науковим дослідам; що ніхто не може зазнавати безпідставного і незаконного втручання в його особисте та сімейне життя, свавільних чи незаконних посягань на недоторканість його житла, таємницю його кореспонденції чи незаконних посягань на його честь і репутацію; що кожна людина має право на захист закону від такого втручання або таких посягань (статті 7,17).[378]

На європейському континенті основним документом, який закріплює та регулює право на приватне життя, є Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950р., ст. 8 якої гарантує право на повагу до приватного і сімейного життя, житла та кореспонденції, а також визначає умови, за яких дозволяється обмежувати це право.[379] В аспекті захисту ст. 8 Європейський суд з прав людини оперує поняттям «інформація про приватне і сімейне життя особи».

Термін «сімейне життя» (ст. ст. 8, 12 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод), який входить до сфери приватного життя, є багатоаспектним у практиці Європейського суду з прав людини і таким, що «зазнало неабияких змін із розвитком медичних технологій, міграцією населення».[380] Тому Європейський суд з прав людини з урахуванням «динамічного» тлумачення відповідних норм Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод застосував у цьому плані цілком конкретний підхід, за яким перевага надається фактичним відносинам, а не формально юридичному

---

[377]Загальна декларація прав людини : Міжнародний документ від 10 грудня 1948 року. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

[378] Дем'яненко Ю. І. Окремі аспекти значення Конвенції про захист прав та основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини для розуміння приватного життя як об'єкта кримінально-правової охорони. *Юридичний вісник*. 2013. № 4 (29). С. 133–137.

[379] Кардаш А. В. Конституційно-правовий захист інформації про особу (порівняльно-правовий аспект) : дис. ... канд. юрид наук : 12.00.02 / Національний юридичний університет ім. Ярослава Мудрого, 2019. 244 с.

[380] Дудаш Т. І. Практика Європейського суду з прав людини : навч.-практ. посіб. 3-те видання, стереотипне. К. : Алерта, 2016. С. 228.

статусу. Наприклад, поняття «сімейне життя» означає не лише відносини на основі шлюбу, а й може означати інші «сімейні зв'язки», які існують де-факто і характеризуються достатньою сталістю (рішення Європейського суду з прав людини у справі «Кроон та інші проти Нідерландів» (1994 р.)). Однак, необхідно мати на увазі, що таке твердження може ґрунтуватися лише на фактах кожної конкретної справи. З урахуванням такого підходу Європейський суд з прав людини вважає, що в демократичному суспільстві має право на існування: 1) біологічна (законна) сім'я; 2) позашлюбна сім'я; 3) адюльтерна сім'я; 4) соціологічна сім'я. Таким чином, варто наголосити, що гарантії ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод стосовно сімейного життя, як вбачається із дослідженої практики Європейського суду з прав людини, поширюються на: 1) сім'ю з юридичним статусом, а також на інші сімейні зв'язки, які існують де-факто і характеризуються достатньою сталістю (біологічну (законну) сім'ю; позашлюбну сім'ю; адюльтерну сім'ю; соціологічну сім'ю); 2) права кожного з подружжя, зокрема право батьків і дітей бути поряд один з одним, оскільки таке право «становить основоположну складову сімейного життя»; 3) право на спілкування з родичами та близькими; 4) становлення батьківства; 5) позбавлення батьківських прав; 6) відібрання дитини від батьків без позбавлення їх батьківських прав; 7) опіку та піклування.[381]

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод розглядається у нерозривному зв'язку з Європейським судом з прав людини, який виступає одночасно контролюючим механізмом для забезпечення дотримання зобов'язань, взятих на себе державами-учасницями за Конвенцією та інструментом тлумачення змісту усіх її положень.[382] Також варто ураховувати й положення щодо захисту приватної сфери, що містяться в Хартії Європейського Союзу про основоположні права, а саме ст. 7, яка проголошує, що кожна людина має право на повагу до його приватного та сімейного життя, його житла та його спілкування.[383] Цей документ визнається первинним джерелом права ЄС (primary EU law source) на рівні з договором про заснування Європейських Співтовариств та Європейського Союзу та додатками до нього. Вагомість цього документа, норми якого сформовані з урахуванням світового та європейського досвіду, конституційних традицій держав-членів ЄС, а також практики Європейського суду з прав людини і Суду ЄС.[384]

Крім того, важливе значення у встановленні права на приватне життя відіграють рішення Європейського суду з прав людини, які мають прецедентний і загальнообов'язковий характер. У процесі дослідження прецедентів та правових

---

[381] Копельців-Левицька Є. Д. Право на повагу до приватного і сімейного життя ст. 8 Конвенції про захист прав і основоположних свобод. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. Серія: Право. Вип. 49. Т. 2. С. 199.

[382] Размєтаєва Ю. С. Доктрина та практика захисту прав людини : навчальний посібник. Київ : ФОП Голембовська О. О., 2018. С. 137.

[383] Charter of fundamental rights of the european union (2000/C 364/01). Official Journal of the European Communities. URL : https://www.europarl.europa.eu

[384] Шевчук С., Кравчук І. Шлях інтеграції в Європейський Союз: основні вимоги до членства, етапи приєднання та інституційні механізми. Ніццький договір та розширення Європейського Союзу. К., 2001. С. 162.

позицій Європейського суду з прав людини щодо ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод виявлено тенденцію до всебільш широкого розуміння змісту поняття «приватне життя». Зокрема, узагальнивши практику Європейського суду з прав людини, науковці виокремлюють чотири основні складові права на повагу до приватного життя: 1) інформаційна (охоплює такі аспекти, як поширення відомостей проособу, збір та обробка персональних даних); 2) фізична (захист фізичної недоторканості особи); 3) комунікативна (безпека та приватність листування, електронної пошти, телефонних розмов та інших видів приватних комунікацій; 4) просторова (охоплює поняття дому, робочого місця, тобто безпосереднього середовища особи.[385]

Згідно з практикою Європейського суду з прав людини порушення зі сторони держави ст. 8 бувають двох видів: 1) порушення позитивного зобов'язання (незабезпечення умов для реалізації права) та 2) порушення негативного зобов'язання (невиправдане втручання). Більшість справ у практиці Європейського суду з прав людини стосуються саме порушення негативного зобов'язання.

Втручання не є виправданим, якщо порушено один із трьох елементів «трискладового тесту»: законність обмеження, законну мету та необхідність у демократичному суспільстві. Законна мета є найменш дієвим із цих критеріїв. Втручання є законним за таких умов: 1) закріплення підстави правообмеження взаконі; 2) здійснення правообмеження згідно з процедурою, встановленою законом; 3) зрозумілість і доступністьзакону; 4) передбачуваність наслідків застосування закону; 5) закон, який встановлює підставу обмеження права, повинен захищати відсвавілля; 6) чітке обмеження дискреційних повноважень уряду щодо правообмеження. Європейський суд з прав людини тлумачить вираз «необхідне в демократичному суспільстві» як відповідність між метою та засобами її досягнення. Засоби будуть вважатися непропорційними за таких умов: 1) під час прийняття рішення не заслухано думку особи, чиї права обмежуються; 2) під час прийняття рішення обов'язок щодо доказування перекладено на особу, чиї права обмежуються; 3) не встановлено всі важливі обставини, у яких відбувається правообмеження; 4) відсутність дискреційних повноважень, що робить закон автоматичним там, де він повинен бути гнучким; 5) надмірна тривалість процедури захисту. Розгалуженість і послідовність цього тесту необхідна Європейського суду з прав людини для досягнення одноманітності в розгляді справ на виконання принципу stare decisis.[386]

Таким чином, відповідно до практики Європейського суду з прав людини та керівництва Ради Європи із застосування ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, оцінка правомірності втручання здійснюється за трьома

---

[385] Ємчук Л. В. Право на повагу до приватного та сімейного життя в практиці Європейського суду з прав людини. *Альманах міжнародного права*. 2015. № 8. С. 117–122.

[386] Сироїд Т. Л. Міжнародний захист прав людини : навчальний посібник. Харків : Право, 2019. С. 119–120.

критеріями.[387] По-перше, втручання має здійснюватися «згідно із законом», що передбачає відповідність вимозі «якості закону» – доступності та передбачуваності обсягу дискреційних повноважень влади. По-друге, втручання має слугувати легітимній меті з переліку частини другої ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [388]. По-третє, втручання має бути «необхідним у демократичному суспільстві», тобто пропорційним меті.

В національній правовій доктрині зустрічаються різні формулювання щодо позначення змісту права людини на приватне життя, які тією чи іншою мірою відображують розуміння приватності в міжнародному праві, як от «повага до приватного життя», «недоторканність приватного життя», «невтручання в приватне життя особи» тощо. Так, право на невтручання у приватне та сімейне життя – відображує зміст переважно негативного обов'язку держави щодо дотримання права на приватність. Першочергово ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод призначена запобігти свавільному втручанню у приватне та сімейне життя людини, її житло і кореспонденцію. Це зобов'язання держави визнається класичним негативним зобов'язанням, що становить мету ст. 8 Європейської конвенції.[389]

Захист фокусується на застосуванні позитивних кроків для забезпечення того, щоб інші не втручалися в реалізацію таких прав. Здійснення (англ. – fulfilment) прав людини вимагає від держав застосування належних заходів, включно із законодавчими, судовими, адміністративними чи освітніми, з метою виконання їх юридичних зобов'язань в цій галузі.[390] В правових позиціях Європейського суду з прав людини сформовані два підходи до розуміння «права на повагу», що передбачено в ст. 8, по-перше, як обов'язку держави не втручатися у приватну сферу людини (негативне зобов'язання); по-друге, як обов'язку здійснення державою активних дій (позитивне зобов'язання).[391] Подібна трактовка фактично об'єднує право на невтручання з боку держави в приватне життя людини та право на повагу, яке реалізується через створення дієвих механізмів захисту права приватності як з боку державних органів, так і приватних осіб.

Терміни «негативні» та «позитивні» зобов'язання не мають специфічних лексичних відтінків і не означають відповідних властивостей, а вказують лише на

---

[387] Guide on Article 8 of the European Convention on Human Rights: Right to Respect for Private and Family Life, Home and Correspondence. Strasbourg : Council of Europe / European Court of Human Rights, 2026.

[388] Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод : міжнародний документ від 4 листопада 1950 року. *Рада Європи*. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

[389] Довідник із застосування статті 8 Європейської конвенції з прав людини. Право на повагу до приватного і сімейного життя, житла і кореспонденції. *Європейський Суд з прав людини*. Страсбург. 2018. С. 8.

[390] Христова Г. О. Конструкція зобов'язань держави у сфері прав людини: порівняльний аналіз міжнародних та європейських підходів. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2014. № 4 (79). С. 4.

[391] Панкевич О. З. Право на приватність: деякі концептуальні позиції Європейського суду з прав людини. *Державотворення та правотворення в контексті євроінтеграції*: тези доповідей, виступів і повідомлень учасників II-го Всеукраїнського круглого столу (м. Львів, 09 грудня 2016 року). Львів : ПП «Видавництво «БОНА», 2016. С. 167.

тип поведінки – пасивна, тобто невтручання, або активна, тобто якісь дії. У найбільш загальному вигляді «негативні зобов'язання держави передбачають її обов'язок утримання від порушень прав людини, будь-яких форм неправомірного втручання у їх реалізацію,[392] тоді як позитивні зобов'язання (англ. – positive obligations, duties) вимагають від національних органів влади вжити прийнятних (розумних) та належних заходів (англ. – reasonable and appropriate measures), спрямованих на забезпечення, захист та сприяння здійсненню прав людини»,[393] мають подвійну, міжнародно-правову та конституційно-правову природу і включають в себе матеріальні та процесуальні аспекти.[394]

Позитивні зобов'язання передусім передбачають обов'язок держави-учасниці впроваджувати систему ефективних гарантій прав і свобод людини. Негативні зобов'язання, у свою чергу, встановлюють для держави норми-заборони порушення прав і свобод людини.[395] У своєму найбільш загальному вираженні позитивні зобов'язання держави є, поряд із негативними її зобов'язаннями, відповідними обов'язками держави щодо захисту прав людини. Позитивні зобов'язання держави існують лише у вимірі принципу верховенства права. Ці зобов'язання мають подвійну, міжнародно-правову та конституційно-правову природу і включають у себе матеріальні та процесуальні аспекти.[396] Держави, які ратифікували міжнародні договори у сфері прав людини, зобов'язуються поважати права людини не стільки перед іншими державами, скільки перед особами, які перебувають під їхньою юрисдикцією.[397]

З приводу позитивних зобов'язань держави О. З. Панкевич відзначає, що Європейський суд з прав людини в своїх правових позиціях пройшов еволюцію від прихильності «мінімальній державі» («laisser-faire») з її «негативним» обов'язком невтручання зі сторони державних органів у приватне та сімейне життя до визнання позитивних обов'язків держави щодо реалізації прав, гарантованих ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, захисту особи від свавільного втручання державної влади при дотриманні справедливого балансу між конкуруючими інтересами окремої особи і

---

[392] Размєтаєва Ю. С. Доктрина та практика захисту прав людини : навчальний посібник. Київ : ФОП Голембовська О. О., 2018.С. 177–178.

[393] Христова Г. О. Конструкція зобов'язань держави у сфері прав людини: порівняльний аналіз міжнародних та європейських підходів. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2014. № 4 (79). С. 31–37.

[394] Главюк І., Дроздов О., Завтур В., Дроздова О. До розробки концепту позитивних зобов'язань держави у сфері прав людини у кримінальному провадженні (на прикладі статті 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод). *Право України*. 2022. № 1. С. 156–189.

[395] Славна О. Забезпечення прав і свобод людини в умовах правового режиму воєнного стану в Україні в контексті Національної стратегії у сфері прав людини. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2022. № 3. С. 46.

[396] Главюк І., Дроздов О., Завтур В., Дроздова О. До розробки концепту позитивних зобов'язань держави у сфері прав людини у кримінальному провадженні (на прикладі статті 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод). *Право України*. 2022. № 1. С. 156.

[397] Христова Г. О. Конструкція зобов'язань держави у сфері прав людини: порівняльний аналіз міжнародних та європейських підходів. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2014. № 4 (79). С. 31.

суспільства та збереженні за державою певної свободи розсуду.[398] Згідно зі своєю практикою, Європейський суд з прав людини надає державам-учасницям Конвенції (її судовим органам) певну свободу розсуду при прийнятті рішення про те, чи потрібне втручання, та, якщо так, то до якого ступеню.[399] Тобто мова йде про оцінку виправданості та пропорційності втручання в приватні права людини. При цьому важливим аспектом розуміння позитивних обов'язків держави в контексті забезпечення належного захисту права на недоторканність приватного життя особи є чітке та ефективне нормативно-правове регулювання засад належної його реалізації, визначення кола допустимих обмежень та втручання, а також встановлення юридичної відповідальності за порушення як з боку приватних осіб, так і осіб, що уособлюють державну владу.

Втім, як зазначається в рішеннях Європейського суду з прав людини, інколи неможливо провести межу між позитивними та негативними зобов'язаннями держави. У будь-якому разі у справах про порушення ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод Суд встановлює, чи дотримано справедливого балансу між інтересами особи щодо її права на приватність та інтересами суспільства, застосовуючи для з'ясування цього питання такий трискладовий тест «на пропорційність»: а) чи передбачене законом втручання у приватне життя людини; б) чи має воно законну мету; в) чи є воно необхідним у демократичному суспільстві?[400]

Конкретизуючи негативні та позитивні обов'язки держави в контексті виконання вимог міжнародно-правових актів щодо недопущення посягань на недоторканність приватного та сімейного життя людини, можемо визначити сутність негативного обов'язку держави як створення правових умов для невтручання в сферу приватності з боку державних органів (їх представників), а, відповідно, позитивний обов'язок полягає в захисті права людини, від протиправного втручання третіх осіб (як приватних осіб, так і представників влади). Відтак, встановлення юридичної, зокрема й кримінальної, відповідальності за порушення права на приватне та сімейне життя як з боку суб'єктів владних повноважень, так і з боку приватних осіб, є елементом механізму забезпечення виконання позитивних зобов'язань держави України в сфері захисту прав людини і в такому розумінні є однім з приводів (підстав, умов) кримінально-правової охорони. [401]

У міжнародному праві у сфері прав людини також існує маловідома у вітчизняній юриспруденції концепція зобов'язань «належної сумлінності» (або «належної уваги») (англ. – due diligence obligations), яка вимагає від держави застосування всіх можливих заходів для попередження порушень тих чи інших

---

[398] Панкевич О. З Захист права на приватність: динаміка світоглядно-методологічних основ (за матеріалами практики Європейського суду з прав людини). *Право України*. 2017. № 4. С. 68.

[399] Завальний А. Негативні та позитивні зобов'язання як умови судових гарантій прав людини. Національні правові системи в умовах глобалізації (пам'яті професора О. Г. Мурашина) : матеріали науково-практичної конференції (м. Київ, 21 березня 2019 року). Київ, 2019. С. 37.

[400] Бадида А., Лемак В. Позитивні зобов'язання держави в контексті розуміння прав людини. *Публічне право*. 2017. № 2. С. 250.

[401] Стоматов Е. Г. Кримінально-правова охорона приватного та сімейного життя людини в Україні : дис. … докт. юрид. наук : 12.00.08. Запоріжжя, 2025. С. 144–145.

прав людини, захисту від таких порушень, покарання за них та належної компенсації постраждалим.[402] Перш за все, такими засобами є юридичні – від прийняття та забезпечення норм, якими регулюється поведінка осіб, – до встановлення відповідальності й притягнення до неї щодо тих, хто порушує права.[403] Фахівці акцентують, що в правовій державі серед сукупності позитивних зобов'язань держави в сфері прав людини є «обов'язок запобігати порушенням прав, гарантованих Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод та захистити від таких порушень»,[404] який реалізується, зокрема, і через: створення законодавства, яке би втілювало принципи права та спеціалізовані норми національних конституцій та Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, які гарантують права людини, до яких віднесено, серед іншого, встановлення відповідальності за порушення прав людини, тобто конкретних санкцій кримінально-правового або адміністративного характеру).[405] Такий обов'язок держави трактується як «зобов'язання захистити» або ж так званий «обов'язок шизофренії» (англ. – duty of schizophrenia), тобто обов'язокм вжити заходів, необхідних для запобігання та покарання за порушення чи зазіхання на права і свободи, скоєні їх власними «агентами», представниками.[406] Цей обов'язок також охоплює обов'язок «превентивних дій» із боку держави з метою зазіхання на основоположні права і свободи з боку приватних осіб, за умови, коли є розумні підстави очікувати його виконання (наприклад, справи «Осман проти Сполученого Королівства», «Маркс проти Бельгії», «Платформа «Ärtze für das Leben» проти Австрії»). Такий підхід, на думку Г. Христової, відтворює ідею непрямої «горизонтальної дії» Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, тобто забезпечує можливість її застосування щодо відносин між приватними особами, але в контексті відповідальності держави за запобігання порушенням її вимог або встановлення та покарання винних осіб.[407]

Залежно від характеру дій, що має вжити держава позитивні зобов'язання поділяються на «субстантивні» (або сутнісні) та процедурні. До субстантивних належать ті, що вимагають первинних або предметних засобів, необхідних для того, щоб права людини здійснювалися та були захищені належним чином та у повному обсязі. До процедурних зобов'язань – ті, що вимагають належної

---

[402] Христова Г. О. Конструкція зобов'язань держави у сфері прав людини: порівняльний аналіз міжнародних та європейських підходів. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2014. № 4 (79). С. 32.

[403] Размєтаєва Ю. С. Доктрина та практика захисту прав людини : навчальний посібник. Київ : ФОП Голембовська О. О., 2018. С. 182.

[404] Христова Г. О. Конструкція зобов'язань держави у сфері прав людини: порівняльний аналіз міжнародних та європейських підходів. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2014. № 4 (79). С. 34.

[405] Бадида А., Лемак В. Позитивні зобов'язання держави в контексті розуміння прав людини. *Публічне право*. 2017. № 2. С. 245–253.

[406] Akandji-Kombe J.-F. Positive obligations under the European Convention on Human Rights. A guide to the implementation of the European Convention on Human Rights. Council of Europe: Human rights handbooks, 2007. P. 15–16.

[407] Христова Г. О. Конструкція зобов'язань держави у сфері прав людини: порівняльний аналіз міжнародних та європейських підходів. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2014. № 4 (79). С. 32.

організації юридичних процедур на національному рівні.[408] Відповідно субстантивним зобов'язанням щодо охорони права на приватність слід вважати створення національної нормативно-правової бази, що визначає та регулює засадничі положення щодо реалізації громадянами тих прав, що є частиною комплексу права на недоторканність приватного та сімейного життя людини.

Щодо інформаційного складника права на приватне життя, який передусім полягає в дотриманні принципів поширення відомостей про особу, збір та обробку персональних даних. Шляхом гарантування на національному рівні та ефективної реалізації необхідних засобів захисту інформаційної складової права на приватне життя людини має забезпечуватися виконання позитивного обов'язку держави в контексті дотримання ст. 8 Європейської Конвенції. Такими можна визначити: 1) визнання захищеності особи від втручання в її особисте та сімейне життя як принципу інформаційних відносин в державі (ст. 2 Закону України «Про інформацію»[409]), заборону на збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та захисту прав людини та встановлення відповідальності за порушення законодавства про інформацію (дисциплінарної, цивільно-правової, адміністративної або кримінальної); 2) регламентовані Закону України «Про захист персональних даних»: об'єкти захисту (персональні данні та конфіденційна інформація), загальні та особливі вимоги до обробки персональних даних; права суб'єкта персональних даних, підстави для обробки персональних даних, порядок збирання, накопичення, зберігання та поширення персональних даних, а також їх видалення й знищення, суб'єкти контролю за додержанням законодавства про захист персональних даних, забезпечення захисту персональних даних, підстави обмеження дії цього закону тощо.[410]

Негативне зобов'язання держави в контексті захисту основних прав і свобод трактується як її зобов'язання утримуватися від втручання в права та свободи. Стосовно виконання приписів ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод право на повагу до приватного та сімейного життя на державі лежить обов'язок, згідно з яким державні органи та посадовці не повинні втручатися в приватне та/або сімейне життя особи, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб. Цей обов'язок визначний на конституційному рівні та деталізований (конкретизований) в низці нормативно-правових актів.

Сформованість в правових позиціях Європейського суду з прав людини

---

[408] Размєтаєва Ю. С. Доктрина та практика захисту прав людини : навчальний посібник. Київ : ФОП Голембовська О. О., 2018. С. 183.

[409] Про інформацію : Закон України від 02 жовтня 1992 року. № 2657-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 48. Ст. 650.

[410] Про захист персональних даних : Закон України від 01 червня 2010 року № 2297-VI. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text.

двох основних підходів щодо розуміння «права на повагу до приватного життя особи», що передбачено в ст. 8, а саме як обов'язку держави не втручатися у приватну сферу людини (негативне зобов'язання) та як обов'язку здійснення державою активних дій щодо захисту цього права (позитивне зобов'язання) фактично об'єднує право на невтручання з боку держави в приватне життя людини та право на повагу, яке реалізується через створення дієвих механізмів захисту права приватності як з боку державних органів, так і приватних осіб. Аналіз положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод щодо поваги до приватного життя людини та його недоторканності свідчить про те, що в тексті цього документа негативні обов'язки держави в цій сфері окреслені імпліцитно, в той час як критерії оцінки та інтерпретації позитивних обов'язків держави формуються казуїстичною практикою Європейського суду з прав людини. Окреслення меж дозволеної законом поведінки суб'єктів владних повноважень, визначає стандарти законного (легітимного) втручання в приватне та сімейне життя людини, і таким чином є орієнтиром для формування конструкцій відповідних кримінально-правових норм, які передбачають відповідальність за незаконне втручання в приватне та сімейне життя людини.[411]

В останні кілька років спостерігається підвищена увага громадськості до частоти та якості застосування суддями практики Європейського суду з прав людини при розгляді справ. Це зумовлено кількома чинниками, одним з яких, безумовно, є внесені у 2017 році зміни до процесуального законодавства України.[412]

Для практичного застосування практики Європейського суду з прав людини за ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод вкрай важливо розуміти алгоритм діяльності Європейського суду з прав людини, структуру його рішень та виокремити ті положення, які українські юристи, за аналогією з національною термінологією, називають «правовими позиціями» Європейського суду з прав людини – хоча сам Європейський суд з прав людини не використовує такого терміна, на відміну, наприклад, від терміна «усталена практика» (well-established case law, WECL).

Алгоритм розгляду справ доволі простий: спершу Європейський суд з прав людини з'ясовує, чи належать правовідносини, щодо яких подана скарга, до сфери дії ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, у випадку якщо належать, то Європейський суд з прав людини вирішує питання, чи мало місце втручання у права та/або чи має держава позитивні зобов'язання щодо гарантування поваги до приватного/сімейного життя/житла/кореспонденції, і зрештою – чи виправдане втручання (чи дотримано позитивний обов'язок держави) відповідно до вимог п. 2 ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

При цьому кожен з етапів (кроків) алгоритму є критично важливим та

---

[411] Стоматов Е. Г. Кримінально-правова охорона приватного та сімейного життя людини в Україні : дис. … докт. юрид. наук : 12.00.08. Запоріжжя, 2025. С. 146–147.

[412] Фулей Т. Право на повагу до приватного та сімейного життя, житла та таємниці кореспонденції: підходи Європейського суду. *Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі*. 2004. № 3. С. 41.

виконує власні функції. Варто зауважити, що, аналізуючи застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя (за даними аналізу рішень з Єдиного державного реєстру судових рішень), можна зробити висновок, що окремі змістовні помилки застосування зумовлені або нерозумінням сфери дії відповідної статті Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, або нерозумінням структури рішення Європейського суду з прав людини та невмінням віднайти в ньому усталену практику, його загальні принципи вирішення справ за скаргами щодо порушень прав, гарантованих Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод та відокремити їх від позицій сторін у справі, нерозумінням послідовності аналізу Європейським судом з прав людини виправданості втручання тощо.

Важливо наголосити, що не будь-яке втручання у права, гарантовані Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод, є порушенням конвенційних положень. Зокрема, Європейський суд з прав людини може дійти висновку про відсутність порушення, якщо втручання відповідало критеріям «трискладового тесту» – мало підґрунтя в національному законодавстві, слугувало законній (легітимній) меті та було необхідним у демократичному суспільстві, тобто відповідало вимогам п. 2 відповідної статті Конвенції.

Вкрай особливі труднощі у практичній діяльності суддів викликає розмежування концепцій «втручання у права», гарантовані Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод, та «визнання Європейським судом з прав людини порушення» цих прав. Ототожнення втручання та порушення у подальшому спричиняє помилки в застосуванні практики Європейського суду з прав людини на національному рівні. Іншим проблемним моментом є невміння розмежувати пряме втручання (порушення негативних зобов'язань) від невиконання державою позитивних зобов'язань.[413]

В українській мові «втручатися» має два значення: по-перше, самочинно займатися чиїмись справами, встрявати в чиї-небудь стосунки тощо; по-друге (рідко) – входити, проникати куди-небудь, у що-небудь.[414]

Як відомо, сфера дії ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод доволі широка – «ст. 8 прагне захистити чотири сфери особистої автономії – приватне життя, сімейне життя, житло особи та її власну кореспонденцію – ці сфери не є взаємовиключними, і один засіб може одночасно втручатися і в приватне та сімейне життя».

Першою і найважливішою умовою виправданості втручання є відповідність критерію «згідно із законом». Насамперед зауважимо, що порушення критерію «законності» в автономному тлумаченні Європейського суду з прав людини, як правило, призводить до констатації порушення ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод – за нечастими винятками, Європейський суд з прав людини не вбачає необхідності розглядати, чи були необхідними в демократичному суспільстві незаконні дії.

---

[413] Фулей Т. Право на повагу до приватного та сімейного життя, житла та таємниці кореспонденції: підходи Європейського суду. *Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі*. 2004. № 3. С. 227–237.

[414] Словник української мови: в 11 т. Т. 1. 1970. С. 777. URL : http://sum.in.ua/s/vtruchatysja

Окрім того, «згідно із законом» насамперед означає наявність підґрунтя у національному законодавстві, яке передбачає саму можливість діяти відповідно. Окремі судді стикаються з труднощами розуміння рішень Європейського суду з прав людини, де констатовано порушення ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, однак Європейський суд з прав людини визнав втручання таким, що було вчинене «згідно із законом». Тому важливо розуміти, чому Європейський суд з прав людини дійшов таких висновків, та розрізняти законну підставу для втручання (тобто наявність норм, які передбачають можливість, наприклад, позбавлення батьківських прав, проведення обшуку, обробку персональних даних та інших дій, які становлять втручання у право особи) від недотримання вимог щодо «якості закону», що теж є складовою цього критерію, чи недотриманням вимог законодавства при здійсненні певних дій.[415]

3. Обмеження права на недоторканність приватного та сімейного життя в умовах воєнного стану

Стаття 3 Конституції України визначає, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека є найвищою соціальною цінністю. Держава зобов'язана створити такі умови, при яких кожна людина зможе розвивати свої якості та гарантувати імовірність їх використання для блага самої особи та суспільства.

Захист прав і свобод людини є фундаментальною засадою правової системи України та визнається як основний принцип правозахисної політики країни. Проте взаємовідносини людини та держави ускладнюються. Особливо це стосується реалізації правового режиму воєнного стану в державі, який призводить до введення тимчасових обмежень та додаткових заходів безпеки, що може впливати на права та свободи громадян[416].

Як зазначає В. Серьогін, «право на недоторканність приватного життя» необхідно розглядати у трьох аспектах: 1) як право індивіда на своє власне життя, на дії щодо самого себе; дане право безпосередньо пов'язане з індивідуальністю конкретної людини, а відповідно, й із захистом від втручання з боку всіх суб'єктів права; 2) як неприпустимість втручання у приватне життя особи з боку держави, організацій, юридичних і фізичних осіб; 3) як право, суміжне з іншими правами, а саме: з правом на недоторканність сімейного життя, правом на недоторканність житла, правом на недоторканність кореспонденції[417].

Право на недоторканність приватного та сімейного життя (право на приватність) закріплене у міжнародних та національних нормативних актах. Так,

---

[415] Фулей Т. Право на повагу до приватного та сімейного життя, житла та таємниці кореспонденції: підходи Європейського суду. *Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі*. 2004. № 3. С. 227–237.

[416] Кучер В.О. Права людини: втручання у сферу приватного життя в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична.* 2024. № 1. С. 92-93.

[417] Серьогін В. О. Право на недоторканність приватного життя у конституційно-правовій теорії та практиці: монографія. Х.: ФІНН, 2010. С. 538.

стаття 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод[418] зазначає, що кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції.

Стаття 12 Загальної декларації прав людини передбачає, що ніхто не може зазнавати безпідставного втручання у його особисте і сімейне життя, безпідставного посягання на недоторканність його житла, тайну його кореспонденції або на його честь і репутацію. Кожна людина має право на захист закону від такого втручання або таких посягань[419].

Ніхто не повинен зазнавати свавільного чи незаконного втручання в його особисте і сімейне життя, свавільних чи незаконних посягань на недоторканність його житла або таємницю його кореспонденції чи незаконних посягань на його честь і репутацію. Кожна людина має право на захист закону від такого втручання чи таких посягань (ст. 17 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р.)[420].

Відповідно до ст. 32 Конституції України ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України. Не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди.

Норми Конституції України, зокрема про права, свободи людини, є нормами прямої дії – вони можуть застосовуватися безпосередньо в судовому порядку, забезпечуючи доступ до судового захисту та зміцнюючи верховенство Конституції у правовій системі країни.

Як зазначають М.Прядко та О. Чепик-Трегубенко будь-яка конституційна норма гарантує права і свободи людини, діє безпосередньо, і конкретні закони сприймаються як додатковий захист реалізації конституційної норми[421].

Однак, у зв'язку із введенням воєнного стану в державі можуть вводитися тимчасові обмеження прав і законних інтересів осіб в межах забезпечення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені Законом України «Про правовий режим воєнного стану».

Відповідно до ст. 64 Конституції України в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Але не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 цієї Конституції.

Право на недоторканність приватного та сімейного життя (право на приватність) (ст. 32 Конституції України) не входить до переліку прав, які не

---

[418] Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 2050 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004/paran54#n54

[419] 4. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

[420] 5.Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text

[421] 7. Прядко М., Чепік-Трегубенко О. Особливості конституційно-правового статусу людини та громадянина. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти*: матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції (Дніпро, 11 березня 2022 р). Дніпро: ДДУВС, 2022. С. 154.

можуть бути обмежені в умовах воєнного або надзвичайного стану.

Стаття 32 Конституції у частині 2 звертає увагу на можливість збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди у випадках, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини.

Частина 2 статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод надає право органам державної влади порушувати право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції, але при дотриманні умов: коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб[422].

Право на приватне та сімейне життя є засадничою цінністю, розглядається як право фізичної особи на автономне буття незалежно від держави, органів місцевого самоврядування, юридичних і фізичних осіб. Втручання у конституційне право особи на приватне і сімейне життя вважатиметься законним у разі наявності підстави в національному законі, а також за умови, що такий закон відповідатиме принципу верховенства права. Конституційний принцип верховенства права вимагає законодавчого закріплення механізму запобігання свавільному втручанню органів публічної влади при здійсненні ними дискреційних повноважень у права і свободи особи[423].

Обмеження прав і свобод людини викликані неможливістю іншим чином забезпечити захист національної безпеки[424]. В час війни перевага інтересів держави означає можливість збереження основоположних прав багатьох людей через забезпечення життєздатності самої держави[425].

Як зазначає С.П. Погребняк держава має право обмежувати права людини тільки тоді, коли це дійсно необхідно, і тільки в такому обсязі, в якому її заходи будуть розмірними до переслідуваної мети. Іншими словами, у цій сфері проголошується та діє принцип пропорційності (розмірності, або адекватності) [14, с. 294].

Обмеження, що переслідують істотну мету, мають бути об'єктивно виправданими, обґрунтованими. Зазвичай подібна перевірка здійснюється за трьома критеріями: придатність, необхідність і заборона надмірності. Це означає,

---

[422] 3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 2050 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004/paran54#n54

[423] 8. Рішення Конституційного Суду України від 11 жовтня 2018 р. № 7-р/2018 у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень абзацу першого пункту 40 розділу VI «Прикінцеві та перехідні положення» Бюджетного кодексу України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-18#Text

[424] Часник Д.В. Забезпечення прав людини у сфері національної безпеки в умовах протистояння військовій агресії російської федерації. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична.* 2022. Випуск 34. С. 66.

[425] Котерлін І. Б. Інформаційна безпека в умовах воєнного стану у аспекті забезпечення інформаційних прав та свобод. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції.* 2022. № 1. С. 153.

що непридатні, непотрібні й надмірні заходи заборонені [426].

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, на відміну від права ЄС, принцип пропорційності прямо не закріплює. Не зважаючи на це він є одним із найважливіших принципів, який, мабуть, найбільш часто застосовується в практиці Європейського суду з прав людини[427]. Аналіз практики Суду свідчить про те, що цей принцип пов'язаний, насамперед, із проблемою правомірності обмежень прав людини[428].

Європейський суд з прав людини неодноразово наголошував на тому, що обмеження прав і свобод людини і громадянина визнаються допустимими, якщо вони здійснені згідно з чинним законодавством і відповідають правилу «збереження основного змісту прав і свобод» (рішення від 20 травня 1999 р. у справі «Реквеньї проти Угорщини», рішення Великої палати від 13 лютого 2003 р. у справі «Партія добробуту та інші проти Туреччини»)[429].

Висновки до розділу:

Проведений аналіз свідчить, що право на повагу до приватного і сімейного життя, що гарантоване ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, має динамічний та комплексний характер. Дефініція «приватне життя» охоплює особисту автономію, фізичну та психологічну недоторканність, персональні дані, ідентичність та інші аспекти індивідуального розвитку особи. Поняття «сімейне життя» не обмежується формально зареєстрованими сімейними відносинами, а включає також фактичні особисті та сімейні зв'язки.

В практиці Європейського суду з прав людини сформувалися два взаємопов'язані підходи до визначення обов'язків держави за ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Негативний обов'язок передбачає утримання держави від свавільного та необґрунтованого втручання у приватне і сімейне життя особи, тоді як позитивний обов'язок полягає у вжитті необхідних заходів для забезпечення ефективної реалізації та захисту відповідних прав. Таким чином, гарантії ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод поєднують вимогу невтручання держави з необхідністю створення належних правових та інституційних механізмів захисту приватності, у тому числі від посягань з боку приватних осіб.

Водночас втручання держави у сферу приватного чи сімейного життя може

---

[426] Погребняк С.П. Принцип пропорційності в українській юридичній практиці та практиці ЄСПЛ. URL: http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/9614/Pogrebniak%20294-310.pdf?sequence=1&isAllowed=y

[427] Погребняк С.П. Принцип пропорційності в українській юридичній практиці та практиці ЄСПЛ. URL: http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/9614/Pogrebniak%20294-310.pdf?sequence=1&isAllowed=y

[428] Рабінович П. Європейські стандарти прав людини: онтологічні, гносеологічні та праксеологічні стандарти. *Вісник Академії правових наук України.* 2003. № 2–3 (33–34). С. 114–119.

[429] Погребняк С.П. Принцип пропорційності в українській юридичній практиці та практиці ЄСПЛ. URL: http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/9614/Pogrebniak%20294-310.pdf?sequence=1&isAllowed=y

бути виправданим лише за умови його відповідності встановленим Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод критеріям. Воно повинно мати правову основу, переслідувати легітимну мету, бути необхідним у демократичному суспільстві та відповідати принципу пропорційності. Визначені Європейським судом з прав людини критерії дозволяють встановити межі допустимої поведінки органів державної влади та слугують важливим орієнтиром для вдосконалення національного законодавства.

Особливого значення зазначені стандарти набувають у сфері правової охорони конфіденційної інформації та персональних даних. Належне нормативне визначення підстав і меж доступу до такої інформації є необхідною передумовою запобігання свавільному втручанню у приватне життя та забезпечення ефективного правового захисту особи. У цьому контексті дотримання державою негативних і позитивних зобов'язань за ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод є важливою складовою забезпечення належного рівня захисту приватного та сімейного життя й формування ефективного механізму його правової охорони.

Список використаних джерел:

1. Андрієвська О. О. Охорона та захист прав на приватне життя особи. *Часопис Академії адвокатури України*. 2012. № 14. С. 1–6.
2. Бадида А., Лемак В. Позитивні зобов'язання держави в контексті розуміння прав людини. *Публічне право*. 2017. № 2. С. 245–253.
3. Баран А. «Право на приватне життя»: генеза, сутність та застосування у рішеннях ЄСПЛ. *Актуальні проблеми правознавства*. № 3(23). 2020. С. 21–27.
4. Басай О. В. Неприпустимість свавільного втручання у сферу особистого життя як загальна засада цивільного законодавства України. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія: Право. 2013. № 2 (8). URL : http://lj.oa.edu.ua/articles/2013/n2/13bovtzu.pdf
5. Берназюк І. М. Захист права на повагу до приватного й сімейного життя у Практиці Європейського суду з прав людини. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія: Юридичні науки. Т. 31 (70). № 4. 2020. С. 104–110.
6. Бобрик В. І. Особисте життя як об'єкт цивільно-правової охорони : монографія. К., 2008. 208 с.
7. Бобрик В. І. Цивільно-правова охорона особистого життя фізичних осіб : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.03. К., 2004. 207 с.
8. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К.; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
9. Главюк І., Дроздов О., Завтур В., Дроздова О. До розробки концепту позитивних зобов'язань держави у сфері прав людини у кримінальному провадженні (на прикладі статті 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод). *Право України*. 2022. № 1. С. 156–189.
10. Гом'єн Д. Короткий путівник Європейською конвенцією з прав людини / пер. з англ. Т. Іваненко та О. Павличенка. Львів : Кальварія, 2000. 182 с.
11. Горпинюк О. П. Стан дослідження проблеми кримінально-правової

охорони приватності в юридичній літературі. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2009. № 4. С. 198–206.

12. Дем'яненко Ю. І. Окремі аспекти значення Конвенції про захист прав та основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини для розуміння приватного життя як об'єкта кримінально-правової охорони. *Юридичний вісник*. 2013. № 4 (29). С. 133–137.

13. Давидчук О. В. Європейська Конвенція з прав людини та цивільне право. URL : http:// www.judges.org.ua/article/seminar21-7.htm

14. Довідник із застосування статті 8 Європейської конвенції з прав людини. Право на повагу до приватного і сімейного життя, житла і кореспонденції. *Європейський Суд з прав людини*. Страсбург. 2018. 118 с.

15. Дудаш Т. І. Практика Європейського суду з прав людини : навч.-практ. посіб. К. : Алерта, 2013. 368 с.

16. Дудаш Т. І. Практика Європейського суду з прав людини : навч.-практ. посіб. 3-те видання, стереотипне. К. : Алерта, 2016. 488 с.

17. Ємчук Л. В. Конституційно-правове регулювання особистого та сімейного життя людини і громадянина : автореф. дис. … канд. юрид. наук. 12.00.02. Ужгород, 2015. 22 с.

18. Ємчук Л. В. Право на повагу до приватного та сімейного життя в практиці Європейського суду з прав людини. *Альманах міжнародного права*. 2015. № 8. С. 117–122.

19. Завальний А. Негативні та позитивні зобов'язання як умови судових гарантій прав людини. Національні правові системи в умовах глобалізації (пам'яті професора О. Г. Мурашина) : матеріали науково-практичної конференції (м. Київ, 21 березня 2019 року). Київ, 2019. С. 36–38.

20. Загальна декларація прав людини : Міжнародний документ від 10 грудня 1948 року. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

21. Іванець І. П. Принцип неприпустимості свавільного втручання у сферу особистого життя людини. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2025. Серія: Право. Вип. 88. Ч. 1. С. 268–274.

22. Індикатори місцевої правозахисної паспортизації: Інструмент моніторингу та оцінювання діяльності місцевої влади щодо реалізації та захисту прав людини. Науково-практичне видання. Київ : Українська Гельсінська спілка з прав людини, 2017. 48 с.

23. Іщенко А. О. Поняття особистого життя людини: розбіжності у визначенні. *Право і суспільство*. 2020. № 2. С. 51–56.

24. Кардаш А. В. Конституційно-правовий захист інформації про особу (порівняльно-правовий аспект) : дис. ... канд. юрид наук : 12.00.02 / Національний юридичний університет ім. Ярослава Мудрого, 2019. 244 с.

25. Кириченко Ю. Конституційне закріплення права на невтручання в особисте і сімейне життя в Україні та європейських державах: порівняльно-правовий аналіз. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2013. № 5. С. 34–40.

26. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод : міжнародний документ від 4 листопада 1950 року. *Рада Європи*. URL :

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

27. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 року. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України.* 1996. № 30. Ст. 141.

28. Копельців-Левицька Є. Д. Право на повагу до приватного і сімейного життя ст. 8 Конвенції про захист прав і основоположних свобод. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. Серія: Право. Вип. 49. Т. 2. С. 197–201.

29. Кулик Т. О. Забезпечення права на повагу до приватного та сімейного життя: регіональний і національний рівні. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 1 (15). С. 166–178.

30. Кучер В.О. Права людини: втручання у сферу приватного життя в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична.* 2024. № 1. С. 92-93.

31. Менджул М. В. Зміст принципу недопустимості втручання у сімейне життя. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2021. № 1. С. 43–46.

32. Менджул М. В. Принципи сімейного права (сутність та проблеми застосування) : монографія. Ужгород : Видавництво Олександри Гаркуші, 2019. 420 с.

33. Островська М. В., Трагнюк О. Я. Право на повагу до приватного і сімейного життя, житла та кореспонденції: стандарти ЄСПЛ та критерії втручання за статтею 8 ЄКПЛ. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2025. № 12. С. 291–295.

34. Панкевич О. З Захист права на приватність: динаміка світоглядно-методологічних основ (за матеріалами практики Європейського суду з прав людини). *Право України*. 2017. № 4. С. 66–75.

35. Панкевич О. З. Право на приватність: деякі концептуальні позиції Європейського суду з прав людини. *Державотворення та правотворення в контексті євроінтеграції*: тези доповідей, виступів і повідомлень учасників ІІ-го Всеукраїнського круглого столу (м. Львів, 09 грудня 2016 року). Львів : ПП «Видавництво «БОНА», 2016. С. 166–169.

36. Стадник І. М., Писарєва Е. А. Конституційне право на особисте життя як об’єкт захисту. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2021. Серія: Юридична. Вип. 31. С. 62–67.

37. Посикалюк О. О. Особисті немайнові права фізичних осіб в романській, германській, англо-американській системах приватного права. *Науково дослідний інститут приватного права і підприємництва НАПрН України*. К., 2011. 204 с.

38. Права людини в Україні – 2004. Доповідь правозахисних організацій. VI. Право на недоторканність приватного життя (приватність). 2005. URL : https://khpg.org/1124785474

39. Про захист персональних даних : Закон України від 01 червня 2010 року № 2297-VI. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text.

40. Про інформацію : Закон України від 02 жовтня 1992 року. № 2657-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 48. Ст. 650.

41. Про ратифікацію Конвенції про захист осіб у зв’язку з автоматизованою обробкою персональних даних та Додаткового протоколу до Конвенції про захист

осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних стосовно органів нагляду та транскордонних потоків даних : Закон України від 06 липня 2010 року. № 2438-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 46. Ст. 542.

42. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції : Закон України від 17 липня 1997 року. № 475/97-ВР. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475/97-%D0%B2%D1%80#Text.

43. Протокол № 11, який передбачає перебудову контрольного механізму, створеного Конвенцією про захист прав і основних свобод людини : Міжнародний документ від 11 травня 1994 року. № 11. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_536#Text

44. Рабінович П. М. Хавронюк М. І. Права людини і громадянина : навчальний посібник. К. : Атіка, 2004. 464 с.

45. Размєтаєва Ю. С. Доктрина та практика захисту прав людини : навчальний посібник. Київ : ФОП Голембовська О. О., 2018. 364 с.

46. Резворович К. Р. Право на особисте життя vs право на приватне життя: дискусійність співвідношення категорій. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.* 2020. № 1. С. 95–102.

47. Рішення Конституційного Суду України від 20 січня 2012 року. № 2-рп/2012. *Офіційний вісник України*. 2012. № 9. Ст. 332.

48. Савченко В. О. Принцип невтручання в особисте життя як прояв свободи волі. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.* Серія: Закон. 2021. № 32. URL : https://doi.org/10.26565/2075-1834-2021-32-01

49. Серьогін В. Приватне життя як об'єкт конституційного права на недоторканність приватного життя. *Вісник Академії правових наук України*. 2011. № 1 (64). С. 51–62.

50. Сивухін В. С. Конституційне право людини і громадянина на невтручання в їх особисте і сімейне життя та його забезпечення органами внутрішніх справ України : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.02. К., 2007. 234 с.

51. Сироїд Т. Л. Міжнародний захист прав людини : навчальний посібник. Харків : Право, 2019. 310 с.

52. Сімейний кодекс України : Закон України від 10 січня 2002 року. № 2947-III. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text

53. Славна О. Забезпечення прав і свобод людини в умовах правового режиму воєнного стану в Україні в контексті Національної стратегії у сфері прав людини. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2022. № 3. С. 45–49.

54. Словник української мови: в 11 т. Т. 1. 1970. URL : http://sum.in.ua/s/vtruchatysja

55. Стадник І. М. Зміст конституційного права на особисте життя. *Академічні візії*. 2022. Вип. 13.

56. Стадник І. М., Писарєва Е. А. Конституційне право на особисте життя як об'єкт захисту. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. Серія юридична. 2021. URL : https://doi.org/10.5281/zenodo.6450640

57. Стефанчук Р. О. Особисті немайнові права фізичних осіб (поняття, зміст, система, особливості здійснення та захисту) : монографія / відп. ред.

Я. М. Шевченко. К. : КНТ, 2007. 846 с.

58. Стогова О. В. Особисте життя людини: проблема визначення. *Правовий вісник Української академії банківської справи*. 2014. № 1 (10). С. 6–10.

59. Стоматов Е. Г. Кримінально-правова охорона приватного та сімейного життя людини в Україні : дис. … докт. юрид. наук : 12.00.08. Запоріжжя, 2025. 575 с.

60. Тертишник В. Особисте життя людини та проблеми правосуддя. *Права нотаріуса*. 2005. № 6. URL : https://bit.ly/3rfLkA7

61. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським спів товариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : міжнародний документ від 27 червня 2014 року. URL : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/984_011

62. Фулей Т. Право на повагу до приватного та сімейного життя, житла та таємниці кореспонденції: підходи Європейського суду. *Практика Європейського суду з прав людини*. *Рішення. Коментарі*. 2004. № 3. С. 227–237.

63. Христова Г. О. Конструкція зобов'язань держави у сфері прав людини: порівняльний аналіз міжнародних та європейських підходів. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2014. № 4 (79). С. 31–37.

64. Христова Г. О. Типи та особливості зобов'язань держави у сфері прав людини. *Jurnalul juridic naţional: teorie şi practică.* 2018. № 4. С. 22–28.

65. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року. № 435-IV. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/435-15

66. Шевчук С., Кравчук І. Шлях інтеграції в Європейський Союз: основні вимоги до членства, етапи приєднання та інституційні механізми. Ніццький договір та розширення Європейського Союзу. К., 2001. 124 с.

67. Шевчук С. В. Судовий захист прав людини: Практика Європейського суду з прав людини у контексті західної правової традиції. 2-е вид. випр. і доп. К., 2007. 848 с.

68. Akandji-Kombe J.-F. Positive obligations under the European Convention on Human Rights. A guide to the implementation of the European Convention on Human Rights. Council of Europe: Human rights handbooks, 2007. 68 p.

69. Charter of fundamental rights of the european union (2000/C 364/01). Official Journal of the European Communities. URL : https://www.europarl.europa.eu

70. Faucett J. E. S. The Application of the European Convention on Human Rights / Faucett J. E. S. 2nd ed., 1987. 444 p.

71. Guide on Article 8 of the European Convention on Human Rights: Right to Respect for Private and Family Life, Home and Correspondence. Strasbourg : Council of Europe / European Court of Human Rights, 2026.

72. Volio F. Legal personality, privacy and the family. The International Bill of Rights. *The International Bill of Rights: the Covenant on Civil and Political Rights* / ed. L. Henkin. New York : Columbia University Press, 1981. Pp. 185–200.

РОЗДІЛ 7
ЗАХИСТ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

1. Трансформація правового регулювання захисту персональних даних в умовах воєнного стану.

2. Специфіка обробки та захисту персональних даних у публічній та приватній сферах.

3. Загрози інформаційній безпеці та правові механізми протидії кібератакам.

Висновки до розділу.

Список використаних джерел.

1. Трансформація правового регулювання захисту персональних даних в умовах воєнного стану

Повномасштабна збройна агресія російської федерації проти України зумовила радикальну реконфігурацію вітчизняного правового простору, змусивши державні інститути балансувати між двома екзистенційними пріоритетами: забезпеченням національної безпеки та збереженням фундаментальних прав і свобод людини. У структурі особистісних прав особливого навантаження зазнало право на приватність, базовим елементом якого є інститут захисту персональних даних. Трансформація суспільних відносин в умовах воєнного стану продемонструвала, що інформація про фізичну особу в сучасному цифровому світі перестала бути виключно об'єктом індивідуального захисту і перетворилася на стратегічний ресурс оборони, а в руках агресора - на зброю першого ешелону.

Масштабний збір відомостей для потреб мобілізації, консолідація державних реєстрів, цифровізація соціальних послуг для мільйонів внутрішньо переміщених осіб (ВПО), а також перманентні кібератаки на критичну інформаційну інфраструктуру виявили системні правові колізії. Вітчизняна нормативно-правова база, зокрема базовий Закон України «Про захист персональних даних», ухвалювалася в мирний час і виявилася концептуально не готовою до викликів тотальної збройної агресії та кібервійни. Це зумовлює гостру необхідність доктринального переосмислення меж допустимого втручання держави у приватне життя громадян, аналізу нових інструментів публічного та приватного секторів (як-от українських систем «Оберіг», «Резерв+», «Дія»), а також імплементації міжнародних стандартів кіберстійкості з метою захисту конституційного ладу.

В сучасному технологічному та швидкорозвиваючому суспільстві та світі, безперечно, право на приватність включає захист персональних даних. Звичайно, що особливого значення такий захист набуває під час війни, й безпосередньо, ці питання є актуальними зараз й для України. Досліджуючи питання захисту персональних даних, в першу чергу, потрібно зосередитися на трансформації правового регулювання захисту персональних даних в умовах воєнного стану, а також провести певний аналіз змін у законодавстві, які стосуються даного права.

Також, розкриваючи та досліджуючи обрану проблематику мова також йтиме й про певні обмеження конституційних прав, що логічно будуть витікати із механізму дотримання та захисту вказаного права. При цьому розширюючи питання ми також зосереджуємо увагу на балансі національної безпеки та приватності, а також на законних підставах для розширеного збору персональних даних державою.

Ще одним ключовим аспектом у дослідження даного наукового пошуку буде специфіка обробки та захисту персональних даних у публічній та приватній сферах, а також практичний аспект роботи з даними. При дослідженні цього аспекту потрібно досліджувати та вивчати також особливості функціонування державних реєстрів (так, наприклад захист даних військовослужбовців та внутрішньопереміщених осіб (ВПО) чи обов'язки бізнесу щодо збереження конфіденційності клієнтів під час війни тощо).

І, звичайно, надактуальним є та залишається питання, яке стосується загроз в сфері інформаційної безпеки та, безперечно, механізми протидії кібератакам.

Кіберзагрози та витоки даних через ворожі атаки, відповідальність за незаконне поширення інформації, шляхи вдосконалення системи захисту даних з урахуванням європейських стандартів (GDPR) - все це є сучасними викликами, як для сьогодення України як держави, так й для її громадян.

Трансформація парадигми права на приватність в умовах екзистенційної загрози зумовлює необхідність переосмислення класичних доктрин конституціоналізму. Згідно зі статтями 32 та 64 Конституції України, право на невтручання в особисте життя та захист персональних даних не належить до абсолютно захищених (необмежуваних) прав, які не можуть бути обмежені в умовах воєнного чи надзвичайного стану. Указом Президента України № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року було офіційно закріплено можливість тимчасового обмеження конституційних прав, передбачених статтею 32 Основного Закону. Це повністю корелює з положеннями статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та статті 15 цієї ж Конвенції, яка дозволяє державам під час війни або іншої суспільної небезпеки відступати від своїх зобов'язань у тій мірі, в якій це вимагається гостротою становища.

В академічному дискурсі щодо теоретичного базису та концепції «Balancing Test» ключовими критеріями легітимності таких обмежень виступає трискладовий тест, який в свою чергу буде гарантувати дієвість вказаної доктрини (Proportionality and Balancing Test):

1. Законність: обмеження мають бути чітко передбачені національним законодавством.
2. Легітимна мета: захист національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку.
3. Пропорційність: заходи мають бути необхідними у реалізації та побудові демократичного суспільства та адекватними загрозі.[430]

[430] Urbina F. J. An egalitarian defense of proportionality-based balancing. *International Journal of Constitutional Law*. 2014. Vol. 12, iss. 4. P. 864–887. URL: https://academic.oup.com/icon/article/12/4/864/648396.

Під час повномасштабного вторгнення рф в Україну баланс в дотриманні конституційних права та свобод змістився у бік концепції «державної необхідності» (State Necessity). Захист персональних даних перестав розглядатися суто через призму індивідуального права людини і трансформувався в елемент національної безпеки та захист критичної інфраструктури держави.

Розглядаючи вказану концепцію "державної необхідності" (State Necessity) у сучасному науковому вимірі потрібно звертатися до праць як сучасних правознавців так і філософів й міжнародних документів.

Концепція «державної необхідності» (State Necessity/*raison d'État*) - це один із фундаментальних і водночас найбільш дискусійних принципів у політичній філософії, конституційному та міжнародному праві. В її основі лежить ідея про те, що у виняткових ситуаціях, коли під загрозою опиняється саме існування держави, її суверенітет або безпека громадян, влада має право діяти в обхід звичайних законів, правових процедур чи моральних норм.

Як зазначають сучасні дослідники, ця доктрина виступає своєрідним «запобіжним клапаном» правової системи під час екстремальних криз.[431], [432],[433]

Основні положення цієї концепції розкриваються через кілька ключових рівнів:

1. Політико-філософський рівень - автономія державної волі:

Історично витоки концепції пов'язують із працями Н. Макіавеллі та Т. Гоббса, проте у сучасній науковій літературі цей баланс переосмислено за рахунок наступних положень:

- пріоритет самозбереження, де держава виступає головним гарантом безпеки всього суспільства. Так, наприклад у дослідженнях політично-правової прагматики, зокрема в монографії "The Power of Necessity" (Cambridge University Press), підкреслюється, що сучасний raison d'État - державні інтереси асоціюється з надзвичайними повноваженнями уряду для захисту публічної безпеки, навіть якщо це обмежує свободу й конституційні права;[434]

- політична доцільність проти моралі, де сучасний аналіз доктрини (наприклад, у працях професора правової історії Stefano Cattelan під назвою «Taming the Leviathan? The Reason of State in International Law») демонструє, як державний інтерес історично та концептуально конкурує із нормами загального і міжнародного права.[435]

2. Конституційний рівень - режим надзвичайного стану.

---

[431] Cattelan S. Taming the Leviathan? The Reason of State in International Law. 2024. URL: https://www.researchgate.org/publication/387390112_Taming_the_Leviathan_The_Reason_of_State_in_International_Law .

[432] Desierto D. A. Necessity and National Emergency in International Law. Martinus Nijhoff Publishers, 2012. 394 p.

[433] Alam M. J., Islam M. S., Rahman A., Uddin M. T. Doctrine of Necessity. 2021. URL: https://www.researchgate.org/publication/403265079_Doctrine_of_Necessity

[434] The Power of Necessity / ed. by J. von Elbe. Cambridge : Cambridge University Press, 2023. 280 p.

[435] Ваді В. Приборкання Левіафана? Розум держави в міжнародному праві. *Журнал історії міжнародного права*. 2024. № 26 (4). С. 423–460. DOI: 10.1163/15718050-bja10111.

Розглядаючи конституційну сферу права потрібно досліджувати саме внутрішнє право держави, де особливу уваги набуває конституційна концепція, яка легалізується через інститути надзвичайного або воєнного стану.[436]

Конституційний рівень включає тимчасове обмеження прав та концентрація влади, де держава отримує інструменти для швидкої відповіді на загрози. Проте, як застерігають сучасні дослідники конституціоналізму, такі як M. J. Alam, M. S. Islam, A. Rahman та інші співавтори у статті «Doctrine of Necessity», застосування цієї доктрини судами різних країн часто демонструє вразливість фундаментальних прав людини та ризик заміни реальної необхідності «політичною зручністю» уряду.[437]

3. Міжнародний рівень - обставина, що виключає протиправність.

У міжнародному публічному праві «стан необхідності» (*State of necessity*) переведений у чітке правове поле і є елементом вторинних норм про відповідальність держав.

В більшості кодифікованих документах ООН зафіксовані та прописані ці основні критерії. Так, наприклад, у Статті 25 «Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts» (ASR), розроблених Комісією міжнародного права ООН, говориться про те, що держава може посилатися на необхідність лише тоді, коли порушення міжнародного зобов'язання є єдиним способом захистити її суттєвий інтерес (*essential interest*) від серйозної та неминучої загрози.[438]

Ще однією обставиною, що виключає протиправність є суворе обмеження. Юридичні параметри цього інституту детально аналізує професор Diane Desierto у своїй фундаментальній праці «Necessity and National Emergency in International Law», яка доводить, що міжнародні трибунали суворо тлумачать цей принцип, не дозволяючи державам використовувати його як безумовне самовиправдання, а також повністю забороняють посилатися на державну необхідність для порушення імперативних норм.[439]

Міжнародний рівень також включає ще й практику арбітражів. Як зазначено, в аналітичних оглядах платформи Jus Mundi щодо «Necessity as a Defence», концепція найчастіше фігурує у міждержавних спорах (наприклад, класична справа *Gabcikovo-Nagymaros Project*) та інвестиційних арбітражах під час масштабних економічних чи безпекових криз.[440]

---

[436] Дардо П., Лаваль К. Розділ 6. Причина держави, суверенітету та урядовості. *Дослідження державного суверенітету на Заході* / за ред. П. Дардо, К. Лаваля. Париж : La Découverte, 2020. С. 303–358. URL: https://www.cairn.info/dominer--9782348042140-page-303.htm ; https://baripedia.org/wiki/The_reason_of_State

[437] Alam M. J., Islam M. S., Rahman A., Uddin M. T. Doctrine of Necessity. 2021. URL: https://www.researchgate.org/publication/403265079_Doctrine_of_Necessity

[438] Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts : Annex to General Assembly Resolution 56/83 of 12 December 2001 / International Law Commission. 2001. Art. 25 : Necessity. URL: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/9_6_2001.pdf.

[439] Desierto D. A. Necessity and National Emergency in International Law. Martinus Nijhoff Publishers, 2012. 394 p.

[440]Карпентьєрі Л. Необхідність як захист. *JUS MUNDI*. 2025. URL: https://jusmundi.com/en/document/publication/en-necessity-as-a-defence.

Та, безперечно, як будь-яка концепція - концепція "державної необхідності" містить в собі певні ризики та через свій екстраординарний характер вона постійно критикується у сучасній правовій доктрині. І, наша думка, опираючись на міркування інших авторів, щодо вказаної сучасної доктрини також вбачає, в першу чергу те, що вказана концепція містить в собі загрозу авторитаризму. Сучасні дослідники, зокрема, які досліджують теорії правового позитивізму та конституційних криз, наголошують, що найбільший ризик полягає у розмитості меж - виконавча влада схильна самостійно оцінювати рівень загрози, що створює плацдарм для зловживань та узурпації влади під приводом «порятунку нації».[441]

В першу чергу, для того щоб ґрунтовніше та більш детальніше висвітлити обрану нами проблематику, потрібно дослідити український контекст та еволюція законодавства з цього питання.

Українська правова система зіткнулася з викликом надмірної централізації збору даних без належної модернізації базового Закону України «Про захист персональних даних» (ухваленого ще у 2010 році). Створення таких інструментів, як Єдина система соціальної сфери (ЄССС) чи розширення системи застосунку «Дія», зумовило консолідацію величезних масивів конфіденційних відомостей (від податкових даних до біометрії та інформації про здоров’я тощо).

Юридична колізія полягає в тому, що нормативне регулювання воєнного стану дозволяє обробку даних без згоди особи в інтересах оборони. Проте відсутність оновленого профільного закону та незалежного наглядового органу (інституту чи то структури чи вповноваженої особи-інспектора із захисту персональних даних, як вимагає європейська практика) створює системні ризики правової невизначеності. Навіть в умовах війни Рада Європи та українські правозахисні коаліції наголошують на необхідності імплементації положень модернізованої Конвенції 108+ (Протокол CETS № 223).

Модернізована Конвенція 108+ (офіційно - Протокол CETS № 223) - це оновлений міжнародний стандарт Ради Європи у сфері захисту персональних даних, який адаптує класичну Конвенцію 108, яка була ще прийнята у 1981 році (міжнародний договір Ради Європи "Про захист осіб у зв’язку з автоматизованою обробкою персональних даних"), до сучасних реалій цифрової епохи, розвитку інтернету, соціальних мереж, штучного інтелекту, біометрії, розпізнавання облич та глобальних потоків даних.

Це єдиний юридично обов’язковий міжнародний договір, який регулює приватність і захист персональних даних на глобальному рівні.

Імплементація цих положень міжнародно-правового акту означає, що держава (зокрема Україна, яка підписала цей Протокол) зобов’язується привести своє національне законодавство та практику у відповідність до цих жорстких та сучасних стандартів. Це є однією з ключових вимог для євроінтеграції та гармонізації українського права із європейським законодавством (зокрема, із GDPR - Загальним регламентом про захист даних ЄС).

---

[441] Malik A. Doctrine of Necessity. *International Journal of Law and Policy*. 2026. Vol. 4, no. 3. P. 63–83. DOI: 10.59022/ijlp.475.

Зазначимо декілька основних положення та інновації, які впроваджує ця Конвенція 108+. Й перше, про що йде мова в даному міжнародно-правовому акті, це про посилення прав фізичних осіб (суб'єктів даних).

Громадяни отримують значно більше контролю над своєю особистою інформацією та чіткіше мають вимоги щодо отримання свідомої згоди на обробку даних:

- право на прозорість: людина має право знати, хто, чому, де і як довго обробляє її дані;

- право на заперечення: можливість у будь-який момент заборонити обробку своїх даних (наприклад, для маркетингових цілей);

- право знати про витік чи порушення безпеки своїх даних;

- право на захист від автоматизованих рішень: людина має право не підлягати рішенню, яке базується виключно на автоматизованій обробці (наприклад, алгоритмами ШІ), якщо воно має для неї суттєві правові наслідки, без можливості висловити свою думку живій людині-оператору.

В посилені права фізичних осіб з'являється розширення поняття «чутливих даних». Конвенція розширює перелік категорій даних, які потребують особливого (посиленого) рівня захисту. До них тепер належать: генетичні та біометричні дані (відбитки пальців, розпізнавання обличчя); дані про здоров'я, сексуальну орієнтацію чи релігійні переконання; дані про членство в профспілках та політичні погляди; дані, що стосуються кримінальних проваджень чи судимостей.

Також, поруч із посилення прав фізичних осіб з'являються відповідно й нові обов'язки для тих, хто обробляє дані (володільців/розпорядників). Організації, бізнес та державні органи змушені змінити підхід до роботи з інформацією та розширити та переглянути свої обов'язки. Контролери даних зобов'язані заздалегідь оцінювати ризики для приватності перед впровадженням нових технологій (Privacy by Design/Default).

Й тут потрібно зазначити: про принцип підзвітності (Accountability), де власники даних повинні не просто дотримуватися правил, а й бути здатними документально довести, що вони їх дотримуються; про захист за замовчуванням (Privacy by Design and by Default), де будь-які нові технології, додатки чи державні послуги мають розроблятися так, щоб мінімізувати збір даних ще на етапі проєктування; а також про повідомлення про витоки даних, де у разі хакерської атаки або зливу бази даних, організація зобов'язана негайно повідомити про це наглядовий орган та самих постраждалих людей.

Наступне оновлення стосується незалежного наглядового органу. Конвенція вимагає наявності в країні повністю незалежного контролюючого органу (аналог європейських Data Protection Authorities), який в свою чергу повинен мати: - реальні повноваження проводити розслідування та перевірки, право накладати значні фінансові штрафи на порушників та повну фінансову та політичну незалежність від уряду та бізнесу. Звісно тут є багато критичних моментів, які повинні бути урегульовані також із врахуванням національного законодавства.

І останнє, що транслює нам ця Конвенція, це стосується регулювання транскордонної передачі даних. Документ встановлює чіткі правила для передачі

персональних даних за кордон. Передача дозволена лише в ті країни, які забезпечують "належний рівень захисту" (аналогічний стандартам Конвенції), щоб дані громадян не опинилися в цифрових офшорах без жодних прав.[442]

Безперечно, що підписання Україною цього Протоколу про модернізацію Конвенції 108+ для нас має вагоме значення. В контексті України імплементація Конвенції 108+ вимагає ухвалення абсолютно нового Закону «Про захист персональних даних» та створення нового незалежного Регулятора (конкретної особи), а також є запорукою гармонізації українського законодавства до європейського, що й також є однією з вимог для інтеграції нашої країни до Європейського Союзу. Стан ухвалення цього законодавства, які задають європейські стандарти приватності, вимагає від Україні на сьогодні повного оновлення застарілого законодавства 2010 року відповідно до сучасних цифрових реалій та вимог.

Ключові зміни, які Конвенція 108+ додають у нове українське законодавство, полягають в наступному: в запроваджені нового незалежного наглядового органу, та в створенні спеціального та повністю незалежного державного регулятора з захисту даних замість покладання цих функцій на Уповноваженого Верховної Ради з прав людини; наступне положення стосується підзвітності та прозорості, а саме зобов'язує бізнес і державні органи впроваджувати "конфіденційність за дизайном" (privacy by design) та повідомляти про витоки даних; і ще одне положення стосується самих громадян: тут мова йде про те, що розширюються можливості людей контролювати власну інформацію, зокрема право бути забутим та заперечувати проти автоматизованого прийняття рішень (профілювання), і ключовим також є аспект, який стосується транскордонної передачі, який гармонізує правила переміщення даних між Україною та країнами ЄС.[443]

Поточний стан ухвалення законодавства в Україні виглядає таким чином: базовим документом залишається законопроєкт №8153 «Про захист персональних даних», який пройшов обговорення через суперечки навколо розміру штрафів та ризиків для медіа та офіційно включений до порядку денного Верховної Ради (актуалізовано у вересні 2026 року), а також паралельно розробляється супутній законопроєкт про створення нового незалежного Регулятора, в якому накладатиме санкції саме він, а не Омбудсмен.

Також вдалим продовженням та розвитком сфери приватності на законодавчому рівні будуть, на нашу думку, виступати впроваджені в наше правове поле порівняльні аспекти Конвенція 108+ з GDPR. Хоча обидва документи переслідують одну мету - захист приватності, вони мають різну юридичну природу та масштаб444. Головні відмінності полягають в наступному:

---

[442] Ніколаєв А. Право на приватність: навіщо Україні новий закон про захист персональних даних. *Європейська правда*. 2022. URL: eurointegration.com.ua.

[443] Аналіз проєкту Закону України «Про захист персональних даних» № 5628 / Українська Гельсінська спілка з прав людини, Міжнародний фонд «Відродження» [та ін.]. 2021. URL: https://www.helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2021/09/Analiz-zakonoproiektu-5628_A5.pdf.

[444] Слободянюк Д. Захист персональних даних (GDPR / Директива ЄС): що змінюють нові законопроєкти в Україні. *Юридична газета : всеукраїнське професійне юридичне видання*. 2025. URL: yur-gazeta.com.

Критерій	Модернізована Конвенція 108+	Регламент GDPR
Юридичний статус	Міжнародний договір Ради Європи. Задає загальну рамку та принципи, які кожна країна-учасниця має деталізувати у власному законі.	Регламент **ЄС** прямої дії. Стає законом для всіх країн Євросоюзу автоматично, без потреби ухвалювати внутрішні закони.
Географія дії	Глобальна. До неї можуть приєднуватися країни з усього світу (не лише члени ЄС чи Ради Європи).	Європейська, але з екстратериторіальним ефектом (поширюється на будь-який бізнес у світі, що працює з клієнтами з ЄС).
Рівень жорсткості	Залишає державам простір для адаптації під особливості національної правової системи.	Встановлює максимально деталізовані, безкомпромісні правила та фіксовані гігантські штрафи.

Трансформація правового регулювання захисту персональних даних в умовах воєнного стану потребує доктринального переосмислення права на приватність в умовах екзистенційного кризового стану.

Сучасна правова доктрина розглядає право на приватність (right to privacy) та його невід'ємний складник – право на захист персональних даних – не лише як індивідуальне суб'єктивне право, а й як фундаментальний інститут конституційного ладу демократичної держави.[445] Проте в умовах повномасштабної збройної агресії проти України класична ліберальна концепція абсолютизації індивідуальних прав зазнає суттєвої трансформації під тиском доктрини «державної необхідності» (State Necessity).[446] У вітчизняній та закордонній юриспруденції актуалізується дискусія щодо меж допустимого втручання держави в особисте життя громадян задля забезпечення публічного інтересу – збереження суверенітету та територіальної цілісності.

Захист персональних даних у системі конституційного права України регламентований статтями 32 та 64 Конституції України. Стаття 32 встановлює імперативну заборону на збирання, зберігання, використання та поширення

[445] Савчин М. В. Конституціоналізм і природа конституційних прав людини : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2024. 432 с.

[446] Прилуцька Т., Цевух А. Принцип пропорційності як інструмент балансування між національною безпекою та правами людини в умовах тривалого воєнного стану: конституційно-правовий аспект. *PRAVO.UA : Юридична практика*. 2026. 17 лип. URL: https://pravo.ua/pryntsyp-proportsiinosti-iak-instrument-balansuvannia-mizh-natsionalnoiu-bezpekoiu-ta-pravamy-liudyny-v-umovakh-tryvaloho-voiennoho-stanu-konstytutsiino-pravovyi-aspekt/.

конфіденційної інформації про особу без її згоди, окрім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини. Водночас стаття 64 Конституції України визначає правовий режим обмежень умов воєнного стану, прямо вказуючи, що право, передбачене статтею 32, належить до переліку тих, які можуть підлягати тимчасовому звуженню.

З погляду методології права, таке обмеження не означає нівелювання самого права, а є процесом реконфігурації правового балансу.[447] Як зазначав Конституційний Суд України у своєму фундаментальному Рішенні від 20 січня 2012 року № 2-рп/2012 (справа щодо офіційного тлумачення положень частин першої, другої статті 32 Конституції України), право на приватність може бути обмежене, проте таке обмеження має відповідати критеріям пропорційності та правової визначеності.[448] В умовах воєнного стану, введеного Указом Президента України № 64/2022, обмеження статті 32 Конституції України набули легітимного характеру, оскільки головною метою держави став фізичний захист населення та оборона території.

Проте в академічному середовищі виникає колізія: наскільки глибоким може бути це втручання? Юридична наука оперує концепцією «сутнісного змісту права» (core element of the right), який не може бути знищений за жодних умов.[449] Це означає, що навіть під час війни держава, збираючи персональні дані без згоди особи для потреб оборони, не має права діяти свавільно.[450] Будь-яка дія публічної влади з обробки інформації повинна мати чітку законодавчу першооснову та переслідувати виключно оборонні чи безпекові цілі.[451]

Міжнародно-правовий вимір дерогації (відступу від зобов'язань) у сфері захисту даних полягає в тому, що Україна як держава, що інтегрується до європейського правового простору, пов'язана зобов'язаннями за Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод (ЄКПЛ) 1950 року. Стаття 8 ЄКПЛ гарантує право на повагу до приватного і сімейного життя. Механізм трансформації цього права під час війни регулюється статтею 15 ЄКПЛ, яка

---

[447] Незалежність України: права людини та національна безпека : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 12 квіт. 2024 р.) / М-во освіти і науки України, Нац. ун-т «Львівська політехніка», Каф. теорії права та конституціоналізму ; за заг. ред. І. Д. Козича. Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2024. 312 с

[448] Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Жашківської районної ради Черкаської області щодо офіційного тлумачення положень частин першої, другої статті 32, частин другої, третьої статті 34 Конституції України : Рішення Конституційного Суду України від 20 січ. 2012 р. № 2-рп/2012 (Справа № 1-9/2012) // *Вісник Конституційного Суду України*. 2012. № 2. С. 13–24. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-12#Text.

[449] Савчин М. В. Конституціоналізм і природа конституційних прав людини : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2024. 432 с.

[450] Полонська О. І. Правова регламентація правомірного обмеження права на недоторканність приватного життя в умовах правового режиму воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 3, ч. 1. С. 323–328. DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.03.1.48. URL: https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/06/50.pdf.

[451] Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022 // *Офіційний вісник України*. 2022. № 37. Ст. 2052. URL: rada.gov.ua.

передбачає право держави на дерогацію - тимчасовий відступ від зобов'язань у зв'язку з надзвичайними обставинами.

Після початку повномасштабного вторгнення Україна офіційно скористалася цим механізмом, направивши відповідні ноти Генеральному секретарю Ради Європи. Аналіз практики ЄСПЛ свідчить, що дерогація не надає державі "carte blanche" на порушення прав людини. У ключових справах, таких як «А. та інші проти Сполученого Королівства» (A. and Others v. the United Kingdom, 2009) [20, § 178–181,] та «Лавентс проти Латвії» (Lavents v. Latvia, 2002) [21, § 81], ЄСПЛ сформував чітку позицію: заходи, вжиті державою на підставі статті 15 ЄКПЛ, мають суворо відповідати «гостроті становища» (strictly required by the exigencies of the situation).

У контексті захисту персональних даних це означає, що якщо держава запроваджує додатковий збір інформації (наприклад, геолокаційні дані мобільних телефонів для виявлення диверсійних груп), цей захід має бути:

1. Тимчасовим (діяти виключно в межах правового режиму воєнного стану).
2. Обмеженим за колом осіб (не застосовуватися тотально без належних безпекових підстав).
3. Захищеним від зловживань усередині самої державної системи.

Окремим аспектом є співвідношення національного законодавства з модернізованою Конвенцією про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних (Конвенція 108+), підписаною Україною. Стаття 11 Конвенції 108+ дозволяє винятки з правил захисту даних задля національної безпеки та оборони. Разом з тим, вона вимагає наявності незалежного наглядового органу, який спроможний здійснювати ефективний моніторинг навіть за умов воєнного стану. Відсутність такого реформованого органу в Україні (наразі ці функції частково виконує Уповноважений Верховної Ради з прав людини відповідно до Закону України «Про захист персональних даних») створює правовий вакуум та критикується в аналітичних доповідях Директорату з прав людини Ради Європи.

Національна нормативно-правова база містить в собі певні колізії та повинна бути адаптована до реалій війни. Базовим актом, що регулює відповідні правовідносини, є Закон України від 1 червня 2010 року № 2297-VI «Про захист персональних даних». Даний закон ухвалювався в мирний час і концептуально не пристосований до викликів тотальної цифрової та конвенційної війни. Стаття 11 цього Закону визначає підстави для обробки даних, серед яких є «необхідність виконання обов'язку володільця, який передбачений законом».[452] Саме ця норма стала юридичним містком для ухвалення низки спеціальних законів військового часу.

Ключовим елементом трансформації стало ухвалення та суттєве оновлення Закону України «Про правовий режим воєнного стану»[453] та Закону України «Про

---

[452] Про захист персональних даних : Закон України від 01 черв. 2010 р. № 2297-VI // *База даних «Законодавство України»* / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17.

[453] Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII // *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 28. Ст. 250. URL: rada.gov.ua.

мобілізаційну підготовку та мобілізацію».[454] Згідно з цими актами, військовим командуванням разом із військовими адміністраціями надано право перевіряти документи у осіб, а в разі потреби – проводити огляд речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, що прямо пов'язано із доступом до персональних даних особи (включаючи відомості про реєстрацію проживання, сімейний стан, наявність майна).

У цьому контексті показовою є нормативна еволюція функціонування цифрових інструментів. Прийняття Кабінетом Міністрів України Постанови від 4 грудня 2019 р. № 1137 «Про Єдиний державний вебпортал електронних послуг» заклало основу для системи «Дія».[455] Під час воєнного стану Кабмін ухвалив низку екстрених змін (зокрема, Постанови КМУ № 207, № 481 - процеси цифровізації та первинного обліку тривалий час спиралися на нормативне підґрунтя цієї Постанови КМУ «Про затвердження Правил реєстрації місця проживання...», тоді як організаційні засади дистанційного управління в держсекторі в особливий період було реконфігуровано Постановою КМУ № 481),[456] ,[457] які в свою чергу, дозволили відображати у «Дії» єДокумент (на випадок втрати фізичних паспортів), довідки ВПО та інформацію про пошкоджене майно.

З юридичного погляду виникла унікальна ситуація: «Дія» не зберігає персональні дані на своїх серверах, а лише здійснює так званий «транзит» даних із профільних державних реєстрів через захищені канали зв'язку.

Проте консолідація відомостей в одному інтерфейсі підвищила правові ризики. Науковці (наприклад, у працях присвячених інформаційному праву під час криз) наголошують на необхідності чіткого законодавчого розмежування між поняттями «володілець даних» (державний орган, який веде реєстр, наприклад ДМС) та «розпорядник даних» (Мінцифри).[458] В умовах війни будь-яка нечіткість у цих дефініціях веде до розмивання юридичної відповідальності за витік чи неправомірну модифікацію інформації.

---

[454] Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію : Закон України від 21 жовт. 1993 р. № 3543-XII // *База даних «Законодавство України»* / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12.

[455] Про Єдиний державний вебпортал електронних послуг : Постанова Кабінету Міністрів України від 04 груд. 2019 р. № 1137 // *База даних «Законодавство України»* / Верховна Рада України. URL: rada.gov.ua.

[456]Про затвердження Правил реєстрації місця проживання та Порядку передачі органами реєстрації інформації до Єдиного державного демографічного реєстру : Постанова Кабінету Міністрів України від 02 берез. 2016 р. № 207 // *База даних «Законодавство України»* / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/207-2016-п.

[457] Деякі питання організації роботи працівників суб'єктів господарювання державного сектору економіки на період воєнного стану : Постанова Кабінету Міністрів України від 26 квіт. 2022 р. № 481 // *База даних «Законодавство України»* / Верховна Рада України. URL: rada.gov.ua.

[458] Бєляков К. Б., Пилипчук В. Г. Інформаційне право та безпека в умовах сучасних криз і воєнного стану: теоретико-методологічні засади : монографія. Київ : Видавничий дім «Гельветика», 2024. 384 с.

Додатковим фактором виступає Закон України «Про хмарні послуги» (№ 2075-IX), який набув чинності в березні 2022 року.[459] Він дозволив суттєву трансформацію архітектури збереження даних: державним органам було офіційно дозволено обробляти та зберігати персональні дані громадян у хмарних інфраструктурах за межами України (в країнах ЄС, США, НАТО). Це рішення врятувало сотні державних баз даних від фізичного знищення внаслідок ракетних ударів по дата-центрах у м. Києві та інших містах, проте воно змусило правознавців розробляти нові підходи до транскордонної передачі даних в особливий період.

Продовжуючи розглядати трансформація правового регулювання захисту персональних даних в умовах воєнного стану, на нашу думку, потрібно дослідити компаративний аналіз міжнародних кризових законодавств. Для глибшого розуміння українських реалій необхідно звернутися до порівняльно-правового методу та проаналізувати, як інші демократичні держави трансформували право на приватність в умовах екзистенційних загроз.

Досвід США (The USA PATRIOT Act, 2001). Найбільш цитованим у світовій правовій науці є приклад Сполучених Штатів Америки після подій 11 вересня 2001 року. Ухвалення Патріотичного акту (Uniting and Strengthening America by Providing Appropriate Tools Required to Intercept and Obstruct Terrorism Act) продемонстрував радикальне зміщення правового балансу.460 Закон суттєво розширив повноваження правоохоронних органів та спецслужб (ФБР, АНБ) щодо ведення електронного спостереження, збору метаданих телефонних розмов та доступу до фінансових записів громадян без класичної процедури отримання судового ордера на основі розділу 215 американського законодавства.

На нашу думку, для українського розвитку подій цей "кейс" є важливим прикладом про так званий «ефект ковзання» (slippery slope effect). Заходи, що ухвалювалися як тимчасові та екстрені для боротьби з тероризмом, згодом були пролонговані (через USA FREEDOM Act у 2015 році) і стали частиною постійного правопорядку США. Це застерігає українського законодавство від автоматичного перенесення жорстких обмежень воєнного стану у повоєнне законодавство.

Досвід держави Ізраїль. Ізраїльська модель правового регулювання є унікальною, оскільки країна перебуває в стані оголошеного надзвичайного стану з моменту свого заснування у 1948 році. Закони Ізраїлю, зокрема Закон про захист приватності 1981 року (Privacy Protection Act), функціонують у синергії із жорсткими інструкціями Служби загальної безпеки (Шабак).[461]

---

[459] Про хмарні послуги : Закон України від 04 лют. 2022 р. № 2075-IX // *База даних «Законодавство України»* / Верховна Рада України. URL: rada.gov.ua.
Uniting and Strengthening America by Providing Appropriate Tools Required to Intercept and Obstruct Terrorism (USA PATRIOT ACT) Act of 2001 : Pub. L. 107-56, 115 Stat. 272 (2001) // *U.S. Congress Official Website*. URL: congress.gov

[460] Uniting and Strengthening America by Providing Appropriate Tools Required to Intercept and Obstruct Terrorism (USA PATRIOT ACT) Act of 2001 : Pub. L. 107-56, 115 Stat. 272 (2001). URL: congress.gov

[461] Protection of Privacy Law, 5741-1981 : Law of the State of Israel of 23 Feb. 1981 : as amended on Aug. 14, 2025 (Amendment No. 13) // *The State of Israel: The Privacy Protection Authority*. URL: https://www.gov.il/en/pages/legislation.

Під час безпекових загострень або криз (як це було також продемонстровано під час пандемії COVID-19, коли уряд залучив спецслужби для відстеження геолокації громадян), Ізраїль використовує жорстку судову систему контролю. Вищий Суд Справедливості Ізраїлю (Багац) неодноразово обмежував апетити виконавчої влади.

Наприклад, у справі «Асоціація за громадянські права в Ізраїлі проти Прем'єр-міністра» (2020) суд постановив, що використання військових технологій стеження за цивільними особами є неприпустимим у довгостроковій перспективі без ухвалення детального профільного закону Кнесетом.[462] Цей приклад показує, що навіть у стані перманентної війни судовий контроль залишається ключовим запобіжником проти свавілля виконавчої влади у сфері обробки персональних даних.

Досвід Великої Британії під час Другої світової війни. Історичний аналіз Закону про надзвичайні повноваження (оборону) 1939 року (Emergency Powers (Defence) Act 1939)[463] у Великій Британії демонструє, що уряд повністю контролював поштову та телеграфну кореспонденцію, здійснював обов'язкову реєстрацію національних ідентифікаційних карток (National Registration Act 1939).[464] Громадяни були зобов'язані повідомляти про будь-яку зміну місця проживання, професії чи сімейного стану. Проте одразу після завершення війни, у 1952 році, під тиском громадськості та судових рішень (зокрема, справи Willcock v. Muckle),[465] система обов'язкових внутрішніх паспортів та тотального збору даних була скасована як така, що суперечить традиціям загального права (Common Law). Це свідчить про важливість збереження правової культури, яка дозволяє швидко реституювати (відновити) права людини після зникнення загрози.

Нижче наведена порівняльна таблиця, яка демонструє головні механізми обмеження прав людини та громадянина в різних демократичних країнах під час екзистенційних загроз.

Країна / Акт	Головний механізм обмеження прав	Судовий або суспільний запобіжник	Наслідки для повоєнного/мирного часу

[462] Case of Ben Meir v. Prime Minister : Judgment of the Supreme Court of Israel sitting as the High Court of Justice, 26 April 2020. HCJ 2109/20, HCJ 2135/20, HCJ 2141/20 // *Cardozo Israeli Supreme Court Project*. URL: https://versa.cardozo.yu.edu/sites/default/files/upload/opinions/Ben%20Meir%20v.%20Prime%20Minister.pdf.

[463] Emergency Powers (Defence) Act 1939 : Act of the Parliament of the United Kingdom, 24 August 1939. 2 & 3 Geo. 6, c. 62 // *UK Statute Law Database*. URL: legislation.gov.uk.

[464] National Registration Act 1939 : Act of the Parliament of the United Kingdom, 5 September 1939. 2 & 3 Geo. 6, c. 91 // *UK Statute Law Database*. URL: legislation.gov.uk.

[465] Case of Willcock v. Muckle : Judgment of the King's Bench Division of the High Court of Justice, 26 June 1951. [1951] 2 K.B. 844 ; [1951] 2 All E.R. 367 // *British and Irish Legal Information Institute (BAILII)*. URL: bailii.org.

Україна (Указ № 64/2022, Постанови КМУ)	Об'єднання реєстрів, збір даних без згоди для оборони через цифрові платформи.	Парламентський контроль (Уповноважений ВРУ), судовий перегляд рішень ТЦК/СБУ.	Процес гармонізації із GDPR (ЄС) триває, попри війну.
США (USA PATRIOT Act, 2001)	Масове перехоплення метаданих, доступ до комунікацій без судових санкцій	Спеціальні суди FISA, реформування через Закон про свободу (2015).	Тимчасові норми стали постійною частиною національного законодавства.
Ізраїль (Privacy Protection Act, 1981)	Залучення військових технологій та спецслужб (Шабак) до цивільного моніторингу.	Вищий Суд Справедливості (Багац), жорсткий парламентський нагляд.	Перманентний стан балансування; обмеження застосування технологій спецслужб.
Велика Британія (National Registration Act, 1939)	Обов'язкова реєстрація, картки ідентифікації, тотальний контроль переміщень.	Судові прецеденти загального права, суспільний протест.	Повне скасування системи тотального обліку в 1952 році.

Таким чином, трансформація правового регулювання захисту персональних даних в умовах воєнного стану в Україні є об'єктивною необхідністю, зумовленою характером сучасної війни. Проте, аналізуючи міжнародний досвід та національну практику, вітчизняна юридична наука має чітко артикулювати: будь-яке обмеження приватності має залишатися пропорційним, обґрунтованим безпековими чинниками та підконтрольним судовим органам влади, щоб запобігти скоєнню незворотного транзиту від демократичного ладу до авторитарних практик контролю над особою.

Техніко-юридичний аналіз статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» дозволяє розкрити та деталізувати повноваження військових адміністрацій та межі втручання у приватність.

Ключовим інструментом, що матеріалізує загальні конституційні обмеження права на приватність у практичній площині воєнного стану, є Закон України «Про правовий режим воєнного стану» (№ 389-VIII) Стаття 8 цього Закону визначає вичерпний перелік заходів правового режиму воєнного стану, які військове командування разом із військовими адміністраціями (або самостійно)

залучають для забезпечення оборони.[466] Низка пунктів цієї статті безпосередньо передбачає або імпліцитно дозволяє системне втручання у сферу захисту персональних даних громадян, що створює специфічне правове поле, відмінне від стандартів мирного часу. Нижче наведемо декілька аспектів цього закону.

1. Пункт 7 статті 8 (Перевірка документів та огляд речей): надає військовим адміністраціям та правоохоронним органам право перевіряти документи у осіб, а в разі потреби - проводити огляд речей, транспортних засобів, багажу та вантажів.[467] З позиції теорії інформаційного права, перевірка документів (паспорта, водійського посвідчення, цифрових документів у застосунку «Дія») є актом збору та верифікації персональних даних у режимі реального часу.[468] Юридична колізія виникає на стику практичної реалізації: огляд особистих речей часто супроводжується вимогою надати доступ до мобільних телефонів (месенджерів, фотогалерей). Оскільки, на нашу думку, мобільний телефон за сучасною доктриною приватності є цифровим еквівалентом приватного життя (що містить чутливі персональні дані, геолокацію, біометрію), відсутність чіткої процесуальної фіксації такого «цифрового огляду» у ст. 8 створює ризик перевищення владних повноважень.

Відтак, вимога представників контролюючих органів надати доступ до вмісту смартфона на блокпостах чи під час патрулювання, хоч і диктується безпековою доцільністю виявлення диверсійних елементів, створює очевидну юридичну колізію з положеннями статті 32 Конституції України. За відсутності чіткої процесуальної фіксації меж «цифрового огляду» у спеціальному законодавстві, правова дискреція військових адміністрацій ризикує перерости у свавільне втручання в сутнісний зміст (core element) права на приватність.

2. Пункт 11 статті 8 (Регулювання роботи підприємств зв'язку та ЗМІ): дозволяє військовим адміністраціям регулювати роботу підприємств телекомунікацій, поліграфічних підприємств, видавництв, телерадіоорганізацій, а також використовувати місцеві радіостанції та телецентри для військових потреб.[469] У контексті захисту даних це означає можливість оперативного моніторингу трафіку телекомунікаційних мереж, отримання доступу до метаданих абонентів (тривалість дзвінків, IP-адреси, ідентифікатори пристроїв IMEI) з метою виявлення корегувальників вогню чи ворожих агентів.

3. Пункт 19 статті 8 (Евакуація та облік населення): Забезпечення примусового відчуження майна або вилучення майна, а також проведення евакуації населення з районів бойових дій вимагає створення екстрених локальних баз даних військовими адміністраціями. Такі бази містять ПІБ, реєстраційні

---

[466] Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII // *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 28. Ст. 250. URL: rada.gov.ua.

[467] Там же

[468] Про затвердження Порядку перевірки документів в осіб, огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян під час забезпечення заходів правового режиму воєнного стану : Постанова Кабінету Міністрів України від 29 груд. 2021 р. № 1456 // *База даних «Законодавство України»* / Верховна Рада України. URL: rada.gov.ua.

[469] Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII // *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 28. Ст. 250. URL: rada.gov.ua.

номери облікових карток платників податків (РНОКПП), відомості про стан здоров'я, склад сім'ї та майновий статус.[470]

Головна техніко-юридична проблема тут полягає в забезпеченні правової визначеності: акти місцевих військових адміністрацій, що регулюють роботу з цими реєстрами, часто мають гриф обмеженого доступу, що ускладнює зовнішній правозахисний моніторинг і створює загрозу нецільового використання або витоку даних на етапі їхнього повоєнного архівування чи ліквідації.

З погляду позитивного права, повноваження військових адміністрацій за статтею 8 мають імперативний характер, проте вони обмежені критерієм «територіальності та доцільності». Юридичний аналіз актів місцевих військових адміністрацій свідчить про значну дискрецію (свободу дій), що за відсутності належного нагляду з боку Офісу Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини може призводити до розмивання принципу цілеспрямованості обробки персональних даних.[471] Дані, зібрані військовими адміністраціями для евакуації або гуманітарної допомоги, не можуть автоматично передаватися іншим структурам для цілей, не пов'язаних із первинним збором, якщо це прямо не передбачено окремим профільним законом.

Проблемним аспектом також залишається електронне стеження та масовий збір даних. І тут, ми б хотіли проаналізувати та надати юридичну оцінку рішень ЄСПЛ у контексті воєнних повноважень Служби безпеки України.

Служба безпеки України (СБУ) як спеціально застережений суб'єкт забезпечення національної безпеки в умовах воєнного стану володіє розширеними повноваженнями у сфері контррозвідувальної діяльності та негласних слідчих (розшукових) дій (НСРД). Закон України «Про Службу безпеки України» та Закон України «Про контррозвідувальну діяльність» дозволяють здійснювати зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, контроль за електронними комунікаціями та проведення масового моніторингу ефіру без традиційних тривалих процедур погодження, що диктується динамікою збройного конфлікту.[472], [473]

В умовах відсічі збройній агресії рф СБУ здійснює масштабний моніторинг інформаційного простору, кіберперехоплення та збір цифрових слідів. Правомірність та пропорційність таких заходів з погляду міжнародного правопорядку мають оцінюватися крізь призму практики Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), яка відповідно до Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» є джерелом права в Україні.

---

[470] Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII // *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 28. Ст. 250. URL: rada.gov.ua.

[471] Коваль В. Б. Персональні дані в умовах воєнного стану: конституційно-правові та міжнародні стандарти обмеження права на приватність. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2025. Том 1, № 90. С. 98–103. DOI: doi.org. URL: https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/340509.

[472] Про Службу безпеки України : Закон України від 25 берез. 1992 р. № 2229-XII // *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 27. Ст. 382. URL: rada.gov.ua

[473] Про контррозвідувальну діяльність : Закон України від 26 груд. 2002 р. № 374-IV // *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 12. Ст. 89. URL: rada.gov.ua

Для оцінки правомірності таких дій з точки зору європейського правопорядку фундаментальне значення має судова практика Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), зокрема прецедентне рішення Великої палати ЄСПЛ у справі «Big Brother Watch та інші проти Сполученого Королівства» (Big Brother Watch and Others v. the United Kingdom, заяви № 58170/13, 62322/14 та 24960/15) від 25 травня 2021 року.[474]

Провівши аналіз вказаного вище рішення, можемо стверджувати що воно має фундаментальне значення для формування стандартів захисту даних у сфері електронного стеження.

Ця справа стосувалася режимів масового перехоплення електронних комунікацій (bulk interception) та отримання даних від постачальників послуг зв'язку Урядовим штабом зв'язку Великої Британії (GCHQ), що було викрито після витоку інформації Едвардом Сноуденом. Від так, на нашу думку, ЄСПЛ ухвалив кілька ключових доктринальних висновків, які є критично важливими для трансформації повноважень СБУ:

- неприпустимість відсутності незалежного нагляду - суд визнав, що сам по собі масовий збір даних (перехоплення трафіку) не порушує статтю 8 ЄКПЛ автоматично, оскільки в сучасних умовах глобальних загроз він може бути легітимним інструментом національної безпеки. Проте режим масового перехоплення Великої Британії порушив статтю 8 через відсутність «наскрізного незалежного контролю» (end-to-end independent oversight);

- критерій «належних гарантій» (Six Safeguards) - ЄСПЛ сформував шість мінімальних гарантій проти зловживань при масовому зборі даних: 1. чітке визначення категорій правопорушень, які можуть зумовити масове перехоплення; 2. визначення обмежень щодо тривалості дії дозволів; 3. сувора процедура авторизації (бажано незалежним судовим або квазісудовим органом); 4. чіткі правила зберігання, аналізу та використання отриманих масивів даних; 5. безпекові процедури при передачі даних третім сторонам (міжнародним партнерам); 6. обов'язкове знищення даних, як тільки їх зберігання перестає бути необхідним.

Також ми пропонуємо порівняльний аналіз повноваження СБУ та відповідних стандартів, які передбачені ЄСПЛ.

Порівняння правового інструментарію СБУ під час війни із висновками справи Big Brother Watch виявляє глибокий доктринальний розрив між вимогами європейського цифрового конституціоналізму та практичною необхідністю воєнного часу.

Масовий збір даних (Bulk Interception)

Стандарти ЄСПЛ (Big Brother Watch, 2021)	Реалії в Україні (СБУ) (умови воєнного стану)
1. Судовий / незалежний контроль "end-to-end"	1. Спрощена авторизація (прокурор / керівник органу)

[474] Case of Big Brother Watch and Others v. the United Kingdom : Judgment of the European Court of Human Rights (Grand Chamber) of 25 May 2021 (Applications nos. 58170/13, 62322/14 and 24960/15) // *HUDOC ECHR Database*. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-210077.

2. Шість гарантій (Safeguards)	2. Пріоритет швидкого реагування
3. Обов'язкове знищення непотрібних даних	3. Зберігання у базах контррозвідки до кінця воєнного стану

Розглянувши, авторизацію та нагляд, за прецедентом Big Brother Watch, видача ордерів на перехоплення має затверджуватися органом, незалежним від виконавчої влади (наприклад, судовим комісаром). В Україні в умовах воєнного стану залучення НСРД та контррозвідувальних заходів зазнало значного спрощення. Відповідно до змін у Кримінальному процесуальному кодексі України (зокрема, стаття 615 КПК),[475] у разі неможливості отримання ухвали слідчого судді, окремі негласні дії можуть санкціонуватися постановою керівника відповідного органу прокуратури. З погляду оборони це забезпечує швидкість реагування на загрози (наприклад, локалізація сигналу шпигуна). Проте з погляду практики ЄСПЛ це знижує рівень незалежності контролю.

СБУ під час війни, здійснюючи обробку та криптографічний захист, оперує технологіями моніторингу відкритих джерел (OSINT) та інтегрує їх із системами розпізнавання облич, інформацією мобільних операторів та даними митниці. Величезні масиви інформації накопичуються в інформаційно-аналітичних системах спецслужби. Рішення ЄСПЛ у справі Big Brother Watch прямо наголошує, що більшим є масив даних, то жорсткішим має бути правовий алгоритм доступу аналітиків до цих баз. Кожен запит офіцера СБУ до консолідованої бази даних має автоматично надаватися логуватися, а доступ має надаватися лише за принципом «знати необхідно» (need-to-know basis). Відсутність прозорого законодавчого регулювання внутрішнього аудиту баз даних СБУ створює правовий ризик, який після війни може стати предметом масових позовів громадян до ЄСПЛ.

Щодо зберігання та знищення (Data Retention) даних, то потрібно привести приклад, такого змісту: якщо британський GCHQ критикувався ЄСПЛ за занадто тривале зберігання відфільтрованих метаданих, то в українських реаліях нормативні строки зберігання інформації, отриманої під час контррозвідувальної діяльності в період війни, фактично пролонговані до завершення дії правового режиму воєнного стану. Це виправдано процесуально (оскільки кримінальні справи щодо державної зради чи тероризму не мають строків давності), але вимагає впровадження підвищених стандартів кіберзахисту цих сховищ.[476]

Також варто згадати інше вагоме рішення ЄСПЛ - «Центр цифрових прав проти Швеції» (Centrum för digitala rättigheter v. Sweden, 2021),[477] ухвалене в той самий день, що й Big Brother Watch. У ньому Суд визнав шведську систему

[475] Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI // *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88. URL: rada.gov.ua.

[476] Лук'яненко Д. В. Процесуальні строки та особливості зберігання матеріалів негласних слідчих (розшукових) дій в умовах тривалого правового режиму воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 11. С. 412–417. DOI: doi.org. URL: http://lsej.org.ua.

[477] Case of Centrum för digitala rättigheter v. Sweden : Judgment of the European Court of Human Rights (Grand Chamber) of 25 May 2021 (Application no. 35252/08) // *HUDOC ECHR Database*. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-210078.

масового перехоплення такою, що не порушує конвенцію, саме тому, що у Швеції існував спеціальний незалежний Суд із питань оборонної розвідки (Foreign Intelligence Court) та окремий інспекційний орган (SIUN), які здійснювали тотальний аудит кожної спроби аналізу даних.

Цей компаративний аналіз дозволяє зробити висновок: правомірність розширених повноважень СБУ щодо збору та аналізу персональних даних під час війни є незаперечною з огляду на легітимну мету захисту нації. Проте, щоб ці дії не суперечили європейському вектору розвитку України, національне законодавство вже зараз має впроваджувати елементи внутрішнього незалежного аудиту цифрових операцій спецслужб, адаптуючи шість гарантій ЄСПЛ до архітектури вітчизняного сектору безпеки.

2. Специфіка обробки та захисту персональних даних у публічній та приватній сферах

Дихотомія правового регулювання приватності під час війни яскраво виражена у розбіжностях між державним (публічним) сектором та комерційним (приватним) середовищем. Публічний сектор оперує концепцією імперативного примусу заради виживання держави, тоді як приватний сектор змушений балансувати між виживанням бізнесу та суворим дотриманням прав споживачів.

До публічної сфери можна віднести військові реєстри та державні платформи. Найбільш чутливим сегментом у публічній сфері став військовий облік та функціонування Єдиного державного реєстру призовників, військовозобов'язаних та резервістів «Оберіг». Відповідно до законодавчих змін, цей реєстр автоматично акумулює дані з інших державних баз: Державної податкової служби, Державної міграційної служби, Міністерства охорони здоров'я тощо, фактично нівелюючи класичний європейський принцип data minimization (мінімізації обсягу збору даних: Державні реєстри: ДПС, ДМС, МОЗ ⟶ Реєстр «Оберіг» ⟶ Застосунок «Резерв+» / ТЦК.

З погляду теорії права, така інтеграція є виправданою під час мобілізаційних процесів. Однак вона породжує феномен «супер-профілювання» громадян.[478] Правовий статус персональних даних військовослужбовців та їхніх родин вимагає найвищого рівня таємності, оскільки виток таких відомостей (ПІБ, посада, номери частин, контакти родичів) несе безпосередню фізичну загрозу їхньому життю на окупованих територіях та в зоні бойових дій.

Важливим кроком урегулювання стало затвердження МВС України спеціальних нормативних актів, як-от Наказ № 142 про Порядок обробки персональних даних у Національній поліції України, що деталізує правила внутрішнього доступу до конфіденційної інформації з метою недопущення зловживань «людського фактора».[479]

---

[478] Брижко В. М.Сутнісний зміст та методологічні засади обмеження прав у сфері захисту персональних даних в умовах кризових станів. *Правова інформатика*. 2024. № 2 (82). С. 41–49.

[479] Про затвердження Порядку обробки персональних даних у Національній поліції України : Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 13 лют. 2026 р. № 142 // *База даних «Законодавство України»* / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/z0378-26.

Щодо приватної сфери, то вона стосується комерційного комплаєнсу та ВПО. Для приватного сектору (банківські установи, медичні клініки, ритейл, логістичні компанії як-от "Нова Пошта") війна створила виклик забезпечення безперервності бізнесу (Business Continuity). На початку повномасштабного вторгнення Уряд України дозволив державним органам та бізнесу тимчасово переносити свої сервери та критичні дані до закордонних хмарних сховищ (Cloud Computing), що стало винятком із жорстких правил класичної локалізації даних.

Водночас бізнес зобов'язаний будувати корпоративний комплаєнс з урахуванням європейських стандартів. Наприклад, фінансові установи при верифікації клієнтів із числа ВПО повинні збирати дані про їхнє нове місце проживання, проте зберігати ці дані з використанням надійних протоколів наскрізного шифрування. Передача даних третім особам без згоди клієнта (крім запитів правоохоронних органів у межах КПК) залишається суворо забороненою та караною за кримінальним законодавством України.

Це також підтверджує і міжнародний досвід. Так, наприклад, регламент GDPR (ЄС) та ст. 6(1)(d) / ст. 9(2)(c), який передбачає, що Загальний регламент захисту даних (GDPR) містить чіткі винятки для обробки персональних даних без згоди суб'єкта, якщо це необхідно для захисту «життєво важливих інтересів» (vital interests) фізичної особи чи інших людей, зокрема в гуманітарних цілях чи під час природних та техногенних катастроф;[480] приклад Ізраїльської моделі (Закон про захист приватності 1981 року) тривалого перебування у стані військової загрози демонструє ефективність інституту Privacy by Design[481] у публічних реєстрах - кожен чиновник має персоніфікований цифровий ключ із фіксацією будь-якого перегляду картки громадянина у системі, що унеможливлює несанкціоновану передачу даних розвідці супротивника.[482] Україна активно використовує цю логіку, адаптуючи у свій корпоративний сектор.

Специфіка обробки та захисту персональних даних у публічній та приватній сферах також має свою юридичну природу. Юридична природа інтеграції даних у реєстрі «Оберіг» та застосунку «Резерв+» розвивається у контексті принципу мінімізації даних та сутнісно буде впливати на функціонування та захист персональних даних.

Динаміка правового регулювання публічної сфери в умовах воєнного стану демонструє стрімку цифровізацію мобілізаційних та облікових процесів, що призвело до створення унікальних за своєю архітектурою та обсягом інформаційних систем. Центральне місце у цьому механізмі посідає Єдиний державний реєстр призовників, військовозобов'язаних та резервістів

---

[480]Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2016/679 від 27 квітня 2016 року про захист фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних і про вільний рух таких даних, та про скасування Директиви 95/46/ЄС (Загальний регламент про захист даних) : ст. 6, 9 // *База даних «Законодавство України»* / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_008-16.

[481]Protection of Privacy Regulations (Data Security), 5777-2017 : Regulations of the State of Israel, 8 May 2017 // *The State of Israel: The Privacy Protection Authority*. URL: www.gov.il.

[482] Guide for Keeping Records under Data Security Regulations : Regulatory Guide / Israel Privacy Protection Authority (PPA). 2024. URL: https://www.gov.il/en/departments/the_privacy_protection_authority/.

(інформаційно-комунікаційна система «Оберіг»), правовий статус якого визначено Законом України «Про Єдиний державний реєстр призовників, військовозобов'язаних та резервістів» від 16.03.2017 № 1951-VIII.[483] Мобільним інтерфейсом для взаємодії громадян із цією системою став застосунок «Резерв+», нормативну основу функціонування якого закладено Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку ведення Єдиного державного реєстру призовників, військовозобов'язаних та резервістів» від 10.05.2024 р. № 523.[484]

З погляду правової теорії, на нашу думку, юридична природа реєстру «Оберіг» полягає в тому, що він є інтегрованою, консолідованою мета-базою даних, яка функціонує за принципом автоматичного інформаційного обміну з іншими державними реєстрами. Відповідно до статті 13 Закону України № 1951-VIII, органи виконавчої влади (Державна податкова служба, Державна міграційна служба, Міністерство освіти і науки, Міністерство охорони здоров'я, Пенсійний фонд України тощо) зобов'язані в електронному вигляді передавати до реєстру «Оберіг» широкий спектр відомостей про громадянина: від номерів телефонів та адрес електронної пошти до даних про сімейний стан, місце роботи, доходи, серії та номери паспортів, а також відомості про судимості та стан здоров'я.[485]

Така глибока міжвідомча інтеграція створює гостру науково-юридичну колізію з базовими принципами європейського права приватності, зокрема з принципом мінімізації даних (data minimization), закріпленим у пункті 1(c) статті 5 Загального регламенту захисту даних (GDPR) [3] та статті 4 Закону України «Про захист персональних даних». Цей принцип вимагає, щоб персональні дані були адекватними, доречними та обмеженими тим, що є необхідним для цілей, з якими вони обробляються.[486] Так, покажемо приклад принципу мінімізації даних на стандартах ЄС, тобто на GDPR та під час воєнного станку на прикладі "Оберіг": в свою чергу стандарти ЄС мають дані, які мають бути обмежені мінімально необхідним обсягом для конкретної цілі, а під час воєнного стану система "Оберіг" відбувається максимальна консолідація для мобілізаційних потреб (міжвідомчий обмін).

В умовах воєнного стану законодавець фактично переформатував дію цього принципу через призму концепції «національної безпеки та оборони».

---

[483] Про Єдиний державний реєстр призовників, військовозобов'язаних та резервістів : Закон України від 16 берез. 2017 р. № 1951-VIII // *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 19. Ст. 238. URL: rada.gov.ua.

[484] Про затвердження Порядку ведення Єдиного державного реєстру призовників, військовозобов'язаних та резервістів : Постанова Кабінету Міністрів України від 10 трав. 2024 р. № 523 // *Офіційний вісник України*. 2024. № 41. Ст. 2650. URL: rada.gov.ua.

[485] Про Єдиний державний реєстр призовників, військовозобов'язаних та резервістів : Закон України від 16 берез. 2017 р. № 1951-VIII // *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 19. Ст. 238. URL: rada.gov.ua

[486] Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2016/679 від 27 квітня 2016 року про захист фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних і про вільний рух таких даних, та про скасування Директиви 95/46/ЄС (Загальний регламент про захист даних) : ст. 6, 9 // *База даних «Законодавство України»* / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_008-16.

Консолідація даних у реєстрі «Оберіг» обґрунтовується державою як критична необхідність для забезпечення ефективного військового обліку та швидкої мобілізації. Тобто обсяг збору даних визначається не критерієм мінімальності, а критерієм максимальної інформативності для оборонного відомства.

У контексті застосунку «Резерв+» правова природа відображення інформації базується на моделі електронного відображення структурованих даних, аналогічно до застосунку «Дія». «Резерв+» не є самостійним володільцем чи базою даних, він виступає виключно безпековим шлюзом (клієнтською частиною), що підтягує персональні дані з реєстру «Оберіг» за допомогою зашифрованого транзитного протоколу. Електронний військово-обліковий документ у формі QR-коду, згенерований у застосунку, набув повноцінної юридичної сили на рівні з паперовими аналогами згідно з Постановою КМУ № 559.[487]

Проте ризики утворення так званого «супер-профілю» особи (де в одній системі зосереджено всі аспекти життєдіяльності індивіда) вимагають жорстких правових запобіжників, зокрема встановлення персональної кримінальної відповідальності службових осіб за несанкціонований перегляд чи копіювання карток громадян, які не перебувають у межах конкретних мобілізаційних проваджень.

Ще однією важливою правовою категорією осіб, які підпадають під дію специфічної обробки та захисту персональних даних є правовий статус баз даних внутрішньо переміщених осіб (ВПО) як вразливої категорії громадян.

Внутрішньо переміщені особи у системі міжнародного та національного права визнаються особливою, вразливою категорією суб'єктів права. Захист їхніх персональних даних має підвищений гуманітарний та безпековий пріоритет. Специфіка правового регулювання обробки відомостей про ВПО в Україні регламентується Законом України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20.10.2014. № 1706-VII[488] та реалізується через функціонування Єдиної інформаційної системи соціальної сфери (ЄССС), держателем якої є Міністерство соціальної політики, сім' ї та єдності України.

Персональні дані ВПО містять інформацію з високим рівнем безпекового ризику: попереднє місце проживання (часто це тимчасово окуповані території або зони активних бойових дій); фактичне поточне місце перебування; відомості про склад сім'ї, наявність неповнолітніх дітей; фінансовий статус (отримання соціальних виплат, довідки про доходи); банківські реквізити для зарахування допомоги тощо.

Юридична оцінка правового статусу цих баз даних вимагає врахування Керівних принципів ООН з питань внутрішнього переміщення. Принцип 14 ООН

---

[487] Про затвердження Порядку оформлення (створення) та видачі військово-облікового документа для призовників, військовозобов'язаних та резервістів і форми такого документа : Постанова Кабінету Міністрів України від 16 трав. 2024 р. № 559 // *Офіційний вісник України*. 2024. № 43. Ст. 2780. URL: rada.gov.ua.

[488] Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20 жовт. 2014 р. № 1706-VII // *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 1. Ст. 1. URL: rada.gov.ua.

наголошує, що внутрішньо переміщені особи мають право на повагу до їхнього приватного та сімейного життя.[489] В умовах повномасштабного конфлікту з рф витік або компрометація бази даних ВПО несе безпосередню фізичну загрозу для життя громадян та їхніх родичів, які залишилися на окупованих територіях. Маючи доступ до таких даних, окупаційні адміністрації можуть ідентифікувати родини українських військовослужбовців, правоохоронців, активістів, які виїхали на підконтрольну Україні територію, та застосовувати до їхніх близьких репресивні заходи чи експропріацію майна.

З огляду на це, Постановою Кабінету Міністрів України «Деякі питання оформлення довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи» від 01.10.2014. № 509 було посилено вимоги до автентифікації користувачів (соціальних працівників), які мають доступ до ЄССС. Реєстрація та актуалізація даних ВПО через портал «Дія» здійснюється із застосуванням засобів електронної ідентифікації високого рівня довіри (КЕП, BankID).[490] Ось, наприклад, як виглядає безпековий ланцюжок обробки даних ВПО: Суб'єкт- ВПО ──►Електронна ідентифікація -BankID / КЕП ──► Шлюз захисту: Дія / ЄССС ──►Криптографічне шифрування на рівні баз Міністерства.

Проте у правозастосовній практиці залишається невирішеною проблема передачі даних ВПО міжнародним гуманітарним організаціям (ООН, Червоний Хрест, ЮНІСЕФ) для надання додаткової фінансової допомоги. Передача таких масивів даних регулюється статтею 29 Закону України «Про захист персональних даних» щодо транскордонної передачі.[491] На нашу думку, тут потрібно, наголошувати на необхідності укладання спеціальних двосторонніх меморандумів про конфіденційність, які б чітко обмежували термін зберігання даних міжнародними агенціями та забороняли використання залучених відомостей для будь-яких інших цілей, окрім надання первинної гуманітарної допомоги.

Наступне, на що б хотілося звернути вашу увагу, так це на банківську та комерційну таємницю в умовах воєнного стану, яка також в свою чергу балансує на межі публічного інтересу та приватності.

Приватна сфера, представлена банківським сектором та комерційними підприємствами, під час війни зазнала суттєвого тиску через необхідність адаптації до фінансового моніторингу та санкційної політики держави. Захист персональних даних у фінансових установах тісно переплетений з інститутами банківської таємниці та комерційної таємниці, правовий режим яких регулюється

---

[489]Guiding Principles on Internal Displacement. Report of the Representative of the Secretary-General, Mr. Francis M. Deng, submitted pursuant to Commission on Human Rights resolution 1997/39 / United Nations. 1998. E/CN.4/1998/53/Add.2. URL: ohchr.org.

[490] Деякі питання оформлення довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи : Постанова Кабінету Міністрів України від 01 жовт. 2014 р. № 509 // *Офіційний вісник України*. 2014. № 81. Ст. 2296. URL: rada.gov.ua.

[491] Про захист персональних даних : Закон України від 01 черв. 2010 р. № 2297-VI // *База даних «Законодавство України»* / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17.

Законом України «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000. № 2121-III[492] та Цивільним кодексом України.[493]

Стаття 60 Закону України № 2121-III визначає банківською таємницею відомості щодо діяльності та фінансового стану клієнта, які стали відомі банку у процесі обслуговування клієнта та взаємовідносин з ним. Водночас під час воєнного стану суттєво розширилися повноваження державних органів щодо розкриття банківської таємниці та доступу до фінансових персональних даних громадян без ухвали суду.

По-перше, відповідно до змін, внесених до Податкового кодексу України, Державна податкова служба отримала розширений доступ до інформації про рух коштів на рахунках фізичних осіб-підприємців та громадян для контролю за оподаткуванням та виявлення фінансування протиправної діяльності.[494]

По-друге, Національний банк України ухвалив низку нормативно-правових актів (зокрема, Постанову Правління НБУ № 18 «Про роботу банківської системи в умовах введення воєнного стану»[495]), які зобов'язали банки здійснювати жорсткий моніторинг операцій громадян з метою недопущення виведення капіталу до країни-агресора, фінансування тероризму та колабораціонізму.

У цьому контексті виникає проблема правового балансу між захистом права особи на фінансову приватність та публічним інтересом забезпечення фінансової стабільності та безпеки держави. Банки, виконуючи процедури KYC (Know Your Customer) та вимоги Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом...», акумулюють колосальні масиви чутливих даних: від джерел походження коштів до біометричних даних для мобільного банкінгу.[496]

Окремим правовим викликом є функціонування комерційної таємниці приватних компаній (наприклад, логістичних операторів, таких як «Нова Пошта», або приватних медичних клінік). Стаття 505 Цивільного кодексу України визначає комерційну таємницю як інформацію, яка є секретною в тому розумінні, що вона в цілому чи у певній формі є невідомою та не є легкодоступною для осіб.[497] Під час війни комерційні структури часто стають об'єктами законних запитів з боку

---

[492] Про банки і банківську діяльність : Закон України від 07 груд. 2000 р. № 2121-III // *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 5–6. Ст. 30. URL: rada.gov.ua.

[493] Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січ. 2003 р. № 435-IV // *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356. URL: rada.gov.ua.

[494] Податковий кодекс України : Закон України від 02 груд. 2010 р. № 2755-VI // *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 13–14, № 15–16, № 17. Ст. 112. URL: rada.gov.ua.

[495] Про роботу банківської системи в умовах введення воєнного стану : Постанова Правління Національного банку України від 24.02.2022 р. № 18 // *Офіційне інтернет-представництво Національного банку України*. URL: bank.gov.ua.

[496] Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України від 06 груд. 2019 р. № 361-IX // *Відомості Верховної Ради України*. 2020. № 25. Ст. 170. URL: rada.gov.ua.

[497] Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січ. 2003 р. № 435-IV // *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356. URL: rada.gov.ua.

СБУ, Національної поліції чи ТЦК щодо надання інформації про клієнтів (маршрути переміщення вантажів, користування послугами зв'язку тощо).

Правовий аналіз показує, що приватний сектор зобов'язаний надавати такі дані лише за наявності належним чином оформленого запиту в межах відкритого кримінального провадження (відповідно до норм КПК України) або на підставі прямих вимог Закону України «Про правовий режим воєнного стану». Будь-яка безпідставна передача персональних даних клієнтів бізнесу третім особам (навіть представникам державних органів усно чи через неофіційні запити) є прямим порушенням статті 182 Кримінального кодексу України (Порушення недоторканності приватного життя)[498] та тягне за собою цивільно-правову відповідальність компанії у вигляді відшкодування моральної та матеріальної шкоди.

3. Загрози інформаційній безпеці та правові механізми протидії кібератакам

В умовах гібридної війни персональні дані громадян стають зброєю номер один. Ворожі спецслужби та підконтрольні їм хакерські угруповання здійснюють скоординовані APT-атаки на українські інформаційні системи не лише для деструктивного знищення інфраструктури, а й для ексфільтрації (викачування) персональних даних.

Концепт безпеки персональних даних зазнав доктринальної трансформації у сучасній парадигмі гібридної війни. Інформація про фізичних осіб перестала розглядатися суто через призму права на приватність і перетворилася на стратегічний ресурс, В академічному дискурсі цей феномен отримав назву «мілітаризація даних» або «зброя даних» (Data Weaponization).[499] Юридична природа кібератак, спрямованих на отримання персональних даних громадян, суттєво відрізняється від класичного кібершпигунства мирного часу. Метою таких атак з боку рф та підконтрольних їй хакерських угруповань (як-от Sandworm, Fancy Bear, Gamaredon) є не просто отримання конфіденційної інформації, а створення умов для фізичного терору, психологічного тиску та дестабілізації державного управління України.

З погляду правознавства, об'єктом посягання таких кібератак виступають не лише конфіденційність, а й цілісність (integrity) та доступність (availability) державних інформаційних ресурсів.[500] Під ударом опиняються критично важливі автоматизовані системи та державні реєстри: від Єдиного державного вебпорталу електронних послуг «Дія» до баз даних Міністерства охорони здоров'я, Державної міграційної служби та Міністерства соціальної політики, сім'ї та єдності. Нормативно-правове регулювання протидії цим загрозам базується на Законі

---

[498] Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квіт. 2001 р. № 2341-III // *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131. URL: rada.gov.ua.

[499] O'Ніл К. Weapons of Math Destruction: How Big Data Increases Inequality and Threatens Democracy. New York : Crown Publishing Group, 2016. 272 p.

[500] Aro D. "Data Weaponization": The New Frontier of Information Warfare. *Journal of Cyber Security and Information Systems*. 2018. Vol. 6, No. 2. P. 14–22.

України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» від 05.10.2017 р. № 2163-VIII, який визначає правові та організаційні основи захисту критичної інформаційної інфраструктури.[501]

Правовий аналіз інцидентів кібербезпеки з початку повномасштабного вторгнення свідчить про зміну тактики ворога. Якщо у січні 2022 року масована атака (зокрема, із використанням деструктивного ПЗ WhisperGate) мала на меті знищення інфраструктури та залякування суспільства через дефейс урядових сайтів, то згодом акцент змістився на приховані тривалі APT-атаки (Advanced Persistent Threats). Мета цих дій - непомітне накопичення та синхронізація персональних даних українців для формування так званих «цифрових досьє».[502]

Компрометація цілісності реєстрів, коли ворог отримує можливість несанкціоновано модифікувати або видаляти дані громадян (наприклад, інформацію про право власності на майно чи статус військовозобов'язаного), підриває базовий рівень довіри між громадянином і державою. Це вимагає впровадження жорсткого правового алгоритму архітектурної стійкості інформаційних систем, де будь-яка спроба зміни даних має супроводжуватися невідхильною процедурою криптографічного логування.

Механізми протидії кібератакам - це головні критерії в дотриманні права на приватність та в реалізації будь-якого виду безпеки. Для безпекової складової вказаного права потрібно розуміти класифікацію сучасних кіберзагроз.

Й, тому, досліджуючи аналіз статистичних показників останніх років фіксуємо зміщення фокусу ворожих кібератак з урядових порталів на муніципальні сервіси, медичні заклади та логістичних операторів.

Основними векторами загроз є:

1. Масштабний фішинг: використання методів соціальної інженерії з експлуатацією воєнної тематики (наприклад, фейкові боти чи сайти «виплат грошової допомоги від ООН або Дії»).

2. Атаки через ланцюжки постачання (Supply Chain Attacks): злом невеликих підрядників, які мають легітимний доступ до баз даних великих державних чи комерційних структур.

3. Внутрішні загрози (Insiders): вербування агентури серед службовців, які мають санкціонований доступ до закритих реєстрів (наприклад, коли той чи інший державний службовець чи керівник міської, обласної чи іншої ради, який передає ворогу списки українських військовослужбовців та працівників СБУ). (Приклад: Ворожа APT-група ─► Методи соціальної інженерії / Фішинг "Допомога ООН" ─►Крадіжка даних громадян ─►Атака на підрядника (Supply Chain) ─► Злом

[501]Про основні засади забезпечення кібербезпеки України : Закон України від 05 жовт. 2017 р. № 2163-VIII // *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 45. Ст. 403. URL: rada.gov.ua.

[502] Звіт про кіберзагрози в Україні за II півріччя 2023 року / Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України, CERT-UA. Київ, 2024. 45 с. URL: https://cip.gov.ua.

держреєстру. —►Вербування інсайдера (Колаборанти) —► Ексфільтрація баз ТЦК/Поліції)[503], [504], [505].

Безперечно, потрібно мати відповідні правові механізми протидії кібератакам. Координація протидії покладена на суб'єктів забезпечення кібербезпеки: Службу безпеки України (ДКІБ), Кіберполіцію та Держспецзв'язку (команда CERT-UA). Також, національне законодавство реагує на ці виклики через посилення санкцій за комп'ютерні злочини.

Реагування національної системи правосуддя на зростання інтенсивності кіберзагроз матеріалізувалося через суттєве посилення кримінальної відповідальності. Законом України № 2149-IX було внесено радикальні зміни до Розділу XVI Кримінального кодексу України (КК України), який регламентує відповідальність за кримінальні правопорушення у сфері використання електронно-обчислювальних машин, систем та комп'ютерних мереж.[506]

Основними статтями, за якими здійснюється кваліфікація ворожих кібератак та несанкціонованих дій із реєстрами, є стаття 361 (Несанкційоване втручання в роботу інформаційних систем) та стаття 361-2 (Незаконні збут або розповсюдження інформації з обмеженим доступом) КК України. В умовах воєнного стану ці діяння отримали статус особливо тяжких злочинів. Зокрема, частина п'ята статті 361 КК України за дії, вчинені під час дії воєнного стану, передбачає позбавлення волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років з позбавленням права обіймати певні посади.[507]

Проте юридичною проблемою залишається фіксація цифрових доказів в умовах транскордонних кібератак, коли сервери зловмисників розташовані в юрисдикціях, які не співпрацюють з українським правосуддям.

При кримінально-правова кваліфікація комп'ютерних злочинів в умовах воєнного стану є також потрібно звертати увагу на такий феномен, як ефект інсайдерських витоків.

Тому, особливої гостроти під час війни набуває у науково-юридичній та практичній площині феномен внутрішніх загроз або інсайдерських витоків (Insider Threats). Йдеться про випадки, коли суб'єктами правопорушення стають легітимні користувачі систем - оператори ТЦК, працівники органів Національної поліції, державного реєстратора чи центрів надання адміністративних послуг

---

[503] Cyber-Attacks in Ukraine: Coping With the Challenges at the Local Level / T. Malyar, O. Vasylchenko, D. Karpenko et al. *Risk, Hazards & Crisis in Public Policy*. 2025. Vol. 16, iss. 3. P. 210–228. URL: wiley.com

[504] Парфьонова І., Зінченко О. Посилення кібербезпеки у сфері розвитку системи електронної охорони здоров'я в Україні. *Медичні перспективи*. 2023. Т. 28, № 4. С. 247–256. URL: uran.ua.

[505] Статистичний звіт за результатами роботи Системи виявлення вразливостей і реагування на кіберинциденти та кібератаки / Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України. Київ : Держспецзв'язку, 2025. URL: https://scpc.gov.ua.

[506] Про внесення изменений до Кримінального кодексу України щодо підвищення ефективності боротьби з кіберзлочинністю в умовах воєнного стану : Закон України від 24 берез. 2022 р. № 2149-IX // *Офіційний вісник України*. 2022. № 32. Ст. 1655. URL: rada.gov.ua.

[507] Там же

(ЦНАП), які мають санкціонований доступ до конфіденційних баз даних.[508] З аналізу судової практики, що міститься в Єдиному державному реєстрі судових рішень, вбачається тенденція, коли агентура супротивника шляхом матеріального підкупу або шантажу схиляє таких службовців до копіювання списків військовослужбовців, працівників СБУ чи Сил спеціальних операцій.[509]

З погляду кримінально-правової догматики, дії такого інсайдера виходять за межі суто комп'ютерних злочинів. Якщо службова особа усвідомлювала, що передає персональні дані представникам держави-агресора (кібератака з-за кордону- злом реєстру), її діяння підлягають сукупній кваліфікації за статтею 361-2 КК України та статтею 111 (Державна зрада) або статтею 111-1 (Колабораційна діяльність) КК України (і тут, інсайдер/колаборант - витік бази ТЦК/поліції).[510]

У цьому аспекті, на нашу думку, виникає процесуальна проблема фіксації цифрових слідів злочину (digital forensics). Забезпечення невідворотності покарання вимагає від органів досудового розслідування (СБУ та Кіберполіції) застосування високотехнологічних методів збору доказів, які б чітко підтверджували факт автентифікації конкретного користувача у системі у момент несанкціонованого копіювання даних та подальший транскордонний канал передачі цієї інформації ворогу.

Міжнародний досвід як джерело порівняльного аналізу дає нам підстави розглянути та в подальшому при адаптації застосувати та використовувати це в практичних цілях задля усунення інформаційним загрозам в Україні.

Так, наприклад, досвід США (USA PATRIOT Act та FISA): Історичний досвід Сполучених Штатів Америки після терактів 11 вересня 2001 року демонструє, як загрози безпеці призвели до суттєвого розширення повноважень спецслужб щодо збору метаданих та електронних комунікацій без судових ордерів[511], [512]. Цей приклад демонструє небезпеку «кризового законодавства», яке залишається чинним десятиліттями після завершення активної фази загрози.

Досвід Хорватії та Боснії під час Балканських воєн: У 1990-х роках хаотичний збір інформації про біженців та комбатантів без належної криптографічної культури призвів до масштабних компрометацій списків осіб після війни, що спровокувало акти політичної помсти та переслідувань[513], [514]. Це

---

[508] Савченко А. В. Правове регулювання захисту персональних даних в умовах цифровізації та гібридних загроз. *Правова інформатика*. 2023. № 3 (79). С. 45–54.

[509] Єдиний державний реєстр судових рішень : офіційний вебпортал / Державна судова адміністрація України. URL: https://reyestr.court.gov.ua/.

[510] Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квіт. 2001 р. № 2341-III // *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131. URL: rada.gov.ua.

[511] Uniting and Strengthening America by Providing Appropriate Tools Required to Intercept and Obstruct Terrorism (USA PATRIOT ACT) Act of 2001 : Pub. L. No. 107-56, 115 Stat. 272 (2001) // *U.S. Congress Official Website*. URL: congress.gov.

[512] Goitein E. The History and Danger of U.S. Surveillance Authorities. *Brennan Center for Justice*. 2023. P. 12–15. URL: brennancenter.org.

[513] Human Rights Violations in the Balkans: Refugee Data and Post-War Retaliation // *Human Rights Watch Report*. 1996. Vol. 8, No. 4. P. 71–75.

[514] Smith J. Data Management and Security in Post-Conflict Zones: Lessons from the Balkan Wars. *Journal of Humanitarian Security*. 2019. Vol. 14, No. 2. P. 102–115.

доводить, що заходи безпеки при обробці даних під час конфлікту мають превентивно враховувати повоєнний період.

Масштабність кіберзагроз, з якими зіткнулася Україна, вимагає імплементації передових міжнародно-правових стандартів та дослідження досвіду держав, які вибудували ефективні системи цифрового опору. У контексті міжнародного публічного права та права збройних конфліктів (jus in bello) ключовим доктринальним документом, що регулює застосування норм міжнародного права до кіберпростору, є Талліннське керівництво 2.0 з міжнародного права, що застосовується кібероперація (Tallinn Manual 2.0), розроблене під егідою Спільного центру передових технологій з кібероборони НАТО.[515]

Так, наприклад Талліннське керівництво (Tallinn Manual 2.0) - цей документ є фундаментальним дослідженням того, як міжнародне право застосовується до кібервійни. Відповідно до нього, масштабне викрадення персональних даних цивільного населення стороною агресора з метою подальшого терору (наприклад, створення розстрільних списків на окупованих територіях) може класифікуватися як воєнний злочин .

Відповідно до положень Талліннського керівництва 2.0 (зокрема, Правил 80–84, що стосуються нападів на цивільні об’єкти), масоване викрадення, знищення або модифікація персональних даних цивільного населення стороною агресора може кваліфікуватися як порушення принципів розрізнення та пропорційності.[516] Якщо кібератака на державний реєстр здійснюється з метою ідентифікації та подальшого знищення чи інтернування цивільних осіб на окупованих територіях, така операція розглядається не просто як комп’ютерний інцидент, а як воєнний злочин у розумінні Римського статуту Міжнародного кримінального суду[517]. Україна активно використовує ці доктринальні підходи для дипломатичного та юридичного тиску на рф у міжнародних судових інстанціях, доводячи синергію між кінетичними (ракетними) та цифровими ударами ворога.

Для практичної побудови архітектури захисту даних у повоєнний період та під час тривалого конфлікту фундаментальне значення має вивчення досвіду Естонської Республіки. Після масованих політично мотивованих кібератак з боку рф у 2007 році Естонія повністю переглянула концепцію національної кібербезпеки, створивши модель, відому як «Естонська модель кіберстійкості».[518]

В основі цієї моделі лежать два взаємопов’язані правові та технологічні інститути:

1. Платформа розподіленого обміну даними X-Road: архітектурне рішення, яке виключає існування єдиної централізованої супер-бази даних. Кожне

---

[515] Tallinn Manual 2.0 on the International Law Applicable to Cyber Operations / ed. by Michael N. Schmitt. Cambridge : Cambridge University Press, 2017. 598 p. DOI: 10.1017/9781316822524.

[516] Там же

[517] Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17.07.1998 р. // *Офіційний вісник України*. 2024. № 85. Ст. 4990. URL: rada.gov.ua.

[518] Cyber Security Strategy 2022–2025 / Ministry of Economic Affairs and Communications of the Republic of Estonia. Tallinn, 2022. 34 p. URL: https://mkm.ee.

міністерство чи відомство володіє своїм локальним реєстром, а обмін інформацією відбувається через зашифровані децентралізовані канали. Злом одного сегменту не призводить до компрометації всієї державної системи.

2. Технологія KSI Blockchain (Keyless Signature Infrastructure): Естонія стала першою державою у світі, яка юридично легітимізувала використання блокчейну на державному рівні для контролю цілісності реєстрів та систем захисту персональних даних. Будь-який перегляд, зміна чи спроба копіювання персональних даних громадянина чиновником автоматично генерує незмінний цифровий підпис у розподіленому реєстрі. Посадова особа знає, що її дії фіксуються без можливості видалення лог-файлів, що фактично нівелює корупційні ризики та загрозу інсайдерських витоків.[519]

На нашу думку, запозичення естонського досвіду та адаптація положень Талліннського керівництва 2.0 є магістральним шляхом модернізації вітчизняного законодавства. Це дозволить Україні здійснити перехід від реактивної моделі кібероборони (гасіння пожеж після витоків) до превентивної моделі кіберстійкості (Cyber Resilience), де захист приватності громадянина інтегрований безпосередньо в код та архітектуру цифрової держави.

Висновки до розділу:

Введення правового режиму воєнного стану в Україні зумовило докорінну трансформацію системи захисту персональних даних, змістивши пріоритети від класичного забезпечення приватності до захисту національної безпеки та фізичного виживання громадян. Узагальнення досліджуваної теми свідчить, що правове регулювання адаптувалося через запровадження пропорційних обмежень конституційних прав, обумовлених вимогами воєнної необхідності. Водночас критично важливим залишається дотримання міжнародних стандартів, зокрема практики Європейського Союзу (GDPR), що вимагає від держави утримувати баланс між легітимним цифровим контролем та недопущенням тотального свавілля щодо персональних відомостей особи.

Досліджуючи регулювання та практичні аспекти захисту персональних даних під час воєнного стану в Україні фіксуємо доктринальний зсув у сприйнятті права на приватність. В умовах екзистенційної загрози державі класична ліберальна парадигмі абсолютизації індивідуальних прав трансформувалася під дією доктрини «державної необхідності» (State Necessity). Тимчасове обмеження права, передбаченого статтею 32 Конституції України, є легітимним, оскільки спрямоване на захист суверенітету. Проте, спираючись на практику ЄСПЛ (зокрема, принцип відступу від зобов'язань за ст. 15 ЄКПЛ), встановлено, що будь-яке розширення повноважень державних органів щодо збору даних без згоди особи має суворо відповідати критеріям законності, тимчасовості та правової визначеності, не порушуючи сутнісного змісту права.

---

[519] Кальниш Ю. Г., Баранов О. А. Забезпечення кібербезпеки держави: досвід Естонії для України. *Стратегічні пріоритети*. 2018. № 2. С. 112–119.

Також потрібно відмітити, що є певні юридичні суперечності цифрової модернізації публічного сектору. На основі аналізу функціонування Єдиного державного реєстру «Оберіг» та мобільного інтерфейсу «Резерв+» виявлено правову колізію між необхідністю максимальної консолідації інформації для мобілізаційних потреб держави та європейським принципом мінімізації даних (data minimization). Безперечно, що утворення унікальних за обсягом інтегрованих баз даних вимагає запровадження додаткових суворих правових запобіжників - зокрема, впровадження персоналізованого автоматичного інформування кожного запиту посадових осіб, щоб унеможливити зловживання «людським фактором».

Окресливши специфіку захисту даних у гуманітарній та комерційній сферах встановлюємо, що правовий статусу баз даних ВПО в Єдиній інформаційній системі соціальної сфери дозволяє кваліфікувати цю інформацію як таку, що має підвищений безпековий ризик. Витік цих відомостей несе пряму фізичну загрозу громадянам та їхнім родинам на тимчасово окупованих територіях. Передача таких даних міжнародним організаціям має відбуватися виключно на підставі деталізованих угод про обмін даними (Data Sharing Agreements). Водночас аналіз функціонування банківської та комерційної таємниці підтвердив, що розширення повноважень контролюючих органів (ДПС, НБУ) під час війни є виправданим фінансовим моніторингом, проте приватний бізнес зобов'язаний суворо дотримуватися вимог КПК України та надавати персональні дані клієнтів лише за наявності офіційних процесуальних підстав.

Систематизуючи правові механізми протидії воєнним кіберзагрозам зазначаємо, що ворожі кібератаки на українські реєстри мають характер «мілітаризації даних» і спрямовані на дестабілізацію суспільства. Посилення відповідальності за статтями 361 та 361-2 КК України під час воєнного стану є адекватною відповіддю на загрози, особливо в контексті боротьби з інсайдерами-колаборантами. Проте процесуальна фіксація цифрових доказів потребує модернізації інституту digital forensics.

Специфіка обробки даних у публічній та приватній сферах під час війни продемонструвала асиметрію ризиків та завдань. Державні органи, як володільці масштабних реєстрів, перетворилися на головну мішень для ворожих спецслужб, що змусило терміново підвищувати стандарти кіберзахисту критичної інфраструктури та централізувати управління інформаційними потоками. Приватний сектор, своєю чергою, зіткнувся з викликами неконтрольованого копіювання корпоративної інформації працівниками через масовий перехід на віддалену роботу та використання вразливих персональних пристроїв. Це актуалізувало потребу у превентивному моделюванні безпекових ризиків з урахуванням тривалого повоєнного періоду, аби уникнути компрометації даних у майбутньому.

Головні загрози інформаційній безпеці в умовах гібридної агресії еволюціонували від поодиноких хакерських зламів до скоординованих кібератак, спрямованих на викрадення військових, медичних і фінансових баз даних, а також на масовий збір відомостей через фішинг і псевдоволонтерські цифрові опитування. Протидія цим загрозам потребує не лише вдосконалення кримінального законодавства й розширення повноважень органів безпеки, а й

активного впровадження новітніх технологічних рішень - від штучного інтелекту для раннього виявлення аномалій до багатофакторної біометричної автентифікації. У підсумку, безпека персональних даних під час війни перестала бути суто правовим чи технічним питанням, перетворившись на невіддільний елемент загальної обороноздатності держави.

Безсумнівно, українське законодавство потребує кореляції у відповідності до сучасних реалій війни, тому, на нашу думку, для мінімізації ризиків тотального контролю та підвищення кіберстійкості України є необхідність імплементації положень Талліннського керівництва 2.0 та адаптації «Естонської моделі». Стратегічним завданням для України є відмова від надмірної централізації баз даних на користь децентралізованих архітектур обміну та впровадження технологій незмінної фіксації дій операторів на основі блокчейну. Це дозволить Україні не лише захистити національну безпеку під час війни, а й зберегти статус демократичної правової держави, інтегрованої в європейський цифровий простір.

На основі проведеного аналізу можна сформулювати такі п’ять ключових пунктів висновку:

1. Динамічна трансформація законодавства: Воєнний стан вимагає адаптивного правового інструментарію, який легітимізує тимчасові обмеження прав на приватність задля інтересів оборони, проте такі обмеження мають бути строго пропорційними, прозорими та підконтрольними судовому нагляду.

2. Інституційна відповідальність публічної сфери: Держава, як головний розпорядник критичних баз даних (військових, судових, соціальних), зобов’язана виступати гарантом їхньої неподільності та захищеності, оскільки витік інформації про військовослужбовців чи службовців державних органів несе пряму загрозу їхньому життю.

3. Гнучкість та ризикоорієнтованість приватного сектору: Бізнес під час війни має перебудувати внутрішні протоколи безпеки (зокрема, щодо віддаленої роботи й шифрування каналів зв’язку) та усвідомити, що комерційні дані в умовах тотальної цифровізації є так само цінним ресурсом, як і державні реєстри.

4. Комплексна правова та технічна протидія кібератакам: Ефективний захист інформаційного простору неможливий лише юридичними заборонами; правові механізми притягнення до відповідальності за кіберзлочини повинні діяти в синергії з інноваційними технологіями кіберзахисту.

5. Превентивний фокус на повоєнну безпеку: Будь-який збір, обробка чи архівація персональних даних у період активного конфлікту мають здійснюватися з усвідомленням ризиків майбутнього - превентивне забезпечення кіберкультури сьогодні мінімізує загрози політичної помсти, шантажу чи експлуатації витоків даних після завершення війни.

Список використаних джерел:

1. An egalitarian defense of proportionality-based balancing / F. J. Urbina // *International Journal of Constitutional Law.* 2014. Vol. 12, iss. 4. P. 864–887. URL:https://academic.oup.com/icon/article/12/4/864/648396

2. Cattelan S. Taming the Leviathan? The Reason of State in International Law /S.Cattelan//2024.URL:https://www.researchgate.org/publication/387390112_Taming_the_Leviathan_The_Reason_of_State_in_International_Law

3. Desierto D. A. Necessity and National Emergency in International Law / D. A. Desierto. Martinus Nijhoff Publishers, 2012. 394 p.

4. Doctrine of Necessity / M. J. Alam, M. S. Islam, A. Rahman, M. T. Uddin // 2021.URL:https://www.researchgate.org/publication/403265079_Doctrine_of_Necessity

5. The Power of Necessity / ed. by J. von Elbe. Cambridge : Cambridge University Press, 2023. 280 p.

6. Валентина Ваді. Приборкання Левіафана? Розум держави в міжнародному праві Грудень 2024 року. Європейський університетський інститут. *Журнал історії міжнародного права*. 26(4). С. 423-460. DOI: 10.1163/15718050-bja10111

7. Дардо П'єр, Лаваль Крістіан. Розділ 6. Причина держави, суверенітету та урядовості. *Дослідження державного суверенітету на Заході*. За ред. Дардо П'єра, Лаваль Крістіан. Париж. La Découvert: «Людські науки». 2020. С. 303–358. URL: https://www.cairn.info/dominer--9782348042140-page-303.htm https://baripedia.org/wiki/The_reason_of_State

8. Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts : Annex to General Assembly Resolution 56/83 of 12 December 2001 / International Law Commission. 2001. Art. 25: Necessity. URL: un.org https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/9_6_2001.pdf

9. Карпентьєрі Леонардо. Необхідність як захист. JUS MUNDI. 10 червня 2025 року.https://jusmundi.com/en/document/publication/en-necessity-as-a-defence.

10. Malik, A. (2026). Doctrine of Necessity. *International Journal of Law and Policy*, 4(3), P.63-83. doi.org/10.59022/ijlp.475 https://www.researchgate.net/publication/403265079_Doctrine_of_Necessity

11. Ніколаєв А. Право на приватність: навіщо Україні новий закон про захист персональних даних. Українська Правда. *Європейська правда.* eurointegration.com.ua.https://www.eurointegration.com.ua/experts/2022/12/15/7152519/

12. Аналіз проєкту Закону України Про захист персональних даних № 5628.https://www.helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2021/09/Analiz-zakonoproiektu-5628_A5.

13. Слободянюк Дмитро. Захист персональних даних (GDPR / Директива ЄС): що змінюють нові законопроєкти в Україні. *Юридична газета.* Всеукраїнське професійне юридичне видання. 13 жовтня 2025р. https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/zahist-personalnih-danih-gdpr--direktiva-es-shcho-zminyuyut-novi-zakonoproekti-v-ukrayini.html

14. Савчин М. В. Конституціоналізм і природа конституційних прав людини : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2024. 432 с.

15. Прилуцька Т., Цевух А. Принцип пропорційності як інструмент балансування між національною безпекою та правами людини в умовах тривалого воєнного стану: конституційно-правовий аспект. *PRAVO.UA.Юридична*

практика. 2026. 17 липня. URL: https://pravo.ua/pryntsyp-proportsiinosti-iak-instrument-balansuvannia-mizh-natsionalnoiu-bezpekoiu-ta-pravamy-liudyny-v-umovakh-tryvaloho-voiennoho-stanu-konstytutsiino-pravovyi-aspekt/.

16. Незалежність України: права людини та національна безпека : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 12 квіт. 2024 р.) / М-во освіти і науки України, Нац. ун-т «Львівська політехніка», Каф. теорії права та конституціоналізму ; за заг. ред. І. Д. Козича. Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2024. 312 с.

17. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Жашківської районної ради Черкаської області щодо офіційного тлумачення положень частин першої, другої статті 32, частин другої, третьої статті 34 Конституції України (справа про офіційне тлумачення положень частин першої, другої статті 32 Конституції України) : Рішення Конституційного Суду України від 20 січ. 2012 р. № 2-рп/2012. Справа № 1-9/2012. *Вісник Конституційного Суду України*. 2012. № 2. С. 13–24. URL: rada.gov.ua https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-12#Text

18. Полонська О. І. Правова регламентація правомірного обмеження права на недоторканність приватного життя в умовах правового режиму воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2025. № 3. С. 323–328. DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.03.1.48. URL: https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/06/50.pdf

19. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022. *Офіційний вісник України*. 2022. № 21. Ст. 1109. URL: rada.gov.ua

20. Справа «А. та інші проти Сполученого Королівства» : Рішення Європейського суду з прав людини від 19 лют. 2009 р. (Заява № 3455/05). URL: coe.int

21. Справа «Лавентс проти Латвії» : Рішення Європейського суду з прав людини від 28 листоп. 2002 р. (Заява № 58442/00). URL: coe.int

22. Про захист персональних даних : Закон України від 01 черв. 2010 р. № 2297-VI // *База даних* «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17.

23. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради України.* 2015. № 28. Ст. 250.

24. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію : Закон України від 21 жовт. 1993 р. № 3543-XII // *База даних* «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12

25. Про Єдиний державний вебпортал електронних послуг : Постанова Кабінету Міністрів України від 04 груд. 2019 р. № 1137 // *База даних* «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: rada.gov.ua

26. Про затвердження Правил реєстрації місця проживання та Порядку передачі органами реєстрації інформації до Єдиного державного демографічного реєстру : Постанова Кабінету Міністрів України від 02 берез. 2016 р. № 207 // *База даних* «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/207-2016-п

27. Деякі питання організації роботи працівників суб'єктів господарювання державного сектору економіки на період воєнного стану : Постанова Кабінету Міністрів України від 26 квіт. 2022 р. № 481 // *База даних* «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: rada.gov.ua

28. Бєляков К. Б., Пилипчук В. Г. Інформаційне право та безпека в умовах сучасних криз і воєнного стану: теоретико-методологічні засади : монографія. Київ : Видавничий дім «Гельветика», 2024. 384 с.

29. Про хмарні послуги : Закон України від 04 лют. 2022 р. № 2075-IX // *База даних* «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: rada.gov.ua

30. Uniting and Strengthening America by Providing Appropriate Tools Required to Intercept and Obstruct Terrorism (USA PATRIOT ACT) Act of 2001 : Pub. L. 107-56, 115 Stat. 272 (2001). URL: congress.gov

31. Protection of Privacy Law, 5741-1981 : Law of the State of Israel of 23 Feb. 1981 : as amended on Aug. 14, 2025 (Amendment No. 13) // The State of Israel: The Privacy Protection Authority. URL: https://www.gov.il/en/pages/legislation

32. Case of Ben Meir v. Prime Minister : Judgment of the Supreme Court of Israel sitting as the High Court of Justice, 26 April 2020. HCJ 2109/20, HCJ 2135/20, HCJ 2141/20 // Cardozo Israeli Supreme Court Project. URL: https://versa.cardozo.yu.edu/sites/default/files/upload/opinions/Ben%20Meir%20v.%20Prime%20Minister.pdf

33. Emergency Powers (Defence) Act 1939 : Act of the Parliament of the United Kingdom, 24 August 1939. 2 & 3 Geo. 6, c. 62 // UK Statute Law Database. URL: legislation.gov.uk

34. National Registration Act 1939 : Act of the Parliament of the United Kingdom, 5 September 1939. 2 & 3 Geo. 6, c. 91 // UK Statute Law Database. URL: legislation.gov.uk

35. Case of Willcock v. Muckle : Judgment of the King's Bench Division of the High Court of Justice, 26 June 1951. [1951] 2 K.B. 844 ; [1951] 2 All E.R. 367 // British and Irish Legal Information Institute (BAILII). URL: bailii.org

36. Про затвердження Порядку перевірки документів в осіб, огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян під час забезпечення заходів правового режиму воєнного стану : Постанова Кабінету Міністрів України від 29 груд. 2021 р. № 1456 // *База даних* «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: rada.gov.ua

37. Коваль В. Б. Персональні дані в умовах воєнного стану: конституційно-правові та міжнародні стандарти обмеження права на приватність. *Ужгородський національний університет. Серія: Право*. 2026. Вип. 88, ч. 1. С. 98–103. DOI: doi.org. URL: https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/340509

38. Про Службу безпеки України : Закон України від 25.03.1992 р. № 2229-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 27. Ст. 382.

39. Про контррозвідувальну діяльність : Закон України від 26.12.2002 р. № 374-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 12. Ст. 89.

40. Case of Big Brother Watch and Others v. the United Kingdom: Judgment of the European Court of Human Rights (Grand Chamber) of 25 May 2021 (Applications

nos. 58170/13, 62322/14 and 24960/15). HUDOC ECHR Database. URL: coe.int https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-210077

41. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. Ст. 88.

42. Лук'яненко Д. В. Процесуальні строки та особливості зберігання матеріалів негласних слідчих (розшукових) дій в умовах тривалого правового режиму воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 11. С. 412–417. DOI: doi.org. URL: lsej.org.ua

43. Case of Centrum för digitala rättigheter v. Sweden: Judgment of the European Court of Human Rights (Grand Chamber) of 25 May 2021 (Application no. 35252/08). HUDOC ECHR Database. URL: coe.inthttps://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-210078

44. Брижко В. М. Сутнісний зміст та методологічні засади обмеження прав у сфері захисту персональних даних в умовах кризових станів. *Правова інформатика.* 2024. № 2 (82). С. 41–49.

45. Про затвердження Порядку обробки персональних даних у Національній поліції України : Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 13 лют. 2026 р. № 142 // *База даних* «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/z0378-26.

46. Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2016/679 від 27 квітня 2016 року про захист фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних і про вільний рух таких даних, та про скасування Директиви 95/46/ЄС (Загальний регламент про захист даних) : ст. 6, 9 // *База даних* «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_008-16

47. Protection of Privacy Regulations (Data Security), 5777-2017 : Regulations of the State of Israel, 8 May 2017 // The State of Israel: The Privacy Protection Authority. URL: www.gov.il

48. Guide for Keeping Records under Data Security Regulations : Regulatory Guide // Israel Privacy Protection Authority (PPA). 2024. URL: https://www.gov.il/en/departments/the_privacy_protection_authority/

49. Про Єдиний державний реєстр призовників, військовозобов'язаних та резервістів : Закон України від 16.03.2017 р. № 1951-VIII. *Відомості Верховної Ради України.* 2017. № 19. Ст. 238. URL: rada.gov.ua

50. Про затвердження Порядку ведення Єдиного державного реєстру призовників, військовозобов'язаних та резервістів : Постанова Кабінету Міністрів України від 10.05.2024 р. № 523. *Офіційний вісник України*. 2024. № 41. Ст. 2650.

51. Про затвердження Порядку оформлення (створення) та видачі військово-облікового документа для призовників, військовозобов'язаних та резервістів і форми такого документа : Постанова Кабінету Міністрів України від 16.05.2024 р. № 559. *Офіційний вісник України*. 2024. № 43. Ст. 2780.

52. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20.10.2014 р. № 1706-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 1. Ст. 1. URL: rada.gov.ua

53. Guiding Principles on Internal Displacement. Report of the Representative of the Secretary-General, Mr. Francis M. Deng, submitted pursuant to Commission on

Human Rights resolution 1997/39. United Nations. 1998. E/CN.4/1998/53/Add.2. URL: ohchr.org

54. Деякі питання оформлення довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи : Постанова Кабінету Міністрів України від 01.10.2014 р. № 509. *Офіційний вісник України*. 2014. № 81. Ст. 2296.

55. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 07.12.2000 р. № 2121-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 5-6. Ст. 30. URL: rada.gov.ua

56. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40-44. Ст. 356. URL: rada.gov.ua

57. Податковий кодекс України : Закон України від 02 груд. 2010 р. № 2755-VI (зі змінами та доповненнями). URL: rada.gov.ua.

58. Про роботу банківської системи в умовах введення воєнного стану : Постанова Правління Національного банку України від 24.02.2022 р. № 18. URL: https://bank.gov.ua

59. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України від 06.12.2019 р. № 361-IX. *Відомості Верховної Ради України.* 2020. № 25. Ст. 170.

60. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. Ст. 131. URL: rada.gov.ua

61. O'Ніл К. Weapons of Math Destruction: How Big Data Increases Inequality and Threatens Democracy. New York : Crown Publishing Group, 2016. 272 p.

62. Aro D. "Data Weaponization": The New Frontier of Information Warfare. *Journal of Cyber Security and Information Systems*. 2018. Vol. 6, No. 2. P. 14–22.

63. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України : Закон України від 05.10.2017 р. № 2163-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 45. Ст. 403. URL: rada.gov.ua

64. Звіт про кіберзагрози в Україні за II півріччя 2023 року / Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України, CERT-UA. Київ, 2024. 45 с. URL: https://cip.gov.ua

65. Cyber Attacks in Ukraine: Coping With the Challenges at the Local Level / T. Malyar, O. Vasylchenko, D. Karpenko et al. *Risk, Hazards & Crisis in Public Policy*. 2025. Vol. 16, iss. 3. P. 210–228. URL: wiley.com

66. Парфьонова І., Зінченко О. Посилення кібербезпеки у сфері розвитку системи електронної охорони здоров'я в Україні. *Медичні перспективи*. 2023. Т. 28, № 4. С. 247–256. URL: dma.dp.ua

67. Статистичний звіт за результатами роботи Системи виявлення вразливостей і реагування на кіберинциденти та кібератаки / Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України. Київ : Держспецзв'язку, 2025. URL: scpc.gov.ua

68. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо підвищення ефективності боротьби з кіберзлочинністю в умовах воєнного стану : Закон України від 24.03.2022 р. № 2149-IX. *Офіційний вісник України*. 2022. № 32. Ст. 1655.

69. Савченко А. В. Правове регулювання захисту персональних даних в умовах цифровізації та гібридних загроз. *Правова інформатика*. 2023. № 3(79). С. 45–54.

70. Єдиний державний реєстр судових рішень : офіційний вебпортал. URL: https://reyestr.court.gov.ua/

71. Uniting and Strengthening America by Providing Appropriate Tools Required to Intercept and Obstruct Terrorism (USA PATRIOT ACT) Act of 2001, Pub. L. No. 107-56, 115 Stat. 272 (2001). URL: congress.gov

72. Goitein E. The History and Danger of U.S. Surveillance Authorities. Brennan Center for Justice. 2023.P. 12–15. URL: brennancenter.org

73. Human Rights Violations in the Balkans: Refugee Data and Post-War Retaliation. *Human Rights Watch Report*. 1996. Vol. 8, No. 4. P. 71–75.

74. Smith J. Data Management and Security in Post-Conflict Zones: Lessons from the Balkan Wars. *Journal of Humanitarian Security*. 2019. Vol. 14, No. 2. P. 102–115.

75. Tallinn Manual 2.0 on the International Law Applicable to Cyber Operations / ed. by Michael N. Schmitt. Cambridge : Cambridge University Press, 2017. 598 p. doi:10.1017/9781316822524.

76. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17.07.1998 р. *Офіційний вісник України*. 2024. № 85. Ст. 4990.

77. Cyber Security Strategy 2022–2025 / Ministry of Economic Affairs and Communications of the Republic of Estonia. Tallinn, 2022. 34 p. URL: mkm.ee

78. Кальниш Ю. Г., Баранов О. А. Забезпечення кібербезпеки держави: досвід Естонії для України. Стратегічні пріоритети. 2018. № 2. С. 112-119.

79. Дубов Д. В. Кіберпростір як вимір сучасної геополітичної конкуренції : монографія. Київ : НІСД, 2019. 320 с.

РОЗДІЛ 8
ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ СПОСТЕРЕЖЕННЯ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ПРИВАТНІСТЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

1. Цифрове спостереження як спеціальна форма втручання у приватність.
2. Основні технології цифрового спостереження та особливості їх правового використання.
3. Цифрові технології спостереження у діяльності Національної поліції України в умовах воєнного стану.
4. Правові критерії допустимості цифрового спостереження.
5. Європейські стандарти цифрового спостереження та напрями вдосконалення українського законодавства.

Висновки до розділу.

Список використаних джерел.

Цифровізація правоохоронної діяльності істотно змінила характер взаємодії між людиною і державою. Якщо традиційні форми спостереження переважно були пов'язані з безпосереднім візуальним контролем, фото- чи відеофіксацією окремої події, то сучасні цифрові технології дають змогу здійснювати систематичне накопичення та аналітичне опрацювання значних масивів інформації, автоматично ідентифікувати осіб, встановлювати їх місцезнаходження, реконструювати переміщення, соціальні зв'язки та окремі закономірності поведінки. За таких умов межа між технічною фіксацією і повноцінним інформаційним контролем стає дедалі менш очевидною.

Особливої гостроти ця проблематика набуває в умовах воєнного стану. Збройна агресія проти України об'єктивно зумовила розширення безпекових завдань держави та підвищення потреби правоохоронних органів у швидкому отриманні й аналізі інформації. Відеоспостереження, безпілотні технології, геолокаційні дані, інформаційні системи, біометрична ідентифікація та алгоритмічні засоби аналізу можуть мати істотне значення для розшуку осіб, розслідування тяжких злочинів, протидії диверсійній діяльності, документування воєнних злочинів, захисту критичної інфраструктури та забезпечення публічної безпеки. Водночас саме висока ефективність таких технологій підвищує ризик надмірного втручання у приватне життя.

Конституційні гарантії таємниці особистого і сімейного життя, листування, телефонних розмов та іншої кореспонденції не втрачають свого значення через технологічну трансформацію правоохоронної діяльності.[520] Так само стаття 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод продовжує вимагати, щоб втручання держави у приватне життя ґрунтувалося на законі, переслідувало

[520] Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

легітимну мету та було необхідним у демократичному суспільстві.[521] Воєнний стан може змінювати фактичні обставини оцінки необхідності певного заходу, однак сам по собі не перетворює технологічну можливість спостереження на необмежене юридичне повноваження.

Для Національної поліції України ця проблема має не лише теоретичний характер. Закон України «Про Національну поліцію» вже передбачає використання фото- і відеотехніки, технічних засобів, що працюють в автоматичному режимі, безпілотних повітряних суден, а також спеціалізованого програмного забезпечення для аналітичної обробки фото- і відеоінформації, зокрема для встановлення осіб та номерних знаків транспортних засобів.[522] Таким чином, законодавство фактично фіксує перехід від традиційної моделі фіксації подій до моделі, у якій технічний пристрій, інформаційна база та програмна аналітика функціонують як єдина система.

У цьому контексті право на приватність стикається з новим типом ризику. Втручання може виникати не лише в момент безпосереднього отримання інформації. Значний вплив на приватне життя створюють подальше зберігання даних, автоматизоване зіставлення відомостей, об'єднання різних інформаційних ресурсів, ретроспективний пошук, профілювання та вторинне використання інформації для мети, відмінної від тієї, для якої вона була отримана. Тому правова оцінка цифрового спостереження не може обмежуватися питанням про те, чи мав уповноважений орган право використати конкретну камеру, програму або технічний засіб.

Більш точним видається функціональний підхід, за якого предметом правового аналізу є весь інформаційний цикл спостереження – від виникнення правової підстави для отримання відомостей до їх остаточного видалення. Саме в межах такого циклу необхідно оцінювати мету, обсяг зібраної інформації, тривалість контролю, можливість ідентифікації, ступінь автоматизації, правила доступу, строки зберігання, інтеграцію з іншими інформаційними системами, незалежний контроль та можливість оскарження.

Окремої уваги потребує алгоритмізація правоохоронної діяльності. Розпізнавання облич, автоматизований аналіз відеопотоків, прогнозні та профілюючі системи змінюють не лише швидкість опрацювання інформації. Вони здатні змінювати сам механізм виникнення правоохоронного інтересу до особи. У традиційній моделі спочатку виникають фактичні підстави щодо конкретної людини, після чого держава застосовує визначений законом захід. Алгоритмічна система потенційно дозволяє спочатку проаналізувати значний масив осіб, а вже потім визначити тих, хто привертає увагу держави. Саме такий зсув потребує особливо чітких правових меж.

Європейські правові стандарти поступово реагують на ці зміни. Практика ЄСПЛ сформувала систему вимог до законності таємного і технологічного спостереження, включно з якістю закону, обмеженням дискреції, незалежним

---

[521] Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

[522] Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України.* 2015. № 40–41. Ст. 379.

контролем, строками зберігання та гарантіями проти свавілля. У праві ЄС спеціальне значення для правоохоронної обробки персональних даних має Directive (EU) 2016/680,[523] тоді як Artificial Intelligence Act встановлює ризик-орієнтований підхід до використання систем штучного інтелекту, зокрема у сфері біометричної ідентифікації.[524] Для України ці стандарти мають значення не лише в контексті виконання міжнародних зобов'язань, а й як орієнтир подальшої європейської інтеграції та модернізації національного законодавства.

Водночас цифрове спостереження у діяльності поліції не може оцінюватися виключно негативно. Технологічна фіксація може одночасно обмежувати приватність і посилювати гарантії від свавільного державного примусу. Портативні відеореєстратори, стаціонарне відеоспостереження у місцях несвободи, інформаційна підсистема Custody Records створюють цифровий слід не лише поведінки громадянина, а й дій самого поліцейського. Тому предметом дослідження є також правозахисна та підзвітна функція цифрового спостереження.

Метою цього розділу є комплексний аналіз правового регулювання цифрових технологій спостереження в умовах воєнного стану та формування критеріїв, за яких їх використання може бути сумісним із правом на приватність. Для її досягнення необхідно визначити поняття та юридичні ознаки цифрового спостереження; встановити критерії інтенсивності втручання; розмежувати цільове, автоматизоване і масове спостереження; дослідити правовий режим відеоспостереження, геолокаційного контролю, цифрових комунікацій, біометричної ідентифікації та алгоритмічної аналітики; охарактеризувати трансформацію цифрових повноважень Національної поліції; визначити значення кібербезпеки та цифрової підзвітності; проаналізувати практику ЄСПЛ і право ЄС та запропонувати напрями вдосконалення українського законодавства.

Методологічно дослідження виходить із того, що законність цифрового спостереження не може оцінюватися лише через формальну наявність нормативного дозволу. Необхідно враховувати фактичний інформаційний результат технології, інтенсивність втручання, можливість досягнення мети менш обтяжливим способом, захищеність отриманих даних та ефективність механізмів контролю.

Воєнний стан об'єктивно підвищує потребу держави у використанні цифрових технологій спостереження, однак безпекова мета не перетворює технологічну можливість контролю на необмежене юридичне повноваження.

---

[523] Directive (EU) 2016/680 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data by competent authorities for the purposes of the prevention, investigation, detection or prosecution of criminal offences or the execution of criminal penalties, and on the free movement of such data, and repealing Council Framework Decision 2008/977/JHA. Official Journal of the European Union. 2016. L 119. P. 89–131. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2016/680/oj.

[524] Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 laying down harmonised rules on artificial intelligence and amending Regulations (EC) No 300/2008, (EU) No 167/2013, (EU) No 168/2013, (EU) 2018/858, (EU) 2018/1139 and (EU) 2019/2144 and Directives 2014/90/EU, (EU) 2016/797 and (EU) 2020/1828 (Artificial Intelligence Act). Official Journal of the European Union. 2024. L 2024/1689. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1689/oj.

Правомірність такого втручання має визначатися не лише метою застосування технології, а сукупністю матеріальних, процедурних, технологічних та інституційних гарантій, здатних забезпечити реальний баланс між безпекою та правом людини на приватність.

1. Цифрове спостереження як спеціальна форма втручання у приватність

Цифровізація правоохоронної діяльності суттєво змінила не лише технічні можливості держави щодо отримання інформації про особу, а й сам характер втручання у сферу її приватності. Традиційне спостереження передбачало переважно безпосереднє сприйняття поведінки особи або застосування окремих технічних засобів щодо конкретного об'єкта. Сучасні цифрові системи дозволяють одночасно фіксувати значні обєми відомостей, зберігати їх протягом певного часу, здійснювати автоматизований пошук, зіставляти інформацію з різних джерел, ідентифікувати особу, встановлювати маршрути її пересування, соціальні зв'язки, повторювані поведінкові моделі та, за використання алгоритмічних технологій, робити висновки, які безпосередньо не містилися у первинно зібраних даних. Саме остання обставина надає цифровому спостереженню якісно іншого юридичного змісту.

Конституційне підґрунтя оцінки такого втручання визначається насамперед статтею 32 Конституції України, відповідно до якої не допускається втручання в особисте і сімейне життя особи, крім випадків, передбачених Конституцією України.[525] На європейському рівні вихідним нормативним орієнтиром є стаття 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яка гарантує право на повагу до приватного і сімейного життя, житла і кореспонденції та водночас визначає умови допустимого втручання органів державної влади у здійснення цього права. [526] У межах цього дослідження наведені положення мають значення не для повторного з'ясування змісту права на приватність як такого, а для визначення юридичної межі, за якою технологічне отримання інформації про особу перестає бути нейтральною технічною дією та набуває характеру втручання в охоронювану правом сферу.

Особливого значення ця проблема набуває під час воєнного стану. Н. Степаненко, досліджуючи вплив цифрових технологій на права людини в умовах збройного конфлікту, прямо пов'язує посилення державного спостереження та збору даних із ризиками для приватності, водночас звертаючи увагу на позитивний потенціал цифрових інструментів для фіксації правопорушень і документування воєнних злочинів.[527] Авторка окремо виділяє складність

---

[525] Конституція України : від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

[526] Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

[527] Степаненко Н. Забезпечення прав людини в умовах цифрових технологій під час воєнного конфлікту. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки*. 2025. № 2 (46). С. 312.

досягнення балансу між посиленням безпекових заходів і спостереження в умовах воєнного стану та захистом приватності. Для предмета цього дослідження принципово, що зазначена суперечність не може бути розв'язана за моделлю «безпека або приватність». Правове питання полягає в іншому: який саме вид цифрового спостереження застосовується, щодо кого, для якої мети, який обсяг інформації він дозволяє отримати і що надалі може бути зроблено з отриманими відомостями.

В українській науковій літературі технологічна трансформація приватності дедалі частіше розглядається через категорію цифрових прав. Т. Коломоєць, Н. Верлос, В. Нікітенко та В. Воронкова пов'язують технологічний розвиток, з одного боку, з новими можливостями реалізації прав людини, а з іншого – зі збільшенням обсягів даних, що збираються державою та приватними суб'єктами, масовим спостереженням і наглядом за активністю особи.[528] У контексті використання штучного інтелекту автори звертають увагу також на можливість аналізу значних масивів персональних даних, масове стеження, автоматизовані рішення та потребу особи зберігати контроль над власними цифровими слідами.[529] Такі підходи підтверджують, що цифровий вимір приватності не обмежується таємницею окремого повідомлення, зображення чи запису. Правового значення набуває сама можливість відтворити особу через сукупність цифрових відомостей про неї.

Водночас для дослідження поняття «цифрові права» є ширшим за категорію цифрового спостереження. Не кожна обробка інформації про людину є спостереженням; так само не кожна цифрова технологія, яка впливає на приватність, використовується з метою спостереження. Тому ототожнення цифрового спостереження із збиранням персональних даних загалом видається методологічно неточним. Обробка персональних даних може здійснюватися, наприклад, для надання адміністративної послуги, ведення реєстру чи виконання договірного зобов'язання і не передбачати контролю за поведінкою особи. Спостереження ж характеризується спрямованістю на одержання інформації, яка дозволяє бачити, відстежувати, ідентифікувати, реконструювати або оцінювати певні прояви поведінки конкретної особи чи певної групи осіб.

Національне поліцейське законодавство добре ілюструє цю відмінність. Закон України «Про Національну поліцію» не оперує узагальнюючим поняттям «цифрове спостереження», проте у статті 40 (ч. 1) закріплює цілий комплекс технологій, які можуть становити його інструментальну основу. Зокрема, поліція уповноважена застосовувати фото- і відеотехніку, у тому числі таку, що функціонує в автоматичному режимі, безпілотні повітряні судна, а також спеціалізоване програмне забезпечення для аналітичної обробки фото- і відеоінформації, зокрема для встановлення осіб та номерних знаків транспортних

[528] Коломоєць Т., Верлос Н., Нікітенко В., Воронкова В. Цифрові права людини в умовах розвитку штучного інтелекту та глобалізації. *Humanities Studies*. 2024. Вип. 20 (97). С. 208.
[529] Коломоєць Т., Верлос Н., Нікітенко В., Воронкова В. Цифрові права людини в умовах розвитку штучного інтелекту та глобалізації. *Humanities Studies*. 2024. Вип. 20 (97). С. 213.

засобів.[530] Закон допускає також використання поліцією інформації, отриманої за допомогою фото- і відеотехніки та інших технічних засобів, що перебувають у чужому володінні, а питання строків і порядку зберігання відповідних матеріалів і результатів їх аналізу відносить до регулювання МВС України.

Така нормативна конструкція є показовою. Законодавець фактично регулює окремі технологічні компоненти спостереження, однак не формує загальної правової категорії, яка дозволила б оцінювати їх у взаємозв'язку. Між тим камера, що фіксує окремий поліцейський контакт, автоматизована система камер у міському просторі та система, яка одночасно здійснює відеоаналітику, встановлює особу і зіставляє результат із декількома інформаційними ресурсами, хоча й використовують споріднену технічну основу, створюють принципово різний рівень втручання у приватність.

З позиції правозастосування ця відмінність не є суто термінологічною. Для працівника правоохоронного органу важливо розуміти не лише те, чи дозволено законом застосувати конкретний технічний засіб, а й те, який інформаційний результат виникає внаслідок його застосування. Наприклад, короткочасна відеофіксація конкретної поліцейської дії може виконувати функцію документування та забезпечення підзвітності. Якщо той самий запис зберігається у великому масиві, індексується, автоматично зіставляється з іншими записами, використовується для біометричної ідентифікації чи відтворення попередніх переміщень особи, юридичний характер обробки змінюється. Об'єктом правової оцінки має бути вже не камера як фізичний пристрій, а цілісна інформаційна операція, здійснена за її допомогою.

Подібна трансформація простежується й у дослідженнях впливу штучного інтелекту на права людини. І. Берназюк наголошує, що застосування ШІ створює ризики для приватності внаслідок непропорційного нагляду, використання технологій розпізнавання обличчя та автоматизованого прийняття рішень.[531] Аналізуючи технологію розпізнавання обличчя, дослідник звертає увагу на її здатність використовувати біометричні дані для ідентифікації, верифікації або категоризації особи, що суттєво підвищує інтенсивність втручання порівняно зі звичайним збереженням зображення.[532] На наступному етапі проблема ускладнюється здатністю систем машинного навчання працювати з великими масивами даних, встановлювати неочевидні кореляції та використовувати дані для цілей, відмінних від тих, задля яких вони були первинно зібрані.[533]

---

[530] Про Національну поліцію : Закон України від 2 липня 2015 р. № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40–41. Ст. 379.

[531] Берназюк І. М. Штучний інтелект і права людини: виклики для Європейської конвенції з прав людини. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. Вип. 3. Ч. 1. С. 89. DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.03.1.12

[532] Берназюк І. М. Штучний інтелект і права людини: виклики для Європейської конвенції з прав людини. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. Вип. 3. Ч. 1. С. 92. . DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.03.1.12

[533] Берназюк І. М. Штучний інтелект і права людини: виклики для Європейської конвенції з прав людини. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. Вип. 3, ч. 1. С. 93. DOI: 10.24144/2788-6018.2025.03.1.12.

Вказані властивості дозволяють сформулювати важливий для подальшого дослідження висновок: цифрове спостереження не можна визначати виключно через фізичне спостереження за людиною за допомогою цифрового пристрою. Такий підхід був би надмірно вузьким і не враховував би сучасних можливостей аналітичних систем. Особа може фактично перебувати під цифровим спостереженням без безперервного візуального контролю – через накопичення геолокаційних даних, аналіз електронних комунікацій, автоматизоване зіставлення зображень, поєднання інформації з різних реєстрів або алгоритмічне встановлення зв'язків між окремими подіями.

Особливо виразно це проявляється у правоохоронній діяльності. В. Варинський звертає увагу на те, що алгоритмічні системи дають змогу перейти від традиційного людського спостереження до аналізу великих масивів інформації, автоматизованого зіставлення зображень, розпізнавання облич, аналізу відеопотоків, соціальних мереж та інших цифрових слідів.[534] При об'єднанні різних джерел інформації правоохоронний орган може отримати вже не окремі відомості про конкретний факт, а фактично безперервний цифровий профіль поведінки людини, який охоплює маршрути пересування, коло спілкування, соціальні зв'язки, участь у публічних заходах та інші аспекти її життя.[535]

Ключовою характеристикою цифрового спостереження є не сам факт використання електронного чи програмного засобу, а його здатність формувати інформаційне знання про особу, яке дозволяє контролювати, реконструювати або прогнозувати її поведінку. Саме інформаційний результат відрізняє спостереження від нейтрального функціонування цифрової інфраструктури.

У межах цього дослідження пропонуємо під цифровим спостереженням розуміти цілеспрямоване або систематичне використання цифрових технічних і програмних засобів для одержання, фіксації, накопичення, поєднання та/або аналітичного опрацювання відомостей про особу чи групу осіб, якщо така діяльність дає змогу ідентифікувати їх, встановлювати або реконструювати місцезнаходження, поведінку, переміщення, комунікації, соціальні зв'язки чи інші аспекти приватного життя та створює можливість здійснення контролю або прийняття юридично значущих рішень щодо цих осіб.

Запропоноване визначення дозволяє охопити як традиційні цифровізовані форми спостереження – відеонагляд, геолокаційний моніторинг, технічний контроль комунікацій, – так і нові форми, засновані на біометричній ідентифікації та алгоритмічній аналітиці. Водночас воно не поширює поняття спостереження на будь-яку автоматизовану обробку персональних даних.

З наведеного визначення випливає декілька юридично значущих ознак цифрового спостереження. Передусім йому властива технологічна опосередкованість: інформація отримується або аналізується за допомогою

---

[534] Варинський В. Алгоритмічне забезпечення охорони громадського порядку: правові межі застосування штучного інтелекту у діяльності правоохоронних органів. *Академічні візії*. 2025. Вип. 48. С. 2.

[535] Варинський В. Алгоритмічне забезпечення охорони громадського порядку: правові межі застосування штучного інтелекту у діяльності правоохоронних органів. *Академічні візії*. 2025. Вип. 48. С. 5.

цифрового пристрою, інформаційної системи чи програмного алгоритму. Водночас технічний засіб не є самостійним критерієм спостереження. Правове значення має його функція у конкретній інформаційній операції.

Другою ознакою є інформаційна спрямованість, результатом спостереження стає не просто фізичне зображення або сигнал, а відомості, здатні характеризувати конкретну особу, її дії чи зв'язки. При цьому сучасні технології дозволяють отримувати не лише фактичні, але й похідні дані – висновки та кореляції, сформовані внаслідок аналізу первинної інформації.

Третьою ознакою є ідентифікаційний або реконструктивний потенціал. Особа може бути встановлена безпосередньо – наприклад, за біометричним зображенням, – або опосередковано, через поєднання геолокації, технічних ідентифікаторів, поведінкових характеристик та інших цифрових слідів. Саме тому формально знеособлені окремі відомості не завжди означають відсутність ризику для приватності: їх поєднання може зробити особу визначуваною.

Четвертою ознакою виступає можливість накопичення та повторного використання інформації. Традиційне візуальне спостереження значною мірою було обмежене часом і простором безпосереднього сприйняття. Цифровий запис відокремлює спостереження від моменту його здійснення: до події можна повертатися, інформацію можна повторно аналізувати та співвідносити з даними, отриманими раніше або пізніше. Через це навіть відносно короткочасне спостереження може мати тривалий інформаційний ефект.

П'ятою ознакою, яка набуває дедалі більшого значення, є масштабованість та автоматизація. Цифрова система здатна спостерігати за кількістю осіб, яка фізично недоступна окремому працівникові, а алгоритмічна обробка дозволяє автоматично виділяти об'єкти уваги. Саме тут виникає один із найбільш складних ризиків: цифрове спостереження може перейти від реагування на конкретно визначену загрозу до постійного аналізу невизначеного кола осіб з метою пошуку тих, хто за певними алгоритмічними критеріями буде визнаний потенційно значущим для правоохоронного органу.

Для умов воєнного стану ця характеристика має особливу вагу. Потреба в оперативній ідентифікації осіб, перевірці значних інформаційних масивів, аналізі фото-, відео- та відкритих цифрових даних об'єктивно підвищує затребуваність автоматизованих систем. Водночас дослідники справедливо застерігають від ситуації, коли безпекова необхідність призводить до інституціоналізації постійного масового біометричного або алгоритмічного нагляду.[536] Це застереження принципове і з практичної точки зору. Воєнний стан може обумовлювати зміну інтенсивності застосування окремих технологій, проте не повинен стирати юридичну різницю між цільовим отриманням інформації для конкретного безпекового завдання та створенням інфраструктури постійного цифрового контролю за невизначеним колом осіб.

Тому поняття цифрового спостереження доцільно використовувати як функціональну правову категорію, що дозволяє оцінювати технології не за їх

[536] Варинський В. Алгоритмічне забезпечення охорони громадського порядку: правові межі застосування штучного інтелекту у діяльності правоохоронних органів. *Академічні візії*. 2025. Вип. 48. С. 3.

назвою або технічною формою, а за фактичним інформаційним впливом на особу. Такий підхід дає можливість надалі диференціювати різні форми цифрового спостереження за рівнем їх інтрузивності (залежно від ступеня втручання у право на приватність), визначити критерії переходу від цільового до автоматизованого й масового контролю та сформувати адекватні кожному рівню ризику правові гарантії. Саме ця логіка повинна становити основу правового регулювання цифрових технологій спостереження, особливо коли вони застосовуються державними органами, наділеними владними та примусовими повноваженнями.

Юридично значущі характеристики цифрового спостереження та інтенсивність втручання у приватність.

Запропоноване у попередньому підпункті визначення цифрового спостереження окреслює межі досліджуваного явища, однак саме по собі не дає відповіді на складніше для правозастосування питання: чи є різні форми цифрового спостереження однаковими за ступенем втручання у приватність і, відповідно, чи можуть вони підпорядковуватися однаковим правовим вимогам-відповідь має бути негативною. Використання поліцейським портативного відеореєстратора під час конкретної комунікації з особою, тривале відстеження її переміщень за GPS-даними та автоматизована біометрична ідентифікація в режимі реального часу є технологічно різними способами отримання інформації, але ще суттєвішими є відмінності в обсязі знань про людину, які держава здатна отримати в кожному із цих випадків.

Це зумовлює необхідність переходу від бінарної конструкції «спостереження є / спостереження відсутнє» до диференційованої оцінки інтенсивності цифрового втручання. Такий підхід має практичне значення: чим інтенсивнішим є втручання, тим вагомішими повинні бути підстави для його здійснення, детальнішим – правове регулювання, вужчою – дискреція уповноваженого органу, а сильнішими – процесуальні та інституційні гарантії від свавільного використання технології.

Відправним для такої оцінки є розмежування простого спостереження за поведінкою особи у публічному просторі та створення постійного або систематизованого цифрового запису. У справі *Peck v. the United Kingdom* ЄСПЛ виходив із того, що сам факт перебування особи на вулиці закономірно робить її видимою для інших. Подібне за своїм первинним характером може бути і технологічне спостереження за публічною сценою. Водночас юридична оцінка змінюється, коли виникає систематичний чи постійний запис отриманого матеріалу, а зібрані відомості надалі можуть зберігатися, оброблятися чи використовуватися поза первинною ситуацією спостереження.[537]

Ця позиція має принципове значення для цифрового середовища. Сам факт перебування особи у публічному просторі не може тлумачитися як відмова від приватності щодо будь-якої подальшої інформаційної обробки її поведінки. Людина, яка проходить площею, вокзалом чи станцією метро, усвідомлює можливість бути побаченою іншими особами. Проте з цього не випливає її обґрунтоване очікування, що кожне переміщення буде зафіксоване, збережене

[537] European Court of Human Rights. Peck v. the United Kingdom, application no. 44647/98, judgment of 28 January 2003. §§ 58–60.

протягом тривалого часу, автоматично проаналізоване, зіставлене із зображеннями з інших камер і пов'язане з інформацією з державних інформаційних ресурсів. Саме зміна інформаційної долі первинного запису перетворює технічну фіксацію на суттєво більш інтенсивне втручання.

Звідси першим юридично значущим критерієм інтенсивності цифрового спостереження є ступінь систематичності та тривалість інформаційного контролю. Одноразова фіксація конкретної події та безперервне спостереження за поведінкою особи протягом днів або місяців не можуть оцінюватися однаково. Тривалість має значення не лише сама по собі. Із кожним наступним епізодом накопичення даних збільшується можливість реконструювати звички, маршрути, місця регулярного перебування, коло контактів та інші повторювані моделі поведінки.

Саме цей інформаційний ефект простежується у справі *Uzun v. Germany*. ЄСПЛ визнав, що GPS-спостереження та подальша обробка отриманих даних становили втручання у приватне життя. Водночас Суд диференціював інтенсивність різних способів спостереження, зауваживши, що GPS, за обставин тієї справи, дозволяв отримати менше відомостей про поведінку, погляди чи почуття особи, ніж візуальне або акустичне спостереження, а також був менш інтрузивним, ніж прослуховування телефонних розмов.[538]

Ця правова позиція підтверджує важливу для дослідження тезу: інтенсивність втручання не визначається лише фактом застосування технології. Вона залежить від того, яку саме інформацію технологія дозволяє отримати і наскільки глибоко ця інформація проникає у сферу життєдіяльності особи. Геолокаційні координати самі по собі можуть видаватися менш чутливими, ніж зміст приватної розмови. Проте безперервне накопичення геолокаційних даних протягом тривалого часу здатне виявити місце проживання людини, роботу, регулярні зустрічі, відвідування медичних, релігійних чи політичних установ, участь у публічних заходах. У такому разі формально менш інтрузивний тип даних через тривалість і кумуляцію може створити значно глибший профіль приватного життя.

Другим критерієм є просторове охоплення спостереження. Локальне використання технічного засобу щодо визначеної території та технологічна система, яка дозволяє супроводжувати особу через велику кількість локацій, мають різний ступінь втручання. За наявності інтегрованої мережі камер традиційна фізична межа між окремими місцями фактично втрачає значення: людина виходить із поля зору одного пристрою, але може майже одразу бути виявлена іншим. Якщо такі системи додатково об'єднані програмною аналітикою, окремі епізоди перетворюються на послідовну інформаційну картину.

Третім критерієм є можливість ідентифікації особи. За однакового обсягу відеофіксації правове значення матиме те, чи залишається людина одним із невизначених учасників публічного простору, чи система автоматично встановлює її особу. Закон України «Про Національну поліцію» у чинній редакції прямо допускає використання спеціалізованого програмного забезпечення для

[538] European Court of Human Rights. Uzun v. Germany, application no. 35623/05, judgment of 2 September 2010. §§ 44–46, 52, 71–72.

аналітичної обробки фото- і відеоінформації, у тому числі для встановлення осіб та номерних знаків транспортних засобів (п. 5 ч. 1 ст. 40). [539] Тому для українського правопорядку питання вже полягає не у гіпотетичній можливості алгоритмічної обробки відеопотоку, а у визначенні правових меж застосування передбачених законом технологічних можливостей.

Ідентифікація якісно змінює режим спостереження. Камера, яка показує, що певна особа перебувала в конкретному місці, і система, яка автоматично відповідає на питання «хто саме ця особа?», виконують різні інформаційні функції. Ще більш інтенсивним є наступний етап – коли після встановлення особи система отримує можливість знайти всі інші записи про неї, простежити попередній маршрут або виявляти її в режимі реального часу.

Четвертий критерій – чутливість інформації, яку технологія безпосередньо або опосередковано дозволяє встановити. Однакова технологія може мати різний рівень правового ризику залежно від контексту її використання. Встановлення факту проїзду транспортного засобу конкретною вулицею і систематична фіксація відвідування особою медичного закладу, місця проведення політичних зборів або релігійної установи не є інформаційно рівнозначними діями. У другому випадку технологія дозволяє робити висновки про ті сторони особистості та соціального життя, які потребують підвищеного правового захисту.

Такий ризик ще більше зростає при використанні систем штучного інтелекту. І. Берназюк звертає увагу, що машинне навчання потребує значних масивів інформації і дозволяє виявляти кореляції, які безпосередньо не містяться у первинних даних. Це породжує ризик використання інформації для цілей, несумісних із первинною метою її збору, а непрозорість алгоритмічної обробки ускладнює контроль за таким використанням.[540]

П’ятим критерієм інтенсивності пропонуємо вважати аналітичну глибину обробки. Саме цей критерій недостатньо врахований у традиційному правовому сприйнятті спостереження. Система може не збільшувати кількість первинно отриманих даних, але суттєво змінювати обсяг знань про особу шляхом їх аналітичного опрацювання. Наприклад, камера зафіксувала лише час і місце перебування людини. Після зіставлення цього запису з іншими відеоматеріалами, даними про транспортний засіб, відкритими джерелами та інформаційними ресурсами може бути сформований значно ширший висновок: хто ця особа, звідки вона прибула, з ким контактувала, де перебувала раніше.

В. Варинський слушно звертає увагу, що масове відеоспостереження, автоматичне розпізнавання облич, аналіз соціальних мереж та об’єднання різних баз даних здатні забезпечити правоохоронному органу не окремий факт, а майже безперервний цифровий профіль поведінки людини.[541] Дослідник пов’язує з

---

[539] Про Національну поліцію : Закон України від 2 липня 2015 р. № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40–41. Ст. 379.

[540] Берназюк І. М. Штучний інтелект і права людини: виклики для Європейської конвенції з прав людини. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. Вип. 3. Ч. 1. С.93.

[541] Варинський В. Алгоритмічне забезпечення охорони громадського порядку: правові межі застосування штучного інтелекту у діяльності правоохоронних органів. *Академічні візії*. 2025. Вип. 48. С. 5.

алгоритмічними системами також ризики профілювання, помилкової біометричної ідентифікації, формування прихованої «цифрової тіні» та неконтрольованого масового спостереження.

Не заперечуючи обґрунтованості такого підходу, для юридичної оцінки доцільно розмежовувати накопичення інформації та генерування нового знання з уже накопиченої інформації. У другому випадку особа може навіть не усвідомлювати, які саме висновки щодо неї формує цифрова система. Саме тому алгоритмічне профілювання є більш складним для правового контролю, ніж звичайний відеозапис: об'єктом втручання фактично стає не лише інформація про те, що людина зробила, а й її цифрово сконструйована характеристика – рівень ризику, передбачувана поведінка, зв'язки чи належність до певної категорії.

Шостим критерієм виступає ступінь автоматизації. Цей показник не можна зводити до технічного питання, чи працює пристрій без постійної участі оператора. Юридично суттєвим є те, яку частину процесу спостереження передано алгоритму. Одна ситуація виникає, коли система лише записує інформацію, а поліцейський самостійно вирішує, який матеріал переглянути. Інша – коли програмне забезпечення автоматично знаходить обличчя, порівнює їх із базою, формує збіг і сигналізує про конкретну особу. Ще вищий рівень втручання виникає, коли алгоритм не просто встановлює фактичну відповідність, а здійснює профілювання чи прогнозує ризик і на цій підставі впливає на інтенсивність правоохоронної уваги.

З практичної точки зору остання ситуація є найбільш проблемною. Помилка звичайної камери переважно означає відсутність або низьку якість запису. Помилка системи автоматизованої ідентифікації може бути трансформована у владне рішення: перевірку особи, її затримання, застосування іншого поліцейського заходу. Як слушно підкреслюється у дослідженнях алгоритмічної правоохоронної діяльності, технічна похибка в цій сфері не залишається суто технологічним дефектом, оскільки її результат може бути безпосередньо реалізований через примусові повноваження держави.[542]

Сьомим критерієм є масштаб охоплення осіб. Технологія може використовуватися щодо наперед визначеної особи на підставі конкретних обставин або сканувати невизначене коло осіб, більшість яких не мають жодного зв'язку з правопорушенням чи іншою безпековою загрозою. Сам по собі великий масштаб ще не дає достатніх підстав автоматично кваліфікувати систему як неправомірну. Наприклад, відеофіксація дорожнього руху об'єктивно охоплює значну кількість учасників. Проте її правова оцінка повинна змінюватися, якщо система переходить від фіксації конкретної події до постійної ідентифікації всіх осіб, що потрапляють у поле її функціонування, з подальшим накопиченням історії їх переміщень.

Восьмим критерієм є ступінь інтегрованості різних інформаційних ресурсів. Ізольований масив даних має один інформаційний потенціал; його автоматичне поєднання з іншими реєстрами – принципово інший. У цьому сенсі небезпека для

[542] Варинський В. Алгоритмічне забезпечення охорони громадського порядку: правові межі застосування штучного інтелекту у діяльності правоохоронних органів. *Академічні візії*. 2025. Вип. 48. С. 1–11.

приватності зростає не арифметично, а системно. Окремо номер автомобіля, відеозображення, геолокаційна координата або цифровий ідентифікатор можуть розкривати обмежену інформацію. Їх поєднання дозволяє відтворювати значно повнішу модель життєдіяльності конкретної людини.

Національне законодавство вже створює технічні передумови для відповідного аналізу. Стаття 40 Закону України «Про Національну поліцію» передбачає не лише використання фото- і відеотехніки, а й аналітичну обробку відповідної інформації для встановлення осіб та номерних знаків, а також можливість використання інформації з технічних засобів, що перебувають у чужому володінні. [543] Саме тому правове регулювання має враховувати не окремий пристрій, а повний інформаційний ланцюг: отримання даних – передавання – накопичення – зіставлення – аналітичне опрацювання – використання результату.

Нарешті, дев'ятим критерієм є можливість особи усвідомлювати факт спостереження та передбачати його інформаційні наслідки. Відкрита відеофіксація, про яку особу належним чином повідомлено, не прирівнюється до прихованого збору даних. Водночас сама поінформованість про наявність камери не означає, що людина здатна передбачити весь наступний цикл обробки. Позначка «ведеться відеоспостереження» повідомляє про запис зображення, але не обов'язково розкриває, чи застосовується автоматична ідентифікація, чи зіставляється зображення з іншими базами, як довго зберігаються результати та які органи матимуть до них доступ.

Тому прозорість цифрового спостереження необхідно оцінювати не лише як видимість технічного засобу, а як достатню правову передбачуваність його функціонування. Для правоохоронної діяльності це не означає абсолютної відкритості: окремі способи спостереження закономірно потребують конфіденційності. Проте навіть у такому разі сама особа повинна мати можливість із доступного законодавства встановити, за яких умов відповідний захід може застосовуватися, а контрольний орган чи суд – перевірити, чи не було перевищено межі повноважень.

На підставі проведеного аналізу пропонуємо виходити з того, що інтенсивність цифрового спостереження є сукупною юридичною характеристикою, яка визначається систематичністю і тривалістю контролю, його просторовим та персональним масштабом, можливістю ідентифікації, чутливістю отримуваної інформації, аналітичною глибиною її обробки, ступенем автоматизації, інтеграцією різних інформаційних ресурсів та передбачуваністю спостереження для особи.

Жоден із цих критеріїв не повинен оцінюватися ізольовано. Короткочасне спостереження може бути надзвичайно інтрузивним, якщо застосовується live facial recognition щодо учасників мирного зібрання. Навпаки, тривала робота технічної системи не обов'язково означає однаково глибоке втручання щодо кожної особи, якщо система не здійснює ідентифікацію, не зберігає індивідуалізовану історію та не поєднує отримані відомості з іншими ресурсами.

---

[543] Про Національну поліцію : Закон України від 2 липня 2015 р. № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40–41. Ст. 379.

Саме кумулятивне поєднання характеристик, а не формальна назва пристрою чи програмного продукту, має визначати реальну інтенсивність втручання.

Звідси випливає й авторська пропозиція, яка надалі буде конкретизована при дослідженні окремих технологій: правовий режим цифрового спостереження повинен будуватися за принципом нормативної пропорційності ризику. Чим вищий потенціал системи для тривалого, прихованого, ідентифікованого, автоматизованого та інтегрованого контролю за особою, тим жорсткішими мають бути вимоги до правової підстави, цільового призначення, строку застосування, обсягу даних, порядку авторизації, контролю доступу, незалежного нагляду та подальшого видалення інформації.

Для умов воєнного стану така диференціація набуває додаткового значення. Безпекова ситуація може об'єктивно вимагати використання засобів, які в мирний час застосовувалися б значно вужче. Проте саме збільшення технологічних можливостей держави робить необхідним не послаблення, а точніше юридичне визначення рівня втручання. Н. Степаненко справедливо пов'язує посилення спостереження під час війни з необхідністю зберігати вимоги законності та належного балансу між потребами безпеки й правами людини. [544] У свою чергу, дослідження алгоритмічної правоохоронної діяльності. застерігають від перетворення тимчасових воєнних інструментів на постійну інфраструктуру біометричного й алгоритмічного нагляду. [545]

Отже, для правової оцінки цифрового спостереження визначальним є не питання «чи використовувалася цифрова технологія?», а питання «який обсяг контролю над інформацією про людину ця технологія фактично створила?». Такий підхід дозволяє перейти від абстрактної оцінки технічних засобів до оцінки реального ступеня втручання в приватність. На цій основі у наступному підпункті доцільно встановити межу між цільовим індивідуалізованим, автоматизованим середовищним і масовим цифровим спостереженням, оскільки саме масштаб і принцип визначення об'єкта контролю утворюють наступний рівень юридичної диференціації.

Визначення інтенсивності цифрового втручання потребує наступного кроку – розмежування правових режимів спостереження залежно від того, як визначається його об'єкт, на якій стадії відбувається відбір інформації та яке коло осіб фактично потрапляє під контроль. У цьому аспекті недостатньо поділяти спостереження лише на гласне і негласне або технічне й нетехнічне. Цифрові системи дозволяють організовувати моніторинг таким чином, що конкретна особа взагалі не визначається до початку збирання інформації: спочатку система охоплює певне середовище чи значний масив даних, а вже після цього за допомогою алгоритмічних фільтрів, ідентифікаторів або пошукових критеріїв із нього виокремлюються конкретні особи.

---

[544] Степаненко Н. Забезпечення прав людини в умовах цифрових технологій під час воєнного конфлікту. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки*. 2025. № 2 (46). С. 312–318.

[545] Варинський В. Алгоритмічне забезпечення охорони громадського порядку: правові межі застосування штучного інтелекту у діяльності правоохоронних органів. *Академічні візії*. 2025. Вип. 48. С. 3.

Саме зміщення моменту індивідуалізації є однією з найбільш істотних відмінностей цифрового спостереження від його традиційних форм. Класичне зовнішнє спостереження, як правило, починається з визначеного об'єкта: відома особа стає предметом спостереження з певних установлених законом підстав. У цифровій моделі послідовність може бути протилежною: спочатку накопичується значний інформаційний масив, після чого алгоритм визначає, хто саме серед тисяч або мільйонів осіб відповідає заданим параметрам. Юридична проблема полягає в тому, що в такому разі державний контроль фактично передує виникненню індивідуалізованої підстави щодо конкретної людини.

Українське законодавство вже створює технологічні можливості для подібної моделі. Стаття 40 Закону України «Про Національну поліцію» передбачає використання техніки, яка працює в автоматичному режимі, а також спеціалізованого програмного забезпечення для аналітичної обробки фото- і відеоінформації, у тому числі для встановлення осіб та номерних знаків транспортних засобів.[546] Сам по собі такий нормативний дозвіл ще не визначає, яким має бути режим відбору об'єктів спостереження, скільки осіб може бути охоплено первинним аналізом і за яких умов автоматизований пошук допустимо поширювати на невизначене коло громадян. Отже, для правового аналізу необхідна класифікація не стільки технічних засобів, скільки моделей їх застосування.

У межах цього дослідження пропонуємо розрізняти цільове індивідуалізоване, автоматизоване середовищне та масове цифрове спостереження. Зазначена класифікація є функціональною: один і той самий технічний засіб залежно від способу його використання може належати до різних режимів.

Під цільовим індивідуалізованим цифровим спостереженням доцільно розуміти застосування цифрових засобів щодо заздалегідь визначеної або визначуваної особи, групи осіб, транспортного засобу чи іншого конкретного об'єкта на підставі фактичних обставин, які виникли до початку спостереження та обґрунтовують необхідність відповідного заходу. Ключовою рисою цієї моделі є те, що підстава передує технологічному контролю, а не формується внаслідок масового пошуку серед даних про невизначене коло осіб.

Цільовий характер не означає автоматичної правомірності. Стеження за конкретною людиною також може бути непропорційним, надмірно тривалим або недостатньо врегульованим законом. Проте така модель принаймні дає можливість встановити логічний зв'язок між підставою, об'єктом і метою втручання: існує певна інформація щодо особи - з неї виникає передбачена законом необхідність застосування заходу -цифровий засіб використовується для конкретної мети - припиняється після її досягнення або втрати відповідної підстави.

Саме через такий зв'язок традиційно будуються найбільш інтенсивні правоохоронні заходи, що втручаються у приватність. З позиції правозастосування це має принципове значення. Поліцейський або інший

[546] Про Національну поліцію : Закон України від 2 липня 2015 р. № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40–41. Ст. 379.

уповноважений працівник повинен мати можливість пояснити не лише що технічно було зроблено, а й чому саме ця особа стала об'єктом контролю до початку відповідної інформаційної операції.

Інший механізм характерний для того, що пропонуємо визначати як автоматизоване середовище цифрове спостереження. Йдеться про використання цифрових систем щодо певного простору, інфраструктури, інформаційного потоку або сукупності подій, коли конкретна особа первинно не є індивідуалізованою ціллю, проте може бути автоматично виявлена в процесі функціонування системи.

Прикладом може бути автоматична система відеоаналізу транспортного потоку, яка фіксує номерні знаки всіх транспортних засобів, але виділяє лише ті, що збігаються з установленими пошуковими параметрами. Інша ситуація – аналіз відеопотоку на об'єкті транспортної інфраструктури з автоматичним порівнянням зображень із визначеним переліком осіб. У цьому разі система неминуче технічно «бачить» значно ширше коло людей, ніж те, щодо якого існує правоохоронний інтерес.

Саме ця проміжна модель створює складну правову проблему. Вона не завжди є масовим спостереженням у власному значенні, оскільки система може мати чітко обмежену територію, конкретну безпекову мету, короткі строки зберігання та заздалегідь визначені критерії пошуку. Водночас її не можна вважати повністю індивідуалізованим контролем, адже первинне технологічне охоплення поширюється на осіб, щодо яких жодних підстав для поліцейської уваги не існувало.

Тому автоматизоване середовищне спостереження, потребує самостійної юридичної оцінки. Ключове питання тут полягає не лише в тому, кого система шукає, а й у тому, що відбувається з інформацією про всіх інших осіб, які потрапили до її поля функціонування. Якщо відомості щодо осіб, які не відповідають визначеним критеріям, не зберігаються або оперативно видаляються, не використовуються повторно і не об'єднуються з іншими масивами, інтенсивність втручання є однією. Якщо ж вони накопичуються «про всяк випадок» і залишаються доступними для подальшого ретроспективного пошуку, характер системи суттєво змінюється.

Ця проблема особливо чітко виявляється в сучасних алгоритмічних системах. В. Варинський звертає увагу, що масове відеоспостереження, автоматизоване розпізнавання облич, моніторинг соціальних мереж і поєднання різних баз можуть створювати практично безперервний цифровий профіль поведінки особи, охоплюючи пересування, соціальні контакти та участь у публічних заходах. При цьому використання алгоритмічних інструментів у правоохоронній сфері створює ризик того, що людина фактично потрапляє в режим посиленого контролю на підставі сформованого системою ризикового профілю, не знаючи ані про його існування, ані про критерії його створення. [547]

---

[547] Варинський В. Алгоритмічне забезпечення охорони громадського порядку: правові межі застосування штучного інтелекту у діяльності правоохоронних органів. *Академічні візії*. 2025. Вип. 48. С. 5.

У цьому аспекті межа між автоматизованим середовищним і масовим спостереженням проходить не лише за кількістю осіб, охоплених системою. Чисельний критерій узагалі не може бути визначальним. Стаціонарна камера на великому вокзалі може щоденно фіксувати тисячі людей, але це ще не обов'язково означає існування системи масового цифрового контролю. І навпаки, спостереження за порівняно невеликою групою може мати ознаки масового за своєю правовою природою, якщо всіх її членів без індивідуалізованих підстав піддають постійному ідентифікованому моніторингу, накопичують історію пересування та формують поведінкові профілі.

Тому під масовим цифровим спостереженням у межах цього дослідження пропонуємо розуміти систематичне цифрове збирання, перехоплення, фіксацію та/або аналітичне опрацювання інформації щодо широкого або наперед невизначеного кола осіб без попередньої індивідуалізації більшості з них як об'єктів спостереження, якщо створена інформаційна інфраструктура дозволяє надалі ідентифікувати таких осіб, реконструювати їх поведінку, комунікації чи переміщення або здійснювати щодо них профілювання.

У цьому визначенні принциповими є дві обставини. Перша – відсутність попередньої індивідуалізації більшості осіб, дані яких потрапляють до системи. Друга – не сам факт первинного технічного охоплення, а збереження потенціалу подальшого індивідуалізованого контролю. Саме можливість повернутися до великого масиву інформації та ретроспективно встановити, де, коли, з ким і за яких обставин перебувала конкретна людина, перетворює інформаційну інфраструктуру на засіб особливо інтенсивного контролю.

Практика ЄСПЛ підтверджує, що правова оцінка систем широкомасштабного спостереження повинна враховувати їхню архітектуру як ціле, а не лише окремий факт перехоплення інформації.

Водночас між поняттям масового цифрового спостереження, яке використовується нами як широка наукова категорія, та виробленим ЄСПЛ поняттям bulk interception не слід ставити знак рівності. Масове перехоплення комунікацій є однією з найбільш інтенсивних форм масштабного технологічного нагляду, однак Велика палата ЄСПЛ не визнала саме існування bulk interception несумісним із Конвенцією.

У справі *Big Brother Watch and Others v. the United Kingdom* Суд прямо зазначив, що з огляду на різноманітність сучасних загроз застосування режиму масового перехоплення саме по собі не суперечить статті 8 Конвенції. Вирішальне значення має система гарантій. Велика палата сформулювала вимогу «end-to-end safeguards»: необхідність і пропорційність мають оцінюватися на кожній стадії, початкове визначення об'єкта й масштабу операції повинно підлягати незалежній авторизації, а подальше функціонування – належному нагляду та незалежному наступному контролю. [548]

Цей підхід видається особливо важливим для відмежування автоматизованого середовищного спостереження від масового. Саме широке

[548] European Court of Human Rights. Big Brother Watch and Others v. the United Kingdom [GC], applications nos. 58170/13, 62322/14 and 24960/15, judgment of 25 May 2021. Зокрема §§ 350–352 щодо «end-to-end safeguards».

первинне охоплення не завжди є достатнім доказом неправомірності системи. Правова оцінка залежить від того, на якому етапі відбувається відбір, хто визначає критерії такого відбору, чи підлягають вони незалежному контролю, що відбувається з інформацією, яка не становить інтересу, та наскільки кожний наступний етап збільшує втручання.

Подальший розвиток цього підходу простежується у справі *Centrum för rättvisa v. Sweden*. Велика палата прямо констатувала необхідність адаптувати традиційні критерії таємного спостереження до суттєвих відмінностей між цільовим і масовим перехопленням. Суд наголосив, що ступінь втручання збільшується в міру проходження інформації через різні стадії системи – від первинного перехоплення до автоматичного фільтрування, відбору, аналізу, збереження та використання.[549]

У тій справі навіть достатньо деталізована система шведського законодавства виявилася несумісною зі статтею 8 через сукупність недоліків: відсутність чіткого правила знищення певної частини перехопленого матеріалу, недостатні гарантії врахування приватності при переданні інформації іноземним партнерам і відсутність ефективного наступного контролю.[550] Це підтверджує принципову тезу: правомірність цифрового. спостереження не вичерпується легальністю моменту збирання інформації. Юридичної оцінки потребує весь її життєвий цикл.

Необхідно також врахувати, що межа між трьома запропонованими нами моделями є рухомою. Технологія може починати функціонування як цільовий інструмент і поступово набути ознак масового спостереження. Наприклад, система автоматичного розпізнавання номерних знаків може бути запроваджена для пошуку конкретного розшукуваного автомобіля. Якщо вона порівнює потік номерів із визначеним переліком і негайно видаляє відомості про всі транспортні засоби, які не становлять інтересу, режим тяжіє до автоматизованого середовищного спостереження з цільовим результатом. Якщо ж система постійно зберігає дані про переміщення всіх автомобілів, формує довготривалу історію маршрутів і дає можливість ретроспективно встановити пересування будь-якої особи без зв'язку з первинною метою збору, вона набуває ознак масового цифрового спостереження.

Аналогічно система відеоспостереження в публічному просторі може виконувати звичайну безпекову функцію, а після підключення автоматичної біометричної ідентифікації, об'єднання з іншими базами та збереження історії пересувань перейти в інший рівень інформаційного контролю. Саме тому технологічну систему не можна раз і назавжди віднести до певної категорії тільки за її первинним призначенням.

На цій підставі пропонуємо визначати перехід від цільового до автоматизованого середовищного, а від нього – до масового цифрового спостереження за сукупністю взаємопов'язаних критеріїв. Першочергове

---

[549] European Court of Human Rights. Centrum för rättvisa v. Sweden [GC], application no. 35252/08, judgment of 25 May 2021. Зокрема §§ 264, 274–275, 367–374.

[550] European Court of Human Rights. Centrum för rättvisa v. Sweden [GC], application no. 35252/08, judgment of 25 May 2021. Зокрема §§ 264, 274–275, 367–374.

значення має момент індивідуалізації: чи визначена особа до початку збору, під час автоматизованого аналізу або лише після накопичення великого масиву. Не менш важливими є частка сторонніх осіб, інформація про яких потрапляє до системи; наявність фактичної підстави щодо конкретного об'єкта до початку втручання; строки збереження даних про осіб, що не становлять правоохоронного інтересу; можливість повторного і ретроспективного пошуку; автоматична ідентифікація; інтеграція з іншими інформаційними ресурсами; можливість створення індивідуальних профілів.

Ключовим є критерій зміни логіки відбору. За цільового спостереження діє формула: «є підстава щодо особи – тому збираємо інформацію». Для масової моделі характерний протилежний алгоритм: «збираємо інформацію щодо широкого кола осіб – щоб серед них знайти тих, щодо кого виникне інтерес». Автоматизоване середовищне спостереження займає проміжне положення: воно технічно охоплює невизначене коло осіб, однак правомірність такої моделі значною мірою залежить від того, наскільки жорстко закон і технічна архітектура обмежують подальше використання інформації про осіб, які не відповідають заздалегідь установленим критеріям.

Така відмінність має безпосереднє практичне значення для діяльності правоохоронних органів. На практиці при закупівлі або запровадженні нової цифрової системи основна увага закономірно концентрується на її функціональності: скільки камер вона об'єднує, з якою швидкістю обробляє дані, наскільки точно розпізнає об'єкти. Однак із позиції прав людини необхідно ставити інше питання: яка модель державного контролю фактично створюється після введення цієї системи в експлуатацію.

Для працівника Національної поліції це означає, що формальна наявність повноваження використовувати фото- і відеотехніку чи аналітичне програмне забезпечення не повинна автоматично тлумачитися як дозвіл на будь-який масштаб інформаційної обробки. Стаття 40 Закону «Про Національну поліцію» визначає дозволений інструментарій[551], але питання допустимого режиму його використання необхідно оцінювати у взаємозв'язку із метою, компетенцією поліції, характером конкретного заходу та гарантіями від непропорційного втручання.

Для умов воєнного стану ця проблема набуває особливої гостроти. Виявлення диверсійно-розвідувальних груп, пошук осіб, причетних до воєнних злочинів, перевірка інформації на блокпостах, аналіз значних масивів фото- і відеоданих об'єктивно можуть потребувати інструментів, здатних працювати з інформацією у масштабах, нетипових для звичайного періоду. Водночас воєнна необхідність не повинна автоматично змінювати сам принцип визначення об'єкта поліцейського контролю з індивідуалізованого на загальний. У науковій літературі обґрунтовано застерігається, що безпековий контекст не повинен призводити до постійної інституціоналізації масового біометричного нагляду та

[551] Про Національну поліцію : Закон України від 2 липня 2015 р. № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40–41. Ст. 379.

неконтрольованого алгоритмічного профілювання після повернення до звичайного правопорядку.[552]

Звідси випливає ще одна авторська теза: масовість цифрового спостереження необхідно визначати не за фізичною кількістю камер, записів чи користувачів, а за структурою правовідносин між державою та особою. Якщо людина стає об'єктом потенційно індивідуалізованого державного контролю без попередньої конкретної підстави лише тому, що вона перебуває у певному просторі або користується певним каналом комунікації, ризик масового спостереження істотно зростає.

Науково необґрунтованим було б прирівнювати будь-яку масштабну автоматизовану систему до «тотального» чи незаконного стеження. Такий підхід не враховує ані об'єктивних потреб публічної безпеки, ані практики ЄСПЛ, який не сформулював абсолютної заборони навіть щодо масового перехоплення даних (bulk interception). Правова проблема полягає не стільки в масштабі застосування технології, скільки в його поєднанні з недостатньою індивідуалізацією спостереження, тривалим зберіганням отриманої інформації, широкими можливостями її повторного використання, автоматизованою ідентифікацією осіб та відсутністю ефективного незалежного контролю.

Таким чином, запропонована трирівнева модель дозволяє уникнути двох крайнощів. З одного боку, вона не створює презумпції, що цифрова технологія є правомірною лише тому, що її використання передбачене законодавством. З іншого – не виходить із припущення, що будь-яке масштабне автоматизоване спостереження апріорі суперечить праву на приватність.

Цільове індивідуалізоване спостереження характеризується тим, що конкретний об'єкт і фактична підстава визначені до початку інформаційного втручання. Автоматизоване середовищне спостереження охоплює ширше коло осіб, однак спрямоване на автоматичне виявлення наперед установлених подій, ознак чи об'єктів у чітко визначеному середовищі. Масове цифрове спостереження виникає тоді, коли широке або невизначене коло осіб піддається систематичному інформаційному контролю без попередньої індивідуалізації, а зібрана інфраструктура дозволяє надалі встановлювати їхню особу, реконструювати поведінку, зв'язки чи комунікації.

Саме таке розмежування є найбільш продуктивним та дозволяє перейти від абстрактного поняття цифрового спостереження до аналізу конкретних технологій – відеосистем, портативної відеофіксації, безпілотних засобів, геолокації, моніторингу комунікацій, біометричної ідентифікації – і щоразу оцінювати не тільки що може робити технологія, а й яку модель контролю за людиною створює спосіб її застосування.

---

[552] Варинський В. Алгоритмічне забезпечення охорони громадського порядку: правові межі застосування штучного інтелекту у діяльності правоохоронних органів. *Академічні візії*. 2025. Вип. 48. С.3.

2. Основні технології цифрового спостереження та особливості їх правового використання

Відеоспостереження, портативна відеофіксація та безпілотні технології. Серед цифрових технологій спостереження відеофіксація посідає особливе місце, оскільки є водночас одним із найбільш поширених і найбільш неоднорідних за своїм правовим змістом інструментів. Поняттям відеоспостереження охоплюються суттєво різні за метою та інтенсивністю інформаційного втручання ситуації: запис конкретного контакту поліцейського з громадянином за допомогою портативного відеореєстратора, цілодобове функціонування стаціонарної камери, відеоконтроль особи в місці несвободи, фіксація подій із безпілотного повітряного судна, а також автоматизований аналіз відеопотоку. Сам факт використання камери тому не може бути достатнім критерієм для визначення правового режиму такої діяльності.

Національне законодавство розглядає технічну фото- і відеофіксацію як один із превентивних поліцейських заходів. Відповідно до пункту 9 частини першої статті 31 Закону України «Про Національну поліцію» поліція може застосовувати технічні прилади і технічні засоби, що мають функції фото- і кінозйомки та відеозапису.[553] Більш детально технологічні можливості поліції визначені статтею 40 Закону: йдеться про фото- і відеотехніку, у тому числі таку, що працює в автоматичному режимі, безпілотні повітряні судна та спеціалізоване програмне забезпечення для аналітичної обробки фото- і відеоінформації, зокрема з метою встановлення осіб і номерних знаків транспортних засобів.[554]

Водночас правове значення цієї норми полягає не лише у наданні поліції відповідного технічного інструментарію. Стаття 40 фактично закладає різні стадії інформаційного процесу: первинну фіксацію, отримання інформації з технічних засобів, у тому числі тих, що перебувають у чужому володінні, подальше зберігання матеріалів і їх аналітичне опрацювання. Саме тому оцінювати законність відеоспостереження лише через наявність законодавчо передбаченого права поліції використовувати камеру було б недостатньо. Не менш значущими є мета запису, його тривалість, подальше зберігання, доступ до матеріалів, можливість копіювання, передавання та, особливо, використання запису для автоматизованої ідентифікації.

Ця логіка відображена в Інструкції, затвердженій наказом МВС України від 18 грудня 2018 р. № 1026 розд. I, п. 1; с. 3. Документ регулює застосування технічних приладів фото- і відеозапису, доступ до відеозаписів, порядок їх зберігання, видалення та використання. [555] Водночас сфера дії Інструкції має чіткі межі, не поширюється, зокрема, на відеозапис процесуальних дій відповідно до

---

[553] Про Національну поліцію : Закон України від 2 липня 2015 р. № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40–41. Ст. 379.

[554] Про Національну поліцію : Закон України від 2 липня 2015 р. № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40–41. Ст. 379.

[555] Про затвердження Інструкції із застосування органами та підрозділами поліції технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, засобів фото- і кінозйомки, відеозапису : наказ МВС України від 18 грудня 2018 р. № 1026. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0028-19#Text

статті 107 КПК України, негласні слідчі (розшукові) дії, оперативно-розшукові заходи та автоматичну фіксацію правопорушень у сфері безпеки дорожнього руху.

Таке розмежування є важливим для предмета даного дослідження. Технологічно однакова або подібна відеотехніка може застосовуватися в різних правових режимах. Відеореєстратор патрульного поліцейського, відеозйомка слідчої дії та приховане спостереження у межах негласної слідчої (розшукової) дії не можуть оцінюватися за однаковими процедурами лише тому, що в усіх випадках результатом є цифровий відеозапис. Правовий режим визначається насамперед метою, характером владного повноваження та ступенем очікуваної приватності особи, а технічний засіб є лише способом реалізації такого повноваження.

Наказ № 1026 розд. І, п. 2; с. 3 визначає чотири основні цілі використання відповідної техніки:

попередження, виявлення або фіксування правопорушень; охорону громадської безпеки та власності;

забезпечення безпеки осіб;

забезпечення публічної безпеки і порядку.[556]

Перелік сформульований достатньо широко. З позиції правозастосування це означає, що сама наявність однієї із зазначених цілей не звільняє уповноважений орган від необхідності оцінювати спосіб і масштаб фіксації. Інакше загальна мета забезпечення публічної безпеки могла б фактично використовуватися як універсальна підстава для необмеженого відеоконтролю, що не узгоджувалося б із сформованими у попередніх підпунктах критеріями інтенсивності цифрового втручання.

Особливо показовим у цьому аспекті є застосування портативних відеореєстраторів поліцейських. Розділ ІІ, пп. 4–5 Інструкції передбачає їх закріплення на форменому одязі або, за відповідних технічних умов, на екіпіруванні чи зброї. Запис розпочинається з моменту початку виконання службових обов’язків та/або спеціальної поліцейської операції і повинен вестися безперервно до їх завершення, за винятком ситуацій особистого приватного характеру самого поліцейського.[557]

У правозахисному вимірі така конструкція суттєво відрізняється від прихованого спостереження. Портативний відеореєстратор фіксує не лише поведінку громадянина, а й дії самого поліцейського. Тому інформаційний контроль тут має двосторонню спрямованість. Держава отримує запис поведінки особи, але одночасно створюється об’єктивований цифровий слід реалізації

---

[556] Про затвердження Інструкції із застосування органами та підрозділами поліції технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, засобів фото- і кінозйомки, відеозапису : наказ МВС України від 18 грудня 2018 р. № 1026. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0028-19#Text

[557] Про затвердження Інструкції із застосування органами та підрозділами поліції технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, засобів фото- і кінозйомки, відеозапису : наказ МВС України від 18 грудня 2018 р. № 1026. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0028-19#Text

владного повноваження – законності вимог поліцейського, характеру комунікації, застосованих заходів, послідовності подій.

Це дозволяє уточнити сформульовану раніше тезу про подвійну природу цифрового спостереження. У випадку портативної відеофіксації камера є не тільки засобом спостереження держави за особою, а й потенційним засобом наступного контролю суспільства, керівництва, органів розслідування або суду за діями державного представника. Саме тому відмова від фіксації або довільне керування записом може мати наслідком не зменшення втручання у приватність, а, навпаки, послаблення гарантій особи від неправомірного застосування владних повноважень.

Нормативна модель наказу № 1026 містить низку механізмів, спрямованих на забезпечення цілісності відповідного цифрового сліду. Поліцейському заборонено самовільно видаляти відеозаписи, змінювати носії, системну дату і час, примусово вимикати відеореєстратор, використовувати носії поза здійсненням поліцейських повноважень та передавати інформацію стороннім особам. [558] Власне ці вимоги перетворюють відеозапис із допоміжного технічного продукту на елемент підзвітності поліцейської діяльності.

Водночас безперервність відеофіксації породжує й протилежний ризик, до запису неминуче потрапляють особи, які не є правопорушниками і взагалі можуть не мати безпосереднього стосунку до поліцейського заходу. Камера фіксує їхнє зображення, голос, поведінку, місце перебування, транспортні засоби, а іноді – відомості про стан здоров'я, сімейні обставини чи інші чутливі аспекти. Тому правомірність нагрудної відеофіксації поліцейського не вичерпується фактом законності самої поліцейської дії. Потрібен також належний режим поводження з інформацією після завершення контакту.

Наказ № 1026 встановлює загальний тридцятиденний строк зберігання записів із портативних відеореєстраторів, відеореєстраторів службових транспортних засобів і БпЛА. Для автомобільних та стаціонарних систем строк становить не менше 30 діб. Він може бути продовжений, якщо запис використовується в оперативно-розшуковій діяльності, кримінальному або адміністративному провадженні, при службовому розслідуванні чи щодо інших подій, які можуть мати значення для службової діяльності (розд. VIII, пп. 3–4).[559] Копіювання та видача матеріалів здійснюються за рішенням керівника відповідного органу чи підрозділу та підлягають обліку (розд. VIII, пп. 5–6).[560]

---

[558]Про затвердження Інструкції із застосування органами та підрозділами поліції технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, засобів фото- і кінозйомки, відеозапису : наказ МВС України від 18 грудня 2018 р. № 1026. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0028-19#Text

[559]Про затвердження Інструкції із застосування органами та підрозділами поліції технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, засобів фото- і кінозйомки, відеозапису : наказ МВС України від 18 грудня 2018 р. № 1026. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0028-19#Text

[560]Про затвердження Інструкції із застосування органами та підрозділами поліції технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, засобів фото- і кінозйомки, відеозапису : наказ МВС України від 18 грудня 2018 р. № 1026. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0028-19#Text

У цьому аспекті нормативне регулювання демонструє правильну загальну логіку – запис не повинен безконтрольно залишатися у розпорядженні окремого поліцейського. Водночас формула, за якою строк може бути продовжений, якщо матеріали «можуть бути використані в процесі службової діяльності», є достатньо широкою. З погляду забезпечення приватності більш визначеною видається модель, за якої продовження зберігання кожного запису понад стандартний строк пов'язується з конкретно зафіксованою метою та підставою. Інакше технологічно просте збереження інформації поступово може перетворитися на формування архіву, функціональна цінність якого вже не збігається з первинною метою відеофіксації.

Інший правовий характер має стаціонарне відеоспостереження. За Інструкцією № 1026 розд. V, пп. 1, 5стаціонарні системи в органах і підрозділах поліції працюють у цілодобовому режимі, а під час здійснення відеоспостереження в громадських місцях і відповідних службових приміщеннях має встановлюватися видимий попереджувальний знак.[561]

Сам факт інформування про відеоспостереження має значення, але його не слід переоцінювати. Попереджувальний знак забезпечує базову прозорість – особа знає, що потрапляє до поля камери. Проте він нічого не повідомляє про подальшу інформаційну долю запису, а саме строк його зберігання, коло осіб, які матимуть доступ, можливість аналітичної обробки чи поєднання з іншими джерелами. Як було обґрунтовано вище, саме такі операції можуть значно підвищувати інтенсивність втручання. Тому для сучасних інтегрованих систем принцип прозорості не може бути зведений лише до фізичної видимості камери або піктограми.

Особливо наочно межа між безпековою функцією відеоспостереження і необхідністю зберегти приватний простір особи простежується у правовому режимі ізоляторів тимчасового тримання. Інструкція, затверджена наказом МВС України від 25 вересня 2023 р. № 777, (розд. I, пп. 3–4) прямо визначає метою відеоспостереження не лише гарантування безпечного середовища та документування правопорушень, а й забезпечення прав утримуваних осіб, їх захист від катувань і неналежного поводження, а також захист поліцейських від безпідставних звинувачень.[562]

У цій конструкції правозахисна функція відеоспостереження закріплена вже не лише функціонально, а безпосередньо нормативно. Особа в місці несвободи перебуває під найбільш інтенсивним контролем держави, а тому відеофіксація, яка на перший погляд додатково звужує її приватність, водночас створює доказовий механізм проти незаконного поводження. Ця обставина показує, чому не можна оцінювати цифрове спостереження за спрощеною формулою: «більше

[561]Про затвердження Інструкції із застосування органами та підрозділами поліції технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, засобів фото- і кінозйомки, відеозапису : наказ МВС України від 18 грудня 2018 р. № 1026. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0028-19#Text

[562] Інструкція про порядок використання засобів відеоспостереження в ізоляторах тимчасового тримання Національної поліції України : затв. наказом МВС України від 25 вересня 2023 р. № 777. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z2035-23#Text

камер – менше приватності». В окремих правовідносинах відсутність відеофіксації може істотно послабити реальну захищеність особи.

Водночас навіть у місці несвободи інтенсивний безпековий контроль має межі. Наказ № 777 (розд. II, п. 6) встановлює, що камери не повинні передавати зображення з душових, санітарного вузла та зон роздягання під час обшуку або медичного огляду; кут огляду камер у таких приміщеннях не повинен порушувати право на приватність утримуваної особи.[563] Ця норма є принципово важливою: навіть там, де особа об'єктивно не може уникнути державного спостереження, зберігається просторове ядро приватності, яке не може бути поглинуте аргументом загальної безпеки.

Такий підхід варто розглядати як модель, придатну й для ширшого правового регулювання цифрового нагляду. Питання повинно полягати не лише у тому, чи має орган право вести відеоспостереження, а й у тому, які зони, моменти або категорії інформації повинні залишатися поза його досяжністю навіть за наявності загального безпекового інтересу.

Інструкція № 777 (розд. II, пп. 7–8; розд. III, пп. 1–3) деталізує також післязаписовий контроль: строк зберігання становить 90 діб, сервери розміщуються в місцях з обмеженим доступом, право доступу мають визначені категорії уповноважених осіб, а утримувані особи підлягають обов'язковому інформуванню про спостереження та його мету.[564]

Окремо слід звернути увагу на логування доступу до відеоматеріалів. Інструкція вимагає вести облік операцій з відеозаписом із фіксацією дати, часу перегляду, копіювання або видалення, працівника, який здійснив операцію, та її правової підстави (розд. IV, п. 5; с. 4).[565] Це значно сильніша гарантія, ніж формальне обмеження кола користувачів. Вона забезпечує можливість ретроспективно встановити, хто, коли і з якою правовою підставою працював із конкретними даними.

Саме такий механізм повинен стати загальною вимогою для високоризикових систем цифрового спостереження. Право доступу до даних без цифрового сліду самого користувача залишає значний простір для зловживань. Натомість логування (автоматизована фіксація дій користувачів у системі) створює своєрідне «спостереження за спостерігачем», яке є необхідним елементом підзвітності органу влади.

Правила щодо ІТТ (розд. V–VI) містять також детальні вимоги інформаційної безпеки, обмеження доступу, захисту серверів і кабельних мереж, а відеозапис, отриманий із порушенням вимог інформаційної безпеки, підлягає

---

[563]Інструкція про порядок використання засобів відеоспостереження в ізоляторах тимчасового тримання Національної поліції України : затв. наказом МВС України від 25 вересня 2023 р. № 777. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z2035-23#Text

[564]Інструкція про порядок використання засобів відеоспостереження в ізоляторах тимчасового тримання Національної поліції України : затв. наказом МВС України від 25 вересня 2023 р. № 777. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z2035-23#Text

[565]Інструкція про порядок використання засобів відеоспостереження в ізоляторах тимчасового тримання Національної поліції України : затв. наказом МВС України від 25 вересня 2023 р. № 777. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z2035-23#Text

видаленню або знищенню.[566] Ці положення підтверджують тезу, яка надалі буде розгорнута у підрозділі про кібербезпеку: законність первинного отримання відеозапису не є достатньою, якщо подальша інформаційна інфраструктура не гарантує його захищеності.

Окремим різновидом цифрового спостереження є відеофіксація з використанням безпілотних повітряних суден. Їх особливість полягає не лише в мобільності, БПЛА істотно змінює просторову конфігурацію спостереження, адже камера перестає бути прив'язаною до заздалегідь визначеної точки, може оперативно змінювати маршрут і кут огляду, охоплювати значні території та фіксувати об'єкти, спостереження за якими з наземної точки було б неможливим або суттєво складнішим.

Закон України «Про Національну поліцію» прямо включає безпілотні повітряні судна до технічних засобів, які поліція може використовувати при виконанні законних завдань. Розділ VI, пп. 1–5 Інструкції № 1026 передбачає, що БПЛА можуть оснащуватися однією або декількома системами фото- і відеозапису, а початок і завершення роботи таких систем визначаються у польотному завданні, яке затверджується керівником відповідного органу чи підрозділу поліції.[567]

У науковій літературі БПЛА характеризуються як засоби, що істотно розширюють можливості поліцейського моніторингу. Д. Берестенко серед напрямів їх використання називає забезпечення безпеки під час масових заходів, моніторинг дорожньої ситуації, пошуково-рятувальні операції, фіксацію місць подій та забезпечення поліцейських спеціальних операцій.[568] Автор підкреслює мобільність таких систем і можливість контролю значних територій у денний і нічний час.[569]

Для правового аналізу ця технологічна перевага одночасно є джерелом підвищеного ризику для приватності. БПЛА дає можливість здійснювати спостереження за великим простором без постійного фізичного наближення поліцейського до об'єкта. Межа між фіксацією конкретної події і широким моніторингом території тому може бути менш очевидною, ніж при застосуванні портативного відеореєстратора.

У цьому аспекті особливого значення набуває польотне завдання. Норма наказу № 1026 розд. VI, п. 4, яка вимагає визначати в ньому початок і кінець

---

[566] Інструкція про порядок використання засобів відеоспостереження в ізоляторах тимчасового тримання Національної поліції України : затв. наказом МВС України від 25 вересня 2023 р. № 777. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z2035-23#Text

[567]Про затвердження Інструкції із застосування органами та підрозділами поліції технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, засобів фото- і кінозйомки, відеозапису : наказ МВС України від 18 грудня 2018 р. № 1026. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0028-19#Text

[568] Берестенко Д. Розвиток та використання Національною поліцією технологій БПЛА. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти :* матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції, 15 березня 2024 р. Ч. ІІ. С. 477.

[569] Берестенко Д. Розвиток та використання Національною поліцією технологій БПЛА. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти : матеріали VIII* Міжнародної науково-практичної конференції, 15 березня 2024 р. Ч. ІІ. С. 478.

роботи систем фото- та відеозапису, фактично створює передумову для часової й функціональної індивідуалізації відповідного заходу.[570] Водночас чинна Інструкція не формулює в цьому пункті спеціальних критеріїв, які б безпосередньо визначали допустиме просторове охоплення відеозйомки, правила уникнення надмірної фіксації сторонніх осіб або особливості застосування аналітичного програмного забезпечення до матеріалів аерозйомки.

Саме тут проявляється одна з нормативних проблем цифровізації поліцейської діяльності - детальність правового регулювання не завжди зростає пропорційно до технологічного потенціалу засобу. Для портативного відеореєстратора нормативно врегульовано положення камери, момент початку запису, його безперервність, порядок приймання пристрою та облік інформації. Для БПЛА, який потенційно може охоплювати значно більшу територію і значно більше коло осіб, значна частина порядку застосування техніки відсилається до польотного завдання, керівництва з льотної експлуатації та інструкції виробника.

Не йдеться про необхідність надмірної деталізації технічних характеристик у законі. Проблема має інший характер, чим вищою є здатність технології проникати у приватну сферу, тим чіткіше на нормативному рівні мають визначатися не її технічні параметри, а межі інформаційного використання. Для БПЛА такими межами можуть бути мета конкретної відеомісії, територія спостереження, допустимість наближення до просторів із підвищеним очікуванням приватності, умови збереження матеріалу, порядок використання аналітичного програмного забезпечення та правила поводження із випадково отриманою інформацією про сторонніх осіб.

Особливої актуальності це набуває в умовах воєнного стану, коли безпілотні технології мають очевидну практичну цінність для пошуку людей, забезпечення безпеки, виявлення загроз, документування наслідків обстрілів та інших подій. Безпекова необхідність може об'єктивно обґрунтовувати ширше застосування повітряного спостереження. Проте саме мобільність, масштаб і відносна непомітність БПЛА створюють умови, за яких цільова відеофіксація може без достатньо чіткої юридичної межі перейти в автоматизоване середовищне спостереження, а за накопичення великих масивів матеріалу – наблизитися до моделі масового цифрового контролю.

Проведений аналіз дозволяє сформулювати ще одне положення авторської концепції. Юридична функція відеотехнології повинна визначатися не типом камери, а конфігурацією контролю, який виникає внаслідок її застосування. Портативний відеореєстратор переважно фіксує конкретний поліцейський контакт і одночасно забезпечує підзвітність самого поліцейського. Стаціонарна система створює постійне спостереження за визначеним простором. Відеоконтроль у місці несвободи поєднує інтенсивне втручання із виразною правозахисною функцією. БПЛА забезпечує мобільне дистанційне спостереження, здатне швидко змінювати просторові межі контролю.

---

[570] Про затвердження Інструкції із застосування органами та підрозділами поліції технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, засобів фото- і кінозйомки, відеозапису : наказ МВС України від 18 грудня 2018 р. № 1026. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0028-19#Text.

Саме тому для цих технологій не може бути достатньою єдина абстрактна формула «відеозапис дозволений законом». Необхідним є диференційований правовий режим, який враховує контекст застосування, характер простору, можливість уникнути спостереження, тривалість запису, кількість сторонніх осіб, умови зберігання, можливість наступної автоматизованої ідентифікації та правозахисну функцію самого запису.

У цьому контексті зберігає значення вже проаналізована справа *Peck v. the United Kingdom*. ЄСПЛ показав, що відеофіксація особи в публічному просторі та подальше використання відповідного запису не є юридично тотожними етапами: саме систематичний запис і подальше поширення інформації можуть істотно змінити характер втручання у приватність.[571] Цей підхід особливо важливий для поліцейської практики, оскільки нагадує: правомірно отримане зображення не створює необмеженого права на будь-яке його подальше використання.

З практичної точки зору це означає, що належне правове регулювання відеоспостереження має охоплювати весь життєвий цикл запису: від визначення мети й моменту активації камери до контролю доступу, зберігання, копіювання, аналітичної обробки, передавання та знищення. Українські відомчі акти вже містять значну частину таких гарантій. Особливо розвиненою видається модель відеоспостереження в ІТТ, де поряд із правозахисною метою нормативно визначено зони приватності, строки зберігання, категорії користувачів, логування (автоматизована фіксація дій користувачів у системі) операцій і підстави видалення записів. Проте рівень деталізації різниться залежно від технології, а сучасне поєднання відеокамер із алгоритмічною аналітикою поступово виходить за межі нормативної моделі, побудованої переважно навколо самого факту запису.

Тому наступним етапом правового розвитку має стати перехід від регулювання «приладу, що здійснює відеозапис», до регулювання «системи відеоспостереження та інформаційного використання її результатів». Саме така конструкція дозволить охопити не лише камеру, а й програмне забезпечення, серверне зберігання, автоматичну ідентифікацію, інтеграцію з іншими ресурсами, логування дій користувачів і правила вторинного використання даних.

Геолокаційне спостереження та моніторинг цифрових комунікацій. Геолокаційні дані та відомості, що виникають у процесі електронних комунікацій, становлять особливу категорію інформації для цілей цифрового спостереження. Їх специфіка полягає в тому, що навіть без ознайомлення зі змістом телефонної розмови, повідомлення чи іншої комунікації тривале накопичення такої інформації здатне відтворити значну частину повсякденного життя людини. Місця регулярного перебування, маршрути переміщення, частота контактів, час комунікації, використані пристрої та мережеві ідентифікатори окремо можуть видаватися нейтральними технічними відомостями. У поєднанні вони набувають якісно іншої інформаційної цінності.

Саме тому для правової оцінки цифрового спостереження недостатньо традиційного розмежування між змістом повідомлення та так званими супровідними даними. Цифрове середовище істотно послабило практичну

[571] Peck v. the United Kingdom : judgment of the European Court of Human Rights of 28 January 2003, application no. 44647/98. §§ 58–63

переконливість припущення, що відомості про факт, час, місце або технічні характеристики комунікації завжди є менш чутливими, ніж її зміст. У низці випадків систематизований масив таких даних може розкрити про людину більше, ніж окрема розмова.

Це особливо помітно на прикладі геолокації. У справі *Uzun v. Germany*, яка вже використовувалася нами для побудови критеріїв інтенсивності втручання, ЄСПЛ визнав застосування GPS для встановлення місцезнаходження заявника втручанням у його приватне життя.[572] Водночас Суд у конкретних обставинах справи оцінив такий захід як менш інтрузивний порівняно з візуальним та акустичним спостереженням, оскільки GPS дозволяв отримувати переважно відомості про переміщення, а не безпосередньо про поведінку, погляди чи зміст спілкування особи.[573]

На перший погляд, така позиція могла б свідчити про відносно нижчий рівень ризику геолокаційного спостереження. Проте її не можна механічно переносити на всі сучасні способи визначення місцезнаходження. Технологічний контекст істотно змінився. Окремий GPS-передавач, установлений на транспортному засобі в межах конкретного розслідування, і постійно генерований мобільним пристроєм масив геолокаційної інформації мають різний інформаційний потенціал. У другому випадку відстеження може охоплювати не лише поїздки певним автомобілем, а фактично весь просторовий ритм життя користувача.

Правове значення геолокаційних даних визначається саме їх реконструктивною здатністю. Тривалий масив координат може дозволити встановити місце проживання людини, місце роботи, щоденні маршрути, регулярність зустрічей, відвідування медичних закладів, релігійних установ, адвоката, місць проведення політичних або громадських заходів. У такому разі спостереження за місцезнаходженням перестає бути лише відповіддю на питання «де перебував пристрій?» і фактично дає можливість робити висновки про соціальне, професійне й особисте життя його користувача.

Український кримінальний процес прямо визнає подібну діяльність спеціальним видом негласного інформаційного втручання. Стаття 268 КПК регулює встановлення місцезнаходження радіообладнання (радіоелектронного засобу). Застосування технічних засобів для локалізації відповідного обладнання здійснюється без розкриття змісту повідомлень і, за загальним правилом, на підставі ухвали слідчого судді; в ухвалі мають бути зазначені ідентифікаційні ознаки, що дозволяють унікально визначити абонента, мережу та кінцеве обладнання.[574]

Ця конструкція має важливе значення для класифікації цифрового спостереження. Законодавець не вважає відсутність доступу до змісту

---

[572] Uzun v. Germany : judgment of the European Court of Human Rights of 2 September 2010, application no. 35623/05. §§ 44–52

[573] Uzun v. Germany : judgment of the European Court of Human Rights of 2 September 2010, application no. 35623/05. §§ 52-72

[574] Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88.

повідомлення достатньою підставою для виведення геолокації за межі судового контролю. Навпаки, локалізація технічного засобу поставлена у процесуальний режим негласної слідчої (розшукової) дії. У цьому проявляється правильне розуміння того, що приватність охоплює не лише зміст комунікації, а й інформацію, яка дозволяє простежити поведінку та переміщення особи.

Водночас частина п'ята статті 268 КПК передбачає, що встановлення місцезнаходження радіообладнання за заявою його власника не потребує дозволу слідчого судді.[575] Це положення добре демонструє, що однакова за технічною природою операція може мати різний юридичний режим залежно від правової підстави. Пошук втраченого телефону за зверненням власника і негласне відстеження мобільного пристрою особи у кримінальному провадженні технологічно можуть бути подібними, але рівень втручання у приватність і необхідні гарантії є принципово різними.

З позиції практичної діяльності правоохоронних органів важливо також розмежовувати місцезнаходження технічного засобу і висновок про місцезнаходження конкретної фізичної особи. Мобільний телефон або інший пристрій є лише інформаційним маркером. За звичайних умов він справді супроводжує користувача, однак це не тотожні об'єкти. Передача пристрою іншій особі, його залишення в певному місці, використання кількох пристроїв створюють ризик помилкового перенесення технічного результату на поведінку конкретної людини.

Ця обставина є важливою не лише з доказової точки зору. Вона безпосередньо стосується пропорційності цифрового спостереження. Чим більше юридично значущих висновків робиться з технічного ідентифікатора, тим вищими мають бути вимоги до перевірки правильності зв'язку між пристроєм та особою. Автоматичне припущення, що місцезнаходження смартфона завжди тотожне місцезнаходженню його власника, може спричинити як помилки в розслідуванні, так і необґрунтоване розширення контролю на інших осіб.

Поряд із локалізацією окрему групу цифрового спостереження становить моніторинг електронних комунікацій. Конституційною основою правової оцінки такого втручання є положення статті 31 Конституції України, яка гарантує таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції.[576] Однак у цифровому середовищі предмет захисту не зводиться до безпосереднього тексту повідомлення чи змісту голосової розмови. Комунікація генерує цілий комплекс супровідної інформації, яка дозволяє встановлювати технічні й поведінкові характеристики взаємодії.

Закон України «Про електронні комунікації» оперує, зокрема, категорією інформації про місцезнаходження абонента, який здійснює виклик: йдеться про оброблені у мережі мобільного зв'язку дані, отримані від мережевої інфраструктури або мобільного кінцевого обладнання, із зазначенням його

---

[575] Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88.

[576] Конституція України: від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

місцезнаходження чи точки підключення до мережі.[577] Саме технічна природа походження таких відомостей не зменшує їх значення для приватності.

КПК ще чіткіше демонструє зв'язок електронних комунікацій із захистом приватного життя. Відповідно до ч. 1–2 статті 263 зняття інформації з електронних комунікаційних мереж прямо визначене як різновид втручання у приватне спілкування, яке здійснюється без відома осіб на підставі ухвали слідчого судді. У відповідній ухвалі повинні бути наведені ідентифікаційні ознаки, що дозволяють унікально ідентифікувати абонента спостереження, мережу та кінцеве обладнання.[578]

Важливо, що процесуальна модель передбачає не абстрактний дозвіл «контролювати комунікації», а вимагає ідентифікації об'єкта втручання. Саме ця вимога відповідає сформульованому у підпункті 1.3 критерію цільового цифрового спостереження, конкретний абонент або кінцеве обладнання мають бути індивідуалізовані до початку заходу. За такої конструкції підстава існує перед технологічним контролем, а не формується внаслідок аналізу інформації про невизначене коло користувачів.

Крім того, ч. 3 ст. 263 КПК пов'язує зняття інформації із застосуванням технічних засобів для спостереження, відбору й фіксації змісту інформації, а також одержання, перетворення та фіксації різних видів сигналів, що передаються каналами зв'язку.[579] Така законодавча конструкція показує, наскільки умовною в цифровому середовищі є межа між «комунікацією» та «даними про комунікацію»: технічне функціонування мережі саме створює інформаційний слід, який надалі може стати предметом правоохоронного аналізу.

ЄСПЛ досить рано визнав, що захист комунікацій не обмежується їх змістом. У справі *Malone v. the United Kingdom* предметом оцінки було не лише перехоплення телефонних розмов, а й так званий metering – автоматична реєстрація номерів, набраних із конкретного телефону. Суд розглянув таку інформацію у площині статті 8 Конвенції, продемонструвавши, що відомості про комунікаційні зв'язки особи також можуть становити втручання у приватне життя та кореспонденцію.[580]

Значення цієї справи для сучасних цифрових комунікацій полягає не в технології телефонного обліку як такій, що давно змінилася, а в сформульованому підході: метадані не є правово нейтральними лише тому, що не розкривають зміст розмови. У цифровому середовищі цей висновок стає ще переконливішим. Частота контактів між двома номерами, тривалість дзвінків, місцезнаходження пристроїв у момент комунікації, часові закономірності та використання різних мережевих ідентифікаторів здатні формувати детальну картину взаємодії.

---

[577] Про електронні комунікації : Закон України від 16 грудня 2020 р. № 1089-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2021. № 16. Ст. 120.

[578] Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88. t

[579] Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88. t

[580] Malone v. the United Kingdom : judgment of the European Court of Human Rights of 2 August 1984, application no. 8691/79. §§ 83–84

Особливо показовою є справа *Benedik v. Slovenia*. Поліція отримала від постачальника інтернет-послуг інформацію, яка дозволила пов'язати динамічну IP-адресу із конкретним абонентом. Для цього необхідно було звернутися до збережених постачальником даних про відповідне з'єднання. ЄСПЛ виходив із того, що питання приватності виникає саме в момент, коли раніше неідентифікована мережева активність стає пов'язаною з конкретною особою.[581]

Справа має фундаментальне значення для розуміння цифрового спостереження. До встановлення особи IP-адреса могла сприйматися лише як технічний ідентифікатор мережевої активності. Після зіставлення з інформацією постачальника вона стала ключем, що дозволив деанонімізувати поведінку користувача. Отже, інтенсивність втручання визначилася не властивістю одного фрагмента інформації, а можливістю його поєднання з іншим інформаційним масивом.

ЄСПЛ у *Benedik* також не погодився з підходом, за яким видимість IP-адреси іншим користувачам мережі автоматично означає відмову особи від очікування приватності щодо встановлення її ідентичності. Суд розмежував публічність певного технічного ідентифікатора і можливість держави через дані постачальника встановити конкретну фізичну особу.[582] У результаті було констатовано порушення статті 8, оскільки правове регулювання доступу поліції до відповідної інформації не забезпечувало належної передбачуваності та гарантій від свавілля.

Цей підхід безпосередньо підтверджує сформульований нами раніше критерій інтеграції інформаційних ресурсів. Ризик для приватності виникає не лише тоді, коли держава отримує очевидно чутливі дані. Іноді ключове значення має технічно нейтральна інформація, яка дозволяє зв'язати між собою два масиви. IP-адреса, ідентифікатор пристрою, номер SIM-картки, часовий маркер або координата можуть виконувати функцію своєрідного «інформаційного мосту» між окремими сегментами цифрового життя людини.

Саме тут виникає поняття кумулятивного інформаційного ефекту, яке слід використовувати для оцінки геолокаційних і комунікаційних даних. Під ним доцільно розуміти ситуацію, коли окремі відомості, кожна з яких ізольовано розкриває обмежений фрагмент інформації, внаслідок тривалого накопичення, зіставлення або автоматизованого аналізу утворюють значно більш повний цифровий профіль особи, ніж випливає з будь-якого окремого елемента.

Кумулятивний ефект проявляється у двох напрямах. По-перше, чим довше накопичуються метадані, тим точніше можна відтворити поведінку та звичні дії людини. По-друге, об'єднання даних із різних джерел – геолокації, IP-адрес, контактів, відеозаписів, номерних знаків та інших інформаційних ресурсів – дає змогу отримати значно більше відомостей, ніж кожне з цих джерел окремо.

Для правоохоронної практики це має важливі наслідки. Формальне дотримання окремої процедури отримання певного виду даних ще не завжди

---

[581] Benedik v. Slovenia : judgment of the European Court of Human Rights of 24 April 2018, application no. 62357/14, final 24 July 2018. §§ 95–101

[582] Benedik v. Slovenia : judgment of the European Court of Human Rights of 24 April 2018, application no. 62357/14, final 24 July 2018. §§ 116–118

означає, що сукупне втручання залишається пропорційним. Наприклад, кілька законно отриманих масивів інформації після їх об'єднання можуть створити рівень спостереження, який суттєво перевищує інформаційний ефект кожного первинного заходу.

Саме тому слід розрізняти первинну і сукупну інтенсивність цифрового втручання. Первинна визначається обсягом інформації, яку дозволяє отримати конкретний захід: наприклад, встановлення місцезнаходження мобільного пристрою. Сукупна виникає після об'єднання результату з іншими доступними державі масивами. На другому етапі навіть відносно вузький за первинною метою захід може перетворитися на компонент значно ширшої системи контролю.

Ця проблема особливо гостра під час аналізу вже зібраних даних цифрової поведінки. Традиційне спостереження переважно вимагало прийняття рішення до або під час фактичного контролю особи. Цифрове середовище створює іншу можливість, спершу інформація накопичується в інформаційних системах операторів, сервісів чи державних органів, а згодом правоохоронний орган може повернутися до минулого та реконструювати поведінку конкретної людини.

Такий ретроспективний характер цифрового спостереження є самостійною рисою, яку необхідно враховувати у майбутньому регулюванні. Людина фізично вже не перебуває під спостереженням у момент аналізу, однак цифрові сліди дозволяють відтворити те, що вона робила раніше. Фактичний час втручання тому перестає збігатися з часом поведінки, за якою здійснюється контроль.

В умовах воєнного стану практична цінність геолокаційної та комунікаційної інформації очевидно зростає, може використовуватися для розшуку осіб, установлення місцезнаходження зниклих, розслідування тяжких злочинів, виявлення зв'язків між учасниками протиправної діяльності та реагування на безпекові загрози. Однак саме підвищена корисність таких відомостей створює ризик поступового розширення їх використання за межі тієї мети, для якої доступ було первинно надано.

У цьому аспекті доцільно провести чітку межу між безпековою необхідністю отримання конкретних даних і загальною технологічною привабливістю накопичення максимально можливого обсягу інформації. Для правоохоронного органу наявність більшої кількості даних майже завжди підвищує аналітичні можливості. Проте з позиції права на приватність логіка «дані можуть колись знадобитися» не може сама по собі вважатися достатнім правовим обґрунтуванням їх необмеженого збору або тривалого зберігання.

Правова оцінка геолокаційного та комунікаційного спостереження повинна здійснюватися не лише за видом отриманих відомостей, а за їх сукупним потенціалом реконструювати приватне життя особи. Критеріями такої оцінки мають бути тривалість спостереження, точність геолокації, частота фіксації, можливість установлення контактів, ідентифікація користувача, ретроспективний характер аналізу, поєднання з іншими інформаційними ресурсами та строк збереження результатів.

За такого підходу різниця між змістом повідомлення і метаданими не зникає, але перестає бути єдиним критерієм рівня захисту. Іноді одноразове ознайомлення зі змістом конкретного повідомлення може бути менш інтенсивним

втручанням, ніж багатомісячна можливість встановлювати де перебуває особа, з ким вона регулярно контактує і які місця відвідує. Саме інформаційний результат, а не формальна назва категорії даних, повинен визначати ступінь необхідних гарантій.

Водночас це не означає, що геолокаційні чи комунікаційні метадані завжди повинні регулюватися ідентично змісту приватного спілкування. Пропорційний правовий режим має враховувати реальну інтенсивність втручання. Проте розглядати такі дані як другорядні або суто технічні також не відповідає природі сучасного цифрового середовища.

Отже, геолокаційне спостереження і моніторинг електронних комунікацій демонструють одну з центральних особливостей цифрової приватності - значення даних визначається не тільки тим, що вони містять окремо, а й тим, що з них можна встановити після накопичення та зіставлення. Саме цей кумулятивний інформаційний ефект має бути врахований при визначенні законності, необхідності та пропорційності правоохоронного цифрового спостереження.

Біометрична ідентифікація, розпізнавання облич та алгоритмічне спостереження. Перехід від звичайної відеофіксації до автоматизованої біометричної ідентифікації є одним із найбільш суттєвих зрушень у розвитку цифрового спостереження. Камера традиційного типу фіксує зображення певної події або простору. Підключення до неї програмного забезпечення для розпізнавання облич змінює сам характер інформаційного процесу: система вже не лише «бачить» людину, а намагається встановити, хто саме перебуває перед камерою, порівнюючи отримане зображення з певною базою даних. Якщо до цього додається аналіз переміщень, поведінкових характеристик, зв’язків або прогнозування ризику, спостереження переходить від фіксації факту до автоматизованого формування висновку про особу.

Саме ця обставина дозволяє розглядати біометричне й алгоритмічне спостереження як окремий, підвищено ризиковий різновид цифрового втручання. І. Берназюк пов’язує неконтрольоване використання технологій розпізнавання облич із серйозними ризиками для права на приватне життя, підкреслюючи, що такі системи використовують біометричні характеристики для ідентифікації, верифікації або категоризації осіб.[583] В. Варинський, аналізуючи алгоритмічні технології у правоохоронній діяльності, звертає увагу не лише на ризик помилкової біометричної ідентифікації, а й на профілювання, формування «цифрової тіні», автоматизаційне упередження та можливість фактичної заміни людського розсуду машинними висновками.[584]

У науковій літературі, присвяченій діяльності Національної поліції України, розпізнавання облич і відеоаналітика вже розглядаються як один із практичних напрямів інтеграції штучного інтелекту. Т. Гудзь та А. Синжерян відносять до потенційних напрямів використання ШІ автоматизований аналіз відеопотоків,

---

[583] Берназюк І. М. Штучний інтелект і права людини: виклики для Європейської конвенції з прав людини. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. Вип. 3. Ч. 1. С. 92..

[584] Варинський В. Алгоритмічне забезпечення охорони громадського порядку: правові межі застосування штучного інтелекту у діяльності правоохоронних органів. *Академічні візії.* 2025. Вип. 48. С. 1.

розпізнавання осіб, роботу з великими масивами даних і прогнозну аналітику, водночас підкреслюючи необхідність правового регулювання та врахування ризиків для приватності.[585]

Однак для юридичної оцінки важливо не об'єднувати під загальною назвою «розпізнавання облич» технологічно й правово різні операції. Насамперед слід розмежовувати біометричну верифікацію та біометричну ідентифікацію.

Під час верифікації система відповідає на питання: «чи є ця особа тією, за кого себе видає?». Фактично здійснюється порівняння «один до одного». Особа вже назвала або іншим способом заявила свою ідентичність, а технологія перевіряє її відповідність попередньо наданому біометричному зразку.

Біометрична ідентифікація має іншу логіку: система повинна відповісти на питання «хто ця особа?», порівнюючи отриманий біометричний зразок із множиною записів у базі даних. Саме тому ідентифікація створює значно ширший потенціал для спостереження, особливо коли здійснюється дистанційно, без активної участі людини.

Таке розмежування чітко закріплене в Регламенті (ЄС) 2024/1689 про штучний інтелект (AI Act). У статті 3 біометрична ідентифікація визначається як автоматизоване встановлення особи шляхом порівняння її біометричних даних із даними осіб, що містяться у базі, тоді як біометрична верифікація означає автоматизовану перевірку «один до одного». Регламент окремо визначає дистанційну біометричну ідентифікацію як ідентифікацію особи без її активної участі, як правило, на відстані, шляхом порівняння з референтною базою.[586]

Це розмежування має бути враховане й у майбутньому українському регулюванні. Юридична категорія «використання технології розпізнавання облич» є занадто широкою та не дає відповіді, чи йдеться про підтвердження вже заявленої ідентичності, пошук конкретної розшукуваної особи в обмеженому масиві, ретроспективне зіставлення відеозапису з базою або постійне сканування всіх людей, які потрапляють у поле камер у публічному просторі. Рівень втручання в кожному випадку суттєво відрізняється.

Найбільш інтенсивною формою є дистанційна біометрична ідентифікація в режимі реального часу. Її особливість полягає в тому, що отримання біометричного зразка, порівняння із базою та встановлення особи відбуваються практично одночасно. Внаслідок цього змінюється сама логіка публічного простору. Особа більше не просто може бути випадково зафіксована камерою; технологічна інфраструктура набуває здатності автоматично визначати її присутність у конкретному місці.

Біометрична ідентифікація людини, яка бере участь у мирному зібранні, відвідує релігійну установу, медичний заклад або зустрічається з адвокатом, здатна опосередковано розкривати значно більше, ніж її фізичну присутність у

---

[585] Гудзь Т. І., Синжерян А. А. Інтеграція технології штучного інтелекту у діяльність Національної поліції України: перспективи та виклики. *Українська поліцеїстика: теорія, законодавство, практика*. 2024. № 3 (11). С. 53–55.

[586] Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 laying down harmonised rules on artificial intelligence and amending Regulations and Directives (Artificial Intelligence Act). *Official Journal of the European Union*. 2024. L 2024/1689.

певному місці. Тут поєднуються два рівні інформаційного втручання, а саме система встановлює особу, а контекст її перебування дозволяє робити висновки про переконання, стан здоров'я, соціальні зв'язки або інші чутливі аспекти життя.

Це підтверджує сформульовану раніше тезу, що ризик біометричної технології не міститься виключно в самому біометричному шаблоні. Він визначається тим, що технологія дозволяє зробити з відповідним ідентифікатором після встановлення особи.

На відміну від пароля чи документа, біометричні ознаки тісно пов'язані із самою фізичною або поведінковою характеристикою людини. Витік пароля допускає його заміну. Витік або неправомірне використання біометричного шаблону створює якісно інший ризик: людина не може в такий самий спосіб «замінити» своє обличчя, відбитки пальців чи інші сталі характеристики. Тому до систем біометричної ідентифікації мають застосовуватися підвищені вимоги не лише на стадії отримання даних, а й щодо безпеки референтних баз, строків зберігання, журналювання запитів і можливості встановити кожен випадок використання відповідного шаблону.

Інший блок проблем пов'язаний із помилковою ідентифікацією. Помилка алгоритму в комерційній рекомендаційній системі та помилка алгоритму в правоохоронній системі мають різні правові наслідки. Якщо програмний продукт помилково рекомендував користувачеві товар, наслідки, як правило, обмежені. Якщо система facial recognition (система розпізнавання обличчя) помилково позначила людину як особу, що перебуває в розшуку, алгоритмічний результат може спричинити перевірку документів, фактичне обмеження пересування, доставлення чи інший владний захід.

Саме тому точність алгоритму не може розглядатися як суто технічна характеристика продукту. У правоохоронній сфері вона є складовою правової захищеності особи.

В. Варинський пов'язує ризик помилкової біометричної ідентифікації з якістю навчальних даних, недостатньою прозорістю моделей та автоматизаційним упередженням.[587] Особливо небезпечним є так зване автоматизаційне упередження, коли працівник схильний сприймати результат алгоритму як об'єктивніший за власну оцінку лише тому, що його сформувала технологічна система. У такому разі формально збережений «людський контроль» може перетворитися на механічне підтвердження машинного висновку.

З позиції практичної підготовки правоохоронців це має принципове значення. Поліцейський повинен розуміти, що algorithmic match (автоматизоване зіставлення біометричних даних) не є тотожним установленому юридичному факту. Збіг, сформований системою розпізнавання, має бути підставою для подальшої перевірки настільки, наскільки це передбачено законом, а не автоматичним доказом тотожності особи чи її причетності до правопорушення.

Зазначений підхід знайшов виразне нормативне втілення в AI Act. Навіть у тих виняткових випадках, коли право ЄС допускає використання дистанційної

[587] Варинський В. Алгоритмічне забезпечення охорони громадського порядку: правові межі застосування штучного інтелекту у діяльності правоохоронних органів. *Академічні візії*. 2025. Вип. 48. С. 5.

біометричної ідентифікації в режимі реального часу правоохоронними органами у публічно доступному просторі, рішення, яке спричиняє негативні юридичні наслідки для особи, не може ґрунтуватися виключно на результаті такої системи.[588]

Власне європейський підхід показовий тим, що не встановлює спрощеної формули «розпізнавання облич дозволено» або «розпізнавання облич заборонено». Стаття 5 AI Act виходить із загальної заборони використання real-time remote biometric identification (дистанційна біометрична ідентифікація в режимі реального часу) у публічно доступних просторах для правоохоронних цілей, але передбачає вузькі винятки за умови суворої необхідності. До них належать, зокрема, цільовий пошук певних потерпілих або зниклих осіб, запобігання конкретній істотній і неминучій загрозі життю чи фізичній безпеці або визначеним терористичним загрозам, а також локалізація чи ідентифікація підозрюваної особи щодо визначених тяжких кримінальних правопорушень.[589]

При цьому відповідне використання має бути спрямоване лише на підтвердження особи конкретно визначеної цілі, обмежуватися у часі, просторі та за колом осіб, супроводжуватися оцінкою впливу на фундаментальні права та, за загальним правилом, попередньою авторизацією судового або незалежного адміністративного органу.[590]

Для України, яка перебуває поза сферою прямої дії цього Регламенту як держави-члена ЄС, зазначена модель має значення не як норма, що механічно переноситься у національний правопорядок, а як регуляторний орієнтир. Особливо важливим видається сам принцип, чим більший потенціал технології для автоматичного встановлення людини серед невизначеного кола осіб, тим вужчим має бути коло допустимих цілей і тим жорсткішими – умови її використання.

Окремо слід розмежувати розпізнавання облич та алгоритмічне профілювання. Перша технологія насамперед відповідає на питання про ідентичність, а профілювання спрямоване на встановлення або прогнозування характеристик особи - її поведінки, схильностей, ризиковості, можливих майбутніх дій. Правове втручання тут стає ще складнішим, оскільки держава реагує вже не на встановлений факт, а на алгоритмічно сформовану оцінку.

Т. Гудзь та А. Синжерян серед можливих напрямів застосування ШІ правоохоронними органами називають прогнозування злочинності на основі

---

[588] Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 laying down harmonised rules on artificial intelligence and amending Regulations and Directives (Artificial Intelligence Act). *Official Journal of the European Union*. 2024. L 2024/1689. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1689/oj

[589] Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 laying down harmonised rules on artificial intelligence and amending Regulations and Directives (Artificial Intelligence Act). *Official Journal of the European Union*. 2024. L 2024/1689. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1689/oj

[590] Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 laying down harmonised rules on artificial intelligence and amending Regulations and Directives (Artificial Intelligence Act). *Official Journal of the European Union*. 2024. L 2024/1689. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1689/oj

історичних даних, використання поведінкових закономірностей та автоматизований аналіз значних масивів інформації. Водночас автори звертають увагу на ризики неправомірної обробки біометричних і персональних даних, можливого зловживання інформацією та необхідність ефективного незалежного нагляду.[591]

Саме у сфері предиктивної поліцейської аналітики[592] особливо чітко проявляється небезпека змішування кореляції та юридично значущого факту. Якщо алгоритм встановлює, що певна територія характеризується підвищеним рівнем конкретних правопорушень, це може використовуватися для планування патрулювання. Інша ситуація виникає, коли система на підставі соціальних зв'язків, місця проживання, попередніх контактів або поведінкових характеристик оцінює конкретну людину як потенційного правопорушника.

У першому випадку результат спрямований переважно на організацію поліцейських ресурсів. У другому – алгоритм створює індивідуальний ризиковий профіль, який може визначати ступінь державної уваги до людини ще до вчинення нею будь-якої юридично значущої дії.

Варинський слушно застерігає, що така модель здатна трансформувати охорону громадського порядку в алгоритмічний нагляд, за якого людина оцінюється не за правовими фактами, а через статистичні кореляції, поведінкові профілі й непрозорі машинні висновки.[593] Дослідник також звертає увагу на ризик територіального, соціального або іншого профілювання в разі використання невідповідних чи історично викривлених навчальних даних.[594]

Європейський законодавець пішов у цій частині далі за модель лише «високого ризику». AI Act прямо забороняє використання систем ШІ для оцінювання або прогнозування ризику вчинення конкретною особою кримінального правопорушення, якщо така оцінка ґрунтується виключно на профілюванні або характеристиках особистості. Виняток стосується систем, які лише підтримують людську оцінку вже наявної причетності до кримінальної діяльності, що ґрунтується на об'єктивних і перевірюваних фактах.[595]

Це положення відображає принцип, який заслуговує на врахування в українській правоохоронній практиці: алгоритм не повинен створювати підозру з нуля. Технологія може допомагати аналізувати вже наявні юридично значущі

---

[591] Гудзь Т. І., Синжерян А. А. Інтеграція технології штучного інтелекту у діяльність Національної поліції України: перспективи та виклики. *Українська поліцеїстика: теорія, законодавство, практика*. 2024. № 3 (11). С. 55.

[592] Використання алгоритмів і аналізу даних для прогнозування ймовірності злочинів, місць їх можливого вчинення, ризиків або поведінки осіб.

[593] Варинський В. Алгоритмічне забезпечення охорони громадського порядку: правові межі застосування штучного інтелекту у діяльності правоохоронних органів. *Академічні візії*. 2025. Вип. 48. С. 2.

[594] Варинський В. Алгоритмічне забезпечення охорони громадського порядку: правові межі застосування штучного інтелекту у діяльності правоохоронних органів. *Академічні візії*. 2025. Вип. 48. С.5.

[595] Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 laying down harmonised rules on artificial intelligence and amending Regulations and Directives (Artificial Intelligence Act). *Official Journal of the European Union*. 2024. L 2024/1689. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1689/oj

відомості, знаходити зв'язки або структурувати доказовий матеріал, але статистично сформований «ризик» не може замінювати фактичні підстави для застосування владного заходу.

Ще одна межа стосується формування самих баз для розпізнавання. AI Act відносить до заборонених практик створення або розширення баз розпізнавання облич шляхом нецільового масового вилучення зображень облич з мережі Інтернет або записів CCTV.[596] Це положення має особливе значення для цифрового спостереження, оскільки демонструє різницю між законним використанням конкретно сформованої референтної бази та створенням практично необмеженого біометричного масиву лише тому, що необхідні зображення технічно доступні.

Доступність зображення у відкритій мережі не означає, що його можна без додаткової правової підстави перетворити на елемент постійної поліцейської біометричної бази. Публічність первинного джерела та допустимість подальшого системного біометричного використання – різні юридичні питання. Цей висновок має значення і для аналізу OSINT, особливо в умовах війни, коли відкриті фотографії й відеоматеріали активно використовуються для ідентифікації осіб, документування злочинів та встановлення учасників збройної агресії.

У воєнному контексті застосування біометричних технологій справді може бути об'єктивно виправданим значними безпековими потребами. В. Варинський пов'язує підвищений інтерес до таких систем із потребами ідентифікації диверсійно-розвідувальних груп, осіб, причетних до воєнних злочинів, та необхідністю швидкої обробки великих масивів фото-, відео- й OSINT-інформації. Водночас він слушно застерігає від перетворення тимчасового безпекового інструментарію на постійну інфраструктуру масового біометричного спостереження.[597]

Цей ризик слід визначити як один із центральних для українського регулювання. Під час активної фази збройної агресії технологія може бути запроваджена для цілком конкретного завдання – наприклад, розшуку осіб, пов'язаних із диверсійною діяльністю або воєнними злочинами. Однак після створення технічної інфраструктури виникає спокуса використовувати її для дедалі ширшого кола завдань. Змінюється не обладнання, а мета обробки. Саме цей перехід часто є менш помітним, ніж первинне запровадження системи, але може мати не менші наслідки для приватності.

З урахуванням проведеного аналізу пропонується для цілей правового регулювання використовувати ризик-орієнтовану класифікацію технологій цифрового спостереження.

---

[596] Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 laying down harmonised rules on artificial intelligence and amending Regulations and Directives (Artificial Intelligence Act). *Official Journal of the European Union*. 2024. L 2024/1689. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1689/oj

[597] Варинський В. Алгоритмічне забезпечення охорони громадського порядку: правові межі застосування штучного інтелекту у діяльності правоохоронних органів. *Академічні візії*. 2025. Вип. 48. С. 5.

До першого рівня доцільно віднести допоміжні технології низької або помірної інтрузивності[598], які не здійснюють автоматичної ідентифікації, профілювання чи прийняття юридично значущих рішень щодо особи, а лише полегшують технічну роботу з інформацією.

Другий рівень становлять ідентифікаційні технології підвищеного ризику – насамперед ретроспективне зіставлення законно отриманого зображення з визначеною базою для пошуку конкретної особи. Тут уже необхідні чітка мета, правова підстава, визначене коло доступу, документування запиту і перевірка результату людиною.

Третій рівень охоплює високоризикове алгоритмічне спостереження: дистанційну біометричну ідентифікацію, систематичне поєднання біометричних результатів з іншими інформаційними ресурсами, алгоритмічне профілювання та прогнозні системи, результати яких здатні впливати на інтенсивність поліцейського контролю щодо конкретної людини. Для таких технологій недостатньо загальної компетенційної норми. Потрібні спеціальна законодавча основа, оцінка впливу на права людини, незалежний контроль, логування, перевірка точності й упередженості та реальна участь людини у прийнятті рішення.

Четвертий рівень доцільно сформувати як практики презюмованої недопустимості або виняткової допустимості. До нього мають належати алгоритмічне встановлення схильності конкретної особи до злочинної поведінки виключно на підставі профілювання; нецільове формування масивів облич із відкритих джерел і камер; біометрична категоризація за особливо чутливими характеристиками; а також дистанційна біометрична ідентифікація в режимі реального часу у публічному просторі, якщо відсутні спеціально визначені законом виняткові підстави та посилений незалежний контроль.

Запропонована модель не є механічним перенесенням категорій AI Act. Її мета полягає в іншому – пов’язати правовий режим не з назвою технології, а з рівнем потенційного впливу на людину. Та сама система розпізнавання облич може виконувати відносно вузьку верифікаційну функцію або стати частиною інфраструктури постійного моніторингу міського простору. Однакова програмна технологія за різного способу використання породжує різний правовий ризик.

Саме цей принцип має бути вихідним для подальшого регулювання. Чим ближче технологія підходить до автоматичного встановлення особи, її постійного відстеження, профілювання чи прогнозування поведінки, тим менше правомірність її застосування може залежати лише від внутрішнього рішення органу, технічної доцільності або загального посилання на безпеку.

Для правоохоронця це має практичне значення: ШІ не повинен сприйматися як джерело «готової істини». Система може знайти збіг, оцінити ймовірність, показати аномалію чи сформувати ризиковий індикатор. Але правову оцінку факту, наявність підстав для поліцейського заходу та відповідальність за рішення не можна перекладати на алгоритм. Інакше технологія, створена як допоміжний інструмент, фактично починає визначати обсяг реалізації владних повноважень.

---

[598]Інтрузивність - це ступінь втручання у приватність.

Саме тому, що людський контроль у правоохоронних системах ШІ повинен мати змістовний, а не формальний характер. Уповноважена особа повинна мати можливість зрозуміти значення результату, перевірити його іншими даними, не погодитися з ним та зафіксувати підстави остаточного рішення. Якщо працівник лише натискає «підтвердити» після автоматично сформованого висновку, юридично проголошена участь людини не усуває автоматизаційного ризику.

Проведений аналіз дозволяє зробити проміжний висновок: біометрична й алгоритмічна трансформація спостереження змінює не тільки швидкість обробки даних. Вона змінює саму точку виникнення правоохоронної уваги. У традиційній моделі спочатку виникають фактичні підстави щодо певної особи, а потім застосовуються засоби перевірки. У ризиковій алгоритмічній моделі система спочатку аналізує масив населення, а потім указує, до кого держава повинна придивитися уважніше. Саме цей зсув від реагування на факти до автоматизованого виробництва підозри і становить одну з головних правових проблем сучасного цифрового спостереження.

В умовах воєнного стану держава має об’єктивну потребу в швидких технологічних засобах ідентифікації та аналізу. Проте надзвичайність безпекового контексту не повинна перетворюватися на надзвичайність правового режиму без чітких меж. Навпаки, чим потужнішим є інструмент і чим менш помітним для людини є його застосування, тим більш визначеною повинна бути відповідь на питання: хто може його застосувати, щодо кого, для якої мети, на який строк, з якою базою порівняння, за чиїм дозволом і хто нестиме відповідальність за помилковий або непропорційний результат.

3. Цифрові технології спостереження у діяльності Національної поліції України в умовах воєнного стану

Трансформація поліцейських повноважень і цифрових інструментів у період воєнного стану. Повномасштабна збройна агресія істотно змінила її функціональне призначення, масштаб і темп цифровізацію Національної поліції України. Інформаційні системи, автоматизований доступ до державних реєстрів, відеофіксація та засоби цифрової аналітики використовувалися поліцією і раніше. Після 2022 року ці інструменти почали застосовуватися в іншому безпековому середовищі, де до традиційних завдань протидії злочинності та підтримання публічної безпеки додалися участь у заходах правового режиму воєнного стану, забезпечення оборони, пошук зниклих безвісти за особливих обставин, реагування на диверсійні й терористичні загрози та необхідність швидкого опрацювання значно більших інформаційних масивів.

Тому трансформацію цифрового спостереження в діяльності поліції доцільно розглядати не як просте збільшення кількості технічних засобів. Йдеться про зміну інформаційної спроможності правоохоронного органу: швидкості доступу до даних, можливості об’єднання інформаційних ресурсів, автоматизації пошуку, використання мультимедійних і біометричних даних та аналітичного програмного забезпечення, відповідно змінюється і характер потенційного втручання у приватність.

У дослідженні правового режиму воєнного стану зазначено, що воєнний стан є особливим правовим режимом, запровадження якого пов'язане з наданням державним органам додаткових повноважень для відвернення загрози та забезпечення національної безпеки, а можливі обмеження прав повинні мати тимчасовий і зумовлений конкретною загрозою характер.[599] озширення безпекових завдань держави не означає автоматичного виникнення необмеженого повноваження щодо цифрового спостереження. Воєнний стан змінює фактичні обставини, за яких оцінюється необхідність застосування технології, але джерелом конкретного поліцейського повноваження залишається закон, що безпосередньо випливає зі ч. 1 ст. 8 Закону України «Про Національну поліцію». Загальне правило залишається незмінним - поліція діє виключно на підставі, у межах повноважень та у спосіб, визначені Конституцією та законами України.[600] Закон України від 15 березня 2022 р. № 2123-IX доповнив цю статтю спеціальною нормою, відповідно до якої під час воєнного стану поліція діє згідно зі своїм призначенням і специфікою діяльності з урахуванням тих обмежень прав і свобод, які визначаються відповідно до Конституції України та Закону України «Про правовий режим воєнного стану».[601]

Це положення не варто тлумачити як загальну «воєнну ліцензію» на розширення державного контролю. Навпаки, законодавець зберіг нормативну прив'язку до Конституції, спеціального законодавства про воєнний стан та конкретно визначених поліцейських повноважень. Сам Закон № 2123-IX сформульований як спеціальний акт, спрямований на оптимізацію діяльності поліції, зокрема під час воєнного стану, а внесені ним зміни до Закону «Про Національну поліцію» позначені як такі, що діють тимчасово протягом установленого особливого періоду та 60 днів після нього.[602]

Тимчасовість має принципове значення, підтверджує, що законодавець пов'язує окрему розширену модель поліцейської діяльності саме з надзвичайним безпековим контекстом. Відтак цифрові механізми, інтенсивність використання яких об'єктивно збільшилася в умовах війни, не повинні автоматично набувати постійного характеру після зникнення відповідних підстав. Питання такої «нормалізації» воєнного спостереження буде окремо розглянуто далі, однак уже на цьому етапі важливо зафіксувати, що часова межа надзвичайного повноваження є самостійною правовою гарантією.

---

[599] Синявська О. Ю., Повалена М. В., Носевич Н. Р. Правовий режим воєнного стану: аналіз законодавства України. *Академічні візії.* 2023. Вип. 17. С. 1–2..

[600] Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 40–41. Ст. 379.

[601] Про внесення змін до законів України «Про Національну поліцію» та «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України» з метою оптимізації діяльності поліції, у тому числі під час дії воєнного стану : Закон України від 15 березня 2022 р. № 2123-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2123-20#Text.

[602] Про внесення змін до законів України «Про Національну поліцію» та «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України» з метою оптимізації діяльності поліції, у тому числі під час дії воєнного стану : Закон України від 15 березня 2022 р. № 2123-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2123-20#Text.

Зміна завдань поліції простежується і в ч. 2 ст. 24 Закону. Органи та підрозділи поліції у разі загрози державному суверенітету та територіальній цілісності, а також у ході відсічі збройної агресії беруть участь в обороні України, виконанні завдань територіальної оборони та забезпеченні заходів правового режиму воєнного стану.[603] Це суттєво змінює фактичне середовище застосування цифрових засобів: технології, які у звичайний період переважно використовувалися для запобігання правопорушенням, розшуку та забезпечення публічної безпеки, можуть залучатися до виконання завдань, безпосередньо пов'язаних із національною безпекою та обороною.

Водночас стаття 24 містить важливий запобіжник - інші, додаткові повноваження можуть бути покладені на поліцію виключно законом.[604] Для цифрового спостереження ця вимога має особливе значення. Практична потреба швидко ідентифікувати особу, перевірити її дані, зіставити зображення або проаналізувати цифрову інформацію може бути очевидною з позиції безпеки, але оперативна доцільність не замінює нормативної компетенції.

Найбільш виразно цифрова трансформація поліцейських можливостей проявилася у сфері інформаційно-аналітичного забезпечення. Після змін 2022 року частина перша статті 25 Закону прямо визначає, що поліція здійснює інформаційно-аналітичну діяльність виключно для реалізації повноважень, установлених законом.[605] Одночасно закон передбачає формування та використання реєстрів і баз даних, інформаційно-пошукову та інформаційно-аналітичну роботу, інформаційну взаємодію з іншими державними органами, правоохоронними органами іноземних держав та міжнародними організаціями

Особливо суттєвим є положення частини третьої ч. 3 ст. 25, яке дозволяє поліції створювати інформаційно-аналітичні системи, у тому числі міжвідомчі, необхідні для виконання покладених на неї повноважень.[606] У контексті цифрового спостереження саме міжвідомчість є якісно новим фактором ризику. Окрема база даних містить обмежений фрагмент інформації про людину. Інформаційна система, яка дозволяє швидко зіставляти відомості з кількох ресурсів, істотно збільшує можливості ідентифікації, відновлення зв'язків та реконструкції поведінки.

Тому розширення міжвідомчої інформаційної взаємодії потрібно оцінювати двояко. З одного боку, в умовах воєнного стану воно є необхідною передумовою оперативного реагування: затримка в отриманні інформації про розшукувану, зниклу чи потенційно небезпечну особу може мати критичні наслідки. З іншого – чим легше технічно поєднати інформацію різних державних органів, тим важливішим стає дотримання принципу цільового використання. Факт існування

---

[603] Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України.* 2015. № 40–41. Ст. 379.

[604] Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40–41. Ст. 379.

[605] Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України.* 2015. № 40–41. Ст. 379.

[606] Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України.* 2015. № 40–41. Ст. 379.

інформації в державному реєстрі не означає, що вона автоматично стає доступною поліції для будь-якої службової мети.

Саме тому формулювання статті 25 про здійснення інформаційно-аналітичної діяльності виключно для реалізації законних повноважень слід розглядати не як декларативну норму, а як правову межу цифрової інтеграції. Технічна можливість доступу повинна бути похідною від компетенції, а не навпаки: не «ми маємо доступ, тому можемо використати інформацію», а «закон визначає конкретне повноваження, тому в необхідному для його реалізації обсязі допускається доступ до інформації».

Не менш суттєво змінилася нормативна модель формування поліцейських інформаційних ресурсів. Стаття 26 Закону визначає широке коло категорій відомостей, які поліція підтримує в інформаційно-комунікаційних системах: інформацію щодо правопорушень, розшукуваних і зниклих осіб, затриманих, транспортних засобів та інших об'єктів.[607]

Для дослідження особливе значення має частина друга статті 26, при наповненні баз даних щодо визначених законом категорій затриманих осіб поліція забезпечує збирання і накопичення мультимедійної інформації – фото, відео, звукозаписів – та біометричних даних, зокрема відцифрованого образу обличчя та відбитків пальців. Закон водночас вимагає, щоб їх збирання, накопичення, зберігання, використання та знищення здійснювалися відповідно до закону і в порядку, визначеному МВС України.[608]

Ця норма показує, наскільки тісно сучасна поліцейська інформаційна діяльність пов'язана з біометрією. Однак вона одночасно демонструє небезпеку надмірного узагальнення. Наявність у поліцейських інформаційних ресурсах відцифрованого образу обличчя не означає автоматичного законодавчого дозволу на необмежене дистанційне розпізнавання всіх осіб у публічному просторі. Це різні за юридичною природою операції. Законність формування конкретного біометричного ресурсу ще не вирішує питання про допустимість кожного подальшого способу його використання.

Саме ця відмінність особливо важлива в умовах війни, коли практична цінність біометричної ідентифікації різко зросла. Необхідність встановлювати осіб, перевіряти інформацію, працювати з великими масивами зображень і цифрових слідів об'єктивно стимулює використання алгоритмічних систем. В. Варинський пов'язує цей процес із завданнями ідентифікації осіб, причетних до диверсійної діяльності та воєнних злочинів, а також з необхідністю швидкої обробки фото-, відео- та OSINT-інформації.[609] Одночасно він застерігає від перетворення надзвичайного безпекового контексту на підставу для постійного масового біометричного спостереження.

---

[607] Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України.* 2015. № 40–41. Ст. 379.

[608] Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України.* 2015. № 40–41. Ст. 379.

[609] Варинський В. Алгоритмічне забезпечення охорони громадського порядку: правові межі застосування штучного інтелекту у діяльності правоохоронних органів. *Академічні візії.* 2025. Вип. 48. С. 3.

Законодавча трансформація торкнулася і способу доступу поліції до зовнішніх інформаційних ресурсів. Стаття 27 передбачає безпосередній оперативний, у тому числі автоматизований, доступ поліції до інформації та інформаційних ресурсів інших органів державної влади за умови дотримання законодавства про захист персональних даних. [610]Для оперативності діяльності така модель є очевидно ефективнішою за обмін окремими письмовими запитами.

Проте автоматизація доступу збільшує і ризик непомітного для зовнішнього спостерігача зловживання. Саме тому особливо позитивно оцінюємо законодавче закріплення цифрової підзвітності користувача. Інформація про доступ до реєстру має фіксуватися автоматизованою системою, включно з відомостями про особу, яка отримала доступ, та обсяг даних. Кожна дія щодо отримання інформації з відповідних ресурсів додатково фіксується у спеціальному електронному архіві із зазначенням користувача, виду інформації, відповідного реєстру і часу доступу.[611]

Це положення має ширше значення, ніж внутрішня інформаційна безпека, формує модель, яку доцільно поширювати на всі високоризикові цифрові системи поліції: держава, яка цифрово спостерігає за людиною, повинна одночасно створювати цифровий слід того, хто і як скористався можливістю такого спостереження. Іншими словами, збільшення технологічної спроможності має супроводжуватися симетричним збільшенням технологічної підзвітності.

Ця логіка підтверджується статтею 28 Закону. Поліція зобов'язана вживати заходів для недопущення порушень прав і свобод, пов'язаних з обробкою інформації, а особи, які мають доступ до інформаційних ресурсів, несуть персональну дисциплінарну, адміністративну чи кримінальну відповідальність за протиправні дії з відповідними даними.[612] Отже, українська нормативна модель уже містить важливу конструкцію: автоматизований доступ – автоматизоване логування – персоніфікована відповідальність.

Ще виразніше технологічна трансформація проявилася у статті 40 Закону. Після змін, внесених у 2022 році, вона отримала редакцію, яка охоплює не лише традиційні прилади фото- і відеофіксації, а й техніку, що функціонує автоматично, безпілотні повітряні судна та спеціалізоване програмне забезпечення для аналітичної обробки фото- і відеоінформації, у тому числі для встановлення осіб і номерних знаків транспортних засобів.[613]

Закон дозволяє також використання інформації, отриманої за допомогою технічних засобів, які перебувають у чужому володінні, а строки та порядок зберігання відеоматеріалів і результатів їх аналізу визначає МВС України.[614] У цьому аспекті зміна законодавства після 2022 року є концептуальною:

---

[610] Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40–41. Ст. 379.

[611] Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40–41. Ст. 379.

[612] Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України.* 2015. № 40–41. Ст. 379.

[613] Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40–41. Ст. 379.

[614] Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України.* 2015. № 40–41. Ст. 379.

поліцейська діяльність нормативно перейшла від моделі «камера як засіб фіксації» до моделі «камера + цифровий масив + спеціалізоване програмне забезпечення + аналітичний результат».

Саме така трансформація є центральною для права на приватність, поки технічний засіб лише фіксує подію, втручання має один характер. Коли програмне забезпечення автоматично аналізує відеопотік, встановлює особу, розпізнає номерний знак і потенційно дозволяє поєднати цей результат з інформаційними ресурсами, державний орган отримує вже не відеозапис, а структуроване знання про людину або її поведінку.

У цьому контексті показовими є висновки Т. Гудзь та А. Синжеряна, які серед напрямів використання ШІ у діяльності поліції називають автоматизований аналіз значних обсягів даних, розпізнавання облич, відеоаналітику, моніторинг цифрової активності та прогнозні системи.[615] Однак наведені авторами приклади водночас підтверджують необхідність критично розмежовувати технологічну можливість і належну юридичну підставу для її використання. Не кожна функція, доступна програмному продукту, автоматично входить до обсягу повноважень конкретного працівника поліції.

Трансформація цифрових можливостей поліції продовжувалася і після первинних змін 2022 року, чинна редакція Закону прямо передбачає використання поліцією безпілотних повітряних суден, а також повноваження щодо реагування на порушення правил використання повітряного простору БПЛА над визначеними територіями чи об’єктами спеціального режиму.[616] Це демонструє, що цифрова та технологічна адаптація поліції до воєнного середовища є не одноразовою реформою, а тривалим нормативним процесом.

Помилкою розглядати всі зміни лише як одностороннє посилення держави, адже у чинному законодавстві одночасно простежується розвиток механізмів, спрямованих на контроль за використанням інформаційної влади: правова прив’язка інформаційно-аналітичної діяльності до компетенції, автоматизоване логування доступу, персональна відповідальність, регламентація зберігання матеріалів, вимоги до біометричних даних. Проблема полягає радше в тому, чи розвиваються такі гарантії з тією самою швидкістю, що і технологічні можливості.

Саме тут виникає ключова правова асиметрія. Цифрова спроможність може розширюватися швидше, ніж спеціальне правове регулювання окремих способів її використання. Закон уже передбачає аналітичну обробку зображень і автоматизований доступ до інформаційних ресурсів, однак окремі високоризикові сценарії – зокрема масштабне використання дистанційної біометричної ідентифікації, алгоритмічне профілювання чи інтегроване відстеження особи через кілька систем – потребують значно більш детального нормативного режиму, ніж загальна компетенційна норма.

---

[615] Гудзь Т. І., Синжерян А. А. Інтеграція технології штучного інтелекту у діяльність Національної поліції України: перспективи та виклики. *Українська поліцеїстика: теорія, законодавство, практика*. 2024. № 3 (11). С. 54..

[616] Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України.* 2015. № 40–41. Ст. 379.

Воєнний стан робить цю асиметрію особливо помітною. У дослідженні правового режиму воєнного стану нами наголошувалося на його тимчасовому характері та на необхідності пов'язувати обмеження прав із конкретною загрозою і строком її існування.[617] Аналогічна логіка повинна застосовуватися і до цифрових технологій: надзвичайна ситуація може обґрунтувати більшу інтенсивність певного виду спостереження, але не усуває вимог щодо його мети, адресності, часових меж, підзвітності та припинення після втрати необхідності.

Важливо й те, що Закон «Про Національну поліцію» вже містить загальну нормативну основу для такого підходу. Відповідно до статті 29 поліцейський захід має бути законним, необхідним, пропорційним та ефективним; необхідність передбачає неможливість досягнення мети менш шкідливим засобом, а захід має припинятися після досягнення мети або втрати потреби в його подальшому застосуванні.[618] Ці критерії були сформульовані для поліцейських заходів загалом, однак вони створюють цілком придатну методологічну основу і для оцінки цифрового спостереження.

Тому трансформацію поліцейської діяльності в умовах війни пропонуємо оцінювати через принцип функціональної обмеженості цифрового повноваження. Його зміст полягає в тому, що цифровий інструмент може застосовуватися лише настільки, наскільки його конкретна функція необхідна для реалізації визначеного законом повноваження. Наявність у системи додаткових технічних можливостей не створює права використовувати їх поза межами відповідної мети.

Наприклад, законне використання камери для забезпечення безпеки на блокпості не повинно саме по собі означати автоматичну допустимість необмеженого накопичення історії пересувань усіх осіб, які через нього пройшли. Право поліції перевірити конкретну особу не тотожне загальному праву створювати поведінкові профілі всіх перевірених громадян. Правомірне застосування біометричної інформації для встановленої законом мети не означає автоматичного дозволу на використання того самого масиву для іншої, первинно не визначеної аналітичної задачі.

Основним результатом цифрової трансформації поліції під час воєнного стану має стати не максимізація інформації, якою володіє держава, а збільшення швидкості та точності законного використання лише тієї інформації, яка дійсно потрібна для конкретного безпекового завдання. Такий підхід дозволяє поєднати практичну ефективність правоохоронної діяльності з вимогою мінімізації невиправданого цифрового контролю.

Отже, після 2022 року в нормативній моделі діяльності Національної поліції України простежуються три взаємопов'язані процеси: розширення безпекових завдань поліції; значне посилення її інформаційно-аналітичних і технологічних можливостей; поступове формування цифрових механізмів підзвітності використання інформації. Саме співвідношення цих елементів має визначати оцінку трансформації поліцейського спостереження. Воєнний стан здатний

---

[617] Синявська О. Ю., Повалена М. В., Носевич Н. Р. Правовий режим воєнного стану: аналіз законодавства України. *Академічні візії*. 2023. Вип. 17. С. 2.

[618] Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40–41. Ст. 379.

змінити масштаб і терміновість законного цифрового контролю, але не змінює вихідного принципу: технологія залишається засобом реалізації правового повноваження, а не самостійним джерелом такого повноваження.

Інформаційні системи, Custody Records та цифрове спостереження як інструмент захисту прав людини. Цифрове спостереження у правоохоронній діяльності не завжди має виключно обмежувальну природу. У певних правовідносинах воно здатне виконувати протилежну функцію – створювати додаткові гарантії від незаконних дій самого суб'єкта владних повноважень. Найбільш виразно така подвійність проявляється у цифровій фіксації поводження із затриманими особами та функціонуванні інформаційної підсистеми «Custody Records».

Для цілей цього дослідження важливо не розглядати Custody Records як загальний механізм забезпечення права на свободу та особисту недоторканність, оскільки відповідна проблематика становить самостійний напрям дослідження в межах колективної монографії. Нас цікавить інший аспект, як цифрова фіксація, електронний облік та відеомоніторинг трансформують співвідношення між приватністю особи і підзвітністю держави.

Система «Custody Records» почала впроваджуватися в діяльність Національної поліції як механізм фіксації поводження із затриманою особою та попередження порушень її прав. Науково-практичний посібник «Завдання і функції інспекторів дотримання прав людини Національної поліції України та порядок їх реалізації» пов'язує початок її практичного впровадження з 2017 роком, а подальшу інституціоналізацію – зі створенням відповідної інформаційної підсистеми в межах Інформаційного порталу Національної поліції України.[619]

Нормативну основу функціонування системи становить наказ МВС України від 24 травня 2022 р. № 311, яким затверджено Інструкцію з формування та ведення інформаційної підсистеми «Custody Records» інформаційно-комунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України. [620].

Важливо, що сама архітектура системи побудована навколо безперервності цифрового документування. Електронна картка затримання охоплює момент фактичного затримання, обставини і підстави затримання, відомості про поліцейського, повідомлення третіх осіб, залучення захисника, результати опитування, інформацію про застосування заходів примусу, стан здоров'я, скарги та інші дії, що відбуваються під час перебування особи під контролем поліції.[621]

У цьому полягає принципова відмінність Custody Records від звичайного відомчого реєстру. Його функція не зводиться до зберігання анкетних даних про

---

[619] Завдання і функції інспекторів дотримання прав людини Національної поліції України та порядок їх реалізації : науково-практичний посібник / кол. авт. ; за ред. Д. В. Швеця. Львів : ЛьвДУВС, 2025. С.90-92.

[620] Про затвердження Інструкції з формування та ведення інформаційної підсистеми «Custody Records» інформаційно-комунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України»: наказ МВС України від 24.05.2022 № 311. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0629-22#Text.

[621] Завдання і функції інспекторів дотримання прав людини Національної поліції України та порядок їх реалізації : науково-практичний посібник / кол. авт. ; за ред. Д. В. Швеця. Львів : ЛьвДУВС, 2025. С.92-94.

особу. Система фактично створює цифрову хронологію реалізації владних повноважень щодо конкретного затриманого. У такій хронології об'єктом фіксації стає не лише поведінка людини, а й поведінка держави щодо неї.

Саме тому Custody Records є особливо цікавим прикладом для теорії цифрового спостереження. У класичній моделі суб'єктом спостереження є держава, а об'єктом – людина. У системі цифрового контролю поводження із затриманим така структура ускладнюється, камери та електронні записи фіксують особу, однак одночасно створюють доказовий слід дій поліцейських, часу їх здійснення, характеру контакту і послідовності прийнятих рішень. Отже, виникає взаємна інформаційна видимість, хоча сторони правовідносин залишаються нерівними за обсягом владних повноважень.

Науково-практичний посібник визначає обов'язковими складовими системи Custody Records інспектора дотримання прав людини, електронну базу, систему цілодобового відеонагляду, зонування приміщень та дистанційний зовнішній контроль уповноважених посадових осіб.[622] Ця конструкція свідчить, що цифровий контроль тут задуманий не як автономний технічний механізм. Він поєднується з персональною відповідальністю конкретного інспектора та з інституційним контролем.

Саме таке поєднання є принципово правильним, адже технологія сама по собі не гарантує дотримання прав людини. Камера може зафіксувати порушення, але не запобігти йому. Електронна система може зберегти інформацію, але не оцінити законність поведінки поліцейського. Правозахисний ефект виникає тоді, коли цифрова фіксація поєднана з визначеним суб'єктом контролю, процедурою реагування та можливістю використати зафіксовані відомості для перевірки дій посадових осіб.

Цю функцію виконують підрозділи дотримання прав людини. Наказ МВС України від 16 жовтня 2024 р. № 699 визначає організацію діяльності відповідних підрозділів та окремих інспекторів, а серед напрямів їх роботи охоплює запобігання порушенням прав, виявлення таких порушень, дотримання прав затриманих і реагування на неправомірне поводження.[623]

У науково-практичному посібнику підкреслено, що робочі місця інспекторів обладнуються засобами відеоспостереження та автоматизованими робочими місцями з відповідним програмним забезпеченням.[624] У практичній роботі вони можуть здійснювати моніторинг дій із затриманою особою як

---

[622] Завдання і функції інспекторів дотримання прав людини Національної поліції України та порядок їх реалізації : науково-практичний посібник / кол. авт. ; за ред. Д. В. Швеця. Львів : ЛьвДУВС, 2025. С. 95.

[623] Про затвердження Інструкції з організації діяльності підрозділів дотримання прав людини Національної поліції України : наказ МВС України від 16.10.2024 № 699. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1589-24#Text.

[624] Завдання і функції інспекторів дотримання прав людини Національної поліції України та порядок їх реалізації : науково-практичний посібник / кол. авт. ; за ред. Д. В. Швеця. Львів : ЛьвДУВС, 2025. 184 с., с.81

безпосередньо, так і дистанційно – за допомогою відеоспостереження в режимі онлайн.[625]

Саме цей елемент дозволяє сформулювати важливий висновок: цифрове спостереження може бути не лише засобом контролю за громадянином, а й технологією превентивного контролю за реалізацією державного примусу. Коли уповноважений інспектор може в режимі реального часу спостерігати за діями із затриманим, цифрова система перестає бути лише ретроспективним джерелом доказів. Вона потенційно забезпечує оперативне втручання у випадку неправомірного поводження.

Цей ефект особливо важливий у місцях несвободи, затримана особа перебуває у становищі фактичної залежності від держави, а можливість самостійно зафіксувати порушення або залучити стороннього спостерігача суттєво обмежена. За таких умов відеомоніторинг здатний компенсувати частину інформаційної асиметрії між державою та людиною.

Водночас правозахисне призначення системи не усуває проблеми приватності. Навпаки, Custody Records містить значний обсяг інформації, яка за своєю природою є чутливою: персональні дані, обставини затримання, відомості про здоров’я, застосування примусу, звернення до адвоката, повідомлення близьких, скарги та інші відомості про приватне життя. У посібнику окремо наголошено, що з огляду на приватність користувачі системи розподіляються за категоріями залежно від рівня доступу до інформації.[626]

Отже, правозахисна функція цифрового спостереження не може реалізовуватися за принципом максимального інформаційного доступу. Навпаки, чим більший обсяг чутливих відомостей концентрується в системі, тим жорсткішими повинні бути правила розмежування доступу. Не кожний працівник поліції, який має службову потребу в окремому елементі інформації, повинен автоматично отримувати доступ до всього цифрового досьє затриманої особи.

У цьому аспекті Custody Records демонструє модель, яку доцільно поширювати і на інші системи цифрового спостереження: доступ має визначатися не лише статусом користувача, а конкретною функціональною потребою. Поліцейський, який здійснив затримання, інспектор дотримання прав людини, черговий та інші уповноважені особи виконують різні завдання, тому і обсяг інформації, доступний кожному з них, не повинен бути однаковим.

Ще одним елементом правозахисної архітектури є відеоспостереження у місцях тимчасового тримання. Як уже зазначалося у підпункті 2.1, наказ МВС України № 777 прямо визначає серед цілей відеоспостереження захист утримуваних осіб від катувань і неналежного поводження, а також захист

---

[625] Завдання і функції інспекторів дотримання прав людини Національної поліції України та порядок їх реалізації : науково-практичний посібник / кол. авт. ; за ред. Д. В. Швеця. Львів : ЛьвДУВС, 2025. 184 с., с.126

[626] Завдання і функції інспекторів дотримання прав людини Національної поліції України та порядок їх реалізації : науково-практичний посібник / кол. авт. ; за ред. Д. В. Швеця. Львів : ЛьвДУВС, 2025. 184 с., с.

поліцейських від безпідставних звинувачень.[627] Інструкція водночас встановлює просторові межі такого контролю: камери не повинні передавати зображення із санітарних зон, душових та зон роздягання під час обшуку або медичного огляду.

Цей приклад має важливе методологічне значення, правозахисна мета сама по собі не виправдовує тотальне спостереження. Навіть у місці несвободи, де обсяг автономії особи об'єктивно зменшений, повинні існувати простори, в яких потреба в людській гідності та приватності переважає інтерес у постійній відеофіксації.

Саме тому модель «чим більше камер, тим кращий захист прав» є юридично спрощено, надмірний контроль може сам стати формою порушення. Належна система повинна забезпечувати достатній рівень фіксації для попередження насильства та встановлення обставин подій, але не створювати ситуацію, коли людина позбавляється будь-якої сфери приватності лише через сам факт перебування під контролем поліції.

У цьому контексті доцільно розмежовувати доказову, превентивну та контрольну функції цифрового спостереження.

Доказова функція проявляється у можливості відтворити події після виникнення конфлікту - хто перебував у приміщенні, які дії здійснювалися, чи застосовувався примус, скільки часу особа перебувала в певній зоні.

Превентивна функція полягає в тому, що усвідомлення факту цифрової фіксації саме по собі здатне стримувати неправомірну поведінку як затриманого, так і працівника поліції.

Контрольна функція виникає тоді, коли інформація використовується уповноваженим суб'єктом для поточного або наступного оцінювання законності дій поліцейських.

У системі Custody Records усі три функції поєднуються. Саме це відрізняє її від звичайної камери відеоспостереження.

Водночас існує ще один ризик, який потребує уваги, чим детальніше цифрова система документує життя особи під час затримання, тим більшим стає інформаційний слід державного примусу. У ньому можуть залишатися дані про стан здоров'я, психологічний стан, контакти з адвокатом, скарги та інші обставини, які після завершення затримання не повинні використовуватися для невизначених вторинних цілей.

Тому однією з основних гарантій має бути принцип функціональної замкненості даних Custody Records - інформація, зібрана для документування законності затримання і захисту прав особи, не повинна без окремої правової підстави перетворюватися на універсальний інформаційний ресурс для інших напрямів поліцейської аналітики.

Інакше система, створена для захисту людини, може змінити свою природу. Наприклад, відомості про стан здоров'я, поведінку під час затримання чи контакти особи не повинні автоматично ставати матеріалом для подальшого

---

[627] Про затвердження Інструкції про порядок використання засобів відеоспостереження в ізоляторах тимчасового тримання Національної поліції України : наказ МВС України від 25.09.2023 № 777. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z2035-23#Text.

профілювання, прогнозування «ризиковості» або іншої аналітичної оцінки, не пов’язаної з первинною метою їх збирання.

Саме цей аспект дозволяє сформулювати більш загальний принцип - цифрова правозахисна система не повинна трансформуватися у вторинну систему правоохоронного спостереження.

Не менш важливою є достовірність цифрової фіксації. Електронна картка затримання та відеоматеріали набувають цінності лише тоді, коли можна встановити, що інформація внесена своєчасно, не була довільно змінена, а доступ до неї здійснювався уповноваженими особами. Саме тому правозахисне значення системи прямо залежить від механізмів авторизації, журналювання, неможливості прихованого редагування та належного збереження цифрових слідів.

Ця логіка узгоджується із загальною моделлю, закріпленою у статті 27 Закону України «Про Національну поліцію». Доступ до інформаційних ресурсів має автоматично фіксуватися, а кожна дія користувача – залишати запис у спеціальному електронному архіві із зазначенням особи, виду отриманої інформації, відповідного реєстру та часу доступу.[628]

У попередньому підпункті цей механізм було визначено як цифрову підзвітність. На прикладі Custody Records його зміст стає ще очевиднішим: необхідно контролювати не лише затриману особу і поліцейського, який безпосередньо з нею взаємодіє, а й кожного користувача цифрової інформації про цю особу.

Таким чином формується багаторівнева модель контролю:

перший рівень – цифрова фіксація дій із затриманою особою;

другий рівень – моніторинг законності цих дій інспекторами дотримання прав людини;

третій рівень – контроль за доступом до самої цифрової інформації та діями її користувачів.

Саме ця багаторівневість дозволяє говорити не просто про відеоспостереження, а про цифрову інфраструктуру підзвітності державного примусу.

Науково-практичний посібник під редакцією Д. В. Швеця також підкреслює, що основне призначення Custody Records полягає у запобіганні незаконним затриманням, захисті від катувань, фіксації дій із затриманими, оперативному реагуванні на неналежне поводження та одночасному захисті поліцейських від неправдивих звинувачень.[629]

Саме ця двосторонність є центральною особливістю системи, виникає необхідно відмовитися від сприйняття відеофіксації як механізму, спрямованого винятково проти одного з учасників правовідносин. Якісно організована цифрова фіксація не презюмує неправомірність поведінки ні затриманого, ні

---

[628] Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України.* 2015. № 40–41. Ст. 379.

[629] Завдання і функції інспекторів дотримання прав людини Національної поліції України та порядок їх реалізації : науково-практичний посібник / кол. авт. ; за ред. Д. В. Швеця. Львів : ЛьвДУВС, 2025. С. 98.

поліцейського. Її завдання – забезпечити можливість максимально об’єктивно встановити фактичні обставини у разі виникнення спору.

У цьому сенсі цифрове спостереження набуває функції процедурної нейтралізації інформаційної нерівності. До його запровадження конфлікт між заявою затриманої особи про неправомірне поводження і поясненнями поліцейського значною мірою залежав від подальшого встановлення обставин за непрямими доказами. Безперервне цифрове документування не усуває всіх проблем доказування, але істотно звужує простір для приховування подій або наступної зміни їх опису.

Саме тому пропонуємо розглядати Custody Records як приклад правозахисного цифрового спостереження – особливого виду цифрового контролю, метою якого є не стільки отримання нового знання про поведінку громадянина, скільки забезпечення перевірюваності законності реалізації державного повноваження.

Таке спостереження має п’ять характерних ознак.

По-перше, його застосування пов’язане з уже існуючими владними правовідносинами, а не з пошуком потенційно «підозрілої» особи.

По-друге, інформація фіксується одночасно щодо поведінки громадянина і представника держави.

По-третє, система спрямована на створення перевірюваного цифрового сліду реалізації владного повноваження.

По-четверте, цифрові матеріали повинні бути доступні для внутрішнього або зовнішнього контролю законності.

По-п’яте, правозахисна мета не скасовує обов’язку мінімізувати втручання у приватність та захищати зібрану інформацію від вторинного використання.

Саме остання ознака є визначальною, цифрова технологія не стає правомірною лише через проголошення правозахисної мети. Її архітектура повинна реально відповідати такій меті – містити обмеження доступу, захист конфіденційних зон, правила збереження, журналювання операцій та заборону довільного вторинного використання інформації.

Отже, приклад Custody Records дозволяє істотно доповнити сформульовану раніше концепцію цифрового спостереження. Воно не є за своєю природою ані виключно негативним, ані виключно безпековим явищем. Одна й та сама технологія може одночасно втручатися у приватність людини та посилювати її захищеність від свавілля держави. Правове значення визначається метою, конфігурацією доступу, процедурою використання та тим, чи спрямована система на підвищення перевірюваності державної діяльності.

У цьому полягає запропонована нами концепція подвійної функції цифрового спостереження у правоохоронній діяльності:

інформаційно-безпекової, коли цифрові засоби забезпечують контроль за особою та подіями;

іправозахисно-підзвітної, коли ті самі або пов’язані з ними засоби забезпечують контроль за законністю дій самої держави.

Подальше ефективне функціонування цієї моделі залежить від іншої групи гарантій – захищеності самих інформаційних систем. Якщо відеозапис можна

незаконно скопіювати, електронну картку – неправомірно змінити, а біометричні або медичні дані – отримати без належної авторизації, правозахисна система сама перетворюється на джерело нового порушення приватності. Саме тому наступний підпункт необхідно присвятити кібербезпеці, цифровій підзвітності та професійним гарантіям захисту інформації спостереження.

Розширення цифрових можливостей Національної поліції закономірно збільшує обсяг інформації, яка створюється, накопичується та використовується у правоохоронній діяльності. Відеозаписи, відцифровані зображення обличчя, геолокаційні відомості, результати аналітичної обробки, інформація з електронних реєстрів та цифрові картки затриманих мають різне функціональне призначення, проте їх об'єднує одна властивість: після отримання державою вони самі стають об'єктом, який потребує правового і технічного захисту. Отже, правомірність цифрового спостереження не завершується в момент законного збирання інформації.

Ця теза є принциповою для досліджуваної проблематики, якщо поліцейський орган правомірно отримав відеозапис або біометричні відомості, але надалі допустив їх витік, несанкціоноване копіювання, довільне використання чи зміну, первинна законність спостереження не усуває наступного порушення приватності. Саме тому кібербезпеку та інформаційну безпеку систем спостереження необхідно розглядати не як допоміжну технічну функцію, а як елемент правового режиму цифрового втручання протягом усього життєвого циклу інформації.

У дослідженні правового регулювання кібербезпеки в умовах цифрової трансформації вже зверталася увага на те, що розвиток цифрових технологій випереджає здатність нормативної системи своєчасно реагувати на нові кіберризики, а фрагментарне оновлення законодавства не завжди забезпечує комплексне вирішення проблеми.[630] Для цифрового спостереження ця проблема має особливо чутливий характер: технологічна система може бути достатньо ефективною для збирання та аналізу даних, однак юридично неприйнятною, якщо її архітектура не забезпечує належного контролю доступу, цілісності та захищеності отриманої інформації.

На нормативному рівні загальну правову основу кіберзахисту формує Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України». Чинна редакція цього Закону визначає правові та організаційні засади захисту життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави у кіберпросторі, напрями державної політики та повноваження відповідних суб'єктів.[631] Поточна редакція офіційного тексту враховує зміни, чинні з 19 жовтня 2025 р.

Поряд із ним діє Закон України «Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах», який становить спеціальний нормативний фундамент

---

[630] Kulchytskyi T., Rezvorovych K., Povalena M., Dutchak S., Kramar R. Legal Regulation of Cybersecurity in the Context of the Digital Transformation of Ukrainian Society. Lex Humana. 2024. Vol. 16, No. 1. P. 443–460. URL: https://seer.ucp.br/seer/index.php/LexHumana/article/view/2933.

[631] Про основні засади забезпечення кібербезпеки України : Закон України від 05.10.2017 № 2163-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 45. Ст. 403..

для захисту інформації, що обробляється в таких системах.[632] Станом на 2026 рік документ є чинним у редакції від 20 квітня 2025 р. У взаємозв'язку з положеннями Закону «Про Національну поліцію» ці акти утворюють нормативну основу, відповідно до якої цифровізація правоохоронної діяльності повинна супроводжуватися належним захистом інформаційної інфраструктури.

Важливо водночас не ототожнювати кібербезпеку системи та захист приватності особи. Технічно захищена інформаційна система може використовуватися у спосіб, що є непропорційним або взагалі не має належної правової підстави. І навпаки, законно створена система може не забезпечити приватність, якщо має критичні вразливості. Отже, ці вимоги є взаємодоповнювальними: перша стосується правомірності самого інформаційного втручання, друга – захищеності створеного ним цифрового середовища.

У спільній праці з Н. Левчуком обґрунтовано, що персональні дані є одним із найбільш уразливих об'єктів сучасного цифрового середовища, а їх неналежна обробка або витік здатні спричиняти не лише порушення прав конкретних осіб, а й підрив довіри до державних інституцій та ширші безпекові наслідки. [633] Для інформації цифрового спостереження цей висновок набуває додаткового значення. Витік звичайних ідентифікаційних відомостей уже створює істотний ризик; витік біометричних шаблонів, історії пересування або масиву відеоспостереження може мати значно триваліші наслідки.

Біометрична інформація є особливо показовою, пароль, який став відомим сторонній особі, можна змінити. Біометричну характеристику – відцифрований образ обличчя, відбиток пальця чи іншу відносно сталу ознаку – таким самим способом замінити неможливо. Тому вразливість біометричної бази не повинна оцінюватися як звичайний технічний інцидент. Вона створює довгостроковий ризик повторної ідентифікації, несанкціонованого зіставлення та використання даних у системах, про існування яких людина може навіть не знати.

Те саме стосується геолокаційних масивів і результатів відеоаналітики. Витік одного запису може мати локальні наслідки. Несанкціоноване отримання архіву за тривалий період дозволяє відновлювати маршрути, контакти та поведінкові закономірності. Тому масштаб можливої шкоди повинен оцінюватися не за кількістю окремих файлів, а за інформаційним потенціалом пов'язаного масиву.

Українське поліцейське законодавство вже містить конструкції, які безпосередньо відповідають цій логіці. Стаття 27 Закону України «Про Національну поліцію» передбачає, що інформація про доступ до реєстрів і баз даних повинна автоматично фіксуватися. Зберігаються дані про особу, яка

---

[632] Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах : Закон України від 05.07.1994 № 80/94-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80/94-вр#Text.

[633] Povalena M., Levchuk N. Legal Support of Information Security in the Field of Personal Data Protection. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки*. 2025. Т. 12, № 4 (48). С. 350–357.

отримала доступ, обсяг отриманої інформації, відповідний реєстр і час здійснення операції.[634]

У попередніх підпунктах цей механізм уже розглядався як елемент цифрової підзвітності. У контексті кібербезпеки він набуває ще одного значення. Логування є одночасно правовою і технічною гарантією та не перешкоджає кожному неправомірному доступу наперед, але істотно зменшує анонімність користувача системи та створює можливість ретроспективно встановити джерело порушення.

Саме тому в системах цифрового спостереження принцип «хто має доступ?» необхідно доповнювати питаннями «хто фактично скористався доступом?», «яку саме інформацію було отримано?», «коли це відбулося?» та «з якою метою?». Формальне надання посадовій особі прав користувача без подальшого журналювання її операцій залишає значно ширший простір для неконтрольованого використання даних.

Особливо виразно така модель реалізована в Інструкції про використання систем відеоспостереження в ізоляторах тимчасового тримання. Наказ МВС № 777 передбачає ведення обліку операцій, пов'язаних з обробкою персональних даних та доступом до них. При цьому зберігається інформація про дату і час перегляду, копіювання або видалення відеозапису, працівника, який здійснив відповідну операцію, та її правову підставу. [635]

Ця конструкція заслуговує на ширше застосування, обов'язкове незмінюване журналювання доступу повинно бути загальною вимогою до високоризикових систем цифрового спостереження Національної поліції, насамперед до систем, які містять біометричні дані, інформацію про місцезнаходження, архіви відеоспостереження та результати алгоритмічної ідентифікації.

Правове значення такого журналювання полягає в тому, що воно дає змогу перевірити не лише технічний факт входу до системи, а законність конкретної інформаційної операції. Якщо поліцейський отримав доступ до даних особи, має існувати можливість зіставити такий доступ із його службовими повноваженнями і конкретним завданням. Таким чином, журнал доступу фактично виконує функцію цифрового доказу реалізації владного повноваження.

Водночас одного журналювання недостатньо. Сучасна система спостереження повинна будуватися на принципі рольового доступу, за якого користувач отримує лише ті можливості, що безпосередньо необхідні для виконання його службової функції. Працівник, якому необхідно перевірити окремий запис, не повинен автоматично мати можливість експортувати всю базу; оператор відеоспостереження не обов'язково потребує доступу до всіх пов'язаних реєстрів; працівник, який здійснює первинне внесення інформації, не завжди повинен мати право на її наступне видалення.

---

[634] Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40–41. Ст. 379.

[635] Про затвердження Інструкції про порядок використання засобів відеоспостереження в ізоляторах тимчасового тримання Національної поліції України : наказ МВС України від 25.09.2023 № 777. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z2035-23#Text.

Саме розподіл прав користувачів уже застосовується в системі Custody Records. Науково-практичний посібник під редакцією Д. В. Швеця наголошує, що з позиції приватності користувачі підсистеми поділені на категорії з різними рівнями доступу.[636] Така модель є правильною не лише для роботи із затриманими. Вона має розглядатися як загальний принцип організації поліцейських інформаційних ресурсів.

Не менш важливою є цілісність інформації. У системі цифрового спостереження ризик становить не тільки витік даних, а й їх несанкціонована зміна. Змінений час відеозапису, видалений фрагмент, скоригований запис у цифровій картці або модифікований результат ідентифікації здатні вплинути на службову перевірку, кримінальне провадження чи оцінку законності поведінки поліцейського.

Через це вимога цілісності має правове, а не лише технічне значення. Якщо держава використовує цифровий матеріал як підставу для юридично значущого рішення або доказ законності власних дій, вона повинна бути здатна підтвердити його походження, незмінність і послідовність операцій із ним. У цьому сенсі інформаційна безпека є передумовою доказової надійності цифрового спостереження.

Наказ № 777 прямо покладає на керівників територіальних органів поліції обов'язки щодо планування інформаційної безпеки, збереження персональних даних, обмеження доступу до них та захисту від випадкової втрати, знищення і незаконної обробки. Більше того, відеозапис, зібраний із порушенням вимог інформаційної безпеки, відповідно до Інструкції підлягає видаленню або знищенню в установленому порядку. Ця норма є показовою, порушення вимог безпеки впливає не лише на внутрішню оцінку роботи системи, а на подальшу юридичну долю самого інформаційного матеріалу. Такий підхід підтверджує запропоновану нами тезу про нерозривний зв'язок між законністю отримання інформації та законністю її подальшого існування в інформаційній системі.

Наступний компонент – доступність і стійкість системи. У правоохоронній діяльності втрата доступу до інформації також може створити ризики для прав людини. Якщо через кібератаку або технічний збій недоступними стають дані про затриману особу, історія її перебування, час фактичного затримання чи інформація про здійснені дії, це здатне ускладнити не лише роботу поліції, а й перевірку дотримання прав такої особи.

Отже, класична тріада інформаційної безпеки – конфіденційність, цілісність і доступність – у системах цифрового спостереження набуває безпосереднього правозахисного змісту. Конфіденційність захищає від неправомірного ознайомлення; цілісність – від фальсифікації або викривлення; доступність – від ситуації, коли законно створений цифровий матеріал неможливо використати для забезпечення або перевірки прав особи.

В умовах воєнного стану значення стійкості інформаційних систем додатково зростає. Кібератаки можуть бути спрямовані не лише на отримання

---

[636] Завдання і функції інспекторів дотримання прав людини Національної поліції України та порядок їх реалізації : науково-практичний посібник / кол. авт. ; за ред. Д. В. Швеця. Львів : ЛьвДУВС, 2025. С.94.

інформації, а й на порушення функціонування державних ресурсів, знищення чи модифікацію даних. Чинне законодавство про кібербезпеку прямо пов'язує кібератаки з порушенням конфіденційності, цілісності та доступності електронних інформаційних ресурсів. Для систем поліції така загроза має подвійний ефект: вона одночасно стосується державної безпеки та прав конкретних осіб, інформація про яких міститься у відповідних ресурсах.

У статті про кіберполіцію проблема цифрової безпеки розглядалася саме через необхідність збереження балансу між безпековими завданнями та правами людини.[637] Дослідження було присвячене, зокрема, кіберризикам, захисту приватної інформації та необхідності узгоджувати заходи протидії цифровим загрозам із правами і свободами людини. Такий баланс повинен діяти і всередині поліцейської інформаційної інфраструктури: вимоги оперативності не можуть виправдовувати відмову від базових правил захисту даних.

Однак технологічні заходи самі по собі не усувають людського фактора. Значна частина ризиків виникає не через складні кібератаки, а через повсякденні дії користувачів: використання чужого облікового запису, передавання службових паролів, копіювання інформації на несанкціоновані носії, фотографування службового екрана на приватний телефон, залишення відкритого робочого сеансу, неналежне надсилання файлів або цікавість до інформації, яка не має зв'язку зі службовими завданнями.

У цьому контексті важливого значення набуває інформаційна культура правоохоронця. Саме проблематиці її формування та вдосконалення присвячене спільне дослідження М.Поваленої та І. Здреник. [638]

Для цифрового спостереження інформаційна культура означає більше, ніж загальну комп'ютерну грамотність. Працівник повинен розуміти правову природу інформації, до якої він отримує доступ, межі службової мети, ризики вторинного використання, наслідки неправомірного поширення та персональну відповідальність за свої дії. Людина може технічно правильно користуватися системою і водночас юридично неправомірно використовувати її можливості.

Тому професійна підготовка повинна формувати не лише навички «як знайти інформацію», а й здатність відповісти на питання «чи маю я право шукати саме цю інформацію?». Саме ця внутрішня професійно-правова межа є особливо важливою в умовах, коли доступ до реєстрів здійснюється автоматизовано й отримання даних технічно займає кілька секунд.

Наказ № 777 у цьому аспекті містить корисний підхід: керівники повинні організовувати додаткові заняття з питань захисту персональних даних, а вимоги інформаційної безпеки мають бути відомі поліцейським у межах їх компетенції та наданого рівня доступу. Така вимога повинна бути поширена на всі категорії працівників, які користуються високоризиковими системами цифрового спостереження.

---

[637] Повалена М. В. Кіберполіція та виклики дотримання прав людини: баланс між безпекою та свободою в мережі Інтернет. *Наукові інновації та передові технології*. 2023. № 13 (27). С. 317–328.

[638] Повалена М. В., Здреник І. В. Інформаційна культура правоохоронців: проблеми та шляхи удосконалення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 10. С. 297–300.

Особливої підготовки потребує робота із системами штучного інтелекту. Тут до традиційних правил інформаційної безпеки додається необхідність розуміти межі достовірності алгоритмічного результату. Працівник повинен знати, що збіг, виявлений системою розпізнавання облич, не є самостійним юридичним доказом тотожності, а ризиковий індикатор не замінює фактичної підстави для застосування поліцейського заходу. Отже, професійна цифрова компетентність повинна охоплювати не лише кібергігієну, а й критичну алгоритмічну грамотність.

Окремим питанням є реагування на інциденти, якщо стався несанкціонований доступ, витік або підозра на компрометацію системи, орган повинен мати наперед визначений алгоритм дій: локалізацію інциденту, збереження цифрових доказів, встановлення масштабу порушення, блокування скомпрометованого доступу, службову та, за наявності підстав, кримінально-правову оцінку, відновлення системи та усунення вразливості.

При цьому розслідування самого інциденту також повинно бути підзвітним, якщо журнал подій може бути змінений тією самою особою, дії якої перевіряються, він втрачає доказове значення. Звідси випливає необхідність технічного й організаційного відокремлення користування системою від контролю за журналами її використання.

Це дозволяє сформулювати ще одну авторську позицію: у високоризикових системах цифрового спостереження має діяти принцип розділення інформаційних ролей. Особа, яка здійснює пошук або аналіз, не повинна одноосібно контролювати журнал своєї активності; адміністратор системи не повинен автоматично визначати правомірність конкретного службового запиту; працівник, який санкціонує доступ, за можливості не повинен бути єдиною особою, яка перевіряє його законність після використання.

Таким чином, підзвітність не повинна залежати від добросовісності окремого користувача. Вона має бути вбудованою у технологічну та організаційну архітектуру системи.

Для систем цифрового спостереження Національної поліції мінімальна модель такого захисту повинна охоплювати: персоніфіковану авторизацію; рольове розмежування доступу; обов’язкове журналювання кожної значущої операції; неможливість звичайного користувача самостійно змінити журнал; обґрунтування правової підстави доступу; захист від несанкціонованого копіювання та експорту; контроль строків зберігання; процедуру видалення; резервування критичної інформації; механізм реагування на інциденти; періодичний аудит; професійну підготовку користувачів.

Такий перелік не є технічним додатком до правового регулювання, кожен із названих елементів безпосередньо впливає на можливість особи бути захищеною від свавільного інформаційного контролю. У цьому полягає важлива відмінність між традиційним розумінням інформаційної безпеки і правовим режимом сучасного цифрового спостереження. Раніше основне питання часто формулювалося як «як не допустити стороннього до інформації?». Сьогодні цього недостатньо, необхідно також встановити: чи мав законний користувач право звертатися саме до цих даних; чи відповідав обсяг доступу службовій меті; чи

допустимим було подальше використання; чи можна перевірити всі його дії після завершення операції.

Тому цифрова підзвітність має охоплювати не тільки захист системи від зовнішнього порушника, а й контроль за правомірністю поведінки легітимного користувача всередині системи. У правоохоронній сфері цей ризик є особливо важливим, оскільки більшість уповноважених користувачів законно отримують доступ до значного обсягу інформації, а межа між правомірним і неправомірним використанням часто визначається саме метою конкретного звернення.

В умовах воєнного стану спокуса послабити окремі процедури в ім'я швидкості реагування є зрозумілою з практичної точки зору, проте небезпечною з правової. Надзвичайна ситуація може потребувати швидшого доступу, але швидкість не повинна означати анонімність або неконтрольованість. Навпаки, якщо попередній контроль об'єктивно скорочується через терміновість, особливого значення набуває наступний аудит кожного нестандартного доступу.

В умовах війни доцільно посилювати, а не послаблювати автоматичне журналювання та механізми наступної перевірки, такий підхід не перешкоджає оперативності, поліцейський отримує необхідну інформацію негайно, але система залишає перевірюваний цифровий слід його дії.

Отже, кібербезпека систем цифрового спостереження є складовою правомірності інформаційного втручання, а не технічним етапом, що починається після завершення збирання даних. Правова гарантія повинна супроводжувати інформацію від моменту її отримання до остаточного видалення: під час передавання, зберігання, перегляду, аналітичної обробки, копіювання, інтеграції та архівування.

Слід використовувати поняття правозахисної кіберстійкості систем цифрового спостереження – здатності інформаційної системи не лише зберігати функціональність і захищати дані від зовнішніх загроз, а й забезпечувати технічно перевірювані умови законного, цільового та підзвітного використання інформації уповноваженими суб'єктами.

Така кіберстійкість повинна поєднувати три компоненти:

технологічний – захист конфіденційності, цілісності й доступності; організаційний – розмежування ролей, контроль, аудит і реагування на інциденти;

професійно-правовий – інформаційну культуру, алгоритмічну грамотність і персональну відповідальність користувачів.

Інформаційна безпека перестає бути винятково питанням ІТ-підрозділу та стає частиною реалізації принципів законності, пропорційності та підзвітності поліцейської діяльності. Після визначення цих організаційно-технологічних гарантій логічним є перехід до наступного розділу дослідження – правових критеріїв допустимості цифрового спостереження, де буде встановлено, якою має бути сама нормативна підстава втручання та які вимоги висуваються до її якості.

4. Правові критерії допустимості цифрового спостереження

Вимога законності та якості правової підстави цифрового спостереження. Використання цифрової технології державним органом може бути технічно виправданим, оперативно корисним і спрямованим на досягнення

суспільно значущої мети, однак жодна з цих обставин сама по собі не робить втручання у приватність правомірним. Для правоохоронної діяльності вихідною залишається інша вимога - повноваження на цифрове спостереження повинно мати належну правову підставу, а сама правова норма – бути достатньо якісною, щоб обмежувати дискрецію державного органу та давати змогу відрізнити правомірне спостереження від свавільного.

У цьому аспекті категорія законності має ширший зміст, ніж формальна наявність нормативного акта, в якому згадується певна технологія. Стаття 19 Конституції України закріплює загальний принцип діяльності органів державної влади: вони зобов'язані діяти лише на підставі, у межах повноважень та у спосіб, передбачені Конституцією і законами України.[639] Для Національної поліції ця вимога конкретизована статтею 8 Закону України «Про Національну поліцію».[640]Відповідно, технологічна можливість отримати інформацію про особу не може сама по собі бути джерелом повноваження на її отримання.

Цей висновок має особливе значення для цифрового середовища. Традиційно межі правоохоронної діяльності значною мірою визначалися фізичними можливостями застосовуваного засобу: працівник міг безпосередньо спостерігати за певною територією, конкретною особою або фіксувати окрему подію. Сучасна цифрова система потенційно здатна робити значно більше, ніж потрібно для виконання конкретного завдання, автоматично ідентифікувати всіх осіб у відеопотоці, відновлювати їх попередні переміщення, порівнювати відомості з декількома базами, зберігати інформацію протягом тривалого часу та повторно використовувати її для іншої мети.

Тому в цифровій правоохоронній діяльності законність має відповідати на два різних питання: чи уповноважений орган застосовувати відповідну технологію і які саме функції цієї технології він уповноважений використовувати у конкретній ситуації. Перша відповідь визначає компетенцію, друга – межі її реалізації.

А. Комзюк та О. Салманова слушно пов'язують законність поліцейської діяльності із забороною свавілля та необхідністю діяти виключно в межах формально визначених повноважень. Автори підкреслюють, що законність повинна захищати права особи саме від свавільних дій держави та її посадових осіб, а рішення суб'єкта владних повноважень має прийматися в межах компетенції й із дотриманням установленої процедури.[641]

Для цифрового спостереження ця доктринальна позиція набуває додаткового змісту, чим менш помітним для особи є втручання та чим більше інформації здатна отримати технологія, тим небезпечнішою стає невизначеність меж адміністративного розсуду. Людина може оскаржити відкриту вимогу поліцейського, поставити питання про її підстави або принаймні усвідомлювати

---

[639] Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141..

[640] Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40–41. Ст. 379.

[641] Комзюк А. Т., Салманова О. Ю. Верховенство права та законність як принципи діяльності Національної поліції. *Правова держава*. 2021. Вип. 44. С. 48..

сам факт застосування заходу. При прихованому чи автоматизованому спостереженні особа часто не знає ані про сам захід, ані про обсяг зібраної інформації, ані про її подальше використання, за таких умов саме закон повинен виконувати функцію попереднього обмежувача державної влади.

Ця логіка давно сформульована в практиці ЄСПЛ. У справі *Malone v. the United Kingdom* Суд наголосив, що словосполучення «згідно із законом» у статті 8 Конвенції охоплює не тільки існування правової підстави, а й якість закону. Норма повинна бути доступною і достатньо точною, а у сфері таємного спостереження – давати особі належне уявлення про обставини й умови, за яких органи влади можуть вдатися до такого втручання.[642] Суд окремо вказав, що норма, яка надає державному органу дискрецію, повинна визначати її обсяг та спосіб реалізації, оскільки необмежене повноваження виконавчої влади несумісне з верховенством права.

Отже, передбачуваність у сфері спостереження не означає, що громадянин повинен знати, у який день і годину поліція здійснить щодо нього негласний захід. Така інтерпретація позбавила б таємне спостереження практичного змісту. Передбачуваність означає інше із правового регулювання має бути зрозуміло, за яких юридичних передумов держава взагалі отримує право на втручання, хто може його санкціонувати, яких осіб воно може стосуватися, у яких межах здійснюватися та які гарантії перешкоджають довільному використанню повноваження.

Для сучасної системи недостатньо встановити, наприклад, що поліція «має право використовувати відеотехніку». Правова норма повинна дозволяти встановити, чи включає таке повноваження звичайний запис, автоматичне розпізнавання облич, пошук особи в архівних матеріалах, побудову маршруту, зіставлення зображення з іншими інформаційними ресурсами або тривале збереження результатів аналітичної обробки.

Чинна стаття 40 Закону України «Про Національну поліцію» вже відображає технологічну трансформацію поліцейської діяльності. Вона окремо передбачає фото- і відеотехніку, автоматичні технічні засоби, безпілотні повітряні судна та спеціалізоване програмне забезпечення для аналітичної обробки фото- і відеоінформації, у тому числі для встановлення осіб та номерних знаків транспортних засобів.[643] Чинна станом на 2026 рік редакція цієї норми підтверджує відповідний обсяг технологічного інструментарію поліції.

Позитивним є сам факт закріплення аналітичного програмного забезпечення на рівні закону, а не лише відомчої інструкції. Проте з позиції якості правової підстави цього ще недостатньо для всіх можливих сценаріїв використання відповідної технології. Формулювання «для встановлення осіб» охоплює значний спектр операцій – від аналізу конкретного відеозапису після правопорушення до дистанційної біометричної ідентифікації в режимі реального

---

[642] European Court of Human Rights. Malone v. the United Kingdom, application no. 8691/79, judgment of 2 August 1984. §§ 67–68

[643] Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України.* 2015. № 40–41. Ст. 379.

часу невизначеного кола осіб у публічному просторі. Як було обґрунтовано у підпункті 2.3, інтенсивність таких форм спостереження принципово відрізняється.

Саме тут виникає проблема нормативної щільності регулювання, чим потужнішою є технологія, тим менше правових питань може залишатися виключно на рівні адміністративного або технічного розсуду органу, який цю технологію застосовує.

Суттєві елементи високоризикового цифрового спостереження мають визначатися саме законом, до них належать передусім допустимі цілі застосування технології, категорії осіб або ситуацій, щодо яких вона може використовуватися, максимальний ступінь охоплення сторонніх осіб, умови автоматичної ідентифікації, правові підстави поєднання даних із іншими інформаційними ресурсами, загальні межі строку зберігання, основні правила незалежного контролю та гарантії оскарження.

Підзаконний акт, своєю чергою, може і повинен деталізувати процедуру: порядок включення пристрою, технічні вимоги, спосіб зберігання, функціональні ролі користувачів, порядок журналювання, передачі матеріалів, технічного обслуговування та інші аспекти, які недоцільно перевантажувати законом.

Таке співвідношення добре простежується на прикладі наказу МВС № 1026. Закон визначає право поліції застосовувати фото- і відеотехніку, а відомча Інструкція встановлює правила використання портативних відеореєстраторів, доступу до матеріалів, їх зберігання та видалення.[644] Подібним чином наказ № 777 деталізує відеоспостереження в ізоляторах тимчасового тримання, визначаючи, зокрема, зони, в яких відеофіксація не повинна порушувати приватність, категорії доступу, строки зберігання та облік операцій.[645]

Така модель є юридично прийнятною доти, доки підзаконний акт деталізує вже передбачене законом повноваження, а не фактично створює новий різновид втручання у приватність, який із закону неможливо було передбачити. Інакше виникає ситуація, коли справжній зміст державного повноваження визначає не законодавець, а той самий орган виконавчої влади, який надалі його реалізує.

Саме це є особливо небезпечним щодо алгоритмічних технологій, якщо закон допускає відеофіксацію, а відомчим чи технічним рішенням до існуючої мережі камер підключається новий модуль, здатний здійснювати біометричну ідентифікацію, профілювання або відтворення маршруту особи, формально фізична інфраструктура може залишитися незмінною, проте юридично характер втручання змінюється докорінно.

Тому модернізація програмного забезпечення може вимагати нової правової оцінки навіть без заміни технічного обладнання. З позиції приватності важливо не

---

[644] Про затвердження Інструкції із застосування органами та підрозділами поліції технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, засобів фото- і кінозйомки, відеозапису : наказ МВС України від 18.12.2018 № 1026. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0028-19#Text.

[645] Про затвердження Інструкції про порядок використання засобів відеоспостереження в ізоляторах тимчасового тримання Національної поліції України : наказ МВС України від 25.09.2023 № 777. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z2035-23#Text.

те, чи встановлена нова камера, а чи з'явилася у системи нова здатність отримувати знання про людину.

Цей висновок безпосередньо пов'язаний із вимогою якості закону. Правова підстава повинна бути сформульована не настільки технологічно вузько, щоб кожна технічна модернізація вимагала переписування закону, але й не настільки широко, щоб загальне слово «аналіз» фактично дозволяло будь-яке майбутнє використання даних.

Оптимальним видається функціональний спосіб законодавчого регулювання, коли закон визначає юридично значущі операції: ідентифікацію, відстеження, профілювання, автоматизоване зіставлення, масове перехоплення, поєднання інформаційних ресурсів, прийняття рішень на основі алгоритмічного результату. Саме ці операції, а не конкретна назва програмного продукту, визначають реальний рівень втручання.

У цьому сенсі підходи А. Комзюка та О. Салманової до вимоги належного законодавства є особливо актуальними для цифрового спостереження. Автори відносять до змісту законності необхідність такого законодавчого регулювання, за якого суспільні відносини не залишаються на розсуд чи сваволю посадової особи, а суттєві прогалини не створюють можливості для довільних дій.[646]

Пропонуємо перенести цей підхід на технологічну сферу у вигляді принципу зростаючої нормативної визначеності, чим вищою є потенційна інтенсивність цифрового втручання, тим детальніше закон повинен визначати його матеріальні та процедурні межі.

Для звичайної відкритої відеофіксації поліцейського контакту може бути достатнім загального законодавчого повноваження, доповненого детальною відомчою процедурою. Для ретроспективного пошуку конкретної розшукуваної особи у визначеному відеомасиві необхідні додаткові вимоги щодо мети та доступу до бази. Для дистанційної біометричної ідентифікації в режимі реального часу невизначеного кола осіб загальної норми про використання відеотехніки вже недостатньо: необхідні спеціально визначені законом підстави, обмеження та контроль.

Саме така диференціація дозволяє уникнути двох протилежних помилок. Перша полягає в надмірній казуїстичності, коли право намагається перелічити кожний конкретний вид пристрою і швидко відстає від технологічного розвитку. Друга – у надмірній абстрактності, коли орган отримує настільки широке повноваження, що реальні межі втручання визначаються вже після впровадження системи.

ЄСПЛ у справі *Malone* фактично сформулював критерій, придатний і для сучасного алгоритмічного спостереження: закон, який надає дискрецію, повинен із достатньою ясністю встановлювати її обсяг і спосіб реалізації, щоб забезпечити особі захист від свавільного втручання. [647]

---

[646] Комзюк А. Т., Салманова О. Ю. Верховенство права та законність як принципи діяльності Національної поліції. *Правова держава*. 2021. Вип. 44. С. 49.

[647] European Court of Human Rights. Malone v. the United Kingdom, application no. 8691/79, judgment of 2 August 1984.§68

Для високотехнологічних систем особливого значення набуває і передбачуваність вторинного використання даних. Особа може знати, що в певному місці ведеться відеоспостереження, однак із цього не випливає передбачуваність того, що через декілька місяців запис буде використаний для нового алгоритмічного пошуку, зіставлений з іншою базою або застосований для встановлення соціальних зв'язків.

Отже, якість правового регулювання повинна охоплювати не тільки момент первинного збору. Законодавча модель має встановлювати межі всього життєвого циклу інформації: одержання, первинного аналізу, зберігання, доступу, передачі, повторного використання, автоматизованої обробки та видалення.

Цей підхід простежується й у *Big Brother Watch*, де Суд розглядав систему масового перехоплення через послідовність взаємопов'язаних стадій та сформулював вимогу наскрізних гарантій – *end-to-end safeguards (комплексні гарантії захисту на всіх етапах).* [648]

Для українського законодавства такий підхід означає, що нормативно врегульованим має бути не тільки право поліції отримати цифрову інформацію, але й право зробити з нею конкретну наступну дію. Наприклад, законність первинного відеозапису не створює автоматичної правової підстави для необмеженої біометричної ідентифікації всіх осіб, які потрапили до кадру.

Особливу проблему створює співвідношення законодавчого регулювання та внутрішніх технічних правил. У правоохоронній сфері певна частина інформації про алгоритми, конфігурацію систем чи тактику застосування закономірно не може бути загальнодоступною, оскільки це могло б знизити ефективність заходу або створити загрозу безпеці. Проте режим обмеженого доступу до технічних деталей не може означати секретності самого правового обсягу державного повноваження.

Громадянин не повинен знати технічний алгоритм пошуку розшукуваної особи. Водночас закон має дозволяти зрозуміти, чи може держава здійснювати такий пошук, для яких цілей, у яких базах, за яких умов і хто контролює законність відповідного використання. Саме це відмежовує допустиму службову конфіденційність від непрозорої владної дискреції.

Національна судова практика також дає підстави для такого підходу, хоча справа не стосувалася цифрового спостереження безпосередньо. У постанові Великої Палати Верховного Суду від 19 вересня 2018 р. у справі № 806/3265/17 Суд розглядав втручання держави у приватність у зв'язку з обробкою персональних даних при оформленні паспорта. Велика Палата наголосила, що збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації без згоди особи допускається у визначених законом випадках та має відповідати вимозі пропорційності.[649]

Це рішення не є прецедентом щодо цифрового спостереження і не повинно використовуватися як його прямий аналог. Українська судова практика також

---

[648] European Court of Human Rights. Big Brother Watch and Others v. the United Kingdom [GC], applications nos. 58170/13, 62322/14, 24960/15, judgment of 25 May 2021. §§ 350–352

[649] Постанова Великої Палати Верховного Суду від 19.09.2018 у справі № 806/3265/17, провадження № 11-460заі18.

виходить із того, що технологічна обробка персональної інформації державою потребує законодавчо визначеної підстави і не може виправдовуватися лише адміністративною зручністю.

Особливої уваги потребує воєнний контекст. Воєнний стан закономірно збільшує кількість ситуацій, у яких необхідність оперативного отримання інформації є значно вагомішою, ніж у звичайних умовах. Проте підвищена безпекова необхідність не знижує стандарту якості правової підстави.

Навпаки, якщо технологія застосовується ширше, охоплює більше осіб і використовується в умовах меншої можливості громадського контролю, ризик свавілля об'єктивно зростає. Саме тому воєнний стан може впливати на оцінку необхідності конкретного заходу, але не повинен використовуватися як заміна законодавчо визначеної компетенції.

Положення статті 7 Закону України «Про Національну поліцію» підтверджують цю логіку. Обмеження прав людини допускається виключно на підставах та в порядку, визначених Конституцією і законами України, за нагальної необхідності та в обсязі, необхідному для виконання завдань поліції; захід має бути припинений після досягнення мети або відпадіння необхідності.[650] Ця конструкція не передбачає винятку у вигляді технологічної доцільності.

Поєднання статей 7, 8, 29 і 40 Закону «Про Національну поліцію» повинно становити основу правозастосовного прочитання цифрових повноважень поліції. Стаття 40 відповідає на питання про допустимий інструментарій; стаття 8 – про межі компетенції; стаття 7 – про умови обмеження прав; стаття 29 – про законність, необхідність, пропорційність та ефективність конкретного поліцейського заходу.

Звідси випливає, що статтю 40 не можна читати ізольовано як самодостатній дозвіл на будь-яке технологічно можливе спостереження. Її зміст набуває правової визначеності лише у системному зв'язку з іншими нормами, які обмежують мету, спосіб та інтенсивність реалізації поліцейського повноваження.

На підставі проведеного аналізу необхідно визначати якість правової підстави цифрового спостереження через сукупність взаємопов'язаних властивостей: достатній рівень нормативного акта; доступність регулювання; визначеність допустимої мети; окреслення суб'єктів і об'єктів спостереження; межі дискреції; часові рамки; правила доступу, зберігання і повторного використання; процедуру санкціонування для інтенсивних форм втручання; незалежний або інституційно відокремлений контроль; можливість наступної перевірки правомірності дій державного органу.

Ці елементи не обов'язково повинні міститися в одному нормативному акті. Закон може встановити матеріальні межі, а підзаконний акт – детальну процедуру. Проте в сукупності система повинна дозволяти встановити повний юридичний маршрут цифрового втручання: від виникнення правової підстави до остаточного видалення отриманої інформації.

Доцільно сформулювати один із центральних авторських принципів дослідження – принцип нормативної пропорційності технологічному ризику.

---

[650] Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40–41. Ст. 379.

Його зміст полягає в тому, що рівень деталізації правового регулювання повинен зростати пропорційно до здатності технології приховано, автоматизовано, систематично та масштабно втручатися у приватність.

Для технології, яка лише відкрито документує конкретну поліцейську дію, допустимим може бути відносно загальне законодавче регулювання в поєднанні з детальною інструкцією. Для системи, яка автоматично ідентифікує особу серед невизначеного кола громадян, відстежує її переміщення або формує поведінковий профіль, суттєві межі застосування повинні бути визначені безпосередньо законом, а не лише технічним завданням, внутрішнім наказом або адміністративною практикою.

Такий підхід не заперечує необхідності технологічного розвитку Національної поліції. Навпаки, він створює правові умови, за яких нові системи можуть використовуватися без постійного сумніву щодо легітимності отриманих результатів. Чітке правове регулювання захищає не лише громадянина, а й поліцейського, який повинен мати зрозумілу відповідь на питання, які саме дії з цифровою системою входять до його повноважень.

Отже, законність цифрового спостереження – це не факт наявності будь-якої нормативної згадки про технологію, а якість усієї системи правового обмеження державної інформаційної влади. Чим менш помітним є втручання для особи, чим більшим є масштаб охоплення і чим потужнішими є можливості автоматизованого аналізу, тим менш допустимою є широка або невизначена дискреція правоохоронного органу.

Саме вимога належної правової підстави створює перший рівень захисту від свавільного цифрового спостереження. Однак навіть досконала норма не відповідає на питання, чи було необхідно скористатися передбаченим законом повноваженням у конкретній ситуації і чи не перевищило втручання того, що дійсно було потрібно для досягнення мети. Це становить предмет наступного підпункту – необхідності, пропорційності та гарантій проти надмірного цифрового втручання.

Необхідність, пропорційність та гарантії проти надмірного цифрового втручання. Наявність належної правової підстави є необхідною, але недостатньою умовою правомірності цифрового спостереження. Закон може надавати поліції повноваження використовувати певний технічний засіб або інформаційну систему, однак із цього не випливає, що застосування такого засобу буде виправданим у кожній конкретній ситуації. Після встановлення законності виникає наступне питання: чи існувала реальна потреба у втручанні саме такого характеру й інтенсивності та чи не могла поставлена мета бути досягнута способом, який менше зачіпає приватність особи.

Для діяльності Національної поліції відповідна вимога має безпосереднє законодавче підґрунтя. Стаття 29 Закону України «Про Національну поліцію» передбачає, що обраний поліцейський захід має бути законним, необхідним, пропорційним та ефективним. Необхідним він є тоді, коли застосування іншого заходу неможливе або буде неефективним і коли обраний спосіб завдає найменшої шкоди адресату та іншим особам. Пропорційність, своєю чергою, передбачає, що шкода охоронюваним правам і свободам не повинна

перевищувати блага, для захисту якого застосовано відповідний захід, або загрози заподіяння шкоди.[651]

Хоча не кожна операція з цифровими даними формально становить окремий поліцейський захід у розумінні статті 29, наведена нормативна конструкція має принципове методологічне значення для оцінки цифрового спостереження. Якщо технічний засіб використовується у складі превентивного чи іншого поліцейського заходу, зазначені критерії підлягають безпосередньому застосуванню. В інших випадках вони відображають загальний стандарт обмеження державного втручання: законодавчо допустимий інструмент не повинен використовуватися інтенсивніше, ніж цього об'єктивно потребує конкретна мета.

У науковій літературі проблема пропорційності традиційно розглядається насамперед через межі поліцейського розсуду. Д. Катрич, аналізуючи застосування статті 29 Закону України «Про Національну поліцію», звертає увагу на те, що поліцейський має можливість обирати захід у межах наданого законом повноваження, однак такий розсуд завжди містить ризик помилкового або неоптимального рішення.[652] Авторка пов'язує пропорційність одночасно з ефективністю діяльності поліції та обмеженням її повноважень рамками законності.

Для цифрового спостереження проблема адміністративного розсуду ускладнюється тим, що рішення про інтенсивність втручання може бути частково «вбудоване» у саму технологію. Поліцейський може не визначати вручну коло всіх осіб, щодо яких збираються відомості: це робить камера, автоматизований сканер, алгоритм порівняння або інформаційна система. Тому перевіряти пропорційність необхідно не лише на рівні індивідуального рішення конкретного працівника, а й на рівні архітектури цифрової системи та параметрів її функціонування.

Наприклад, система може бути запроваджена для пошуку конкретних розшукуваних осіб. Однак якщо для виконання цього завдання вона одночасно зберігає біометричні шаблони всіх громадян, які пройшли через певну територію, протягом декількох років, питання пропорційності виникає незалежно від того, наскільки законним був конкретний пошук розшукуваної особи. Надмірність закладена вже в способі функціонування системи.

Саме тому традиційний тест необхідності та пропорційності потребує адаптації до цифрового середовища.

Першим етапом після встановлення належної правової підстави має бути визначення конкретної легітимної мети спостереження. Посилання на «забезпечення безпеки», «профілактику правопорушень» або «службову необхідність» є занадто широкими, якщо вони не конкретизують, який саме ризик має бути усунений. Чим інтенсивнішим є цифрове втручання, тим конкретнішою повинна бути мета його застосування.

---

[651] Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40–41. Ст. 379.

[652] Катрич Д. К. Принцип пропорційності правоти поліцейського та відповідальності за прийняті рішення. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 7. С. 120.

У цьому сенсі суттєва різниця існує між використанням біометричної системи для розшуку конкретної зниклої дитини та постійною ідентифікацією всіх осіб, які пересуваються містом, із загальною метою «підвищення безпеки». В обох випадках може декларуватися суспільно корисна мета, однак другий варіант створює незрівнянно ширший простір для державного контролю.

Другим етапом має бути встановлення реальної необхідності втручання, тобто наявності фактичних обставин, які обґрунтовують застосування технології. Необхідність не можна ототожнювати зі зручністю. Цифровий спосіб може бути швидшим, дешевшим або організаційно простішим для державного органу, але сама адміністративна ефективність не є достатньою підставою для більш глибокого проникнення у приватне життя.

Цей момент особливо важливий у правоохоронній практиці, якщо потрібний результат реально можна отримати шляхом перевірки конкретної особи, немає очевидного виправдання для аналізу поведінки тисяч сторонніх громадян. Якщо достатньо ретроспективного перегляду конкретного відеозапису, необхідність застосування постійного розпізнавання облич у режимі реального часу повинна обґрунтовуватися окремо.

Третім елементом є придатність засобу для досягнення мети. Технологія повинна реально сприяти вирішенню того завдання, для якого її застосовують. Висока технологічність не тотожна ефективності. Система з високою частотою помилкових збігів, неналежною якістю даних або суттєвими обмеженнями точності може створювати значний обсяг втручання без співмірного безпекового результату.

Для алгоритмічних систем придатність пов’язана також із перевіркою якості результатів. Програмне забезпечення систематично генерує значну кількість хибних позитивних спрацювань, кожне з яких потребує додаткової перевірки людини, виникає питання не лише про технічну якість продукту, а й про юридичну виправданість масового сканування осіб.

Четвертий елемент – пошук менш інтрузивної альтернативи. Саме він надає вимозі необхідності практичного змісту. Недостатньо встановити, що застосований захід корисний, необхідно перевірити, чи існує інший реально ефективний спосіб досягнення тієї самої мети із меншим втручанням у приватність.

Наприклад, якщо для пошуку автомобіля достатньо автоматичного зіставлення номерних знаків із конкретним переліком розшукуваних транспортних засобів без тривалого збереження даних про всі інші автомобілі, накопичення повної історії пересування сторонніх водіїв потребуватиме самостійного обґрунтування. Якщо встановлення особи можливе шляхом звичайної перевірки документів, застосування дистанційної біометричної ідентифікації до всього потоку людей не можна вважати необхідним лише тому, що воно технологічно доступне.

П’ятий елемент становить пропорційність у вузькому значенні, тобто співвідношення суспільного блага, яке захищається, та шкоди приватності. Саме на цій стадії необхідно враховувати критерії інтенсивності, сформульовані у підпункті 1.2: тривалість спостереження, масштаб охоплення, ідентифікаційний

потенціал, чутливість інформації, ступінь автоматизації, можливість об’єднання різних інформаційних ресурсів і ретроспективного відтворення поведінки.

Цифрова специфіка полягає в тому, що оцінювати потрібно не лише один момент втручання, а сукупний інформаційний ефект. Короткий відеозапис може бути мінімально інтрузивним, доки він зберігається обмежений строк і використовується для первинної мети. Той самий запис після біометричної обробки, порівняння з іншими масивами та включення до постійної історії переміщень створює принципово інший рівень втручання.

Тому пропорційність цифрового спостереження неможливо оцінити лише за обсягом первинно зібраних даних. Необхідно враховувати те, яке нове знання може бути отримано з них унаслідок подальшої обробки.

Шостий елемент – мінімізація інформаційного втручання. Якщо для мети необхідні лише певні категорії відомостей, система не повинна збирати додаткові дані тільки тому, що технічно здатна це робити. Якщо потрібний лише факт збігу з конкретним переліком, немає автоматичної потреби формувати окремий профіль кожної особи, щодо якої збігу не виявлено.

Цей принцип доцільно поширювати не лише на кількість даних, а й на просторовий, часовий та функціональний масштаб спостереження. Мінімізація означає: найменше необхідне коло осіб, найменшу необхідну територію, найкоротший обґрунтований період, найменший потрібний набір інформаційних операцій.

Саме тому технологія має дозволяти не лише «ввімкнути» або «вимкнути» спостереження, а й налаштувати його межі. Якщо система технічно не дає можливості відокремити необхідне спостереження від надмірного збору інформації, це саме по собі повинно враховуватися при оцінці її допустимості.

Сьомий елемент пов’язаний зі строком зберігання та вторинним використанням результатів. Цифрові дані мають властивість переживати мету, для якої вони були зібрані. Саме тому втручання не завершується в момент вимкнення камери, припинення геолокаційного відстеження або завершення оперативного заходу.

Після досягнення конкретної мети інформація не повинна зберігатися невизначений час «на випадок, якщо стане потрібною». Виняток можливий, якщо виникла інша чітко визначена законом підстава – наприклад, необхідність збереження матеріалу для кримінального провадження, службового розслідування або судового розгляду.

Особливої уваги потребує зміна мети обробки. Дані, зібрані для документування конкретного поліцейського контакту, не повинні автоматично використовуватися для профілювання; записи Custody Records – для прогнозування майбутньої поведінки затриманого; відеоматеріали, отримані для охорони об’єкта, – для формування постійної біометричної історії відвідувачів. Для нового способу використання має існувати власне юридичне обґрунтування.

Восьмим елементом є контроль доступу та цифрова підзвітність. У попередньому підпункті було обґрунтовано, що високоризикові системи мають забезпечувати персоніфіковану авторизацію, рольове розмежування прав і

журналювання операцій. У контексті пропорційності ці механізми виконують функцію запобігання необмеженому вторинному використанню інформації.

Саме тут проявляється практичне значення сформульованого раніше принципу «спостереження за спостерігачем», чим глибше система дозволяє бачити приватне життя громадянина, тим більшою має бути можливість встановити, хто саме скористався такою владною інформаційною можливістю і чому.

Дев'ятий елемент – змістовний людський контроль, якщо цифрове спостереження передбачає автоматизований аналіз. Особливо це стосується біометричної ідентифікації, профілювання і систем, які генерують ризикові індикатори.

Людський контроль не може зводитися до формального натискання кнопки після того, як система вже визначила особу або запропонувала певний владний захід. Уповноважений працівник має розуміти, що результат алгоритму є інформаційним сигналом, оцінювати його достовірність, перевіряти іншими доступними даними та мати реальне право відхилити машинний висновок.

Цей підхід узгоджується з AI Act, який для найбільш чутливих сфер виходить із необхідності людського нагляду за високоризиковими системами ШІ, а щодо передбачених Регламентом випадків дистанційної біометричної ідентифікації встановлює додаткові обмеження.[653] Для українського правопорядку відповідні положення не мають прямої регулятивної дії, однак вони демонструють напрям європейського підходу: зростання автономності алгоритму повинно супроводжуватися посиленням гарантій, а не зменшенням людської відповідальності.

Десятим елементом є незалежний або інституційно відокремлений контроль та можливість наступного перегляду. Ця вимога особливо важлива тоді, коли особа не знає про факт спостереження і тому не може самостійно захищати свої інтереси під час його здійснення.

У *Big Brother Watch and Others v. the United Kingdom* Велика палата сформулювала концепцію *end-to-end safeguards (комплексні гарантії захисту на всіх етапах)*, відповідно до якої належні гарантії мають діяти на всіх етапах системи спостереження – від визначення його обсягу та авторизації до подальшого контролю.[654] Для цифрових технологій це означає, що контроль, здійснюваний лише на початку або лише після завершення заходу, не завжди є достатнім.

Чим масовішим і автоматизованішим є спостереження, тим важливішим стає контроль самої системної практики, а не лише окремого випадку. Слід перевіряти, скільки запитів здійснено, які категорії інформації

---

[653] Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 laying down harmonised rules on artificial intelligence and amending Regulations (EC) No 300/2008, (EU) No 167/2013, (EU) No 168/2013, (EU) 2018/858, (EU) 2018/1139 and (EU) 2019/2144 and Directives 2014/90/EU, (EU) 2016/797 and (EU) 2020/1828 (Artificial Intelligence Act). Official Journal of the European Union. 2024. L 2024/1689. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1689/oj.

[654] European Court of Human Rights. Big Brother Watch and Others v. the United Kingdom [GC], applications nos. 58170/13, 62322/14, 24960/15, judgment of 25 May 2021. §§ 350–352

використовувалися, якою була кількість помилкових збігів, як часто результати алгоритму спричиняли застосування поліцейських заходів, чи дотримувалися строки зберігання та чи здійснювався несанкціонований пошук. Отже, контроль високоризикової технології повинен мати не лише юридичний, а й аудитний вимір.

Особливий характер має оцінка пропорційності в умовах воєнного стану, адже безпекова загроза об'єктивно змінює вагу інтересів, що співвідносяться. Те, що за звичайних обставин могло б виявитися надмірним заходом, за наявності конкретної воєнної загрози інколи набуває іншої оцінки необхідності.

Однак із цього не випливає, що пропорційність під час війни припиняє діяти. Навпаки, вона стає більш контекстуальною, необхідно враховувати характер загрози, територію, час, категорію осіб, безпекову ситуацію та можливість досягти мети іншим способом.

Наприклад, посилене цифрове спостереження на об'єкті критичної інфраструктури в безпосередній близькості до зони бойових дій може мати значно сильніше обґрунтування, ніж ідентична за інтенсивністю система, розгорнута без конкретної загрози щодо всього населення великого міста. Отже, воєнний стан є фактором оцінки необхідності, але не універсальним аргументом пропорційності.

Це особливо важливо для заходів, які охоплюють невизначене коло осіб. Якщо конкретний ризик тимчасово виправдовує ширше спостереження, після зміни обставин повинна відбутися повторна оцінка. Технологічна інфраструктура не повинна продовжувати працювати в тому самому режимі лише тому, що була одного разу створена в умовах гострої необхідності.

Саме цей аспект стане предметом наступного підпункту, однак уже тут необхідно зафіксувати - пропорційність цифрового спостереження є динамічною, а не одноразовою оцінкою. Захід, пропорційний у момент запровадження, може стати непропорційним унаслідок зникнення загрози, розширення функцій системи, накопичення надмірного масиву інформації або появи менш інтрузивної технологічної альтернативи.

На основі проведеного аналізу пропонуємо спеціальний тест допустимості цифрового спостереження, який має застосовуватися послідовно:

належна правова підстава і компетенція;

конкретна легітимна мета; наявність фактичної необхідності;

придатність технології для досягнення мети; відсутність рівноцінного менш інтрузивного засобу;

співмірність інформаційного втручання очікуваному безпековому результату та мінімізація обсягу даних;

обмежені строки зберігання і заборона необґрунтованого вторинного використання;

персоніфікований доступ і журналювання;

змістовний людський контроль за автоматизованими результатами;

незалежна або інституційно відокремлена перевірка та можливість наступного оскарження.

Запропонований тест відрізняється від загальної конструкції пропорційності тим, що враховує життєвий цикл цифрових даних та технологічну

архітектуру спостереження. Він переносить юридичну оцінку з моменту фактичного спостереження на весь процес – від рішення про застосування системи до видалення останньої копії отриманої інформації.

Саме це є необхідним для сучасної правоохоронної діяльності, у цифровому середовищі надмірність може виникнути не під час первинного отримання даних, а пізніше – через тривале зберігання, автоматичне зіставлення, розширення кола користувачів, зміну мети чи використання нової аналітичної функції. Тому правова оцінка також повинна супроводжувати інформацію протягом усього періоду її існування.

Звідси випливає ще один важливий висновок: дотримання принципу пропорційності не може бути повністю покладене на окремого поліцейського. Частина гарантій повинна діяти автоматично – через налаштування строків зберігання, рольові права доступу, журналювання, технічне блокування невиправданого експорту, обмеження функцій алгоритму та регулярний аудит.

Інакше закон вимагатиме від працівника мінімізувати втручання, тоді як сама система буде технічно побудована за принципом максимального збору інформації. Така суперечність між правовою вимогою і технологічною архітектурою неминуче послаблює реальну дію гарантій.

Отже, пропорційність цифрового спостереження повинна бути закладена не лише в норму права та індивідуальне рішення посадової особи, а й у конструкцію самої інформаційної системи. Саме поєднання юридичних, організаційних і технологічних обмежень здатне забезпечити реальну, а не декларативну мінімізацію державного втручання у приватність.

Для умов воєнного стану ця вимога є особливо важливою. Посилення безпекових ризиків може збільшити допустиму інтенсивність окремих заходів, але воно одночасно підвищує небезпеку того, що тимчасові технології контролю будуть поступово сприйняті як звичайна складова повсякденної поліцейської діяльності. Саме проблема такого переходу від надзвичайного до постійного спостереження потребує окремого аналізу.

Воєнний стан як фактор підвищеного ризику нормалізації цифрового спостереження. Воєнний стан створює об’єктивно інший контекст для оцінки необхідності цифрового спостереження. Загроза державній незалежності, територіальній цілісності, життю людей і функціонуванню критичної інфраструктури може вимагати швидшого обміну інформацією, ширшого використання відеоаналітики, геолокаційних даних, засобів ідентифікації та інших цифрових інструментів. Однак довготривале застосування надзвичайних безпекових заходів породжує окрему правову проблему: технологія, запроваджена як реакція на виняткову загрозу, поступово може перетворитися на звичайний елемент державного контролю, навіть якщо первинна потреба в такому обсязі спостереження змінилася або зникла.

Саме цей ризик доцільно розглядати як ризик нормалізації цифрового спостереження. Йдеться не про сам факт тривалого використання певної технології. Окремі системи, створені під час війни, можуть зберігати об’єктивну цінність і надалі. Проблема виникає тоді, коли надзвичайний масштаб, інтенсивність або мета контролю продовжують існувати лише тому, що

відповідна інфраструктура вже створена, профінансована та інтегрована у повсякденну роботу державного органу.

У власному дослідженні правового режиму воєнного стану наголошувалося на його спеціальному та тимчасовому характері, а також на зв'язку обмежень прав із конкретною безпековою ситуацією. [655] Ця вихідна теза має безпосередній технологічний вимір. Якщо виняткова загроза стала причиною розширення цифрового контролю, зміна характеру або інтенсивності загрози повинна спричиняти повторну правову оцінку відповідного контролю, а не автоматичне продовження раніше запровадженого режиму.

Такий підхід особливо важливий з огляду на тривалість воєнного стану. Станом на вересень 2026 року його дію в Україні продовжено черговий раз на 90 діб починаючи з 05 год. 30 хв. 2 серпня 2026 року відповідно до Указу Президента України від 13 липня 2026 р. № 596/2026, затвердженого Законом України від 14 липня 2026 р. № 4928-IX.[656] Ця обставина сама по собі не свідчить про неправомірність будь-яких тривалих технологічних заходів. Вона лише підсилює потребу відрізняти продовження правового режиму воєнного стану від автоматичного продовження кожного конкретного способу цифрового спостереження, запровадженого в його межах.

Іншими словами, рішення про продовження воєнного стану не повинно розглядатися як універсальне повторне санкціонування всіх раніше запроваджених інформаційних практик. Для кожної високоризикової технології має зберігатися самостійна відповідь на питання: чи залишається вона необхідною, у тому самому обсязі, на тій самій території, щодо того самого кола осіб і для тієї самої мети.

Особливої уваги потребує співвідношення звичайного режиму обмеження права на приватність та механізму відступу від міжнародних зобов'язань. Стаття 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод уже сама по собі передбачає можливість законного втручання у право на повагу до приватного життя за умов, визначених частиною другою цієї статті.[657] Стаття 15 Конвенції має іншу юридичну природу: вона дозволяє державі під час війни або іншої надзвичайної ситуації, що загрожує життю нації, вживати заходів, які відступають від її конвенційних зобов'язань, лише в межах, яких суворо вимагає гострота становища.[658]

Ці два механізми не слід змішувати. Не кожне обмеження приватності під час воєнного стану є дерогацією, так само як наявність дерогації не означає припинення дії права на приватність. Для цифрового спостереження ця

---

[655] Синявська О. Ю., Повалена М. В., Носевич Н. Р. Правовий режим воєнного стану: аналіз законодавства України. *Академічні візії.* 2023. Вип. 17. С. 1–15..

[656] Про затвердження Указу Президента України «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні» : Закон України від 14.07.2026 № 4928-IX ; Про продовження строку дії воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 13.07.2026 № 596/2026. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4928-20#Text.

[657] Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

[658] Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

відмінність має принципове значення: якщо конкретний захід може бути оцінений у межах звичайного тесту статті 8 § 2 Конвенції – законність, легітимна мета, необхідність у демократичному суспільстві, – сам факт війни не повинен автоматично переводити його у режим надзвичайного відступу.

Водночас актуальний міжнародно-правовий контекст не можна ігнорувати. Станом на кінець серпня 2026 року в офіційному реєстрі Договірного офісу Ради Європи міститься повідомлення України від 3 серпня 2026 р. про продовження дерогаційних заходів у зв'язку з черговим продовженням воєнного стану; серед статей Конвенції, яких стосується повідомлення, зазначена і стаття 8.[659]

Цей факт не означає, що будь-яке втручання у приватність в Україні в період воєнного стану автоматично є допустимим. Навпаки, сама конструкція статті 15 вимагає оцінювати, чи конкретний захід суворо зумовлений вимогами ситуації. Отже, для цифрового спостереження воєнний контекст не усуває пропорційність, а змінює фактичні обставини, у яких вона оцінюється.

Аналогічна логіка простежується у межах Міжнародного пакту про громадянські і політичні права. Офіційний депозитарний реєстр ООН підтверджує, що 3 серпня 2026 року було отримано чергове повідомлення України відповідно до статті 4 § 3 Пакту щодо продовження воєнного стану з 2 серпня на 90 діб, а 18 серпня 2026 року Україна додатково повідомила уточнення стосовно заходів відступу від окремих зобов'язань.[660]

Значення зазначених міжнародних повідомлень полягає не у повторному аналізі загальної теорії дерогації.[661] Вони підтверджують інший важливий принцип – надзвичайні правові заходи потребують періодичного формального переосмислення та комунікації, а не вважаються безстроковими лише через збереження загального безпекового контексту. Саме такий підхід доцільно перенести і на високоризикові технології спостереження.

Перша небезпека нормалізації пов'язана з інерцією технологічної інфраструктури. Створення інтегрованої системи відеоспостереження, придбання програмного забезпечення для біометричної ідентифікації, формування інформаційної бази, навчання персоналу та інтеграція системи з іншими реєстрами потребують значних фінансових і організаційних ресурсів. Після завершення такого процесу відмова від технології або звуження її функцій може сприйматися управлінськи як нераціональне використання вже вкладених ресурсів.

---

[659] Council of Europe. Reservations and Declarations for Treaty No. 005 — Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms: Ukraine. Communication contained in Note verbale No. 31011/32-119-105679 dated 3 August 2026. URL: https://www.coe.int/en/web/conventions/by-member-states-of-the-council-of-europe?module=declarations-by-treaty&numSte=005&codePays=U.

[660] United Nations Treaty Collection. International Covenant on Civil and Political Rights. Ukraine: Notifications under Article 4 (3) of the Covenant (Derogations). Notifications of 3 August 2026 and 18 August 2026. URL: https://treaties.un.org/pages/Declarations.aspx?chapter=4&index=Ukraine&lang=_en&treaty=335.

[661] Дерогація — це тимчасовий відступ держави від окремих міжнародних зобов'язань у сфері прав людини за виняткових обставин, наприклад під час війни або надзвичайного стану.

Проте юридична оцінка не може залежати від аргументу «систему вже створено». Правомірність втручання визначається не вартістю інфраструктури, а збереженням підстав для її використання. Саме тут адміністративна логіка ефективності може вступити у конфлікт із логікою прав людини.

Наприклад, система дистанційної ідентифікації може бути запроваджена в конкретному регіоні у зв'язку з високим ризиком диверсійної діяльності. Якщо безпекова ситуація істотно змінюється, продовження її роботи у тому самому режимі щодо всього населення потребує нового обґрунтування. Той факт, що система продовжує функціонувати технічно без додаткових витрат, не є таким обґрунтуванням.

Другою небезпекою є поступове розширення функціонального призначення технології – явище, яке в міжнародній дискусії часто позначають терміном *function creep*.[662] Його зміст полягає в тому, що система, створена для однієї чітко визначеної мети, з часом починає використовуватися для інших завдань, кожне з яких окремо може видаватися практично доцільним.

Для правоохоронної діяльності це може мати таку послідовність: спочатку система розпізнавання облич використовується для пошуку конкретних осіб, причетних до диверсійної діяльності; згодом – для розшуку підозрюваних у тяжких злочинах; далі – для встановлення осіб, які ухиляються від виконання певних правових обов'язків; пізніше – для загального профілактичного контролю у публічному просторі. Технічний засіб залишається тим самим, але правова природа його використання поступово змінюється.

Тому зміна мети повинна розглядатися як нова юридично значуща подія, а не як внутрішнє налаштування вже дозволеної системи. Для істотно іншої мети необхідно повторно встановлювати правову підставу, необхідність, пропорційність і допустимий обсяг обробки.

Особливо небезпечним є функціональне розширення, яке відбувається непомітно. Встановлення нової мережі камер є публічно видимою зміною. Натомість додавання нового програмного модуля до вже існуючої системи може зовні не змінити нічого, хоча фактично камера з інструменту спостереження за ситуацією перетвориться на інструмент автоматичної ідентифікації або відтворення маршруту конкретної людини.

Третьою проблемою є накопичувальний ефект тимчасових рішень. Кожне окреме розширення доступу до даних може бути запроваджене для вирішення конкретного воєнного завдання та мати переконливе обґрунтування. Однак через декілька років сукупність таких рішень здатна сформувати принципово іншу модель відносин між громадянином і державою, ніж та, яка існувала до війни.

Саме тому об'єктом правового перегляду має бути не тільки окремий захід, а й сукупна архітектура цифрового контролю, що сформувалася за період воєнного стану. Система може складатися з десятків формально законних компонентів, але їх інтеграція здатна створити можливість практично безперервного відстеження поведінки особи.

---

[662] Function creep — це поступове розширення цілей або способів використання технології, системи чи зібраних даних за межі первісно визначеної мети.

Четвертий ризик полягає в рутинізації професійної практики, для працівника, який протягом кількох років використовує певний інформаційний ресурс, відповідна операція поступово перестає сприйматися як втручання у приватність і стає звичайною частиною робочого алгоритму. Саме тут правові обмеження можуть втрачати практичну ефективність навіть без формальної зміни законодавства.

Наприклад, автоматизована перевірка значного обсягу інформації під час гострої безпекової кризи може бути обґрунтованою. Якщо така перевірка перетворюється на стандартну практику щодо кожної особи незалежно від конкретного ризику, змінюється не лише масштаб спостереження, а й професійне уявлення про те, який рівень державного інформаційного контролю є «нормальним».

З цієї причини особливого значення набуває професійна підготовка правоохоронців. Інформаційна культура, про необхідність якої йшлося вище,[663] повинна включати розуміння винятковості окремих воєнних повноважень. Працівник має відрізняти постійне законодавче повноваження поліції від тимчасової моделі його більш інтенсивного застосування, зумовленої конкретною загрозою.

Наукові дослідження алгоритмічної правоохоронної діяльності також звертають увагу на ризик того, що системи, розгорнуті в умовах воєнної необхідності, залишаться частиною постійної інфраструктури масового біометричного й алгоритмічного нагляду.[664] У цьому аспекті воєнний стан створює не тільки підвищений безпековий інтерес, а й підвищений ризик незворотності технологічних рішень.

Слід доповнити сформульований у підпункті 4.2 тест допустимості цифрового спостереження ще одним елементом – часовою пропорційністю.

Під часовою пропорційністю пропонуємо розуміти вимогу, відповідно до якої інтенсивність, територіальний масштаб і функціональні можливості цифрового спостереження повинні зберігатися лише протягом того періоду, коли існують конкретні обставини, що обґрунтовують саме такий рівень втручання.

Ця вимога не тотожна строку зберігання інформації. Строк зберігання визначає, як довго існують уже отримані дані. Часова пропорційність стосується самого режиму застосування технології. Наприклад, система може законно видаляти записи через 30 днів, але роками працювати в надмірно інтенсивному режимі. Формально вимога обмеженого зберігання дотримується, тоді як питання про необхідність постійного спостереження залишається невирішеним.

Із часової пропорційності випливає необхідність періодичного перегляду, для високоризикових технологій недостатньо один раз оцінити необхідність при їх запровадженні. Через певний нормативно визначений проміжок часу уповноважений орган повинен повторно відповісти щонайменше на декілька

---

[663] Повалена М. В., Здреник І. В. Інформаційна культура правоохоронців: проблеми та шляхи удосконалення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 10. С. 297–300.

[664] Варинський В. Алгоритмічне забезпечення охорони громадського порядку: правові межі застосування штучного інтелекту у діяльності правоохоронних органів. *Академічні візії*. 2025. Вип. 48. С. 3.

питань: чи зберігається загроза; чи продовжує технологія бути ефективною; чи не з'явився менш інтрузивний засіб; чи не розширилася фактична мета використання; чи відповідає масштаб зібраної інформації первинним очікуванням; чи виникли нові ризики або зловживання.

Такий перегляд повинен мати документований характер. Інакше «оцінка необхідності» перетворюється на внутрішнє переконання установи, яка сама зацікавлена у продовженні використання створеної системи.

Для найбільш інтенсивних технологій доцільним є також запровадження положень про автоматичне припинення спеціального режиму застосування, якщо законодавець або інший уповноважений суб'єкт не прийме нового мотивованого рішення про його продовження. У зарубіжній правовій традиції такий механізм часто позначається як *sunset clause (норма про припинення дії після визначеного строку)*. У контексті українського права його зміст доцільно передавати саме як застереження про припинення дії або строкову норму, що потребує повторного підтвердження.

Перевага такої конструкції полягає у зміні презумпції, без неї технологія продовжує діяти доти, доки хтось не вирішить її припинити. За наявності строкового механізму навпаки – спеціальний режим припиняється, якщо держава не доведе необхідність його подальшого існування.

Для воєнного цифрового спостереження така модель є особливо доречною. Наприклад, якщо внаслідок конкретної загрози закон допускає більш широкий режим біометричного пошуку на визначеній території, відповідне рішення може мати обмежений строк із можливістю продовження після повторної оцінки. Це значно краще відповідає природі надзвичайного повноваження, ніж безстрокове запровадження технологічного режиму.

Необхідно також розмежовувати збереження самої інфраструктури та збереження інтенсивного режиму її використання. Після відпадіння воєнної необхідності держава не обов'язково повинна фізично демонтувати камери, сервери чи інше обладнання. Проте функціональні можливості можуть бути звужені: припинено постійну біометричну ідентифікацію, скорочено строки зберігання, обмежено коло інтегрованих баз, відключено певні алгоритмічні функції.

Такий підхід є практично важливим, оскільки дозволяє уникнути хибної альтернативи: або зберегти всю воєнну систему спостереження без змін, або повністю відмовитися від дорогої інфраструктури. Право повинно дозволяти деградацію інтенсивності системи – її повернення до менш інтрузивного режиму після зменшення загрози.

Окремої оцінки потребують уже накопичені дані. Припинення спеціального режиму спостереження не означає автоматичного вирішення питання про масиви інформації, створені під час його дії. Якщо дані були отримані через ширший воєнний режим, після припинення відповідної необхідності слід визначити, які з них мають бути видалені, які можуть зберігатися через конкретну процесуальну або іншу законну підставу і чи допустиме їх подальше використання для нових цілей.

Саме тут проявляється ще один аспект нормалізації: навіть після припинення активного спостереження держава може зберігати історичну здатність до спостереження через накопичені архіви. Масив геолокаційних записів, біометричних зображень чи відеоархів здатен використовуватися ретроспективно ще довго після припинення збору.

Тому завершення надзвичайного режиму повинно включати не лише рішення про технічне відключення певної функції, а інформаційне завершення заходу – аудит створених масивів, визначення подальшої правової долі даних та видалення інформації, для збереження якої більше немає належної підстави.

Важливим є й питання інституційного суб'єкта, який здійснює періодичну оцінку. Орган, що безпосередньо використовує технологію, володіє найкращою інформацією про її практичну ефективність, однак водночас може бути інституційно зацікавлений у продовженні використання. Саме тому для високоризикових систем доцільно поєднувати внутрішню оцінку необхідності з зовнішнім або інституційно відокремленим контролем.

Залежно від характеру технології це можуть бути судовий контроль, парламентський нагляд, контроль Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, спеціалізований незалежний орган у сфері захисту даних або інший механізм, здатний оцінювати не лише формальну наявність повноваження, а реальну відповідність масштабів втручання актуальній загрозі.

Для суспільного контролю важливо також оприлюднювати принаймні узагальнену інформацію про використання високоризикових технологій настільки, наскільки це не шкодить національній безпеці чи конкретним операціям. Кількість застосувань, загальні категорії цілей, кількість помилкових спрацювань, результати аудитів, факти встановлених порушень можуть бути предметом публічної звітності без розкриття оперативно чутливих відомостей.

Такий підхід узгоджується із загальною логікою демократичного контролю над поліцією. Безпека не потребує повної прозорості кожної операції, однак секретність конкретного заходу не повинна перетворюватися на секретність існування системи, її правових меж та загальних масштабів використання.

На підставі викладеного доцільним сформулювати принцип ненормалізації надзвичайного цифрового спостереження, його зміст полягає в тому, що технологія або режим її застосування, запроваджені у зв'язку з надзвичайною безпековою потребою, не можуть автоматично перетворюватися на постійний елемент звичайного правоохоронного контролю. Їх продовження потребує повторної оцінки правової підстави, актуальної мети, необхідності, пропорційності, територіального й персонального масштабу та інформаційних наслідків.

Цей принцип охоплює щонайменше чотири практичні вимоги: періодичний перегляд необхідності;

часову обмеженість спеціального режиму;

повторне правове обґрунтування у разі зміни мети;

обов'язковий перегляд долі накопичених даних після припинення надзвичайної потреби.

У поєднанні з багатокомпонентним тестом допустимості, запропонованим у підпункті 4.2, це дає можливість розглядати пропорційність цифрового спостереження не як одноразове рішення, а як безперервний юридичний обов'язок держави. Якщо обставини змінюються, повинна змінюватися й інтенсивність дозволеного втручання.

Саме це є одним із ключових правових викликів післявоєнного періоду. Україна неминуче матиме значно розвиненішу цифрову правоохоронну інфраструктуру, ніж до початку повномасштабної агресії. Її наявність сама по собі не є негативним явищем. Проблема полягатиме у тому, чи буде право здатне перевести технології з надзвичайної воєнної моделі використання до моделі демократичного мирного правопорядку, не втративши їх безпекової користі й водночас не закріпивши як звичайний стан той рівень інформаційного контролю, який був виправданий лише винятковими обставинами.

Отже, воєнний стан повинен розглядатися не як підстава для постійного зниження стандарту приватності, а як обставина, що може тимчасово змінювати оцінку необхідності конкретних заходів. Безпекова потреба виправдовує підвищену інтенсивність цифрового спостереження лише настільки і лише доти, наскільки цього вимагає актуальна загроза. Саме часовий вимір відрізняє надзвичайний захід від поступової нормалізації державного цифрового контролю.

5. Європейські стандарти цифрового спостереження та напрями вдосконалення українського законодавства

Спеціальні стандарти ЄСПЛ щодо технологічного та масового спостереження. Практика ЄСПЛ у сфері спостереження формувалася впродовж кількох десятиліть і закономірно змінювалася разом із технологіями. Перші справи стосувалися передусім таємного перехоплення поштової і телефонної кореспонденції, тоді як новіші рішення охоплюють GPS-моніторинг, систематичне відеоспостереження, ідентифікацію користувачів мережі за технічними ідентифікаторами, масове перехоплення електронних комунікацій та розпізнавання облич. Попри відмінність технологій, у практиці Суду поступово сформувалася спільна нормативна логіка: чим менш помітним для особи, масштабнішим і технологічно потужнішим є спостереження, тим більш розвиненою повинна бути система правових гарантій проти свавілля.

Для предмета цього дослідження недоцільно послідовно переказувати обставини кожної справи. Значно продуктивнішим є виокремлення тих стандартів, які утворюють своєрідну матрицю конвенційної допустимості цифрового спостереження. Такий підхід дозволяє перевірити сформовані у попередньому розділі авторські критерії на відповідність практиці ЄСПЛ та надалі застосувати їх до українського законодавства.

Вихідною справою у цій сфері залишається *Klass and Others v. Germany*. Ще у 1978 році Суд визнав, що демократична держава за виняткових умов може потребувати таємного спостереження для захисту національної безпеки та запобігання злочинності. Водночас він сформулював застереження, яке не втратило актуальності й в епоху алгоритмічних технологій: повноваження таємно

спостерігати за громадянами є допустимими лише тією мірою, якою вони суворо необхідні для захисту демократичних інституцій.[665] Суд прямо наголосив, що держава не отримує необмеженої свободи вибору лише через посилання на боротьбу зі шпигунством чи тероризмом; система повинна містити адекватні й ефективні гарантії від зловживань.

Цей висновок є принциповим для умов воєнного стану. ЄСПЛ не заперечує реальність виняткових безпекових загроз і не виходить із презумпції недопустимості таємного спостереження. Навпаки, Суд визнає, що технологічно розвинені загрози можуть вимагати відповідних інструментів реагування. Проте безпекова мета не трансформується в необмежену компетенцію. Ще у *Klass* Суд застерігав від небезпеки, коли демократія, захищаючись від загроз, може підірвати власні засади через надмірні механізми таємного контролю.[666]

Другим фундаментальним стандартом стала якість правової підстави. Як уже зазначалося при аналізі справи *Malone v. the United Kingdom*, вимога «згідно із законом» не вичерпується формальним існуванням правової норми. Закон повинен бути доступним, достатньо передбачуваним і визначати межі владної дискреції. [667] Саме ця конструкція стала основою подальшої практики Суду щодо прихованого технологічного спостереження.

У справі *Weber and Saravia v. Germany* ЄСПЛ систематизував мінімальні законодавчі гарантії щодо таємного перехоплення. До них Суд відніс визначення характеру правопорушень, які можуть бути підставою для застосування заходу; категорій осіб, щодо яких допускається спостереження; максимальної тривалості; правил дослідження, використання та зберігання отриманих даних; запобіжних заходів при їх переданні іншим суб’єктам; а також обставин, за яких записи повинні або можуть бути знищені.[668]

Цей перелік має особливе значення для сучасних цифрових технологій, хоча був сформульований у контексті перехоплення телекомунікацій. Його цінність полягає не у буквальному відтворенні окремих пунктів, а у загальному підході: правове регулювання повинно охоплювати весь інформаційний цикл спостереження, а не лише момент його санкціонування.

Саме цей підхід підтверджує обґрунтовану нами раніше тезу про необхідність регулювати не «камеру», «GPS» чи окрему програму, а всю інформаційну операцію. Для біометричної системи відповідники критеріїв *Weber and Saravia* повинні охоплювати, зокрема, категорії осіб, яких допустимо включати до референтних баз, умови здійснення автоматизованого пошуку, строки зберігання результатів збігів і незбігів, допустимість передання даних іншим органам та обов’язок видалення інформації після втрати мети її збереження.

---

[665] European Court of Human Rights. Klass and Others v. Germany, application no. 5029/71, judgment of 6 September 1978. Series A. No. 28 §§ 42, 48–50

[666] European Court of Human Rights. Klass and Others v. Germany, application no. 5029/71, judgment of 6 September 1978. Series A. No. 28§§ 49

[667] European Court of Human Rights. Malone v. the United Kingdom, application no. 8691/79, judgment of 2 August 1984.§67

[668] European Court of Human Rights. Weber and Saravia v. Germany (dec.), application no. 54934/00, decision of 29 June 2006. ECHR 2006-XI. § 95

У *Weber and Saravia* Суд дійшов висновку, що відповідне німецьке регулювання в сукупності містило мінімальні гарантії проти свавільного втручання та давало достатнє уявлення про обставини, за яких держава могла застосовувати стратегічний моніторинг.[669] Принципово важливо, що ЄСПЛ оцінював нормативну систему в цілому, а не шукав одну ідеальну статтю, в якій було б зведено всі гарантії.

У справі *Kennedy v. the United Kingdom* цей підхід отримав подальший розвиток. Суд знову підтвердив, що особлива природа таємного спостереження не дозволяє вимагати такої передбачуваності, за якої особа могла б заздалегідь визначити конкретний момент майбутнього перехоплення. Проте закон повинен із достатньою ясністю визначати межі дискреції виконавчої влади і механізми її використання.[670] ЄСПЛ оцінював не лише положення закону, а й доступний громадськості кодекс практики, який деталізував відповідні процедури.[671]

Звідси випливає важливий для українського права висновок. Європейський стандарт не вимагає, щоб абсолютно кожна процедурна деталь цифрового спостереження була закріплена безпосередньо у законі. Частина регулювання може міститися у підзаконних або інших нормативних актах. Однак такі правила повинні реально обмежувати діяльність органу, бути достатньо доступними настільки, наскільки це сумісно з природою таємного заходу, і не можуть використовуватися для створення нового виду втручання, матеріальні межі якого взагалі не випливають із закону.

У цьому сенсі конвенційний стандарт добре узгоджується із запропонованим у підпункті 4.1 принципом нормативної пропорційності технологічному ризику. Чим глибшим є втручання, тим менше його основних параметрів може залишатися лише в площині закритої адміністративної практики чи технічного налаштування системи.

Третій блок стандартів стосується необхідності та запобігання надмірному охопленню осіб. Особливо виразно це проявилося у справі *Szabó and Vissy v. Hungary*. Суд визнав, що сучасні загрози тероризму можуть спонукати держави застосовувати передові технології, включаючи масштабний моніторинг комунікацій. Проте технологічна здатність легко перехоплювати значні масиви інформації сама по собі збільшує, а не зменшує вимоги до гарантій. У цій справі ЄСПЛ сформулював підвищений стандарт «суворої необхідності»: таємний захід повинен бути суворо необхідним як для захисту демократичних інституцій загалом, так і для отримання життєво важливої інформації у конкретній операції.[672]

Ця конструкція має безпосереднє значення для сформульованого нами спеціального тесту допустимості цифрового спостереження. Недостатньо

---

[669] European Court of Human Rights. Weber and Saravia v. Germany (dec.), application no. 54934/00, decision of 29 June 2006. ECHR 2006-XI. § 101

[670] European Court of Human Rights. Kennedy v. the United Kingdom, application no. 26839/05, judgment of 18 May 2010, final 18 August 2010. §§ 152–158

[671] European Court of Human Rights. Kennedy v. the United Kingdom, application no. 26839/05, judgment of 18 May 2010, final 18 August 2010. §§ 156–158

[672] European Court of Human Rights. Szabó and Vissy v. Hungary, application no. 37138/14, judgment of 12 January 2016, final 6 June 2016. §§ 71–73

довести, що певна технологія загалом корисна для боротьби з тероризмом, диверсійною діяльністю або тяжкою злочинністю. Має існувати також зв'язок між конкретною операцією, конкретною інформаційною потребою і конкретною інтенсивністю втручання.

У *Szabó and Vissy* Суд критично оцінив ситуацію, за якої потенційне коло осіб було надзвичайно широким, санкціонування залишалося фактично в межах виконавчої влади, а сучасні технології дозволяли отримувати значні обсяги даних навіть про осіб, які первинно не належали до об'єктів операції. Сукупність таких обставин разом із недостатністю ефективних засобів контролю стала підставою для встановлення порушення статті 8 Конвенції.[673]

Тут особливо чітко проявляється відмінність між цільовим і фактично масовим цифровим спостереженням, яку було запропоновано у підпункті 1.3. Навіть коли операція декларується як спрямована на певну загрозу, її реальна технологічна архітектура може охоплювати значно ширше коло осіб. Тому при конвенційній оцінці важлива не назва заходу, а його фактичний інформаційний масштаб.

Четвертий стандарт стосується системного контролю за владною дискрецією, особливо важливо для цифрової епохи, оскільки ризик для приватності може виникати не лише в момент фактичного звернення до даних конкретної особи, а вже через побудову системи, яка технологічно допускає прихований неконтрольований доступ.

Для українського регулювання такий підхід означає, що оцінювати необхідно не лише окремі випадки неправомірного використання інформації. Предметом правового контролю має бути і сама архітектура доступу: хто технічно може здійснити пошук; чи потрібне зовнішнє санкціонування; чи автоматично фіксується запит; чи може користувач обійти журналювання; чи існує наступна перевірка; чи є реальна процедура видалення інформації.

Технологічна система, яка дозволяє необмежений доступ, не стає достатньо захищеною лише через внутрішню заборону працівникам зловживати такою можливістю. Саме це відрізняє гарантію, вбудовану у систему, від загального очікування добросовісної поведінки користувача.

П'ятий блок сформувався у справах щодо масового перехоплення комунікацій. У *Big Brother Watch and Others v. the United Kingdom* Велика палата не визнала систему bulk interception несумісною з Конвенцією як таку. Це принципово важливо: практика ЄСПЛ не містить абсолютної заборони широкомасштабного технологічного спостереження за будь-яких умов. Натомість Суд істотно підвищив вимоги до системи гарантій.

Центральним став підхід *end-to-end safeguards* – наскрізних гарантій, які повинні супроводжувати процес на всіх його стадіях.[674] Необхідність і пропорційність мають оцінюватися не лише у момент первинного рішення про застосування системи. Контроль повинен охоплювати визначення масштабу

---

[673]European Court of Human Rights. Szabó and Vissy v. Hungary, application no. 37138/14, judgment of 12 January 2016, final 6 June 2016. §§ 86–89

[674] European Court of Human Rights. Big Brother Watch and Others v. the United Kingdom [GC], applications nos. 58170/13, 62322/14, 24960/15, judgment of 25 May 2021. §§ 350–352

операції, критерії відбору, застосування пошукових параметрів, роботу з отриманими матеріалами, зберігання, подальше використання і незалежний наступний нагляд.

Для цифрового права це є одним із найважливіших внесків новітньої практики Суду. Традиційна модель судового контролю часто концентрувалася на одному моменті: видати дозвіл чи відмовити. У цифрових системах головні ризики можуть виникнути після законного первинного збору – на стадії фільтрування, пошуку, алгоритмічного аналізу або вторинного використання. Отже, одноразове санкціонування не здатне само по собі гарантувати пропорційність усієї інформаційної операції.

Саме ця логіка була розвинена у справі *Centrum för rättvisa v. Sweden*. Велика палата виходила з того, що масове перехоплення істотно відрізняється від класичного цільового прослуховування і тому потребує адаптованої системи контролю.[675] Інтенсивність втручання може зростати у міру проходження інформації через послідовні стадії – перехоплення, автоматичне фільтрування, відбір, аналіз, збереження та передання.

Це дає підстави говорити про ще один конвенційний принцип, особливо важливий для алгоритмічних систем: кожна наступна стадія обробки може становити окреме посилення втручання. Первинне технічне охоплення великого потоку інформації не завжди має той самий рівень інтрузивності, що й подальша ідентифікація конкретних осіб із цього масиву. Тому законодавчі гарантії мають бути диференційовані за стадіями.

Саме такий підхід виправдовує запропоноване нами розмежування між первинною та сукупною інтенсивністю цифрового втручання. Система може отримати певну інформацію в правомірний спосіб, але її наступне поєднання з іншими ресурсами, алгоритмічна інтерпретація та використання для прийняття рішення істотно змінюють масштаб приватного життя, який стає доступним державі.

Показово, що у *Centrum för rättvisa* порушення було встановлено не тому, що шведська система взагалі не мала правового регулювання. Навпаки, вона була достатньо детальною. Проблему створила сукупність окремих прогалин у гарантіях, зокрема щодо знищення частини матеріалів, передання інформації іноземним партнерам і наступного контролю.[676] Це має суттєве значення для України: наявність розвиненої нормативної бази ще не виключає порушення, якщо певна стадія інформаційного циклу залишається недостатньо контрольованою.

Шостий стандарт випливає зі справ, які формально не стосувалися масового перехоплення, але показали залежність рівня втручання від інформаційних можливостей конкретної технології.

У *Peck v. the United Kingdom* Суд розмежував перебування людини у публічному просторі та систематичне створення й подальше використання

---

[675] European Court of Human Rights. Centrum för rättvisa v. Sweden [GC], application no. 35252/08, judgment of 25 May 2021§§ 264, 274–275

[676] European Court of Human Rights. Centrum för rättvisa v. Sweden [GC], application no. 35252/08, judgment of 25 May 2021§§ 367–374

постійного запису.[677] Саме тому аргумент «особа перебувала на вулиці і її могли бачити інші» не усуває приватність автоматично. Цифрова фіксація забезпечує можливість зберегти, відтворити, поширити й повторно проаналізувати те, що звичайний перехожий спостерігав би лише мить.

У *Uzun v. Germany* ЄСПЛ оцінював GPS-спостереження як відносно менш інтрузивне порівняно з деякими іншими засобами таємного контролю, однак визнав, що систематичне встановлення місцезнаходження також входить до сфери статті 8.[678] Отже, технології не мають однакового ступеня втручання, і конвенційна оцінка допускає їх диференціацію.

Benedik v. Slovenia розкриває інший аспект – деанонімізаційний ефект поєднання даних. Технічний ідентифікатор сам по собі міг не встановлювати конкретну фізичну особу, однак після звернення до інформації постачальника інтернет-послуг анонімна мережева активність була пов'язана з конкретним користувачем.[679] Для сучасних інформаційних систем це принципово: правове значення має не лише те, яку інформацію держава отримала безпосередньо, а й те, що вона здатна встановити внаслідок її зіставлення з іншими ресурсами.

Звідси випливає сьомий стандарт, контекстуальна чутливість технологічного спостереження. Один і той самий інструмент може мати різну інтенсивність залежно від того, яку інформацію він дозволяє встановити про особу в конкретному контексті. Розпізнавання обличчя на вході до захищеного об'єкта, пошук зниклої особи, ідентифікація всіх учасників мирного зібрання та постійне відстеження людини міською мережею камер не повинні оцінюватися як юридично однорідні ситуації лише через використання подібного програмного забезпечення.

Узагальнення розглянутої практики дозволяє встановити, що ЄСПЛ фактично рухається від контролю окремого акту спостереження до контролю інформаційної системи як комплексного процесу. Ранні справи переважно концентрувалися на законності й санкціонуванні перехоплення. Новіші рішення дедалі більше враховують автоматичність, масштаб, багатоетапну обробку, можливість інтеграції інформації, незалежний системний аудит та ризики, створені самою архітектурою технології.

Саме тому конвенційну модель цифрового спостереження пропонуємо представити через взаємопов'язану матрицю восьми гарантій: належну і якісну правову основу; конкретно визначену мету; необхідність і пропорційність; нормативне обмеження кола осіб та масштабу спостереження; контроль тривалості й життєвого циклу даних; незалежне санкціонування або ефективний інституційно відокремлений контроль залежно від характеру заходу; наскрізну підзвітність усіх стадій інформаційної операції; ефективний наступний контроль і можливість юридичного захисту.

---

[677] European Court of Human Rights. Peck v. the United Kingdom, application no. 44647/98, judgment of 28 January 2003. §§ 58–63

[678] European Court of Human Rights. Uzun v. Germany, application no. 35623/05, judgment of 2 September 2010.

[679] European Court of Human Rights. Benedik v. Slovenia, application no. 62357/14, judgment of 24 April 2018, final 24 July 2018.

Зазначені гарантії не є механічним універсальним переліком, який у кожній ситуації застосовується однаково. Сам Суд оцінює систему залежно від виду технології, ступеня секретності, масштабу, характеру загрози та національної моделі контролю. Проте існує чітка закономірність: збільшення інформаційної влади держави повинно компенсуватися збільшенням нормативної та інституційної щільності гарантій.

У цьому контексті варто окремо звернути увагу на роль судового контролю. Практика ЄСПЛ не формулює абсолютно однакової вимоги попередньої судової авторизації для кожної форми спостереження. У *Klass* Суд допустив модель спеціальних незалежних наглядових органів, враховуючи їх автономність, склад і повноваження.[680] Водночас подальша практика демонструє значно більшу увагу до незалежності суб'єкта санкціонування, особливо там, де втручання має широкий або високотехнологічний характер.

Отже, ключовою є не формальна наявність слова «суд» у процедурі, а реальна незалежність контролера від органу, який здійснює спостереження, доступ до необхідної інформації, здатність оцінювати необхідність і пропорційність та повноваження припиняти неправомірний захід. Водночас для найбільш інтрузивних форм цифрового контролю попередній судовий або рівнозначно незалежний контроль повинен розглядатися як найсильніша гарантія.

Не менш важливим є наступний контроль. *Klass* уже передбачав три можливі стадії нагляду: при санкціонуванні, під час виконання і після завершення спостереження.[681] У цифровому середовищі така триступенева конструкція набуває нового змісту. Після завершення збору даних інформація може ще роками залишатися у системі, а тому «після завершення спостереження» не обов'язково означає завершення втручання у приватність.

Саме тому до класичних стадій доцільно додати післяінформаційний контроль: перевірку строків зберігання, вторинного використання, передання третім суб'єктам, повторного алгоритмічного аналізу та фактичного видалення. Цей елемент прямо не сформульований Судом як окрема категорія, однак логічно випливає з практики *Weber and Saravia, Big Brother Watch* і *Centrum för rättvisa*.

Подальшої адаптації потребує і питання повідомлення особи про спостереження. Зрозуміло, що під час таємної операції попереднє повідомлення часто суперечитиме її суті. Проте в *Klass* Суд уже пов'язував наступне повідомлення з можливістю особи ефективно оскаржити втручання після того, як це більше не загрожує меті заходу.[682] У *Szabó and Vissy* відсутність повідомлення у поєднанні з недостатністю засобів захисту стала одним із факторів негативної оцінки системи. [683]

---

[680] European Court of Human Rights. Klass and Others v. Germany, application no. 5029/71, judgment of 6 September 1978. Series A. No. 28§§ 55–56

[681] European Court of Human Rights. Klass and Others v. Germany, application no. 5029/71, judgment of 6 September 1978. Series A. No. 28§§ 55

[682] European Court of Human Rights. Klass and Others v. Germany, application no. 5029/71, judgment of 6 September 1978. Series A. No. 28§§ 57–58

[683] European Court of Human Rights. Szabó and Vissy v. Hungary, application no. 37138/14, judgment of 12 January 2016, final 6 June 2016.§§ 86–89

Для цифрових систем це питання особливо складне через масштаб. Індивідуальне повідомлення кожної особи, яка випадково потрапила до поля автоматичної камери, очевидно, не завжди є реалістичним або необхідним. Проте чим більш індивідуалізованим стає наступний аналіз – наприклад, коли конкретне обличчя шукають у базі, формується маршрут або здійснюється поглиблений профіль, – тим вагомішою є потреба в механізмі, який дозволяє особі за відповідних умов дізнатися про втручання та поставити під сумнів його законність.

Таким чином, конвенційний стандарт не можна звести до формули «будь-яке спостереження потребує повідомлення». Йдеться радше про ефективність сукупної системи захисту. Якщо повідомлення неможливе або відкладене, це підвищує значення незалежного нагляду. Якщо такий нагляд слабкий, відсутність повідомлення створює набагато більший ризик безконтрольності.

Для України зазначені підходи мають безпосереднє практичне значення. Чинне законодавство вже містить окремі елементи конвенційної моделі: законодавчі підстави використання технічних засобів, правила відеофіксації, автоматизоване журналювання доступу до поліцейських інформаційних ресурсів, строкові режими зберігання окремих категорій записів, судову авторизацію частини негласних заходів. Водночас технологічне поєднання відеоспостереження, біометричної ідентифікації, міжвідомчого доступу та алгоритмічного аналізу ставить нове питання: чи утворюють ці окремі гарантії цілісний режим контролю всього інформаційного процесу.

Саме на цьому рівні підходи ЄСПЛ можуть бути використані не лише для оцінки вже вчиненого порушення, а як орієнтир для правотворення. Для високоризикових систем необхідно заздалегідь визначати не лише правову підставу їх запровадження, а й архітектуру гарантій: хто санкціонує застосування, які пошукові параметри допустимі, яка інформація може зберігатися, чи дозволене повторне використання, як фіксуються дії користувачів, хто здійснює незалежний аудит і як технологію можна припинити або перевести у менш інтрузивний режим.

Таким чином, практика ЄСПЛ підтверджує центральну тезу цього дослідження: правомірність цифрового спостереження визначається не лише суспільною важливістю його мети і навіть не лише законністю первинного доступу до інформації. Вона залежить від якості всієї системи матеріальних, процедурних, інституційних і технологічних гарантій, що супроводжують втручання від моменту його санкціонування до остаточного припинення використання отриманих даних.

При цьому новітня практика Суду дозволяє зробити ще один висновок. Європейський стандарт поступово відходить від припущення, що основним ризиком є лише конкретний державний службовець, який може незаконно прослухати чи переглянути інформацію. За умов цифровізації ризик може бути системним – закладеним у надто широкі критерії відбору, автоматизовану архітектуру доступу, можливість масової ідентифікації або відсутність контролю за вторинною аналітикою.

Тому гарантії також повинні переходити від виключно персональної відповідальності до контрольованої архітектури системи. Саме ця ідея об'єднує *Klass*, *Weber and Saravia*, *Big Brother Watch* попри майже півстолітню технологічну дистанцію між ними.

Наступним кроком є співвіднесення цієї конвенційної моделі з правом ЄС та стандартами Ради Європи щодо обробки даних і штучного інтелекту. Тут особливого значення набувають Directive (EU) 2016/680 для правоохоронної обробки даних, AI Act та модернізована Конвенція 108, які вже формують інший – превентивно-регуляторний – рівень захисту приватності.

Право Європейського Союзу та Ради Європи: Directive (EU) 2016/680, AI Act і Convention 108+. Європейська модель захисту приватності у сфері цифрового спостереження не обмежується статтею 8 Конвенції та практикою ЄСПЛ. Поряд із конвенційним контролем сформувався окремий нормативний рівень, орієнтований не стільки на оцінювання вже вчиненого втручання, скільки на попереднє встановлення правил обробки даних, проєктування інформаційних систем, оцінювання ризиків та організацію незалежного контролю. Для правоохоронної діяльності особливе значення мають Директива (ЄС) 2016/680, Регламент (ЄС) 2024/1689 про штучний інтелект та стандарти Конвенції 108 Ради Європи і її модернізованої моделі, відомої як Convention 108+.

При цьому ці акти мають різну юридичну природу та різне значення для України. Директива (ЄС) 2016/680 адресована державам – членам ЄС,[684] тому не є безпосереднім джерелом повноважень Національної поліції України. AI Act також не слід механічно представляти як акт, що безпосередньо регулює повсякденну діяльність української поліції. Їх значення для національного правопорядку полягає передусім у тому, що вони формують європейський нормативний стандарт, з яким поступово має узгоджуватися українське законодавство у процесі європейської інтеграції.

Інша ситуація існує щодо Конвенції 108. Україна підписала Конвенцію про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних 29 серпня 2005 р., ратифікувала її 30 вересня 2010 р., а для України вона набула чинності 1 січня 2011 р. [685] Отже, базова Конвенція 108 є чинним для України міжнародним договором.

Саме така різниця юридичного статусу потребує обережності при використанні європейських стандартів у науковому дослідженні. Не можна однаково посилатися на чинний для України міжнародний договір, законодавство ЄС і нормативний акт, який ще не набрав міжнародної чинності. Проте їх спільний аналіз є виправданим, оскільки вони демонструють напрям розвитку європейської

---

[684] Directive (EU) 2016/680 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data by competent authorities for the purposes of the prevention, investigation, detection or prosecution of criminal offences or the execution of criminal penalties, and on the free movement of such data, and repealing Council Framework Decision 2008/977/JHA. Official Journal of the European Union. 2016. L 119. P. 89–131. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2016/680/oj.

[685] Convention for the Protection of Individuals with regard to Automatic Processing of Personal Data (ETS No. 108). Strasbourg, 28 January 1981. URL: https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=treaty-detail&treatynum=108.

моделі – від загального захисту інформаційної приватності до ризик-орієнтованого регулювання конкретних інформаційних операцій та технологій.

Для правоохоронної сфери центральним актом ЄС у сфері обробки персональних даних є Directive (EU) 2016/680, або Law Enforcement Directive (LED). Її предметом є обробка персональних даних компетентними органами для запобігання, розслідування, виявлення або переслідування кримінальних правопорушень, виконання кримінальних покарань, а також захисту від загроз публічній безпеці та їх попередження.[686]

Це уточнення є важливим, оскільки в українській науковій літературі європейська модель захисту персональних даних нерідко асоціюється насамперед із GDPR. Для дослідження поліцейського цифрового спостереження таке спрощення є юридично неточним. Стаття 2(2)(d) GDPR прямо виключає зі сфери його застосування обробку персональних даних компетентними органами для цілей запобігання, розслідування, виявлення або переслідування кримінальних правопорушень і виконання кримінальних покарань, включно із захистом від загроз публічній безпеці. Саме для цієї сфери спеціальним актом є Директива 2016/680.[687]

Отже, для майбутньої гармонізації українського регулювання поліцейських інформаційних систем LED є значно точнішим орієнтиром, ніж механічне перенесення GDPR.

Першою принциповою рисою Директиви є поєднання правоохоронної ефективності з обмеженням мети обробки. Стаття 4 вимагає, щоб персональні дані оброблялися законно й добросовісно, збиралися для визначених, чітких і легітимних цілей, були адекватними, релевантними та не надмірними, точними і зберігалися не довше, ніж цього потребує мета обробки.[688]

Ці положення безпосередньо відповідають сформульованій у попередніх підрозділах ідеї мінімізації цифрового втручання. Європейська модель виходить не з принципу «чим більше даних має правоохоронний орган, тим ефективнішою є його діяльність», а з іншої логіки: орган повинен володіти тим обсягом інформації, який необхідний для конкретної законної мети.

---

[686] Directive (EU) 2016/680 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data by competent authorities for the purposes of the prevention, investigation, detection or prosecution of criminal offences or the execution of criminal penalties, and on the free movement of such data, and repealing Council Framework Decision 2008/977/JHA. Official Journal of the European Union. 2016. L 119. P. 89–131. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2016/680/oj.

[687] Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation). Official Journal of the European Union. 2016. L 119. P. 1–88. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2016/679/oj.

[688] Directive (EU) 2016/680 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data by competent authorities for the purposes of the prevention, investigation, detection or prosecution of criminal offences or the execution of criminal penalties, and on the free movement of such data, and repealing Council Framework Decision 2008/977/JHA. Official Journal of the European Union. 2016. L 119. P. 89–131. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2016/680/oj.

Ще чіткіше це простежується у статті 8 LED. Обробка є законною лише тією мірою, якою вона необхідна для виконання завдання компетентним органом у правоохоронних цілях і ґрунтується на праві Союзу або держави-члена.[689] Отже, правоохоронний статус органу сам по собі не утворює універсальної підстави для обробки будь-якої інформації.

З позиції цифрового спостереження особливе значення має стаття 10 Директиви, яка встановлює посилений режим щодо спеціальних категорій персональних даних. До них прямо віднесено генетичні дані, біометричні дані, що використовуються для однозначної ідентифікації людини, дані про здоров'я, політичні погляди, релігійні чи філософські переконання, членство у профспілках, статеве життя та сексуальну орієнтацію. Їх обробка допускається лише коли вона суворо необхідна, супроводжується належними гарантіями та відповідає одній із передбачених Директивою правових підстав.[690]

Для біометричного поліцейського спостереження ця норма має принципове значення. Вона показує, що європейська модель не прирівнює використання біометрії до звичайної обробки ідентифікаційних відомостей. Уже сама природа таких даних вимагає підвищеного рівня обґрунтування.

Саме тут LED добре узгоджується з ризик-орієнтованою класифікацією, запропонованою у підпункті 2.3 цієї роботи. Якщо система здійснює звичайну фіксацію зображення, рівень ризику є одним. Коли ж те саме зображення перетворюється на біометричний шаблон і використовується для однозначного встановлення людини, нормативна вимога повинна посилюватися.

Не менш значущою є стаття 11 LED щодо автоматизованого прийняття індивідуальних рішень. Рішення, що ґрунтується виключно на автоматизованій обробці, включаючи профілювання, і створює несприятливі юридичні наслідки або істотно впливає на людину, за загальним правилом забороняється, якщо воно спеціально не дозволене правом ЄС або держави-члена з належними гарантіями. Мінімальною гарантією є право на втручання людини з боку контролера.[691]

---

[689] Directive (EU) 2016/680 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data by competent authorities for the purposes of the prevention, investigation, detection or prosecution of criminal offences or the execution of criminal penalties, and on the free movement of such data, and repealing Council Framework Decision 2008/977/JHA. Official Journal of the European Union. 2016. L 119. P. 89–131. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2016/680/oj.

[690] Directive (EU) 2016/680 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data by competent authorities for the purposes of the prevention, investigation, detection or prosecution of criminal offences or the execution of criminal penalties, and on the free movement of such data, and repealing Council Framework Decision 2008/977/JHA. Official Journal of the European Union. 2016. L 119. P. 89–131. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2016/680/oj.

[691] Directive (EU) 2016/680 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data by competent authorities for the purposes of the prevention, investigation, detection or prosecution of criminal offences or the execution of criminal penalties, and on the free movement of such data, and repealing Council Framework Decision 2008/977/JHA. Official Journal of the European Union. 2016. L 119. P. 89–131. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2016/680/oj.

Це положення підтверджує сформульовану нами тезу про те, що алгоритм не повинен самостійно створювати юридично значущу підозру або визначати правове становище особи. Висновок інформаційної системи може сприяти діяльності поліцейського, але не повинен усувати змістовну людську оцінку там, де наслідок безпосередньо зачіпає права людини.

Надзвичайно важливим є принцип data protection by design and by default (захисту даних за проєктуванням і за замовчуванням), закріплений у статті 20 LED. Держава повинна передбачати належні технічні й організаційні заходи вже на стадії визначення засобів обробки, а не намагатися усунути ризики після введення системи в експлуатацію.[692]

Цей принцип дозволяє перевести пропорційність із суто юридичного рішення у технологічну архітектуру. Якщо система має збирати лише визначений вид даних, технічно не повинно бути необхідності кожного разу покладатися на добросовісність користувача, щоб він не отримував зайвого. Якщо строк зберігання становить визначений період, система може автоматично забезпечувати його дотримання. Якщо певна категорія працівників не потребує доступу до біометричних відомостей, відповідний доступ повинен бути заблокований на рівні прав користувача.

Особливо показовою в цьому сенсі є стаття 25 LED, яка прямо вимагає ведення журналів операцій в автоматизованих системах. Логуванню (реєстрація та збереження відомостей про операції в системі) підлягають, зокрема, збирання, зміна, перегляд, розкриття та передання, поєднання і видалення персональних даних; щодо операцій перегляду й розкриття журнал повинен, наскільки можливо, дозволяти встановити обґрунтування, дату, час і особу користувача.[693]

Для українського законодавства ця норма особливо цікава, оскільки аналогічна логіка вже частково реалізована у статті 27 Закону України «Про Національну поліцію», де передбачено електронне фіксування доступу до інформаційних ресурсів. Отже, запропонований нами принцип цифрової підзвітності не є зовнішнім для українського правопорядку – він уже має національну основу, яку доцільно поширити на всі високоризикові системи.

Ще одним принциповим елементом LED є оцінка впливу на захист персональних даних. Відповідно до статті 27, якщо певний вид обробки, особливо із застосуванням нових технологій, з огляду на характер, масштаб, контекст і мету може спричинити високий ризик для прав і свобод фізичних осіб, оцінювання

---

[692] Directive (EU) 2016/680 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data by competent authorities for the purposes of the prevention, investigation, detection or prosecution of criminal offences or the execution of criminal penalties, and on the free movement of such data, and repealing Council Framework Decision 2008/977/JHA. Official Journal of the European Union. 2016. L 119. P. 89–131. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2016/680/oj.

[693] Directive (EU) 2016/680 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data by competent authorities for the purposes of the prevention, investigation, detection or prosecution of criminal offences or the execution of criminal penalties, and on the free movement of such data, and repealing Council Framework Decision 2008/977/JHA. Official Journal of the European Union. 2016. L 119. P. 89–131. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2016/680/oj.

такого впливу повинно здійснюватися до початку обробки. Воно має включати опис запланованих операцій, оцінювання ризиків та заходів, спрямованих на їх усунення або мінімізацію.[694]

Для України саме цей механізм видається одним із найбільш перспективних для запозичення. Нині дискусія щодо правомірності цифрових правоохоронних систем часто починається вже після їх впровадження – коли виникає скарга, витік даних або суспільна дискусія. Європейська модель переносить основну частину аналізу на попередню стадію.

Запровадження високоризикової системи спостереження Національною поліцією – біометричної ідентифікації, масштабного відеоаналізу, інтегрованої геолокаційної аналітики чи алгоритмічного профілювання – повинно передувати документоване оцінювання впливу на права людини та захист персональних даних. Таке оцінювання не повинно бути формальністю для погодження вже прийнятого технологічного рішення. Його завдання – дати відповідь до закупівлі або введення системи в експлуатацію, чи може поставлена мета бути досягнута з меншим інформаційним втручанням.

LED іде ще далі, стаття 28 передбачає попередню консультацію з незалежним наглядовим органом у випадках, коли нова технологія або процедура створює високий ризик і вжитих самим контролером заходів недостатньо для його зниження. [695]

Таким чином, європейський стандарт не залишає оцінювання ризику виключно тому органу, який зацікавлений у впровадженні технології. Це має особливе значення для правоохоронної діяльності, де аргумент оперативної ефективності закономірно має значну інституційну вагу.

Завершує цю конструкцію вимога незалежного наглядового органу. Статті 41–42 LED передбачають існування незалежного публічного органу, який контролює застосування законодавства про обробку правоохоронних даних і діє з повною незалежністю.[696]

---

[694] Directive (EU) 2016/680 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data by competent authorities for the purposes of the prevention, investigation, detection or prosecution of criminal offences or the execution of criminal penalties, and on the free movement of such data, and repealing Council Framework Decision 2008/977/JHA. Official Journal of the European Union. 2016. L 119. P. 89–131. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2016/680/oj.

[695] Directive (EU) 2016/680 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data by competent authorities for the purposes of the prevention, investigation, detection or prosecution of criminal offences or the execution of criminal penalties, and on the free movement of such data, and repealing Council Framework Decision 2008/977/JHA. Official Journal of the European Union. 2016. L 119. P. 89–131. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2016/680/oj.

[696] Directive (EU) 2016/680 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data by competent authorities for the purposes of the prevention, investigation, detection or prosecution of criminal offences or the execution of criminal penalties, and on the free movement of such data, and repealing Council Framework Decision 2008/977/JHA. Official Journal of the European Union. 2016. L 119. P. 89–131. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2016/680/oj.

Саме ця інституційна гарантія є однією з ключових відмінностей між внутрішнім службовим контролем і повноцінним захистом права на приватність. Внутрішня перевірка поліції необхідна, однак орган, який сам використовує технологію, не може бути єдиним суб'єктом, що остаточно оцінює правомірність її використання.

Другий нормативний рівень формує Artificial Intelligence Act. (AI Act) [697] Якщо LED насамперед регулює дані та процес їх обробки, AI Act зміщує фокус на саму систему штучного інтелекту, її призначення, рівень ризику та умови використання. Саме взаємодія цих двох актів видається найбільш перспективною моделлю для майбутнього українського регулювання.

AI Act не замінює законодавства про персональні дані. Навпаки, його положення щодо правоохоронних систем застосовуються у взаємозв'язку з LED. У консолідованому тексті AI Act прямо збережено дію Директиви 2016/680 стосовно обробки персональних і біометричних даних правоохоронними органами.

Як було показано у підпункті 2.3, AI Act встановлює особливо жорсткий режим для дистанційної біометричної ідентифікації в режимі реального часу в публічно доступних просторах для правоохоронних цілей. За загальним правилом таке застосування належить до заборонених практик, а передбачені винятки обмежені конкретними цілями та вимогою суворої необхідності. [698]

Для цього дослідження важливо не лише саме обмеження facial recognition (система розпізнавання обличчя), а регуляторна логіка, яка стоїть за ним. Використання системи має враховувати характер і масштаб загрози, наслідки для прав усіх осіб, часові, географічні та персональні межі, а перед її застосуванням у передбачених випадках необхідне оцінювання впливу на фундаментальні права.

Тут простежується безпосередній зв'язок із запропонованою нами моделлю часової, просторової та персональної пропорційності. Європейський законодавець фактично відмовляється від конструкції, за якої загальна безпекова потреба могла б виправдовувати постійне біометричне сканування невизначеного населення.

Показовим є також режим post-remote biometric identification.[699] AI Act вимагає, щоб використання відповідної високоризикової системи в межах кримінального розслідування було цільовим, пов'язаним із конкретним правопорушенням і, за передбаченими Регламентом умовами, санкціонованим судовим або адміністративним органом, рішення якого підлягає судовому

---

[697] Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 laying down harmonised rules on artificial intelligence and amending Regulations (EC) No 300/2008, (EU) No 167/2013, (EU) No 168/2013, (EU) 2018/858, (EU) 2018/1139 and (EU) 2019/2144 and Directives 2014/90/EU, (EU) 2016/797 and (EU) 2020/1828 (Artificial Intelligence Act). Official Journal of the European Union. 2024. L 2024/1689. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1689/oj.

[698] Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 laying down harmonised rules on artificial intelligence and amending Regulations (EC) No 300/2008, (EU) No 167/2013, (EU) No 168/2013, (EU) 2018/858, (EU) 2018/1139 and (EU) 2019/2144 and Directives 2014/90/EU, (EU) 2016/797 and (EU) 2020/1828 (Artificial Intelligence Act). Official Journal of the European Union. 2024. L 2024/1689. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1689/oj.

[699] Post-remote biometric identification — це «дистанційна біометрична ідентифікація постфактум» або «подальша дистанційна біометрична ідентифікація».

контролю. Регламент прямо виключає нецільове використання такої технології без зв'язку з конкретним кримінальним правопорушенням, провадженням, загрозою або пошуком конкретної зниклої особи. Негативний юридичний наслідок також не повинен ґрунтуватися виключно на результаті такої системи.

Для української моделі це дає важливий орієнтир - ретроспективна біометрична ідентифікація також не повинна автоматично сприйматися як звичайний перегляд відеозапису. Сам факт того, що подія вже відбулася, не усуває інтенсивності втручання, якщо алгоритм отримує можливість здійснювати масовий пошук особи в значному архіві.

AI Act доповнює це оцінюванням впливу високоризикових систем на фундаментальні права. Стаття 27 вимагає, зокрема, визначати процеси, у яких застосовуватиметься система, тривалість і частоту її використання, категорії осіб, яких вона може зачепити, та конкретні ризики для таких осіб.[700]

Саме тут європейська модель виходить за межі класичного захисту персональних даних. Питання ставиться ширше: не лише «які дані обробляються?», а й «який вплив технологічна система може мати на фундаментальні права людини в конкретному соціальному та правоохоронному контексті?».

Цей підхід особливо важливий для алгоритмічного спостереження. Цілком можлива ситуація, коли персональні дані отримані законно і належним чином захищені, але сама модель прийняття рішень створює системний ризик дискримінації, необґрунтованого профілювання або надмірної правоохоронної уваги до певних груп. Традиційне законодавство про інформаційну безпеку саме по собі не вирішує цієї проблеми.

Третій компонент європейської моделі формують стандарти Ради Європи у сфері захисту персональних даних. Конвенція 108 є першим міжнародно-правовим договором глобального характеру, присвяченим захисту особи при автоматизованій обробці персональних даних, і, як уже зазначено, є чинною для України.[701]

Технологічно нейтральний характер Конвенції є її очевидною перевагою, адже основні принципи застосовуються незалежно від конкретного виду інформаційної системи. Саме тому вони залишаються актуальними для відеоаналітики, геолокації, біометричної обробки та інших сучасних форм цифрового спостереження.

Водночас розвиток технологій зумовив модернізацію Конвенції. Протокол CETS No. 223, відкритий для підписання 10 жовтня 2018 р., сформував оновлену

---

[700] Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 laying down harmonised rules on artificial intelligence and amending Regulations (EC) No 300/2008, (EU) No 167/2013, (EU) No 168/2013, (EU) 2018/858, (EU) 2018/1139 and (EU) 2019/2144 and Directives 2014/90/EU, (EU) 2016/797 and (EU) 2020/1828 (Artificial Intelligence Act). Official Journal of the European Union. 2024. L 2024/1689. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1689/oj.

[701] Convention for the Protection of Individuals with regard to Automatic Processing of Personal Data (ETS No. 108). Strasbourg, 28 January 1981. URL: https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=treaty-detail&treatynum=108.

модель, яка отримала поширену назву Convention 108+.[702] Модернізація посилює вимоги щодо пропорційності й мінімізації даних, розширює перелік чутливих категорій за рахунок генетичних і біометричних даних, зміцнює принцип підзвітності, вимагає врахування приватності на етапі проєктування та вводить додаткові гарантії в контексті алгоритмічного прийняття рішень.

Саме ці положення роблять Convention 108+ особливо цінною для дослідження цифрового спостереження. Вона фактично переносить центр уваги із пасивного захисту даних після їх збирання на відповідальність суб'єкта ще до і під час проєктування інформаційної операції.

При цьому необхідне принципове уточнення щодо юридичного статусу Convention 108+. Станом на вересень 2026 року Протокол CETS No. 223 ще не набрав чинності. Для цього після 11 жовтня 2023 р. необхідно щонайменше 38 ратифікацій, за актуальними даними Договірного офісу Ради Європи, на початок вересня 2026 р. зафіксовано 34 ратифікації. Україна при цьому не підписала і не ратифікувала Протокол.[703]

Отже, було б юридично некоректно стверджувати, що Convention 108+ уже є чинним міжнародно-правовим стандартом, обов'язковим для України. Для України чинною залишається базова Конвенція 108. Модернізований текст повинен розглядатися нами як перспективний європейський стандарт і нормативний орієнтир для реформування, але не як уже чинне договірне зобов'язання України.

Це уточнення має значення і для практичних пропозицій. Одним із напрямів наближення української моделі захисту даних до європейських стандартів має стати не лише запозичення окремих норм Convention 108+, а й вирішення на державному рівні питання щодо приєднання до модернізованої договірної моделі. Проте до моменту зміни міжнародно-правового статусу її положення доцільно чітко відмежовувати від чинних зобов'язань за Конвенцією 108.

Проведене порівняння дозволяє побачити, що LED, AI Act і Convention 108+ регулюють різні, але взаємопов'язані рівні одного явища.

LED формує інформаційно-правовий рівень: навіщо дані збираються, який їх обсяг допустимий, хто може їх використовувати, як довго вони зберігаються, як фіксується доступ, коли потрібна оцінка впливу і хто здійснює незалежний контроль.

AI Act формує технологічно-ризиковий рівень: які системи ШІ є неприйнятними або високоризиковими, наскільки автономно вони можуть діяти, який людський контроль необхідний, які обмеження встановлюються для біометричної ідентифікації та яке оцінювання фундаментальних прав повинно передувати використанню технології.

---

[702] Protocol amending the Convention for the Protection of Individuals with regard to Automatic Processing of Personal Data (CETS No. 223). Strasbourg, 10 October 2018. URL: https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=treaty-detail&treatynum=223.

[703] Protocol amending the Convention for the Protection of Individuals with regard to Automatic Processing of Personal Data (CETS No. 223). Strasbourg, 10 October 2018. URL: https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=treaty-detail&treatynum=223.

Конвенція 108 та її модернізована модель формують загальний міжнародно-правовий рівень: законність, пропорційність, мінімізацію, підзвітність, захист чутливих даних, незалежний нагляд та права особи в умовах технологічної обробки.

Саме одночасне врахування цих трьох рівнів видається найбільш продуктивним для України. Просте запозичення норм про захист персональних даних без спеціального регулювання алгоритмічних систем не вирішить проблему автоматизованого спостереження. Водночас закон про штучний інтелект без модернізації режиму правоохоронної обробки даних також буде недостатнім, оскільки алгоритм працює саме на інформаційних масивах, законність створення та використання яких повинна бути визначена окремо.

Особливого значення набуває інституційний компонент. І LED, і модернізована модель Convention 108+ приділяють суттєву увагу незалежності наглядового органу. Для цифрового спостереження це принципово, оскільки контроль повинен охоплювати не лише скарги після можливого порушення, а й високоризикові способи обробки до їх запровадження.

Майбутня українська модель повинна передбачати можливість попереднього незалежного оцінювання систем, які здійснюють дистанційну біометричну ідентифікацію, масштабне алгоритмічне спостереження або поєднання декількох правоохоронних інформаційних ресурсів, самого внутрішнього погодження в системі МВС для таких технологій недостатньо.

Це не означає, що зовнішній орган повинен схвалювати кожне окреме використання камери чи кожний автоматизований пошук. Контроль має бути ризик-орієнтованим: чим вищою є здатність системи масово, приховано та автоматизовано втручатися у приватність, тим сильнішим має бути попередній та наступний нагляд.

Важливо й те, що європейські акти поступово стирають традиційний поділ між «правом» і «технічним дизайном». Data protection by design, логування, оцінювання ризиків, human oversight (нагляд з боку людини), обмеження автоматизованого прийняття рішень – це вимоги, які повинні бути реалізовані не тільки у нормативному тексті, а в програмному коді, архітектурі доступу та технічній конфігурації системи.

Правове регулювання цифрового спостереження не може завершуватися прийняттям закону. Необхідно забезпечити відповідність між нормативно визначеними гарантіями і реальною поведінкою інформаційної системи. Якщо закон забороняє надмірне зберігання, але система технічно накопичує дані безстроково; якщо закон передбачає рольове розмежування, але всі користувачі фактично мають однакові права; якщо людський контроль існує лише на папері, а працівник не може відхилити алгоритмічний висновок, формальна відповідність законодавству не забезпечує реального захисту приватності.

Принцип технологічної реалізованості правових гарантій, зазначає що кожна суттєва нормативна гарантія цифрового спостереження повинна, наскільки це можливо, мати відповідний організаційний або технічний механізм реалізації та перевірки.

Наприклад, принцип мінімізації повинен відображатися у конфігурації обсягу зібраних даних; строк зберігання – в автоматичному видаленні або обов'язковому перегляді; обмеження доступу – у функціональних ролях; підзвітність – у незмінюваних журналах; необхідність людського контролю – у можливості реально переглянути й відхилити машинний результат; заборона вторинного використання – у технічному та організаційному розмежуванні інформаційних контурів.

Європейські стандарти найбільшою мірою можуть бути корисними для України, не потрібно їх копіювати механічно. Правоохоронна система України функціонує в умовах війни, має власну інституційну структуру і специфічні безпекові потреби. Проте фундаментальна логіка є універсальною: чим більшою є технологічна здатність держави знати, ідентифікувати, зіставляти та прогнозувати поведінку людини, тим розвиненішими повинні бути механізми, що обмежують і роблять перевірюваною реалізацію цієї здатності.

Отже, право ЄС та стандарти Ради Європи демонструють перехід від традиційної моделі «захисту зібраних персональних даних» до комплексної моделі управління інформаційним і технологічним ризиком для прав людини. LED забезпечує спеціальний режим правоохоронної обробки; AI Act встановлює межі використання алгоритмічних і біометричних систем; Конвенція 108 і Convention 108+ формують горизонтальні принципи інформаційної приватності та незалежного контролю.

Напрями вдосконалення українського законодавства у сфері цифрового спостереження та захисту приватності. Проведений аналіз українського законодавства, практики ЄСПЛ та сучасних стандартів ЄС дає підстави стверджувати, що подальше правове регулювання цифрового спостереження в Україні не може розвиватися лише шляхом доповнення переліку технічних засобів, які дозволено використовувати правоохоронним органам. Такий підхід був достатнім на етапі, коли основним предметом регулювання залишалися фото- і відеофіксація, портативні відеореєстратори або окремі технічні пристрої. Сучасні системи спостереження функціонують інакше: камера, програмне забезпечення, інформаційна база, алгоритм розпізнавання, міжвідомчий доступ і подальша аналітика утворюють єдиний інформаційний процес.

Саме тому основним напрямом нормативної модернізації має стати перехід від регулювання окремого технічного засобу до регулювання повного циклу цифрового спостереження.

Чинна стаття 40 Закону України «Про Національну поліцію» вже демонструє поступ у цьому напрямі, оскільки поряд із технічними засобами передбачає спеціалізоване програмне забезпечення для аналітичної обробки фото- і відеоінформації, у тому числі для встановлення осіб і номерних знаків транспортних засобів.[704] Водночас одна нормативна вказівка на можливість аналітичної обробки не вирішує питання про допустимі межі конкретних високоризикових операцій – дистанційної біометричної ідентифікації,

[704] Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 40–41. Ст. 379. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text.

автоматизованого відстеження переміщень, поєднання декількох інформаційних ресурсів або алгоритмічного профілювання.

Тому першим напрямом удосконалення стає законодавче закріплення базових понять цифрового спостереження. Українське законодавство використовує категорії відеофіксації, інформаційно-аналітичної діяльності, технічних засобів, біометричних даних, негласного втручання у приватне спілкування, однак не формує єдиної правової категорії, яка охоплювала б сучасні форми технологічного контролю.

Для спеціального регулювання доцільно використати запропоноване в цьому дослідженні розуміння цифрового спостереження як цілеспрямованого або систематичного використання цифрових технічних і програмних засобів для одержання, фіксації, накопичення, поєднання та/або аналітичного опрацювання відомостей про особу чи групу осіб, якщо така діяльність дозволяє ідентифікувати їх, встановлювати або реконструювати місцезнаходження, поведінку, переміщення, комунікації, соціальні зв’язки чи інші аспекти приватного життя та створює можливість здійснення контролю або прийняття юридично значущих рішень щодо таких осіб.

Законодавче визначення не повинно бути прив’язане до конкретної назви програмного продукту чи технічної моделі пристрою. Інакше норма швидко втратить актуальність. Доцільніше визначити юридично значущі функції технології: ідентифікацію, верифікацію, відстеження, профілювання, автоматизоване зіставлення, аналітичну реконструкцію поведінки та інтеграцію інформаційних масивів.

Другий напрям пов’язаний із диференціацією правових режимів залежно від рівня ризику. Сьогодні використання різних цифрових технологій значною мірою регулюється через загальні компетенційні норми. Однак звичайний відеозапис контакту поліцейського з громадянином і постійна дистанційна біометрична ідентифікація населення не можуть мати однаковий рівень нормативної деталізації.

Запропонована у цьому дослідженні ризик-орієнтована модель передбачає поступове посилення гарантій залежно від інформаційної спроможності технології. Відносно низький ризик становлять допоміжні засоби, які лише документують певну подію і не здійснюють автоматичної ідентифікації. Підвищений ризик виникає при ретроспективному автоматизованому пошуку конкретної особи. Високого ризику набувають дистанційна біометрична ідентифікація, систематичне поєднання інформаційних ресурсів, алгоритмічне профілювання та прогнозні системи. Нарешті, окремі практики мають бути віднесені до категорії виняткової допустимості або прямої заборони.

Такий підхід відповідає загальній логіці AI Act [705] та спеціальному режиму обробки правоохоронних даних, закріпленому Directive (EU) 2016/680 [706], однак українська модель повинна бути адаптована до національної системи поліцейських повноважень та воєнного контексту.

Третім напрямом має стати спеціальне законодавче регулювання біометричної ідентифікації. Загальної вказівки статті 40 Закону України «Про Національну поліцію» на спеціалізоване програмне забезпечення для встановлення осіб недостатньо для врегулювання всіх варіантів використання facial recognition.

Доцільно законодавчо розмежувати біометричну верифікацію, ретроспективну біометричну ідентифікацію та дистанційну біометричну ідентифікацію в режимі реального часу. Для останньої має діяти найбільш жорсткий режим: вичерпний перелік цілей, конкретні категорії загроз або правопорушень, часові й територіальні обмеження, незалежне санкціонування та заборона використання результату як єдиної підстави для несприятливого юридичного рішення щодо особи.

Важливо також законодавчо визначити правила формування референтних біометричних баз. Наявність технічної можливості завантажувати до системи відкриті фотографії не повинна розглядатися як достатня правова підстава для створення поліцейського біометричного масиву. Підхід AI Act щодо недопустимості нецільового масового збирання зображень облич з Інтернету або записів відеоспостереження [707] є переконливим орієнтиром і для українського законодавця.

Четвертий напрям - запровадження обов’язкової попередньої оцінки впливу високоризикових систем цифрового спостереження на права людини. Європейська модель уже містить відповідні механізми: LED передбачає оцінювання впливу на захист даних при високоризиковій обробці із

[705] Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 laying down harmonised rules on artificial intelligence and amending Regulations (EC) No 300/2008, (EU) No 167/2013, (EU) No 168/2013, (EU) 2018/858, (EU) 2018/1139 and (EU) 2019/2144 and Directives 2014/90/EU, (EU) 2016/797 and (EU) 2020/1828 (Artificial Intelligence Act). Official Journal of the European Union. 2024. L 2024/1689. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1689/oj.

[706] Directive (EU) 2016/680 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data by competent authorities for the purposes of the prevention, investigation, detection or prosecution of criminal offences or the execution of criminal penalties, and on the free movement of such data, and repealing Council Framework Decision 2008/977/JHA. Official Journal of the European Union. 2016. L 119. P. 89–131. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2016/680/oj.

[707] Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 laying down harmonised rules on artificial intelligence and amending Regulations (EC) No 300/2008, (EU) No 167/2013, (EU) No 168/2013, (EU) 2018/858, (EU) 2018/1139 and (EU) 2019/2144 and Directives 2014/90/EU, (EU) 2016/797 and (EU) 2020/1828 (Artificial Intelligence Act). Official Journal of the European Union. 2024. L 2024/1689. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1689/oj.

застосуванням нових технологій,[708] а AI Act – оцінювання впливу окремих високоризикових систем на фундаментальні права.[709]

Для України доцільно передбачити, що перед впровадженням системи дистанційної біометричної ідентифікації, масштабної відеоаналітики, алгоритмічного профілювання чи міжвідомчої системи автоматизованого відстеження уповноважений орган зобов'язаний документально визначити мету системи, правову підставу, категорії осіб, яких вона може охопити, види даних, масштаби і строки обробки, можливі помилки, ризики дискримінації, менш інтрузивні альтернативи, механізми людського контролю, правила доступу, зберігання та видалення.

Така оцінка повинна передувати технологічному рішенню, а не оформлюватися постфактум після закупівлі обладнання або програмного забезпечення.

П'ятий напрям – впровадження принципу захисту приватності на етапі проєктування цифрової системи. Принцип *data protection by design and by default*, передбачений LED [710] має значний потенціал для української правоохоронної сфери.

Його практичний зміст полягає в тому, що законодавчі гарантії повинні отримати технічне втілення. Якщо зберігання допускається протягом визначеного строку – система має забезпечувати автоматичне видалення або обов'язковий перегляд після його спливу. Якщо працівник має право отримувати лише певну категорію відомостей – програмне забезпечення повинно блокувати доступ до решти. Якщо конкретна операція потребує додаткового дозволу – система не повинна технічно дозволяти її без відповідної авторизації.

Право в цифровій сфері є ефективним лише тоді, коли технічна архітектура не суперечить юридичній нормі.

Шостий напрям стосується обов'язкового журналювання операцій та персоніфікації інформаційної відповідальності. Український Закон «Про Національну поліцію» вже містить позитивну основу такого підходу: стаття 27

---

[708] Directive (EU) 2016/680 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data by competent authorities for the purposes of the prevention, investigation, detection or prosecution of criminal offences or the execution of criminal penalties, and on the free movement of such data, and repealing Council Framework Decision 2008/977/JHA. Official Journal of the European Union. 2016. L 119. P. 89–131. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2016/680/oj.

[709] Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 laying down harmonised rules on artificial intelligence and amending Regulations (EC) No 300/2008, (EU) No 167/2013, (EU) No 168/2013, (EU) 2018/858, (EU) 2018/1139 and (EU) 2019/2144 and Directives 2014/90/EU, (EU) 2016/797 and (EU) 2020/1828 (Artificial Intelligence Act). Official Journal of the European Union. 2024. L 2024/1689. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1689/oj.

[710] Directive (EU) 2016/680 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data by competent authorities for the purposes of the prevention, investigation, detection or prosecution of criminal offences or the execution of criminal penalties, and on the free movement of such data, and repealing Council Framework Decision 2008/977/JHA. Official Journal of the European Union. 2016. L 119. P. 89–131. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2016/680/oj.

передбачає автоматизоване фіксування доступу до інформаційних ресурсів.[711] Аналогічний принцип закріплений у LED, [712]а наказ МВС № 777 застосовує його до доступу до відеозаписів у місцях тимчасового тримання.[713]

Для високоризикових систем необхідно законодавчо передбачити незмінюваний цифровий журнал, який містить інформацію про користувача, дату й час операції, правову підставу, вид отриманих відомостей, застосований пошуковий параметр, копіювання, передання, зміну або видалення інформації.

Важливо, щоб особа, яка здійснює інформаційну операцію, не могла одночасно приховано змінити запис про власну активність. Це реалізує сформульований нами принцип «спостереження за спостерігачем»: чим потужнішою є технологія державного контролю, тим повнішим має бути цифровий слід її використання представником держави.

Сьомим напрямом має стати законодавче розмежування первинного та вторинного використання інформації спостереження. Однією з найбільших небезпек цифрової системи є те, що дані, законно отримані для однієї мети, згодом стають зручним ресурсом для іншої діяльності.

Наприклад, відеозапис, зроблений для забезпечення безпеки об’єкта, не повинен автоматично використовуватися для формування історії переміщень усіх відвідувачів. Інформація Custody Records, зібрана для захисту прав затриманої особи, не повинна перетворюватися на матеріал для алгоритмічного оцінювання її майбутньої «ризиковості». Геолокаційні дані, отримані в межах конкретного провадження, не можуть без окремої правової підстави використовуватися для невизначеної подальшої аналітики.

Саме тому для кожної нової мети повинна проводитися окрема оцінка законності та сумісності використання.

Восьмий напрям – законодавче закріплення змістовного людського контролю над алгоритмічними результатами. Формальна присутність працівника у процесі прийняття рішення ще не означає реального human oversight.

Поліцейський повинен мати можливість отримати інформацію про характер машинного результату, оцінити його надійність, перевірити інші відомості, не погодитися з алгоритмом і зафіксувати власне рішення. Особливо це стосується біометричних збігів, профілювання та автоматизованих оцінок ризику.

Доцільно нормативно закріпити правило, відповідно до якого алгоритмічний результат сам по собі не є достатньою підставою для застосування

---

[711] Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України.* 2015. № 40–41. Ст. 379.

[712] Directive (EU) 2016/680 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data by competent authorities for the purposes of the prevention, investigation, detection or prosecution of criminal offences or the execution of criminal penalties, and on the free movement of such data, and repealing Council Framework Decision 2008/977/JHA. Official Journal of the European Union. 2016. L 119. P. 89–131. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2016/680/oj.

[713] Про затвердження Інструкції про порядок використання засобів відеоспостереження в ізоляторах тимчасового тримання Національної поліції України : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 25.09.2023 № 777. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z2035-23#Text.

заходу, який істотно обмежує права особи, якщо інше прямо не передбачено законом із належними гарантіями.

Дев'ятий напрям – створення ефективної моделі незалежного нагляду за високоризиковим цифровим спостереженням. Внутрішній контроль у Національній поліції має важливе значення, проте він не повинен бути єдиною формою перевірки.

ЄСПЛ у справах *Big Brother Watch, Centrum för rättvisa* та інших послідовно наголошує на значенні незалежності системи контролю. LED також передбачає незалежний наглядовий орган.[714]

Для України найбільш доцільною видається комбінована система: судовий контроль – для найбільш інтенсивних індивідуалізованих втручань; спеціалізований незалежний нагляд – за системними практиками обробки та високоризиковими технологіями; внутрішній контроль – за дотриманням процедур конкретними користувачами; парламентський і суспільний контроль – за загальною політикою використання таких систем.

При цьому зовнішній контроль повинен охоплювати не тільки скарги після порушення. Для найбільш ризикових систем доцільною є можливість попереднього консультаційного або контрольного втручання до їх запуску.

Десятий напрям безпосередньо пов'язаний із воєнним станом і полягає у запровадженні механізмів ненормалізації надзвичайних технологій. Як було обґрунтовано у підпункті 4.3, сама тривалість воєнного стану збільшує ризик того, що тимчасово виправданий рівень державного контролю стане звичною адміністративною практикою.

Тому для спеціальних режимів високоризикового цифрового спостереження, запроваджених саме через воєнну або іншу надзвичайну загрозу, доцільно передбачати строк дії, періодичну повторну оцінку необхідності та припинення посиленого режиму за відсутності нового мотивованого рішення.

Це не означає обов'язкового демонтажу технічної інфраструктури після припинення відповідної загрози. Правомірним може бути переведення системи у менш інтрузивний режим: відключення автоматичної біометричної ідентифікації, скорочення строку зберігання, припинення інтеграції окремих баз або звуження території спостереження.

Так само необхідним є післявоєнний аудит накопичених інформаційних масивів. Дані, для яких після завершення спеціальної потреби не існує самостійної правової підстави, не повинні зберігатися лише тому, що вони вже перебувають на державному сервері.

Одинадцятий напрям стосується прозорості цифрового правоохоронного спостереження. Йдеться не про розкриття оперативної тактики або інформації, що може поставити під загрозу ефективність конкретної операції. Проте

---

[714] Directive (EU) 2016/680 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data by competent authorities for the purposes of the prevention, investigation, detection or prosecution of criminal offences or the execution of criminal penalties, and on the free movement of such data, and repealing Council Framework Decision 2008/977/JHA. Official Journal of the European Union. 2016. L 119. P. 89–131. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2016/680/oj.

громадськість повинна мати можливість знати, які категорії високоризикових технологій використовуються державою, яке їх нормативне підґрунтя, які загальні цілі застосування, які гарантії існують та який орган здійснює контроль.

Доцільним є оприлюднення агрегованої звітності про використання таких систем: кількість санкціонованих застосувань, загальні категорії цілей, кількість встановлених порушень режиму доступу, результати аудитів, частоту помилкових біометричних збігів там, де розкриття цих відомостей не створює безпекових ризиків.

Така прозорість має значення і для легітимності поліції. Таємною може бути конкретна операція, але не повинні бути таємними правові межі державної здатності до спостереження.

Дванадцятий напрям – спеціальна професійна підготовка поліцейських, які працюють із цифровими системами спостереження. Сучасна цифрова компетентність правоохоронця повинна охоплювати не лише технічне вміння користуватися програмою, а й розуміння меж правової підстави, принципу мінімізації, режиму доступу, правил вторинного використання, особливостей біометричних даних та обмежень алгоритмічних результатів.

Особливо необхідною є алгоритмічна грамотність. Працівник повинен розуміти різницю між збігом і встановленим фактом, кореляцією і доказом, ризиковим індикатором і правовою підставою. У протилежному випадку навіть добре врегульована система може породжувати порушення через автоматизаційне упередження користувача.

Зазначені напрями дозволяють запропонувати більш цілісну модель законодавчої модернізації, яка не потребує створення одного надмірно деталізованого «закону про камери». Значно ефективнішою була б багаторівнева модель, у якій Закон України «Про Національну поліцію» закріплював би загальні поняття, класифікацію ризиків, основні матеріальні межі та гарантії; спеціальні процесуальні закони визначали б режим найбільш інтенсивних форм негласного втручання; законодавство про захист даних – загальні правила правоохоронної обробки; а підзаконні акти МВС – конкретні процедури технічного використання відповідних систем.

Водночас необхідне оновлення самої системи захисту персональних даних з урахуванням європейської моделі правоохоронної обробки. Для поліцейської сфери орієнтиром має бути насамперед Directive (EU) 2016/680, а не механічне перенесення GDPR.[715]

Окремої уваги потребує майбутнє нормативне регулювання штучного інтелекту в Україні. Воно повинно бути узгоджене із Законом «Про Національну поліцію», кримінальним процесуальним законодавством та правовим режимом інформаційних ресурсів. Інакше може виникнути ситуація, коли один акт

[715] Directive (EU) 2016/680 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data by competent authorities for the purposes of the prevention, investigation, detection or prosecution of criminal offences or the execution of criminal penalties, and on the free movement of such data, and repealing Council Framework Decision 2008/977/JHA. Official Journal of the European Union. 2016. L 119. P. 89–131. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2016/680/oj.

регулюватиме алгоритмічну систему як технологічний продукт, а інший – дані, не визначаючи, хто і за яких умов має право використовувати конкретну правоохоронну функцію.

На підставі проведеного дослідження виникає необхідність сформувати українську модель правового регулювання цифрового спостереження, ядро якої становитимуть такі взаємопов'язані засади:

законність і достатня якість правової підстави;

нормативна пропорційність технологічному ризику;

мінімізація інформаційного втручання;

цільова обмеженість;

наскрізна підзвітність життєвого циклу даних;

змістовний людський контроль;

технологічна реалізованість правових гарантій;

незалежний нагляд; часова пропорційність та ненормалізація надзвичайного спостереження.

Саме сукупність цих елементів відрізняє демократичну модель цифрового правоохоронного спостереження від системи, у якій технологічна спроможність держави сама визначає межі її повноважень.

Важливо, що запропонована модель не виходить із необхідності мінімізувати використання цифрових технологій поліцією як таке. В умовах збройної агресії, високої мобільності злочинності, кіберзагроз та значних інформаційних потоків відмова від сучасних інструментів була б не лише нереалістичною, а й могла б негативно вплинути на здатність держави захищати життя, безпеку та права людей.

Проблема полягає не в тому, чи повинна поліція використовувати сучасні цифрові технології, а в тому, якою повинна бути юридична архітектура їх використання.

Саме тут проходить межа між цифровізацією правоохоронної діяльності та цифровізацією державного контролю над людиною. У першому випадку технологія підпорядкована правовому повноваженню, її мета визначена, застосування обмежене, користувач підзвітний, а особа має систему гарантій. У другому – наявність технічної можливості поступово стає фактичним виправданням її використання.

Тому одним із ключових результатів цього дослідження є теза: у демократичній правовій державі розвиток цифрової спроможності поліції має супроводжуватися не менш швидким розвитком спроможності права контролювати цю технологію.

Українське законодавство вже містить важливі елементи такої моделі: вимоги законності, необхідності і пропорційності поліцейського заходу; спеціальні правила відеофіксації; журналювання доступу до інформаційних ресурсів; обмеження доступу до даних Custody Records; правила зберігання і захисту відеозаписів; судовий контроль за окремими негласними формами втручання. Проблемою залишається їх фрагментарність і нерівномірність щодо нових технологій.

Відтак основним завданням наступного етапу нормативного розвитку має стати не повне створення системи «з нуля», а об'єднання вже існуючих гарантій у послідовний режим цифрового спостереження та заповнення прогалин щодо біометричної ідентифікації, алгоритмічної аналітики, міжсистемної інтеграції й автоматизованого профілювання.

Особливо це актуально для післявоєнної трансформації правоохоронної системи. Технології, розвинені під час війни, можуть стати важливим ресурсом модернізації Національної поліції. Однак їх перехід до мирного режиму має супроводжуватися переглядом цілей, масштабу, строків зберігання та необхідності кожної високоризикової функції.

Таким чином, майбутня українська модель цифрового спостереження повинна ґрунтуватися не на принципі «дозволено все, що технічно можливо і корисно для безпеки», а на іншій засаді: кожне посилення інформаційної влади держави повинно мати відповідне посилення правових, технологічних та інституційних гарантій для людини.

Саме така конструкція дозволяє поєднати цифрову ефективність правоохоронної діяльності, реальні безпекові потреби України та європейський стандарт поваги до приватного життя.

Висновки до розділу:

Європейський досвід свідчить про поступовий перехід від контролю окремого правоохоронного заходу до контролю всієї інформаційної архітектури державного спостереження. Практика ЄСПЛ визначає матеріальні та процедурні межі втручання; LED встановлює спеціальну модель правоохоронної обробки даних; AI Act формує ризик-орієнтовані правила щодо алгоритмічних та біометричних систем; Конвенція 108 і модель Convention 108+ забезпечують горизонтальні стандарти інформаційної приватності.

Для України ключовим завданням є не механічне копіювання цих актів, а формування власної узгодженої системи, яка враховуватиме реалії воєнного стану, повноваження Національної поліції та європейський напрям правового розвитку.

У такій системі безпека та приватність не повинні розглядатися як цілі, одна з яких може бути забезпечена лише шляхом відмови від іншої. Належне правове регулювання має забезпечувати безпеку саме так, щоб технологічна ефективність держави не перетворювалася на неконтрольовану інформаційну владу над людиною.

Проведене дослідження дає підстави розглядати цифрове спостереження не як окремий різновид технічної фіксації, а як комплексну форму інформаційного втручання у приватне життя, юридичне значення якої визначається не назвою чи видом пристрою, а тим, який обсяг інформаційного контролю над людиною фактично створюється внаслідок його застосування. Камера, геолокаційний сервіс, безпілотний літальний апарат, система розпізнавання облич або алгоритмічна платформа самі по собі ще не визначають ступеня втручання. Вирішальними є мета використання, тривалість, масштаб, можливість

ідентифікації, аналітична глибина обробки, інтеграція інформаційних ресурсів та подальше використання одержаних результатів.

У межах дослідження цифрове спостереження запропоновано розуміти як цілеспрямоване або систематичне використання цифрових технічних і програмних засобів для одержання, фіксації, накопичення, поєднання та/або аналітичного опрацювання відомостей про особу чи групу осіб, якщо така діяльність дає змогу ідентифікувати їх, установлювати або реконструювати місцезнаходження, поведінку, переміщення, комунікації, соціальні зв'язки чи інші аспекти приватного життя та створює можливість здійснення контролю або прийняття юридично значущих рішень щодо цих осіб. Таке визначення має функціональний характер і не залежить від конкретної технологічної моделі.

Встановлено, що інтенсивність цифрового втручання не може оцінюватися за спрощеною формулою «спостереження є або його немає». Її доцільно визначати як сукупну характеристику, що залежить від систематичності й тривалості контролю, просторового та персонального охоплення, можливості ідентифікації, чутливості інформації, аналітичної глибини, ступеня автоматизації, інтеграції різних інформаційних ресурсів і передбачуваності спостереження для особи. Особливого значення набуває здатність цифрової системи не лише накопичувати відомості, а генерувати нове знання шляхом їх зіставлення та алгоритмічного аналізу.

Обґрунтовано необхідність розмежовувати три функціональні моделі цифрового спостереження: цільове індивідуалізоване, автоматизоване середовищне та масове. Визначальним критерієм є не кількість камер або осіб, які випадково потрапили до поля спостереження, а момент виникнення індивідуалізації. У цільовій моделі правова підстава щодо конкретної особи передує технологічному контролю. У масовій моделі, навпаки, широкий інформаційний масив формується до появи індивідуалізованого інтересу, а відповідна особа визначається вже внаслідок подальшого пошуку чи аналітики.

Окремого значення набуває ретроспективна здатність цифрової системи. Сучасне спостереження може відбуватися не лише одночасно з поведінкою людини. Накопичення цифрових слідів дозволяє державі через певний час повернутися до минулих подій, відновити маршрути, контакти, закономірності поведінки або ідентифікувати особу у відеоархівах. У зв'язку з цим фактичний момент втручання у приватність не завжди збігається з моментом, коли відбувалася поведінка, що стала об'єктом аналізу.

Дослідження відеоспостереження, портативної відеофіксації та використання БПЛА показало, що одна і та сама технологія може виконувати принципово різні юридичні функції. Відеофіксація поліцейського контакту, стаціонарне спостереження у публічному просторі, контроль у місцях несвободи та повітряне спостереження з безпілотного літального апарата мають різний рівень інтрузивності. Тому регулювання доцільно будувати не навколо поняття «камера», а навколо системи відеоспостереження та інформаційного використання її результатів.

У роботі додатково обґрунтовано подвійну функцію цифрового спостереження у правоохоронній діяльності. Воно може виконувати

інформаційно-безпекову функцію, забезпечуючи спостереження за особою та подіями, і водночас правозахисно-підзвітну – створювати цифровий слід реалізації державного примусу та забезпечувати можливість контролю за діями самого поліцейського. Найбільш показовим прикладом такої подвійності є система Custody Records, де електронна фіксація та відеомоніторинг одночасно втручаються у приватність затриманої особи і створюють гарантію проти незадокументованого затримання, насильства або неправомірного поводження.

Встановлено, що правозахисне призначення системи не усуває вимог приватності. Інформація, отримана для документування законності затримання, не повинна без окремої правової підстави перетворюватися на ресурс для інших форм правоохоронної аналітики. Звідси сформульовано принцип: цифрова правозахисна система не повинна трансформуватися у вторинну систему спостереження.

Аналіз геолокаційних та комунікаційних даних дозволив обґрунтувати категорію кумулятивного інформаційного ефекту. Відомості, які окремо мають обмежену інформаційну цінність, після накопичення і зіставлення здатні розкривати детальну картину приватного життя. Тому традиційне розмежування між змістом комунікації та метаданими залишається юридично значущим, але вже не може слугувати автоматичним показником низького чи високого рівня втручання.

Біометрична ідентифікація та алгоритмічне спостереження становлять окрему групу підвищеного ризику. Їх специфіка полягає в тому, що цифрова система переходить від фіксації поведінки до автоматичного встановлення особи, її класифікації, профілювання або формування прогнозного висновку. У цьому контексті обґрунтовано необхідність розрізняти верифікацію, ретроспективну ідентифікацію та дистанційну біометричну ідентифікацію в режимі реального часу. Алгоритмічний збіг не може ототожнюватися з установленим юридичним фактом, а людський контроль повинен бути змістовним, а не формальним.

Запропоновано ризик-орієнтовану класифікацію технологій цифрового спостереження, відповідно до якої правовий режим має посилюватися разом зі зростанням здатності системи автоматично ідентифікувати, тривало відстежувати, профілювати або прогнозувати поведінку особи. Такий підхід дозволяє відмовитися від однакового регулювання технологічно й юридично різних систем.

Окремим результатом дослідження стало формулювання принципу нормативної пропорційності технологічному ризику. Чим більшою є здатність технології здійснювати прихований, систематичний, автоматизований і масштабний контроль, тим детальніше закон повинен визначати цілі, підстави, категорії осіб, строки, процедури санкціонування, правила доступу, зберігання, повторного використання та незалежного контролю. Загальна компетенційна норма може бути достатньою для низькоризикових форм фіксації, але є недостатньою для дистанційної біометричної ідентифікації чи алгоритмічного профілювання.

Правомірність цифрового спостереження повинна оцінюватися протягом усього життєвого циклу інформації. Законність первинного отримання даних не

легалізує автоматично їх необмежене зберігання, повторний аналіз, об'єднання з іншими ресурсами, зміну мети або передання третім суб'єктам. Саме цей підхід узгоджується з практикою ЄСПЛ щодо наскрізних гарантій та стандартами Directive (EU) 2016/680.

У зв'язку з цим сформульовано спеціальний багатокомпонентний тест допустимості цифрового спостереження. Він охоплює перевірку належної правової підстави та компетенції; конкретної легітимної мети; фактичної необхідності; придатності технології; відсутності рівноцінного менш інтрузивного засобу; співмірності втручання; мінімізації даних; строків зберігання й обмежень вторинного використання; персоніфікованого доступу та журналювання; реального людського контролю; незалежної перевірки й можливості наступного юридичного захисту.

У роботі також запропоновано поняття правозахисної кіберстійкості систем цифрового спостереження. Воно означає здатність інформаційної системи не лише протистояти зовнішнім кіберзагрозам, а й забезпечувати технічно перевірювані умови законного, цільового та підзвітного використання інформації уповноваженими користувачами. Кібербезпека у цьому випадку є складовою правомірності втручання у приватність, а не другорядною технічною характеристикою.

Окреме значення має цифрова підзвітність. Високоризикові системи повинні залишати незмінюваний цифровий слід того, хто, коли, на якій правовій підставі і яку саме інформаційну операцію здійснив. Це дозволяє реалізувати принцип «спостереження за спостерігачем» і переносить контроль із загального припущення про добросовісність працівника на технічно перевірювану модель відповідальності.

Умови воєнного стану об'єктивно впливають на оцінку необхідності цифрового спостереження, але не утворюють самостійної необмеженої підстави для інформаційного контролю. Безпекова загроза може виправдовувати інтенсивніший захід, однак лише за умови збереження правової підстави, цільової визначеності, підзвітності та часових меж.

У цьому зв'язку запропоновано принцип ненормалізації надзвичайного цифрового спостереження. Технологія або особливий режим її застосування, запроваджені через воєнну загрозу, не повинні автоматично ставати постійними після зміни відповідних обставин. Для високоризикових систем необхідні періодична повторна оцінка, часові запобіжники, перегляд мети, можливість переведення системи у менш інтрузивний режим та окрема оцінка долі накопичених інформаційних масивів.

Практика ЄСПЛ підтверджує поступовий перехід від контролю окремої дії держави до контролю архітектури системи спостереження. У справах *Klass, Malone, Weber and Saravia, Big Brother Watch, Centrum för rättvisa*, простежується загальний підхід: законність системи залежить від якості норми, меж дискреції, правил санкціонування, тривалості, роботи з даними, незалежного нагляду і реальної можливості запобігти свавільному використанню технологічних можливостей.

Порівняння стандартів ЄСПЛ із Directive (EU) 2016/680, AI Act та Конвенцією 108 дозволяє зробити висновок про формування в Європі комплексної моделі управління технологічним ризиком для прав людини. Вона поєднує законність обробки, мінімізацію даних, privacy by design, оцінювання впливу, логування, людський контроль, незалежний нагляд та спеціальні обмеження для найбільш інтрузивних біометричних і алгоритмічних практик.

Таким чином, основна теза проведеного дослідження полягає в тому, що розвиток цифрової спроможності правоохоронних органів повинен супроводжуватися пропорційним розвитком правової спроможності держави обмежувати, контролювати та перевіряти використання цієї технологічної влади. Без такого балансу цифровізація правоохоронної діяльності ризикує поступово перетворитися на цифровізацію державного контролю над людиною.

Наукова новизна проведеного дослідження полягає у формуванні цілісного підходу до цифрового спостереження як самостійної функціональної правової категорії та обґрунтуванні взаємопов'язаної системи критеріїв його допустимості. Зокрема, запропоновано авторське визначення цифрового спостереження; сформульовано систему критеріїв інтенсивності цифрового втручання; проведено розмежування цільового, автоматизованого середовищного та масового спостереження; обґрунтовано ризик-орієнтовану класифікацію технологій; розкрито подвійну – безпекову та правозахисно-підзвітну – функцію цифрового спостереження; сформовано спеціальний тест його допустимості; запропоновано принципи нормативної пропорційності технологічному ризику, правозахисної кіберстійкості, цифрової підзвітності, часової пропорційності та ненормалізації надзвичайного спостереження.

Окремим теоретичним результатом є обґрунтування необхідності оцінювати не тільки первинну інтенсивність цифрового втручання, пов'язану з конкретним способом отримання інформації, а й сукупну інтенсивність, що виникає внаслідок тривалого накопичення, автоматизованого аналізу та інтеграції інформаційних масивів.

Запропоновано також розглядати цифрове спостереження через категорію інформаційного результату. Відповідно, для правової оцінки визначальним є не питання, який саме пристрій використовувався державою, а те, яке знання про людину було або могло бути отримане внаслідок його застосування.

Для подальшого вдосконалення українського законодавства доцільно законодавчо визначити цифрове спостереження та основні його форми; розмежувати правові режими відеофіксації, ретроспективної біометричної ідентифікації та дистанційної ідентифікації в режимі реального часу; запровадити ризик-орієнтовану класифікацію правоохоронних цифрових систем; передбачити обов'язкове попереднє оцінювання впливу високоризикових технологій на приватність і фундаментальні права; поширити обов'язкове журналювання на всі високоризикові інформаційні операції; законодавчо обмежити вторинне використання даних; закріпити вимоги до змістовного людського контролю за алгоритмічними результатами; розвинути незалежний зовнішній нагляд; передбачити часові обмеження для надзвичайних режимів спостереження і

обов’язковий перегляд інформаційних масивів після припинення відповідної безпекової потреби.

Необхідним видається також поступове наближення українського режиму правоохоронної обробки персональних даних до Directive (EU) 2016/680, з урахуванням специфіки діяльності Національної поліції України та умов збройної агресії. Окремого нормативного врегулювання потребують дистанційна біометрична ідентифікація, алгоритмічне профілювання та використання систем штучного інтелекту для прийняття або підготовки юридично значущих рішень.

З урахуванням проведеного дослідження доцільно рекомендувати законодавцю та МВС України комплекс взаємопов’язаних кроків:

1. Доповнити законодавство визначеннями цифрового спостереження, автоматизованого спостереження, біометричної верифікації, біометричної ідентифікації, дистанційної біометричної ідентифікації та алгоритмічного профілювання.
2. Закріпити ризик-орієнтовану класифікацію цифрових технологій у правоохоронній діяльності із посиленням гарантій пропорційно до інтрузивності технології.
3. Встановити спеціальний режим для дистанційної біометричної ідентифікації, насамперед у режимі реального часу, із вичерпними підставами, часовими й територіальними межами та незалежним санкціонуванням.
4. Запровадити обов’язкову оцінку впливу на права людини і приватність до введення в експлуатацію високоризикових систем.
5. Забезпечити privacy by design, рольовий доступ, автоматичне дотримання строків зберігання та технічну мінімізацію обсягу даних.
6. Уніфікувати вимоги до журналювання, передбачивши незмінюваний цифровий слід усіх суттєвих операцій із даними спостереження.
7. Нормативно обмежити вторинне використання даних та вимагати нової правової підстави у разі істотної зміни мети.
8. Заборонити покладення істотного несприятливого рішення виключно на алгоритмічний результат і визначити вимоги до реального людського контролю.
9. Посилити незалежний зовнішній нагляд за високоризиковими правоохоронними системами та передбачити регулярний аудит їх функціонування.
10. Встановити часові запобіжники для надзвичайних режимів цифрового спостереження, періодичний перегляд їх необхідності та аудит даних після припинення спеціальної безпекової потреби.

Саме цей комплекс, а не окрема поправка до однієї статті, здатний сформувати цілісний правовий режим цифрового спостереження.

З урахуванням проведеного дослідження доцільно рекомендувати законодавцю та Міністерству внутрішніх справ України комплекс взаємопов’язаних кроків:

11. Доповнити законодавство визначеннями цифрового спостереження, автоматизованого спостереження, біометричної верифікації, біометричної

ідентифікації, дистанційної біометричної ідентифікації та алгоритмічного профілювання.

12. Закріпити ризик-орієнтовану класифікацію цифрових технологій у правоохоронній діяльності із посиленням гарантій пропорційно до інтрузивності технології.

13. Встановити спеціальний режим для дистанційної біометричної ідентифікації, насамперед у режимі реального часу, із вичерпними підставами, часовими й територіальними межами та незалежним санкціонуванням.

14. Запровадити обов'язкову оцінку впливу на права людини і приватність до введення в експлуатацію високоризикових систем.

15. Забезпечити privacy by design, рольовий доступ, автоматичне дотримання строків зберігання та технічну мінімізацію обсягу даних.

16. Уніфікувати вимоги до журналювання, передбачивши незмінюваний цифровий слід усіх суттєвих операцій із даними спостереження.

17. Нормативно обмежити вторинне використання даних та вимагати нової правової підстави у разі істотної зміни мети.

18. Заборонити покладення істотного несприятливого рішення виключно на алгоритмічний результат і визначити вимоги до реального людського контролю.

19. Посилити незалежний зовнішній нагляд за високоризиковими правоохоронними системами та передбачити регулярний аудит їх функціонування.

20. Встановити часові запобіжники для надзвичайних режимів цифрового спостереження, періодичний перегляд їх необхідності та аудит даних після припинення спеціальної безпекової потреби.

Саме цей комплекс, а не окрема поправка до однієї статті, здатний сформувати цілісний правовий режим цифрового спостереження.

Список використаних джерел:

1. Benedik v. Slovenia : judgment of the European Court of Human Rights of 24 April 2018, application no. 62357/14, final 24 July 2018. §§ 116–118

2. Convention for the Protection of Individuals with regard to Automatic Processing of Personal Data (ETS No. 108). Strasbourg, 28 January 1981. URL: https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=treaty-detail&treatynum=108.

3. Council of Europe. Reservations and Declarations for Treaty No. 005 – Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms: Ukraine. Communication contained in Note verbale No. 31011/32-119-105679 dated 3 August 2026. URL: https://www.coe.int/en/web/conventions/by-member-states-of-the-council-of-europe?module=declarations-by-treaty&numSte=005&codePays=U.

4. Directive (EU) 2016/680 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data by competent authorities for the purposes of the prevention, investigation, detection or prosecution of criminal offences or the execution of criminal penalties, and

on the free movement of such data, and repealing Council Framework Decision 2008/977/JHA. Official Journal of the European Union. 2016. L 119. P. 89–131. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2016/680/oj.

5. European Court of Human Rights. Benedik v. Slovenia, application no. 62357/14, judgment of 24 April 2018, final 24 July 2018.

6. European Court of Human Rights. Big Brother Watch and Others v. the United Kingdom [GC], applications nos. 58170/13, 62322/14 and 24960/15, judgment of 25 May 2021.

7. European Court of Human Rights. Centrum för rättvisa v. Sweden [GC], application no. 35252/08, judgment of 25 May 2021.

8. European Court of Human Rights. Kennedy v. the United Kingdom, application no. 26839/05, judgment of 18 May 2010, final 18 August 2010.

9. European Court of Human Rights. Klass and Others v. Germany, application no. 5029/71, judgment of 6 September 1978. Series A. No. 28.

10. European Court of Human Rights. Malone v. the United Kingdom, application no. 8691/79, judgment of 2 August 1984.

11. European Court of Human Rights. Peck v. the United Kingdom, application no. 44647/98, judgment of 28 January 2003.

12. European Court of Human Rights. Szabó and Vissy v. Hungary, application no. 37138/14, judgment of 12 January 2016, final 6 June 2016.

13. European Court of Human Rights. Uzun v. Germany, application no. 35623/05, judgment of 2 September 2010.

14. European Court of Human Rights. Weber and Saravia v. Germany (dec.), application no. 54934/00, decision of 29 June 2006. ECHR 2006-XI.

15. European Court of Human Rights. Weber and Saravia v. Germany (dec.), application no. 54934/00, decision of 29 June 2006. ECHR 2006-XI.

16. Kulchytskyi T., Rezvorovych K., Povalena M., Dutchak S., Kramar R. Legal Regulation of Cybersecurity in the Context of the Digital Transformation of Ukrainian Society. Lex Humana. 2024. Vol. 16, No. 1. P. 443–460. URL: https://seer.ucp.br/seer/index.php/LexHumana/article/view/2933.

17. Malone v. the United Kingdom : judgment of the European Court of Human Rights of 2 August 1984, application no. 8691/79. §§ 83–84

18. Peck v. the United Kingdom : judgment of the European Court of Human Rights of 28 January 2003, application no. 44647/98. §§ 58–63

19. Povalena M., Levchuk N. Legal Support of Information Security in the Field of Personal Data Protection. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки.* 2025. Т. 12, № 4 (48). С. 350–357.

20. Protocol amending the Convention for the Protection of Individuals with regard to Automatic Processing of Personal Data (CETS No. 223). Strasbourg, 10 October 2018. URL: https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=treaty-detail&treatynum=223.

21. Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC

(General Data Protection Regulation). Official Journal of the European Union. 2016. L 119. P. 1–88. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2016/679/oj.

22. Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 laying down harmonised rules on artificial intelligence and amending Regulations and Directives (Artificial Intelligence Act). *Official Journal of the European Union*. 2024. L 2024/1689. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1689/oj

23. United Nations Treaty Collection. International Covenant on Civil and Political Rights. Ukraine: Notifications under Article 4 (3) of the Covenant (Derogations). Notifications of 3 August 2026 and 18 August 2026. URL: https://treaties.un.org/pages/Declarations.aspx?chapter=4&index=Ukraine&lang=_en &treaty=335.

24. Uzun v. Germany : judgment of the European Court of Human Rights of 2 September 2010, application no. 35623/05.

25. Берестенко Д. Розвиток та використання Національною поліцією технологій БПЛА. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти :* матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції, 15 березня 2024 р. Ч. ІІ. С. 477. DOI: 10.31733/15-03-2024/2/477-478.

26. Берназюк І. М. Штучний інтелект і права людини: виклики для Європейської конвенції з прав людини. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. Вип. 3, ч. 1. С. 93.

27. Варинський В. Алгоритмічне забезпечення охорони громадського порядку: правові межі застосування штучного інтелекту у діяльності правоохоронних органів. *Академічні візії*. 2025. Вип. 48. С. 2

28. Гудзь Т. І., Синжерян А. А. Інтеграція технології штучного інтелекту у діяльність Національної поліції України: перспективи та виклики. *Українська поліцеїстика: теорія, законодавство, практика*. 2024. № 3 (11). С. 53–55.

29. Завдання і функції інспекторів дотримання прав людини Національної поліції України та порядок їх реалізації : науково-практичний посібник / кол. авт. ; за ред. Д. В. Швеця. Львів : ЛьвДУВС 2025. 184 с.

30. Інструкція про порядок використання засобів відеоспостереження в ізоляторах тимчасового тримання Національної поліції України : затв. наказом МВС України від 25 вересня 2023 р. № 777. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z2035-23#Text

31. Катрич Д. К. Принцип пропорційності правоти поліцейського та відповідальності за прийняті рішення. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 7. С. 120.

32. Коломоєць Т., Верлос Н., Нікітенко В., Воронкова В. Цифрові права людини в умовах розвитку штучного інтелекту та глобалізації. *Humanities Studies*. 2024. Вип. 20 (97). С. 208.

33. Комзюк А. Т., Салманова О. Ю. Верховенство права та законність як принципи діяльності Національної поліції. *Правова держава*. 2021. Вип. 44. С. 48.

34. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

35. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

36. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88.

37. Повалена М. В. Кіберполіція та виклики дотримання прав людини: баланс між безпекою та свободою в мережі Інтернет. *Наукові інновації та передові технології*. 2023. № 13 (27). С. 317–328.

38. Повалена М. В., Здреник І. В. Інформаційна культура правоохоронців: проблеми та шляхи удосконалення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 10. С. 297–300.

39. Про електронні комунікації : Закон України від 16 грудня 2020 р. № 1089-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2021. № 16. Ст. 120.

40. Про затвердження Інструкції з організації діяльності підрозділів дотримання прав людини Національної поліції України : наказ МВС України від 16.10.2024 № 699. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1589-24#Text.

41. Про затвердження Інструкції з формування та ведення інформаційної підсистеми «Custody Records» інформаційно-комунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України» : наказ МВС України від 24.05.2022 № 311. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0629-22#Text.

42. Про затвердження Інструкції із застосування органами та підрозділами поліції технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, засобів фото- і кінозйомки, відеозапису : наказ МВС України від 18 грудня 2018 р. № 1026. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0028-19#Text

43. Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах : Закон України від 05.07.1994 № 80/94-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80/94-вр#Text.

44. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40–41. Ст. 379. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text.

45. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України : Закон України від 05.10.2017 № 2163-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 45. Ст. 403.

46. Синявська О. Ю., Повалена М. В., Носевич Н. Р. Правовий режим воєнного стану: аналіз законодавства України. *Академічні візії*. 2023. Вип. 17. С. 1–2.

47. Степаненко Н. Забезпечення прав людини в умовах цифрових технологій під час воєнного конфлікту. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки*. 2025. № 2 (46). С. 312–320.

АВТОРСЬКИЙ КОЛЕКТИВ

Демків Р. Я. кандидат юридичних наук, доцент – розділ 5.

Здреник І. В. кандидат юридичних наук, доцент – розділ 3.

Кучер В. О. кандидат юридичних наук, доцент – підрозділ 6.3 розділу 6.

Мельник Н. В. кандидат юридичних наук, доцент – підрозділи 6.1, 6.2 розділу 6.

Парасюк В. М. кандидат юридичних наук, доцент – розділ 4.

Повалена М. В. кандидат юридичних наук, доцент – розділ 8.

Савайда О. І. кандидат юридичних наук, доцент – розділ 7.

Стецюк Н. В. кандидат юридичних наук, доцент – розділ 1.

Шишко В. В. кандидат юридичних наук, доцент – розділ 2.